

DONNA J. HARAWAY

ΑΝΘΡΩΠΟΕΙΔΗ,
ΚΥΒΟΡΓΙΑ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ:
Η ΕΠΑΝΕΠΙΝΟΗΣΗ ΤΗΣ ΦΥΣΗΣ

Μετάφραση
ΠΕΛΑΓΙΑ ΜΑΡΚΕΤΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ

• «Αναλαμβάνοντας την ευθύνη για τις κοινωνικές σχέσεις της επιστήμης και της τεχνολογίας, αρνούμαστε μια μεταφυσική της αντιεπιστήμης, μια δαιμονολογία της τεχνολογίας, κι έτσι ενστερνιζόμαστε το ιδιαίτερα απαιτητικό έργο να ανασυγκροτήσουμε τα σύνορα της καθημερινής ζωής, σε μερική σύνδεση με τους άλλους, σε επικοινωνία με όλα μας τα μέρη. Δεν είναι μόνο ότι η επιστήμη και η τεχνολογία μπορεί να είναι μέσα μεγάλης ανθρώπινης ικανοποίησης, όσο και μήτρα περίπλοκων μορφών κυριαρχίας. Η κυβοργική εικονοποιία μπορεί να υποδείξει μια διέξοδο από το λαβύρινθο των δυϊσμών με τους οποίους έχουμε εξηγήσει στον εαυτό μας τα σώματά μας και τα εργαλεία μας. Αυτό δεν είναι το όνειρο μιας κοινής γλώσσας αλλά μιας ισχυρής άπιστης ετερογλωσσίας. Είναι η φαντασία μιας φεμινίστριας που μιλάει σε ιδιώματα που σπέρνουν τον τρόπο στα κυκλώματα των μεγάλων λυτρωτών της νέας δεξιάς. Σημαίνει την κατασκευή όσο και την καταστροφή μηχανών, ταυτοτήτων, κατηγοριών, σχέσεων, διαστημικών ιστοριών. Μολονότι και τα δύο είναι δεμένα στον ελικοειδή χορό τους, καλύτερα να είμαι κυβόργιο παρά θεά.»

Ντ. Χ.

Κυβοργικό Μανιφέστο

Ανθρωποειδή και Γυναίκες

1998

Τίτλος πρωτοτύπου: *Simians, Cyborgs, and Women. The Reinvention of Nature*

© Donna J. Haraway, 1991

Αγγλική έκδοση: Routledge USA / Free Association Books UK

© για την ελληνική γλώσσα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια

Πρώτη έκδοση: Σεπτέμβριος 2014

ISBN 978-960-221-588-3

Επιμέλεια, διορθώσεις: Ελένη Τάκου

Σελιδοποίηση: Σούλα Αργυρίου

Κεντρική διάθεση: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Σόλωνος 133, 106 77 Αθήνα,

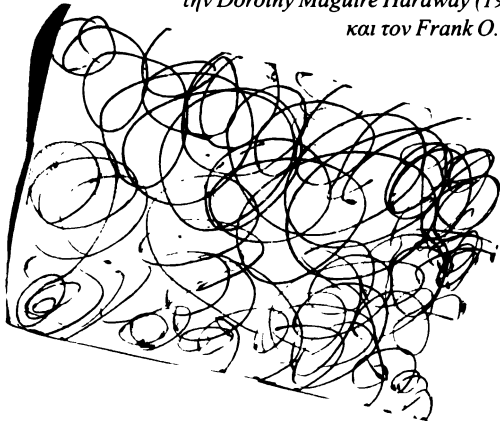
τηλ.: 210 3806305, fax: 210 3838173

e-mail: alexpubl@alexandria-publ.gr

<http://www.alexandria-publ.gr>

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση ή αναπαραγωγή του παρόντος έργου στο σύνολό του ή τμημάτων του με οποιονδήποτε τρόπο, καθώς και η μετάφραση ή διασκευή του ή εκμετάλλευσή του με οποιονδήποτε τρόπο αναπαραγωγής έργου λόγου ή τέχνης, σύμφωνα με τις διατάξεις του ν. 2121/1993 και της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης-Παρισιού, που κυρώθηκε με τον ν. 100/1975. Επίσης απαγορεύεται η αναπαραγωγή της στοιχειοθεσίας, σελιδοποίησης, εξωφύλλου και γενικότερα της όλης αισθητικής εμφάνισης του βιβλίου, με φωτοτυπικές, ηλεκτρονικές ή οποιεσδήποτε άλλες μεθόδους, σύμφωνα με το άρθρο 51 του ν. 2121/1993, ηλεκτρονικές ή οποιεσδήποτε άλλες μεθόδους, σύμφωνα με το άρθρο 51 του ν. 2121/1993.

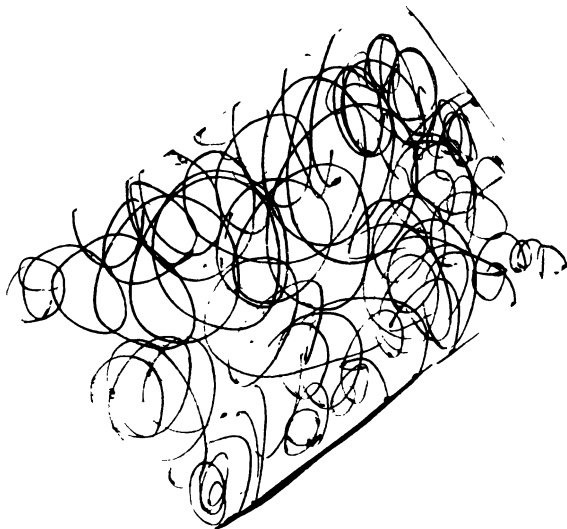
*Στους γονείς μου,
την Dorothy Maguire Haraway (1917-1960)
και τον Frank O. Haraway*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ευχαριστίες	11
Εισαγωγή	15
ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ Η ΦΥΣΗ ΩΣ ΣΥΣΤΗΜΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗΣ	21
1. Κοινωνιολογία των ζώων και φυσική οικονομία του πολιτικού σώματος: Μια πολιτική φυσιολογία της επικράτησης	23
2. Το παρελθόν είναι η διαφιλονικούμενη ζώνη: Ανθρώπινη φύση και θεωρίες για την παραγωγή και την αναπαραγωγή στις μελέτες συμπεριφοράς των πρωτευόντων	41
3. Το βιολογικό εγχείρημα: σεξ, νόηση και κέρδος από τη μηχανική του ανθρώπου στην κοινωνιοβιολογία	71
ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ ΔΙΑΦΙΛΟΝΙΚΟΥΜΕΝΕΣ ΑΝΑΓΝΩΣΕΙΣ: ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΕΣ ΦΥΣΕΙΣ	105
4. Εν αρχή ην ο λόγος: Η γένεση της βιολογικής θεωρίας	107
5. Η αντιπαράθεση για τη φύση των πρωτευόντων: Οι θυγατέρες του ανθρώπου κυνηγού στην επιτόπια έρευνα, 1960-1980	124
6. Διαβάζοντας το έργο της Μπούτσι Εμετσέτα: «εμπειρία γυναικών» και αντιπαράθεσεις στις γυναικείες σπουδές	165
ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ ΔΙΑΦΟΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΑΝΙΔΙΕΣ/ ΑΝΙΔΙΟΠΟΙΗΜΕΝΕΣ ΑΛΛΕΣ	189
7. «Φύλο» για ένα μαρξιστικό λεξικό: η έμφυλη πολιτική μιας λέξης ...	191
8. Κυβοργικό μανιφέστο: Επιστήμη, τεχνολογία και σοσιαλιστικός φεμινισμός στον ύστερο 20ό αιώνα	222

9. Τοποθετημένες γνώσεις: Το ζήτημα της επιστήμης στο φεμινισμό και το προνόμιο της μερικής προοπτικής	271
10. Η βιοπολιτική των μεταμοντέρνων σωμάτων: εκδοχές συγκρότησης του εαυτού στο λόγο για το ανοσοποιητικό σύστημα	299
Βιβλιογραφία	339
Ευρετήριο	363

Ευχαριστίες

Πολλοί άνθρωποι και πολλές εκδοτικές πρακτικές επέτρεψαν τη συγγραφή τούτου εδώ του βιβλίου, και πρώτα απ' όλα το ανώνυμο πρόσωπο που ως κριτής για το περιοδικό *Signs* πρότεινε τη δημοσίευση των πρώτων μου δοκιμίων φεμινιστικής θεωρίας. Όπως αποκαλύφθηκε, η Rayna Rapp ήταν το γενναιόδωρο και σημαντικό άτομο που έκτοτε παραμένει προσωπικό, διανοητικό και πολιτικό μου στήριγμα, καθώς και πηγή έμπνευσης. Εκείνα τα άρθρα τα επιμελήθηκε η Catherine Stimpson, η οποία με το θεωρητικό έργο και τη δεξιοτεχνική επιμέλειά της εμπλούτισε τα κείμενά μου, καθώς και πολλών άλλων συγγραφέων σύγχρονης φεμινιστικής θεωρίας. Την καθοριστική τους επίδραση θα διακρίνουν η Constance Clark και ο Stephen Cross, τότε μεταπτυχιακοί φοιτητές του πανεπιστημίου Τζονς Χόπκινς. Τα ρηξικέλευθα κείμενα του Robert Young και η αφοσιωμένη του συντροφικότητα μου έδειξαν ότι η ιστορία της επιστήμης μπορεί να είναι ασυμβίβαστη τόσο πολιτικά όσο και ακαδημαϊκά. Οφείλω πολλά στο έργο του και στο έργο πολλών άλλων, ιδίως των Karl Figlio, Ludi Jordanova και Les Levidow, συνεργατών του περιοδικού *Radical Science Journal*, *Science as Culture* και του εκδοτικού οίκου Free Association Books.

Σε κάθε λέξη των κεφαλαίων αυτών έχουν αφήσει τη σφραγίδα τους η φίλια, οι αδιάκοπες κριτικές συζητήσεις και η δημοσιευμένη και αδημοσίευτη κειμενική αλληλεπίδραση με την Judith Butler, την Elizabeth Fee, τη Sandra Harding, τη Susan Harding, τη Nancy Hartsock, την Katie King, την Diana Long, την Aihwa Ong, την Joan Scott, τη Marilyn Strathern και την Adrienne Zihlman. Ευχαριστώ επίσης τη Frigga Haug και τη Nora Räthzel από τη φεμινιστική συλλογικότητα του περιοδικού *Das Argument*, καθώς και την Elizabeth Weed από το περιοδικό *differences*. Ο Jeffrey Escofier υπήρξε επίμονο κέντρισμα και ευγενική μαία συνάμα στο «Κυβοργικό μανιφέστο» (όγδοο κεφάλαιο). Ο Scott Gilbert, ο Michael Hadfield και ο George Evelyn Hutchinson μου δίδαξαν για την εμβρυολογία, το ανοσοποιητικό σύστημα και πολλά άλλα στην κουλτούρα της βιολογίας.

Οι εξαιρετικοί άνθρωποι τους οποίους πρωτοσυνάντησα μέσω της Επιτροπής για την Ιστορία της Συνείδησης και των μεταπτυχιακών σεμιναρίων στο Πανεπιστήμιο της Σάντα Κρουζ στην Καλιφόρνια συνέβαλαν άμεσα και έμμεσα

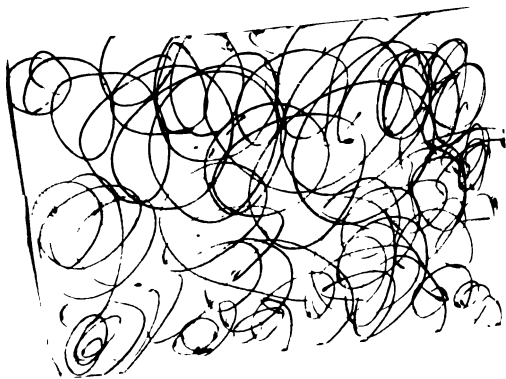
στο παρόν βιβλίο. Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στην Gloria Anzaldúa, την Bettina Arpthecker, τη Sandra Azeredo, τη Faith Beckett, την Elizabeth Bird, τον Norman O. Brown, τον Jim Clifford, τη Mary Crane, την Teresa de Lauretis, τον Paul Edwards, τον Ron Eglash, την Barbara Epstein, τον Peter Euben, τη Ramona Fernandez, τη Ruth Frankenberg, τη Margo Franz, την Thyrsa Goodeve, την Deborah Gordon, τον Chris Gray, τη Val Hartouni, τη Mary John, την Caren Kaplan, την Katie King, τη Hilary Klein, τη Lisa Lowe, την Carole McCann, τη Lata Mani, την Alvina Quintana, τη Chela Sandoval, τη Zoe Sofoulis, τη Noel Sturgeon, την Jenny Terry, τη Sharon Traweek και την Gloria Watkins (bell hooks).

Οικονομική στήριξη για τη συγγραφή ορισμένων τμημάτων του παρόντος βιβλίου πρόσφεραν οι Επιχορηγήσεις Ερευνών της Πανεπιστημιακής Συγκλήτου (Academic Senate Research Grants) του Πανεπιστημίου της Σάντα Κρουζ στην Καλιφόρνια και το Ινστιτούτο Προηγμένων Σπουδών στο Πρίνστον (Alpha Fund).

Άλλοι πρόσφεραν με αναρίθμητους τρόπους υποστήριξη και έμπνευση για πάρα πολλά χρόνια. Στα δοκίμια αυτά άφησαν έκδηλη τη σφραγίδα τους η ζωή και η συνεργασία μου με την Gail Coleman, τη Layla Krieger, τον Richard και τη Rosemary Stith, την Carolyn Hadfield, τον Robert Filomeno, τον Jaye Miller και τον Rusten Hogness. Τέλος, αφιερώνω το βιβλίο αυτό στους γονείς μου, τον Frank Haraway, τον αθλητικογράφο που μου έδειξε ότι η συγγραφή μπορεί να είναι ταυτόχρονα δουλειά και ευχαρίστηση, και την Dorothy Maguire Haraway, που πέθανε το 1960, προτού τη γνωρίσω ως ενήλικας, έχοντας όμως προλάβει να μου μεταδώσει την ανησυχία και τη δύναμη που χαρίζουν η πίστη και η αφοσίωση.

Τα ακόλουθα κεφάλαια αναθεωρήθηκαν από παλιότερα δημοσιευμένα δοκίμια και παρουσιάζονται εδώ με την άδεια των εκδοτών. Το πρώτο κεφάλαιο αρχικά δημοσιεύτηκε με τίτλο «Animal sociology and a natural economy of the body politic, part I, a political physiology of dominance», στο *Signs* 4 (1978): 21-36. Το δεύτερο κεφάλαιο δημοσιεύτηκε με τίτλο «Animal sociology and a natural economy of the body politic, part II, the past is the contested zone: human nature and theories of production and reproduction in primate behavior studies», στο *Signs* 4 (1978): 37-60. Το τρίτο κεφάλαιο: «The biological enterprise: sex, mind, and profit from human engineering to sociobiology», στο *Radical History Review* 20 (1979): 206-237. Το τέταρτο κεφάλαιο: «In the beginning was the word: the genesis of biological theory», στο *Signs* 6 (1981): 469-481. Το πέμπτο κεφάλαιο: «The contest for primate nature: daughters of man the hunter in the field, 1960-1980», στο Mark Kann (1983) (επιμ.), *The Future of American Democracy: Views from the Left*. Φυλαδέλφεια: Temple University Press: 175-

207. Το έκτο κεφάλαιο: «Reading Buchi Emecheta: contests for “women’s experience” in women’s studies», στο περιοδικό *Inscriptions* 3/4 (1988): 107-224. Το έβδομο κεφάλαιο δημοσιεύτηκε με τίτλο «Geschlecht, Gender, Genre: Sexualpolitik eines Wortes», στο Kornelia Hauser (1987) (επιμ.), *Viele Orte. Überall? Feminismus in Bewegung, Festschrift for Frigga Haug*. Βερολίνο: Argument-Verlag: 22-41. Το όγδοο κεφάλαιο με τίτλο «Manifesto for cyborgs: science, technology, and socialist feminism in the 1980’s», στο *Socialist Review* 80 (1985): 65-108. Το ένατο κεφάλαιο με τίτλο «Situated knowledges: the science question in feminism as a site of discourse on the privilege of partial perspective», στο *Feminist Studies* 14(3) (1988): 575-599. Το δέκατο κεφάλαιο, με τίτλο «The biopolitics of postmodern bodies: determinations of self in immune system discourse», στο *differences: A Journal of Feminist Cultural Studies* 1(1) (1989): 3-43.

Εισαγωγή

Το βιβλίο αυτό πρέπει να διαβαστεί σαν ένα διδακτικό παραμύθι για την εξέλιξη των σωμάτων, της πολιτικής και των ιστοριών. Πάνω από όλα είναι ένα βιβλίο για την επινόηση και την επανεπινόηση της φύσης – ίσως του πιο κομβικού πεδίου ελπίδας, καταπίεσης και αμφισβήτησης για τους κατοίκους του πλανήτη γη στην εποχή μας. Μια φορά κι έναν καιρό, λοιπόν, στη δεκαετία του 1970, η συγγραφέας ήταν μια καθωσπρέπει αμερικανίδα σοσιαλίστρια και φεμινίστρια, λευκή, θηλυκού γένους, βιολόγος της οικογένειας των ανθρωπιδών, που έγινε ιστορικός της επιστήμης σκοπεύοντας να γράψει για τους τρόπους με τους οποίους παρουσιάζονταν οι μαϊμούδες, οι πίθηκοι και οι γυναίκες σε σύγχρονα δυτικά κείμενα. Ανήκε σε κείνες τις περίεργες κατηγορίες –τις αόρατες ακόμη και στα ίδια τους τα μάτια– που αποκαλούνται «ασημάδευτες» και εξαρτώνται για τη διατήρησή τους από μια άνιση δύναμη. Ωσπου να γραφτούν τα τελευταία δοκίμια όμως, είχε κιάλας μεταμορφωθεί σε μια πολλαπλά σημαδεμένη κυβοργική φεμινίστρια, που προσπαθούσε να κρατήσει ζωντανή την πολιτική της, όπως και τις άλλες κριτικές λειτουργίες της, στους διόλου ελπιδοφόρους καιρούς του τελευταίου τέταρτου του 20ού αιώνα. Το βιβλίο ξεετάζει τη διάλυση διαφόρων εκδοχών του ευρωαμερικανικού φεμινιστικού ανθρωπισμού μπροστά στις ολέθριες παραδοχές που έχουν υιοθετήσει από κυρίαρχες αφηγήσεις βαθύτατα χρεωμένες στο ρατσισμό και την αποικιοκρατία. Έπειτα, ακολουθώντας ένα άνομο τρομακτικό σημάδι, η ιστορία του βιβλίου στρέφεται στις δυνατότητες ενός «κυβοργικού» φεμινισμού, που είναι ίσως πιο ικανός να παραμένει συντονισμένος με συγκεκριμένες ιστορικές και πολιτικές τοποθετήσεις και διαρκείς μερικές χωρίς να εγκαταλείπει την αναζήτηση πολυδύναμων συνδέσεων.

Κυβόργιο¹ είναι ένα υβριδικό πλάσμα, σύνθεση οργανισμού και μηχανής.

1. Κυβόργιο; η λέξη προέρχεται από τη σύνθεση και τη σύντμηση της φράσης «κυβ-ερνητικός οργ-ανισμός» (οργανισμός της κυβερνητικής), αποδίδοντας τον αγγλικό όρο *cyb-org* που δημιουργήθηκε με ανάλογο τρόπο από τη φράση «*cyb-ermetic org-anism*». Ο αγγλικός όρος πρωτοεμφανίστηκε το 1960 σε άρθρο δύο προσωπικοτήτων με πολυσχιδή δράση στους τομείς της μουσικής, της νευροφυσιολογίας, της φαρμακευτικής και της κυβερνητικής, των Μάνφρεντ Κλάινς και Νέιθαν Κλάιν (Manfred Clynes και Nathan Kline), για να δηλώσει ένα νέο είδος κατασκευασμένου οργανισμού που συναποτελείται από οργανικά και μηχανικά μέ-

Τα κυβόργια όμως συναπαρτίζονται από τα ιδιαίτερα είδη μηχανών και οργανισμών που αρμόζουν στον ύστερο 20ό αιώνα. Είναι υβριδικές οντότητες της μεταπολεμικής εποχής με υλικό κατασκευής τους, πρώτον, εμάς και άλλα οργανικά πλάσματα στην «υψηλής τεχνολογίας» μορφή που έχουμε προσλάβει, χωρίς να το επιλέξουμε, ως πληροφορικά συστήματα, κείμενα και εργονομικά ελεγχόμενα συστήματα μόχθου, επιθυμίας και αναπαραγωγής. Το δεύτερο βασικό συστατικό στα κυβόργια είναι οι μηχανές, κι αυτές με τη μορφή συστημάτων επικοινωνίας, κειμένων και εργονομικά σχεδιασμένων αυτόματων μηχανισμών.

Στα κεφάλαια που συναποτελούν το Πρώτο Μέρος αυτού του βιβλίου εξετάζονται φεμινιστικές αντιπαραθέσεις για τους τρόπους με τους οποίους παράγονται γνώσεις και νοήματα για τη συμπεριφορά και την κοινωνική ζωή στις μαϊμούδες και τους πιθήκους. Το Δεύτερο Μέρος διερευνά τους ανταγωνισμούς για την εξουσία να καθορίζονται αφηγήσεις σχετικές με τη «φύση» και την «εμπειρία» – που είναι δύο από τις πιο πολυδύναμες και αμφίσημες λέξεις της αγγλικής γλώσσας. Το Τρίτο Μέρος εστιάζει στην κυβοργική σωματοποίηση, στη μοίρα διάφορων φεμινιστικών εννοιολογήσεων του φύλου, σε επανιδιοποιήσεις των μεταφορικών σχημάτων της όρασης για φεμινιστικούς ηθικούς και επιστημολογικούς σκοπούς, καθώς και στο ανοσοποιητικό σύστημα ως βιοπολιτικό χάρτη των σημαντικότερων συστημάτων «διαφοράς» σε έναν μετανεωτερικό κόσμο. Το βιβλίο, σε διάφορα πλαίσια, πραγματεύεται εννοιολογικές κατασκευές της φύσης ως κρίσιμες πολιτισμικές διαδικασίες για ανθρώπους που έχουν την ανάγκη και την ελπίδα να ζήσουν σε έναν κόσμο που να μαστιγείται λιγότερο από τις φυλετικές ηγεμονίες, την αποικιοκρατία, την τάξη, το φύλο και τη σεξουαλικότητα.

Στις σελίδες αυτές ανοικούν παράδοξα πλάσματα της μεθορίου –ανθρωποειδή, κυβόργια και γυναίκες–, πλάσματα που επηρέασαν αποσταθεροποιητικά τα μεγάλα εξελικτικά, τεχνολογικά και βιολογικά αφηγήματα της Δύσης. Τούτα τα οριακά πλάσματα είναι κυριολεκτικά *τέρατα*, κι η λέξη αυτή στην αγγλική της

ρη, και λειτουργεί αυτόματα ως ολοκληρωμένο ομοιοστατικό σύστημα. Για την απόδοσή του στα ελληνικά έχουν χρησιμοποιηθεί πολλές λέξεις: κυβερνοοργανισμός, ανθρωπορομπότ, ανθρωπομηχανή, σάιμποργκ είναι μερικές από αυτές. Ωστόσο, εδώ προτιμήθηκε το σύμμετρο «κυβόργιο», παρότι ξενίζει στο πρώτο άκουσμά του. Η λέξη προέρχεται από τη λογοτεχνία επιστημονικής φαντασίας, μια βασική πηγή έμπνευσης της Χάραγουει, και σύμφωνα με μαρτυρίες χρησιμοποιείται στα ελληνικά ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 στον προφορικό λόγο, ενώ έχει περάσει και στον γραπτό. Ανάμεσα στους λόγους που υπαγόρευσαν αυτή την επιλογή είναι η ευκολία με την οποία σχηματίζει ευδιάκριτα και εύχαρα παράγωγα: το ουδέτερο γένος, που κρίθηκε πιο λειτουργικό για τον «κόσμο μετά το φύλο» όπου τοποθετείται η συγκεκριμένη μορφή: και επίσης το γεγονός ότι το στοιχείο ακριβώς που ξενίζει στη λέξη υπηρετεί πιο εκφραστικά τον μεταφορικό λόγο και τον πολιτικό μύθο που επιχειρεί να πλάσει η συγγραφέας. (Σ.τ.Μ.)

εκδοχή (monster) μοιράζεται με το καταδεικνύω (demonstrate) περισσότερα πράγματα από την κοινή τους ρίζα. Τα τέρατα σημαίνουν. Το έργο *Ανθρωποειδή, κυβόργια και γυναίκες* απευθύνει εξονυχιστικά ερωτήματα στις πολύπλευρες βιοπολιτικές, βιοτεχνολογικές και φεμινιστικές θεωρητικές αφηγήσεις των τοποθετημένων γνώσεων που παρήχθησαν από και για τούτα τα πολλά υποσχόμενα και διόλου αθώα τέρατα. Οι διαφοροποιημένοι ως προς την εξουσία και άκρως διαφιλονικούμενοι τρόποι ύπαρξης αυτών των τεράτων ενδέχεται να αποτελούν σημεία πιθανών κόσμων – και ασφαλώς είναι σημεία κόσμων για τους οποίους φέρουμε ευθύνη.

Στο *Ανθρωποειδή, κυβόργια και γυναίκες* συγκεντρώνονται δοκίμια που γράφτηκαν από το 1978 μέχρι το 1989, μια περίοδο σύνθετων πολιτικών, πολιτισμικών και επιστημολογικών ζυμώσεων στο εσωτερικό των πολλών φεμινιστικών ρευμάτων που εμφανίστηκαν τις τελευταίες δεκαετίες. Τα παλιότερα από αυτά εστιάζουν στα βιοπολιτικά αφηγήματα των επιστημών που μελετούν τις μαϊμούδες και τους πιθήκους και γράφτηκαν στο πλαίσιο του αμερικανικού ευρωκεντρικού σοσιαλιστικού φεμινισμού. Πραγματεύονται το πώς συγκροτήθηκε η φύση στη σύγχρονη βιολογία ως σύστημα παραγωγής και αναπαραγωγής, δηλαδή ως επίπονα εργαζόμενο σύστημα, με όλες τις αμφισημίες και τις κυριαρχίες που ενυπάρχουν σε τούτη τη μεταφορά. Πώς, αλήθεια, για μια κυρίαρχη πολιτισμική ομάδα με τεράστια δύναμη να μετατρέπει τις αφηγήσεις της σε πραγματικότητα, η φύση έγινε σύστημα εργασίας, κυβερνημένο από τον ιεραρχημένο καταμερισμό εργασίας, όπου οι ανισότητες φυλής, φύλου και τάξης μπορούσαν να φυσικοποιηθούν σε λειτουργικά συστήματα εκμετάλλευσης; Ποιες ήταν οι συνέπειες για το πώς γίνονταν αντιληπτές οι ζωές των ζώων και των ανθρώπων;

Η μεσαία ενότητα των κεφαλαίων εξετάζει αντιπαραθέσεις για αφηγηματικές μορφές και στρατηγικές μεταξύ φεμινιστριών, καθώς η πολυφωνία και οι ανισότητες εξουσίας στο εσωτερικό του σύγχρονου φεμινισμού και ανάμεσα στις γυναίκες της εποχής μας έγιναν αναπόφευκτες. Η ενότητα ολοκληρώνεται εξετάζοντας τρόπους ανάγνωσης της Μπούτσι Εμετσέτα, μιας σύγχρονης νιγηριανο-βρετανίδας συγγραφέα, ως παράδειγμα των αντιπαραθέσεων ανάμεσα σε διαφορετικά τοποθετημένες αφρικανές, αφροαμερικανίδες και ευρωαμερικανίδες κριτικούς για το τι θα λογιστεί ως γυναικεία εμπειρία στα παιδαγωγικά συμφραζόμενα μιας πανεπιστημιακής αίθουσας διδασκαλίας γυναικείων σπουδών. Ποια είδη λογοδοσίας, συμμαχίας, αντίθεσης, συλλογοκοτήτων και εκδοτικών πρακτικών δομούν συγκεκριμένες αναγνώσεις της συγγραφέα αυτής στο συγκεκριμένο θέμα;

Το τρίτο μέρος του βιβλίου με τίτλο «Διαφορική πολιτική για ανίδες/ανιδιοποιημένες άλλες» περιλαμβάνει τέσσερα δοκίμια. Η φράση «ανίδες/ανιδιοποιημένες άλλες» [«inappropriate/d others»] αποτελεί δάνειο από τη βιετναμέζα σκηνοθέτιδα και φεμινίστρια θεωρητικό Τριν Τ. Μινχ-χα, η οποία χρησιμοποίη-

σε τον όρο προκειμένου να υποδείξει την ιστορική τοποθέτηση όσων αρνούνται να υιοθετήσουν το προσωπείο είτε του «εαυτού» είτε του «άλλου» που προτείνεται από κυρίαρχα ταυτοτικά και πολιτικά αφηγήματα. Οι μεταφορές της Μινχχα υποδεικνύουν μια γεωμετρία για την εξέταση των σχέσεων διαφοράς αλλιώτικη από την ιεραρχική κυριαρχία, την ενσωμάτωση των «μερών» σε «όλον» ή την ανταγωνιστική αντίθεση. Οι μεταφορές της όμως υποδεικνύουν επίσης το σκληρό διανοητικό, πολιτισμικό και πολιτικό έργο που θα απαιτήσουν οι νέες γεωμετρίες, κι αν όχι από τους ανθρωποειδείς πιθήκους, τουλάχιστον από τα κυβόργια και τις γυναίκες.

Τα δοκίμια δείχνουν ποιες αντιφατικές μήτρες συμμετείχαν στη σύνθεσή τους. Εξετάζοντας την πρόσφατη ιστορία του όρου βιολογικό/κοινωνικό φύλο, που γράφτηκε για ένα γερμανικό μαρξιστικό λεξικό, αναδεικνύεται παραδειγματικά η κειμενική πολιτική που έχει εμπεδωθεί κατά την παραγωγή απολογισμών για σύνθετες αντιπαράθεσεις οι οποίοι προορίζονται για καθιερωμένα έργα αναφοράς. Το «Κυβοργικό μανιφέστο» γράφτηκε για να βρεθεί πολιτική κατεύθυνση στη δεκαετία του 1980 κοιτώντας καταπρόσωπο τις υβριδικές μορφές ζωής που κατά τα φαινόμενα είχαμε γίνει «εμείς» σε ολόκληρο τον κόσμο. Η εξέταση των συζητήσεων για την «επιστημονική αντικειμενικότητα» στη φεμινιστική θεωρία υπερασπίζεται το μετασχηματισμό των απεχθών μεταφορών της οργανικής και της τεχνολογικής όρασης, προκειμένου να έρθουν στο προσκήνιο επιμέρους τοποθετήσεις, πολλαπλές διαμεσολαβήσεις, μερικές οπτικές, και επομένως μια πιθανή αλληγορία για τη φεμινιστική επιστημονική και πολιτική γνώση.

Από τούτη την άσκηση η φύση αναδύεται με την πολυμήχανη μορφή του «κοιότ». Τούτος ο πολυδύναμος κατεργάρας μάς δείχνει ότι τις ιστορικά συγκεκριμένες ανθρώπινες σχέσεις με τη «φύση» πρέπει να τις φανταστούμε κατά κάποιο τρόπο –γλωσσικά, ηθικά, επιστημονικά, πολιτικά, τεχνολογικά και επιστημολογικά– ως γνήσια κοινωνικές και ενεργά σχεσιακές· κι όμως τα μέρη αυτής της σχέσης παραμένουν στο έπακρο ανομοιογενή. Τις σχέσεις «μας» με τη «φύση» μπορούμε να τις φανταστούμε ως κοινωνικό συναπάντημα με ένα ον που δεν είναι ούτε «αυτό», «εσείς», «συ», «αυτός», «αυτή», αλλά ούτε η σχέση «τους» με «εμάς». Σε προτάσεις για τις αντιδικίες σχετικά με το τι μπορεί να λογιστεί ως φύση, εμπεδώνονται προσωπικές αντωνυμίες που είναι οι ίδιες πολιτικά εργαλεία, εκφράζουν ελπίδες, φόβους και αντιφατικές ιστορίες. Η γραμματική είναι άσκηση πολιτικής με άλλα μέσα. Ποιες αφηγηματικές δυνατότητες για το έργο του οικοφεμινισμού μπορούν να κρύβονται σε τερατώδη γλωσσικά σχήματα για τις σχέσεις με τη «φύση»; Παραδόξως, όπως συνέβη και με τους προηγούμενους μας στους δυτικούς λόγους, οι προσπάθειες για γλωσσική συνδιαλλαγή με τον μη αναπαραστάσιμο, τον ιστορικά ενδεχομενικό, τον τεχνουργηματικό κι εντούτοις αυθόρμητο, αναγκαίο, εύθραυστο κι αποσβολωτικά πληθωρικό χαρακτήρα της «φύσης» μπορούν να μας βοηθήσουν να δώσουμε νέο σχήμα στο είδος προσώ-

πων που ίσως είμαστε. Τα πρόσωπα αυτά δεν μπορούν πια να είναι, αν ποτέ υπήρξαν, ούτε κυρίαρχα ούτε αλλοτριωμένα υποκείμενα αλλά –ίσως– πολλαπλά ετερογενή, ανομοιογενή, υπεύθυνα και συνδεδεμένα ανθρώπινα δρώντα υποκείμενα. Ωστόσο, δεν πρέπει ποτέ να ξανασυνδεθούμε όπως τα μέρη στο όλον, όπως τα σηματοδομημένα όντα που ενσωματώνονται στα ασημάδευτα, σαν ενιαία και συμπληρωματικά υποκείμενα που υπηρετούν το ένα Υποκείμενο του μονοθεϊσμού και των εκκοσμικευμένων αιρέσεών του. Πρέπει να έχουμε εμπρόθετη δράση –ή εμπρόθετες δράσεις– χωρίς αμυνόμενα υποκείμενα.

Τέλος, η χαρτογράφηση του βιοπολιτικού σώματος όπως εξετάζεται από την προοπτική του σύγχρονου λόγου για το ανοσοποιητικό σύστημα ανιχνεύει και πάλι τρόπους να δοθεί νέο σχήμα σε πολλαπλότητες έξω από τη γεωμετρία των περιορισμών που θέτει το δίπολο μέρος/όλον. Πώς μπορούμε να ξαναφανταστούμε –και να ζήσουμε ξανά– τα «φυσικά» μας σώματα με τρόπο που μεταμορφώνει τις σχέσεις του ίδιου και του διαφορετικού, του εαυτού και του άλλου, του εσωτερικού και του εξωτερικού, της αναγνώρισης και της παραγνώρισης σε ταξιδιωτικούς χάρτες για ανίδιες/ανιδιοποιημένες άλλες; Και αναπόδραστα, τούτες οι ανασχηματοποιήσεις πρέπει να ομολογούν ως διαρκή συνθήκη την τρωτότητα, τη θνητότητα και τον πεπερασμένο χαρακτήρα μας.

Μέσα από αυτά τα δοκίμια προσπάθησα να ξανακοιτάξω μερικά φεμινιστικά χαρτιά που απορρίφθηκαν από τη δυτική τράπουλα, να αναζητήσω πολυμήχανες φιγούρες που θα μπορούσαν ίσως να μετατρέψουν μια σηματοδομημένη τράπουλα σε πολυδύναμο σύνολο από μπαλαντέρ για την ανασχηματοποίηση πιθανών κόσμων. Μπορούν τα κυβόργια ή οι διπολικές αντιθέσεις ή η τεχνολογικά ενισχυμένη όραση να υπονοήσουν τρόπους με τους οποίους τα πράγματα που προξένησαν τον μεγαλύτερο φόβο στις φεμινίστριες μπορούν και πρέπει να πάρουν νέο σχήμα και να στρωθούν ξανά στη δουλειά για χάρη της ζωής κι όχι του θανάτου; Καθώς βρισκόμαστε μέσα στην κοιλιά του κήτους, στον «Πρώτο Κόσμο» από τη δεκαετία του 1980 και μετά, πώς μπορούμε να αναπτύξουμε πρακτικές ανάγνωσης και γραφής, καθώς και άλλα είδη πολιτικού έργου, προκειμένου να συνεχίσουμε την αντιπαράθεση για τα υλικά σχήματα και τα νοήματα της φύσης και της εμπειρίας; Πώς θα μπορούσε μια εκτίμηση της κατασκευασμένης, τεχνουργηματικής, ιστορικά ενδεχομενικής φύσης των ανθρωποειδών, των κυβόργιων και των γυναικών, να οδηγήσει από μια αδύνατη αλλά τόσο παρούσα πραγματικότητα σε ένα δυνατό αλλά τόσο απόν αλλού; Μπορούμε άραγε, ως τέρατα, να καταδείξουμε μια άλλη τάξη σημασιοδότησης; Εμπρός, κυβόργια, για την επιβίωση στη γη!

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

*Η φύση ως σύστημα παραγωγής
και αναπαραγωγής*

Κοινωνιολογία των ζώων και φυσική οικονομία του πολιτικού σώματος: Μια πολιτική φυσιολογία της επικράτησης

Θέλω να κάνω κάτι πολύ σημαντικό. Όπως το να πετάξω στα βάθη του παρελθόντος για να κάνω τα πράγματα να πάνε καλά.

Marge Piercy, *Woman on the Edge of Time*

Η έννοια του πολιτικού σώματος δεν είναι καινούρια. Οι αρχαίοι Έλληνες ανέπτυξαν πλούσιες και περίτεχνες οργανικές εικόνες για την ανθρώπινη κοινωνία. Θεωρούσαν ότι ο πολίτης, η πολιτεία και ο κόσμος οικοδομούνταν σύμφωνα με τις ίδιες αρχές. Η αντίληψη του πολιτικού σώματος ως οργανισμού, ως κάτι θεμελιωδώς ζωντανού και μέρους ενός μεγάλου κοσμικού οργανισμού, ήταν κεντρική για αυτούς (Collingwood 1945). Η θεώρηση της δομής των ανθρώπινων ομάδων ως καθρέφτη φυσικών μορφών διατήρησε τη δύναμή της στο διανοητικό και το φαντασιακό επίπεδο. Στη διάρκεια της πρώιμης βιομηχανικής επανάστασης, μια ιδιαίτερα σημαντική θεωρητική επεξεργασία του πολιτικού σώματος συνέδεσε πολυεπίπεδα τη φυσική με την πολιτική οικονομία. Η θεωρία του Άνταμ Σμιθ που παρουσίαζε την αγορά και τον καταμερισμό εργασίας ως ακρογωνιαίους λίθους της μελλοντικής καπιταλιστικής οικονομικής σκέψης, μαζί με τον υποτιθέμενο νόμο της σχέσης πληθυσμού και πόρων του Τόμας Μάλθους, συμβολίζουν από κοινού τη συναρμογή φυσικών δυνάμεων και οικονομικής προόδου στα χρόνια που διαμόρφωσαν τον βιομηχανικό καπιταλισμό. Ο τρόπος με τον οποίο η εξελικτική θεωρία του Δαρβίνου διαποτίστηκε από τούτη τη μορφή πολιτικής οικονομίας αποτέλεσε αντικείμενο σημαντικών αναλύσεων από τον 19ο αιώνα μέχρι σήμερα (Young 1969). Η νεωτερική εξελικτική έννοια του πληθυσμού ως μιας θεμελιωδώς φυσικής ομάδας οφείλει ασυζητητί πολλά σε

κλασικές ιδέες για το πολιτικό σώμα, που με τη σειρά τους συνυφαίνονται αξεδιάλυτα με τις κοινωνικές σχέσεις παραγωγής και αναπαραγωγής.

Το παρόν κεφάλαιο εστιάζει στην ένωση του πολιτικού με τη φυσιολογία. Τούτη η ένωση αποτέλεσε σπουδαία πηγή υπεράσπισης της κυριαρχίας στα αρχαία και τα νεότερα χρόνια, και ειδικά της κυριαρχίας που βασιζόταν σε διαφορές ιδωμένες ως φυσικές, δεδομένες, αναπόφευκτες και κατά συνέπεια ηθικές. Επίσης, η ένωση αυτή μετασχηματίστηκε από τις σύγχρονες βιοσυμπεριφορικές επιστήμες με τρόπους τους οποίους οφείλουμε να κατανοήσουμε, αν θέλουμε να εργαστούμε αποτελεσματικά για κοινωνίες απελευθερωμένες από την κυριαρχία. Δεν θα πρέπει να υποτιμώνται οι βαθιές ρίζες που έχει η αρχή της κυριαρχίας στις φυσικές επιστήμες μας, και ιδίως στις γνωστικές πειθαρχίες που επιδιώκουν να εξηγήσουν κοινωνικές ομάδες και συμπεριφορές. Αποφεύγοντας να αναγνωρίσουμε τη σπουδαιότητα της κυριαρχίας ως στοιχείου της θεωρίας και της πρακτικής των σύγχρονων επιστημών, παρακάμπτουμε την κομβική και δύσκολη εξέταση του *περιεχομένου* καθώς και της κοινωνικής λειτουργίας της επιστήμης. Επιτρέπουμε σε τούτο το κεντρικό, νομιμοποιητικό σώμα δεξιοτήτων και γνώσεων να υπονομεύει τις προσπάθειές μας, να τις καθιστά ουτοπικές με τη χειρότερη έννοια της λέξης. Ούτε πρέπει να αποδεχτούμε αβασάνιστα την επιζήμια διάκριση ανάμεσα στην καθαρή και την εφαρμοσμένη επιστήμη, τη χρήση και την κατάχρησή της ή, ακόμη, ανάμεσα στη φύση και τον πολιτισμό. Όλες αυτές οι διακρίσεις αποτελούν εκδοχές της φιλοσοφίας της επιστήμης που εκμεταλλεύεται το ρήγμα ανάμεσα στο υποκείμενο και το αντικείμενο προκειμένου να δικαιώσει τη διττή ιδεολογία περί στέρεης επιστημονικής αντικειμενικότητας και ανεπαρκούς προσωπικής υποκειμενικότητας. Τούτος ο αντιαπελευθερωτικός πυρήνας γνώσης και πρακτικής στις επιστήμες μας αποτελεί σημαντικό έρεισμα κοινωνικού ελέγχου.¹

Η αναγνώριση αυτού του γεγονότος υπήρξε μια σημαντική συμβολή των φεμινιστριών θεωρητικών. Οι γυναίκες γνωρίζουν πολύ καλά ότι η γνώση που προέρχεται από τις φυσικές επιστήμες δεν χρησιμοποιήθηκε για την απελευθέρωσή μας αλλά για την κυριαρχία σε βάρος μας, σε πείσμα όσων προπαγανδίζουν τον έλεγχο των γεννήσεων. Επιπροσθέτως, το μόνο που έκανε ο γενικός αποκλεισμός από την επιστήμη ήταν να οξύνει την εκμετάλλευση σε βάρος μας. Μάθαμε ότι τόσο ο αποκλεισμός όσο και η εκμετάλλευση δεν αποτελούν καρπό της φυσικής μας ανικανότητας αλλά της θέσης μας στον κοινωνικό καταμερισμό εργασίας.² Ωστόσο, μολονότι δεν υποτιμήσαμε συχνά την αρχή της κυριαρχίας

1. Βλ. Young (1977), το οποίο διαθέτει επίσης εξαιρετική βιβλιογραφία για τη ριζοσπαστική κριτική της επιστήμης. Βλ. επίσης Burt (1952), Marcuse (1964), Marx και Engels (1970).

2. Βλ. Braverman (1974). Παρόλο που ο Μπρέιβερμαν δεν υιοθετεί φεμινιστική οπτική, τοποθετεί το γυναικείο εργατικό δυναμικό στο επίκεντρο της μαρξιστικής ανάλυσης την οποία προτείνει για τη σύγχρονη εργασία, την επιστημονική διαχείριση και την αποειδίκευση των εργαζομένων σε μια εποχή αυξανόμενης επιστημονικής και τεχνικής εξειδίκευσης.

στις επιστήμες, μολονότι μας μάγεψαν λιγότερο από πολλούς άλλους οι ισχυρισμοί των επιστημόνων περί αξιολογικά ουδέτερης αλήθειας, καθώς τους συναντούμε με περισσή συχνότητα –στην αγορά ιατρικών υπηρεσιών (Gordon 1976· Reed 1978)–, επιτρέψαμε όμως στην απόστασή μας από την επιστήμη και την τεχνολογία να μας οδηγήσει στην παρανόηση της θέσης και της λειτουργίας της φυσικής γνώσης. Πήραμε τοις μετρητοίς την παραδοσιακή φιλελεύθερη ιδεολογία των κοινωνικών επιστημόνων στον 20ό αιώνα που συντηρεί έναν αγεφύρωτο και αναγκαίο διχασμό ανάμεσα στη φύση και τον πολιτισμό, καθώς και ανάμεσα στις μορφές γνώσης που συνδέονται με τούτες τις δύο δήθεν ασυμφιλίωτες επικράτειες. Επιτρέψαμε στη θεωρία του πολιτικού σώματος να διαμελιστεί έτσι ώστε η φυσική γνώση να επανενσωματωθεί συγκαλυμμένη σε τεχνικές κοινωνικού ελέγχου αντί να μετουσιωθεί σε επιστήμες της απελευθέρωσης. Αμφισβητήσαμε την υπόσταση των φυσικών αντικειμένων που μας απονέμεται κατά παράδοση, στρέφοντας την ιδεολογία μας ενάντια στο φυσικό με τρόπο που αφήνει τις επιστήμες της ζωής ανεπηρέαστες από τις φεμινιστικές ανάγκες.³ Παραχωρήσαμε στην επιστήμη το ρόλο ενός φετίχ, ενός αντικειμένου που το φτιάχνουν τα ανθρώπινα όντα μόνο και μόνο για να ξεχάσουν το ρόλο τους στη δημιουργία του, ενός αντικειμένου που δεν αποκρίνεται πια στη διαλεκτική αλληλεπίδραση των ανθρώπινων όντων με τον περιβάλλοντα κόσμο κατά την ικανοποίηση κοινωνικών και οργανικών αναγκών. Έχουμε λατρέψει διαστροφικά την επιστήμη ως πραγματοποιημένο φετίχ με δύο συμπληρωματικούς τρόπους: 1) απορρίπτοντας πλήρως την επιστημονική και την τεχνική γνωστική πειθαρχία και αναπτύσσοντας τη φεμινιστική κοινωνική θεωρία εντελώς ξέχωρα από τις φυσικές επιστήμες, και 2) συμφωνώντας ότι η «φύση» είναι εχθρός μας και ότι πρέπει πάση θυσία να ελέγξουμε τα «φυσικά» σώματά μας (με τις τεχνικές που μας προσφέρει η βιοϊατρική επιστήμη), προκειμένου να εισχωρήσουμε στο πάνσεπτο βασιλείο του πολιτισμικού πολιτικού σώματος όπως το όρισαν φιλελεύθεροι (και ριζοσπάστες) θεωρητικοί της πολιτικής οικονομίας και όχι εμείς οι ίδιες. Ο Μαρξ προσδιόρισε ξεκάθαρα ποιο είναι αυτό το πολιτισμικό πολιτικό σώμα: η αγορά που μετασκευάζει όλα τα πράγματα και τους ανθρώπους σε εμπορεύματα.

3. Βλ. Ortner (1974) και De Beauvoir (1952). Τόσο η Όρντερ, από την πλευρά της δομιστικής ανθρωπολογίας, όσο και η Μπωβουάρ, από τη σκοπιά του υπαρξισμού, επιτρέπουν στην ιδεολογία του διχασμού φύσης και πολιτισμού να κυριαρχήσει στις φεμινιστικές αναλύσεις τους. Η Μακκόρμακ (MacCormack 1977) στηρίζεται στις ανθρωπολογικές θεωρίες της Μάιρης Ντάγκλας (Douglas 1966, 1973) προκειμένου να αμφισβητήσει τη διάκριση φύσης και πολιτισμού. Αναλύει τη γυναικεία αδελφότητα των Σάντε (Sande) στη Σιέρα Λεόνε τονίζοντας τη συλλογική κατασκευή του γυναικείου σώματος από τις ίδιες τις γυναικες προκειμένου να αναλάβουν ενεργό ρόλο στο πολιτικό σώμα. Το οργανικιστικό και λειτουργιστικό θεωρητικό πλαίσιο της Μακκόρμακ χρειάζεται προσεκτική κριτική.

Ένα συγκεκριμένο παράδειγμα ίσως βοηθήσει να εξηγήσω τι αντιλαμβάνομαι ως επικίνδυνη παρανόηση εκ μέρους μας, ένα παράδειγμα με το οποίο επιστρέφουμε στο σημείο της ένωσης του πολιτικού με τη φυσιολογία. Ο Φρόντ στο έργο του *Ο πολιτισμός πηγή δυστυχίας* (Freud 1962) επεξεργάστηκε μια θεωρία για το πολιτικό σώμα η οποία βάσιζε την ανάπτυξη της ανθρώπινης κοινωνίας στην προοδευτική κυριαρχία πάνω στη φύση, και ιδίως πάνω στην ανθρώπινη σεξουαλική ενεργητικότητα. Το σεξ ως κίνδυνος και ως φύση κατέχει κεντρικό ρόλο στο σύστημα του Φρόντ, το οποίο μάλλον επαναλαμβάνει παρά εγκαινιάζει την παραδοσιακή αναγωγή του πολιτικού σώματος σε αφετηριακά σημεία φυσιολογίας. Θεωρεί ότι το πολιτικό σώμα εγκαθιδρύεται καταρχήν βάσει των φυσικών ατόμων, των οποίων τα ένστικτα πρέπει να καθυποταχτούν προκειμένου να μπορέσει να δημιουργηθεί η πολιτισμική ομάδα. Παραδόξως, δύο πρόσφατοι νεοφροϋδικοί και νεομαρξιστές θεωρητικοί επανεπεξεργάστηκαν τη θέση του Φρόντ με τρόπο διαφωτιστικό για τη θεωρητική υπόθεση του παρόντος δοκιμίου: ο Νόρμαν Ο. Μπράουν και η Σούλαμιθ Φάϊρστοουν. Ο Φρόντ, ο Μπράουν και η Φάϊρστοουν αποτελούν χρήσιμα εργαλεία σε μια ανατομία των θεωριών για τα πολιτικά και τα φυσιολογικά όργανα του πολιτικού σώματος επειδή θέτουν στην αφετηρία των εξηγήσεών τους τη σεξουαλικότητα, προσθέτουν τη δυναμική της πολιτισμικής καταστολής και κατόπιν επιχειρούν να απελευθερώσουν και πάλι το προσωπικό και το συλλογικό σώμα.

Ο Μπράουν στο *Love's Body* (Brown 1966) ανέπτυξε ένα λεπτοδουλεμένο μεταφορικό παιχνίδι ανάμεσα στα ατομικά και τα πολιτικά σώματα προκειμένου να δείξει την εξόχως πατριαρχική και αυταρχική δομή των εννοιών και των εμπειριών που έχουμε και από τα δύο. Ο φαλλός, το κεφάλι: το σώμα, το κράτος: οι αδελφοί, η στασιαστική ανατροπή της βασιλείας μόνο και μόνο για να εγκαθιδρυθεί η τυραννία των αδελφοτήτων της φιλελεύθερης αγοράς: αυτά είναι τα θέματα του Μπράουν. Μόνον εάν ο πατέρας ήταν κεφαλή, θα μπορούσαν τα αδέρφια να είναι πολίτες. Η μόνη διαφυγή από την κυριαρχία την οποία διερεύνησε ο Μπράουν ήταν μέσω της φαντασίωσης και της έκστασης, αφήνοντας αδιαμφισβήτητη τη θεμελιώδη ανδρική υπεροχή στο πολιτικό σώμα και την αναγωγή στη δυναμική της καταστολής της φύσης. Ο Μπράουν απέρριπτε τον πολιτισμό (το πολιτικό σώμα) προκειμένου να σώσει το σώμα: τούτη τη λύση την υπαγόρευε το γεγονός ότι ουσιαστικά αποδέχεται τον φροϋδικό σεξουαλικό αναγωγισμό και τη συνεπακόλουθη λογική της κυριαρχίας. Μετέτρεψε τη φύση σε φετίχ που λατρευόταν με την ολοκληρωτική επιστροφή σε αυτό (πολύμορφη διαστροφή). Πρόδωσε τις σοσιαλιστικές δυνατότητες μιας διαλεκτικής θεωρίας για το πολιτικό σώμα η οποία δεν λατρεύει ούτε απορρίπτει τη φυσική επιστήμη, η οποία αρνείται να κάνει φετίχ τη φύση και τη γνώση γι' αυτή.

Η Φάϊρστοουν (Firestone 1970) στο έργο της *Η διαλεκτική του σεξ* έρχεται επίσης αντιμέτωπη με τις επιπτώσεις της φροϋδικής βιοπολιτικής θεωρίας για

την πατριαρχία και την καταστολή, αλλά προσπαθεί να τη μετασχηματίσει ώστε να καρποφορήσει μια φεμινιστική και σοσιαλιστική θεωρία της απελευθέρωσης. Με αυτό της το έργο απέκτησε ανεκτίμητη σπουδαιότητα για τις φεμινίστριες. Ωστόσο, νομίζω ότι διέπραξε το ίδιο σφάλμα με τον Μπράουν, το σφάλμα να «αναγάγει με βάση τη φυσιολογία το πολιτικό σώμα στο βιολογικό φύλο», κάτι που αποτελεί θεμελιώδη τροχοπέδη για έναν απελευθερωτικό σοσιαλισμό ο οποίος δεν εκμεταλλεύεται μοιρολατρικά όσες τεχνικές προσφέρουν οι επιστήμες (ενόσω απελπίζεται από τις απόπειρες να μετασχηματίσει το περιεχόμενο τους) ούτε απορρίπτει συλλήβδην ως φαντασίωση κάποια τεχνική γνώση. Η Φάριστοου εντόπισε τη μειονεκτική θέση των γυναικών στο πολιτικό σώμα στα σώματά μας, στην υποταγή μας στις οργανικές επιταγές της αναπαραγωγής. Με τούτη την κριτική έννοια αποδέχτηκε μια εκδοχή του ιστορικού υλισμού βασισμένη στην αναπαραγωγή και έχασε τη δυνατότητα μιας φεμινιστικής-σοσιαλιστικής θεωρίας για το πολιτικό σώμα η οποία δεν θα βλέπει τα προσωπικά μας σώματα ως τον υπέρτατο εχθρό. Με το βήμα αυτό συνέβαλε στην προετοιμασία για τη λογική της τεχνολογικής κυριαρχίας – για τον ολοκληρωτικό έλεγχο των αλλοτριωμένων πια σωμάτων σε ένα μέλλον που θα καθορίζεται από τις μηχανές. Διέπραξε το βασικό σφάλμα να αναγάγει τις κοινωνικές σχέσεις σε φυσικά αντικείμενα, με λογική συνέπεια να θεωρήσει λύση τον τεχνικό έλεγχο. Δεν υποτίμησε, ασφαλώς, την αρχή της κυριαρχίας στις βιοσυμπεριφορικές επιστήμες, παρανόησε ωστόσο την υπόσταση της επιστημονικής γνώσης και πρακτικής. Αποδέχτηκε δηλαδή ότι υπάρχουν φυσικά αντικείμενα (σώματα) ξέχωρα από κοινωνικές σχέσεις. Στα συμφραζόμενα αυτά η απελευθέρωση εξακολουθεί να υπόκειται στην υποτιθέμενη φυσική αιτιοκρατία, η οποία μπορεί να αποφευχθεί μόνο στο πλαίσιο της κλιμάκωσης μιας λογικής ενάντια στην κυριαρχία.

Νομίζω πως είναι δυνατόν να οικοδομηθεί μια σοσιαλιστική-φεμινιστική θεωρία για το πολιτικό σώμα η οποία θα αποφεύγει τον αναγωγισμό στη φυσιολογία και στις δύο του μορφές: 1) της συνθηκολόγησης με τις θεωρίες του βιολογικού ντετερμινισμού για την κοινωνική μας θέση· και 2) της υιοθέτησης της καπιταλιστικής κατά βάση ιδεολογίας περί αντίθεσης πολιτισμού και φύσης, που ως εκ τούτου αρνείται την ευθύνη μας για την ανοικοδόμηση των βιοεπιστημών. Ο μαρξιστικός ανθρωπισμός, όπως τον κατανοώ, σημαίνει ότι η θεμελιώδης θέση του ανθρώπινου όντος στον κόσμο είναι η διαλεκτική σχέση με τον περιβάλλοντα κόσμο ο οποίος συμβάλλει στην ικανοποίηση των αναγκών και επομένως στη δημιουργία αξιών χρήσης. Η εργασιακή διαδικασία συνιστά τη θεμελιώδη ανθρώπινη συνθήκη. Μέσω της εργασίας δημιουργούμε τους εαυτούς μας ατομικά και συλλογικά διαντιδρώντας διαρκώς με όλα όσα δεν έχουν εξανθρωπιστεί ακόμη. Ούτε τα προσωπικά ούτε τα κοινωνικά μας σώματα μπορούν να θεωρηθούν φυσικά, με την έννοια ότι υπάρχουν εκτός της διαδικασίας αυτοδημιουργίας που καλείται ανθρώπινη εργασία. Ό,τι βιώνουμε και θεωρητικοποιούμε

ως φύση και ως πολιτισμό μετασχηματίζεται από την εργασία μας. Όλα όσα αγγίζουμε και άρα γνωρίζουμε, συμπεριλαμβανομένων των οργανικών και κοινωνικών μας σωμάτων, έγιναν δυνατά για εμάς μέσω της εργασίας. Συνεπώς, ο πολιτισμός δεν κυριαρχεί στη φύση, ούτε η φύση είναι εχθρός. Η διαλεκτική δεν πρέπει να μετατραπεί σε δυναμική αυξανόμενης κυριαρχίας.⁴ Τούτη η θέση – ενός ιστορικού υλισμού βασισμένου στην παραγωγή– έρχεται σε ριζική αντίθεση με ό,τι παραδόξως ονομάστηκε ιστορικός υλισμός βασισμένος στην αναπαραγωγή, όπως προσπάθησα να τον σκιαγραφήσω προηγουμένως.

Ένας τομέας των βιοσυμπεριφορικών επιστημών έπαιξε ασυνήθιστα σημαντικό ρόλο στην κατασκευή καταπιεστικών θεωριών για το πολιτικό σώμα: η κοινωνιολογία των ζώων, δηλαδή η επιστήμη που μελετά ομάδες ζώων. Είναι σημαντική λοιπόν μια κριτική ιστορία της πολιτικής της φυσιολογίας η οποία βασίστηκε στην κυριαρχία και αποτέλεσε κεντρικό στοιχείο στην κοινωνιολογία των ζώων, προκειμένου να επανοικειοποιηθούμε τις βιοκοινωνικές επιστήμες για νέες πρακτικές και θεωρίες. Οι βιοκοινωνικές επιστήμες δεν υπήρξαν απλώς σεξιστικοί καθρέφτες του κοινωνικού μας κόσμου. Υπήρξαν επίσης εργαλεία για την αναπαραγωγή του, προμηθεύοντας νομιμοποιητικές ιδεολογίες και συνάμα ενισχύοντας την υλική εξουσία. Τρεις κυρίως λόγοι συνέβαλαν στη μελέτη της επιστήμης των ζωικών ομάδων, και ιδίως των πρωτευόντων θηλαστικών.

Πρώτον, το θέμα και οι μέθοδοι της επιστήμης αυτής αναπτύχθηκαν ώστε να γεφυρωθεί ο διχασμός ανάμεσα στη φύση και τον πολιτισμό, τη στιγμή ακριβώς που στην αμερικανική διανοητική ιστορία γινόταν επιτέλους αποδεκτή η ιδεολογία της αυτονομίας των κοινωνικών επιστημών, δηλαδή στα χρόνια μεταξύ 1920 και 1940, όταν η φιλελεύθερη θεωρία για την κοινωνία (βασισμένη στο λειτουργισμό και στις θεωρίες των ιεραρχικών συστημάτων) καθιερωνόταν στα πανεπιστήμια. Στις νέες φιλελεύθερες σχέσεις των φυσικών και των κοινωνικών γνωστικών πειθαρχιών ήταν εγγενές το πρόταγμα της μηχανικής του ανθρώπου – δηλαδή ο προγραμματισμένος σχεδιασμός και η διοίκηση του ανθρώπινου υλικού με σκοπό την αποτελεσματική, ορθολογική λειτουργία στο πλαίσιο μιας επιστημονικά οργανωμένης κοινωνίας. Τα ζώα διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο σε τούτο το πρόταγμα. Αφενός αποτέλεσαν εύπλαστη πρώτη ύλη γνώσης, που μπορούσε να υποβληθεί στην ακριβή εργαστηριακή πειθαρχία. Μπορούσαν να τα χρησιμοποιήσουν για να κατασκευάσουν και να δοκιμάσουν πρότυπα συστή-

4. Τα αδημοσίετα άρθρα της Νάνσυ Χάρτσοκ με τίτλο «Objectivity and revolution: problems of knowledge in Marxist theory» και «Social science, praxis, and political action» με επηρέασαν βαθιά όταν έγραφα το δοκίμιο αυτό, το 1978. Για λίγο μεταγενέστερες διατυπώσεις τους, βλ. Harstoc (1983a, 1983β). Τα άρθρα αυτά είναι πιο χρήσιμα για μια φεμινιστική κριτική της θεωρίας και της πρακτικής της επιστημονικής αντικειμενικότητας από τα κείμενα του Χάμπερμας (Habermas 1970) ή του Μαρκούζε (Marcuse 1964).

ματα τόσο για την ανθρώπινη φυσιολογία όσο και για την πολιτική. Ένα πρότυπο σύστημα για την εμμηνόρρυσιακή φυσιολογία, φερειπείν, ή για τις διαδικασίες κοινωνικοποίησης δεν συνεπαγόταν κατ' ανάγκη αναγωγισμό. Η νέα οργάνωση της γνώσης μετά τον Χέρμπερτ Σπένσερ και την εξελικτική φυσιοκρατία απαγόρευε ακριβώς την άμεση αναγωγή των ανθρωπιστικών στις φυσικές επιστήμες. Οι επιστήμες της διοίκησης στη δεκαετία του 1930 και μετά υπήρξαν αυστηρές στο συγκεκριμένο σημείο. Κι αυτό αποτελεί στοιχείο διχασμού ανάμεσα στη φύση και τον πολιτισμό. Αφετέρου τα ζώα συνέχισαν να διαθέτουν μια ειδική υπόσταση ως φυσικά αντικείμενα που δείχνουν στους ανθρώπους τις καταβολές τους και συνεπώς την προ-ορθολογική, προδιαχειριστική, προπολιτισμική ουσία τους. Δηλαδή, τα ζώα αποτέλεσαν κάτι δυσοίωνα αμφίσημο όσον αφορά τη θέση τους στο δόγμα περί αυτονομίας των ανθρωπιστικών και των φυσικών επιστημών. Έτσι, παρά τους ισχυρισμούς της ανθρωπολογίας ότι είναι ικανή να κατανοήσει τα ανθρώπινα όντα χρησιμοποιώντας αποκλειστικά την έννοια του πολιτισμού, καθώς και της κοινωνιολογίας, που διατεινόταν ότι δεν χρειάζεται τίποτε άλλο εκτός από την ιδέα της ανθρώπινης κοινωνικής ομάδας, οι κοινωνίες των ζώων χρησιμοποιήθηκαν εκτενώς για τον εξορθολογισμό και τη φυσικοποίηση των καταπιεστικών κυριαρχικών τάξεων στο ανθρώπινο πολιτικό σώμα.⁵ Αυτές οι κοινωνίες προσφέρουν το σημείο σύγκλισης του φυσιολογικού και του πολιτικού για τους νεωτερικούς φιλελεύθερους θεωρητικούς, ενώ οι ίδιοι συνεχίζουν να αποδέχονται την ιδεολογία του διχασμού ανάμεσα σε φύση και πολιτισμό.

Δεύτερον, η κοινωνιολογία των ζώων διαδραμάτισε κεντρικό ρόλο για να αναπτυχθεί η εντελής φυσικοποίηση του πατριαρχικού καταμερισμού της αυθεντίας στο πολιτικό σώμα, καθώς και για να αναχθεί αυτό στη σεξουαλική φυσιολογία. Επομένως, πρέπει να κατανοήσουμε πλήρως και να μετασηματίσουμε ολοκληρωτικά αυτόν ακριβώς τον τομέα των φυσικών επιστημών, προκειμένου να παράγουμε μια επιστήμη που θα εκφράζει τις απελευθερωτικές κοινωνικές σχέσεις χωρίς να υποπίπτει στο σφάλμα του αγοραίου μαρξισμού να συνάγει απευθείας την ουσία της γνώσης από τις υλικές συνθήκες. Πρέπει να κατανοήσουμε πώς και γιατί οι ομάδες ζώων χρησιμοποιήθηκαν σε θεωρίες για την εξελικτική καταγωγή των ανθρώπινων όντων, για την «ψυχική ασθένεια», για τη φυσική βάση της πολιτισμικής συνεργασίας και του ανταγωνισμού, για τη γλώσσα και άλλες μορφές επικοινωνίας, για την τεχνολογία, και ιδίως για την προέλευση και το ρόλο του σεξ και της οικογένειας στις ανθρώπινες εκδοχές τους. Κοντολογίς, πρέπει να γνωρίζουμε τη ζωολογία του πολιτικού σώματος

5. Βλ. το συμπόσιο για τα πενήνταχρονα του Πανεπιστημίου του Σικάγου, που διοργάνωσαν από κοινού οι τομείς των βιολογικών και των κοινωνικών επιστημών (Redfield 1942).

όπως υπήρξε και θα μπορούσε ενδεχομένως να υπάρξει.⁶ Πιστεύω ότι το αποτέλεσμα μιας απελευθερωτικής επιστήμης των ζωικών ομάδων θα εκφράζει επίσης καλύτερα τα ζώα· ελευθερώνοντας τους εαυτούς μας ίσως ελευθερώσουμε τη φύση.

Τρίτον, τα επίπεδα στα οποία η κυριαρχία διαμόρφωσε μια αναλυτική αρχή στην κοινωνιολογία των ζώων επιτρέπουν την κριτική της σωματοποίησης κοινωνικών σχέσεων στο περιεχόμενο και στις βασικές διαδικασίες μιας φυσικής επιστήμης με τρόπο τέτοιο ώστε να εκτίθενται οι πλάνες της αξίωσης για αντικειμενικότητα, χωρίς όμως να επιτρέπεται η εύκολη απόρριψη της επιστημονικής πειθαρχίας στη γνώση μας για τα ζώα. Δεν γίνεται να αφαιρέσουμε τις επιπτώσεις της κυριαρχίας από την επιστήμη των ζωικών ομάδων σαν να ήταν ατυχές μεροληπτικό ή ιδεολογικό επίχρισμα που μπορεί να αποξεστεί από τα βαθύτερα, υγιή, αντικειμενικά στρώματα γνώσης. Ούτε μπορούμε να νομίζουμε ότι θέλουμε για τα ζώα και τη σημασία τους για μας. Αντιμετωπίζουμε την αναγκαιότητα μιας διαλεκτικής κατανόησης της επιστημονικής εργασίας κατά τη διαδικασία παραγωγής της γνώσης μας για τη φύση.

Η ανάλυσή μου θα περιοριστεί αρχικά στα χρόνια γύρω από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και στις μελέτες για μία μόνον ομάδα ζώων – τα πρωτεύοντα θηλαστικά, και συγκεκριμένα τον μακάκο ρήσο, ένα είδος που είναι γηγενές στην Ασία αλλά συναντάται κατά αγέλες στα επιστημονικά εργαστήρια και τους ερευνητικούς σταθμούς όλου του κόσμου. Θα εστιάσω κυρίως στο έργο ενός μόνο ανθρώπου, του Κλάρενς Ρέι Κάρπεντερ, ο οποίος στα τέλη της δεκαετίας του 1930 συνέβαλε στην ίδρυση του πρώτου σημαντικού ερευνητικού σταθμού για μαϊμούδες ελεύθερης διαβίωσης στο πλαίσιο της σχολής τροπικής ιατρικής που λειτουργούσε ως παράρτημα του Πανεπιστημίου Κολούμπια στο νησάκι Κάγιο Σαντιάγκο έξω από το Πουέρτο Ρίκο. Οι συγκεκριμένες μαϊμούδες και οι απόγονοί τους πρωταγωνίστησαν σε ζωντανές ανασυνθέσεις της φυσικής κοινωνίας. Η σύνδεσή τους με την τροπική ιατρική σε μια νεοαποικιοκρατική κτήση των Ηνωμένων Πολιτειών, που χρησιμοποιήθηκε εκτενέστατα ως πειραματικός σταθμός για τις καπιταλιστικές πολιτικές διαχείρισης της γονιμότητας, προσθέτει ένα ειρωνικό παρασκήνιο ταιριαστό με το θέμα μας.

Άνθρωποι σαν τον Κάρπεντερ κινούνταν σε έναν σύνθετο επιστημονικό κόσμο, όπου θα ήταν εσφαλμένο να αποδώσουμε στα άτομα ή στις θεωρίες τους το χαρακτηρισμό σεξιστικός ή κάτι παρόμοιο. Το ζήτημα δεν είναι να βάλουμε απλουστευτικές ταμπέλες, αλλά να ξετυλίξουμε το κουβάρι των συγκεκριμένων κοινωνικών και θεωρητικών δομών σε έναν τομέα της βιοεπιστήμης στον οποίο πρέπει να εξετάσουμε τις διασυνδέσεις ανάμεσα στους διευθυντές εργαστηρίων,

6. Για πρώιμες αναρχικές και μαρξιστικές σοσιαλιστικές θέσεις σχετικά με τη σημασία που έχει η φύση για το πολιτικό σώμα, βλ. Kropotkin (1902) και Engels (1940).

τους φοιτητές, τους φορείς χρηματοδότησης, τους ερευνητικούς σταθμούς, τους σχεδιασμούς πειραμάτων και τον ιστορικό περίγυρο. Ο Κάρπεντερ απέκτησε τον διδακτορικό του τίτλο από το Στάνφορντ με θέμα τα αποτελέσματα που είχε η αφαίρεση των γονάδων στη σεξουαλική συμπεριφορά των αρσενικών ζευγαρωμένων περιστεριών. Έπειτα πήρε υποτροφία από το Εθνικό Συμβούλιο Ερευνών (National Research Council) το 1931 για να μελετήσει την κοινωνική συμπεριφορά των πρωτεύοντων θηλαστικών υπό τη διεύθυνση του Ρόμπερτ Μ. Γέρκις των Εργαστηρίων Συγκριτικής Ψυχοβιολογίας του Πανεπιστημίου Γέηλ. Ο Γέρκις είχε πρόσφατα συστήσει το πρώτο ολοκληρωμένο ερευνητικό ίδρυμα για την ψυχοβιολογική μελέτη των ανθρωποειδών πιθήκων στον κόσμο. Οι πίθηκοι κατά την άποψή του αποτελούσαν τέλεια μοντέλα για τη μελέτη των ανθρώπινων όντων. Έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην αίσθηση καθήκοντος που είχε για την προώθηση της επιστημονικής διοίκησης της κοινωνίας σε κάθε φάση της, μια ιδέα τυπική για τη γενιά του.

Χαρακτηριστικό για τη χρήση του χιμπατζή ως πειραματόζωου ήταν ανέκαθεν ότι τον προσάρμοζαν ευφύως σε προκαθορισμένα κριτήρια αντί να γίνεται προσπάθεια να διατηρηθούν τα φυσικά του χαρακτηριστικά. Θεωρήσαμε σημαντικό να μετατραπεί το ζώο σε κάτι όσο το δυνατόν πλησιέστερο στο ιδεώδες υποκείμενο της βιολογικής έρευνας. Και με την πρόθεση αυτή συνδέθηκε η ελπίδα ότι η ενδεχόμενη επιτυχία θα μπορούσε να χρησιμεύσει ως ουσιαστική απόδειξη της δυνατότητας να αναπλαστεί ο ίδιος ο άνθρωπος κατ' εικόνα ενός γενικά αποδεκτού ιδεώδους (Yerkes 1943: 10).⁷

Ο Γέρκις κατόπιν όρισε τα πρωτεύοντα θηλαστικά ως επιστημονικά αντικείμενα συνδέοντάς τα με το δικό του ιδεώδες για την ανθρώπινη πρόοδο μέσω της μηχανικής του ανθρώπου.

Το ενδιαφέρον του για τους πιθήκους στρεφόταν κυρίως γύρω από δύο άξονες: τη νοημοσύνη τους και την κοινωνική και σεξουαλική τους ζωή. Η νοημοσύνη αποτελούσε για αυτόν την τέλεια έκφραση της εξελικτικής άποψης. Αντιλαμβανόταν κάθε ζωντανό επιστημονικό αντικείμενο με τους όρους του κορυφαίου ζητήματος της αμερικανικής πειραματικής συγκριτικής ψυχολογίας από τα πρώτα βήματά της γύρω στο 1900: τη δοκιμασία νοημοσύνης. Τα είδη, οι φυλετικές και ατομικές ικανότητες συνδέονταν θεμελιωδώς με τον κεντρικό δείκτη νοημοσύνης, ο οποίος φανερωνόταν αφενός με τις δοκιμασίες συμπεριφοράς

7. Βλ. επίσης Haraway (1989β). Ο Γέρκις αποτελεί συνδετικό κρίκο ανάμεσα σε ιδρύματα και πανεπιστήμια, στη νευροφυσιολογία και την ενδοκρινολογία, τη διαχείριση προσωπικού, την ψυχοπαθολογία, τη σύνταξη εκπαιδευτικών δοκιμασιών, τις σπουδές προσωπικότητας, την κοινωνική και τη σεξουαλική υγιεινή.

και αφετέρου με τις νευρολογικές επιστήμες. Ο Γέρκις σχεδίασε τις στρατιωτικές δοκιμασίες νοημοσύνης που εφαρμόστηκαν σε όλους τους επίστρατους του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου και πρόσφεραν, όπως πιστευόταν, ορθολογική βάση για την ανάθεση καθηκόντων και τις προαγωγές, δηλαδή υποδείκνυαν τους άντρες που ήταν από φυσικού τους άξιοι και κατάλληλοι για διοικητικά αξιώματα (Yerkes 1920, Kevles 1968).⁸ Ο ρόλος του στον πόλεμο εναρμονιζόταν πλήρως με το ρόλο του δαιμόνιου επιχειρηματία τον οποίο ανέλαβε στις μελέτες των πρωτευόντων θηλαστικών. Και στις δύο περιπτώσεις θεωρούσε ότι ο ίδιος και οι επιστήμονες συνάδελφοί του εργάζονταν για να προωθηθεί μια ορθολογική κοινωνία βασισμένη στην επιστήμη και προστατευμένη από την παλαιότερη άγνοια όπως την ενσάρκωναν η θρησκεία και η πολιτική.

Η κοινωνική και η σεξουαλική ζωή των πρωτευόντων θηλαστικών στην αντίληψη του Γέρκις συνυφαίνονταν άρρηκτα με τη νοημοσύνη τους. Η νόηση έβαζε σε τάξη και κυβερνούσε τις κατώτερες λειτουργίες προκειμένου να δημιουργηθεί μια μορφή κοινωνίας. Σε μια κλασική μελέτη για την προέλευση του πολιτικού σώματος, ο Γέρκις (Yerkes 1939) επισήμανε ότι οι κυρίαρχοι αρσενικοί χιμπατζήδες επέτρεπαν στους σεξουαλικά δεκτικούς θηλυκούς χιμπατζήδες να έχουν τροφή και «προνόμια» που δεν τα δικαιούνταν κανονικά. Η νοημοσύνη των πρωτευόντων επέτρεψε στις σεξουαλικές καταστάσεις να αποτελέσουν την απαρχή των ανθρώπινων εννοιών του κοινωνικού δικαιώματος και του προνομίου. Είναι εμφανής ο σεξουαλικός αναγωγισμός της θεωρίας αυτής. Η μελέτη του που συνέδεε το σεξ με την εξουσία ήταν τυπική για τη δεκαετία του 1930 και διέφερε ελάχιστα από πολλές ανάλογες μέχρι σήμερα. Σε μια από τις πρώτες φεμινιστικές κριτικές, η Ρουθ Χερσμπέργκερ (Herschberger 1948) υπέθεσε με έξοχο τρόπο την οπτική της Τζόσι, του θηλυκού χιμπατζή του οποίου η ψυχοσεξουαλική ζωή προκάλεσε τόσο έντονο ενδιαφέρον στον Γέρκις. Η Τζόσι έδειχνε να μην αντιλαμβάνεται ότι αντάλλασε σεξ με «προνόμια», όμως στον Γέρκις φάνηκε να επιβεβαιώνεται επιστημονικά ότι σε τούτον τον οικονομικό κρίκο ανάμεσα σε φυσιολογία και πολιτική βρίσκεται η οργανική έδρα του πολιτισμού.

Ο Γέρκις δεν συνέβαλε μόνο στην άμεση διερεύνηση της φυσιολογίας των φύλων και της κοινωνικής συμπεριφοράς στους στενότερους συγγενείς του ανθρώπινου είδους, αλλά επιπλέον επηρέασε καθοριστικά, μαζί με τους συναδέλ-

8. Ο Γέρκις και οι συνάδελφοί του δεν χρησιμοποιούσαν την έκφραση «μηχανική του ανθρώπου» μόνο μεταφορικά. Είχαν εκφράσει ρητά την αντίληψή τους ότι οι επιστήμες της φυσιολογίας, της βιοψυχολογίας και της κοινωνίας αποτελούσαν βασικά στοιχεία της ορθολογικής διαχείρισης στον προηγμένο μονοπωλιακό καπιταλισμό. Οι επιστήμες καταλογογραφούσαν τις πρώτες ύλες, ενώ το εργαστήριο λειτουργούσε ως πιλοτικό εργοστάσιο μηχανικής του ανθρώπου (Yerkes 1922). Για μια ιστορία του σχεδίου της ανθρώπινης μηχανικής, βλ. Noble (1977), και ιδίως στο κεφ. 10.

φους του, τη γενική κατεύθυνση των επιστημονικών μελετών του σεξ στις Ηνωμένες Πολιτείες. Επί μία εικοσιπενταετία διετέλεσε πρόεδρος της Επιτροπής Έρευνας για τα Ζητήματα του Σεξ (Committee for Research on Problems of Sex) του Εθνικού Συμβουλίου Ερευνών που χρηματοδοτούνταν από το Ίδρυμα Ροκφέλερ. Από το 1922 μέχρι αρκετά χρόνια μετά τη λήξη του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, οπότε οι επιστημονικές έρευνες άρχισαν να χρηματοδοτούνται μαζικά από ομοσπονδιακά κονδύλια, η επιτροπή αυτή παρείχε τη χρηματοδοτική βάση για να συγκροτηθεί το ανθρώπινο σεξ ως επιστημονικό ζήτημα. Θεμελιώδεις μελέτες για τη σχέση ορμονών και συμπεριφοράς, για τις διαφορές στις νοητικές και τις συγκινησιακές ιδιότητες σε συνάρτηση με το βιολογικό φύλο, για τη συζυγική ευτυχία, καθώς και οι μελέτες Κίνσεϋ, χρηματοδοτήθηκαν όλες από την Επιτροπή Έρευνας για τα Ζητήματα του Σεξ. Αυτό έπαιξε κείμενο ρόλο στο να αναδειχθούν τα σεξουαλικά θέματα σε αντικείμενο πολιτισμένων συζητήσεων και αξιόλογων ερευνών σε μια εποχή όπου βασιλεύαν αναμφίβολα η φιληδονία και η άγνοια.⁹

Ωστόσο, τούτη η ανάδειξη ήταν δίκικο μαχαίρι· η επιτροπή, τόσο στην πρακτική της όσο και στις ιδεολογικές της εκφράσεις, δομήθηκε σε αρκετά επίπεδα σύμφωνα με την αρχή της πρωτοκαθεδρίας του σεξ στις οργανικές και τις κοινωνικές διαδικασίες. Η μετατροπή του σεξ σε επιστημονικό αντικείμενο το κατέστησε επίσης αντικείμενο ιατρικών θεραπειών για κάθε είδους σεξουαλική «ασθένεια», στις οποίες ασφαλώς συμπεριλαμβάνονταν η ομοφυλοφιλία και οι δυστυχησμένοι γάμοι. Η θεμελίωση των θεραπευτικών ισχυρισμών στη βιοχημεία και τη φυσιολογία ενίσχυσε απεριόριστα τη νομιμοποιητική εξουσία των διαχειριστών της επιστήμης πάνω στις ζωές των γυναικών. Η επιτροπή έκλεισε και την παραμικρή έξοδο διαφυγής για όσους απέρριπταν τον φροϋδικό σεξουαλικό αναγωγισμό στην αμερικανική εκδοχή του: είτε από την ψυχαναλυτική είτε από τη φυσικοχημική κατεύθυνση, το σεξ είχε περιέλθει στα ασφαλή χέρια των επιστημόνων και ιατρών διαχειριστών του. Οι πίθηκοι και οι μαϊμούδες στρατολογήθηκαν σε κεντρικούς ρόλους της αποστολής αυτής· ως φυσικά αντικείμενα αποκομμένα από τον πολιτισμό, θα καταδείκνυαν με τον πιο ξεκάθαρο τρόπο την οργανική βάση της εμφάνισής τους. Κανείς δεν παρατήρησε ουσιαστικά ότι τούτα τα «φυσικά αντικείμενα» είχαν σχεδιαστεί σύμφωνα με τα πολυεπίπεδα νοήματα ενός ιδεώδους της μηχανικής του ανθρώπου.

9. Βλ. Emma Goldman (1931), όπου αναλύονται εύστοχα τα αποτελέσματα της άγνοιας για τα σεξουαλικά ζητήματα στις γυναίκες της εργατικής τάξης. Βλ. Hall (1974) για το υπόβαθρο των πολιτικών συμφραζόμενων της έρευνας για τη σεξουαλικότητα. Για μια πραγμάτευση από κάποιους μνημένους γνώστες των πραγμάτων, βλ. Aberle και Comer (1953). Το περίπλοκο δίκτυο των επιστημονικών κοινοτήτων αποτυπώνεται ανάγλυφα στο έργο της Νταϊάνα Λονγκ Χωλ.

Ο Κάρπεντερ έφτασε στα εργαστήρια πρωτεύοντων θηλαστικών του Γέηλ έχοντας ήδη εμπλακεί στον ιστό χρηματοδότησης και πρακτικής που εκπροσωπούσε η Επιτροπή Ερευνών για τα Ζητήματα του Σεξ. Η επιτροπή αυτή είχε χρηματοδοτήσει τη διδακτορική του εργασία, τα ίδια πρόσωπα του χορήγησαν ουσιαστικά τη μεταδιδακτορική του υποτροφία, και ο οικοδεσπότης του, ο Γέρκις, ήταν η κεντρική μορφή σε ένα σπουδαίο δίκτυο επιστημονικών υποθέσεων και πρακτικών. Τούτα τα επιστημονικά δίκτυα ουσιαστικά καθόριζαν ποιος ασκούσε την επιστήμη και ποια επιστήμη θεωρούνταν καλή. Η εκπαίδευση του Κάρπεντερ, η χρηματοδότησή του και το κοινωνικό του περιβάλλον δεν του έδιναν λόγους για να απορρίψει τις βασικές υποθέσεις σύμφωνα με τις οποίες η αναπαραγωγή και η επικράτηση με βάση το σεξ ταυτιζόνταν με τις θεμελιώδεις οργανωτικές αρχές ενός φυσικού πολιτικού σώματος. Ωστόσο, ο ίδιος ο Κάρπεντερ πρόσθεσε μια σημαντική διάσταση. Καθιέρωσε μεθοδολογικά την απαιτητική δεξιότητα της φυσιοκρατικής παρατήρησης των άγριων πρωτεύοντων θηλαστικών με δύο εξαιρετικά προσεκτικές επιτόπιες μελέτες, μία για τους πλατύρρινους μηκυτές πιθήκους και μία για τους γίββωνες της Ασίας. Οι μελέτες αυτές είναι αξιοσημείωτες επειδή αποτελούν έξοχα και επιβλητικά έργα, και συνάμα αντικατοπτρίζουν πλήρως τις κοινωνικές σχέσεις του ανθρώπινου επιστημονικού κόσμου που βασίζονται στην επικράτηση.¹⁰ Θεωρητικά, ο Κάρπεντερ συνέδεσε τις ερμηνείες των εργαστηριακών κλάδων της συγκριτικής ψυχολογίας και της σεξουαλικής φυσιολογίας με την εξελικτική και την οικολογική επιτόπια βιολογική έρευνα που εστίαζε στις έννοιες του πληθυσμού και της κοινότητας. Κοντολογίς, άρχισε να συνδέει τα στοιχεία της φυσικής και της πολιτικής οικονομίας με καινούριους και σημαντικούς τρόπους. Η κλασική δαρβινική αντίληψη για τη φυσική πολιτική οικονομία των πληθυσμών άρχισε να συνενώνεται με τις επιστήμες της φυσιολογίας και της ψυχολογίας, που γνώρισαν μεγάλη άνθηση στις αρχές του 20ού αιώνα. Η απαρτίωσή τους θα ολοκληρωνόταν μόνο μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν ο Σέργουντ Γουόσμπερν και οι φοιτητές του θα μεταμόρφωναν τη φυσική ανθρωπολογία και τις μελέτες των πρωτεύοντων θηλαστικών, αξιοποιώντας συστηματικά τον εξελικτικό λειτουργισμό της νεοδαρβινικής σύνθεσης και τον κοινωνικό λειτουργισμό της πολιτισμικής θεωρίας του Μπρονισλάβ Μαλινόφσκι.

Ο Κάρπεντερ δεν μελέτησε μόνο τα επίπεδα που συνέδεαν την ψυχοβιολογική ανάλυση με τη σύγχρονη εξελικτική θεωρία, αλλά επιπλέον ανέλυσε τις ομά-

10. Στο Carpenter (1964) ανθολογούνται τα σημαντικότερα άρθρα του. Ο Κάρπεντερ από τη μελέτη των πρωτεύοντων μετατοπίστηκε στην ενασχόληση με την εκπαιδευτική τηλεόραση στην αγροτική Αμερική και στον Τρίτο Κόσμο. Το Carpenter (1972) εισήγαγε στις εργασίες για τα επικοινωνιακά συστήματα τις ίδιες λειτουργιστικές, ιεραρχικές έννοιες για την οργάνωση που χρησιμοποίησε στην ανάλυσή του για τα πρωτεύοντα θηλαστικά (Carpenter 1945).

δες πρωτευόντων με τα εργαλεία της πρώιμης συστημικής θεωρίας τα οποία συνάμα πρόσφεραν την τεχνική βάση στον ισχυρισμό ότι οι κοινωνικές επιστήμες που βασίζονταν στις έννοιες του πολιτισμού και της κοινωνικής ομάδας είχαν φτάσει σε επιστημονική ωριμότητα. Ο πρώιμος κοινωνικός λειτουργισμός του Κάρπεντερ –μαζί με όλους τους εναπομείναντες δεσμούς του με την παλαιότερη συγκριτική ψυχολογία και την αναπτυξιακή φυσιολογία (πειραματική εμβρυολογία)– είναι κομβικός για την εξέταση των συνδυαστικών κρίσεων που οδηγούν από τη φυσιολογία στην πολιτική, από το ζωικό στο ανθρώπινο. Ο ίδιος ο Κάρπεντερ δεν εργάστηκε στο πλαίσιο του δόγματος περί αυτονομίας των φυσικών από τις κοινωνικές επιστήμες. Ούτε επέτρεψε την άμεση αναγωγή του κοινωνικού στη φυσιολογία ή του ανθρώπινου στο ζωικό. Επεξεργάστηκε αναλυτικούς δεσμούς μεταξύ επιπέδων στα οποία συμφωνούσαν τόσο οι οπαδοί όσο και οι πολέμιοι της κομβικής διάκρισης ανάμεσα σε φύση και πολιτισμό. Πράγματι, το έργο του στην κοινωνιολογία των πρωτευόντων συνιστά χρήσιμη αφετηρία για να ξεδιπλωθούν οι πάμπολλες ποικιλίες του λειτουργισμού που εμφανίστηκαν στις βιολογικές και τις κοινωνικές επιστήμες ανάμεσα στους δύο παγκόσμιους πολέμους, ποικιλίες που βασίζονταν στις αρχές της ιεραρχικής οργάνωσης του σώματος και του πολιτικού σώματος. Οι λειτουργιστικές γνωστικές πειθαρχίες αποτέλεσαν υπόβαθρο για ισχυρές ιδεολογίες κοινωνικού ελέγχου και για τεχνικές ιατρικής, εκπαιδευτικής και βιομηχανικής διοίκησης.

Η πολυεπίπεδη σημασία της αρχής της επικράτησης στο γόνιμο έργο του Κάρπεντερ για το ζωικό πολιτικό σώμα στα ζώα ενσαρκώνεται σε μικρογραφία σε έναν μοναδικό πειραματικό χειρισμό. Το 1938 συνέλεξε περίπου τετρακόσιους ρήσους στην Ασία και τους απελευθέρωσε στο νησάκι Κάγιο Σαντιάγκο. Ύστερα από ένα χρονικό διάστημα κοινωνικού χάους, οργανώθηκαν σε έξι ομάδες που κυμαίνονταν από 3 μέχρι 147 ζώα και των δύο φύλων. Οι μαϊμούδες μπορούσαν να διαβιώσουν ελεύθερα στη νησιωτική έκταση 15 περίπου εκταρίων και να μοιράσουν το χώρο και τους άλλους πόρους με ελάχιστη εξωγενή παρέμβαση. Η πρώτη σημαντική μελέτη που πραγματοποιήθηκε σε αυτά τα ζώα αφορούσε τη σεξουαλική τους συμπεριφορά, συμπεριλαμβανοντας την περιοδικότητα του οίστρου, την ομοφυλοφυλική, την αυτοερωτική και τη «μη-συμβατική» συμπεριφορά. Ο Κάρπεντερ παρατήρησε στα συμπεράσματά του ότι η επικράτηση των αρσενικών στο εσωτερικό της ομάδας συσχετιζόταν άμεσα με τη σεξουαλική δραστηριότητα και, κατά συνέπεια, με το εξελικτικό πλεονέκτημα. Στη μελέτη εμφανίζονταν όλες οι σεξιστικές ερμηνείες που με τη μονότονη επανάληψη μας έγιναν οικείες, συμπεριλαμβανομένων ορισμένων εκφράσεων για τις δραστηριότητες των ζώων όπως: «ομοφυλόφιλα θηλυκά που υιοθετούν αντρικούς ρόλους επιτίθενται σε θηλυκά που έχουν το ρόλο του θηλυκού πριν από τη σύναψη συντροφικής σχέσης μεταξύ των δύο θηλυκών» (Carpenter 1964: 339).

Ο Κάρπεντερ, εναρμονισμένος πλήρως με την κατευθυντήρια έννοια των δε-

σμών ανάμεσα στο σεξ και την επικράτηση στη θεμελιώδη ομαδική οργάνωση των ρήσων, διεξήγαγε ένα άλλο πείραμα, πολύ απλό επιφανειακά, στο οποίο εντούτοις αναπαριστάνεται ολόκληρο το σύμπλεγμα πολυεπίπεδης εξήγησης του φυσικού πολιτικού σώματος που ανάγεται από τη φυσιολογία στο πολιτικό. Αφού παρακολούθησε για μία εβδομάδα την αδιατάρακτη διαβίωση της ομάδας, ώστε να έχει ένα κριτήριο ελέγχου των πορισμάτων του, αφαίρεσε από αυτήν το «αρσενικό άλφα» (δηλαδή το ζώο που κρινόταν κυρίαρχο με βάση την κατά προτεραιότητα πρόσβαση στην τροφή, στο σεξ κ.ο.κ.), που είχε ονομαστεί Ντιάμπλο. Ο Κάρπεντερ κατόπιν παρατήρησε τα υπόλοιπα ζώα για μία εβδομάδα και έπειτα αφαίρεσε το υπ' αριθμόν δύο αρσενικό, περίμενε για μία ακόμη εβδομάδα και αφαίρεσε το υπ' αριθμόν τρία, περίμενε πάλι, επανέφερε και τα τρία αρσενικά στην ομάδα και παρατήρησε ξανά την κοινωνική συμπεριφορά. Διαπίστωσε ότι η αφαίρεση του Ντιάμπλο είχε ως αποτέλεσμα τον άμεσο περιορισμό της εδαφικής έκτασης που καταλάμβανε η ομάδα του στο νησί σε σύγκριση με τις υπόλοιπες. Η κοινωνική ευταξία διαταράχθηκε σοβαρά. «Η οργάνωση της ομάδας έγινε πιο ρευστή και αυξήθηκαν οι συγκρούσεις και οι καβγάδες μέσα στην ομάδα ... Ύστερα από τρεις εβδομάδες έκδηλης διαταραχής, η ομάδα ανασυγκροτήθηκε ξαφνικά, όταν αφέθηκαν ελεύθερα τα κυρίαρχα αρσενικά» (Carpenter 1964: 362). Η κοινωνική ευταξία αποκαταστάθηκε και η ομάδα ανέκτησε την προηγούμενη πλεονεκτική της θέση σε σχέση με τις υπόλοιπες.

Αμέσως ανακύπτουν αρκετά ερωτήματα. Γιατί ο Κάρπεντερ δεν χρησιμοποίησε ως κριτήριο την αφαίρεση άλλων μελών της ομάδας εκτός από τα κυρίαρχα αρσενικά, προκειμένου να ελέγξει αν ισχύει η οργανωτική υπόθεση εργασίας την οποία διατύπωσε για την πηγή της κοινωνικής ευταξίας; Αφαίρεσε κυριολεκτικά την υποτιθέμενη κεφαλή από το συλλογικό σώμα των ζώων. Τι νόημα είχε για τον ίδιο τον Κάρπεντερ τούτο το πείραμα πεδίου, τούτος ο αποκεφαλισμός;

Αυτό πρέπει να εξεταστεί πρώτα στο επίπεδο της φυσιολογίας. Ο Κάρπεντερ βασιζόταν σε βιολογικές έννοιες για να κατανοήσει κοινωνικά σώματα. Αντλούσε από τις θεωρίες για την εμβρυολογική ανάπτυξη που προσπάθησαν να εξηγήσουν το σχηματισμό σύνθετων ολοκληρωμένων ζώων από το απλούστερο αφετηριακό υλικό των γονιμοποιημένων ωαρίων. Μία σημαντική εμβρυολογική θεωρία χρησιμοποιούσε την έννοια των πεδίων που οργανώνονταν από άξονες δραστηριότητας και ονομάζονταν «κλίμακες επικράτησης». Πεδίο θεωρούνταν ένα χωρικό όλον που σχηματιζόταν από τη σύνθετη αλληλεπίδραση ανάμεσα στις κλίμακες. Στο πλαίσιο της θεωρίας αυτής, ως κλίμακα εννοούνταν μια διατεταγμένη σειρά διαδικασιών που έβαινε από τα κατώτερα στα υψηλότερα επίπεδα δραστηριότητας τα οποία μετριούνταν με βάση, φερειπείν, τη διαφορετική κατανώθηση οξυγόνου. Ας σημειωθεί ότι σε τούτο το στοιχειώδες επίπεδο η επικράτηση γινόταν αντιληπτή καθαρά ως ιδιότητα της φυσιολογίας που μπορούσε να μετρηθεί αντικειμενικά. Η κλίση της κλίμακας μπορούσε να είναι «χαμηλή» ή

«απότομη». Αρκετές κλίμακες που συνέθεταν ένα πεδίο οργανώνονταν γύρω από έναν πρωτεύοντα άξονα με μεγαλύτερη κλίση, το οργανωτικό επίκεντρο. Η συνθετότητα ενός οργανισμού αυξανόταν ανάλογα με τον ολοκληρωμένο πολλαπλασιασμό των συστημάτων επικράτησης. Κατάλληλο πειραματικό σύστημα για την αναπτυξιακή φυσιολογία, σχεδιασμένο προκειμένου να δοκιμαστούν θεωρίες για τα πεδία, τις κλίμακες, την επικράτηση στη φυσιολογία και τα οργανωτικά κέντρα ήταν η απλή ύδρα. Διέθετε έναν μόνον άξονα ή πιθανή κλίμακα: από την κεφαλή στην ουρά. Μπορούσε κάποιος να αποκόψει την κεφαλή του πολύποδα, να παρατηρήσει την πρόσκαιρη αποδιοργάνωση του υπόλοιπου ιστού και να παρακολουθήσει την τελική επανεγκαθίδρυση μιας νέας κεφαλής ανάμεσα στα «ανταγωνιστικά» από άποψη φυσιολογίας κύτταρα. Επιπλέον, μπορούσε να αφαιρέσει μεγάλο ή μικρό μέρος από την κλίμακα δραστηριότητας που αναλογούσε στην κεφαλή και να ελέγξει το εύρος της επακόλουθης οργανικής αποδιοργάνωσης.¹¹

Ο Κάρπεντερ αντιλήφθηκε τον κοινωνικό χώρο ως κάτι όμοιο με τον οργανικό χώρο ενός αναπτυσσόμενου οργανισμού, και έτσι αναζήτησε κλίμακες που οργάνωναν το κοινωνικό πεδίο στο χρόνο. Μια τέτοια κλίμακα δραστηριότητας με βάση τη φυσιολογία εντόπισε στην ιεραρχία επικράτησης των αρσενικών μελών της κοινωνικής ομάδας. Εφάρμοσε το θεωρητικό πείραμα της αφαίρεσης της κεφαλής και «παρατήρησε» τον επακόλουθο φυσιολογικό ανταγωνισμό ανάμεσα στα κύτταρα ή τα όργανα (δηλαδή άλλα σημεία στην κλίμακα δραστηριότητας-επικράτησης, ζώα στη συγκεκριμένη περίπτωση), προκειμένου να επανεγκαθιδρυθεί ένα πρωτεύον οργανωτικό κέντρο (να καταληφθεί η θέση του «αρσενικού άλφα») και να αποκατασταθεί η κοινωνική αρμονία. Τούτες οι ταυτίσεις έχουν αρκετά επακόλουθα.

Πρώτον, άλλες ομάδες ζώων μπορούσαν να διευθετηθούν στην κοινωνία με βάση τους άξονες δραστηριότητας· βρέθηκε, για παράδειγμα, ότι στα θηλυκά η κλίμακα της ιεραρχίας επικράτησης διέθετε χαμηλότερη ή λιγότερο απότομη κλίση. Οι κλίμακες επικράτησης στα νεαρά ζώα ήταν ασταθείς· τούτη η ερμηνεία στηριζόταν στην παρατήρηση ότι δεν μπορούσε να διαπιστωθεί βάσιμα η συνηθισμένη συμπεριφορά επικράτησης και ότι τα μη ώριμα ζώα δεν έδειχναν να έχουν σταθερές σχέσεις επικράτησης μεταξύ τους. Καθώς οι αφανείς «παρατηρήσεις» απέκτησαν την ίδια σπουδαιότητα ως τεκμήρια με τις ορατές «παρατηρήσεις», απέρρευε αβίαστα μια λανθάνουσα έννοια επικράτησης. Από το σημείο αυτό ήταν εύκολο το βήμα για το απαραίτητο ποσό επικράτησης προκειμένου να οργανωθεί ο κοινωνικός χώρος (ας το ονομάσουμε ποσότητα ηγεσίας) και για το ποσό που προκαλεί κοινωνική διάλυση (ας το ονομάσουμε παθολογική επιθετικότητα). Παρόμοιες μελέτες για την αυταρχική προσωπικότητα στα ανθρώπινα όντα αφθο-

11. Οι θεωρίες του Τσαρλς Μάνινγκ Τσάλντ (C. M. Child 1928) για το πεδίο κλίμακας πέρασαν στην κοινωνική θεωρία.

νούσαν κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου· η αληθινή κοινωνική ευταξία πρέπει να βασίζεται σε μια ισορροπία επικράτησης, η οποία ερμηνευόταν ως θεμέλιο της συνεργασίας. Η ανταγωνιστική επιθετικότητα αναδείχτηκε κύρια οργανωτική μορφή για άλλες μορφές κοινωνικής απαρτίωσης. Κάθε άλλο παρά θεωρούσαν ότι ο ανταγωνισμός και η συνεργασία είναι αμοιβαία αντίθετα, καθώς αντιλαμβάνονταν τον πρώτο ως προϋπόθεση της δεύτερης – πάντοτε με βάση τη φυσιολογία. Αν αφαιρούνταν οι πιο ενεργές (κυρίαρχες) περιοχές ενός οργανισμού, δηλαδή τα οργανωτικά του κέντρα, ξεκινούσε ο ανταγωνισμός ανάμεσα σε άλλα συστήματα κλιμάκων για την επανεγκαθίδρυση της οργανικής ευταξίας: έτσι προέκυπτε μια περίοδος διαμάχης και ρευστότητας στο εσωτερικό του πολιτικού σώματος. Κύριο σημείο ήταν η ορατή, υποτίθεται, κατάρρευση της κοινωνικής ευταξίας σε ατομικιστικό αντιπαραγωγικό ανταγωνισμό, εφόσον απουσίαζε μια οργανωτική ιεραρχία επικράτησης. Το πείραμα που θα έλεγχε την υπόθεση αυτή, δηλαδή η απομάκρυνση άλλων ζώων εκτός από τα κυρίαρχα αρσενικά, δεν πραγματοποιήθηκε, επειδή δεν είχε νόημα στο πλαίσιο της όλης θεωρίας, των αναλογιών με τους ατομικούς οργανισμούς και των ανεξέταστων υποθέσεων.

Οι μελέτες για την αυταρχική προσωπικότητα μας οδηγούν στο δεύτερο επίπεδο εξήγησης του πολιτικού σώματος που ήταν άρρητο στο πείραμα του Κάρπεντερ: στο ψυχολογικό επίπεδο. Η ιδέα μιας ιεραρχίας επικράτησης προήλθε αρχικά από τη μελέτη της «ιεραρχίας ραμφίσματος» στις οικόσιτες όρνιθες και σε άλλα πτηνά, την οποία είχε εισαγάγει ήδη από το 1913 ο νορβηγός ζωολόγος Τόρλιφ Σέλντεραπ-Εμπ (Schjelderup-Ebbe 1935), αλλά δεν είχε ενταχθεί στην αμερικανική συγκριτική ψυχολογία με αξιολογικό τρόπο μέχρι τη δεκαετία του 1930. Τότε η κοινωνιολογία και η ψυχολογία των ζώων, καθώς και οι αντίστοιχοι κλάδοι που αφορούσαν τον άνθρωπο, έδωσαν ιδιαίτερη προσοχή στις ιδέες του ανταγωνισμού και της συνεργασίας. Η κοινωνία απέρρευε από σύνθετες αλληλεπιδράσεις ανάμεσα σε ζεύγη ατόμων, οι οποίες κατανοούνταν και μετρούνταν με ψυχολογικές τεχνικές συνθέτοντας το χώρο του κοινωνικού πεδίου. Οι ερευνητές αναζητούσαν άξονες επικράτησης ως οργανωτικές αρχές τόσο σε επίπεδο φυσιολογίας όσο και σε ψυχολογίας.

Το τρίτο και τελευταίο άρρητο επίπεδο στον πειραματικό χειρισμό του Κάρπεντερ αφορά τη φυσική πολιτική οικονομία. Η ομάδα που χάνει το «αρσενικό άλφα» ηττάται επίσης στη μάχη του ανταγωνισμού με τις άλλες οργανωμένες οργανικές κοινωνίες. Το αποτέλεσμα αντικατοπτρίζεται στη λιγότερη διαθέσιμη τροφή, στην υψηλότερη βρεφική θνησιμότητα, σε λιγότερους απογόνους και επομένως, στη μειονεκτικότερη θέση στην εξελικτική διαδικασία, ή ακόμη και στην εξόντωση του πληθυσμού. Εδώ έρχεται στην επιφάνεια η έννοια του ανταγωνισμού της αγοράς που ελλοχεύει στην οργανική εξελικτική θεωρία. Η θεωρία για τη λειτουργία της επικράτησης των αρσενικών συναρμόζει τη διάσταση της πολιτικής οικονομίας στη μελέτη της συμπεριφοράς και της εξέλιξης των ζώων

(ανταγωνιστικότητα, καταμερισμός εργασίας, μοντέλο κατανομής πόρων) με τη διάσταση της κοινωνικής απαρτίωσης (συνεργατικός συντονισμός μέσω της ηγεσίας και της κοινωνικής θέσης), καθώς και με τις αμιγώς φυσιολογικές κατανοήσεις των αναπαραγωγικών και των εμβρυολογικών φαινομένων. Και οι τρεις αυτές οπτικές συνδέουν τα εξισορροπητικά λειτουργιστικά κοινωνικά μοντέλα –που είχαν καθιερωθεί στις κοινωνικές επιστήμες της εποχής– με ρητές ιδεολογικές και πολιτικές ανησυχίες σχετικές με τον ανταγωνισμό και τη συνεργασία (στην περίπτωση των εργατικών αγώνων, για παράδειγμα). Εφόσον θεωρείται ότι οι κοινωνίες των ζώων διαθέτουν σε απλούστερη μορφή όλα τα χαρακτηριστικά των ανθρώπινων κοινωνιών και πολιτισμών, είναι θεμιτό να μάθει κανείς από αυτές πού βασίζεται η υποτιθέμενη φυσική, ολοκληρωμένη κοινότητα στην περίπτωση της ανθρωπότητας. Ο Έλτον Μέιο (Mayo 1933) –ο σημαντικός μελετητής της βιομηχανικής ψυχολογίας και κοινωνιολογίας του Χάρβαρντ που είχε ταχθεί κατά του εργατικού συνδικαλισμού και άσκησε μεγάλη επιρροή την ίδια εποχή– αποκαλούσε μια τέτοια κοινότητα «Εδέμ της Βιομηχανίας».¹²

Εδώ η πολιτική αρχή της κυριαρχίας μεταμορφώθηκε στη νομιμοποιητική επιστημονική αρχή της επικράτησης ως φυσικής ιδιότητας που βασίζεται στη φυσικοχημεία. Πρέπει να θεωρηθεί ότι η αρχή της κυριαρχίας διαπερνά χειρισμούς, έννοιες, οργανωτικές αρχές –τα επιστημονικά εργαλεία σε όλο τους το εύρος. Δεν είναι δυνατόν να διεκδικηθεί εκ νέου η επιστήμη για απελευθερωτικούς σκοπούς επανερμηνεύοντας απλώς παρατηρήσεις ή αλλάζοντας ορολογία, κάτι που αποτελεί ούτως ή άλλως χονδροειδή ιδεολογική άσκηση που αρνείται τη διαλεκτική αλληλεπίδραση με τα ζώα στο πλαίσιο του σχεδίου αυτοδημιουργίας μέσω της επιστημονικής εργασίας. Όμως η δύσκολη διαδικασία της αναδημιουργίας των βιοκοινωνικών και των βιοσυμπεριφορικών επιστημών για την απελευθέρωση έχει ήδη ξεκινήσει. Διόλου δεν εκπλήσσει το γεγονός ότι ένα από τα πρώτα βήματα ήταν να μετατοπιστεί το επίκεντρο της προσοχής από τα πρωτεύοντα θηλαστικά ως μοντέλα για τα ανθρώπινα όντα σε μια βαθύτερη εξέταση των ίδιων των ζώων – πώς ζουν και σχετίζονται με το φυσικό τους περιβάλλον κατά τρόπους που έχουν ενδεχομένως ελάχιστη σχέση με εμάς και σίγουρα θα αναδιαμορφώσουν την αίσθησή μας για τη σχέση με τη φύση στις θεωρίες μας για το πολιτικό σώμα.

12. Η βιομηχανική μυθολογία του Μέιο συζητείται στο Baritz (1960) ενταγμένη στα συμφραζόμενα της ευρύτερης κριτικής που ασκήθηκε στον υποτακτικό ρόλο της αμερικανικής κοινωνικής επιστήμης απέναντι στην κατεστημένη εξουσία. Βλ. επίσης Heyl (1968), Henderson (1935), Parsons (1970). Ο Stephen Cross, τότε μεταπτυχιακός φοιτητής στο πανεπιστήμιο Τζονς Χόπκινς, υπήρξε μέντοράς μου στη στοχαστική προσέγγιση αυτών των ζητημάτων. Η θεματική της συνεργασίας και του ανταγωνισμού επηρέασε καθοριστικά την εστίαση των ανθρωπολόγων στην προσωπικότητα και τον πολιτισμό στη δεκαετία του 1930 (π.χ. Mead 1937). Οι May και Doob (1937) δημοσίευσαν υπό την αιγίδα του Συμβουλίου Ερευνών στις Κοινωνικές Επιστήμες (Social Science Research Council) μια βιβλιογραφία για τη θεματική αυτή.

Αξίζει να προσέξουμε σοβαρά τούτες τις «αναθεωρητικές» επιστημονικές θεωρίες και πρακτικές. Ανάμεσα σε αυτές, οι «φεμινιστικές» οπτικές της φυσικής ανθρωπολογίας και της μελέτης των πρωτευόντων θηλαστικών έδωσαν έμφαση σε αρχές οργάνωσης των σωμάτων και των κοινωνιών οι οποίες δεν εξαρτώνται από τις ιεραρχίες επικράτησης. Οι δομές επικράτησης παραμένουν ορατές και εξετάζονται, όμως δεν χρησιμοποιούνται πια ως αιτιακές εξηγήσεις της λειτουργικής οργάνωσης. Αντίθετα, οι αναθεωρητικές οπτικές τόνισαν τις μητροεστιακές ομάδες, τη μακροχρόνια κοινωνική συνεργασία αντί για τη βραχυχρόνια θεαματική επιθετικότητα, τις ευέλικτες διαδικασίες αντί για τις άκαμπτες δομές κ.ο.κ. Τα επιστημονικά και ιδεολογικά ζητήματα είναι σύνθετα· δικαίως λοιπόν οι εργασίες που εμφανίζονται προκαλούν έντονες διαμάχες.

Καθώς επιζητούμε να κατανοήσουμε ένα φεμινιστικό πολιτικό σώμα, χρειαζόμαστε τη γνωστική πειθαρχία των φυσικών και των κοινωνικών επιστημών, όπως ακριβώς χρειαζόμαστε κάθε δημιουργική μορφή θεωρίας και πρακτικής. Οι επιστήμες αυτές θα λειτουργήσουν απελευθερωτικά στο βαθμό που τις οικοδομούμε πάνω σε κοινωνικές σχέσεις που δεν βασίζονται στην κυριαρχία. Σύστοιχη με αυτή την προϋπόθεση είναι η απόρριψη των κάθε λογής ιδεολογικών ισχυρισμών περί καθαρής αντικειμενικότητας που ριζώνουν στο διχασμό ανάμεσα στο υποκείμενο και το αντικείμενο, ο οποίος νομιμοποίησε τη λογική της κυριαρχίας πάνω στη φύση και τους εαυτούς μας. Αν η εμπειρία μας είναι εμπειρία κυριαρχίας, θα θεωρητικοποιήσουμε τις ζωές μας σύμφωνα με αρχές επικράτησης. Καθώς μετασχηματίζουμε τα θεμέλια της ζωής μας, θα μάθουμε πώς να οικοδομούμε φυσικές επιστήμες προκειμένου να οικοδομήσουμε νέες σχέσεις με τον κόσμο. Σαν την Ντόουν από το έργο της Μαρτζ Πήρσου *Woman on the Edge of Time*, έτσι κι εμείς θέλουμε να πετάξουμε στα βάθη της φύσης και του παρελθόντος για να κάνουμε τα πράγματα να πάνε καλά. Οι επιστήμες όμως είναι συλλογικές εκφράσεις και δεν μπορούν να αναδημιουργηθούν ατομικά. Σαν τους Λουσιέντε και Χόουκ στο ίδιο μυθιστόρημα, οι φεμινίστριες έχουν υποστηρίξει απερίφραστα ότι «κανένας δεν μπορεί να κάνει τα πράγματα να πάνε καλά»: ότι «δεν είναι κακό να θες να βοηθήσεις, να θες να δουλέψεις, να αδράξεις την ιστορία ... αλλά δεν είναι τόσο καλό να θες να το κάνεις μόνος σου. Να παραδώσεις την ιστορία σε κάποιον σαν ένα γλυκό που έχεις φτιάξει» (Piercy 1976: 188-189).

Το παρελθόν είναι η διαφιλονικούμενη ζώνη: Ανθρώπινη φύση και θεωρίες για την παραγωγή και την αναπαραγωγή στις μελέτες συμπεριφοράς των πρωτεύοντων

Οι άνθρωποι αρέσκονται να παρατηρούν τα ζώα, ακόμη και να μαθαίνουν από αυτά για τους ίδιους και την κοινωνία τους. Οι άνθρωποι στον 20ό αιώνα δεν αποτελούν εξαίρεση. Διαπιστώνουμε ότι οι θεματικές που απασχόλησαν τη σύγχρονη Αμερική αντικατοπτρίζονται λεπτομερώς στα σώματα και τις ζωές των ζώων. Στλβώνουμε τον ζωικό καθρέφτη αναζητώντας τους εαυτούς μας. Οι βιολογικές επιστήμες εστιάζουν στις μαιμούδες και τους πιθήκους, προσπαθώντας να κάνουν ορατές τόσο τη μορφή όσο και την ιστορία των προσωπικών και των κοινωνικών μας σωμάτων. Η βιολογία υπήρξε κατεξοχήν επιστήμη της ορατής μορφής, ανατομία του ορατού σχήματος, αποδοχή και οικοδόμηση της ορατής τάξης. Η επιστήμη που μελέτησε τα πρωτεύοντα θηλαστικά εκτός από τον άνθρωπο, η πρωτευοντολογία, μπορεί να είναι εξίσου πηγή ενόρασης και οφθαλμαπάτης. Το ζήτημα έγκειται στην ικανότητά μας να κατασκευάζουμε καθρέφτες.

Για να ερμηνεύσει τη σημασία των ζώων για την κατανόηση της ανθρώπινης ζωής, η πρωτευοντολογία εστίασε σε δύο σημαντικά θέματα: στο σεξ και τα οικονομικά, στην αναπαραγωγή και την παραγωγή. Στα βασικά ενδιαφέροντά της συγκαταλέγονται οι κρίσιμες στιγμές μετάβασης από τη φυσική στην πολιτική οικονομία και από τις βιολογικές κοινωνικές ομάδες στην τάξη των ανθρώπινων συγγενικών κατηγοριών και συστημάτων ανταλλαγής. Τα ζητήματα αυτά είναι παλαιά και οι σχέσεις τους με τις τεχνικές και τις ιδεολογικές διαστάσεις της βιοκοινωνικής επιστήμης σύνθετες. Η κατανόησή μας τόσο για την αναπαραγωγή όσο και την παραγωγή μάς προσφέρει μια διπλή δυνατότητα. Από τη μία πλευρά μπορούμε να οξύνουμε τη ματιά μας όταν εξετάζουμε τη φυσική και την πολιτισμική αναγκαιότητα της κυριαρχίας· κι από την άλλη, ίσως μάθουμε να ασκού-

με τις επιστήμες μας έτσι ώστε να δείξουμε ευκρινέστερα τις αποσπασματικές ακόμη δυνατότητες να παράγουμε και να αναπαράγουμε τις ζωές μας, χωρίς να υπερτερεί η στήριξή μας στις θεωρητικές κατηγορίες και τις απτές πρακτικές ελέγχου και εχθρότητας.

Οι θεωρίες για τη ζωική και την ανθρώπινη κοινωνία που βασίστηκαν στο σεξ και την αναπαραγωγή πρόσφεραν ισχυρή νομιμοποίηση στην πελοίτηση ότι η επιθετικότητα, ο ανταγωνισμός και η ιεραρχία αποτελούν φυσική αναγκαιότητα. Μερικές μελέτες για τα πρωτεύοντα θηλαστικά στη δεκαετία του 1920 άρχισαν να υποστηρίζουν ότι η διαφορά τους με τα υπόλοιπα θηλαστικά έγκειται στη φύση της αναπαραγωγικής τους φυσιολογίας: τα πρωτεύοντα θηλαστικά έχουν έμμηνο κύκλο. Η φυσιολογία τους έχει βαρύνουσες συνέπειες, όπως διαβεβαίωναν, συνέπειες που εκφράζονταν με ένα «γεγονός» το οποίο εξήπτε τη φαντασία: τη διαρκή «δεκτικότητα» των θηλυκών. Πολλοί σκέφτηκαν και μερικοί είχαν την ελπίδα ότι το κλειδί για την εξαιρετική κοινωνικότητα της τάξης των πρωτευόντων ίσως βρίσκεται σε κάποιο σεξουαλικό θεμέλιο της κοινωνίας, σε μια οικογένεια με γερές ρίζες στους αδένες και στα γονίδια. Η φυσική συγγένεια, όπως θεωρούσαν τότε, είχε μετασηματιστεί από τις γλωσσικά διαμεσολαβημένες κατηγορίες που χάρισαν ορθολογική τάξη στη φύση κατά τη γένεση του πολιτισμού και χαρακτήριζαν ειδικά το ανθρώπινο είδος. Ταξινομώντας με την ονοματοθεσία και δημιουργώντας είδη, ο πολιτισμός θα κυριαρχούσε λογικά πάνω σε μια αναγκαία αλλά και επικίνδυνη ενστικτώδη φύση. Τα ανθρώπινα όντα ίσως βρήκαν στις κατηγορίες της συγγένειας το κλειδί για τον έλεγχο του σεξ, της πηγής αλλά και της απειλής για όλα τα άλλα είδη ευταξίας. Μάθαμε ότι δίνοντας όνομα στο είδος μας θα μπορούσαμε να ελέγξουμε τους συγγενείς μας. Μόνο πρόσφατα και διστακτικά οι πρωτευοντολόγοι αμφισβήτησαν σοβαρά την ιδέα ότι έχουμε ανάγκη τέτοιες ερμηνείες της φύσης και του πολιτισμού.

Οι βιοκοινωνικές θεωρίες που εστιάζουν στην παραγωγή βασίζονται σε μία θεμελιώδη προκείμενη: το ανθρώπινο είδος είναι κυριολεκτικά αυτοδημιούργητο. Τα σώματά μας είναι προϊόν της προσαρμογής στη χρήση εργαλείων, η οποία προηγείται του γένους *Homo*. Καθορίσαμε ενεργά το σχήμα μας χρησιμοποιώντας εργαλεία τα οποία μεσολαβούν στην ανθρώπινη ανταλλαγή με τη φύση. Τούτη η συνθήκη της ύπαρξής μας μπορεί να οπτικοποιηθεί με δύο αντιφατικούς τρόπους. Παρατηρώντας τα ίδια τα εργαλεία, ίσως επιλέξουμε να αγνοήσουμε ότι απλά διαμεσολαβούν την εργασία μας. Από την προοπτική αυτή βλέπουμε τον εγκέφαλο και τα άλλα δημιουργήματά μας ως κινητήριες δυνάμεις σε μια ιστορική πορεία κλιμακωνόμενης τεχνολογικής κυριαρχίας· δηλαδή οικοδομούμε μια αλλοτριωμένη σχέση με τη φύση. Βλέπουμε το ιστορικό οικοδόμημα του είδους μας ως αναπόφευκτη ανθρώπινη φύση και συνάμα ως τεχνική αναγκαιότητα. Τούτη η συλλογιστική οδηγεί στην ανωτερότητα της μηχανής και των προϊόντων της και εγγυάται την απαρχαίωση του σώματος και τη νομιμότητα

της μηχανικής του ανθρώπου. Επίσης όμως μπορούμε να εστιάσουμε στην ίδια τη διαδικασία της εργασίας και να ανασυστήσουμε την αίσθησή μας για τη φύση, τις καταβολές και το παρελθόν έτσι ώστε το ανθρώπινο μέλλον να βρίσκεται στα χέρια μας. Μπορούμε να επιστρέψουμε από το εργαλείο στο σώμα, στις προσωπικές και τις κοινωνικές μορφές του. Τούτο εδώ το κεφάλαιο κάνει λόγο για τις προσπάθειες να γνωρίσουμε το σώμα στις βιοκοινωνικές συνθήκες της παραγωγής και της αναπαραγωγής. Τα σώματά μας, εμάς.

Συγκεκριμένα, τούτο το κεφάλαιο αναφέρεται στη συζήτηση που έγινε περίπου το 1930 στις σπουδές των πρωτευόντων θηλαστικών και στη φυσική ανθρωπολογία σχετικά με την ανθρώπινη φύση – στα αρσενικά και τα θηλυκά σώματα. Η συζήτηση οριοθετήθηκε από τους συνήθεις κανόνες του επιστημονικού λόγου. Τούτος ο ρυθμισμένος στο έπακρο χώρος επιτρέπει ανακοινώσεις τεχνικού τύπου, αιτήσεις για επιχορηγήσεις, άτυπα δίκτυα φοιτητών, καθηγητών και εργαστηρίων, επίσημα συμπόσια για την προώθηση μεθόδων και ερμηνειών και, τέλος, εγχειρίδια για τη διαπαιδαγώγηση νέων επιστημόνων. Στο κεφάλαιο αυτό εξετάζεται ένας χώρος όπου δεν μπορούν να σταθούν οι ανίδεοι και οι ερασιτέχνες. Πολλοί θεωρούν ότι ένα από τα ιδιότυπα χαρακτηριστικά της επιστήμης είναι ότι μπορούμε να προβλέψουμε και, επομένως, να ελέγξουμε τα συμβάντα, γνωρίζοντας τις κανονικότητες και τις διαδικασίες του παρελθόντος. Δηλαδή, με τις επιστήμες – τις ιστορικές, πειθαρχημένες μορφές θεωρητικού λόγου για την εμπειρία μας – κατανοούμε και συνάμα κατασκευάζουμε τη θέση μας στον κόσμο, ενώ επίσης αναπτύσσουμε στρατηγικές για να διαμορφώσουμε το μέλλον.

Πώς είναι δυνατόν ο φεμινισμός, μια πολιτική θέση για την αγάπη και την εξουσία, να έχει οποιαδήποτε σχέση με την επιστήμη έτσι όπως την περιέγραψα; Σύμφωνα με όσα προτείνω, ο φεμινισμός μπορεί να αντλήσει από μια βασική παρατήρηση της κριτικής θεωρίας. Αφειτηρία της κριτικής θεωρίας – όπως τη μάθαμε από τον Μαρξ, τη σχολή της Φρανκφούρτης και άλλους – είναι ότι τα κοινωνικά και τα οικονομικά μέσα για την ανθρώπινη απελευθέρωση βρίσκονται στα ίδια μας τα χέρια. Μολοντούτο εξακολουθούμε να περνάμε όλη μας τη ζωή σε σχέσεις που ορίζονται από την κυριαρχία και τη σπανιότητα των πόρων. Υπάρχει η δυνατότητα να ανατραπεί τούτη η τάξη πραγμάτων. Η μελέτη της αντίφασης αυτής μπορεί να εφαρμοστεί σε ολόκληρο το πεδίο γνώσης μας, συμπεριλαμβανομένων των επιστημών του έμβιου φυσικού κόσμου. Η κριτική παράδοση επιμένει ότι αναλύουμε σχέσεις επικράτησης στη συνείδηση αλλά και σε υλικά συμφέροντα, ότι δεν αντιλαμβανόμαστε την κυριαρχία ως παράγωγο της φύσης αλλά της θεωρίας. Μια φεμινιστική ιστορία της επιστήμης, η οποία θα πρέπει να αποτελεί συλλογικό επίτευγμα, είναι σε θέση να εξετάσει το τμήμα της βιοκοινωνικής επιστήμης στο οποίο εντοπίζονται τα ίχνη της θρυλούμενης εξελικτικής βιολογίας μας και νομιμοποιούνται οι δήθεν αναπόφευκτοι τύποι της ευταξίας με βάση την κυριαρχία. Η εξέταση θα πρέπει να παίζει σοβαρά με

την πλούσια αμφισημία και τις μεταφορικές δυνατότητες τόσο της τεχνικής ορολογίας όσο και των κοινών λέξεων. Οι φεμινίστριες επανοικειοποιούμεστε την επιστήμη προκειμένου να ανακαλύψουμε και να ορίσουμε τι είναι «φυσικό» για εμάς.¹ Θα παίρναμε τότε στα χέρια μας το ανθρώπινο παρελθόν και μέλλον. Τούτη η ομολογημένα ιδιοτελής προσέγγιση της επιστήμης υπόσχεται να λάβει σοβαρά υπόψη τους κανόνες του επιστημονικού λόγου, χωρίς όμως να γίνει πιστός λάτρης του φετίχ της επιστημονικής αντικειμενικότητας.

Θα εστιάσω σε τέσσερα σύνολα θεωριών που δίνουν έμφαση στις κατηγορίες της αναπαραγωγής και της παραγωγής μέσα στον περίπλοκο ιστό που ανασυστήνει την ανθρώπινη φύση και εξέλιξη. Το πρώτο σύνολο, επικεντρωμένο στην αναπαραγωγή, υπήρξε έργο του σερ Σόλι Ζούκερμαν. Γεννημένος το 1904 στη Νότια Αφρική, ο Ζούκερμαν σπούδασε ανατομία στο Πανεπιστήμιο του Κέηπ Τάουν, κατόπιν έγινε διδάκτορας ιατρικής και απέκτησε πτυχίο χειρουργικής στο Νοσοκομείο του Πανεπιστημιακού Κολεγίου του Λονδίνου. Συνδύασε κατά σύνθετο και διαφωτιστικό τρόπο τα ερευνητικά ενδιαφέροντά του στους τομείς της παλαιοανθρωπολογίας και της φυσικής ανθρωπολογίας, της αναπαραγωγικής φυσιολογίας και του έμμηνου κύκλου των πρωτεύοντων, καθώς και σε ευρύτερα ζητήματα ζωολογίας και ταξινομίας σχετικά με τα πρωτεύοντα θηλαστικά. Η κοινωνική του βάση περιλάμβανε μεταξύ άλλων ζωολογικούς κήπους και ερευνητικά εργαστήρια σε βρετανικά πανεπιστήμια και ιατρικές σχολές· η κατάρτιση και η σταδιοδρομία του δείχνουν ότι συνδύαζε την οπτική του ανατόμου, του βιοχημικού, του ανθρωπολόγου, του κλινικού γιατρού, του στελέχους της κρατικής διοίκησης και του επιστημονικού συμβούλου της κυβέρνησης.² Ο Ζούκερμαν υπήρξε αρχιτέκτονας μιας θεωρίας με τεράστια επιρροή: της θεωρίας ότι η σεξουαλική φυσιολογία συνιστά θεμέλιο της κοινωνικής οργάνωσης στα πρωτεύοντα θηλαστικά. Επίσης, πρότεινε μια παραλλαγή της θεωρίας ότι ο άνθρωπος πολιτισμός προήλθε από την κοινωνική προσαρμογή στο κυνήγι, η οποία σκιαγραφήσε τις κομβικές συνέπειες που είχε αυτό για τον καταμερισμό της εργασίας ανάλογα με τα φύλα και για τον οικουμενικό θεσμό της ανθρώπινης οικογένειας. Εστιάζοντας στη βιολογία των φύλων στις μαϊμούδες, ο Ζούκερμαν οικοδόμησε μια συλλογιστική οριοθέτηση της ανθρώπινης φύσης. Ου-

1. Η Rayna Rapp συνέβαλε στη διαμόρφωση της ανάλυσης αυτής ως ανώνυμη κριτής της πρώτης δημοσίευσης.

2. Ο Ζούκερμαν, ισχυρή προσωπικότητα στην πολιτική της βρετανικής επιστήμης από την εποχή του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, πρόσφερε την προσωπική του άποψη για την επιστημονική του σταδιοδρομία (Zuckerman 1972, 1978). Το διάστημα 1933-1934 το αφιέρωσε διαπιστευμένος με Ερευνητική Υποτροφία του Ιδρύματος Ροκφέλερ στα νέα εργαστήρια πρωτεύοντων θηλαστικών του Γέηλ που διηύθυνε ο Ρ. Γέρκις. Η μεταξύ τους αλληλογραφία, που βρίσκεται στα έγγραφα του Γέρκις των αρχείων του Πανεπιστημίου Γέηλ, δείχνει πως σταδιακά απογοητεύτηκαν αμοιβαία από τις προσεγγίσεις του άλλου στην πρωτεύοντολογία.

σιαστικά ισχυριζόταν ότι το μοναδικό καθολικό γνώρισμα όλων των πρωτευόντων θηλαστικών είναι ο εμμηνορρυσιακός κύκλος. Επομένως, μόνο πάνω σε αυτή τη βάση μπορούμε να διατυπώσουμε έγκυρες συγκρίσεις ανάμεσα σε ανθρώπινους και μη ανθρώπινους τρόπους ζωής.

Δεύτερο σύνολο θεωριών με έμφαση στην αναπαραγωγή είναι αυτές της Θέλμα Ρόγουελ, η οποία τώρα διδάσκει στο Πανεπιστήμιο του Μπέρκλεϋ στην Καλιφόρνια. Η Ρόγουελ απέκτησε το διδακτορικό της δίπλωμα στην αρχή της δεκαετίας του 1960 με επιβλέποντα τον Ρόμπερτ Χάιντ του Καίμπριτζ, ο οποίος επέβλεψε επίσης τη διατριβή της Τζέην Γκούνταλ για τους χιμπατζήδες. Στα χρόνια εκείνα ξεκίνησε η ραγδαία αύξηση των δημοσιεύσεων με βάση τη μακροχρόνια επιτόπια παρατήρηση των άγριων πρωτευόντων θηλαστικών, η οποία συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Η ζωολογία και η ηθολογία των ζώων αποτελούσαν το επιστημονικό υπόβαθρο της Ρόγουελ. Αρχική της πρόθεση ήταν να γράψει μια διατριβή για την επικοινωνία μεταξύ θηλαστικών (χάμστερ), χρησιμοποιώντας την ηθολογική προσέγγιση που είχε επεξεργαστεί κυρίως ο Νίκο Τίμπεργκεν στην Οξφόρδη. Επειδή ο Τίμπεργκεν έπειτα θεώρησε ότι η μεθοδολογία αυτή δεν ταίριαζε στη μη στερεοτυπική κοινωνική επικοινωνία των θηλαστικών, η Ρόγουελ επιδίωξε να θέσει σε εφαρμογή τις ιδέες της στο Καίμπριτζ με την επίβλεψη του Χάιντ, ο οποίος έπαιξε σπουδαίο ρόλο στη σύνθεση της αμερικανικής συγκριτικής ψυχολογίας με την ευρωπαϊκή ηθολογία των ζώων. Η έρευνα της Ρόγουελ (Rowell 1966α, 1966β, 1970), που χρησιμοποίησε και τις δύο παραδόσεις, ασχολήθηκε με την επικοινωνία μεταξύ πρωτευόντων, με τον εμμηνορρυσιακό κύκλο στους μαμπούινους, με τη σύγκριση ανάμεσα στη συμπεριφορά των μαϊμούδων στο φυσικό τους περιβάλλον και σε καταστάσεις αιχμαλωσίας και πειραματικών εργαστηρίων, καθώς και με τα συστήματα κοινωνικοποίησης που βασίζονται στη σχέση μητέρας-βρέφους. Ασκώντας με παρρησία κριτική στην πανταχού παρούσα έννοια της επικράτησης, έκανε τον κοινωνικό ρόλο και την άσκηση πίεσης βασική θεωρητική της ενασχόληση.

Ωστόσο, τόσο ο Ζούκερμαν όσο και η Ρόγουελ, που διαφέρουν πολύ μεταξύ τους, υιοθετούν ποικιλίες του βιολογικού και του κοινωνιολογικού λειτουργισμού που θέτουν όρια στις επιτρεπτές εξηγήσεις για το σώμα και το πολιτικό σώμα. Το πιο σημαντικό είναι το λειτουργιστικό προαπαιτούμενο μιας τελικής εξήγησης με όρους ισορροπίας, σταθερότητας, εξισορρόπησης. Ο λειτουργισμός αναπτύχθηκε με βάση οργανισμικά μεταφορικά σχήματα, στα οποία τα ποικίλα φυσιολογικά μέρη ή υποσυστήματα συντονίζονται σε ένα αρμονικό, ιεραρχικά οργανωμένο όλον. Η σύγκρουση υπάγεται σε μια τελεολογία κοινών συμφερόντων.³ Οι εξηγήσεις του Ζούκερμαν και της Ρόγουελ αντικατοπτρίζουν

3. Για μια κριτική ιστορία της λειτουργιστικής εξήγησης στη διαδικασία απόκρυψης των καπιταλιστικών ταξικών σχέσεων από τις αρχές του 19ου αιώνα, βλ. Young (1985).

επίσης τις ιδεολογικές μέριμνες της κοινωνίας τους με σύνθετους τρόπους, που μπορούν να διδάξουν πολλά στην προσπάθεια του φεμινισμού να πραγματοποιηθεί τις βιολογικές και τις κοινωνικές θεωρίες.

Το τρίτο και το τέταρτο σύνολο θεωριών ανασυστήνουν την εξέλιξη του ανθρώπινου είδους. Και τα δύο ισχυρίζονται ότι αποκαλύπτουν το νόημα που είχαν ορισμένες προσαρμογές κομβικής σημασίας και εστιάζουν στην παραγωγή. Βλέπουν την προσαρμογή ως έννοια που συνδέεται με την ερμηνεία λειτουργικών συμπλεγμάτων, τρόπων ζωής στους οποίους η συμπεριφορά και η δομή αλληλοδιαμορφώνονται. Αν η Ρόγουελ αλλά και ο Ζούκερμαν περιορίζονται (σχεδόν) στο να μιλούν για μαϊμούδες, ο Σέργουντ Γουόσμπερν από το Πανεπιστήμιο του Μπέρκλεϋ στην Καλιφόρνια, η πρώην φοιτήτριά του Αντριέν Ζίλμαν και η Νάνσυ Τάνερ, συνάδελφός της στο Πανεπιστήμιο της Σάντα Κρουζ, επίσης στην Καλιφόρνια, επιχειρηματολογούν υπέρ της σύνδεσης της φυσικής με την κοινωνική ανθρωπολογία. Καθώς δίνουν επιστημονικές αφηγήσεις για την ανθρώπινη φύση, δεν σπεύδουν διόλου να απολογηθούν για τη θέση της εικασίας στην ανασύσταση της εξέλιξης των ειδών στις σχετικές μελέτες. Στην εξελικτική βιολογία και την ανθρωπολογία δεν μπορεί κανείς να κρυφτεί πίσω από μηχανιστικές ή καθαρά δομιστικές εξηγήσεις. Από τη στιγμή όμως που η έννοια της λειτουργίας εξακολουθεί να κατέχει εξέχουσα θέση, η συνεπακόλουθη επιστημονική προσέγγιση μπορεί να ονομαστεί εξελικτικός λειτουργισμός.

Η κεντρική προσωπικότητα στο τρίτο σύνολο θεωριών, ο Γουόσμπερν, συνδέεται άμεσα με τη νεωτερική υπόθεση του ανθρώπου κυνηγού. Σύμφωνα με αυτήν, η προσαρμογή στο κύνηγι αποτέλεσε το θεμελιώδες λειτουργικό σύμπλεγμα που έθεσε τους κανόνες για ολόκληρη σχεδόν την ιστορία του γένους *Homo* μέχρι το πολύ πρόσφατο παρελθόν. Ο Γουόσμπερν υπήρξε επίσης πατέρας της θεωρίας που αντιλαμβανόταν τη χρήση εργαλείων ως κινητήρα της εξέλιξης του ανθρώπινου σώματος, συμπεριλαμβάνοντας βεβαίως τον εγκέφαλο και τη γλωσσική ικανότητά του. Ο οραματισμός του για το αυτοδημιούργητο είδος, που άσκησε τεράστια επιρροή, του εξασφάλισε τη βαθιά εκτίμηση μαρξιστριών φεμινιστριών όπως η Ελεάνορ Λήκοκ (Leacock 1972), καθώς και φροϋδιστριών φεμινιστριών σαν την Ντόροθυ Ντινερστάιν (Dinnerstein 1977). Επίσης θεωρήθηκε ο κακός του έργου, επειδή εστίασε σε συντριπτικό βαθμό στα αρσενικά θεωρώντας τα ουσιαστικά το μοναδικό ενεργητικό είδος ανθρώπινης ύπαρξης. Ο Γουόσμπερν είναι, κατά τη γνώμη μου, μορφή πιο περίπλοκη και συνάμα πιο σημαντική από όσο αποκαλύπτουν τούτες οι δύο προσεγγίσεις. Αναπτύσσοντας τη λειτουργική ανατομία ως μέρος της εξελικτικής θεωρητικής σύνθεσης και κατόπιν επεκτείνοντας την προσέγγιση στην κοινωνική συμπεριφορά των ζώωντων πρωτευόντων θηλαστικών, ενέταξε τη λεπτοδουλεμένη γενετική θεωρία και την πειθαρχημένη επιτόπια και πειραματική μεθοδολογία στην πρακτική της ανασύστασης της εξελικτικής διαδικασίας.

Η Ζίλμαν και η Τάνερ, οι συγγραφείς του τέταρτου συνόλου θεωριών, διατύπωσαν μια εξαιρετική κριτική για τον επιστημονικό σεξισμό του Γουόσμπερν χρησιμοποιώντας ακριβώς τα δικά του εργαλεία. Δεν θα μπορούσαν να σκεφτούν έτσι χωρίς τη λειτουργική φυσική ανθρωπολογία την οποία προήγαγε ο Γουόσμπερν. Η Τάνερ και η Ζίλμαν επίσης πρόσθεσαν μια νέα τροπή στη φεμινιστική, επιστημονική εξελικτική ανασύσταση: τη χρήση κοινωνιοβιολογικών εννοιών. Η απόλαυση και η ειρωνεία στην προσέγγισή τους συνίστανται στο ότι οι ιδέες μερικών κραυγαλέα σεξιστικών θεωριών επιστρατεύτηκαν για να δώσουν μιαν άλλη αφήγηση. Ωστόσο, η φεμινιστική συζήτηση σε τούτο το επίπεδο εξακολουθεί να αφορά τη φύση και την ύπαρξη πανανθρώπινων αρχών. Οι θεωρίες για τις καταβολές πολύ γρήγορα μετατρέπονται σε θεωρίες για τις ουσίες και τα όρια (βλ. Σχήμα 1).

Η δεκαετία του 1930 χαρακτηρίστηκε από συναρπαστικές προόδους στη μελέτη της σεξουαλικής ενδοκρινολογίας. Στις αρχές της ο Σόλι Ζούκερμαν διατύ-

ΣΧΗΜΑ 1
ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΝ ΠΡΟΣΩΠΩΝ

εστίαση στην αναπαραγωγή		εστίαση στην παραγωγή	
Ζούκερμαν →	Ρόγουελ	Γουόσμπερν →	Τάνερ και Ζίλμαν
1 λειτουργισμός στη φυσιολογία	1 κοινωνικός λειτουργισμός	1 προσαρμογή στο κυνήγι	1 προσαρμογή στη συλλογή τροφής
2 ανάλυση ατόμου	2 ανάλυση ομάδας	2 εργαλεία από τη γενετική στο πλαίσιο της νεοδαρβινικής σύνθεσης	2 εργαλεία από τη γενετική στο πλαίσιο της κοινωνιοβιολογίας
κοινά θέματα		κοινά θέματα	
1 περιορισμός της ανάλυσης στα ζώα	2 σφαιρική εξηγητική έννοια Z — επικράτηση R — πίεση (stress)	1 βασικό ενδιαφέρον για τη γραμμή των ανθρωπιδών	2 εξελικτικός λειτουργισμός +
3 πρωτεύουσα ταυτότητα: βιολόγοι, πρωτευοντολόγοι	4 μελέτη του εμμηνορρυσιακού κύκλου	3 πρωτεύουσα ταυτότητα: ανθρωπολόγοι	4 μελέτη απολιθωμένων δομών ως ένδειξης για την κοινωνική συμπεριφορά (λειτουργία)

Οι εννοιολογικές κατηγορίες του σχήματος δεν υποδεικνύουν κάποιους αυστηρούς διαχωρισμούς αλλά σημαία έμφασης στα κείμενα κάθε ερευνητή/τριας.
Το βέλος δηλώνει άμεση οφειλή.

πως μια δυναμική θεωρία για τη φυσιολογική βάση της κοινωνίας των θηλαστικών γενικά, και των πρωτευόντων ειδικότερα. Διακήρυξε κατ' επανάληψη την πρόθεσή του να υιοθετήσει την προοπτική του ζωολόγου μόνο στην κοινωνιολογία των ζώων και να αποφύγει να βγάλει επαγωγικά συμπεράσματα για την ανθρώπινη πολιτισμική συμπεριφορά που διαμεσολαβείται από τη γλώσσα. Ωστόσο, το έργο του ενέπνευσε έρευνες για την προέλευση της ανθρώπινης οργάνωσης και τη χρήση των πρωτευόντων θηλαστικών στις σχετικές σπουδές. Ο Ζούκερμαν εκσυγχρόνισε την επιστημονική νομιμοποίηση της έννοιας της επικράτησης, συνδέοντάς τη για παράδειγμα με τη νέα ενδοκρινολογία. Η επικράτηση στη θεωρία του συνδέοταν στενά με τον ανταγωνισμό των αρσενικών για τον έλεγχο των πόρων (των θηλυκών). Τα θηλυκά κατόπιν εμφανίστηκαν, μέσα από τις συνέπειες της αναπαραγωγικής φυσιολογίας, ως φυσική πρώτη ύλη για την επιβολή της αρσενικής τάξης. Η ανθρώπινη καινοτομία ήταν η άσκηση ελέγχου στη φυσική οικονομία της φυσιολογίας. Με δυο λόγια, η κυριαρχία άλλαξε επίπεδο με τον πολιτισμό.

Ο Ζούκερμαν εξέτασε τα αίτια της κοινωνικότητας στα πρωτεύοντα θηλαστικά από δύο αφετηρίες: 1) Τη συζήτηση στην κοινότητα των ανθρωπολόγων με θέμα την πολιτισμική κυριαρχία του ενστίκτου στο σχηματισμό του ανθρώπινου επιπέδου οργάνωσης – που εκπροσωπούσαν από το έργο του Μαλινόφσκι *Σεξουαλικότητα και καταπίεση στην πρωτόγονη κοινωνία* και από τα έργα του Φρόνυτ Τοτέμ και Ταμπού και *Ο πολιτισμός πηγή δυστυχίας*. 2) Μια νέα βιολογική επιστήμη, που συνέδεε τις ορμόνες με τη συμπεριφορά και ρίζωνε στη φυσιολογία του νευρικού και του αναπαραγωγικού συστήματος, καθώς και στη συγκριτική και τη συμπεριφοριστική ψυχολογία. Ο Ζούκερμαν υιοθέτησε σταθερό προσανατολισμό προς τη φυσιολογία και την ιατρική και στα δύο πεδία. Επέκρινε όλες τις υπάρχουσες θεωρίες για την οργάνωση των ζώων επειδή είχαν ανθρωπομορφική και τελεολογική χροιά. Αντικατέστησε το παλαιότερο εξελικτικό νόημα της λειτουργικής προσαρμογής με μια προσέγγιση βασισμένη στη φυσιολογία, η οποία στηριζόταν σε μελέτες των επιμέρους μηχανισμών με ανατομικούς και βιοχημικούς όρους. Λειτουργία σήμαινε μηχανισμός. Συμπεριφορά και κοινωνία θα συνδέονταν με τη μηχανιστική φυσιολογία, ενώ η ταξινομία θα αναδιαμορφωνόταν επίσης στην ίδια βάση. Ο Ζούκερμαν ανέλαβε να εφαρμόσει το ταξινομικό του πρόγραμμα στο βιβλίο *Functional Affinities of Man, Monkeys, and Apes* (Zuckerman 1933). Εδώ διατύπωσε την «υπόθεση για το ρόλο του κυνηγιού» προκειμένου να ερμηνεύσει τη μετάβαση από τη φύση στον πολιτισμό.

Ωστόσο, πρώτα πρέπει να ριζούμε μια ματιά στη γενική θεωρία του για την κοινωνία των πρωτευόντων εκτός από τον άνθρωπο, η οποία βρίσκεται στο βιβλίο *The Social Life of Monkeys and Apes* (Zuckerman 1932). Ο Ζούκερμαν έθεσε ένα σημαντικό όριο στην πρωτευοντολογία. Δεν δεχόταν ότι υπήρχε κλίμακα τελειότητας των ζώντων πρωτευόντων θηλαστικών, η οποία εκπροσωπεί τα στά-

δια νοητικής λειτουργίας και τους αντίστοιχους βαθμούς κοινωνικής συνεργασίας (πράγμα που παρέπεμπε πάντοτε στην ιεραρχική οργάνωση) και από την οποία θα έπρεπε να έχουν περάσει τα ανθρώπινα όντα. Επομένως, «μόνον η συμπεριφορά που είναι κοινή σε όλους τους πιθήκους και τις μαϊμούδες μπορεί να θεωρηθεί ότι εκπροσωπεί ένα επίπεδο κοινωνίας από το οποίο πέρασε ο άνθρωπος κάποτε στο παρελθόν, κατά τα προανθρώπινα στάδια της ανάπτυξής του» (Zuckerman 1932: 26). Ένα μόνο πράγμα ανταποκρινόταν στο προαπαιτούμενο αυτό: «Όταν παραμεριστούν όλα τα ερωτήματα για την εφαρμογή της στην ανθρώπινη συμπεριφορά και όταν παραβλεφθεί η τελεολογική εικτολογία, τότε ως κύριο πρωτογενές υλικό μιας επιστημονικής κοινωνιολογίας των θηλαστικών θα πρέπει να θεωρηθούν η οικολογία, η αναπαραγωγική φυσιολογία και όσες επιδράσεις μπορούν να ταξινομηθούν στην ίδια κατηγορία αποδιδόμενες σε ατομικές παραλλαγές» (Zuckerman 1932: 28). Τούτο το νεύμα προς την οικολογία είναι και το τελευταίο που ακούμε γι' αυτήν, μέχρι τη στιγμή που χρειάστηκε μια καταλυτική αιτία που θα πυροδοτούσε την πολιτισμική απάντηση (το κυνήγι) στη σεξουαλικότητα των πρωτευόντων θηλαστικών. Οι ατομικές παραλλαγές εξηγούσαν ορισμένες λεπτομέρειες, «όμως η κοινωνική συμπεριφορά –οι αμοιβαίες σχέσεις μεταξύ ατόμων σε μία ομάδα– καθορίζεται πρωτίστως από τους μηχανισμούς της αναπαραγωγικής φυσιολογίας» (Zuckerman 1932: 29).

Ο Ζούκερμαν είχε ήδη ενημερώσει τον αναγνώστη ότι η εξόρμησή του στην κοινωνιολογία των θηλαστικών ξεκίνησε ως απάντηση στις παροτρύνσεις των ανθρωπολόγων· στόχος του ήταν να αντικαταστήσει τις ανεκδοτολογικές περιγραφές για τις κοινωνίες των ζώων με τα αδιαμφισβήτητα δεδομένα της φυσιολογίας. Απλουστάτα δέχτηκε ως υπόθεση ότι το μήλο της έριδος ήταν η φύση και η προέλευση της ανθρώπινης οικογένειας, από την οποία ακριβώς κατάγεται η κοινωνία. Στο σημείο αυτό ο Ζούκερμαν στράφηκε στα κείμενα του αμερικανού μελετητή των θηλαστικών Γκέριτ Σ. Μίλερ, ο οποίος είχε ασκήσει κριτική στην παραδοχή του Μαλινόφσκι ότι η ανθρώπινη οικογένεια αποτελούσε μοναδική περίπτωση, ότι η συγγένεια εκπροσωπούσε την κρίσιμη τομή ανάμεσα στα ζώα και τον άνθρωπο. Ο Μαλινόφσκι θεωρούσε μοναδικό φαινόμενο την ανθρώπινη φυσιολογία με βάση την οποία επιβλήθηκε ο θεσμός της συγγένειας (δηλαδή η πατρότητα). Αντίθετα, ο Μίλερ και ο Ζούκερμαν συμφωνούσαν ότι όλα τα ουσιαστά βιολογικά χαρακτηριστικά της ανθρώπινης οικογένειας (και συγκεκριμένα η διαρκής δεκτικότητα του θηλυκού) βρίσκονται στο συνεταιρισμό των θηλαστικών για την αναπαραγωγή. Ο Ζούκερμαν απλώς ανέπτυξε τούτη τη θεώρηση σε ανάλυση των συνεπακόλουθων κοινωνικών μορφών στα πρωτεύοντα θηλαστικά. Η αφήγηση του Φρόυντ για την προέλευση του πολιτισμού από την καταστολή των ορμών προεικονίστηκε στο προανθρώπινο επίπεδο. Η αφήγηση του Ζούκερμαν βασίστηκε αφενός στη συγκριτική φυσιολογική ανατομία των διαφορετικών ομάδων πρωτευόντων θηλαστικών, όπως είχε διαμορφωθεί από την πρόσφατη

ανακάλυψή του για τον εμμηνορρυσιακό κύκλο στους μπαμπούινους, και αφετέρου στη συμπεριφορά που παρατηρήθηκε σε μια αποικία αμαδρυάδων μπαμπούινων στο «Λόφο των Πιθήκων» του Ζωολογικού Κήπου του Λονδίνου από το 1925. Οι συμπεριφορικές παρατηρήσεις στον ζωολογικό κήπο συμπληρώθηκαν από εννέα ημέρες επιτόπιας μελέτης ενός διαφορετικού είδους (του μπαμπούνου χάκμα) στη Νότια Αφρική κατά τη διάρκεια μιας αποστολής για τη συλλογή ανατομικού υλικού με σκοπό τη μελέτη της αναπαραγωγής.

Η συλλογιστική της αφήγησής του, παρά την επιτηδευμένη απλότητά της, επηρέασε έναν ολόκληρο ερευνητικό τομέα αιχμής και πρόσφερε το λογικό υπόβαθρο ώστε η νέα επιστήμη των ορμονών και της συμπεριφοράς να συμπεριλάβει τη μελέτη της κοινωνικής οργάνωσης. Τα ζώα είναι μονήρη, εκτός από τις περιόδους που συγκεντρώνονται προκειμένου να αναπαραχθούν, επειδή το βασικό μοντέλο ζωής είναι ο ανταγωνισμός για τους σπάνιους πόρους επιβίωσης. Ο συνεταιρισμός για την αναπαραγωγή είναι επικίνδυνος επειδή στην περίπτωση αυτή η επιτυχία στον ανταγωνισμό απαιτεί τη συνεργασία άλλων ζώων. Τα αρσενικά μάχονται ώστε να επιτύχουν όσο το δυνατόν περισσότερες ευκαιρίες για αναπαραγωγή. Αυτά τα στοιχεία διατήρησε ο Ζούκερμαν από τη δαρβινική θεωρία. Δεν του φαίνονταν να υπακούουν σε κάποια τελεολογία, όπως οι συζητήσεις για τον αλτρουισμό ή τη συνεργασία στα ζώα. Τα αρσενικά επιβάλλονται στα θηλυκά προκειμένου να αποκλείσουν μια πρόσθετη πηγή ανταγωνιστικής ανυποταγής. Αφού λοιπόν διευθετούνται δεόντως τα απολύτως βασικά για την αναπαραγωγή, τα ζώα χωρίζουν για να αποφύγουν πρόσθετους τραυματισμούς από τις μάχες για σεξουαλικούς λόγους. Η σεξουαλική περιοδικότητα (εποχικότητα) εξελίχθηκε προκειμένου να προστατευτούν τα μέλη της ζωικής κοινωνίας από τα άλλα κατά το υπόλοιπο έτος. Οι ομάδες που αποτελούνται από τις μητέρες και τα νεαρά άτομα μετά βίας θα χαρακτηρίζονταν κοινωνία. Σε κάθε περίπτωση, τέτοιες ομάδες αποτελούν γενικό χαρακτηριστικό των θηλαστικών και δεν μπορούν να εξηγήσουν τις κοινωνίες των πρωτευόντων. Οι διαφορετικοί βαθμοί μακροχρόνιου ετερόφυλου συνεταιρισμού συσχετιζονταν αστηρά με τις απαιτήσεις της αναπαραγωγής στα συγκεκριμένα οικολογικά περιβάλλοντα που ήταν διαθέσιμα στα ζώα. Τα αρσενικά ανταγωνίζονταν προκειμένου να συσσωρεύσουν τα μέσα της (ανα)παραγωγής, τα μοναδικά μέσα με τα οποία μπορούν να αυξήσουν το γενετικό τους κεφάλαιο στην εξελικτική διαδικασία. Τα θηλυκά είναι τα μέσα της εξελικτικής παραγωγής και η πηγή υπεραξίας. Καθώς η επικράτηση μετατράπηκε σε καθολικό μέσο στις ανταλλαγές μεταξύ αρσενικών και σε τρόπο μέτρησης της αξίας, η πολιτική και φυσική οικονομία του *Λεβιάθαν* του Χομπς απέκτησε τη βιολογική της έκφραση στον 20ό αιώνα. Η οικονομική τάξη αναφέρεται αποκλειστικά στη φυσιολογία σε όλα τα όντα εκτός από τον άνθρωπο, όπου θα ανευρεθούν επίσης η πολιτισμική ιδιοκτησία επί των θηλυκών και η κυριότητα.

Κύριο συμβάν στην κοινωνική εξέλιξη, κατά την άποψη του Ζούκερμαν, υπήρξε η εξαφάνιση της ακραίας εποχιακότητας και η εισαγωγή του συνεταιρισμού που διαρκούσε όλο το χρόνο με βάση τη συνεχή σεξουαλική «δεκτικότητα» των θηλυκών. Πρώτα ο οίστρος και έπειτα ο εμμηνορρυσιακός κύκλος εισήγαγαν τα τακτικά επαναλαμβανόμενα επεισόδια σεξουαλικής συνένυσης. Οι κύκλοι μηνιαίας διάρκειας αντικατέστησαν τους εποχιακούς με επακόλουθο μια πραγματική κοινωνική επανάσταση. Ο συνεχής συνεταιρισμός απαιτούσε από τα ζώα ισχυρούς μηχανισμούς ελέγχου για να επιβιώσουν. Έτσι αναπτύχθηκε το «χαρέμι», με χαρακτηριστικό του παράδειγμα την ομάδα των αμαδρουάδων στο Λονδίνο, τους μπαμπουίνους που παρατήρησε ο Ζούκερμαν προσωπικά κατά τη διάρκεια του 1929-1930 και για τους οποίους διέθετε αρχαικές καταγραφές που ανάγονταν στη σύσταση της αποικίας τους το 1925. Ιδίως από τη στιγμή που δεν επιβίωσαν οι αμαδρουάδες του Λονδίνου στο «Λόφο των Πιθήκων» –όλα σχεδόν τα ζώα σκοτώθηκαν σε άγριες μάχες και μόνον ένα νεογνό μπόρεσε να μεγαλώσει–, ήταν σημαντικό για τον Ζούκερμαν να αποδείξει τη θέση ότι οι μπαμπουίνοι που ζούσαν αιχμάλωτοι σε ακραίες συνθήκες συνωστισμού και ανισόρροπης σύνθεσης κατά φύλο αποκάλυπταν εντούτοις την ουσιαστική δομή της κοινωνίας των πρωτευόντων στη φύση. Χρησιμοποιήθηκε λοιπόν το παραδοσιακό επιχείρημα της φυσιολογίας: οι ακραίες περιστάσεις προσφέρουν την καλύτερη θέαση στο φυσιολογικό επειδή φωτίζουν βασικούς μηχανισμούς που θα έμεναν ειδήλωτος στο σκοτάδι. Η ιεραρχία και ο ανταγωνισμός μέχρις εσχάτων αποτελούσαν κομβικούς ρυθμιστές της κοινωνίας των πρωτευόντων θηλαστικών και όχι δημιουργήματα των ανθρώπων που την οδήγησαν στην αιχμαλωσία. Επίσης ήταν σημαντικό για τον Ζούκερμαν να πείσει το κοινό του ότι οι παραλλαγές της κοινωνικής μορφής ανάμεσα στα πρωτεύοντα, και μάλιστα ανάμεσα σε είδη που μόνο περιστασιακά είχαν μελετηθεί σε άγρια κατάσταση, δεν ήταν παρά λεπτομέρειες που επιβλήθηκαν στην οικογένεια η οποία καθοριζόταν πρωτίστως από τη φυσιολογία. Συμπεριφορές όπως η «πορνεία» των θηλυκών (την οποία ο Ζούκερμαν και ο Μίλερ όριζαν ως προσφορά δώρων για μη σεξουαλικούς λόγους), όταν εντάσσονταν στο μοτίβο της επικράτησης, εξηγούνταν ως απαρχές της ανταλλαγής σεξουαλικής εύνοιας με αγαθά τα οποία θα ήταν αδύνατον να αποκτηθούν σε διαφορετική περίπτωση με τον ανταγωνισμό. Η φροντίδα για τη σωματική καθαριότητα, η τήρηση σειράς στο φαγητό, η έκφραση με φωνές και χειρονομίες, η κατανομή κοινωνικού χώρου, καθώς και πολλές άλλες πτυχές της κοινωνικής συμπεριφοράς θεωρήθηκε ότι απέρρεαν από την οργάνωση χαρμιού των πρωτευόντων θηλαστικών η οποία καθοριζόταν από τη φυσιολογία. Ο Ζούκερμαν το διατύπωσε χωρίς αμφισημίες:

Το επιχείρημα που σκιαγραφήθηκε προηγουμένως προχωρεί πολύ περισσότερο στην εξήγηση της ευρύτερης βάσης που έχει η κοινωνία των υπανθρώπων

πρωτεύοντων. Ο κύριος παράγοντας που καθορίζει την κοινωνική ομαδοποίηση στα υπανθρώπινα πρωτεύοντα είναι η σεξουαλική έλξη ... Το όριο στον αριθμό θηλυκών που κατέχει κάθε μεμονωμένο αρσενικό καθορίζεται από το βαθμό της επικράτησής του, ο οποίος πάλι δεν θα εξαρτηθεί μόνον από την προσωπική του ρώμη αλλά και από τη σχέση του με τα αρσενικά της ομάδας (Zuckerman 1932: 31).

Κοινό χαρακτηριστικό των ανθρώπων με τα άλλα πρωτεύοντα είναι φυσικά «η ομαλή και αδιατάρακτη σεξουαλική και αναπαραγωγική ζωή» (Zuckerman 1932: 51)· όμως τα ανθρώπινα όντα και οι οικογένειές τους υφίστανται στην επικράτεια του πολιτισμού, προστατευμένα –αν δεν εξαιρούνται ολότελα– από τις γοναδεκτομές και τις ενέσεις των φυσιολόγων. Πώς λοιπόν ο φυσιολόγος επανέρχεται στο βασίλειο του πολιτισμού με τα ιατρικά του εργαλεία για να παραγάγει οικογενειακή υγεία και συμπεριφορική εναρμόνιση στο πλαίσιο της κοινωνικής ιεραρχίας που ορίζεται ως συνεργασία; Με το κυνήγι, με την προτίμηση για κρέας. Επιστρέφοντας στο *Functional Affinities*, συναντούμε τον Ζούκερμαν με το μανδύα του φυσικού ανθρωπολόγου ο οποίος ενώνει τη φυσιολογία με την οικολογία προκειμένου να δημιουργήσει ένα ζώο κυνηγό με μεγάλο εγκέφαλο που χρειάζεται συνθετότερες μορφές της συνεργασίας των αρσενικών και της πίστης των θηλυκών για να θρέψει την οικογένεια. Η αναπαραγωγική μονάδα παραμένει στο βάθρο του θεμελιώδους πυρήνα του κοινωνικού συνεταιρισμού με την πολιτισμική μορφή της συγγένειας, η οποία αποτελεί το βασικό αντικείμενο μιας κοινωνικής επιστήμης, της πολιτισμικής ανθρωπολογίας. Η συλλογιστική του Ζούκερμαν πάλι διακρίνεται από κοινή απλότητα. Μερικές άγνωστες οικολογικές μεταβολές προκάλεσαν εξελικτικές πιέσεις με τη διαδικασία της φυσικής επιλογής στρέφοντας τους προγόνους του ανθρώπου στην εκμετάλλευση νέων πηγών τροφής, στην επανεπεξεργασία των πανάρχαιων μη εξειδικευμένων τύπων διατροφής, καθώς και στην εισαγωγή του κατά φύλα καταμερισμού της εργασίας ως αναγκαίας συνέπειας των απαιτήσεων που δημιουργούσε η κρεατοφαγία σε ευρεία κλίμακα. Το μοίρασμα της τροφής καθιστούσε αναγκαία την ανθρώπινη μορφή της οικογένειας, πράγμα που στην αντίληψη του Ζούκερμαν σήμαινε ότι η διαδικασία της φυσικής επιλογής πίεσε προς τη «φανερή μονογαμία» και την εννοιολογική αναγνώριση σημαντικών κοινωνικών σχέσεων (της ιδιοκτησίας επί των γυναικών), ακόμη κι όταν δεν υπήρχε κανείς άλλος εκεί για να τις επιβάλει. Η παθητικότητα των θηλυκών μέσα σε τέτοιους μείζονες μετασχηματισμούς ήταν μια υπόθεση που δεν εξεταζόταν. Έτσι αναπτύχθηκαν ο γάμος και η κυνηγετική ομάδα των αρσενικών, μαζί με όλες τις εκπληκτικές συνέπειές τους για τον εγκέφαλο και για τα προϊόντα του: την ομιλία και τον πολιτισμό.

Ο Ζούκερμαν έδωσε ενδείξεις για τη μετέπειτα μορφή της υπόθεσης του κυ-

νηγιού, η οποία τόνιζε το ρόλο της προσαρμογής στη χρήση εργαλείων για την προέλευση του αυτοδημιούργητου ανθρώπινου είδους. Σημαντικότερο όμως ήταν ότι η αποκλειστικά αρσενική ομάδα –η ανθρώπινη μορφή της συνεργασίας που σηματοδοτούσε το διαζύγιο του πολιτισμού από τη φύση– μετατράπηκε σε αντικείμενο της επιστήμης, και μάλιστα της φυσιολογίας, στα χέρια του Ζούκερμαν. Το πολύτιμο θηλυκό εξακολουθούσε να απειλεί την τάξη μέσω της σεξουαλικότητας. Η συνεργασία κατέληξε να σημαίνει την ενσυνείδητη ρύθμιση εκ μέρους των αρσενικών της φυσικής μέχρι τότε ιεραρχίας και του ανταγωνισμού, που με τη σειρά τους υπήρξαν καρπός της διαρκούς σεξουαλικότητας των θηλυκών. Οι θεματικές αυτές δεν πρωτοεμφανίζονταν με το έργο του Ζούκερμαν, όμως ο τρόπος με τον οποίο τις ενέταξε ολοκληρωμένα στους νεωτερικούς κλάδους της φυσιολογίας ήταν όντως καινοφανής. Επιπλέον, η βιολογική ιδεολογία του δεν παραβίαζε αλλά, στην πραγματικότητα, ενίσχυε το σημαντικό δόγμα της αυτονομίας της βιολογικής από την κοινωνική επιστήμη, της τάξης των ζώων από αυτή των ανθρώπων. Ο Ζούκερμαν άφηνε άπλετο χώρο στη λειτουργιστική κοινωνική ανθρωπολογία. Το μόνο που έκανε ήταν να αναδιαμορφώσει τη φυσιολογία του Μαλινόφσκι.

Η σπουδαιότητα του Ζούκερμαν για την ανάπτυξη των σπουδών της συμπεριφοράς των πρωτευόντων θηλαστικών δεν συνοψιζόταν στις λιγιστές εμπειρικές παρατηρήσεις του αλλά στην προσφορά μιας θεωρίας που ανταποκρινόταν στις ανάγκες των ταχύτατα αναπτυσσόμενων νέων γνωστικών πειθαρχιών. Ταυτόχρονα επιστημονικοποίησε εκ νέου συμβατικές προκαταλήψεις, παράλληλα με τη φιλελεύθερη ιδεολογία που ισχυριζόταν ότι ο πολιτισμός ήταν αυτόνομος από προηγούμενες μορφές βιολογικού ντετερμινισμού. Η ίδια ακριβώς φιλελεύθερη ιδεολογία νομιμοποίησε μια λογική επιστημονικού ελέγχου πάνω στη «φύση», η οποία πλέον είχε ορθολογικοποιηθεί ως υλικό δεδομένο που αναγόταν είτε σε προ-ορθολογικό κίνδυνο είτε σε οργανωμένο πόρο. Ο αλλοτριωτικός πυρήνας της άποψης αυτής είναι φανερός. Ο Ζούκερμαν έθεσε προς απάντηση για τους εργατές ερωτήματα τέτοια που με την απλή διατύπωσή τους ενίσχυαν την επιστημονική πίστη σχετικά με τον φυσικό ανταγωνισμό των αρσενικών και την επικίνδυνη σεξουαλικότητα των θηλυκών. Η σεξουαλικότητα και η επικράτηση συνδέθηκαν στο έργο του με τρόπους αποδεκτούς από τις φυσιολογικές και τις συμπεριφορικές επιστήμες της δεκαετίας του 1930, συμβάλλοντας έτσι στο να καθιερωθεί η επικράτηση ως γνώρισμα ή πραγματολογικό δεδομένο αντί για έννοια. Οι πρωτευοντολόγοι συνέχισαν να θέτουν ερωτήματα για το πλεονέκτημα που πρόσφερε η συμπεριφορά επικράτησης κατά τη διαδικασία της φυσικής επιλογής και έτειναν να συνάγουν, αντί να ελέγχουν, το συσχετισμό του πλεονεκτήματος στον αναπαραγωγικό πολλαπλασιασμό με μια οντότητα που λεγόταν επικράτηση. Μόλις το 1965, με την ανακοίνωση μιας φοιτήτριας και ενός φοιτητή του Σέργουντ Γουόσπερν, εξέπνευσε με πειστικά επιχειρήματα η θεωρία για

την προέλευση της κοινωνίας των πρωτευόντων θηλαστικών από τη συνεχή καθ' όλο το έτος θηλυκή σεξουαλικότητα.⁴ Ο τρόπος με τον οποίο ο Ζούκερμαν συγκέρασε τον συγκαλυμμένο φροϋδισμό, τους βιοχημικούς μηχανισμούς και τις μελέτες της κοινωνικής συμπεριφοράς ευδοκίμησε για πολλά χρόνια.

Εκ πρώτης όψεως, η μόνη δυνατή σύγκριση της Θέλμα Ρόγουελ με τον Ζούκερμαν πρέπει να είναι αντιπαραθετική. Μολονότι η Ρόγουελ επαινεσε τον Ζούκερμαν για το ρηξικέλευθο έργο του σχετικά με τον εμμηνορρυσιακό κύκλο των μπαμπούνων και απέφυγε τις πολύ αυστηρές επικρίσεις στην ιστορική ανακρίβωσή της για την έννοια της επικράτησης, ολόκληρο το έργο της μοιάζει να αντιτίθεται στις ιδέες και τις μεθόδους του. Η Ρόγουελ δεν αξιώνει την επιστημονική καθαρότητα για μια γλώσσα βουτηγμένη σε αλληπάλληλα κύματα νοήματος, τόσο στην καθημερινή της χρήση όσο και στην επιστημονική της παράδοση. Τα επιχειρήματά της ήταν πιο πολύ ζωολογικά και σαφώς κοινωνιολογικά παρά βασίζονταν στον επαγωγικό συλλογισμό με αφετηρία την αναπαραγωγική φυσιολογία. Έμεινε γνωστή περισσότερο για τη φροντίδα της να διαχωριστεί ο χώρος στα κλουβιά των αιχμάλωτων μαϊμούδων, προκειμένου να επιτραπεί η εκδήλωση πιο φυσικής συμπεριφοράς, καθώς και για τις έξοχες επιτόπιες μελέτες της, παρά για επιχειρήματα από τη φυσιολογία σχετικά με την πρόκληση ακραίας συμπεριφοράς που επιτρέπει καλύτερη θέαση του φυσιολογικού. Τα άρθρα της Ρόγουελ, αντί να τονίζουν τα καθολικά γνωρίσματα των πρωτευόντων θηλαστικών, διαποτίζονται από την έμφαση στο επιμέρους, από συμβουλές να παρατηρηθεί το σύνθετο, από την επιμονή στις παραλλαγές, με τρόπο που θυμίζει πρώιμους υπέρμαχους της έννοιας του πολιτισμού και της πολιτισμικής ιδιαιτερότητας. Επιπροσθέτως, η Ρόγουελ εργάζεται κάτω από πολύ διαφορετικές επιστημονικές και ιδεολογικές περιστάσεις. Επωφελείται αλλά και συμβάλλει στην εκτενέστατη πλέον βιβλιογραφία που βασίζεται στις άμεσες επιτόπιες μελέτες των πρωτευόντων θηλαστικών, μελέτες οι οποίες ανάγονταν βέβαια στον Ζούκερμαν αλλά υπερέβαιναν κατά πολύ όσα είχε εκείνος στη διάθεσή του. Τούτο το βιβλιογραφικό σώμα έτεινε να απορρίπτει τα δόγματα του Ζούκερμαν για το σεξ αλλά να διατηρεί την εστίασή του στην επικράτηση. Τέλος, η Ρόγουελ γράφει απευθυνόμενη σε ένα κοινό ευαισθητοποιημένο στις φεμινιστικές συνεπαγωγές της βιοκοινωνικής θεωρίας. Δεν είναι τυχαίο ότι τονίζει τη συμπεριφορά των θηλυκών και τους ενεργητικούς κοινωνικούς τους ρόλους, ανα-

4. Lancaster και Lee (1965). Το *Primate Behavior*, που βασίστηκε στο Πρόγραμμα Πρωτευόντων (Primate Project) του έτους 1962-1963 του Κέντρου Προηγμένων Σπουδών στις Συμπεριφορικές Επιστήμες (Center for Advanced Study in the Behavioral Sciences) εκπροσωπεί τη δαίμονια προσπάθεια του Σέργγουντ Γουόσπερν και του Ντέιβιντ Χάμπουργκ να επανιδρυσουν τις σπουδές των πρωτευόντων θηλαστικών μέσα στο πλαίσιο του ιατρικού, εξελικτικιστικού και κοινωνικού λειτουργισμού.

καλύπτοντας ότι η επικράτηση είναι στην καλύτερη περίπτωση μια βολική έκφραση για την πρόβλεψη της συχνότητας μερικών επίκτητων συμπεριφορών.

Ωστόσο, θα ήταν επικίνδυνο σφάλμα να δούμε το έργο της Ρόγουελ απλώς ως χαρακτηριστικό παράδειγμα της επιστημονικής προόδου στη φυσιολογία, καθώς αυτή ξεριζώνει τις περιττές προκαταλήψεις συσσωρευόντας καλύτερα πρωτογενή δεδομένα. Ούτε βέβαια το έργο της αντικαθιστά απλώς με πιο ικανοποιητικές (κατά τη γνώμη μου) γυναικείες προκαταλήψεις την εξοργιστική αρσενική συνείδηση του Ζούκερμαν. Στην πραγματικότητα, η Ρόγουελ και ο Ζούκερμαν μοιάζουν μεταξύ τους με τρόπο κομβικό, ο οποίος πιστεύω ότι υποδεικνύει εν μέρει το χαρακτήρα της ιδεολογικής λειτουργίας που επιτελεί το άμμεμπτο έργο στην απολύτως ελεγχόμενη εργαστηριακή επιστήμη. Η Ρόγουελ με την έννοια «πίεση» διαθέτει όντως μια ολική εξηγητική κατηγορία αντίστοιχη με τη σεξουαλική φυσιολογία του Ζούκερμαν. Η πίεση, όπως το σεξ ή η επικράτηση, είναι κατηγορία που ενσωματώνει τη γενικότερη κοινωνική πίστη στα διαλύματα του δοκιμαστικού σωλήνα που κρατά ο βιοχημικός. Η πίεση μπορεί να μελετηθεί στο επίπεδο της λειτουργίας των επινεφριδίων, της ψυχικής ασθένειας ή της «εξήγησης» της ζωής στον σύγχρονο καπιταλισμό. Αν η επικράτηση ήταν η κομβική έννοια στη δεκαετία του 1930, στα συμφραζόμενα του εντυπωσιακού επιστημονικού και ευρύτερου ενδιαφέροντος για το θεμέλιο της κοινωνικής συνεργασίας και του ανταγωνισμού σε μια εποχή παγκόσμιας κρίσης, τότε η πίεση υπήρξε η προσφιλής έννοια, μεταμφιεσμένη σε πράγμα, των πιο πρόσφατων καιρών όπου απειλούνταν σοβαρά η προνομιούχος κοινωνική ευταξία. Η επικράτηση δεν πέθανε, όμως η πίεση είναι πράγματι πολύ πιο χρήσιμη έννοια στην κοινωνική θεωρία. Διαθέτει επίσης κάποια πρόσθετα αναφερόμενα, και συγκεκριμένα την έννοια ενός κοινωνικού συστήματος και τον δομικό λειτουργισμό ως κύριο τρόπο κοινωνιολογικής εξήγησης. Η μεταφορική χρήση των φυσικών μεγεθών στις συστημικές θεωρίες –σαν την ανοχή, την πίεση, την εξισορρόπηση και την ισορροπία– μας οδηγεί σε πολλά νοηματικά επίπεδα. Ανάμεσά τους θα πρέπει να επισημάνουμε την ιδέα της «απαρχαίωσης» ορισμένων βιολογικών συστημάτων και την ιατρική λειτουργία της χαλάρωσης σε ορισμένους τύπους συμπεριφοράς που υπόκεινται σε πίεση, ίσως επειδή απαρχαιώνονται. Ένα δεύτερο νοηματικό επίπεδο εγγενές στον συστημικό λειτουργισμό είναι το πρόταγμα της «αναπαραγωγής» του συστήματος ως κοινωνικού όλου και ως αναπαραγωγικού πληθυσμού. Η συμπεριφορά τότε μπορεί εντέλει να εξηγηθεί με βάση τη συντήρηση του συστήματος ή την παθολογική αποτυχία να επιτευχθεί μια τέτοια σταθερότητα.

Το 1974, η Ρόγουελ συνόψισε τα αντεπιχειρήματα για τη χρήση της έννοιας της επικράτησης στην κατανόηση της κοινωνικής δομής. Πρότεινε δύο κύριους άξονες προσέγγισης: 1) Την παρουσίαση όλων των θεωρούμενων συμπεριφορών επικράτησης ως επίκτητων αποκρίσεων που εξηγούνταν εύκολα από τις

τρέχουσες θεωρίες της ψυχολογίας των ζώων. 2) Την αφαίρεση της βάσης για να εξετάζεται η επικράτηση ως γνώρισμα ή προσαρμοστικό σύμπλεγμα που υπόκειται στις πιέσεις της φυσικής επιλογής. Πράγμα που σημαίνει ότι οι λεγόμενες συμπεριφορές επικράτησης δεν συνδέονται εμφανώς με την αναπαραγωγική επιτυχία. Εκτός από τα διασκεδαστικά σημεία σχετικά με την ολισθηρότητα εννοιών σαν τη «λανθάνουσα επικράτηση», οι οποίες εισάγουν επιχειρήματα προκειμένου να καλύψουν χάσματα στα παρατηρησιακά δεδομένα, η Ρόγουελ βεβαιώνει ότι οι συνθήκες παρατήρησης εισάγουν τις ορίζουσες κατά τις οποίες θα αναμενόταν να μαθαίνουν τα ζώα αποκρίσεις που χαρακτηρίζονται επικράτηση. Η ιεραρχία στην αντίληψη της Ρόγουελ είναι πρωτίστως τεχνούργημα των μεθόδων παρατήρησης. Τούτη η θέση ενισχύεται από τη διαπίστωση ότι διαφορετικές μετρήσεις επικράτησης δεν παρουσιάζουν υψηλό βαθμό συνάφειας μεταξύ τους και ότι οι ιεραρχίες που προκύπτουν από διαφορετικές μετρήσεις δεν αποκαλύπτουν την ίδια κοινωνική δομή. Επομένως, δύσκολα αντιλαμβάνεται κανείς ποιες παρατηρημένες συμπεριφορές που συνδέονται με την επικράτηση έχουν να κάνουν με την εξελικτική διαδικασία, η οποία απαιτεί μια γενετική βάση επιλογής. Όπως το διατύπωσε η ίδια η Ρόγουελ: «η λειτουργία της επικράτησης γίνεται κάτι που δεν αποτελεί πια ζητούμενο» (Rowell 1974: 151· η έμφαση μετατοπίστηκε).

Όμως η λειτουργία παραμένει όντως το ουσιώδες ζητούμενο, το περιπόθητο ιδεώδες που συνενώνει τους πρωταγωνιστές στο κεφάλαιο αυτό. Σύμφωνα με τη Ρόγουελ, η λειτουργία πρέπει να θεωρηθεί με όρους κοινωνικού συστήματος. Η ανάλυση της επικοινωνίας, οι μελέτες των διαντιδράσεων ανάμεσα στις μητέρες και τα νεαρά ζώα, η αλλαγή ρόλων σε συνάρτηση με την κατηγορία ηλικίας και φύλου, τα κοινωνικά υποσυστήματα που βασίζονται στη μητρογραμμικότητα (συγγένεια), η επικράτεια και η ιεραρχία ως τρόποι οργάνωσης του χώρου, καθώς και οι παραλλαγές στην κοινωνική δομή ως απόκριση στις περιβαλλοντικές μεταβλητές: αυτά αναδεικνύονται περιοχές ενδιαφέροντος, αναλυτικά αντικείμενα που αφορούν τη δομολειτουργιστική εξήγηση του συστήματος με όρους λειτουργίας. Η θεωρητική θέση της Ρόγουελ αποτυπώνεται διαυγώς στο πολύ χρήσιμο και γλωσσικά φροντισμένο βιβλίο της *Social Behaviour of Monkeys* (Rowell 1972). Το πρόβλημα του κοινωνικού συστήματος είναι το πρόβλημα που θέτει η ανάλυση πολλαπλών μεταβλητών σε ρευστές δομές που βρίσκονται σε δυναμική ισορροπία στο χρόνο και το χώρο. Οι οφειλές της κοινωνιολογίας των ζώων στην ανθρώπινη κοινωνιολογία και την ανθρωπολογία με αφετηρία τον Μπρόνισλαφ Μαλινόφσκι, τον Λ. Τζ. Χέντερσον και τον Τάλκοτ Πάρσονς, μόλις που έχουν αρχίσει να αχνοφαίνονται, και πολύ λιγότερο να εξετάζονται κριτικά.

Πώς αλήθεια συσχετίζεται η πίεση με το κοινωνικό σύστημα; Παραδόξως, μέσα από την έννοια των ιεραρχιών υποταγής. Τα ζώα συγκρίνονταν μεταξύ

τους σε μια κλίμακα ευαισθησίας στην πίεση. Τα πολύ ευαίσθητα ζώα ήταν εύκολο να διεγερθούν ώστε να πάρουν στάσεις φόβου, φυγής ή να ζαρώνουν δειλιασμένα. Η ευαισθησία αυτού του τύπου συνδεόταν εύλογα με υψηλά επίπεδα φλοιοεπινεφριδιοτρόπων ορμονών. Έτσι, εύλογα διατυπωνόταν το αξίωμα ότι η ικανότητα παραγωγής κορτικοτροπίνης (ACTH) σε καταστάσεις «υπερέντασης» έχει γενετική θεμελίωση. Θεωρητικά τουλάχιστον, οι προτάσεις αυτές μπορούν να επαληθευτούν ή να διαψευστούν. Οι παρατηρητές θα μπορούσαν να χαρακτηρίσουν «κυρίαρχα» τα ήρεμα ζώα, επειδή απλούστατα κινούνται ελεύθερα στον κοινωνικό χώρο και παίρνουν ανεμπόδιστα από τους διαθέσιμους πόρους, ενώ οι νευρικοί σύντροφοί τους ζαρώνουν ή φεύγουν. Η Ρόγουελ έβλεπε το καμμένο το μαζεμένο ζώο ως ερέθισμα ή αιτία της συνεπακόλουθης «εραρχίας». Ένα τέτοιο σχήμα κοινωνίας θα έπρεπε να καλείται τάξη υποταγής. Μια κάποια ποικιλία στα κατώφλια απόκρισης σε καταστάσεις υπερέντασης θα βοηθούσε στην προσαρμογή της κοινωνικής ομάδας στη φύση. Τόσο τα νευρικά όσο και τα ήρεμα ζώα έπαιζαν τον δικό τους ρόλο στην αποτελεσματική ανίχνευση του κινδύνου στο γύρω περιβάλλον ή στη διατήρηση της γαλήνης εντός της ομάδας. Η πληθυσμιακή γενετική ποικιλία που αποτελούσε υπόβαθρο για τις διαφορές απόκρισης στην πίεση θα διατηρούνταν σε εξέλιξη. Πρέπει να επισημάνουμε πώς οι λειτουργιστικές ιδέες του κοινωνικού ρόλου για τη συνολική ισορροπία του συστήματος, οι έννοιες της γενετικής για τη βιοχημική και την ορμονική λειτουργία και οι ψυχολογικές προσεγγίσεις στο δίπολο επικράτηση-υποταγή, συγκλίνουν όλες στην κεντρική ιδέα της πίεσης.

Η πίεση ως οικουμενική, πολυεπίπεδη έννοια εμπεδωμένη στη λειτουργιστική εξήγηση προσφέρει τον κρίσιμο δεσμό ανάμεσα στη Θέλμα Ρόγουελ και τον Σέργουντ Γουόσμπερν. Το δεσμό εκπροσωπεί ο Ντέιβιντ Χάμπουργκ, κατοπινός πρόεδρος του Ινστιτούτου Ιατρικής της Εθνικής Ακαδημίας Επιστημών, στη δεκαετία του 1960 επίσης πρόεδρος του Τμήματος Ψυχιατρικής στην Ιατρική Σχολή του Στάνφορντ και συνεργάτης του Σέργουντ Γουόσμπερν στη συγκρότηση των σπουδών των πρωτευόντων θηλαστικών με επίκεντρο τα σύγχρονα ιατρικά και εξελικτικά ζητήματα. Στο έργο του Χάμπουργκ και του Γουόσμπερν αποκαλύπτεται ευκρινώς η σκοτεινότερη όψη της λειτουργιστικής εξήγησης: η μεταφορική δομή που περιβάλλει την έννοια της πίεσης παύει πια να είναι πιο πρόσφορη από την έννοια της κυριαρχίας. Ο Χάμπουργκ πρωταγωνίστησε στις εξελικτικές θεωρίες για τον συγκινησιακό προσαρμοστικό σχηματισμό, που οδήγησαν στην έννοια της απαρχαιωμένης βιολογίας μας. Έτσι μοιάζει δικαιολογημένη η ιατρική διαχείριση δυσπροσάρμοστων συγκινήσεων για τη «σύγχρονη κοινωνία» προκειμένου να χαλαρώσει η παθολογική πίεση και να συντηρηθεί το κοινωνικό σύστημα. Η ίδια η «σύγχρονη κοινωνία» μοιάζει δεδομένη από κάποιο είδος τεχνολογικού προτάγματος που επισκιάζει την περιοριστική βιολογική κληρονομιά μας. Οι σπουδές των πρωτευόντων έχουν ως κίνητρο και με τη σειρά τους νομι-

μπορούν τις διαχειριστικές ανάγκες μιας κοινωνίας σε υπερένταση. Τα ζώα αποτελούν μοντέλο τόσο για τους περιορισμούς μας (στιγμές προσαρμοστικής κατάρρευσης) όσο και για τις καινοτομίες μας (χρήση εργαλείων).

Ο κοινωνικός λειτουργισμός και ο εξελικτικός λειτουργισμός συμπίπτουν στη μελέτη της επιλογής για συμπεριφορές και συγκινησιακούς τύπους που συντηρούν τις κοινωνίες ως επιτυχημένους αναπαραγόμενους πληθυσμούς στο πέρασμα του χρόνου. Το πρόσταγμα είναι η αναπαραγωγή – του κοινωνικού συστήματος και των οργανισμών του οποίου αποτελούν μέλη υποδουόμενοι το ρόλο τους. Τα ζώα, γενικότερα, πρέπει να βρίσκουν ευχαρίστηση στο να κάνουν ό,τι οφείλουν προκειμένου να επιβιώσουν στην εξελικτική ιστορία τους. Η εξελικτική θεωρία συναρμολόγεται εδώ με την κοινωνιολογία των συστημάτων και την ψυχολογία της προσωπικότητας και της συγκίνησης διατυπώνοντας σε σύγχρονες εκδοχές την ωφελμιστική έννοια του υπολογισμού της απόλαυσης, οι οποίες συνδέονται με την οργανική βάση της θεωρίας της μάθησης που στηρίζεται στην έννοια του κινήτρου. Η Ρόγουελ συνοψίζει:

Ο ζωολόγος όμως πρέπει πάντοτε να επιστρέφει στο ζήτημα των πλεονεκτημάτων κατά τη διαδικασία της φυσικής επιλογής ... Είναι ολοφάνερο ότι οι μαϊμούδες απολαμβάνουν τη συνύπαρξή τους, ώστε το θεωρούμε αυτονόητο. Η απόλαυση όμως, όπως και κάθε άλλο φαινόμενο της ζωής, υπόκειται στην πίεση της εξέλιξης και είναι αποτέλεσμά της – κάτι μας ευχαριστεί επειδή οι πρόγονοί μας επιβίωσαν καλύτερα και άφησαν περισσότερους βιώσιμους απογόνους από τους συγγενείς τους που δεν ευχαριστήθηκαν (κι επομένως δεν αναζήτησαν) παρόμοια ερεθίσματα ... Αυτό είναι μια εικασία· ωστόσο, θα μπορούσαμε ακριβώς να κατανοήσουμε πλήρως τους μηχανισμούς των κοινωνικών συστημάτων στις μαϊμούδες και σε άλλα ζώα με την έρευνα που εξετάζει τη λειτουργία τους (Rowell 1972: 174, 180).

Ο Γουόσπερν και ο Χάμπουργκ υιοθέτησαν την ανάλυση αυτή, όμως την εφάρμοσαν σε μια άλλη έννοια, την οποία και πάλι αντιλαμβάνονταν πολλές φορές ως πράγμα, στο λεξιλόγιο των πολυσήμαντων επιστημονικών λέξεων: την εφάρμοσαν στην επιθετικότητα, και μάλιστα στην αρσενική επιθετικότητα. Μέσω της έννοιας αυτής πρέπει να μεταβούμε από τις εξηγήσεις με βάση θεωρίες της αναπαραγωγής σε εξηγήσεις με βάση την παραγωγή κατά την εξέλιξη του ανθρώπινου είδους και στις σπουδές της συμπεριφοράς των πρωτεύοντων θηλαστικών. Η αναπαραγωγή και η παραγωγή είναι εμφανώς συμπληρωματικές και όχι αντίθετες έννοιες. Ωστόσο, πρέπει να δούμε πώς ο Γουόσπερν έφτασε σε μια θεωρία για τον «άνθρωπο κυνηγό» ξεκινώντας από την εξέταση των οικονομικών λειτουργιών του είδους, ενώ ο Ζούκερμαν ανίχνευσε την τάξη των πρωτεύοντων μέσω της αναπαραγωγικής φυσιολογίας και η Ρόγουελ μάς οδήγησε

να κατανοήσουμε τη σύγκλιση κοινωνιολογικών και εξελικτικών ιδεών για τα αναπαραγόμενα συστήματα.

Ο Γουόσμπερν και ο Χάμπουργκ στο κοινό τους άρθρο (Washburn και Hamburg 1968) ανέπτυξαν θεματικές τις οποίες εισήγαγαν κατά τη συνεργασία τους το 1957, όταν ο πρώτος πέρασε μία χρονιά ως υπότροφος στο Κέντρο Προηγμένων Σπουδών στις Συμπεριφορικές Επιστήμες του Στάνφορντ, και τις επεξεργάστηκαν περαιτέρω στο διάστημα 1962-1963, όταν διοργάνωσαν μαζί στο ίδιο κέντρο έναν ετήσιο κύκλο διαλέξεων και συνεργασιών ανάμεσα στα μέλη της νέας, συναρπαστικής και παγκόσμιας κοινότητας των πρωτευοντολόγων. Στο «Aggressive behavior in Old World monkeys and apes» οι δύο συνεργάτες συνέστησαν το έργο τους ως τμήμα της μελέτης των δυνάμεων που δημιουργήσαν την ανθρωπότητα. Επιθυμούσαν να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στη μοναδική ανθρώπινη βιολογία και στις μοναδικές συνθήκες εξέλιξης του ανθρώπινου είδους. Έβλεπαν την επιθετικότητα ως θεμελιώδη προσαρμογή ή λειτουργικό σύμπλεγμα κοινό σε ολόκληρη την τάξη των πρωτεύοντων, στην οποία συμπεριλαμβάνονταν οι άνθρωποι. «Η ευταξία μέσα στις περισσότερες ομάδες πρωτεύοντων διατηρείται από μια ιεραρχία, η οποία εντέλει εξαρτάται πρωτίστως από την ισχύ των αρσενικών ... Τα επιθετικά άτομα συνιστούν βασικούς δρώντες στο κοινωνικό σύστημα και ο ανταγωνισμός μεταξύ ομάδων είναι απαραίτητος για τη διασπορά του είδους και για τον έλεγχο των τοπικών πληθυσμών» (Washburn και Hamburg 1968: 282). Η βιολογία της επιθετικότητας έχει μελετηθεί εκτενώς και φαίνεται να στηρίζεται, όπως υποστηρίζουν, σε παρόμοιους ορμονικούς και νευρικούς μηχανισμούς, οι οποίοι στα πρωτεύοντα, και ιδίως στο ανθρώπινο είδος, τροποποιήθηκαν από νέα εγκεφαλικά συμπλέγματα και την εκτενή εκμάθηση. Η επιθετικότητα ανταμείβεται πάντα στα πρωτεύοντα εκτός του ανθρώπου και, σύμφωνα με τους συγγραφείς, τα επιθετικά (αρσενικά) άτομα αφήνουν περισσότερους απογόνους. Έτσι λοιπόν υποστηρίζουν ότι έγινε επιλογή ενός συστήματος συμπροσαρμοσμένων γονιδίων με συνεπακόλουθο σύνθετες αναδραστικές διαδικασίες ανάμεσα στην ανατομία του κινητικού συστήματος και των χειρονομιών, στις ορμόνες, στα συστατικά του εγκεφάλου και τη συμπεριφορά. Προφανώς, όλα τα τμήματα του επιθετικού συμπλέγματος εξελίσσονται. Οι λειτουργίες που απαιτούν επιθετικότητα δεν εξασθένισαν στην ανθρωπότητα, κατά τους Χάμπουργκ και Γουόσμπερν. Η προστασία, η τήρηση της τάξης και, τέλος, το κινήγι απαιτούσαν συνεχή επιλογή των αρσενικών οργανισμών που μάθαιναν εύκολα και απολάμβαναν τις μάχες, το βασανισμό και το φόνο υπό όρους:

Οι ανθρώπινες κοινωνίες στο μεγαλύτερο μέρος της ιστορίας τους εξαρτώνταν από νεαρά ενήλικα αρσενικά για να κνηγούν, να μάχονται και να διατηρούν την κοινωνική τάξη με τη βία. Ακόμη κι όταν το άτομο συνεργαζόταν, ο κοινωνικός του ρόλος μπορούσε να εκτελεστεί μόνο με άκρως επιθετική δράση την

οποία μάθαινε παίζοντας, την ενέκρινε η κοινωνία και ήταν προφανώς ευεργετική (Washburn και Hamburg 1968: 291).

Τούτη η βιολογία, όμως, έγινε προβληματική με την πρόοδο του πολιτισμού. Τώρα πια πολλές φορές δυσχεραίνει την προσαρμογή εξαιτίας της επιταχυνόμενης τεχνολογικής προόδου μας. Τα σώματά μας, με την παλαιά γενετική μεταβίβαση, δεν συμβαδίζουν με τη νέα πολιτισμική μετάδοση της τεχνολογίας που παράγεται μέσω της γλώσσας. Επομένως, τώρα πια, όταν καταρρέει ο κοινωνικός έλεγχος, πρέπει να αναμένουμε κάποια παθολογική καταστροφή. Τα παραδείγματα που προτείνουν εδώ ο Χάμπουργκ και ο Γουόσμπερν είναι η ναζιστική Γερμανία, το Κονγκό, η Αλγερία και το Βιετνάμ! Το δίδαγμα είναι ότι πρέπει να αντιμετωπίσουμε τη φύση μας προκειμένου να την ελέγξουμε. «Υπάρχει μια θεμελιώδης δυσκολία στο γεγονός ότι οι συγκαιρινές ανθρώπινες ομάδες έχουν στην ηγεσία τους πρωτεύοντα θηλαστικά που η εξελικτική τους ιστορία μέσω της βιολογικής αλλά και της κοινωνικής μεταβίβασης υπαγορεύει ισχυρό προσανατολισμό προς την επικράτηση» (Washburn και Hamburg 1968: 295). Η συλλογιστική αυτή αναπτύχθηκε προκειμένου να γίνει αξιωματικά δεκτή η ανάγκη για επιστημονικά διαμορφωμένες, ορθολογικές μεθόδους ελέγχου με σκοπό να αντικατασταθούν τα προεπιστημονικά έθιμα: «Όμως ένα επιθετικό είδος που ζει με προεπιστημονικά έθιμα σε έναν επιστημονικά προηγμένο κόσμο θα καταβάλει τρομακτικό τίμημα σε συγκρούσεις μεταξύ ατόμων και σε διεθνείς πολέμους» (Washburn και Hamburg 1968: 296). Εδώ το δίδαγμα, όπως υποστηρίζει ο φιλελεύθερος επιστήμονας, δεν είναι να ευνοηθεί μια συγκεκριμένη κοινωνική τάξη –τούτα είναι πολιτικά και αξιακά ζητήματα– αλλά να εγκαθιδρυθούν οι προϋποθέσεις κάθε προηγμένης κοινωνίας, και συγκεκριμένα η επιστημονική διαχείριση της απαρχαιωμένης βιολογίας που δυσχεραίνει την προσαρμογή. Δεν είμαστε παρά ένα προϊόν, και μάλιστα υποκείμενο σε σημαντική φθορά. Η ψυχιατρική θεραπεία είναι σε προσωπικό επίπεδο ένα είδος επανορθωτικής εργασίας: σε κοινωνικό επίπεδο, σύμφωνα με τα κελεύσματα της επιστημονικής πολιτικής, θα πρέπει να χρησιμοποιήσουμε τις ικανότητές μας προκειμένου να εκσυγχρονίσουμε τη βιολογία μας μέσω του κοινωνικού ελέγχου. Μας έχει ξεπεράσει το σύστημα παραγωγής μας: χρειαζόμαστε έλεγχο ποιότητας.

Προτού όμως απελπιστούμε που η κοινωνία είναι καταδικασμένη να υπόκειται σε ιεραρχίες και σε σχέσεις επικράτησης ρυθμισμένες από την επιστημονική διαχείρισή τους, ας θέσουμε πιο επιτακτικά το ερώτημα τι κάνει τον Γουόσμπερν και τον Χάμπουργκ να πιστεύουν ότι εμείς, ή έστω τα αρσενικά, έχουμε θλιβερά επιθετική φύση. Στο κάτω κάτω τα αρσενικά του ανθρώπινου είδους δεν διαθέτουν τη λεγόμενη ανατομία μάχης πολλών αρσενικών πρωτευόντων – τους κοφτερούς κυνόδοντες, τις συναφείς απειλητικές κινήσεις που τόσο προσφέρονται στην ηθολογική ανάλυση, τη μεγάλη διαφορά σε σωματικό όγκο

ανάμεσα στα αρσενικά και τα θηλυκά ή πρόσθετα χαρακτηριστικά, όπως η χ αίτη, προκειμένου να ενισχυθεί η απειλητική όψη. Ούτε διαθέτουμε καθησυχαστικές κινήσεις για να γαληνεύουμε τους επιτιθέμενους. Γιατί υποστηρίζεται ότι πράγματι έχουμε επιθετικό εγκέφαλο που απαιτεί μια υπέρτερη αρχή; Η γενεαλογική γραμμή που οδήγησε στο γένος *Homo* από πολύ νωρίς ήταν δίποδη και χρησιμοποιούσε εργαλεία, όπως αποφαίνεται ο Γουόσμπερν. Με την πίεση της φυσικής επιλογής ευνοήθηκε η αυξημένη χρήση εργαλείων, η οποία κατόπιν επέτρεψε τον κυνηγετικό τρόπο ζωής, την εξέλιξη ενός μεγάλου εγκεφάλου και τη γλώσσα. Τα αρσενικά του ανθρώπινου είδους δεν μάχονταν πια με δόντια και χειρονομίες αλλά χρησιμοποιώντας λέξεις και χειροποίητα όπλα. Μας λείπουν οι μεγάλοι κυνόδοντες επειδή κατασκευάζουμε μαχαίρια και εξαπολύουμε προσβολές. Οι πιέσεις της φυσικής επιλογής που απαιτούσαν την επιθετικότητα δεν αμβλύνθηκαν, αλλά η δομική βάση της λειτουργίας εξελίχθηκε εναρμονισμένη με ολόκληρο το σύμπλεγμα προσαρμογής σε έναν νέο τρόπο ζωής. Το ίδιο το επιχείρημα συνδέεται με τη βασική αναδιαμόρφωση της φυσικής ανθρωπολογίας σε στοιχείο της θεωρητικής σύνθεσης της εξέλιξης που επιχείρησε ο Γουόσμπερν ξεκινώντας από τη δεκαετία του 1940, καθώς και με τις επιτυχημένες προσπάθειές του να προαγάγει τις σπουδές της συμπεριφοράς των πρωτεύοντων θηλαστικών στη μελέτη της ανθρώπινης εξέλιξης.

Ο Γουόσμπερν απέκτησε το διδακτορικό του δίπλωμα στη φυσική ανθρωπολογία το 1940 στο Χάρβαρντ. Είχε εξειδικευτεί στις παραδοσιακές ανθρωπομετρικές μεθόδους και στην ανατομία των πρωτεύοντων, ενώ επίσης δίδαξε ιατρική ανατομία στο Ιατρικό και Χειρουργικό Κολέγιο του πανεπιστημίου Κολούμπια μέχρι το 1947, οπότε μετακινήθηκε στο πανεπιστήμιο του Σικάγου. Συμμετείχε στην αποστολή μελέτης των πρωτεύοντων θηλαστικών στην Ασία το 1937, στην οποία βασίστηκε ο Κλ. Ρ. Κάρπεντερ όταν συνέγραψε την πρώτη μονογραφία του για τη συμπεριφορά και το κοινωνικό σύστημα των γιββώνων. Ωστόσο, ο Γουόσμπερν είχε την αίσθηση ότι ο Κάρπεντερ τότε ελάχιστα αντιλαμβανόταν τις συναρπαστικές δυνατότητες της έννοιας του κοινωνικού συστήματος. Δική του αρμοδιότητα στην αποστολή ήταν η συλλογή ανατομικών δεδομένων, δηλαδή σκότωνα δείγματα ζώων. Ο Γουόσμπερν ασκούσε τη φυσική ανθρωπολογία ως πειραματική επιστήμη από τα μέσα της δεκαετίας του 1940· το 1950 ήδη διοργάνωνε ένα δυναμικό ερευνητικό πρόγραμμα για την επανερμηνεία των βασικών εννοιών και μεθόδων του πεδίου του, εναρμονιζοντάς τες με τη νέα γενετική των πληθυσμών, τη συστηματική ταξινόμηση και την παλαιοντολογία των Ντομπζάνσκι, Μέυρ και Σίμπσον. Το Ίδρυμα Φορντ τον επιχορήγησε το 1958 για να μελετήσει την εξέλιξη της ανθρώπινης συμπεριφοράς με σύνθετο τρόπο, συμπεριλαμβάνοντας επίσης πρόβλεψη για την επιτόπια μελέτη μπαμπούινων στην ανατολική Αφρική. Έναν χρόνο αργότερα, στο Μπέρκλεϋ, συγκέντρωσε χρηματοδότηση για έναν από τους πρώτους πειραματικούς σταθμούς επιτόπιας

μελέτης των πρωτευόντων θηλαστικών στις Ηνωμένες Πολιτείες. Από την αρχή της σταδιοδρομίας του έδινε διαλέξεις, έγραφε εκλαϊκευτικά κείμενα, έκανε εκπαιδευτικές ταινίες, μεταρρύθμιζε τα αναλυτικά προγράμματα σπουδών σε όλα τα εκπαιδευτικά επίπεδα και προωθούσε σε επιτυχημένες σταδιοδρομίες μερικές πασίγνωστες στην εποχή μας προσωπικότητες στις σπουδές της εξέλιξης και των πρωτευόντων θηλαστικών.

Δεν θα αναλύσουμε εδώ τις καταβολές των ιδεών του Γουόσμπερν, ούτε πώς οργάνωσε ένα ευρύτατο ερευνητικό και εκπαιδευτικό πρόγραμμα, αλλά θα επισημάνουμε μόνον ορισμένα ουσιαστικά χαρακτηριστικά σχετικά με την υπόθεση για το ρόλο του κυνηγιού και τη συμπεριφορά των πρωτευόντων θηλαστικών.⁵ Ο σκοπός είναι να δούμε πώς η σταδιοδρομία του Γουόσμπερν ως προσεκτικού πειραματικού επιστήμονα αποτέλεσε στοιχείο των επιστημονικών και κοινωνικών αντιπαραθέσεων για την ανθρώπινη φύση ως θεμέλιο του ανθρώπινου μέλλοντος. Πρέπει να κατανοήσουμε πώς ο Γουόσμπερν μπορούσε να συνεργάζεται στη συγγραφή ενός άρθρου για την εξέλιξη της επιθετικότητας και ταυτόχρονα να είναι αντίπαλος της κοινωνιοβιολογίας, διαδοχικά ήρωας και κακούργος για τον συγγραφέα και παλαιοανθρωπολόγο Ρόμπερτ Άρντρεϋ, προσφιλή αναφορά για μερικές μαρξίστριες φεμινίστριες και δάσκαλος της κοινωνιοβιολογού φεμινίστριας Αντριέν Ζίλμαν αλλά και του υπέρμαχου του κοινωνιοβιολογικού σεξισμού Άιρβεν Ντεβόρ. Όλα αυτά τα πράγματα αποδίδονται δικαίως στον Γουόσμπερν, ο οποίος όμως παρουσιάζει επίσης ασυνήθιστη συνέπεια και ενότητα στις μεθόδους, στις θεωρίες και τις πρακτικές του. Το κλειδί για την κατανόηση του Γουόσμπερν είναι ίσως ότι δημιούργησε μια θεμελιώδη θεωρία με τεράστιες συνέπειες για την άσκηση πολλών επιστημών και για τους κανόνες της υποθετικής ανασύστασης της εξελικτικής διαδικασίας. Για να μιλήσουμε με τους όρους του Τόμας Κουν, ο Γουόσμπερν φαίνεται να έχει κάποια βασική σχέση με τα επιστημονικά παραδείγματα. Με μαρξιστικούς όρους έχει σχέση με την αλλοτριωμένη θεωρητικοποίηση της κατεστημένης αταξίας.

Η θεμελιώδης καινοτομία του Γουόσμπερν στη φυσική ανθρωπολογία ήταν εμφανής στα δημοσιευμένα άρθρα του, με τις πάμπολλες ανατυπώσεις, «The new physical anthropology» (Washburn 1951α) και «The analysis of primate evolution with particular reference to man» (Washburn 1951β). Ο Γουόσμπερν εφάρμοσε τη νέα γενετική των πληθυσμών στη μελέτη της εξέλιξης των πρωτευόντων θηλαστικών. Η γενετική των πληθυσμών κατά την άποψή του σήμαινε ότι το κρίσιμο πρόβλημα δεν ήταν τα απολιθωμένα αποτελέσματα αλλά η εξελικτική διαδικασία. Συνεπώς, η φυσική επιλογή και η προσαρμογή ήταν οι κεντρικές έννοιες

5. Η τεκμηρίωση για την ανασύνθεση της σταδιοδρομίας, των υποτροφιών, των φοιτητών και των ερευνητικών προγραμμάτων του Γουόσμπερν προέρχεται από το αρχείο του, ύστερα από δική του ευγενική παραχώρηση.

του. Τα προσαρμοστικά γνωρίσματα μπορούσαν να ερμηνευτούν μόνον εφόσον γίνονταν κατανοητές οι συνθήκες ή οι δυνάμεις που μπορούσαν να τα παράγουν. Το πρώτο πρόβλημα που αντιμετώπιζε ο φυσικός ανθρωπολόγος ήταν πώς θα εντοπίσει ένα «γνώρισμα». Ο Γουόσμπερν άσκησε ένα νέο είδος θεωρητικής και πρακτικής ανατομής του σώματος σε «λειτουργικά συμπλέγματα», που το νόημά τους θα έπρεπε να αναζητηθεί στη δράση τους κατά τη διάρκεια της ζωής του οργανισμού. Αντί να μετρά το μέγεθος της μύτης, για παράδειγμα, ανέλυσε τις δυνάμεις που δρούσαν στην κεντρική περιοχή του προσώπου με τη μάσηση και την ανάπτυξη. Το έργο αυτό απαιτούσε πειραματικά μοντέλα συστημάτων βασισμένα σε ζωντανά ζώα. Αντί να καταρτίζει εξελικτικές κλίμακες με βάση την αύξηση του μεγέθους του εγκεφάλου, ανέλυσε περιοχές του σώματος που επηρεάζονταν από προσαρμοστικούς μετασχηματισμούς σχετικούς με τη μετακίνηση, τη λήψη τροφής και παρόμοιες λειτουργίες. Συνοψίζοντας, «η ανατομία της ζωής, των ολοκληρωμένων λειτουργιών, δεν γνωρίζει τα τεχνητά σύνορα που διέπουν ακόμη και σήμερα την ανατομή ενός πτώματος» (Washburn 1951α: 303).

Ο Γουόσμπερν συμμετείχε στην ευρύτερη επανάσταση στη φυσική ανθρωπολογία που συνοδεύτηκε από την ανακάλυψη νέων απολιθωμάτων, τεχνικών χρονολόγησης, πειραματικών δυνατοτήτων και, πιο πρόσφατα, από τη μοριακή ταξινόμηση. Στα κύρια αντικείμενα της επανάστασης συγκαταλεγόταν ο νοτιοαφρικανός πιθηκάνθρωπος με τον μικρό εγκέφαλο, ο *Αυστραλοπίθηκος*. «Η ανακάλυψη του ανθρωποειδούς πιθήκου της Νοτίου Αφρικής, ή του ανθρώπου με μικρό εγκέφαλο, επέτρεψε να σκιαγραφηθεί η βασική προσαρμογή που αποτελεί θεμέλιο της ακτινωτής διαφοροποίησης του ανθρώπινου είδους» (Washburn 1951β: 70). Η ακτινωτή διαφοροποίηση του ανθρώπινου είδους έχει την ίδια προέλευση με τη διαφοροποίηση οποιασδήποτε άλλης ομάδας θηλαστικών, μολονότι οι συνέπειές της ήταν οπωσδήποτε καινοφανείς. «Η χρήση εργαλείων όμως εισάγει ένα σύνολο παραγόντων που σταδιακά τροποποιούν τον εξελικτικό πίνακα. Ιδιαίτερο έργο του ανθρωπολόγου είναι να εκτιμήσει με ποιον τρόπο η ανάπτυξη του πολιτισμού επηρέασε τη διαδικασία της σωματικής εξέλιξης» (Washburn 1951β: 71). Ο εξελικτικός και ο κοινωνικός λειτουργισμός συγκλίνουν και πάλι· σύμφωνα με τον Γουόσμπερν και οι δύο αναλύουν το νόημα των ζωντανών συστημάτων, της δράσης, των τρόπων ζωής. Ο Γουόσμπερν υποστήριξε ήδη από τη δεκαετία του 1950 ότι με τη λειτουργική ανατομία και τη συνθετική θεωρία της εξέλιξης εξέπνευσαν οριστικά οι παλιές διενέξεις της φυσικής ανθρωπολογίας με την κοινωνική.

Ο Γουόσμπερν και η πρώην φοιτήριά του Βιρτζίνια Έιβις συνέβαλαν με ανακοίνωσή τους σε ένα συνέδριο το οποίο διοργανώθηκε το 1958 και προετοιμαζόταν από το 1953, με σκοπό να συνθέσει τη συγκριτική ψυχολογία με τη συνθετική θεωρία της εξέλιξης. Η έμφαση του Γουόσμπερν στη σπουδαιότητα της συμπεριφοράς είχε ως φυσικό επακόλουθο το ενδιαφέρον του για τις ψυχο-

λογικές συνέπειες της εξελικτικής προσαρμογής. Ο Γουόσμπερν και η Έιβις σε αυτήν την ανακοίνωσή τους, με τίτλο «The evolution of human behavior» (Washburn και Avis 1958), εξέθεσαν τις συνέπειες της προσαρμογής στο κυνήγι, στις οποίες συμπεριλαμβάνονταν η αυξανόμενη περιέργεια και κινητικότητα, η απόλαυση του κυνηγιού και των σκοτωμών, καθώς και νέες ιδέες για τη σχέση μας με τα άλλα ζώα. Το πιο σημαντικό ήταν ίσως το εξής: «το κυνήγι δεν καθιστούσε αναγκαίες μόνο νέες δραστηριότητες και νέα είδη συνεργασίας, αλλά μετέβαλε το ρόλο του ενήλικου αρσενικού στην ομάδα ... Οι ίδιες ακριβώς ενέργειες που προκάλεσαν το φόβο των άλλων ζώων για τον άνθρωπο οδήγησαν σε στενότερη συνεργασία, μοίρασμα της τροφής και οικονομική αλληλεξάρτηση ανάμεσα στα μέλη της ομάδας» (Washburn και Avis 1958: 433-434). Ο ανθρώπινος τρόπος ζωής είχε ήδη εμφανιστεί.

Από τη θεώρηση της συμπεριφοράς πρώτα ως κινητικής δραστηριότητας και κατόπιν ως ψυχολογικού προσανατολισμού μέχρι την εξέτασή της ως κοινωνικού συστήματος μεσολαβούσε μόνον ένα μικρό λογικό βήμα. Ο Γουόσμπερν, ξεκινώντας σχεδόν τυχαία από το 1955, δεν ερευνούσε μόνον ενέργειες ατομικών οργανισμών αλλά και κοινωνικών συστημάτων. Οι μελέτες του Γουόσμπερν και του Άιρβεν Ντεβόρ για τους μπαμπούνους, με την έμφασή τους στους ρόλους των αρσενικών για την προστασία και την τήρηση της τάξης ως μοντέλα των προ-προσαρμογών σε ένα ανθρώπινο κοινωνικό σύστημα, συνιστούσαν ταιριαστό απότοκο της εξελικτικής λειτουργικής ανατομίας. Οι διαφορές ανάμεσα στην κοινωνία των ανθρώπων και των μαϊμούδων επισημαίνονταν πάντα· ο Γουόσμπερν ποτέ δεν ασχολήθηκε με την ανασύσταση μιας αλυσίδας των όντων. Εξέταξε τα ζωικά κοινωνικά συστήματα όπως ακριβώς παρατηρούσε τις δυνάμεις που καθόριζαν την ανάπτυξη του κρανίου στα γατάκια – ως μοντέλα συστημάτων για συγκεκριμένα προβλήματα που προέκυπταν κατά την ερμηνεία του σχηματισμού των κρανίων στα απολιθώματα. Η δική του βιολογική επιστήμη ήταν πειραματική, συγκριτική και βασιζόταν στην έννοια της λειτουργίας. Ωστόσο, το συστημικό μοντέλο των μπαμπούνων αναδείκνυε ξεκάθαρα ένα δίδαγμα: η δομή της αγέλης προερχόταν από τις ιεραρχίες επικράτησης μεταξύ αρσενικών. Το κυνήγι μετασχημάτισε τις δομές αυτές αλλά μόνο για να δημιουργήσει τους ειδικούς ρόλους της συνεργαζόμενης ομάδας των αρσενικών. Η αναπαραγωγική λειτουργία των θηλυκών και η μητρογραμμική κοινωνική συνέχεια παρέμειναν συντηρητικός τύπος που ενισχυόταν από τα πιο εξαρτημένα μεγαλοκέφαλα βρέφη.

Το κλασικό άρθρο στο οποίο συνδυάζονται οι ανατομικές, οι ψυχολογικές και οι κοινωνικές συνέπειες του κυνηγιού για τον καθορισμό των πολιτισμικών κανόνων με βάση την ανθρώπινη φύση είναι το «The evolution of hunting», που υπογράφεται από τον Γουόσμπερν και τον Λάνκαστερ (Washburn και Lancaster 1968). Εξαιτίας του άρθρου αυτού ο Γουόσμπερν απέκτησε κακή φήμη στους σοσιαλιστικούς και τους φεμινιστικούς κύκλους. Το γεγονός ότι παρουσιάστηκε

σε ένα συμπόσιο που τόνιζε την κυνηγετική φύση του ανθρώπου στο αποκορύφωμα μιας εποχής αμφισβήτησης για τη σεξουαλική, την οικονομική και την πολιτική εξουσία, εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο της κοινωνικής κατάστασης που χαρακτηρίζει τη σύγχρονή μας εξελικτική ανασύσταση. Ο Γουόσμπερν δεν είναι ιδεολόγος· είναι επιστήμονας και δάσκαλος. Αυτό ακριβώς είναι το καίριο σημείο. Η ερμηνεία της ανθρώπινης φύσης αποτελεί κεντρικό επιστημονικό ζήτημα για τον εξελικτικό λειτουργισμό. Το παρελθόν θέτει τους κανόνες για πιθανές εκδοχές του μέλλοντος με τη «στενή» έννοια ότι μας δείχνει μια βιολογία δημιουργημένη σε συνθήκες οι οποίες υποτίθεται ότι ευνοούσαν τους επιθετικούς αρσενικούς ρόλους, την εξάρτηση των θηλυκών και τα σταθερά κοινωνικά συστήματα που αναλύονται κατάλληλα με λειτουργιστικές έννοιες. Η αφήγηση ιστοριών για το ανθρώπινο παρελθόν είναι μια δραστηριότητα που διέπεται από κανόνες. Η επιστήμη του Γουόσμπερν μετέβαλε τους κανόνες του παιχνιδιού ώστε να απαιτείται επιχειρηματολογία αντλημένη από τις συνθήκες παραγωγής.

Η Νάνσυ Τάνερ και η Αντριέν Ζίλμαν στο «Women in evolution. Part I: innovation and selection in human origins» (Tanner και Zihlman 1976)⁶ παίζουν με τους νέους κανόνες του παιχνιδιού αλλά μιλούν για μια διαφορετική ανθρώπινη φύση, για διαφορετικά καθολικά γνωρίσματα. Δεν εστιάζουν τόσο στα εργαλεία καθαυτά όσο στη διαδικασία της εργασίας, δηλαδή σε μια νέα παραγωγική προσαρμογή, τη συλλογή τροφής. Έτσι τοποθετούνται αυτομάτως στο πλαίσιο των πρόσφατων εξελίξεων της πληθυσμιακής γενετικής στην κοινωνιοβιολογία. Η μελέτη τους ερευνά μια φυσική οικονομία με όρους επενδυτικών στρατηγικών για την αύξηση του γενετικού κεφαλαίου. Ωστόσο, η Τάνερ και η Ζίλμαν εσκεμμένα ιδιοποιούνται την κοινωνιοβιολογία για φεμινιστικούς σκοπούς. Μολονότι δεν γίνονται πιο ιδεολόγοι από τον Γουόσμπερν, η επιστημονική τους πρακτική είναι αμφιλεγόμενη τόσο για εσωτερικούς λόγους, σχετικούς με την αμφισβητούμενη τεκμηρίωση και τα επιχειρήματά τους, όσο και για πολιτικούς λόγους. Σε κανένα σημείο του έργου τους δεν εγκαταλείπουν τον παραδοσιακό κοινωνικό χώρο της επιστήμης. Μπορούν να παραμείνουν σε αυτόν το χώρο, εν μέρει επειδή η κοινωνιοβιολογία δεν είναι αναγκαστικά σεξιστική με την έννοια που την έκαναν ο Άιβεν Ντεβόρ ή ο Ρόμπερτ Τράιβερς (Trivers 1972), ή τουλάχιστον όχι περισσότερο από όσο η έννοια της πίεσης οδηγεί αναγκαστικά στις συγκεκριμένες ιδέες του Χάμπουργκ για την επιθετικότητα και την απαρχαίωση της ανθρώπινης φύσης. Επιπροσθέτως, δύσκολα θα φανταζόμασταν πώς θα έμοιαζε η θεωρία της εξέλιξης αν διατυπωνόταν σε κάποιο άλλο ιδίωμα εκτός από την κλασική καπιταλιστική πολιτική οικονομία.⁷ Η απλή μετάφραση σε άλ-

6. Το δεύτερο μέρος της επιχειρηματολογίας τους δημοσιεύτηκε στο Zihlman (1978a).

7. Για το ιστορικό πλαίσιο της σχέσης ανάμεσα στην πολιτική και τη φυσική οικονομία στον 19ο αιώνα, βλ. Young (1973, σ. 164-248).

λα μεταφορικά σχήματα δεν είναι δυνατή ούτε αναγκαστικά επιθυμητή. Η Τάνερ και η Ζίλμαν μάς κάνουν να αντιμετωπίσουμε θεμελιώδη ερωτήματα που σπάνια διατυπώνονται και ακόμη πιο σπάνια βρίσκουν απαντήσεις. Πώς θα προσεγγίσουμε θεωρητικά την εμπειρία που έχουμε για το παρελθόν και τη «φύση» με νέους τρόπους, προκειμένου να οικοδομήσουμε έννοιες επαρκείς για την επιστημονική πρακτική και τον κοινωνικό μετασχηματισμό; Το ερώτημα αυτό έχει περίπλοκη σχέση με τους εσωτερικούς επαγγελματικούς κανόνες που ισχύουν για την εργασία στο πλαίσιο των φυσικών επιστημών.

Η Τάνερ και η Ζίλμαν ανακοινώνουν εξαρχής ως στόχο τους την κατανόηση της ανθρώπινης φύσης με τους όρους των διαδικασιών «που διαμόρφωσαν τα σωματικά, συγκινησιακά και γνωστικά χαρακτηριστικά μας» (Tanner και Zihlman 1976: 585). Επισημαίνουν το πρόδηλο γεγονός ότι η υπόθεση του κυνηγιού αγνόησε ως επί το πλείστον τη συμπεριφορά και την κοινωνική δραστηριότητα του ενός από τα δύο φύλα και, συνεπώς, είναι ελλιπής με βάση τα συνήθη κριτήρια του εξελικτικού λειτουργισμού. Δεν απολιθώνεται η συμπεριφορά κανενός από τα δύο φύλα, κι επομένως το πρόβλημα αφορά την ορθολογική ανασύσταση της διαδικασίας, την επιλογή υποθέσεων εργασίας.

Συγκεκριμένα, διατυπώνουμε την υπόθεση ότι η συλλογή τροφής [τόσο φυτικών όσο και ζωικών υλών] συνιστά διαιτολογική εξειδίκευση της ζωής στη σαβάνα, την οποία προήγαγε η φυσική επιλογή της κατάλληλης χρήσης εργαλείων και της δίποδης συμπεριφοράς. Υποδεικνύουμε με ποιον τρόπο αυτό είναι αλληλένδετο με τους ρόλους που παίζουν η κοινωνικοποίηση από τη μητέρα κατά την επιλογή συγγενών και οι επιλογές του θηλυκού κατά τη σεξουαλική επιλογή. Δίνουμε έμφαση στους συνδέσμους ανάμεσα στη διαβίωση στη σαβάνα, στην τεχνολογία, στη διατροφή, στην κοινωνική οργάνωση και τις διαδικασίες επιλογής προκειμένου να ερμηνεύσουμε τη μετάβαση από ένα προγονικό πρωτεύον θηλαστικό στο νεοεμφανιζόμενο ανθρώπινο είδος (Tanner και Zihlman 1976: 586).

Το άρθρο αυτό είναι προφανώς για τη Ζίλμαν το φυσιολογικό απότοκο της ανακοίνωσης που έκανε το 1966 για τη συμπεριφορά των δίποδων στο πλαίσιο του κυνηγιού, σε ένα συμπόσιο της Αμερικανικής Ένωσης Ανθρωπολόγων που διοργάνωσε ο Γουόσμπερν. Η συνεδρία με τίτλο «Design for Man» συμπεριλάμβανε μια ανακοίνωση του Χάμπουργκ για τις συγκινήσεις ως προσαρμοστικά συμπλέγματα και για το πρόβλημα των δυσπροσάρμοστων, अपαρχαιωμένων τύπων.

Όπως και ο Γουόσμπερν, η Τάνερ και η Ζίλμαν επιχειρηματολογούν με αφετηρία ζωικά μοντέλα συστημάτων και την πιο πρόσφατη γενετική θεωρία που εφαρμόζοταν στους πληθυσμούς. Θεωρούν ότι οι χιμπατζήδες έχουν τις περισσότερες ομοιότητες από όλα τα άλλα ζώα με το πληθυσμιακό γένος από το οποίο

προήλθαν πιθανότατα οι πίθηκοι και οι ανθρωπίδες. Έτσι, οι χιμπατζήδες μπορούν να γίνουν καλύτερος καθρέφτης, ή μοντέλο, από τους μπαμπούνους για να έχουμε μια εικόνα της εξέλιξης του ανθρώπινου τρόπου ζωής. Οι συγγραφείς προσθέτουν στις παραδοσιακές γενετικές συνιστώσες της συνθετικής θεωρίας της εξέλιξης (τυχαία παρέκκλιση, μεταναστεύσεις κ.ο.κ.), έννοιες της κοινωνιοβιολογικής γενετικής όπως η εγκλειούσα αρμοστικότητα, η επιλογή συγγενών, η σεξουαλική επιλογή και η γονική επένδυση. Στόχος παραμένει η κατανόηση των μεταβολών στη συχνότητα των γονιδίων στους πληθυσμούς εξαιτίας των πιέσεων που ασκεί η φυσική επιλογή στα άτομα. Οι συγγραφείς επισημαίνουν μεγάλο βαθμό χρήσης εργαλείων στους χιμπατζήδες σε συνδυασμό με μια διαφοροποίηση της συμπεριφοράς κατά φύλο. Τα θηλυκά κατασκευάζουν και χρησιμοποιούν εργαλεία συχνότερα, παρόλο που τα αρσενικά φαίνεται να κυνηγούν με μεγαλύτερη ευχέρεια. Δεν παρατηρούνται αυστηρές ιεραρχίες επικράτησης, παρόλο που οι έννοιες των ιεραρχικά ανώτερων ομάδων και της επιρροής μοιάζουν χρήσιμες. Η κοινωνική δομή είναι ευέλικτη αλλά όχι τυχαία. Η κοινωνική συνέχεια φαίνεται να απορρέει από τους διαρκείς συνεταιρισμούς μεταξύ των θηλυκών, των παιδιών τους και των συμμάχων.

Ο μεταβατικός πληθυσμός προς τους ανθρωπίδες, σύμφωνα με όσα φαντάζονται οι συγγραφείς, μετακινήθηκε σε μια νέα ζώνη προσαρμογής, τη σαβάνα. «Ένας νέος τρόπος ζωής εγκαινιάστηκε από μια μεταβολή στη συμπεριφορά: οι ανατομικές μεταβολές έπονται» (Tanner και Zihlman 1976: 586). Νέα συμπεριφορά ήταν οι σημαντικά διευρυμένες διατροφικές επιλογές που συνοδεύονταν από τη χρήση εργαλείων. Η συλλογή τροφής υπήρξε η πρώτη κρίσιμη επινοήση των ανθρωπιδών. Αποτέλεσμα ήταν το μοίρασμα της τροφής στις συνηθισμένες κοινωνικές ομάδες θηλυκών και απογόνων (όπου τα αρσενικά περιλαμβάνονταν επίσης στο μοίρασμα με τις ομάδες αυτές). Τα ραβδιά για σκάψιμο, τα δοχεία για την τροφή και, πάνω απ' όλα, οι επινοήσεις για το κουβάλημα των μωρών αποτελούσαν κατά πάσα πιθανότητα τις πρώτες τεχνολογικές καινοτομίες που σχετίζονταν με το νέο διαιτολόγιο και τις συνήθειες του μοιράσματος. Μεγάλη σημασία απέκτησαν οι γνώσεις για ευρύτατο φάσμα ζωικών και φυτικών ειδών, καθώς και των εποχών και των συνθηκών τους. Οι πιέσεις της φυσικής επιλογής για τη συμβολική επικοινωνία αυξήθηκαν. Οι κίνδυνοι από τα σαρκοβόρα ζώα της σαβάνας πιθανότατα δεν αντιμετωπίζονταν με μάχες αλλά με πονηριά, κι έτσι στους ανθρωπίδες μειώθηκε η ανάγκη για την επικράτηση όπως τους μπαμπούνους και για την αρσενική ανατομία μάχης. Η ευέλικτη κοινωνική δομή των χιμπατζήδων πιθανότατα έγινε ακόμη πιο καιροσκοπική, επιτρέποντας καλύτερη κατανόηση της βάσης για την ανθρώπινη πολιτισμική πολυμορφία. Η Τάνερ και η Ζίλμαν, όπως και η Ρόγουελ, αξιοποιούν κάθε ευκαιρία για να δώσουν έμφαση στις ανθρώπινες δυνατότητες και την ανθρώπινη ποικιλομορφία. Η συλλογή φυτών και ζώων δεν θα μπορούσε να αντέξει για πολύ στις πιέσεις

της φυσικής επιλογής για μια επιθετική βιολογία. Από την άλλη πλευρά, στον νέο τρόπο παραγωγής καλλιεργήθηκαν σημαντικά οι γνωστικές διαδικασίες.

Η Τάνερ και η Ζίλμαν χρησιμοποιούν στο σημείο αυτό τις μητροκεντρικές μονάδες προκειμένου να εισαγάγουν τις έννοιες της επιλογής συγγενών, της σεξουαλικής επιλογής και της γονικής επένδυσης. Οι νέες πιέσεις της φυσικής επιλογής προσέδιδαν υψηλότερη αξία στη μεγαλύτερη κοινωνικότητα και συνεργασία. Η δυσκολία να μεγαλώσουν τα μωρά τους ήταν μεγαλύτερη, κι έτσι θα χρειαζόταν η συνεργασία των δύο φύλων. Τα αρσενικά μάθαιναν τα μοτίβα των φιλικών διαντιδράσεων, ακόμη και με τους ξένους, πράγμα που απέκτησε αποφασιστικό ρόλο για τον ανθρώπινο τρόπο ζωής που βασιζόταν σε γλωσσικές κοινότητες, ολιγομελείς ομάδες και συχνή ετερομειξία. Ωστόσο, η διατήρηση της μαχητικής ανατομίας στην οποία συμπεριλαμβάνονταν οι μεγάλοι κυνόδοντες και οι στερεότευπες απειλητικές κινήσεις ήταν πιθανότατα ασύμβατη με τις νέες λειτουργικές συμπεριφορές. Τα θηλυκά θα ζευγάρωναν ευκολότερα με φιλικά, μη απειλητικά αρσενικά. Η σεξουαλική επιλογή από την πλευρά των θηλυκών αποδεδειγμένα αποτελεί γενικό φαινόμενο στις ομάδες θηλαστικών, και είναι μάλλον απίθανο να αποτελούσε εξαίρεση ο κορμός των ανθρωπιδών. Δύο πράγματα τραβούν αμέσως την προσοχή όσων παρακολούθησαν την επιχειρηματολογία του Ζούκερμαν και του Γουόσμπερν σχετικά με το κυνήγι. Πρώτον, η δεκτικότητα των θηλυκών εδώ ξαναβαφτίζεται επιλογή από την πλευρά των θηλυκών, με τεράστιες γενετικές συνέπειες. Δεύτερον, η ανατομία που αφορά τους μικροκρυμένους κυνόδοντες επανερμηνεύεται όταν η υπόθεση βασίζεται σε διαφορετική συμπεριφορά και λειτουργίες.

Η Τάνερ και η Ζίλμαν πιστεύουν ότι η διαφορετική ανασύσταση την οποία προτείνουν με βάση παρόμοια τεκμήρια εξυπηρετεί καλύτερα την ανθρωπολογία συνολικά:

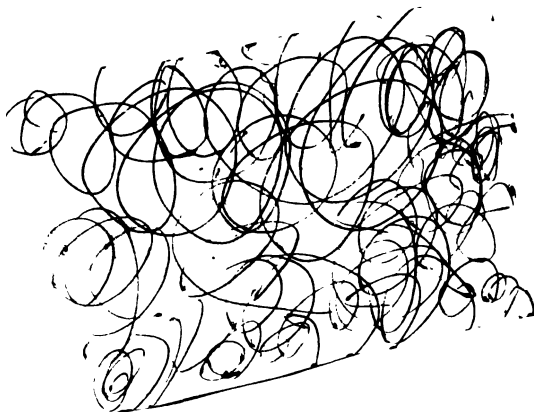
Οι παρατηρητές συνήθως ξεκινούν από τη δική τους προοπτική κι έτσι άθελά τους το ερώτημα συνήθως διατυπώνεται ως εξής: πώς εξελίχθηκαν οι ικανότητες και οι προδιαθέσεις για τις συμπεριφορές του ενήλικα δυτικού αρσενικού; Τούτη η οπτική γωνία προετοιμάζει ελάχιστα για την κατανόηση της ευρύτατης μεταβλητότητας των γυναικείων ρόλων σε μη δυτικές κοινωνίες ή για την ανάλυση των μεταβολών στους ρόλους ανδρών και γυναικών που βρίσκονται σε εξέλιξη τα τελευταία χρόνια στη Δύση (Tanner και Zihlman 1976: 608).

Με άλλα λόγια οι ανασυστάσεις της εξελικτικής διαδικασίας προσδιορίζουν την κατανόηση γεγονότων στο παρόν και δυνατοτήτων στο μέλλον. Η Τάνερ και η Ζίλμαν, ερμηνεύοντας την προσαρμογή στη χρήση εργαλείων, αποφεύγουν να δώσουν μια αφήγηση για το απαρχαιωμένο ανθρώπινο σώμα που έχει παγιδευτεί σε κάποιο κυνηγετικό παρελθόν. Το ανοιχτό μέλλον στηρίζεται σε ένα νέο παρελθόν.

Εστιάζοντας στις κατηγορίες της αναπαραγωγής και της παραγωγής, σκιαγράφησα τέσσερις μείζονες θέσεις για την ιστορία και τη φύση του ανθρώπινου είδους. Όλες στηρίχτηκαν σε επιχειρηματολογίες εντός των ορίων της σύγχρονης φυσιολογίας, της γενετικής και της κοινωνικής θεωρίας. Και οι τέσσερις στηρίζονταν στην έννοια της λειτουργίας και αναγνώριζαν το «φιλελεύθερο» δόγμα της αυτονομίας της φύσης από τον πολιτισμό. Η επιχειρηματολογία από τη θέση του βιολογικού αναγωγισμού θεωρήθηκε παράβαση των κανόνων. Κάθε αφήγηση όμως στόχευε να απεικονίσει τις καθολικές αρχές του ανθρώπινου είδους, την ανθρώπινη φύση ως θεμέλιο του πολιτισμού. Παραδόξως, οι χρήσιμες για το φεμινισμό ανασυστάσεις της ανθρώπινης φύσης άντλησαν από δύο θεωρίες οι οποίες συγκαταλέγονται στις πιο απεχθείς για τη σοσιαλιστική φεμινιστική σκέψη: το λειτουργισμό και την κοινωνιοβιολογία. Οι θεωρίες αυτές επικρίθηκαν ότι δικαιολογούν ιδεολογικά άδικες οικονομικές και πολιτικές δομές, ότι ορθολογικοποιούν την αναπαραγωγή των τρωινών σχέσεων του σώματος και του πολιτικού σώματος. Όπως δείχνουν η Ρόγουελ, η Τάνερ και η Ζίλμαν, οι θεωρίες αυτές μπορούν πρόδηλα να αντιπαραταχθούν για άλλους σκοπούς: για να τονίσουν τη μεταβλητότητα ανθρώπων και ζώων, τη συνθετότητά τους και την ικανότητά τους για αλλαγή. Επομένως, οι φεμινίστριες μπορούν να συμμετάσχουν σοβαρά στη βιοκοινωνική συζήτηση μέσα από τις επιστήμες.

Ωστόσο, πρέπει να έχουμε σαφή επίγνωση των κινδύνων που ελλοχεύουν στη χρήση παλιών κανόνων για να δοθούν νέες αφηγήσεις. Αυτό είναι ευρύτερα συμβατό με την άρνηση να διατεινόμαστε ότι η επιστήμη δεν είναι παρά ανακάλυψη, πράγμα που εξυψώνει την αντικειμενικότητα σε φετίχ, ή είναι αποκλειστικά και μόνον επινόηση, πράγμα που βασίζεται στον χονδροειδή ιδεαλισμό. Μαθαίνουμε και ταυτόχρονα δημιουργούμε τη φύση και τους εαυτούς μας. Επίσης θα πρέπει να δούμε τις βιοκοινωνικές επιστήμες από τη σκοπιά της διαδικασίας με την οποία μπορεί να επιλυθεί η αντίφαση, ή το χάσμα, ανάμεσα στην ανθρώπινη πραγματικότητα και την ανθρώπινη δυνατότητα μέσα στην ιστορία. Οι επιστήμες της λειτουργίας έχουν σκοπό να παράγουν κατανόηση του νοήματος και ταυτόχρονα προβλεπτικά μέσα ελέγχου. Και τα δύο δείχνουν το δεδομένο και το πιθανό σε μια διαλεκτική ανάμεσα στο παρελθόν και το μέλλον. Συχνά το μέλλον δίνεται από τη δυνατότητα ενός παρελθόντος. Οι επιστήμες δρουν επίσης ως νομιμοποιητικές μεταγλώσσες που παράγουν ομολογίες μεταξύ κοινωνικών και συμβολικών συστημάτων. Κι αυτό ισχύει μέχρι κεραίας για τις επιστήμες του σώματος και του πολιτικού σώματος. Με την αυστηρή έννοια, η επιστήμη είναι ο μύθος μας. Η αναγνώριση αυτού του γεγονότος δεν αμαυρώνει κατά κανένα τρόπο την πειθαρχία που επιβάλλουν μεταξύ τους οι λειτουργοί της επιστήμης προκειμένου να μελετήσουν τον κόσμο. Μπορούμε να γνωρίζουμε ότι τα σώματά μας, τα άλλα ζώα, τα απολιθώματα και ό,τι άλλο έχετε κατά νου είναι κατάλληλα αντικείμενα επιστημονικής διερεύνησης, και συνάμα να θυμόμαστε

πόσο έντονα καθορίζεται από την ιστορία ο ρόλος μας στη συγκρότηση του αντικειμένου. Δεν αποτελεί ατύχημα της φύσης το ότι η κοινωνική και η εξελικτική γνώση μας για τα ζώα, τους ανθρώπιδες και τους εαυτούς μας αναπτύχθηκε με λειτουργιστικούς και καπιταλιστικούς οικονομικούς όρους.⁸ Οι φεμινίστριες δεν πρέπει να προσδοκούν ούτε από επιχειρήματα που απαντούν στις ξεκάθαρα σεξιστικές μεροληψίες εντός των επιστημών να διατυπώσουν επαρκείς οριστικές θεωρίες για την παραγωγή ή την αναπαραγωγή. Τέτοιες θεωρίες εξακολουθούν να μας διαφεύγουν, επειδή τώρα έχουμε αφοσιωθεί στον πολιτικό και επιστημονικό αγώνα για να διατυπώσουμε τους κανόνες μέσω των οποίων θα τις αρθρώσουμε. Η διαφιλονικούμενη ζώνη είναι το ίδιο το έδαφος της πρωτευοντολογίας. Διακύβευμα είναι το μέλλον.

8. Συγκρίνετε το ρόλο της φυσιολογίας του 19ου αιώνα στη θεωρητική παραγωγή για τη φύση με όρους ιεραρχικά οργανωμένων, διαφοροποιημένων οργανισμών (Cooter 1979).

Το βιολογικό εγχείρημα: σεξ, νόηση και κέρδος από τη μηχανική του ανθρώπου στην κοινωνιοβιολογία

Η ζωή μπορεί να χυτευτεί στο καλούπι κάθε μορφής που βάζει ο νους. Καταρτίστε τις προδιαγραφές σας για έναν σκύλο ή έναν άνθρωπο ... κι αν μου δώσετε τη δυνατότητα ελέγχου του περιβάλλοντος κι αρκετό χρόνο, θα δώσω στα όνειρά σας σάρκα και οστά ... Ένα λογικό βιομηχανικό σύστημα θα επιδιώξει να βάλει τους ανθρώπους, όπως και την ζυλεία, την πέτρα και το σίδηρο, στις θέσεις στις οποίες ταιριάζουν από τη φύση τους, καθώς και να τους στιλβώσει ώστε να προσφέρουν αποτελεσματικά υπηρεσίες, με την ίδια τουλάχιστον φροντίδα που επιδαιμιλεύει στα ρολόγια, τις ηλεκτρογεννήτριες ή τις ατμομηχανές.

Φρανκ Πάρσονς, μηχανικός του ανθρώπου, 1894

Τώρα συρρέουν σε τεράστιες αποικίες, ασφαλείς μέσα σε γιγαντιαία αδέξια ρομπότ, αποκομμένοι από τον έξω κόσμο, επικοινωνώντας μαζί του μόνο μέσα από δαιδαλώδεις πλάγιες οδούς, τον χειρίζονται από απόσταση. Βρίσκονται μέσα σας και μέσα μου· μας κατασκεύασαν, σώμα και πνεύμα· και η διατήρησή τους είναι η έσχατη λογική της ύπαρξής μας. Έχουν διανύσει πολύ δρόμο αυτοί οι αντιγραφείς. Τώρα ονομάζονται γονίδια, και εμείς είμαστε οι μηχανές επιβίωσής τους.

Ρίτσαρντ Ντώκινς, κοινωνιοβιολόγος, 1976¹

Αναδημιουργώντας τους εαυτούς μας ως ανθρώπινα όντα που ενστερνίζονται το σοσιαλισμό και το φεμινισμό ουσιαστικά αναδημιουργούμε εν μέρει τις επιστή-

1. Βλ. Richard Dawkins, *Το εγωιστικό γονίδιο*. Τριακονταετής επετειακή έκδοση, μετάφραση και επιστημονική επιμέλεια Π. Δεληβοριάς, Κάτοπτρο, Αθήνα 2008, σ. 64. (Σ.τ.Μ.)

ΣΧΗΜΑ Ι

ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΒΙΟΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΣΤΟΝ 20ο ΑΙΩΝΑ

Πριν από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο
Εκπροσωπείται από τον Ρ. Μ. Γέρκις

ψυχοβιολογία
μηχανική του ανθρώπου
οργανισμός
φυσιολογία
νοημοσύνη
πρόσωπο
επιστήμες προσωπικότητας
σεξ και νόηση
ένστικτο και μηχανική

μελέτες χρόνου-κίνησης
διοίκηση ανθρώπινων σχέσεων
προσαρμοστικότητα
ευγονική για φυλετική υγιεινή

νευρικό σύστημα για ολοκλήρωση

ενδοκρινικό σύστημα για ολοκλήρωση

ομοιόσταση

υπεροργανισμός

Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο
Εκπροσωπείται από τον Ε. Ο. Γουίλσον

κοινωνιοβιολογία
έλεγχος επικοινωνιών
κυβερνομηχανή
θεωρία συστημάτων
πληροφορία
γονίδιο
γενετική πληθυσμών και οικολογία
γονίδια και μηχανές επιβίωσης
περιορισμοί και επιλογή ή ανασχεδιασμός
πορείας
εργονομία
διοίκηση κοινωνικοτεχνικών συστημάτων
βελτιστοποίηση
σεξουαλικές επενδυτικές στρατηγικές για
γενετικό κέρδος
αισθητηριακοί δίαυλοι και κέντρα επεξεργασίας για περιβαλλοντική ανίχνευση
χημική επικοινωνία για περιβαλλοντική
ανίχνευση
ανάδραση και άλλοι μηχανισμοί ελέγχου
συστημάτων
πληθυσμός

Όλα τα στοιχεία στην αριστερή πλευρά του σχήματος ταιριάζουν σε μια βιοεπιστήμη των οργανισμών, με ιατρικό και κλινικό μοντέλο επιστημονικής παρέμβασης. Η ανάλυση είναι οργανικού λειτουργιστικού χαρακτήρα και επικαλείται ιδεολογικά την ολοκλήρωση του «ατόμου». Όλα τα στοιχεία στη δεξιά πλευρά του σχήματος ταιριάζουν σε μια μηχανολογική επιστήμη των αυτοματοποιημένων τεχνολογικών συσκευών, με τεχνικό και «συστημικό» μοντέλο επιστημονικής παρέμβασης. Η ανάλυση είναι τεχνολογικού λειτουργιστικού χαρακτήρα και επικαλείται ιδεολογικά την ανακούφιση της πίεσης και άλλων σημείων ανθρώπινης απαρχαίωσης.

μες που συγκροτούν την κατηγορία «φύση» και επικυρώνουν τους ορισμούς της στο πλαίσιο της τεχνολογίας. Η επιστήμη έχει να κάνει με τη γνώση και την εξουσία. Η φυσική επιστήμη στην εποχή μας ορίζει τη θέση του ανθρώπου στη φύση και την ιστορία και προσφέρει τα όργανα κυριαρχίας πάνω στο σώμα και την κοινότητα. Κατασκευάζοντας την κατηγορία φύση, η φυσική επιστήμη επιβάλλει όρια στην ιστορία και στη διαμόρφωση του εαυτού. Επομένως, η επιστήμη είναι μέρος του αγώνα για τη φύση των ζωών μας. Θα ήθελα να διερευνήσω

πώς το πεδίο της σύγχρονης βιολογίας κατασκευάζει θεωρίες για το σώμα και την κοινότητα ως καπιταλιστική και πατριαρχική μηχανή και αγορά: τη μηχανή για παραγωγή, την αγορά για ανταλλαγή, και τις δύο μαζί για αναπαραγωγή. Θα ήθελα να διερευνήσω τη βιολογία ως όψη της αναπαραγωγής των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων που ασχολείται με το πρόταγμα της βιολογικής αναπαραγωγής. Δηλαδή, θέλω να δείξω ότι η κοινωνιοβιολογία είναι η επιστήμη της καπιταλιστικής αναπαραγωγής.

Η βιολογία, από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο μέχρι σήμερα, μετασχηματίστηκε από επιστήμη εστιασμένη στον οργανισμό, που κατανοείται με λειτουργιστικούς όρους, σε επιστήμη που μελετά αυτοματοποιημένα τεχνολογικά μηχανήματα, που κατανοούνται με όρους συστημάτων της κυβερνητικής. Η οργανική μορφή, με την ιεραρχική και φυσιολογική συνεργασία και τον ανταγωνισμό που βασίζονταν στη «φυσική» επικράτηση και τον καταμερισμό εργασίας, παραχώρησε τη θέση της στη θεωρία των συστημάτων με τα σχήματα ελέγχου που βασίζονταν σε επικοινωνιακά δίκτυα και σε μια τεχνολογία λογικής στην οποία τα ανθρώπινα όντα δυνητικά μετατρέπονται σε παλιομοδίτικα μηχανήματα που χρησιμοποιούν σύμβολα. Η βιοεπιστήμη μετατοπίστηκε από τη φυσιολογία στη συστημική θεωρία, από την επιστημονική ιατρική στη διαχείριση επενδύσεων, από την αντιμετώπιση του ατόμου με την ταιηλορική επιστημονική διοίκηση και τη μηχανική του ανθρώπου στη μοντέρνα εργονομία και τον πληθυσμιακό έλεγχο, από την ψυχοβιολογία στην κοινωνιοβιολογία.

Τούτη η θεμελιώδης μεταβολή στην επιστήμη της ζωής δεν συνέβη ερήμην της ιστορίας: συνόδευε μεταβολές στη φύση και την τεχνολογία της εξουσίας στο πλαίσιο μιας συνεχούς δυναμικής αναπαραγωγής του καπιταλισμού. Το παρόν κεφάλαιο σκιαγραφεί τις μεταβολές αυτές προσπαθώντας να διερευνήσει την ιστορική σύνδεση ανάμεσα στο περιεχόμενο της επιστήμης και στα κοινωνικά συμφραζόμενά της. Το ευρύτερο ερώτημα που διαπνέει την κριτική αυτή είναι πώς γίνεται να αναπτυχθεί μια σοσιαλιστική φεμινιστική επιστήμη της ζωής.²

Επειδή η επιστήμη συμμετέχει στη διαδικασία πραγμάτωσης και επεξεργασίας της φύσης μας, καθώς και της συγκρότησης καταρχάς της κατηγορίας «φύση», η ευθύνη μας για μια φεμινιστική και σοσιαλιστική επιστήμη είναι σύνθε-

2. Ευχαριστώ τα μέλη της ένωσης της Βαλτιμόρης Επιστήμη για το Λαό (Science for the People) για την πολύ βοηθητική συζήτηση γύρω από τις ιδέες του παρόντος κεφαλαίου. Η Επιστήμη για το Λαό έχει προσφέρει χρήσιμο έργο σε ιδεολογικά ζητήματα, όμως τείνει να εξαιρεί από την ανάλυση την ιστορία και τη δομή της βιολογίας, παραπέμποντας κυρίως σε ανεπίτρεπτες προεκτάσεις της σε πολιτικούς ή κοινωνικούς τομείς. Βλ. Ann Arbor Science for the People (1977) και Chasin (1977). Το Sahllins (1976) και το Washburn (1978) –το δεύτερο εστιάζοντας στην ιστορία των σπυδών της συμπεριφοράς των ζώων– υπερασπίζονται την αυτονομία των κοινωνικών επιστημών. Το περιοδικό *Radical Science Journal* του Λονδίνου έχει ασχοληθεί με πιο θεωρητικές αναλύσεις.

τη. Απέχουμε πολύ από το να γνωρίζουμε με ακρίβεια τι είναι ίσως η βιολογία μας, αλλά σταδιακά κατανοούμε ότι η επαγγελία της ριζώνει στις ζωές μας, ότι διαθέτουμε την επιστήμη που φτιάχνουμε μέσα στην ιστορία. Όπως έδειξε ο Μαρξ για την επιστήμη του πλούτου, η επανιδιοποίηση της γνώσης από την πλευρά μας συνιστά επαναστατική επανιδιοποίηση ενός μέσου με το οποίο παράγουμε και αναπαράγουμε τις ζωές μας. Το ενδιαφέρον μας πρέπει να στραφεί σε αυτό.

Το παρόν κεφάλαιο συγκρίνει και αντιπαραθέτει τις βιολογίες του Ρόμπερτ Μπηνς Γέρκις και του Έντουαρντ Όσμφορν Γουίλσον προκειμένου να δείξει πώς μετασηματίστηκε η βιολογία από επιστήμη έμφυλων οργανισμών σε επιστήμη αναπαραγωγής γενετικών συναθροίσεων. Εστιάζω στη μηχανή και την αγορά ως οργανωτικές ιδέες στη βιοεπιστήμη. Στο Σχήμα 1 σκιαγραφούνται οι κατηγορίες σύγκρισης. Είναι σημαντικό να σημειώσουμε ότι στο κεφάλαιο αυτό δεν υποστηρίζεται ότι ο Γέρκις και ο Γουίλσον οικοδόμησαν μόνοι τους διανοητικά συστήματα που σχετιζόνταν συνειδητά με τις ανάγκες του πατριαρχικού κεφαλαίου· πιο πολύ εξετάζονται ως εκπρόσωποι σημαντικών σχηματισμών, ούτως ώστε να δοθεί μια ιδέα της κατεύθυνσης προς την οποία θα συνεχιστεί μια κριτική ανάγνωση της κλασικής βιολογίας στο πλαίσιο της διαδικασίας διατύπωσης μιας διαφορετικής βιολογίας.³

Ο Γέρκις αφοσιώθηκε στην ανάπτυξη των επιστημών της προσωπικότητας με βάση το μοντέλο της φυσιολογίας και της επιστημονικής ιατρικής.⁴ Καθώς την εποχή εκείνη σκοπός της επιστημονικής βιομηχανικής διοίκησης ήταν ο έλεγχος των εργατών ως ατόμων στο μικροεπίπεδο, η εγκαθίδρυση συνεργατικών ιεραρχιών και ο σαφής διαχωρισμός των λειτουργιών ελέγχου από τη χειρωνακτική εργασία, η ψυχοβιολογία του Γέρκις εδραιώθηκε με βάση τον ατομικό οργανισμό και τις ιεραρχίες νοημοσύνης και προσαρμοστικότητας που προσidiaζαν στη δημιουργία ορθολογικά διοικούμενων νεωτερικών κοινωνιών. Ο Γέρκις κατασκεύασε μια σύνθετη εξελικτική εικόνα για τη σχέση του σεξ και της νόησης, των πρώτων υλών και της μηχανικής, του ενστίκτου και του ορθολογικού ελέγχου, η οποία ταίριαζε σε μια γνήσια αξιοποιήσιμη καπιταλιστική επιστήμη.

Η επιστήμη του Γέρκις θεωρούνταν ήδη ξεπερασμένη προς το τέλος της σταδιοδρομίας του, γύρω στο 1940. Σιγά σιγά την αντικατέστησε μια διαφορετική προοπτική μηχανικής, που δεν βασιζόταν στη φυσιολογία αλλά στις μεθόδους των φυσικών επιστημών για την ανάλυση της πληροφορίας και της ενέργειας σε

3. Η μέθοδός μου είναι ανάλογη με την ανάγνωση της κλασικής πολιτικής οικονομίας του Μαρξ και με την προσέγγιση του Φουκώ (Foucault 1970) και του Φρανσουά Ζακόμπ (Jacob 1974).

4. Yerkes (1927a, 1932, 1943)· Yerkes και Yerkes (1929).

στατιστικές συναθροίσεις.⁵ Η φυσιολογία των έμφυλων οργανισμών παραχώρησε τη θέση της στη βιοχημεία, στη δομική ανάλυση και στη μοριακή γενετική πληροφοριακών μηχανών: στα ιντεγκρόνια, τους αντιγραφείς, τα αυτοσυναθροιζόμενα βιολογικά υποσυστήματα όπως οι ιοί, τα κυτταρικά οργανίδια και οι πληθυσμοί – στα νέα βιβλία της φύσης που θα διάβαζαν οι μαθηματικοί. Δεν είναι τυχαίο ότι η σύγχρονη γενετική ασκείται ως γλωσσολογική επιστήμη, με ιδιαίτερη έμφαση στα σημεία, τη στίξη, τη σύνταξη, τη σημειωτική, τα αναγνώσιμα αποτελέσματα μηχανών, την κατευθυνόμενη ροή πληροφορίας, τα κωδικόνια, τη μεταγραφή κ.ο.κ. (Jacob 1974· Watson 1976). Ο κοινωνικός στόχος της νέας επιστήμης της ζωής ήταν ολοφάνερα ο στατιστικός έλεγχος της μάζας με τη χρήση περίπλοκων επικοινωνιακών συστημάτων. Παρόμοια, η άμβλυνση και ο έλεγχος της παραλλαγής, η πρόβλεψη του τύπου μεγάλης κλίμακας και η ανάπτυξη τεχνικών βελτιστοποίησης των κάθε είδους συστημάτων αναδείχτηκαν βασική στρατηγική των κοινωνικών θεσμών. Κι ακόμη περισσότερο, τα πάντα έγιναν σύστημα. Η αναζήτηση επικεντρώθηκε στις εξελικτικά σταθερές στρατηγικές για τη μεγιστοποίηση του κέρδους. Στο πλαίσιο της επιστήμης της ζωής, η κοινωνιοβιολογία συνιστά ώριμο καρπό της προσέγγισης αυτής· πρόκειται πράγματι για μια νέα σύνθεση που καθιστά παρωχημένες πολλές διακρίσεις ανάμεσα στη φυσική και την κοινωνική επιστήμη.⁶

Ο Ρόμπερτ Μηνρς Γέρκις (1876-1956), αφοσιωμένος όλη του τη ζωή στην ψυχοβιολογική έρευνα, στην προαγωγή και τη διεύθυνση της επιστήμης, ίδρυσε το πρώτο ολοκληρωμένο, μόνιμο εργαστήριο για τη μελέτη των ανθρωποειδών πιθήκων ως μοντέλων για τα ανθρώπινα όντα. Από το 1924 ως το 1942, ο Γέρκις, με την υποστήριξη του Πανεπιστημίου του Γέηλ και του Ιδρύματος Ροκφέλερ, συγκέντρωσε τα κονδύλια, τα ζώα, τους ερευνητές, τα κτίρια, το προσωπικό συντήρησης και τις επιστημονικές δημοσιεύσεις χάρη στα οποία μπόρεσαν να πραγματοποιηθούν η αναπαραγωγή, η ανατροφή και η μελέτη χιμπατζήδων σε κατάσταση αιχμαλωσίας. Χάρη σε αυτόν επίσης εκπονήθηκαν οι πρώτες επιτόπιες μελέτες για τη συμπεριφορά των πρωτεύοντων σε άγρια κατάσταση (Hilgard 1965). Σε ευρύτερο επίπεδο, ο Γέρκις κατάφερε να δείξει ότι τα πρωτεύοντα είναι χρήσιμα για την ερμηνεία της θέσης των ανθρώπινων όντων στον

5. Kohler (1976). Για τον γενικό ρόλο των θεμελιωδών αρχών στην επιστήμη, βλ. Cohen (1976) και Fosdick (1952).

6. Για τα συστήματα, βλ. Mesarovic (1968), von Bertalanffy (1968), Emery (1969), Pugh (1971), Liliensfeld (1978). Για την εξελικτική στρατηγική, βλ. Dawkins (1976), Hamilton (1964). Ο Χάτσινσον (Hutchinson 1978), τονίζοντας ορισμένα μη καταπιεστικά στοιχεία του δυναμικού τέτοιων μορφών σκέψης, προτείνει μια κομψή εξήγηση για την ιστορία της οικολογίας συστημάτων και τις βασικές ιδέες της. Βλ. επίσης MacArthur και Wilson (1967). Στα βασικά έργα για την κοινωνιοβιολογία συμπεριλαμβάνονται τα εξής: Barash (1977), Wilson (1971, 1975, 1978), Caplan (1978).

επιστημονικά διοικούμενο εταιρικό καπιταλισμό – που αποκαλείται φύση. Οι έρευνές του στη νοητική και τη σεξουαλική ψυχοβιολογία συμπεριλάμβαναν το σχεδιασμό δοκιμασιών για όλες τις όψεις των νοητικών λειτουργιών σε οργανισμούς που κυμαίνονταν από τους νερόψυλλους και τους ποντικούς μέχρι τους ψυχοπαθείς, τους στρατιώτες και τους διευθυντές εταιρειών. Ο Γέρκις επίσης εξέτασε τη φυσική επικράτηση και τη συνεργασία κατά την εξελικτική αλληλοσυσχέτιση του σεξουαλικού ενστίκτου με την ορθολογική νόηση.⁷ Το έργο αυτό αποτελούσε κεντρικό στοιχείο του ρητά διατυπωμένου προγράμματός του που προωθούσε την επιστημονική μηχανική για την ορθή αντικατάσταση των ανορθολογισμών του παραδοσιακού πολιτισμού.⁸

Ο Γέρκις δεν ενδιαφερόταν διόλου να ορθολογικοποιήσει συντηρητικές κοινωνικές μορφές. Η επιστήμη κατασκεύασε τη φύση ως κατηγορία που διευκόλυνε τον ανασχεδιασμό των φυσικών αντικειμένων, συμπεριλαμβανομένης της κοινωνίας. Ο Γέρκις είδε τη φύση και την κοινωνία με όρους καπιταλιστικής διοίκησης. Η φύση αποτελούσε πρόβλημα στο σχεδιασμό των δοκιμασιών. Η προσαρμοστικότητα έλυne το πρόβλημα του ορθολογικού ελέγχου της φύσης στο επίπεδο των ατομικών οργανισμών και των κοινωνικών αναλόγων τους – των οικογενειών, των ομάδων εργασίας και άλλων υπεροργανισμών.⁹ Τα επιστημονικά πλαίσια αναφοράς για την ερμηνεία της συμπεριφοράς και της βιολογίας των πρωτευόντων θηλαστικών μεταβλήθηκαν ριζικά από την εποχή που ο Γέρκις εκπονούσε τα πρώτα του έργα πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Η γνώση για τα πρωτεύοντα συμβάδισε με γενικότερες εξελίξεις στη βιολογία, στην ψυχολογία και την κοινωνιολογία, καθώς και στις πολιτικές συγκρούσεις. Επίσης μεταβλήθηκαν οι τρόποι με τους οποίους οικοδομούνταν τα επιχειρήματα για τη συσχέτιση της επιστήμης των πρωτευόντων θηλαστικών με τις ανθρώπινες ανάγκες. Ωστόσο, η φυσικοποίηση της ανθρώπινης ιστορίας υπήρξε σταθερή διάσταση στις σπουδές των πρωτευόντων· δηλαδή, η μετατροπή της ανθρώπινης φύσης σε *πρώτη ύλη* αντί για *προϊόν* της ιστορίας. Η μηχανική είναι η καθοδηγητική λογική της βιοεπιστήμης στον 20ό αιώνα.

7. Yerkes (1900, 1907, 1919)· Yerkes κ. ά. (1915)· Yerkes, «Testament» (αδημοσίευτη αυτοβιογραφία), στη συλλογή εγγράφων του Ρ. Μ. Γέρκις της Βιβλιοθήκης του Γέηλ (στο εξής με τη συντομογραφία RMY).

8. Yerkes (1935-1936). Το πρόγραμμα σχετιζόταν με την έρευνα για το σεξ στα ζώα, στους «πρωτόγονους» λαούς και στους Νεοϋορκέζους με προβληματικό γάμο (Hamilton 1929· αρχεία της Committee for Research in Problems of Sex [CRPS], National Academy of Sciences, Ουάσινγκτον, και ιδίως οι φάκελοι Clark Wissler, 1928-1931, και Research Centers, Marital Research, 1923 κ.ε.).

9. Το πρόβλημα με το δίπολο οργανισμός-υπεροργανισμός σκιαγραφείται στα Wheeler (1939), Emerson (1954), Kroeber (1917), Redfield (1942), Wilson (1971: σμμ. 12, 282, 317-319· 1975: 383-386).

Η μηχανική του ανθρώπου επιδίωξε να οικοδομήσει μια ιεραρχία ελέγχου, με μοντέλο τον ατομικό οργανισμό και το νευρικό σύστημα στην κορυφή. Τούτο το οργανισμικό μοντέλο συνέβαλε στο να εννοιοποιηθεί η κοινωνία ως αρμονικό, εξισορροπημένο όλον, με την πρέπουσα λειτουργική διανομή. Οι αμοιβαίες σχέσεις ανάμεσα στα νευρικά και τα αναπαραγωγικά συστήματα, δηλαδή ανάμεσα στους δύο βασικούς μηχανισμούς ολοκλήρωσης του οργανισμού, πρόσφεραν έναν μικρόκοσμο ζωής, στον οποίο συμπεριλαμβανόταν η κοινωνική ζωή (ο υπεροργανισμός). Ο κύριος επιστημονικός στόχος ήταν να συνταχθεί μια βιολογική θεωρία για τη συνεργασία με βάση τις διοικητικές ιεραρχίες. Εκείνο που θα έπρεπε να διοικηθεί ήταν η οργανική ζωή, το ένστικτο, το σεξ. Στην κορυφή του πυραμιδώτου οργανισμού τοποθετούνταν η νόηση, που επέτρεπε στον αλτρουισμό να αμβλύνει τις ακρότητες του ανταγωνισμού. Η ψυχοβιολογία, όπως και η κοινωνιοβιολογία αργότερα, βρισκόταν αντιμέτωπη με τον εξορθολογισμό του αλτρουϊσμού σε έναν ανταγωνιστικό κόσμο – χωρίς να απειληθεί η βασική δομή κυριαρχίας.

Ρόμπερτ Γέρκις: το εργαστήριο πρωτεύοντων θηλαστικών ως δοκιμαστικό εργοτάξιο για τη μηχανική του ανθρώπου

Χαρακτηριστικό για τη χρήση του χιμπατζή ως πειραματόζωου ήταν ανέκαθεν ότι τον προσαρμόζαν ευφυώς σε προκαθορισμένα κριτήρια αντί να γίνεται προσπάθεια να διατηρηθούν τα φυσικά του χαρακτηριστικά. Θεωρήσαμε σημαντικό να μετατραπεί το ζώο σε κάτι όσο το δυνατόν πλησιέστερο στο ιδεώδες υποκείμενο της βιολογικής έρευνας. Και με την πρόθεση αυτή συνδέθηκε η ελπίδα ότι η ενδεχόμενη επιτυχία θα μπορούσε να χρησιμεύσει ως ουσιαστική απόδειξη της δυνατότητας να αναπλάσει ο ίδιος ο άνθρωπος κατ' εικόνα ενός γενικά αποδεκτού ιδεώδους.

Robert Yerkes, *Chimpanzees. A Laboratory Colony*

Η ανθρώπινη μηχανική με τη μορφή της διοίκησης προσωπικού στη δεκαετία του 1930 συνένωσε τις μεθόδους των φυσικών, των βιολογικών και των κοινωνικών επιστημών προκειμένου να παραγάγει ευρυθμία, ομαδική εργασία και εναρμόνιση. Η δομή της συνεργασίας εμπεριείχε τον σύνθετο καταμερισμό εργασίας και εξουσίας στην καπιταλιστική παραγωγή και αναπαραγωγή. Η συνεργασία συμπεριλάμβανε με βεβαιότητα την ορθολογική οργάνωση κεφαλής και χεριού, υποταγής και επικράτησης, ενστίκτου και νόησης. Το κίνητρο της συνεργασίας ήταν ζήτημα διοίκησης (Mayo 1933· Baritz 1960· Bravermann 1974).

Ήταν επίσης πρόβλημα βιοϊατρικό, που απαιτούσε λεπτομερή γνώση της φυσιολογίας των «ανορθολογικοτήτων» οι οποίες θα μπορούσαν να γίνουν παθο-

λογικές – του ενστίκτου, της προσωπικότητας και του πολιτισμού. Αυτά τα τρία συνδέονταν στενά με το οργανικό φύλο και οδήγησαν στον πολλαπλασιασμό επιστημονικών κλάδων όπως η ενδοκρινολογία, οι κατά φύλο διαφοροποιημένες σπουδές της προσωπικότητας, η φροϋδική ψυχοθεραπεία, η ανθρωπολογία με επίκεντρο την προσωπικότητα και τον πολιτισμό, τα ευγονικά δόγματα της φυλετικής υγιεινής και η συμβουλευτική για τη σεξουαλική συμπεριφορά μέσω του κινήματος ελέγχου των γεννήσεων.¹⁰ Όλες αυτές οι προσεγγίσεις, παρά τις διχογνωμίες τους, συμμερίζονταν τη θεμελίωση στον οργανικό λειτουργισμό με βάση τη σεξουαλικότητα. Μηχανική σήμαινε ορθολογική διευθέτηση και τροποποίηση της ανθρώπινης πρώτης ύλης – προς κοινό συμφέρον του οργανισμού, της οικογένειας, του πολιτισμού, της κοινωνίας και της βιομηχανίας. Η μηχανική του ανθρώπου ήταν ένα είδος ιατρικής ενθάρρυνσης των φυσικών ομοιοστατικών μηχανισμών της νοήμονος ολοκλήρωσης. Οι επιστήμες της ζωής που μελετούσαν το οργανικό δυναμικό και την παραλλαγή από τη σκοπιά της φυσιολογίας πρόσφεραν τα επιστημονικά στηρίγματα για την εφαρμογή της μηχανικής του ανθρώπου. Ο Γέρκις συνέβαλε στη συγκρότηση αυτών των επιστημών.

Ο Γέρκις έλαβε το διδακτορικό του δίπλωμα από το Χάρβαρντ το 1902. Οι έρευνές του στα πανεπιστήμια του Καίμπριτζ και της Βοστόνης πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο αφορούσαν την αισθητηριακή ψυχοφυσιολογία και το νοητικό δυναμικό ενός ευρύτατου φάσματος οργανισμών. Η αισθητηριακή φυσιολογία σχετιζόταν στενά με τους τρόπους της «προσαρμοστικότητας», δηλαδή μάθησης, τόσο στο ατομικό όσο και στο εξελικτικό πλαίσιο. Ο Γέρκις ενδιαφέρθηκε να επεκτείνει την εργασία του στα πρωτεύοντα θηλαστικά από την αρχή της σταδιοδρομίας του και οραματιζόταν έναν πλήρη ερευνητικό σταθμό που θα συμπεριλάμβανε τη μελέτη της φυσιολογίας, της μάθησης και της κοινωνικής συμπεριφοράς. Εργάστηκε στο αναλυτικό πλαίσιο της συγκριτικής ψυχολογίας, που μελετούσε την εξέλιξη της συμπεριφοράς των ζώων ως αλυσίδα του όντος, ως σειρά από ολοένα συνθετότερες οργανώσεις της φυσιολογίας, οι οποίες καταδεικνύονταν με τον καλύτερο τρόπο στην ανάπτυξη της νοημοσύνης. Αφού είχε ήδη ορίσει τη νοημοσύνη ως συμπεριφορά επίλυσης προβλημάτων, ο Γέρκις βασίστηκε στην κατασκευή εργαλείων δοκιμασίας για να συγκρίνει τις στρατηγικές εκμάθησης των διαφορετικών ειδών καθώς και μεμονωμένων ατόμων εντός των ειδών. Η σχέση τούτης της ψυχολογίας με μια ιεραρχικά νοούμενη φυσιολογία ως μοντέλο της είναι έκδηλη. Όπως η επιστημονική ιατρική βασιζόταν στην πειραματική φυσιολογία, έτσι και οι ψυχολογικές θεραπείες βασιζόταν στην πειραματική ψυχολογία (Yerkes 1913, 1921).

10. Committee for Research in Problems of Sex («Formulation of Program»: 1922 κ.ε.)· Aberle και Comer (1953)· Mead (1935)· Gordon (1976)· Miles και Terman (1929).

Μελετώντας την προσαρμοστικότητα των πρωτεύοντων θηλαστικών, ο Γέρκις (Yerkes 1927β, 1928) ανέπτυξε την έννοια των τριών σταδίων συνθετότητας, τα οποία για την ακρίβεια ονόμασε μαϊμουδισμό, πιθηκισμό και σκέψη. Οι προπολεμικές νοητικές μελέτες του για τον ουρακοτάγκο Τζούλιους και για τους ασθeneείς στο Ψυχιατρικό Νοσοκομείο της Βοστώνης εντάσσονταν στο πλαίσιο της ανάπτυξης δοκιμασιών που θα μπορούσαν να εφαρμοστούν σε κάθε είδους οργανικά προβλήματα. Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος πρόσφερε μια ευκαιρία να αποδειχτεί η χρησιμότητα της ψυχοφυσιολογικής φυσικής επιστήμης του. Είναι πασίγνωστη η συμβολή του Γέρκις στην επινόηση των δοκιμασιών νοημοσύνης για τους επίστρατους· τα αποτελέσματά τους πολύ συχνά χρησιμοποιήθηκαν για να περιοριστεί η μετανάστευση, καθώς και για άλλους ρατσιστικούς σκοπούς, τόσο κατά τη διάρκεια του πολέμου όσο και μετά. Είναι όμως λιγότερο γνωστό ότι ο Γέρκις σχεδίασε τις δοκιμασίες υπό την αιγίδα της γενικής στρατιωτικής υγειονομικής υπηρεσίας και ότι συνέλαβε ολόκληρο το έργο ως στοιχείο της ιατρικής διοίκησης της κοινωνίας (Kevles 1968· Ann Arbor Science for the People 1977: 21-57· Cravens 1978: 80-85, 181-188).

Μετά τον πόλεμο, ο Γέρκις παρέμεινε στην Ουάσινγκτον, διαμορφώνοντας την οικονομική και την πολιτική βάση για τη δημιουργία ενός ερευνητικού σταθμού για τα πρωτεύοντα θηλαστικά, που έγινε στόχος της ζωής του. Εργάστηκε στο Εθνικό Συμβούλιο Ερευνών της Εθνικής Ακαδημίας Επιστημών των ΗΠΑ από το 1919 μέχρι το 1924, οπότε αποδέχτηκε την καθηγητική έδρα στο νέο Ινστιτούτο Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου του Γέηλ.

Δύο επιτροπές που συστάθηκαν υπό την αιγίδα του Εθνικού Συμβουλίου Ερευνών σχετίζονταν με τα θέματα του παρόντος κεφαλαίου: η Επιτροπή για τις Επιστημονικές Όψεις της Ανθρώπινης Μετανάστευσης (Committee on Scientific Aspects of Human Migration, CSAHM) και η Επιτροπή Έρευνας για τα Ζητήματα του Σεξ. Ο Γέρκις προήδρευσε και στις δύο: στην πρώτη από το 1922 μέχρι το 1924 και στη δεύτερη από το 1922 μέχρι το 1947. Οι δύο επιτροπές συστάθηκαν προκειμένου να μελετήσουν την ανθρώπινη μεταβλητότητα με στόχο την πολιτική ορθολογικής διοίκησης της κοινωνίας. Καμία από τις δύο επιτροπές δεν εργάστηκε υιοθετώντας την πληθυσμιακή προοπτική, αλλά χρησιμοποίησαν περισσότερο ως αφετηρία την προοπτική ενός φυσιολογικού μοντέλου για το οργανικό δυναμικό, την παραλλαγή και την υγεία. Οι ευρύτερα διαδεδομένες πληθυσμιακές γενετικές και οικολογικές προσεγγίσεις στη δημογραφία και τη σεξουαλικότητα εμφανίστηκαν μόνον ύστερα από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και συνδέονταν με την επεξεργασία της τεχνολογίας των επικοινωνιών και των επιστημών της πληροφορικής.

Η Επιτροπή Έρευνας για τα Ζητήματα του Σεξ προέκυψε από τις προσπάθειες του Γραφείου Κοινωνικής Υγιεινής της Νέας Υόρκης να συγκροτήσει μια καθαρά ερευνητική δομή για τη διαμόρφωση φωτισμένης κοινωνικής πολιτικής σε

ζητήματα όπως η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση, η οικογενειακή συμβουλευτική, η ευγονική, τα αφροδίσια νοσήματα, τα διαζύγια και ο έλεγχος των γεννήσεων.¹¹ Η επιτροπή του Εθνικού Συμβουλίου Ερευνών εντασσόταν στο πλαίσιο της ευρύτερης προσπάθειας να συνδεθεί η έρευνα στην ιατρική και τη φυσιολογία με κοινωνικά ζητήματα. Χρηματοδοτούσε εργασίες τεσσάρων κατηγοριών, στις οποίες δεν περιλαμβάνονταν φορείς άμεσης δράσης:¹² α) βιολογία του σεξ (συστηματικές, γενετικές και φυσιολογικές πλευρές)· β) φυσιολογία της αναπαραγωγής· γ) ψυχοβιολογία του σεξ στα υπανθρώπινα πρωτεύοντα θηλαστικά· και δ) ψυχοβιολογία του σεξ στο ανθρώπινο είδος, συμπεριλαμβανομένων των προσεγγίσεων της ανθρωπολογίας και της κοινωνικής ψυχολογίας. Δύο υποθέσεις ξεχωρίζουν στα πρακτικά της επιτροπής για το σεξ. Πρώτον, η κοινωνική πρακτική έπρεπε να στηρίζεται σε βασική έρευνα που διεξαγόταν και ελεγχόταν από ανεξάρτητους ειδικευμένους μελετητές· οι ιδρυτές χορηγοί δεν είχαν άμεσο λόγο για τις χρηματοδοτήσεις από τη στιγμή που συστάθηκε η επιτροπή. Δεύτερον, το σεξουαλικό ένστικτο έγινε αντιληπτό ως υπόστρωμα ολόκληρης της πυραμίδας των επιστημών της ζωής και του ανθρώπου, καθώς και ως κλειδί για την κατανόηση του πολιτισμού και της προσωπικότητας. Η Επιτροπή Έρευνας για τα Ζητήματα του Σεξ δεν αντιλαμβανόταν την επιστήμη ως μέσο εξορθολογισμού της σεξουαλικής καταστολής. Μάλλον το αντίθετο: η επιτροπή σε μεγάλο βαθμό διαδραμάτισε απελευθερωτικό ρόλο.¹³ Αφιερώθηκε στη διευκόλυνση της ορθολογικής κοινωνικής μηχανικής. Τα ζωικά μοντέλα για το οργανικό δυναμικό και την παραλλαγή στο ανθρώπινο είδος επέτρεψαν στη μηχανική του ανθρώπου να είναι πειραματική φυσική επιστήμη. Με την έννοια αυτή ο Γέρκις έφτιαξε το εργαστήριό του για τη μελέτη των πρωτευόντων θηλαστικών ως δοκιμαστικό εργοτάξιο για τη μηχανική του ανθρώπου.

Ύστερα από διαβουλεύσεις με τον ισχυρό παλιό φίλο και συνάδελφό του Ρόουλαντ Έιντζελ, πρόεδρο του πανεπιστημίου του Γέηλ, ο Γέρκις σχεδίασε το Ινστιτούτο Ψυχολογίας του Γέηλ ως εστία για τις έρευνές του στα πρωτεύοντα θηλαστικά. Το Ινστιτούτο στέγαζε ευρύ φάσμα μεταπτυχιακών ερευνών για τα γενικά προβλήματα της προσαρμογής· το προσωπικό του αποτελούνταν από πρώην μέλη της Επιτροπής για τις Επιστημονικές Όψεις της Ανθρώπινης Μετανά-

11. Για παράδειγμα Committee for Research in Problems of Sex (1921: Beginning of Program: Presentations of Project to National Research Council Divisions· 1921: Conference on Sex Problems).

12. Committee for Research in Problems of Sex (1923-1937: Grantees: Declined). Στο φάκελο περιλαμβάνεται αίτηση της Μάργκαρετ Σάνγκερ: Earl Zinn προς Sanger, 23 Απριλίου 1928, αίτηση πόρων της Επιτροπής Έρευνας για τα Ζητήματα του Σεξ για ακατάλληλους σκοπούς.

13. Για μια κριτική στην ιδέα της σεξουαλικής καταστολής ως μορφής της σχέσης του καπιταλισμού με το σεξ, βλ. Foucault (1976).

στευσης.¹⁴ Οι άνθρωποι αυτοί πρόσφεραν την αφοσίωσή τους στην επιστημονική διαχείριση της φυλής, του φύλου και της τάξης, με βάση τις επιστήμες της κληρονομικότητας, των ενορμήσεων, της μάθησης και του περιβάλλοντος, οι οποίες εντάσσονταν στα βιοϊατρικά συμφραζόμενα που θεμελιώνονταν στη φυσιολογία. Το 1924, ο Γέρκις μετακόμισε στο Νιου Χέιβεν. Οι εγκαταστάσεις που διέθετε αποτελούνταν αρχικά από το αγρόκτημά του στο Νιου Χαμσάιρ και από ένα μετασκευασμένο παλιό κτίριο στο Γέηλ, όπου ανατρέφονταν τέσσερις νεαροί χιμπατζήδες κάτω από το άγρυπνο μάτι της σύγχρονης επιστήμης. Πρώτιστο μέλημα αποτέλεσαν η ψυχοσεξουαλική και νοητική ανάπτυξή τους. Η νόηση και το σεξ ήταν φυσικό ζευγάρι (Bingham 1928).

Το όνειρο του Γέρκις πραγματοποιήθηκε το 1929: μια χορηγία πεντακοσίων χιλιάδων δολαρίων από το Ίδρυμα Ροκφέλερ που θα χρηματοδοτούσε μόνιμες, ευρύχωρες ερευνητικές εγκαταστάσεις για τη μελέτη των μεγαλόσωμων πιθήκων. Οι προτάσεις για τη χορηγία και η αλληλογραφία με το Ίδρυμα ήταν γεμάτες από αναφορές στη σπουδαιότητα του προγράμματος για τα ανθρώπινα κοινωνικά και ψυχολογικά ζητήματα.¹⁵ Τίποτε άλλο δεν θα δικαιολογούσε την τεράστια δαπάνη που απαιτούσε η χρήση χιμπατζήδων για ερευνητικούς σκοπούς. Τα Εργαστήρια Βιολογίας των Πρωτευόντων Θηλαστικών του Γέηλ που δημιουργήθηκαν χωρίζονταν σε τρεις τομείς: α) ειδικά εργαστήρια στο Νιου Χέιβεν για μελέτες σύντομης διάρκειας που απαιτούσαν ειδικό εξοπλισμό, σε στενή συνεργασία με το Τμήμα Φυσιολογίας του Τζον Φούλτον στην Ιατρική Σχολή· β) ένα εκτροφείο με τριάντα έως σαράντα ζώα στο Όραντζ Παρκ στη Φλόριντα, όπου θα ήταν δυνατές μακράς διάρκειας ψυχοβιολογικές παρατηρήσεις και πειραματισμοί για τη σεξουαλική και τη νοητική ανάπτυξή τους· και γ) ειδική πρόβλεψη για μελέτες άγριων πρωτευόντων θηλαστικών στον φυσικό τους οικότοπο, προκειμένου να προσφέρουν βασικές πληροφορίες για τη φυσική κοινωνική φυσιολογία των οργανισμών.¹⁶ Η έρευνα επικεντρωνόταν στην ιδέα της εξέλιξης και κάθε άλλο παρά αγνοούσε την ιδέα των πληθυσμών. Ο Γέρκις και οι σύγχρονοί του δεν χειρίστηκαν τη συμπεριφορά των ζώων ως επιστημονικό κλάδο της γενετικής. Οι συγκριτικοί ψυχολόγοι χρησιμοποιούσαν μάλλον τη λέξη *γενετικός* (genetic) πάντοτε με την έννοια της γένεσης των ατομικών ικανοτήτων. Όλα αυτά θα άλλαζαν μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο με τη σύνθεση της ηθολογίας, της νευροβιολογίας, της γενετικής των πληθυσμών και της οικολο-

14. RMY: αλληλογραφία με Angell, 1923 κ.ε.: Annual Reports of the Institute of Psychology, 1924-1929: Testament: 221-227.

15. RMY: Annual Reports of the Anthropoid Experiment Station of the Laboratories of Comparative Psychobiology (1930-1935): μετέπειτα Yale Laboratories of Primate Biology (1935-1942): αλληλογραφία με Angell. Fosdick (1952).

16. Ο Γέρκις μαζί με συναδέλφους του όπως ο Φούλτον καθιέρωσαν έναν νέο κλάδο της βιολογίας, την πρωτευοντολογία. Βλ. Ruch 1941.

ΣΧΗΜΑ 2
ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ
ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΒΙΟΛΟΓΙΑΣ
 (ενοποίηση επιστήμης και ιδεολογίας)

ΦΥΣΗ (αυτόνομη)	ΜΕΣΟΛΑΒΗΤΕΣ	ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ (αυτόνομος)
<p style="text-align: right;">ενορμήσεις ανακλαστικά γονίδια ορμόνες</p> <p>Φυσιολογία (πειραματική)</p> <p>Εξέλιξη (συγκριτική)</p> <p>Επιστήμες του περιβάλλοντος</p> <p><i>πειραματική ιατρική αναπαραγωγικό σύστημα νευρικό σύστημα υγεία</i></p>	<div style="border: 1px solid black; padding: 10px; width: fit-content; margin: 0 auto;"> <p>Ψυχολογία</p> <p>ζωικό: ανθρώπινο (προσωπικότητα)</p> <p>Ψυχοβιολογία</p> </div> <p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ</p>	<p>Ανθρωπολογία</p> <p>Κοινωνιολογία</p> <p>Ψυχική και Κοινωνική Υγιεινή</p> <p><i>πειραματική κοινωνιολογία οικογένεια κοινωνική ομάδα διοίκηση εναρμόνιση</i></p>
<p>ΜΗΧΑΝΙΚΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗ (ενοποίηση τεχνολογιών)</p>		

Οι επιστήμες της ζωής γύρω στο 1930 εστίαζαν σε οργανισμούς, προσωπικότητες και πολιτισμούς. Οι δύο πλευρές του σχήματος ριζώνουν σε οργανισμικά, λειτουργιστικά αξιώματα· και οι δύο συνεπάγονται διαφορετικούς ρόλους για τις βασικές και τις εφαρμοσμένες επιστήμες, με πρότυπο την πειραματική ιατρική.

γίας. Στο Σχήμα 2 απεικονίζεται η επιστήμη της ζωής όπως τη γνώριζε ο Γέρκις γύρω στα 1930.

Όσοι συνεργάστηκαν με τα εργαστήρια πρωτεύοντων θηλαστικών του Γέηλ εστερνίζονταν δύο οργανωτικές ιδέες, που κατάγονταν από την οργανισμική

φυσιολογία. Η πρώτη ήταν η κυριαρχία, που περιλάμβανε την επικράτηση στην εγκεφαλική περιοχή, την επικράτηση σε ανταγωνιστικές διαντιδράσεις μεταξύ ατόμων, την επικράτηση ως γνώρισμα της προσωπικότητας που συνδέεται με την ηγεσία και τις ιεραρχίες επικράτησης ως κοινωνική δομή. Η επικράτηση γινόταν αντιληπτή ως εγγενής στους ατομικούς οργανισμούς· πιθανότατα μάλιστα ήταν κληρονομική, σαν το χρώμα των ματιών ή το δείκτη νοημοσύνης. Η δεύτερη ιδέα ήταν η συνεργασία – από τους ομοιοστατικούς μηχανισμούς σε όλα τα επίπεδα μέχρι τη σκόπιμη τροποποίηση της επικράτησης προς το συμφέρον μιας ανώτερης οργάνωσης και τους καθημερινούς κανόνες λειτουργίας του εργαστηρίου. Η συνεργασία και η κυριαρχία συνδέονταν στενά στο οργανικό επίπεδο ως μορφές ολοκλήρωσης.

Παρουσιάστηκε μια πρώτη τάξεως ευκαιρία για την πειραματική διερεύνηση της επικράτησης στο πλαίσιο της οικογενειοκεντρικής πειραματικής κοινωνιολογίας. Το πείραμα εξέταζε το συντονισμό ανάμεσα στη σεξουαλική ενόρμηση, στην πείνα για κοινωνική υπόσταση, στον αρσενικό και θηλυκό τύπο προσωπικότητας και στον εξελικτικό μετασχηματισμό με στόχο ανώτερες μορφές κοινωνικού ελέγχου. Τούτη η μελέτη είχε αξιοσημείωτα επακόλουθα για τη συμβουλευτική και τις ανθρώπινες κοινωνικές υπηρεσίες, καθώς συσχέτιζε την ενόρμηση και την προσωπικότητα με την κοινωνική ευταξία.

Κατά τη διάρκεια των πειραμάτων για την καθυστερημένη απόκριση και τις αναπαραστατικές διαδικασίες, που εντάσσονταν στη μελέτη της φυλογένεσης της γλώσσας, ο Γέρκις παρατήρησε ότι η σεξουαλική περιοδικότητα και το ζεύγος επικράτηση-υποταγή ενδεχομένως επηρεάζουν ποιο ζώο από ένα αιχμάλωτο ζευγάρι θα έφτανε στον αγωγό τροφής για να εξεταστεί. Κατόπιν ο Γέρκις (Yerkes 1939) διεξήγαγε πειράματα ανταγωνισμού για την τροφή σε τέσσερα είδη συντρόφων στο ίδιο κλουβί: σε ένα ζευγάρι, σε δύο ώριμα θηλυκά, σε ένα ώριμο και ένα μη ώριμο θηλυκό και σε δύο μη ώριμα θηλυκά. Από έναν αγωγό τροφής εμφανίζονταν σε ένα κλουβί κομμάτια μπανάνας, ένα κάθε φορά από δέκα τεμάχια. Ο παρατηρητής κατέγραφε, μαζί με άλλες πληροφορίες, ποιο ζώο από το ζευγάρι έπαιρνε το κομμάτι. Τα αποτελέσματα συσχετίστηκαν με τη σεξουαλική θέση των θηλυκών με όρους επικράτησης-υποταγής, καθώς και με την απόκρισή τους σύμφωνα με το «δικαίωμα ή προνόμιο». Η έκφραση δικαίωμα ή προνόμιο σήμαινε ότι στο διάστημα της μέγιστης διόγκωσης των γεννητικών οργάνων του θηλυκού, δηλαδή όταν το ζώο βρισκόταν σε οίστρο, το συνήθως κυρίαρχο αρσενικό παραχωρούσε στο θηλυκό το προνόμιο να πάρει την μπανάνα, παρόλο που δεν παρατηρούνταν καμία αντιστροφή στην ίδια την επικράτηση. Το θηλυκό όμως ενεργούσε σαν να έπαιρνε την μπανάνα δικαιωματικά. Ο Γέρκις αναγνώρισε ότι τα πειραματικά δεδομένα παρουσίαζαν διάφορα προβλήματα: για παράδειγμα, οι παρατηρήσεις έγιναν σε ένα μόνο κλουβί για ολόκληρο τον κύκλο, και οι υποτιθέμενες κανονικότητες έτειναν να αναιρεθούν από τις

παραλλαγές στο μοτίβο των αποκρίσεων. Δεν αναφέρθηκαν δοκιμές που θα έλεγχαν αν υπήρχε στατιστικά σημαντική διαφορά. Στα ζεύγη θηλυκών, η διόγκωση των γεννητικών οργάνων επηρέαζε την επίδοση στο πείραμα της προτεραιότητας στη λήψη τροφής, αλλά το ζώο που έκανε τις σεξουαλικές χάρες μπορούσε να είναι είτε η πρώην «κυρίαρχη» είτε η πρώην «υποταγμένη» χιμπατζίνα. Η σεξουαλική αγορά στα θηλυκά δεν παρουσίαζε κάποια τάξη. Η ύπαρξη ή η ανυπαρξία προηγούμενης «φιλίας» έμοιαζε να επηρεάζει σημαντικά τα αποτελέσματα ακόμη και στα «ζευγάρια». Ο Γέρκις όμως αφιέρωσε το μεγαλύτερο μέρος του άρθρου του στη λεπτομερή περιγραφή ενός ζευγαριού που έδειχνε ξεκάθαρα να έχει αντικαταστήσει το δικαίωμα και το προνόμιο με την επικράτηση. Το ύφος έδειχνε ταυτόχρονα δισταγμό και προσδοκία ότι οι παρατηρήσεις αυτές εγκαινιάζαν πολύ σημαντικές μελέτες. Η πειραματική κοινωνική φυσιολογία του Γέρκις, που εξερευνούσε τη σεξουαλική αγορά ως θεμελιώδες στοιχείο για την προέλευση της ανθρώπινης πολιτισμικής συνεργασίας στο θεσμό του γάμου (καθώς και στην «παθολογική» μορφή γάμου, δηλαδή την πορνεία), έχει μακρά ιστορία (Herschberger 1948: 5-14).

Κατά τον Γέρκις, η επικράτηση ως ενόρμηση δεν εξαρτιόταν από το φύλο. Ήταν η βασική δίνα του οργανισμού για κοινωνική θέση. «Αν δεχτούμε ότι η επικράτηση είναι κληρονομική και ότι η κληρονομικότητά της δεν εξαρτάται από το φύλο, τότε το αναμενόμενο θα ήταν ότι οι άντρες και οι γυναίκες μπορούν να γίνουν δημιουργικοί ηγέτες με ίση περίπου συχνότητα» (Yerkes 1939: 133-134). Ο πολιτισμός εξηγούσε τον μεγαλύτερο αριθμό αρσενικών ηγετών που παρατηρείται. Ωστόσο, ο συσχετισμός της «ηγεσίας» με τη βιολογική επικράτηση θεωρήθηκε φυσικός. Ο Γέρκις υιοθετούσε μετριοπαθή φιλελεύθερη στάση στη διαμάχη της εποχής του για το ρόλο των φύλων και αποσαφήνισε ότι, κατά τη γνώμη του, τα θηλυκά του ανθρώπινου είδους θα έπρεπε να έχουν περισσότερες «ευκαιρίες» από όσες τους επέτρεπε η παράδοση. Εδώ το ζήτημα δεν είναι αν ο Γέρκις ή άλλοι επίσημοι εκπρόσωποι της συγκριτικής ψυχοβιολογίας ήταν φιλελεύθεροι στην εποχή τους ή όχι, αλλά η συλλογιστική της φυσικοποίησης των ζητημάτων με όρους ιεραρχίας από τα ένστικτα μέχρι τον ορθολογικό έλεγχο, μέσω της προσωπικότητας και των συνδεδεμένων με αυτήν παιδαγωγικών και ιατρικών θεραπειών. Με την εξασθένιση της θρησκείας, η συγκριτική βιοεπιστήμη αναδείχτηκε νέο γρανίτινο στήριγμα για αξιολογικές αποφάσεις, καλύτερα προσαρμοσμένο εξελικτικά θεμέλιο για κρίσεις. Όσον αφορά μάλιστα τον καταμερισμό εργασίας στην οικογένεια, που αποτελούσε πρότυπο για τον καταμερισμό εργασίας σε ολόκληρη την κοινωνία, η λογική της φυσικοποίησης πρόσφερε τον ακρογωνιαίο λίθο για την ιστορική εξήγηση με βάση την αναπαραγωγή. Η δυναμική ήταν η διοίκηση, όχι η καταστολή.

Προκειμένου να διευκρινίσουμε το παραπάνω ζήτημα, ας ακολουθήσουμε τον Γέρκις στην ανάλυσή του για τα συνεπακόλουθα της συνύφανσης των σε-

ξουαλικών ορέξεων με τις ενορμήσεις επικράτησης. Πρώτον, ο Γέρκις έθεσε ρητά τη διερεύνηση της σεξουαλικής ενόρμησης και του ζεύγματος επικράτησης υποταγή στα συμφραζόμενα των επίμαχων ζητημάτων της εποχής του. Δεχόταν ότι ο φεμινισμός ισοδυναμούσε με την πρόταση ότι τα αρσενικά και τα θηλυκά ήταν βιολογικά «ίσα»: δηλαδή, δεχόταν ότι η έννοια των δικαιωμάτων στην πολιτική φιλοσοφία ρίζωνε ορθά στη φυσική οικονομία. Ο ίδιος απέρριπτε σθεναρά «με βάση την επιστήμη» την πρόταση ότι τα αρσενικά ήταν διανοητικά ανώτερα ή, εν προκειμένω, κυρίαρχα από τη φύση τους. Τα αρσενικά και τα θηλυκά διέθεταν ίδια δομή στο επίπεδο της ψυχολογίας (διαδικασία νόησης) και των ενορμήσεων (κίνητρα). Ωστόσο, υπήρχαν διαφορές στην έκφραση των ενορμήσεων λόγω των ορμονικών δομών τους. Το αποτέλεσμα τους ήταν η προσωπικότητα. Η βιοεπιστήμη απαιτούσε έναν σωματικό δείκτη της ψυχικής κατάστασης. Το έργο του Γέρκις συνάρθρωσε τη σχέση της ψυχοβιολογίας με τη σύγχρονη βιολογία και τη φυσιολογία του σεξ, δηλαδή με τις δύο πρώτες κατηγορίες που προωθούσε το πρόγραμμα της Επιτροπής Ερευνών για τα Ζητήματα του Σεξ. Αν ο καταμερισμός εργασίας στην κοινωνία μπορούσε να συσχετιστεί με τις διαφορές στην έκφραση των ενορμήσεων, τότε οι φεμινίστριες της εποχής του Γέρκις βρίσκονταν σε λάθος δρόμο (Yerkes 1943: 69).

«Πολλές ξεκάθαρες αντιθέσεις ανάμεσα στα φύλα εμφανίζονται στις ποικίλες και σύνθετες εκφράσεις της επικράτησης και της υποταγής, της ηγεσίας και του ελέγχου, της επίθεσης και της άμυνας», έγραφε ο Γέρκις (Yerkes 1943: 71). Και συνέχιζε: «Καλούμαστε λοιπόν να δώσουμε ιδιαίτερη προσοχή σε αυτές, καθώς είναι μοναδική η σπουδαιότητά τους για την εκτενέστερη περιγραφή του ανδρισμού και της θηλυκότητας». Στο πλαίσιο της συζήτησης για τις διαφοροποιημένες τεχνικές κοινωνικού ελέγχου που υιοθετούνταν από τα αρσενικά και τα θηλυκά, ο Γέρκις περιέγραφε βιολογικά καθορισμένες διαφορές στην έκφραση των ενορμήσεων. Η ύπαρξη διαφορών στις «τεχνικές κοινωνικού ελέγχου» ανάμεσα στους χιμπατζήδες υποδείκνυε ότι οι ανθρώπινοι τρόποι ήταν επίσης ψυχοβιολογικά νομιμοποιημένοι και αναπόφευκτοι.

Η ανδρική συμπεριφορά, με δυο λόγια, χαρακτηρίζεται κυρίως από τη διάσπαση της προσοχής: η γυναικεία χαρακτηρίζεται πρωτίστως από την προσπάθεια να αποκτηθούν οφέλη με την κολακεία και την επιδίωξη της πρότεραιότητας ... Πολλές φορές φαίνεται στον παρατηρητή ότι το αρσενικό πασχίζει να διαγράψει την επίγνωση της υποταγής του: αντίθετα, το θηλυκό μοιάζει να ευελπιστεί ότι με τις προσπάθειές του θα πείσει το αρσενικό να του παραχωρήσει τη θέση του στον αγωγό τροφής ... Όσο για τα θηλυκά, τα προσφιλέστερα εφόδιά τους είναι τα κόλλα, τα τεχνάσματα ή η παραπλανητική πονηριά, πράγματα που εξόφθαλμα απουσιάζουν από τον κατάλογο των αρσενικών συμπεριφορών. Κι ακόμη πιο προσφιλείς στα θηλυκά είναι η άσκηση σεξουαλικής γοητείας και οι

ποικίλες μορφές παράκλησης ... Από τις παρατηρήσεις μας προκύπτει ολοφάνερα ότι το θηλυκό είναι πλάσμα με πολλαπλές προσωπικότητες, σαν τον χαμαιλέοντα (Yerkes 1943: 83).

Ο Γέρκις βίαζε τις «παρατηρήσεις» αυτές στην πειραματική κοινωνιολογία της δοκιμασίας για την παροχή τροφής. Δεν άφησε στη φαντασία το δίδαγμα για τα όρια της πολιτισμικής διαμόρφωσης της προσωπικότητας, κι επομένως για την πιθανότητα κοινωνικής μεταβολής:

Με εντυπωσίασαν οι αντίθετες στάσεις και δραστηριότητες που αποκαλύφθηκαν από τον ανταγωνισμό για την τροφή, και τις προτείνω ως τεκμήρια ότι ο αρσενικός και ο θηλυκός χιμπατζής διαφέρουν μεταξύ τους ως προς τα συμπεριφορικά γνωρίσματά τους τόσο αναμφίβολα και σημαντικά όσο διαφέρουν και στη σωματική διάπλαση. Δεν είμαι διόλου πεπεισμένος ότι οι χαρακτηριστικές εικόνες ανδρισμού και θηλυκότητας μπορούν να αντιστραφούν με την αντιστροφή των πολιτισμικών επιρροών (Yerkes 1943: 85).

Τούτη η γνώμη θα πρέπει να αξιολογηθεί υπό το πρίσμα της ασυνήθιστης πίστης του Γέρκις στη δυνατότητα του ανθρώπινου είδους να διαπλάθεται και να τελειοποιείται με τη μηχανική. Θα έπρεπε κανείς να διαχειρίζεται και όχι να αρνείται ανόητα τις «διαφορές προσωπικότητας».

Ο Γέρκις πίστευε πως οι μελέτες της προσωπικότητας που χρησιμοποιούσαν υλικό από τη μελέτη των ανθρωποειδών αποτελούσαν ιδιαίτερα ευνοϊκό έδαφος, επειδή στην περίπτωση αυτή δεν υπήρχαν κοινωνικά ταμπού και προσωπικές αναστολές.

Συνεπώς, στοιχεία παρατήρησης όπως αυτά που εμφανίζονται στην παρούσα αναφορά που υποβάλλω, καθώς και στις συναφείς μελέτες σεξουαλικής ψυχολογίας στους ανθρωποειδείς πιθήκους, θα πρέπει να έχουν μεγάλη αξία για όσους ασχολούνται με προβλήματα κοινωνικής συμπεριφοράς καθώς και για όσους ψυχοπαθολόγους, ιδίως στην παρούσα συγκυρία, είναι προσηλωμένοι στην αποτίμηση, στην τελειοποίηση και τη χρήση ψυχαναλυτικών μεθόδων παρατήρησης και ερμηνείας (Yerkes 1939: 130).

Η προσωπικότητα υπήρχε «ολοφάνερα» στους χιμπατζήδες «ως μονάδα κοινωνικής οργάνωσης», μολοντί λιγότερο διαφοροποιημένη σε σύγκριση με το ανθρώπινο είδος. Ο όρος προσωπικότητα σήμαινε το λειτουργικό όλον, «το προϊόν της ολοκλήρωσης όλων των ψυχοβιολογικών γνωρισμάτων και ικανοτήτων του οργανισμού». Τα κληρονομικά χαρακτηριστικά και οι βασικές οργανικές ενορμήσεις σε μια φυσιολογική προσωπικότητα αποτελούσαν αρμονικό σύνολο με

τον ενσυνείδητο εαυτό. Συνοψίζοντας, η προσωπικότητα ήταν ένα απολύτως κεντρικό επιστημονικό αντικείμενο για την επιστήμη της ζωής και του ανθρώπου. Δεν ήταν δευτερεύουσας σημασίας το ζήτημα αν διέθετε κανείς αντρική ή γυναικεία προσωπικότητα· η εναρμόνιση και η ευτυχία του ατόμου και του πολιτικού σώματος εξαρτιόταν από την ορθή ανάπτυξή της. Ο Γέρκις δεν ήθελε να υποβαθμίσει την ποικιλομορφία και τη μεταβλητότητα. Η συγκριτική επιστήμη ήταν σχεδιασμένη ακριβώς ώστε να πραγματεύεται επιστημονικά τη μεταβλητότητα. Για ενορμήσεις με τόσο κεντρικό ρόλο όσο το σεξ και η επικράτηση, καθώς και για εκφράσεις τόσο πολυσήμαντες όσο ο αντρισμός και η θηλυκότητα, η καλλιέργεια της προσωπικότητας αποτελούσε ζήτημα υπεύθυνης επιστημονικής υπηρεσίας. Διακυβευόταν η δυνατότητα να οριστούν σε ορθολογική βάση οι προδιαγραφές του κοινωνικού ρόλου. Αν ήταν δυνατόν να μετρηθούν εγκαίρως οι ενορμήσεις και η προσωπικότητα, τότε θα μπορούσε να αρχίσει η κατάλληλη αγωγή τους. Ο Γέρκις ήταν επιφυλακτικός αλλά γεμάτος ελπίδα.

Αν η επικράτηση ως γνώρισμα της προσωπικότητας στον άνθρωπο διαθέτει υψηλού βαθμού θετική συσχέτιση με την ηγεσία, όπως καταφανώς συμβαίνει στο χιμπατζή· αν ευνοεί έκδηλα την ατομική πρωτοβουλία, την ερευνητικότητα, την επινοητικότητα και τη δημιουργικότητα ή αποτελεί προϋπόθεσή τους· κι αν επιπλέον θα πρέπει να αποδειχτεί αξιόπιστα μετρήσιμη κατά την παιδική ηλικία, τότε κάλλιστα μπορεί να αποκτήσει εξόφθαλμη αξία ως δείκτης επαγγελματικών κλίσεων και κοινωνικής χρησιμότητας, και συνεπώς ως βάση για τη διαφορετική εκπαιδευτική αγωγή και επιλογή απασχόλησης. Ακόμη και η συμβουλευτική γάμου θα μπορούσε να επηρεαστεί από αυτήν, διότι το ταίριασμα ή η κοινωνική καταλληλότητα ενδέχεται να εξαρτώνται πολύ από την ομοιότητα ή, το αντίστροφο, στην επικράτηση ως γνώρισμα της προσωπικότητας των συζύγων ή των συντρόφων (Yerkes 1939: 133).

Έχει σημασία ότι η έννοια του πολιτισμού στην ανθρωπολογία της δεκαετίας του 1930 εξαρτιόταν από την έννοια της προσωπικότητας. Με τον Γέρκις μετακινήθηκαν μέσω της προσωπικότητας από το ένστικτο στον πολιτισμό, στη μηχανική του ανθρώπου. Οι ίδιοι οι επιστήμονες ανέλαβαν το επιστημονικό καθήκον να συνδέσουν το σεξ, τη νόηση και την κοινωνία, καθιερώνοντας την πολλά υποσχόμενη νέα βιοεπιστήμη της συγκριτικής ψυχοβιολογίας των πρωτευόντων θηλαστικών, που ξεκινούσε από τη μάθηση και μέσω του κινήτρου έφτανε μέχρι την πειραματική κοινωνιολογία. Η πρωτευοντολογία υπηρέτησε ως μεσολαβητής ανάμεσα στις επιστήμες της ζωής και του ανθρώπου σε μια κρίσιμη περίοδο αναδιάτωσης των δογμάτων για τη φύση και τον πολιτισμό. Ο Γέρκις οργάνωσε τη ζωή του με βάση την πίστη ότι τούτη η επιστήμη θα προήγαγε μιαν ανώτερη ατομική και κοινωνική συνείδηση, τον ιδεολογικό στόχο του φιλελεύθερου ουμανισμού.

Προτού επεκταθούμε στη δεύτερη βασική ενότητα του παρόντος κεφαλαίου, την κοινωνιοβιολογία, αξίζει τον κόπο να επιστρέψουμε από τις ώριμες θέσεις του Γέρκις για την ενόρμηση και την προσωπικότητα στα πρωτεύοντα θηλαστικά ως μοντέλα του ανθρώπινου είδους, όπως διατυπώθηκαν προς το τέλος της δεκαετίας του 1930, στην ανάμειξή του με την έρευνα για το βιομηχανικό προσωπικό στις αρχές της δεκαετίας του 1920.

Ο Γέρκις, με την ιδιότητα του προσωρινού προέδρου στο ετήσιο συνέδριο της Ομοσπονδίας Ερευνών Προσωπικού (Personnel Research Federation), το 1920 ανέπτυξε ορισμένες θεματικές που διαπότηζαν το έργο του στη μηχανική του ανθρώπου. Άρχισε με μια προτροπή «να εμπιστευτούμε την ανιδιοτελή έρευνα προκειμένου να καθοδηγήσει τη φυλή μας σε μια σοφή λύση» του ζητήματος αν «το βιομηχανικό σύστημα και τα προϊόντα του [θα] πρέπει να αντιμετωπίζονται ως σκοποί ή μέσα για την ανθρώπινη ευημερία» (Yerkes 1922: 56). Κατά την αντίληψή του, η έρευνα για το προσωπικό, δηλαδή η μελέτη της ανθρώπινης συνιστώσας της παραγωγής, αποτελούσε τον καίριο γνωστικό κλάδο της νέας εποχής. «Είναι απολύτως δικαιολογημένη η πίστη ότι η μηχανική του ανθρώπου σύντομα θα καταλάβει τη δική της θέση ανάμεσα στις σημαντικές μορφές πρακτικών εγχειρημάτων» (Yerkes 1922: 57). Ο Γέρκις πίστευε ότι τα βιομηχανικά συστήματα είχαν ακολουθήσει εξελικτική πορεία από τη δουλειά, στο σύστημα της μισθωτής εργασίας και στο τωρινό σύστημα που βασιζόταν στη συνεργασία, καθώς και ότι μόνο τώρα μπορούσε να συνειδητοποιηθεί η αξία του προσώπου. Επειδή η έρευνα για το προσωπικό θεωρούσε το άτομο ως ορθή μονάδα παραγωγής, η συγκεκριμένη γνωστική πειθαρχία πρωτοστάτησε στην επιστημονική καλλιέργεια της ευφυούς συνεργασίας προκειμένου να αντικατασταθεί η ταξική σύγκρουση ανάμεσα στην εργασία και στον δυσπροσάρμοστο και εξελικτικά ξεπερασμένο καπιταλισμό της ελεύθερης αγοράς. Ο Γέρκις και οι φιλελεύθεροι συνάδελφοί του συνηγορούσαν στη μελέτη των σωματικών, των νοητικών, των πνευματικών και των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων ώστε να συναρμοστεί τέλεια το «πρόσωπο» με την πρέπουσα θέση του στη βιομηχανία. Η ισότητα σαφώς και δεν σήμαινε την οργανική ομοιότητα: επομένως, συνεπαγόταν ότι «στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, στα όρια που θέτουν η ηλικία, το φύλο και η φυλή, τα πρόσωπα είναι ίσα ενώπιον του νόμου και μπορούν να διεκδικήσουν το δικαίωμά τους ως πολίτες να έχουν όμοιες ευκαιρίες για ανθρώπινη μέριμνα και υπευθυνότητα» (Yerkes 1922: 58).

Κατά τον Γέρκις, η ισότητα ήταν το δικαίωμα του καθενός να καταλάβει τη φυσική του θέση που καθοριζόταν από την ανιδιοτελή επιστήμη. Το ουσιαστικό αντικείμενο της νέας επιστήμης ήταν οι *διαφορές*. Η έρευνα για το προσωπικό θα πρόσφερε αξιόπιστη πληροφόρηση στον διευθυντή προσλήψεων και σωστές συμβουλές επαγγελματικού προσανατολισμού στο «πρόσωπο». Τα ίδια τα «επαγγέλματα» θεωρούνταν ουδέτερα προϊόντα της βιομηχανικής προόδου, κι

επομένως το ζήτημα ήταν απλώς η απογραφή των ανθρώπινων χαρακτηριστικών σε μια δημοκρατία. Η μονάδα ανάλυσης ήταν το πρόσωπο, έχοντας μετασηματιστεί από την επιστημονική έννοια της προσωπικότητας που συνδέει τη φυσιολογία, την ιατρική, την ψυχολογία, την ανθρωπολογία και την κοινωνιολογία στην υπηρεσία της διοίκησης επιχειρήσεων. Επιπροσθέτως, το «πρόσωπο» και η «προσωπικότητα» διατηρούσαν μια ισχυρή αντιύλιστική νοηματική χροιά, ενώ ταυτόχρονα η σχετική ιδεολογία επέτρεπε επιστημονικές αναγωγές με αντικειμενικές μεθόδους – όπως η δοκιμασία νοημοσύνης, η έρευνα κινήτρων και η σεξουαλική ψυχοβιολογία. Το πάντρεμα του φιλοσοφικού ιδεαλισμού με τη φυσική επιστήμη παρήγαγε μοντέρνα παιδιά με καλούς τρόπους στο εργοστάσιο και στο σπίτι. Κοντολογίς, «η βιομηχανία έχει τώρα πια άφθονες ευκαιρίες να αναπτύξει κατάλληλες μεθόδους μέτρησης των προσώπων όσον αφορά τις χαρακτηριστικές, τις νοητικές και τις σωματικές ποιότητές τους, καθώς και να καθιστά αμέσως διαθέσιμες τις πληροφορίες αυτές συνδέοντάς τες με την τοποθέτηση, την επιλογή επαγγέλματος και τον προσανατολισμό» (Yerkes 1922: 60).

Μολονότι το πρόσωπο έπρεπε να είναι το *αντικείμενο* της επιστημονικής διοίκησης – μια ουσιώδης δομή κυριαρχίας στην επιστήμη της συνεργασίας –, η ιδεολογία της αυτοέκφρασης αποτελούσε επίσης στοιχείο εγγενές στην παρουσίαση του Γέρκις. Η προσωπική αρμονία και η κοινωνική διοίκηση στηρίζονταν σε καπιταλιστικά δόγματα περί προσωπικότητας. Η πεμπτουσία της αυτοέκφρασης, σύμφωνα με το μοντέλο αυτό, ήταν η ικανοποίηση των βασικών ενστίκτων, τα οποία γίνονταν γνωστά με την επιστήμη. Η επιστήμη, όχι η πάλη των τάξεων, ήταν εκείνη που μπορούσε να συνεισφέρει στην πρόσθετη προσαρμοστική εξέλιξη του ανθρώπου. Οι ενορμήσεις, προκειμένου να είναι κοινωνικά χρήσιμες, έπρεπε να αποτελούν ένα είδος οργανικού ενστίκτου συμβατού με τη βιολογική εξέλιξη της συνεργασίας που επιτέλους έβρισκε επαρκή βιομηχανική ανάπτυξη. Ο Γέρκις συναίρεσε λογικά το επιστημονικό αντικείμενο της προσωπικότητας με την πνευματική αξία του προσώπου: «Τώρα πια εναπόκειται στην έρευνα για το προσωπικό να πραγματοποιήσει μια επανάσταση ή μια μεταρρύθμιση ακόμη πιο σημαντική και ευεργετική [από την εφεύρεση των μηχανών], προσφέροντας επαρκή γνώση του ανθρώπου σε όλες τις ουσιαστικές όψεις και σχέσεις του και αναδεικνύοντας ανάγλυφα την ύψιστη αξία του προσώπου» (Yerkes 1922: 63). Η συγκριτική ψυχοβιολογία, ορθολογικοποιώντας την ανταλλαγή στη γαμήλια αγορά και την παραγωγική μηχανή της βιομηχανίας, κατέλαβε τη θέση της ανάμεσα στις επιστήμες της ζωής και του ανθρώπου που θεωρητικοποιούσαν τη φύση και την ανθρωπότητα σύμφωνα με τη λογική της καπιταλιστικής πατριαρχίας.

Μηχανική συστημάτων και επιστήμες διαχείρισης επενδύσεων: η κοινωνιοβιολογία

Το σεξ είναι αντικοινωνική δύναμη στην εξέλιξη ... Όταν πρωτοεμφανίστηκε η αμφιγονία, τα μέλη της ομάδας έγιναν γενετικά ανόμοια ... Αναπόφευκτο αποτέλεσμα είναι η σύγκρουση συμφερόντων ... Τα επακόλουθα από τις συγκρούσεις συμφερόντων είναι η ένταση και τα αυστηρά όρια στην εμπέλεια του αλτρουισμού και του καταμερισμού εργασίας.

E. O. Wilson, *Sociobiology: The New Synthesis*

Η μηχανική του οργανισμού με βάση το πρόσωπο δεν αποτελεί την κυρίαρχη μορφή βιοεπιστήμης στον ύστερο 20ό αιώνα. Μπορεί μάλιστα να υποστηριχτεί ότι η βιολογία έπαψε πια να υπάρχει και ότι ο οργανισμός αντικαταστάθηκε από τα κυβερνοσυστήματα, που μετέβαλαν ριζικά τις συνδέσεις ανάμεσα στις φυσικές επιστήμες και τις επιστήμες της ζωής και του ανθρώπου.¹⁷ Τέτοιες απόψεις διατυπώνουν ορισμένοι κοινωνιοβιολόγοι, και νομίζω πως έχουν ισχυρά επιχειρήματα. Πώς συνέβη αυτό; Ποιο το αποτέλεσμα, ιδίως για τις σχέσεις ανάμεσα στο σεξ, τη νόηση και το κέρδος; Το παρόν κεφάλαιο μπορεί να ερευνησει μόνον ένα μέρος της επανάστασης στη βιολογία που είχε ως αποτέλεσμα τη μοριακή βιολογία, την πληθυσμιακή γενετική, την οικολογία των οικοσυστημάτων και την κοινωνιοβιολογία. Στα μέσα της δεκαετίας του 1930, η ψυχοβιολογία του Γέρκις καθώς και τα ερευνητικά προγράμματα πολλών συναδέλφων του αντιμετώπιζαν προβλήματα με το Ίδρυμα Ροκφέλερ. Ο Γουόρεν Γουίβερ, ο νέος επικεφαλής του Τομέα Φυσικών Επιστημών, είχε τελείως διαφορετικό όραμα για το μέλλον της βιολογίας και για τη μηχανική ως βιοεπιστήμη. Ο Γουίβερ ήταν όργανο αλλά και σημείο πολύ ευρύτερων δυναμικών.¹⁸ Στις αρχές της δεκαετίας του 1960, η επανάσταση των επικοινωνιών είχε καταλάβει την εξουσία· μπορούμε να παρακολουθήσουμε τις συνέπειές της στη βιολογία σε τέσσερα αποκαλυπτικά και έγκυρα συλλογικά κείμενα, με αποκορύφωμά τους ένα εκδοτικά φροντισμένο εισαγωγικό κείμενο βιολογίας που αποτύπωνε την κατάσταση της επιστήμης και συντάχθηκε από τον Έντουαρντ Όσμπορν Γουίλσον και τους συναδέλφους του.¹⁹ Οι θεματικές της μηχανικής και της αγοράς στη συγκρότηση της καπιταλιστικής επιστήμης της ζωής επανέρχονται διαρκώς στο έργο του Γουίλσον (γεννήθηκε το 1929 και απέκτησε το διδακτορικό του από το Χάρβαρντ το

17. Τα κυβερνοσυστήματα [cybernetic systems] είναι αυτοματοποιημένα τεχνολογικά μηχανήματα βασισμένα σε αρχές εσωτερικής ρύθμισης (όπως τα κυκλώματα ανάδρασης). Βλ. ιδίως Optner (1973), Singh (1966), Buckley (1968), Weiner (1954), Ashby (1961).

18. Για παράδειγμα, βλ. Weaver (1948), Gray (1963), Lettvin κ.ά. (1959).

19. Cowdry (1930), Redfield (1942), Mesarovic (1968), Wilson κ.ά. (1978).

1955) και πολλών συναδέλφων του. Η κοινωνιοβιολογία είναι επιστήμη των επικοινωνιών, με μια λογική ελέγχου που προσιδιάζει στις ιστορικές συνθήκες του καπιταλισμού μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Η επικοινωνιακή επανάσταση μετατόπισε τη στρατηγική ελέγχου μεταθέτοντάς την από τον οργανισμό στο σύστημα, από την ευγονική στη διαχείριση πληθυσμών, από τη διοίκηση προσωπικού στις οργανωτικές δομές (κοινωνικοτεχνικά συστήματα και εργονομία) με βάση την επιχειρησιακή έρευνα (Lilienfeld 1978: κεφ. 4). Επικοινωνιακή επανάσταση σημαίνει ότι τα φυσικά αντικείμενα επαναθεωρητικοποιούνται ως τεχνολογικά μηχανήματα που κατανοούνται ορθά με όρους μηχανισμών παραγωγής, μεταφοράς και αποθήκευσης της πληροφορίας. Οι αλλαγές στην τεχνολογία των υπαρκτών επικοινωνιακών συστημάτων πρόσφεραν εν μέρει το υλικό στήριγμα για θεμελιώδεις επιστημονικές αναδιατυπώσεις. Ο πόλεμος και τα προβλήματα στρατιωτικής διοίκησης ενθάρρυναν νέες εξελίξεις στην επιστήμη. Η επιχειρησιακή έρευνα άρχισε με τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και με τις προσπάθειες να συντονιστούν οι συσκευές ραντάρ και οι πληροφορίες για τις θέσεις του εχθρού με ολικό ή συστημικό τρόπο, που αντιλαμβανόταν τον άνθρωπο χειριστή και τον υλικό μηχανικό εξοπλισμό ως ενοποιημένο αντικείμενο ανάλυσης. Τα στατιστικά μοντέλα εφαρμόζονταν ολοένα συχνότερα σε προβλήματα προσομοίωσης και πρόβλεψης για τη λήψη κρίσιμων αποφάσεων. Η εκρηκτική μεταπολεμική ανάπτυξη των ηλεκτρονικών βιομηχανιών και της τεχνολογίας επικοινωνιών συνδεόταν όλο και περισσότερο με στρατηγικές κοινωνικού και στρατιωτικού σχεδιασμού προκειμένου να επινοηθούν και να διοικηθούν σταθερά συστήματα οργανωμένα γύρω από αρκετούς άξονες παραλλαγής.²⁰ Η γνώση για το εύρος της παραλλαγής και τα αποτελέσματα της διαντίδρασης ανάμεσα σε τάξεις μεταβλητών αντικατέστησε το ενδιαφέρον για τις ατομικές καταστάσεις. Ο ηλεκτρονικός υπολογιστής, ένα μηχανήμα επικοινωνιών, πραγματοποιούσε και συνάμα συμβόλιζε νέες στρατηγικές ελέγχου.

Ας δεχτούμε ότι επικοινωνία σημαίνει έλεγχος – όμως έλεγχος για ποιο πράγμα; Και τούτος ο συγκεκριμένος στόχος επιτρέπει, άραγε, πραγματικά να χαρακτηριστούν ολόκληρες επιστημονικές δομές κατά βάθος καπιταλιστικές; Χωρίς να προτείνουμε κάποια οριστική απάντηση για το δεύτερο ερώτημα, ας εξετάσουμε το πρώτο. Οι σύνθετοι σταθεροί σχηματισμοί, οι σταθερές στρατηγικές εξέλιξης, κατείχαν ουσιώδη ρόλο στην πραγματοποίηση κέρδους σε εξαιρετικά περίπλοκες οικονομικές και πολιτικές συνθήκες. Το πρόβλημα που έθετε η θεωρία συστημάτων ήταν η συντήρηση και η μεγιστοποίηση του κέρδους στον μεταπολεμικό καπιταλισμό που μαστιζόταν από την κρίση. Το εύρος των ενδιαμέ-

20. Δύο έργα μυθοπλασίας αναπτύσσουν τις συνέπειες της νέας συστημικής προσέγγισης για τους ανθρώπινους πρώην οργανισμούς: το Rynchon (1974) και το Piercy (1976).

των δομών ανάμεσα στην απόσπαση υπεραξίας και την πραγματοποίηση κέρδους απαιτούσε ένα ολόκληρο σύνολο λόγων και τεχνολογιών που συνιστούσαν την επικοινωνιακή επανάσταση.

Καμία φυσική ή ανθρωπιστική επιστήμη δεν έμεινε ανεπηρέαστη από αυτούς τους τεχνικούς και θεωρητικούς μετασχηματισμούς. Ο τρόπος με τον οποίο συσχετίζεται επακριβώς κάθε επιστημονικός λόγος με τούτες τις ιστορικές μεταβολές αποτελεί ζήτημα λεπτομερούς μελέτης· σε πολλές περιπτώσεις, βεβαίως, οι συνδέσεις τους δεν θα είναι άμεσες ή απλές.²¹ Ωστόσο, είναι εντυπωσιακό ότι η επίσημη θεωρία της φύσης, όπως εκφράστηκε από την κοινωνιοβιολογία, μοιάζει δομικά με τις θεωρίες του προηγμένου καπιταλισμού για τη διαχείριση των επενδύσεων και τον έλεγχο των συστημάτων εργασίας, καθώς και με τις ασφαλιστικές πρακτικές που βασίζονται στις γνωστικές πειθαρχίες της δημογραφίας. Επιπροσθέτως, η κοινωνιοβιολογία, όπως όλες οι σύγχρονες βιολογίες, έχει ως κεντρικό αντικείμενο μελέτης μια μηχανή ελέγχου. Η φύση δομείται σε σειρές αλληλένδετων κυβερνοσυστημάτων, που προσεγγίζονται θεωρητικά ως ζητήματα επικοινωνίας. Η φύση έχει συγκροτηθεί συστηματικά με όρους καπιταλιστικής μηχανής και αγοράς. Ας εξετάσουμε πρώτα την αγορά.

Ο καλύτερος τρόπος προσέγγισης της αγοράς είναι με όρους ιστορίας της έννοιας της φυσικής επιλογής. Οι σύγχρονοι του Δαρβίνου είχαν επίγνωση ότι η φυσική οικονομία του, η ανταγωνιστική πάλη όλων εναντίον όλων με σκοπό το κέρδος, αναδείκνυε ορισμένες ανησυχητικές αναλογίες με την πολιτική οικονομία. Ο ίδιος ο Δαρβίνος συνειδητοποίησε τις οφειλές του στον Τόμας Μάλθους· η σπανιότητα των πόρων αποτελούσε κινητήρια δύναμη της φύσης καθώς και της ιστορίας (Malthus 1978: 26-30, 73-75, 98). Οι βιολογικοί πληθυσμοί αυξάνονταν προοδευτικά με τρόπο που αποτελούσε εγγύηση για τη μόνιμη σπανιότητα των πόρων, καθώς και για τη διαρκή τεχνική βελτίωση των μέσων παραγωγής. Η πρόοδος και η σπανιότητα των πόρων υπήρξαν δίδυμες δυνάμεις στην καπιταλιστική ανάπτυξη.²² Η αναπαραγωγή των βιολογικών οργανισμών φαινόταν να είναι η βασική διαδικασία τόσο στη φύση όσο και στην ιστορία, και η αναπαραγωγή ήταν εγγενώς ανταγωνιστική. Η σπανιότητα των πόρων έμοιαζε αναπόφευκτα συνδεδεμένη με μια φυσική διαδικασία και όχι με μια ιστορικά πε-

21. Κείμενα που εκθέτουν την υπόθεση αυτή: για τη μοριακή βιολογία, βλ. Jacob (1974)· για τις νευρολογικές και συμπεριφορικές επιστήμες, βλ. Angyal (1941), Peterfreund και Schwartz (1966), Altmann (1967)· για την οικολογία, βλ. Odum (1955, 1959, 1971, 1977), Farley (1977)· για την πολιτική επιστήμη, βλ. Lasswell και Kaplan (1950), Somit (1976), Eastman (1958)· για την ηθική φιλοσοφία ως έλεγχο ποιότητας, βλ. Potter (1971), Stanley (1978).

22. Young (1985: 164-248). Ο Κροπότκιν (Kropotkin 1902) πρότεινε μια αναρχική φυσική οικονομία. Για μια ειρηνιστική εκδοχή της, βλ. Allee (1938), και για σχετικό σχολιασμό, βλ. Caron (1977). Μια καπιταλιστική φυσική ιστορία προτείνεται στο Ghiselin (1974).

ριοριστική μορφή ιδιοποίησης του προϊόντος της ανθρώπινης παραγωγής. Δεν ήταν λοιπόν η παραγωγή αλλά η αναπαραγωγή που φαινόταν ορθή εστίαση για μια φυσική επιστήμη της κοινωνίας. Παρομοίως, οι αστοί πολιτικοί οικονομολόγοι εστίασαν, όπως επισήμανε ο Μαρξ, στην ίση και ανταγωνιστική ανταλλαγή στην αγορά, ενώ παράλληλα συσκότισαν τις σχέσεις κυριαρχίας στην παραγωγή. Τούτες ακριβώς οι σχέσεις επιβάλλονταν από συγκεκριμένους μηχανισμούς (συμπεριλαμβανομένης της τεχνολογίας) που σχεδιάστηκαν ώστε να αποσπάσουν το κέντρο ελέγχου από τον εργάτη. Όλα αυτά μας είναι γνωστά. Από αυτή την άποψη, η κοινωνιοβιολογία απλώς επεκτείνει και αναπτύσσει τη θεωρία της φυσικής επιλογής.

Η κοινωνιοβιολογία (Wilson 1975: 10) είναι μια βιολογική κατανόηση των ομάδων – των κοινωνιών και των πληθυσμών. Όπως συμβαίνει με όλες τις καπιταλιστικές επιστήμες, έτσι και εδώ το θεμελιώδες πρόβλημα που χρειάζεται εξήγηση είναι ο συνδυασμός των ατόμων για το κοινό καλό. Με αφετηρία τον ατομοκρατικό ατομικισμό, που αναπαράγεται στη δαρβινική θεωρία της φυσικής επιλογής, εκείνο που χρειαζόταν εξήγηση ήταν ο αλτρουισμός: αυτός φαινόταν ανορθολογικός σε μια συνεπή θεωρία της επιλογής. Ο αλτρουισμός στην κοινωνιοβιολογία ορίζεται ως «αυτοκαταστροφική συμπεριφορά που εκτελείται προς όφελος άλλων» (Wilson 1975: 578). Πώς θα αποκόμιζαν κέρδος τα άτομα μακροπρόθεσμα αν σπαταλούσαν το χρόνο τους και ερωτοτροπούσαν με τον κίνδυνο μέσα στην αυτοκαταστροφική γενναιοδωρία τους; Το πρόβλημα έμοιαζε οξύτατο ιδίως στις πιο προηγμένες φυσικές κοινωνίες – στα κοινωνικά έντομα και στα πρωτεύοντα εκτός των ανθρωποειδών, για να μην αναφέρουμε τις τάξεις του ανθρώπινου είδους. Η κοινωνιοβιολογία υιοθέτησε ως λύση την περίπλοκα ποσοτικοποιημένη επέκταση της έννοιας της φυσικής επιλογής και της πληθυσμιακής γενετικής, δημιουργώντας την ιδέα της «εγκλείουσας αρμοστικότητας: είναι το άθροισμα της προσωπικής αρμοστικότητας ενός ατόμου συν όλη την επίδρασή της στην αρμοστικότητα των συγγενών του εκτός από τους άμεσους απογόνους του· επομένως, είναι το συνολικό αποτέλεσμα της επιλογής συγγενών με αναφορά στο άτομο» (Wilson 1975: 586).

Οι ιδέες που σχετίζονταν με την εγκλείουσα αρμοστικότητα – επιλογή συγγενών, σεξουαλική επιλογή, γονική επένδυση– επέτρεπαν να ξανατεθεί μία παλαιά διαμάχη – σε ποιο επίπεδο πραγματοποιείται η φυσική επιλογή (Wynne-Edwards 1962· Trivers 1971, 1972); Και συγκεκριμένα, μπορεί η κοινωνική ομάδα να αποτελεί το κέντρο φυσικής επιλογής; Κι αν ισχύει αυτό, η ομάδα είναι άραγε ένα είδος υπεροργανισμού ανάλογο με το άτομο από την άποψη της φυσιολογίας και της γενετικής; Η απάντηση της κοινωνιοβιολογίας είναι αρνητική.²³ Ή,

23. Για την εξαφάνιση των υπεροργανισμών, βλ. Wilson (1971: 317-319) και Wilson (1975: 383-386).

μάλλον, τούτες οι υποθέσεις δεν έχουν πλέον νόημα. Ο γενετικός υπολογισμός στην κοινωνιοβιολογία αφορά στρατηγικές γονιδίων ή γονιδιακών συνδυασμών για τη μεγιστοποίησή τους. Κάθε είδους τάξεις φαινομένων είναι πιθανές, από τα άφυλα άτομα μέχρι τις κοινωνίες εντόμων με δομή κάστας που διαθέτουν ένα μόνον αναπαραγωγικό ζευγάρι και τις κοινωνίες με διαφοροποιημένους ρόλους και πολλά αναπαραγόμενα μέλη. Καμία από αυτές τις τάξεις φαινομένων δεν αποτελεί κεντρικό αντικείμενο ενδιαφέροντος. Το νοούμενο αντικείμενο είναι το γονίδιο μέσα στη γονιδιακή δεξαμενή, ο «αντιγραφέας» όπως το ονομάζει ο Ρίτσαρντ Ντόκινς. Η κοινωνιοβιολογία αναλύει κάθε συμπεριφορά με όρους του υπέρτατου εξηγητικού επιπέδου, της γενετικής αγοράς.

Τα σώματα και οι κοινωνίες δεν είναι παρά στρατηγικές των αντιγραφένων για τη μεγιστοποίηση του αναπαραγωγικού τους κέρδους. Η φαινομενική συνεργασία των ατόμων ενδέχεται να αποτελεί τελείως ορθολογική στρατηγική, αν πραγματοποιηθούν αναλύσεις για τη μακροπρόθεσμη σχέση κόστους και οφέλους στο επίπεδο των γονιδίων. Για τις αναλύσεις αυτές χρειάζεται να αναπτυχθούν και να εφαρμοστούν μαθηματικά εργαλεία άμεσα συνδεδεμένα με την πολιτική οικονομία και τις τεχνικές απαιτήσεις της. Η καινοφανής διάσταση στην πολιτική και τη φυσική οικονομία του ύστερου 20ού αιώνα είναι το κοινό τους πρόβλημα να κατανοήσουν πολυσύνθετες μορφές συνδυασμών, που συσκοτίζουν το ρόλο του ανταγωνισμού ως στέρεου θεμελίου του καπιταλισμού με φαινόμενα όπως ο αλτρουισμός και η φιλελεύθερη έννοια της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης στις διεθνικές επιχειρήσεις.

Το κέρδος υπολογίζεται στη «φύση» με βάση τα γονίδια, και το πρόσταγμα της φύσης είναι η αναπαραγωγή ή η αντιγραφή. Όμως η αναπαραγωγή δεν ταυτίζεται με το σεξ. Στην πραγματικότητα το σεξ είναι μια επικίνδυνη σύγχρονη καινοτομία, και μάλιστα από εκείνες που αμφισβητούν τόσο έντονα την παλαιότερη λογική της ατομικής αποκόμισης κέρδους, ώστε απαιτείται ιδιαίτερη προσοχή. Τα φυσικά συστήματα αντιγραφής, όπως και κάθε άλλο καπιταλιστικό σύστημα, αναγκάζονται να εισάγουν συνεχώς ριζικές καινοτομίες, ειδάλλως θα υποσκελιστούν από τον δυναμικό ανταγωνισμό. Το σεξ είναι μια τέτοια πρόοδος. Οι κοινωνίες μπορούν να ορθολογικοποιηθούν διερευνώντας τις συνέπειες του ατομικού πλεονεκτήματος και της εγκλείουσας αρμοστικότητας, ενώ όσες χαρακτηρίζονται από ύψιστη ολοκλήρωση, όπως οι κοινωνίες των εντόμων, ελαχιστοποιούν τα διαταρακτικά αποτελέσματα του σεξ. Το σεξ αποτελεί περιορισμό για το σχηματισμό των κοινωνιών, επειδή τα άτομα που αναπαράγονται με αμφιγονία δεν είναι γενετικά πανομοιότυπα. Συνεπώς, αναπτύσσουν ανταγωνισμό με διαφορετικές επενδυτικές στρατηγικές (Wilson 1975: 314 κ. ε.).

Για ποιο λόγο λοιπόν ριψοκινδυνεύουν με επικίνδυνες επενδυτικές στρατηγικές; Επειδή αυτές επιταχύνουν την καινοτομία – τη γρήγορη παραγωγή νέων γονότυπων που μπορούν να ανταποκρίνονται σε περιβαλλοντικές αλλαγές ή σε άλ-

λες τυχαιότητες. Η διαφοροποίηση αυτού του είδους μακροπρόθεσμα μεγιστοποιεί τις πιθανότητες επιτυχίας. Με τη γρήγορη παραγωγή νέων γονότυπων, που δεν εξαρτάται πρωτίστως από τη μετάλλαξη, οι αναπαραγόμενοι διασφαλίζουν ένα ανταγωνιστικό πλεονέκτημα. Οι κίνδυνοι του σεξουαλικού ανταγωνισμού, φυσικά, θα υπερβαίνουν σε ορισμένες περιστάσεις τα πλεονεκτήματα της γρήγορης διαφοροποίησης, όπως υποστηρίζει η κοινωνιοβιολογία. Στόχος της λοιπόν είναι η ποσοτική αποτίμηση των κατάλληλων στρατηγικών. Αν το σεξ πάψει να αποτελεί προσόν, θα φύγει από τη μέση. Ωστόσο, καμία κοινωνία της οποίας τα περισσότερα μέλη συμμετέχουν στην αμφιγονία δεν μπορεί να ελπίζει σε μια πραγματική ειρήνη. Το καλύτερο ενδεχόμενο για αυτήν είναι η αρμονική διαχείριση των ανταγωνιστικών επενδυτικών στρατηγικών, έτσι ώστε να διατηρείται το σύστημα ως σύνολο (φυσική εξέλιξη).

Συνέπεια τούτης της ανάλυσης για το σεξ είναι η προσοχή που δίνεται στα ανταγωνιστικά συμφέροντα των αρσενικών και των θηλυκών κατά την αναπαραγωγή. Μερικές από τις καλύτερες μελέτες για τις γονικές επενδυτικές στρατηγικές πραγματοποιήθηκαν στα πτηνά, επιτρέποντας την κατανόηση ζητημάτων όπως το μέγεθος της γέννας και οι συμπεριφορικές διαφορές των αρσενικών και των θηλυκών (ιδίως όσον αφορά την ετοιμότητα για ζευγάρωμα).²⁴ Υποστηρίχθηκε λοιπόν ότι η κοινωνιοβιολογία καθιερώνει την απόλυτη ισότητα αρσενικών και θηλυκών, καταδεικνύοντας ότι ανταγωνίζονται ισότιμα μεταξύ τους –έστω και με διαφορετικές στρατηγικές– στο μοναδικό παιχνίδι που μετρά, τη συσσώρευση γενετικού κέρδους. Οι διαφορετικές στρατηγικές αποτελούν συνάρτηση της διαφορετικής για το κάθε φύλο ενεργητικής αφοσίωσης στην αναπαραγωγή. Τα μέλη του ζευγαριού πρέπει να θεωρούν το ένα το άλλο ως μέσο καπιταλιστικής συσσώρευσης που δεν ελέγχεται αξιόπιστα. Το φύλο που αφιερώνει τεράστιους ενεργειακούς πόρους στην επώαση και την ανατροφή θα αναπτύξει σεμνοπρεπή συμπεριφορά και θα υιοθετήσει σκεπτικιστική στάση απέναντι στους ασταθείς ερωτικούς συντρόφους. Τούτες οι θεμελιώδεις συμπεριφορές, λοιπόν, θεωρήθηκαν σχεδόν με βεβαιότητα γενετική εντολή και περιορισμός (Dawkins 1976).

Οι πανεπιστημιακές εκδόσεις του Χάρβαρντ, προωθώντας το βιβλίο της Σάρα Μπλάφερ Χέρντυ για τη συμπεριφορά των λαγκούρ, που τόνιζε τις ανταγωνιστικές αναπαραγωγικές στρατηγικές των αρσενικών και των θηλυκών, χαρακτηρίζαν φεμινιστικό αυτό το είδος φυσικής ιστορίας (Ford 1976· Hrdy 1977). Δύσκολα θα ανακαλύπταμε μια αιτιοκρατική προσέγγιση για τη φεμινιστική πολιτική θεωρία που να περιορίζεται πιο έντονα από την αγορά. Η εφαρμογή της κοινωνιοβιολογίας στα ανθρώπινα όντα επικεντρώνεται ως επί το πλείστον στον ανταγωνισμό μεταξύ των φύλων (Weinrich 1977).

24. Crook (1970)· Ellis (1965)· για επέκταση στα πρωτεύοντα θηλαστικά, βλ. Crook και Gartlan (1966).

Ας αφήσουμε όμως την αγορά, παρότι είναι πλούσια σε ανεξήγητα θέματα, και ας δούμε με ποιον τρόπο η κοινωνιοβιολογία θεωρητικοποίησε τη φύση ως μηχανή επικοινωνιών ή ελέγχου. Και πάλι, δεν εστιάζω στην εφαρμογή της κοινωνιοβιολογίας στη ζωή του ανθρώπου, αλλά στις θεμελιώδεις έννοιες της επιστήμης. Τα γονίδια πρέπει να κατασκευάσουν σταθερά εργαλεία μεσολάβησης· πρέπει δηλαδή να παράγουν μηχανές που *σωματοποιούν* εξελικτικά σταθερές στρατηγικές, όπως ακριβώς το κεφάλαιο απαιτεί κεφαλαιοκρατικούς θεσμούς. Χωρίς μηχανισμούς μετάδοσης και αντιγραφής, τα γονίδια μοιάζουν με αποθησαυρισμένο χρήμα. Η αγορά απαιτεί μια τεχνολογία παραγωγής συνεπή με τις προταγές της. Εδώ αφήνουμε το βασίλειο του ανταγωνισμού και της ανταλλαγής και εισερχόμαστε στα εργοστάσια της ζωής. Τι είδους είναι, αλήθεια, οι μεσολαβητικές μηχανές που διέπονται από τα γονίδια; Κυβερνοσυστήματα, φυσικά.

Η κοινωνιοβιολογία μελετά δύο βασικά είδη συστημάτων: τους πληθυσμούς και τις κοινωνίες. Και τα δύο μελετώνται με βάση τα όρια της πληροφορίας και των ενεργειακών ροών. Η πληροφορία και η ενέργεια συνιστούν διαφορετικές όψεις του ίδιου νομίσματος, κάτι που μπόρεσε να πραγματοποιηθεί από τη θερμοδυναμική και τις επιστήμες της πληροφορικής. Οι πληθυσμοί μετρώνται με βάση τα όρια γονιδιακής ροής στο χρόνο· τα γονίδια είναι υλοποιήσεις πληροφορίας. Η κοινωνιοβιολογία μελετά κοινωνίες με όρους επικοινωνιακών ζωνών και ανταλλαγής πληροφορίας (Wilson 1971: 224 κ. ε.· Wilson 1975, κεφ. 1). Τα άτομα είναι συστήματα κοινά στην κοινωνιοβιολογία και σε άλλους τομείς της βιοεπιστήμης. Τα άτομα επίσης μελετώνται ως τμήμα δομημένων ροών πληροφορίας και ενέργειας, που αλληλεπιδρούν με άλλα άτομα· αποτέλεσμα είναι ανώτερα επίπεδα ευταξίας (κοινωνίες, πληθυσμοί). Τα άτομα είναι ενδιάμεσες δομές που κατασκευάζονται ή, μάλλον, καταρτίζονται μεθοδικά από τα γονίδια.

Τα γονίδια στην πραγματικότητα δεν φτιάχνουν τίποτε άλλο παρά μηχανές με συμπεριφορά. Επομένως, η συμπεριφορά αναδεικνύεται κεντρικό μέλημα της κοινωνιοβιολογίας. Η συμπεριφορά είναι ο βηματοδότης της εξελικτικής διαδικασίας· καθορίζει το βαθμό συστημικής μεταβολής με την ικανότητά της να ανιχνεύει και να αποκρίνεται σε μεταβλητές. Ο Ντόκινς στο κεφάλαιο «Η γονιδιακή μηχανή» συζητά τη συμπεριφορά με όρους κίνησης που ρυθμίζεται χρονικά και ελέγχεται από έναν βιολογικό υπολογιστή με στοιχειώδες συστατικό του το νευρώνα (Dawkins 1976: 49-70). Τα γονίδια μοιάζουν με σκακιστικά προγράμματα υπολογιστή: οικοδομούν δηλαδή εγκεφάλους, δραστικά όργανα και αισθητηριακούς διαύλους. Οι εγκέφαλοι είναι επεξεργαστικά μηχανήματα με λογικά προγράμματα. Όροι όπως «φαντασία» (εντελώς νοησιαρχική ιδιόλεκτος) αναφέρονται σε μορφές προσομοίωσης που τις έκαναν πραγματοποιήσιμες προηγμένοι εγκέφαλοι. Αποστολή των εγκεφάλων είναι η πρόβλεψη των αλληλένδετων συστημικών ενδεχομενικοτήτων, στις οποίες συμπεριλαμβάνεται το περιβάλλον καθώς και ο έλεγχος της συχνότητας κίνησης. Στόχος του συστήμα-

τος είναι η μεγιστοποίηση του γενετικού κέρδους, κάτι που απαιτεί τη δόμηση ειδικών μορφών ελέγχου. Η ταχύτητα και η χωρητικότητα επεξεργασίας αποτελούν τις βασικές παραμέτρους του εγκεφάλου ως οργάνου ελέγχου.

Ο Γουίλσον (Wilson 1975, κεφ. 7) αποκαλεί την κοινωνική συμπεριφορά όργανο ανίχνευσης των μεταβολών στο περιβάλλον. Επεξεργάζεται την έννοια των πολυεπίπεδων, ιεραρχικά σχεδιασμένων συστημάτων ανίχνευσης. Συσχετίζοντας τους κατάλληλους μηχανισμούς ανίχνευσης με την κατάλληλη χρονική κλίμακα, εργάζεται με «καθοδική» φορά που βαίνει από τα επίπεδα της εξελικτικής προσαρμογής (που συμπεριλαμβάνουν μορφογενετικές μεταβολές και μια ιεραρχία οργανισμικών «αποκρίσεων»), από τα συστήματα ενστίκτων-ανακλαστικών μέχρι τα συστήματα γενικευμένης μάθησης) προς τις ατομικές προσαρμογές (που συμπεριλαμβάνουν τη μάθηση, την κοινωνικοποίηση και το παιχνίδι). Η διαμάχη για την αντίθεση φύσης και ανατροφής είναι ανόητη. Το ερώτημα είναι ποιο επίπεδο ανιχνευτικού οργάνου εξετάζεται κάθε φορά.

Ένα σημαντικό ζήτημα που πρέπει να έχουμε διαρκώς κατά νου είναι ότι φαινόμενα όπως η ορμονική διαμεσολάβηση της συμπεριφοράς, η οντογενετική ανάπτυξη της και τα κίνητρά της ... στην πραγματικότητα δεν είναι παρά σύνολα προσαρμογών ρυθμισμένα σε μορφές περιβαλλοντικής αλλαγής διαφορετικών διαρκειών. Δεν συνιστούν θεμελιώδεις ιδιότητες των οργανισμών γύρω από τις οποίες πρέπει να διαμορφώσει τη βιολογία του το είδος ... Τα φαινόμενα δεν μπορούν να εξηγηθούν γενικά αναζητώντας περιοριστικά χαρακτηριστικά στον φλοιό των επινεφριδίων, στο μεσεγκέφαλο των σπονδυλωτών ή σε άλλα όργανα ελέγχου, επειδή τα ίδια τα συγκεκριμένα όργανα εξελίχθηκαν προκειμένου να υπηρετήσουν τις απαιτήσεις των ειδικών πολλαπλών ανιχνευτικών συστημάτων που διαθέτουν τα επιμέρους είδη (Wilson 1975: 145).

Επομένως, η φυσιολογία υπάγεται σε ένα άλλο επίπεδο ανάλυσης, στο επίπεδο της επιχειρησιακής έρευνας που προσανατολίζεται σε βιολογικά ανιχνευτικά όργανα πολύ πιο ευαίσθητα από τα ραντάρ. Τούτη η προσέγγιση της συμπεριφοράς, της προσαρμογής και του εγκεφάλου με επιχειρησιακούς όρους ανάλογους με αυτούς που μελετούνταν κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, αντιτίθεται ριζικά στα ψυχοβιολογικά αξιώματα του Γέρκις για τη νόηση, τον έγκεφαλο και την κοινωνία. Η βιολογική απογραφή και η διοίκηση προσωπικού παραμερίστηκαν. Μεγάλη απόσταση χωρίζει από τη μία πλευρά τα πρόσωπα ή τους υπεροργανισμούς (η νόηση συντονίζει το σεξουαλικό ένστικτο προκειμένου να παραγάγει συνεργασία) και από την άλλη τα πολλαπλά ανιχνευτικά συστήματα (με τη νόηση ως στρατηγική των γονιδίων).

Η θεωρία των επικοινωνιών συνδέεται στενά με την κοινωνιοβιολογική πραγμάτευση της συμπεριφοράς. Η επιχειρησιακή έρευνα δεν απέχει πολύ από

τις επιστήμες της πληροφορίας. Η επικοινωνία συνίσταται στην αποστολή και τη λήψη σημάτων με νόημα, που έχουν ως αποτέλεσμα μεταβαλλόμενες πιθανότητες συμπεριφοράς. Σύμφωνα με τον Γουίλσον (Wilson 1957: 201), έργο της επιστήμης του είναι να συντάξει μια «σημειωτική των ζώων»: δηλαδή να μελετήσει τις γενικές ιδιότητες της επικοινωνίας.²⁵ Στοιχειώδης διάσταση του έργου αυτού είναι μια ανάλυση των *τρόπων* επικοινωνίας, κάτι που απαιτεί να δοθεί προσοχή στους αισθητηριακούς διαύλους, είτε είναι ακουστικοί είτε απτικοί, ηχητικοί ή χημικοί.

Κατά συνέπεια είναι θεμιτό να αναλύσουμε τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα που έχουν οι αρκετές αισθητηριακές μορφές σαν να ανταγωνίζονταν μεταξύ τους σε μια ανοιχτή αγορά για το προνόμιο της μεταφοράς μηνυμάτων. Με μια πιο οικεία διατύπωση, μπορούμε εύλογα να υποθέσουμε ότι τα είδη εξελίσσονται προς το μείγμα αισθητηριακών ερεθισμάτων που μεγιστοποιεί την αποτελεσματικότητα της ενέργειας ή της πληροφορίας, είτε και των δύο (Wilson 1975: 231).

Σε αυτά ακριβώς τα συμφραζόμενα θα πρέπει να εξετάσουμε μία από τις σημαντικότερες ερευνητικές συνεισφορές του Γουίλσον στην κοινωνιοβιολογία: τη μελέτη για τη χημική επικοινωνία μεταξύ εντόμων με τη μεσολάβηση φερομονών. Οι φερομόνες είναι χημικές ουσίες που παράγονται συνήθως από αδένες. «Ένα άτομο εκλύει το υλικό ως σήμα και ένα άλλο αποκρίνεται αφού το γευτεί ή το οσμιστεί» (Wilson 1975: 591). Τα κοινωνικά έντομα χρησιμοποιούν ευρέως αυτόν τον τρόπο επικοινωνίας. Ο Γουίλσον (Wilson 1962, 1971: κεφ. 12-14) γύρω στο 1958 προσάρμοσε μια μαθηματική τεχνική έτσι ώστε να μετρήσει το ποσό πληροφορίας που μεταδίδεται με τα οσμητικά ίχνη του κόκκινου μυρμηγκιού και να το συγκρίνει με το ποσό που μεταδίδεται με τον λικνιστικό χορό των μελισσών. Το ευρύτερο σχέδιο ήταν η μετάφραση κάθε είδους συμπεριφοράς σε στοιχειώδεις μονάδες πληροφορίας που θα μπορούσαν να τις επεξεργαστούν με τη συμβατική θεωρία της πληροφορίας που συσχετίζει την ενέργεια, τη χωρητικότητα, το θόρυβο, την αμφισημία κ.ο.κ. Στόχος του Γουίλσον ήταν να κατανοήσει την επικοινωνία ως στοιχείο των ιεραρχικά διαβαθμισμένων εξελικτικών σταθερών στρατηγικών, που διαφοροποιούνται με βάση τη χρονική κλίμακα και την υλική μορφή, προς το συμφέρον της γενετικής αρμοστικότητας ή της μεγιστοποίησης του γενετικού κέρδους.

Η εδαφικότητα και τα συστήματα επικράτησης είναι τρόποι επικοινωνίας

25. Ο Γουίλσον βασίστηκε κυρίως στον γλωσσολόγο Τόμας Α. Σίμπλεκ, ο οποίος με τη σειρά του είχε στηριχτεί στη φιλοσοφία της γλώσσας που πρότεινε ο Τσαρλς Μόρις. Βλ. Sebeok (1968), Morris (1938).

που διατηρούν σταθερές διαμορφώσεις κατά τη διάρκεια μέσων χρονικών διαστημάτων (Wilson 1975: κεφ. 12-13). Η επιθετικότητα, μια μορφή ανταγωνισμού, είναι κατά βάση ένας τύπος επικοινωνίας που πρέπει να αναλυθεί με όρους λειτουργικού περιεχομένου και ενεργητικής αποτελεσματικότητας. Αν ο εξελικτικός μηχανικός διαπιστώσει ότι η επιθετικότητα δεν ανταποκρίνεται στις προσδοκίες, τότε μπορεί να είναι καταρχήν περιττή, όπως και το σεξ. Αυτό όμως είναι μάλλον απίθανο· ωστόσο, θα πρέπει να αναμένονται παρωχημένες εκφράσεις επιθετικότητας, που προσφέρουν μοντέλα κοινωνικής και ψυχολογικής θεραπείας στις τάξεις του ανθρώπινου είδους. Η απαρχαίωση είναι κεντρικό θέμα στη βιολογία των αυτοματοποιημένων τεχνολογικών οργάνων. Πρόδηλη είναι η αντίθεση με την οργανισμική ψυχοβιολογία του Γέρκις που κορυφώνεται στο πρόσωπο. Για έναν κοινωνιοβιολόγο, η επικράτηση δεν είναι γνώρισμα, ούτε καν ατομική οργανική προδιάθεση, αλλά συστημική ιδιότητα. Στην κοινωνιοβιολογία δεν προσιδιάζει μια παρέμβαση της μηχανικής που εντάσσεται στον τύπο της κλινικής διάγνωσης με βάση μια αναλογία με τη φυσιολογία και την επιστημονική ιατρική, αλλά στον τύπο της ανάλυσης και του σχεδιασμού συστημάτων. Ωστόσο, οι δύο μορφές μηχανικής υποστηρίζουν εξίσου τον ειδικό ρόλο του ειδήμονα στο σχεδιασμό της ιστορίας (συστημάτων) στο επίπεδο του ανθρώπου.

Καίριο σημείο στο σχεδιασμό συστημάτων είναι η βελτιστοποίηση. Βελτιστοποίηση δεν σημαίνει τελειότητα. Ένα σύστημα πρέπει να είναι αρκετά καλό ώστε να επιβιώνει σε δεδομένες συνθήκες. Η φύση μπορεί να είναι οκνηρή και φαίνεται πως εγκατέλειψε προ πολλού το φυσικό θεολογικό σχέδιο προσαρμοστικής τελειότητας. Ο Γέρκις προσπαθούσε να βρει την τελειότητα στην προσαρμοστικότητα, όχι οι κοινωνιοβιολόγοι. Βελτιστοποίηση δεν σημαίνει μέγιστη παραγωγική αποτελεσματικότητα ανά πάσα στιγμή. Τα έντομα στις βελτιστοποιημένες κοινωνίες μπορούν να είναι εξίσου οκνηρά και εργατικά· αυτό έχει μετρηθεί με ακρίβεια. Βασικό για τη βελτιστοποίηση του συστήματος δεν είναι η τελειότητα κάθε μυρμηγκιού εργάτη ατομικά αλλά τα *μαζικά* αποτελέσματα πολλών μεταβλητών. Επομένως, η επιστημονική διοίκηση ταιλορικού τύπου είναι ακατάλληλη ως ανάλογο της σύγχρονης επιστημονικής μελέτης της φυσικής οικονομίας.

Στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1960, ο Γουίλσον βασίστηκε στη συστημική επιστήμη της εργονομίας που αναπτύχθηκε στην ανθρωποκοινωνιολογία της καπιταλιστικής παραγωγής.²⁶ Η εργονομία είναι η ποσοτική μελέτη της κατανομής εργασίας, εκτέλεσης και αποτελεσματικότητας· πρέπει να συνυπολογίσει την ιστορία των συστημάτων, επειδή αυτή απολύγει στα όρια των διαθέσιμων

26. Wilson (1963, 1968). Ο Γουίλσον παραθέτει ως πηγή του από την ανθρωποκοινωνιολογία το Murrell (1965).

υλικών και σε άλλους περιορισμούς. Στα φυσικά συστήματα οι περιορισμοί ενσωματώνονται κατά πάσα πιθανότητα στα γενετικά προγράμματα. Τα υφιστάμενα συστήματα παραγωγής τόσο στη φυσική όσο και στην πολιτική οικονομία συνιστούν συμβιβασμούς: ο μηχανικός καθορίζει ποιες πιθανές τροχιές αποτελούν την επιλογή, χωρίς να απολογείται στον ουτοπικό ακτιβισμό. Ο Γουίλσον εφαρμόσε την εργονομική ανάλυση στο ζήτημα του αριθμού, του τύπου και του συγχρονισμού της παραγωγής των διάφορων καστών στις κοινωνίες των εντόμων, προκειμένου να «αναλύσει τη βελτιστότητα». Μια τέτοια ανάλυση θα έδειχνε πόσες αμφιγονικά αναπαραγόμενες μορφές θα βρεθούν σε ένα δεδομένο είδος έμβριων όντων κάτω από συγκεκριμένες περιβαλλοντικές συνθήκες και τότε.

Πρώτον, ας εξετάσουμε την έννοια του κόστους στην αναπαραγωγή της αποικίας ... Η ώριμη αποικία, στη φάση που φτάνει στο προκαθορισμένο μέγεθός της, αναμένεται ότι θα περιέχει κάστες σε αναλογίες που προσεγγίζουν το βέλτιστο μείγμα. Τούτο το μείγμα ισούται απλούστατα με το λόγο των καστών που μπορεί να επιτύχει τη μέγιστη συχνότητα παραγωγής παρθένων βασιλισσών και αρσενικών εντόμων, ενόσω η αποικία βρίσκεται στο μέγιστο μέγεθός της ή το προσεγγίζει. Θα μας βοηθήσει να σκεφτούμε ότι μια αποικία εντόμων λειτουργεί περίπου σαν εργοστάσιο χτισμένο μέσα σε οχυρό ... [η] αποικία πρέπει να στείλει αλλού ορισμένα μέλη της προκειμένου να συγκεντρώσει τροφή, ενώ παράλληλα μετατρέπει την εξασφαλισμένη τροφή μέσα στη φωλιά σε παρθένες βασιλισσες και αρσενικά όσο το δυνατόν πιο γρήγορα και αποτελεσματικά. Η συχνότητα παραγωγής μορφών με φύλο είναι σημαντική αλλά όχι αποκλειστική συνιστώσα της αρμοστικότητας της αποικίας (Wilson 1971: 342).

Δύσκολα θα βρίσκαμε κάποιο σαφέστερο παράδειγμα για την ανάλυση βιολογικών αντικειμένων με όρους συστημικής επιστήμης που αντλούν από τη στρατιωτική μάχη, την ανταγωνιστική σεξουαλικότητα και την καπιταλιστική παραγωγή. Η επιστήμη της κοινωνιοβιολογίας του Γουίλσον δεν αντιλαμβάνεται πλέον το σεξ με όρους σχετικούς με το πρόβλημα της προσωπικότητας και με τις επιστήμες διοίκησης του προσωπικού, εφαρμοσμένους στην οικογένεια, την εκπαίδευση και τη βιομηχανία. Οι όροι αναφοράς που χρησιμοποίησε ο Γέρκις δεν έχουν θέση στη νέα βιολογία των βελτιστοποιημένων επικοινωνιακών συστημάτων που αξιολογούνται από έναν μηχανικό σχεδιασμού. Η ανησυχητική όψη όλων αυτών είναι ότι με τούτες τις αναλύσεις οι κοινωνιοβιολόγοι μπορούν να προβλέψουν ορθά, όπως έχουν όντως κάνει, τις κατανομές των καστών στα έντομα.

Ο Γουίλσον έκλεινε το κεφάλαιο της *Κοινωνιοβιολογίας* για τις καταβολές και την εξέλιξη των επικοινωνιών στρέφοντας την προσοχή στην κεντρική όψη της βιολογίας και παρουσιάζοντάς την ως μηχανική επιστήμη: δηλαδή ως επιστήμη που μελετά το σχεδιασμό συστημάτων αποβλέποντας στη βελτίωση των

δυναμικά παρωχημένων φυσικών συστημάτων ελέγχου με τη μεσολάβηση του ανθρώπου. «Αν είναι πράγματι ορθή η θεωρία της φυσικής επιλογής, ένα εξελισσόμενο είδος μπορεί να παρουσιαστεί μεταφορικά ως μηχανικός επικοινωνιών που προσπαθεί να συναρμολογήσει ένα μηχάνημα μετάδοσης όσο πιο τέλειο γίνεται με τα υλικά που διαθέτει» (Wilson 1975: 240). Οι φυλογενετικοί περιορισμοί στην εξέλιξη των φυσικών συστημάτων θα μπορούσαν να μελετηθούν στην περίπτωση του ανθρώπου και ενδεχομένως να ανασχεδιαστούν. Ωστόσο, θα υπάρχουν όρια στο σχεδιασμό, όρια κρίσιμα από μια ανθρώπινη πολιτική σκοπιά που αρνείται ότι τα ιεραρχικά συστήματα ελέγχου και άλλοι τρόποι κυριαρχίας αποτελούν φυσική αναγκαιότητα, από μια σκοπιά όπως ο σοσιαλιστικός φεμινισμός.

Η θεωρητική όψη της φύσης που αποτελεί υπόβαθρο της γενετικής μηχανικής και της βιοηθικής ως είδους της βιομηχανίας ποιοτικού ελέγχου εμφανίζεται ολοκάθαρα στην κοινωνιοβιολογία. Το έργο *Για την ανθρώπινη φύση* τονίζει τους περιορισμούς και τις βαθύτατα εγκαθιδρυμένες τροχιές, όμως δεν περιλαμβάνει κανέναν λογικό, και πολύ λιγότερο ηθικό, φραγμό απέναντι σε μια προσέγγιση των παρωχημένων συστημάτων η οποία βασίζεται εξ ολοκλήρου στη μηχανική.²⁷ Με την έννοια αυτή, έρχονται στην επιφάνεια οι ορθολογικοποιήσεις της καθεστηκυίας τάξης στο βιβλίο, παρότι εκτενείς και έκδηλα σεξιστικές, ρατσιστικές και ταξικά προκατελημμένες.

Η κοινωνιοβιολογία θεμελιώνεται σε μια καπιταλιστική και πατριαρχική ανάλυση της φύσης, που απαιτεί την κυριαρχία, κι εντούτοις είναι καινοτόμα στη μορφή της. Τα όρια της κοινωνιοβιολογίας στον μηχανικό ανασχεδιασμό τίθενται από την καπιταλιστική δυναμική της ατομικής ιδιοποίησης της αξίας και από τη συνεπακόλουθη ανάγκη για μια ακριβή τελεολογία της κυριαρχίας. Ο θεμελιώδης σεξισμός της δεν έγκειται τόσο στο ότι ορθολογικοποιεί τους ρόλους των φύλων ως γενετικές προδιαθέσεις, όσο στη βασική συλλογιστική της μηχανικής περί κυριαρχίας του «ανθρώπου» πάνω στη «φύση». Ο ανθρωπισμός της κοινωνιοβιολογίας, στον οποίο ορθά παραπέμπει αμυνόμενος ο Γουίλσον, αποτελεί ακριβώς τον πυρήνα του σεξισμού της επιστήμης του.²⁸ Και βεβαίως, η

27. Σε ολόκληρο το έργο *Για την ανθρώπινη φύση* (*On Human Nature*), ο Γουίλσον χρησιμοποιεί τις τεχνολογικές μεταφορές του επιστήμονα της αναπτυξιακής γενετικής Κ. Χ. Γουάντινγκτον (C. H. Waddington 1957).

28. Σε πολλά επιστημονικά και πρακτικά συμφραζόμενα ήδη έχει αρχίσει να εμφανίζεται μια φεμινιστική θεωρία της γνώσης η οποία υπερβαίνει μια κριτική που θεωρεί το σεξισμό ρητή δικαίωση της διαφοροποίησης των έμφυλων ρόλων και θέτει το ζήτημα του θεμελιώδους διϋσμού ανάμεσα στον άνθρωπο και τη φύση, τη νόηση και το σώμα, τον ελεγκτή και τον ελεγχόμενο. Βλ. Hartsock (1983α, 1983β), Harding (1978), Merchant (1980), Griffin (1978), έργα τα οποία οικοδομούν ένα είδος φεμινιστικού ανθρωπισμού. Η σημαντικότερη μη φεμινιστική κριτική του ανθρωπισμού ως λογικής της κυριαρχίας διατυπώνεται στο Foucault (1970).

ΣΧΗΜΑ 3
Η ΒΙΟΕΠΙΣΤΗΜΗ ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΑΣ

Η βιολογία ως μηχανική επιστήμη

<i>Μηχανή (παραγωγή)</i>	<i>Έλεγχος</i>	<i>Μηχανική</i>
μηχανή ως οργανισμός	λειτουργισμός	εναρμόνιση, απογραφή και κανονικοποίηση της ποικιλομορφίας
μηχανή ως κυβερνοσύστημα	επικοινωνία, πληροφορία	εκτεταμένη ολοκλήρωση, ανασχεδιασμός

Βιολογίες-κλειδιά: φυσιολογία, κυτταρική και αναπτυξιακή βιολογία, μοριακή βιολογία
 Βασικά μηχανικά υποσυστήματα: νευρικό σύστημα, αναπαραγωγικό σύστημα (νόηση και σεξ, πολιτισμός και φύση, νοημοσύνη και ένστικτο)

Βασικά μεταφορικά σχήματα: εξισορρόπηση, ισορροπία, πίεση
 Μοντέλο κατάρρευσης: απαρχαίωση, μειονέκτημα, θόρυβος ή αταξία

Βασική ηθική φιλοσοφία: βιοηθική ως ποιοτικός έλεγχος

Βασικές διαδικασίες που επιτρέπουν ως προοπτική τη μηχανική: κατάρρευση και συνάνθροιση, ανα-συνάνθροιση, αυτο-συνάνθροιση (π.χ. ιοί, μεμβράνες, οπτικό σύστημα, κυτταρικά οργανίδια): ρύθμιση και έλεγχος (γλωσσολογία, νέα λογική, ηλεκτρονικές βιομηχανίες και επιστήμες που παρέχουν βασικές βιολογικές κατηγορίες)

Η βιολογία ως επιστήμη επενδύσεων

Αγορά (ανταλλαγή)

Διαχείριση χαρτοφυλακίου

Βιολογίες-κλειδιά: γενετική, πληθυσμιακή βιολογία, οικολογία και εξέλιξη
 Στρατηγική: ατομικό συμφέρον, μεγιστοποίηση κέρδους, συσσώρευση, διαφοροποίηση
 Βασικό σκανδαλώδες στοιχείο: αλτρουισμός

Βασική ηθική φιλοσοφία: τήρηση συμβολαίου και καιροσκοπισμός

Βασικές διαδικασίες που επιτρέπουν μια επενδυτική προοπτική: ανταγωνισμός και συνεργασία ως μορφές στρατηγικής για τη μεγιστοποίηση, στρατηγικές παιχνιδιών, συμβόλαιο και ανταλλαγή στις καταβολές κάθε κοινωνίας (βασικές βιομηχανίες που παρέχουν βιολογικές κατηγορίες: ασφάλιση, συμβουλευτική, διαφήμιση)

κοινωνιοβιολογική συλλογιστική, όταν εφαρμόζεται στις ανθρώπινες κοινωνίες, διολισθαίνει στην εύκολη φυσικοποίηση των επαγγελματικών διακρίσεων, των ιεραρχιών επικράτησης, του ρατσιστικού σοβινισμού και της «αναγκαιότητας» της κυριαρχίας σε κοινωνίες που βασίζονται στην αμφιγονία, προκειμένου να τεθούν υπό έλεγχο οι χειρότερες πλευρές του γενετικού ανταγωνισμού. Παραδόξως, ωστόσο, η κοινωνιοβιολογία συνδέεται πιθανώς με τον έκδηλο σεξισμό και ρατσισμό *λιγότερο* από την ψυχοβιολογία και τις άλλες οργανικές λειτουργιστι-

κές βιολογίες. Η κοινωνιοβιολογία είναι μια ριζοσπαστική μηχανική επιστήμη που μπορεί με ευχέρεια να αποκαθάρει τα αντικείμενά της από παρωχημένα ψεγάδια στον φυσικό σχεδιασμό τους. Οι θεότητες του οργανικού σώματος δεν έχουν καμία ιερότητα για τους νέους σχεδιαστές των εξελικτικών σταθερών στρατηγικών. Διόλου δεν εκπλήσσει που ο Γουίλσον ολοκληρώνει το έργο *Για την ανθρώπινη φύση* (Wilson 1978: 209) απορρίπτοντας την Πανδώρα με μια έκκληση να αναγεννηθεί η λατρεία του Προμηθέα, του Τιτάνα που συμβολίζει την απελευθέρωση του ανθρώπου μέσω της κυριαρχίας. Στα αρχαία ελληνικά *Προμηθεύς* σημαίνει *προνοητικός*, το καλύτερο αποτέλεσμα για μια επιστήμη της επικοινωνίας.

Συμπέρασμα: είναι δυνατόν να υπάρξει φεμινιστική-σοσιαλιστική επιστήμη;

Η φύση είναι πάνω απ' όλα άσπρη ... [Τα σχέδιά της] γεννιούνται από έναν διαταραγμένο μανιοκαταθλιπτικό εγκέφαλο με απεριόριστα κεφάλαια. Σπατάλη. Η φύση θα δοκιμάσει τα πάντα μία έστω φορά. Αυτό λέει η μορφή του εντόμου. Καμία μορφή δεν είναι υπερβολικά αποκρουστική, καμία συμπεριφορά υπερβολικά χοντροκομμένη. Αν έχεις να κάνεις με οργανικές ενώσεις, τότε άσ'τες να ενώνονται. Κι αν δουλεύει, αν σαλεύει, άσ'την να κροταλίζει στο χορτάρι· πάντοτε υπάρχει χώρος για μία ακόμη· κι εσύ ο ίδιος άλλωστε, δεν είσαι δα τόσο όμορφος. Τούτη η οικονομία είναι ανοιχτοχέρα· τίποτε δεν πάει χαμένο κι ας ζοδεύονται όλα.

Annie Dillard, *Pilgrim at Tinker Creek*

Είδαμε δύο ποικιλίες της βιολογίας ως μηχανικής επιστήμης σε σχέση με τη γνώση και τις πρακτικές του πατριαρχικού καπιταλισμού. Δεν υπήρξε ξεκάθαρη διάκριση ανάμεσα στην αντικειμενική επιστήμη και την καταχρηστική ιδεολογία, επειδή οι σχέσεις της γνώσης με τους ιστορικούς επικαθορισμούς απαιτούν συνθετότερες έννοιες. Η επιστήμη, όπως το κεφάλαιο, κατά μία σημαντική έννοια υπήρξε προοδευτική. Ο ηλεκτρονικός υπολογιστής δεν είναι μόνο μια μηχανή κατασκευασμένη σύμφωνα με νόμους κυριαρχίας που αφορούν την εργασία και τον πόλεμο. Οι επιστήμες των επικοινωνιών, στις οποίες συμπεριλαμβάνεται η κοινωνιοβιολογία, είναι ανθρώπινα επιτεύγματα σε αλληλεπίδραση με τον κόσμο. Η κατασκευή όμως μιας φυσικής οικονομίας σύμφωνα με τις καπιταλιστικές σχέσεις, καθώς και η ιδιοποίησή της με σκοπό την αναπαραγωγή της κυριαρχίας, διαθέτουν τεράστιο βάθος. Δεν τοποθετούνται στο επίπεδο των καλών και των κακών πρωταγωνιστών αλλά στο επίπεδο της θεμελιώδους θεωρίας και πρακτικής.

Μια σοσιαλιστική-φεμινιστική επιστήμη πρέπει να αναπτυχθεί κατά τη δια-

δικασία της οικοδόμησης διαφορετικών ζών σε αλληλεπίδραση με τον κόσμο. Μόνον η υλική πάλη μπορεί να θέσει τέλος στη λογική της κυριαρχίας. Ο Μαρξ επέμενε ότι δεν πρέπει να κάνει κανείς γρήγορα άλματα, ειδικά θά καταλήξει σε μια φανταστική ουτοπία, αδύναμος και αδαής. Η αφθονία έχει σημασία. Η αφθονία είναι πράγματι ουσιώδης για την πλήρη ανακάλυψη και την ιστορική δυνατότητα της ανθρώπινης φύσης. Έχει σημασία αν δημιουργούμε τους εαυτούς μας σε συνθήκες πλησμονής ή ανεκπλήρωτης ανάγκης, στην οποία περιλαμβάνεται επίσης η ανάγκη για γνήσια γνώση και νόημα. Η φυσική ιστορία όμως –καθώς και το τέκνο της, οι βιολογικές επιστήμες– ως γνωστική πειθαρχία βασίστηκε ανέκαθεν στη σπανιότητα των πόρων. Η φύση, στην οποία συμπεριλαμβάνεται η ανθρώπινη φύση, θεωρητικοποιήθηκε και εννοιολογήθηκε στη βάση της έλλειψης πόρων και του ανταγωνισμού. Επιπροσθέτως, η φύση μας θεωρητικοποιήθηκε και αναπτύχθηκε με την κατασκευή μιας βιοεπιστήμης εντός και υπέρ του καπιταλισμού και της πατριαρχίας. Τούτο συγκαταλέγεται στα στοιχεία που συντηρούν τη σπανιότητα των πόρων με τη συγκεκριμένη μορφή της ιδιοποίησης της αφθονίας για το ιδιωτικό και όχι για το κοινό καλό. Επίσης συγκαταλέγεται στα στοιχεία που συντηρούν την κυριαρχία με τη μορφή μιας κλιμακωνόμενης λογικής και τεχνολογιών των συστημάτων εντολής και ελέγχου, που είναι θεμελιώδη για την πατριαρχία. Στο βαθμό που αυτές οι πρακτικές διέπουν τον τρόπο με τον οποίο θεωρητικοποιούμε τη φύση, παραμένουμε αδαείς και *πρέπει* να επιδοθούμε στην πρακτική άσκηση της επιστήμης. Είναι ζήτημα πάλης. Δεν γνωρίζω με τι θα έμοιαζε η βιοεπιστήμη αν η ιστορική δομή των ζών μας ελαχιστοποιούσε την κυριαρχία. Γνωρίζω όμως ότι η ιστορία της βιολογίας με πείθει πως η στοιχειώδης γνώση θα αντικατοπτρίζει και θα αναπαράγει τον νέο κόσμο όπως ακριβώς συμμετείχε στη συντήρηση του παλαιού.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

*Διαφιλονικούμενες αναγνώσεις:
αφηγηματικές φύσεις*

Εν αρχή ην ο λόγος: Η γένεση της βιολογικής θεωρίας

«Όταν χρησιμοποιώ μια λέξη», είπε ο Χάμπτυ Ντάμπτυ μάλλον υπεροπτικά, «σημαίνει ό,τι ακριβώς διαλέγω εγώ να σημαίνει – ούτε περισσότερα ούτε λιγότερα».

«Το ερώτημα είναι», είπε η Αλίκη, «αν μπορείς εσύ να κάνεις τις λέξεις να σημαίνουν τόσο πολλά διαφορετικά πράγματα».

«Το ερώτημα είναι», είπε ο Χάμπτυ Ντάμπτυ, «ποιος θα είναι ο κύριος – αυτό είν' όλο».

Λιούις Κάρολ, Μέσα από τον καθρέφτη

Κύριος – πρόσωπο με την ικανότητα ή την εξουσία να χρησιμοποιεί, να ελέγχει ή να διευθετεί κάτι κατά βούληση· ο άντρας επικεφαλής του νοικοκυριού· νικητής ή κατακτητής· άνθρωπος διακεκριμένος για τη δεξιότητα του σε κάτι· κάποιος που κατέχει τον τίτλο αυτό.

Random House Dictionary of the English Language

Έχουν αλήθεια οι φεμινίστριες να πουν κάτι ξεχωριστό για τις φυσικές επιστήμες; Θα πρέπει άραγε να συγκεντρώσουν όλες τις δυνάμεις τους για την κριτική κατά της σεξιστικής επιστήμης και των συνθηκών παραγωγής της; Ή μήπως πρέπει να θέτουν τα θεμέλια για μια επιστημολογική επανάσταση που θα φωτίζει όλες τις πλευρές της επιστημονικής γνώσης; Μήπως στις ημέρες μας αναπτύσσεται κάποια συγκεκριμένη φεμινιστική θεωρία για τη γνώση, με επιπτώσεις ανάλογες με τις θεωρίες που κληροδοτήθηκαν από την αρχαιοελληνική επιστήμη και την Επιστημονική Επανάσταση του 17ου αιώνα; Μια φεμινιστική επιστημολογία που διέπει την επιστημονική διερεύνηση θα ανήκει, άραγε, στην οικογένεια των υπαρκτών θεωριών αναπαράστασης και φιλοσοφικού ρεαλι-

σμού; Ή μήπως θα πρέπει οι φεμινίστριες να υιοθετήσουν μια ριζοσπαστική μορφή επιστημολογίας που θα αρνείται τη δυνατότητα προσπέλασης του πραγματικού κόσμου και την αντικειμενική οπτική; Τα φεμινιστικά κριτήρια για τη γνώση θα θέσουν πραγματικά τέλος στο δίλημμα του διχασμού ανάμεσα στο υποκείμενο και το αντικείμενο ή ανάμεσα στη μη επεμβατική γνωστική διαδικασία και στην πρόβλεψη και τον έλεγχο; Ο φεμινισμός επιτρέπει όντως να διακρίνουμε το σημείο σύνδεσης της επιστήμης με τον ανθρωπισμό; Οι φεμινίστριες έχουν πράγματι να πουν κάτι καινούριο για τις πολυσυζητημένες σχέσεις γνώσης και εξουσίας; Το κύρος του φεμινισμού και η εξουσία ονοματοθεσίας θα δώσουν στον κόσμο μια νέα ταυτότητα, μια νέα αφήγηση; Μπορούν οι φεμινίστριες να κυβερνούν την επιστήμη;

Είναι ίσως χρήσιμο να ενταχθούν τούτα τα σημαντικά ζητήματα στον προβληματισμό σχετικά με τέσσερα πρόσφατα βιβλία που απευθύνονται σε ένα μικρό τμήμα της σύγχρονης επιστήμης της φύσης: τη διαμάχη για τον βιολογικό ντετερμινισμό και την ανθρώπινη φύση. Ένα πράγμα είναι αναμφισβήτητο για τη βιολογία από τις πρώτες διατυπώσεις της στα τέλη του 18ου και στις αρχές του 19ου αιώνα: προσφέρει αφηγήσεις για τις καταβολές, τη γένεση και τη φύση. Επιπροσθέτως, οι φεμινίστριες των νεότερων χρόνων κληρονόμησαν την ιστορία μας όπως την αφηγείται μια πατριαρχική φωνή. Η βιολογία είναι η επιστήμη της ζωής, όπως τη συνέλαβε και την υπέγραψε ένας λόγος πατρικός. Οι φεμινίστριες κληρονόμησαν γνώση από τον πατέρα. Ο λόγος ήταν του Αριστοτέλη, του Γαλιλαίου, του Μπέικον, του Νεύτωνα, του Λιναίου, του Δαρβίνου· η σάρκα ήταν της γυναίκας.¹ Και ο λόγος έγινε σάρκα, φυσικά. Και γεννηθήκαμε. Η Σάντρα Γκίλμπερτ και η Σούζαν Γκιούμπαρ (Gilbert και Gubar 1979), στη μελέτη τους για τις συγγραφείς του 19ου αιώνα, συζητούν τις επίπονες προσπάθειες των γυναικών να αρθρώσουν λόγο, να αποκτήσουν κύρος, να γίνουν συγγραφείς ενός κειμένου, να αφηγηθούν μια ιστορία, να γεννήσουν λόγο. Να συγγράφεις σημαίνει να κατέχεις τη δύναμη να δημιουργείς, να ονομάζεις. Οι γυναίκες που επιζητούν να παράγουν φυσική γνώση, σαν τις αδελφές μας που έμαθαν να γράφουν και να μιλούν, πρέπει επίσης να αποκρυσταλλώσουν ένα κείμενο, το βιβλίο της φύσης, βιβλίο που είθισται να το συγγράφουν άντρες.

Η Γκίλμπερτ και η Γκιούμπαρ, αναλύοντας πώς η δικαίωση των θεϊκών μεθόδων από τον Τζον Μίλτον επηρέασε βαθύτατα τις συγγραφείς του 19ου αιώνα

1. Η Μέρτσαντ (Merchant 1980) αναλύει τα μεταφορικά σχήματα για τη θηλυκή Φύση, καθώς μετασηματίστηκε από τροφός μητέρα σε υπομονετική πηγή πόρων από τον 15ο μέχρι τον 18ο αιώνα στην Ευρώπη. Η κυριαρχία πάνω στη φύση ήταν εφικτή στο πλαίσιο και των δύο μεταφορικών (και κοινωνικών) συστημάτων, όμως στην καπιταλιστική μορφή πατριαρχίας φαίνεται να χάνεται κάθε όριο. Η Μέρτσαντ συμβάλλει στο να δούμε αυτή την επιστημονική-ανθρωπιστική διαλεκτική ολέθρου.

που προσπαθούσαν να αφηγηθούν μια ιστορία, υποδεικνύουν ότι όλες μας κατά κάποιο τρόπο ξεκινούμε σαν θυγατέρες του Μίλτον, αναγκασμένες να διαβάζουμε ένα βιβλίο γραμμένο σε μια γλώσσα που σημαίνει την ανεπάρκειά μας, τη διαφορά μας. Στο βιβλίο τους *Madwoman in the Attic* υποστηρίζουν ότι οι λογοτεχνικές θυγατέρες του Μίλτον υιοθέτησαν δύο κύριες στρατηγικές για να αποκτήσουν κύρος: είτε επανερμήνευσαν την καταγωγική αφήγηση για να ειπωθεί σωστά τη δεύτερη φορά, είτε εξεγέρθηκαν και διακήρυξαν μια ιστορία ολότελα καινούρια. Παρουσιάζοντας βαθύτατη ομοιότητα, κάποιες φεμινίστριες που αναλαμβάνουν ευθύνη για τις νεωτερικές καταγωγικές αφηγήσεις – δηλαδή τη βιολογία – ίσως προσπαθήσουν να διορθώσουν την αφήγηση, να καθαρίσουν τη σκάρτη επιστήμη για την εξέλιξη, τους εγκεφάλους και τις ορμόνες, να δείξουν πώς στην πραγματικότητα η βιολογία πετυχαίνει την πορεία της χωρίς συγκρούσεις ανάμεσα στον ορθό λόγο και την αυθεντία. Ή κάποιες άλλες θα αναγγείλουν ίσως, πιο θαρραλέα, ότι γεννιέται κάτι ολότελα καινούριο. Οι φεμινίστριες και στις δύο περιπτώσεις διαφιλονικούν για μια φωνή. Κι επομένως, στο επίκεντρο των φεμινιστικών αγώνων για τη φυσική επιστήμη βρίσκονται οι ρητορικές στρατηγικές, η αντιπαράθεση για το πώς θα τεθούν οι όροι της ομιλίας. Τα τέσσερα βιβλία για τα οποία γίνεται λόγος σε τούτο εδώ το κεφάλαιο μπορούν να διαβαστούν πρωτίστως ως λήμματα σχετικά με την αντιπαράθεση των ρητορικών στρατηγικών προκειμένου να τεθούν οι όροι που καθορίζουν την καλή επιστήμη. Πώς θα ξέρουμε ποιον να πιστέψουμε; Αφού εξετάσουμε τα τέσσερα βιβλία, τις ιστορίες που αφηγούνται και τους τρόπους αφήγησης που υιοθετούν προσπαθώντας να αποδείξουν την εγκυρότητά τους, μπορούμε να επιστρέψουμε στα ερωτήματα της εισαγωγικής παραγράφου ακούγοντάς τα με νέο τρόπο.

Ας πιάσουμε το νήμα από την αρχή. Ο Ντέιβιντ Μπάρας (Barash 1977), ζωολόγος και κοινωνιοβιολόγος στο πανεπιστήμιο της Ουάσινγκτον, ερεύνησε σε βάθος το βιασμό στις πρασινοκεφαλόπαπες και συνέγραψε το έγκυρο εγχειρίδιο *Sociobiology and Behavior*. Στο έργο του *The Whisperings Within* (Barash 1979) πρόθεσή του είναι να αποκαλύψει στο ευρύ κοινό τη μύχια φωνή της βιολογίας, την ουσία της φύσης κάτω από τη ζαχαρωτή επικάλυψη πολιτισμού, τη βιογραμματική των γονιδίων που δομεί το μήνυμα του οργανισμού – κι όλα αυτά προκειμένου οι άνθρωποι της νεωτερικότητας να κατακτήσουν την αυτογνωσία και να εκπληρώσουν τις δυνατότητές τους. Ο Μπάρας υποστηρίζει ότι η βιολογία είναι το ισχυρότερο εργαλείο στο ανθρωπιστικό σχέδιο αυτογνωσίας και αυτοπραγμάτωσης.² Χρησιμοποιεί αχαλίνωτα τα λογοτεχνικά εργαλεία και τη

2. Αυτό το ιδίωμα χρησιμοποιεί ο Μπάρας: για την αυτογνωσία και την ελεύθερη βούληση (Barash 1979: 90, 233-234)· για τη βιογραμματική (στο ίδιο: 10)· για τη θεωρία της μεταβλητής ζαχαρωτής επικάλυψης έναντι της σταθερής ουσίας όσον αφορά τη σχέση πολιτισμού και βιολογίας (στο ίδιο: 10-11). Ο Μπάρας, ενώ ισχυρίζεται ότι μιλά εν ονόματι της επιστήμης παρα-

θεματική δομή της Γένεσης και των σχολιαστών της. Και πράγματι, ο εκδοτικός οίκος Harper & Row εξέδωσε το *Whisperings* με ένα κάλυμμα που εικόνιζε έναν νεαρό, ξανθό και γαλανομάτη λευκό άντρα με μια νεαρή, καστανή, επίσης γαλανομάτα και λευκή γυναίκα να στέκονται γυμνοί, αλλά με κρυμμένα τα γεννητικά όργανα, σε έναν λαχανόκηπο όπου κυριαρχούν φυτά με λογχοειδή φύλλα, τα οποία θα μπορούσαν να προέρχονται μόνον από το φυτώριο του Λιούις/Λουίς στο *Woman on the Edge of Time* της Μαρτζ Πήρσυ. Το βιβλίο του Μπάρας χρειάζοταν ένα τέτοιο εξώφυλλο: το πρώτο παράθεμά του αντλεί από μια ρήση του πάπα Πίου ΙΒ΄ για τον φυσικό νόμο και την αναπαραγωγική συνουσία στο γάμο· το δεύτερο κεφάλαιο αρχίζει με τη φράση «Εν αρχή ην το γονίδιο» (Barash 1979: 16). Ο Τζον Μίλτον ίσως να μην εκτιμούσε ιδιαίτερα αυτές τις αφηγήσεις των νέων παιδιών ή ίσως να αναγνώριζε τον δικό του Αδάμ και την Εύα στην πρωταρχική εταιρική σχέση που παρουσιάζει ο Μπάρας, όπου το αρσενικό και το θηλυκό «είναι από κοινού μέτοχοι κάθε απογόνου τους» και επιδίδονται στον «αιώνιο αγώνα της εξέλιξης για επιτυχία»· κάτι τέτοιο ωστόσο δεν θίγει διόλου τη γενεαλογία του (Barash 1979: 123, 126).³ Ο φλογερός ντετερμινισμός του Μίλτον μεταφράστηκε στο δόγμα του Μπάρας ότι οι άνθρωποι είναι «προσωρινά εγώ περιβεβλημένα με δέρμα που λειτουργούν ως περίπλοκα εργαλεία με τα οποία αυτοαντιγράφονται τα δυνάμει αθάνατα γονιδιά τους» (στο ίδιο: 2).

Πράγματι, το ενδιαφέρον του Μπάρας για τη γενεαλογία αποτελεί κεντρική ρητορική στρατηγική του. επικαλείται την αυθεντία του πατέρα και την ονομάζει επιστημονική γνώση. Και το σημαντικότερο, ο Μπάρας επιθυμεί να καθιερώσει την άποψη ότι ο Δαρβίνος γέννησε την κοινωνιοβιολογία μέσω των υιών του, και ιδίως μέσω αντρών όπως ο ίδιος, ο Ρόμπερτ Τρίμπερς και ο Ουίλιαμ Ντ. Χάμιλτον. Ο Μπάρας σπάνια αναφέρει απλώς ένα όνομα ή κάποιο επιχείρημα, καθώς μας συστήνει ειδήμονες για να επικυρώσει την κοινωνιοβιολογική συλλογιστική του. Οι αναφορές του είναι σε πρόσωπα όπως ο τάδε βιολόγος του Χάρβαρντ, ο δείνα

θέτοντας «καθαρά γεγονότα» (στο ίδιο: 25, 29, 44, 112, 126), χρησιμοποιεί κατ' επανάληψη θαλλοκρατική γλώσσα σε ολόκληρο το βιβλίο: η επικονίαση μετατρέπεται σε «βιασμό» των ανθέων, κατά τον οποίο τα αρσενικά άνθη «βομβαρδίζουν τα θηλυκά άνθη» και αναπτύσσουν έναν γυρεοσωλήνα που «διεισδύει βίαια στην ωθητήκη» (στο ίδιο: 30). Στο βιβλίο αφθονούν οι αφέντες χαρεμιών, ενώ ο Μπάρας τέρπεται από τη γλώσσα του Λε Μπεφ, ο οποίος μελέτησε κουτάβια θαλάσσιων ελεφάντων που θήλαζαν, χρησιμοποιώντας κοινωνιοβιολογικούς όρους του τύπου «βυζανιάρικο που παίρνει δύο μητέρες», «πρωταθλητές στο κόψιμο του θηλασμού» και «αστέρες της εξέλιξης» – την τελευταία φράση τη χρησιμοποιεί ο ίδιος. Το δίδαγμα που αποκομίζει ο Μπάρας από όλα αυτά τα πατριαρχικά λογοπαίγνια είναι ότι τα αρσενικά ριψοκινδυνεύουν εξελικτικά και κερδίζουν με το παραπάνω όταν «πιάνουν την καλή». Θηλυκό είσαι μόνον όταν δεν έχεις άλλη επιλογή· τα θηλυκά πρέπει να μείνουν ικανοποιημένα με τη «μέτρια εξελικτική επιτυχία» τους (στο ίδιο: 59).

3. Ο Μπάρας αναγνωρίζει στις «Ευχαριστίες» την αγαπημένη του ως «συμ-μέτοχο στην αρμοστικότητα μου».

μέγας φυσικός, ο άλλος κορυφαίος εξελικτικός βιολόγος και ούτω καθεξής (στο ίδιο: 29, 34, 91, 133, 135, 166, 221, 240). Στο πρώτο κεφάλαιο –ένα ευσεβές κήρυγμα πριν από την αφήγηση του δεύτερου κεφαλαίου για τη γένεση του γονιδίου και το μεγαλειώδες δράμα της επ’ άπειρον αντιγραφής του, την αμφιγονία και τις τιτανομαχίες ανάμεσα στους δεσμώτες της για την επικράτηση στην αγορά– ο Μπάρας αποκαλεί την κοινωνιοβιολογία τέκνο του Κοπέρνικου και της Επιστημονικής Επανάστασης. Η επαγγελία της επιστήμης –η γνώση του ανθρώπου– μέλλει επιτέλους να εκπληρωθεί. «Η κοινωνιοβιολογία, στην ίδια παράδοση, μπορεί να μας βοηθήσει να ανακαλύψουμε την ίδια μας τη φύση και να μας επιτρέψει να κρυφακούσουμε τον ψίθυρο της βιολογίας μέσα μας» (στο ίδιο: 9). Ο αληθινός επιστήμονας και νόμιμο τέκνο της γενιάς του θα βρεθεί αναγκαστικά αντιμέτωπος με το χλευασμό εκείνων που προτιμούν την αναλήθεια επειδή είναι βολική.⁴ Ο λαμπρός και θαρραλέος αφηγητής της αλήθειας εντέλει θα δρέψει δάφνες, σαν τον Δαρβίνο. Και η κοινωνιοβιολογία υπόσχεται περισσότερο από την αυτογνωσία: υπόσχεται επίσης, όπως όλοι οι ανθρωπισμοί, την ενότητα του ανθρώπινου είδους, το πραγματικό συνανήκειν της φύσης κάτω από τη λεκτική απλώς ζαχαρωτή επικάλυψη του πολιτισμού. Ο μοναχικός ήρωας, το αληθινό τέκνο, θα μας οδηγήσει να επιστρέψουμε στην Εδέμ του εαυτού μας.⁵

Η προσοχή λοιπόν στην πατρογραμμική καταγωγή είναι η πρώτη μυθοπλαστική στρατηγική του Μπάρας προκειμένου να παραγάγει γεγονότα. Δεύτερη στρατηγική του είναι η νομιμοποίηση του κύρους της κοινωνιοβιολογίας και της

4. Τα σκήπτρα ανάμεσα σε αυτούς τους βολεμένους μαλαθικούς φαίνεται πως τα κρατούν οι «μαρξιστές» (Barash 1979: κεφ. 8).

5. Το πιο αστειό μακροσκελές παράδειγμα της ρητορικής πειθούς του Μπάρας όπου χρησιμοποιείται η πατρογραμμική ονοματοθεσία είναι η παρουσίαση της θεωρίας του Ρόμπερτ Τρίμπερς για τη γονική επένδυση – σαν να υπήρχε άνθρωπος ύστερα από τις αρχές του 19ου αιώνα που θα αιφνιδιαζόταν με την ανάλυση κόστους και οφέλους.

Σπάνια εμφανίζονται αληθινά νέες και συναρπαστικές ιδέες, ακόμη και στην επιστήμη. Είχα το προνόμιο να παρευρίσκομαι στα δημόσια αποκαλυπτήρια μιας τέτοιας ιδέας. Ήταν Δεκέμβριος του 1972, και όλα συνέβησαν κατά την ετήσια συνάντηση της Αμερικανικής Ένωσης για την Προαγωγή της Επιστήμης στην Ουάσινγκτον. Το προγραμματισμένο συμπόσιο με θέμα την «οικολογία και την εξέλιξη της κοινωνικής συμπεριφοράς» είχε σχεδόν ολοκληρωθεί όταν άρχισε τον ομιλία του ο κοινωνιοβιολόγος Ρόμπερτ Τρίμπερς του πανεπιστημίου του Χάρβαρντ. Δεν χρησιμοποιούσε σημειώσεις, κι έμοιαζε να του έρχονται οι ιδέες την ώρα που μιλούσε, όμως είμαι βέβαιος πως δεν έκανε τίποτε τέτοιο. Όπως και να έχει το πράγμα, η ομιλία του ήταν καθηλωτική – και ευφύεστατη. Λέγεται ότι ο νεαρός Χάξλεϋ πρωτοδιαβάζοντας τον Δαρβίνο αναφώνησε: «Πόσο ανόητος είμαι που δεν το σκέφτηκα!». Εκείνη την ημέρα ο Ρόμπερτ Τρίμπερς παρουσίασε ιδέες που άσκησαν εν πολλοίς την ίδια έλξη με το έργο του Δαρβίνου – ήταν απλές, κομψές, σημαντικές και σχεδόν αναντίρρητα αληθινές (Barash 1979: 125).

Στη συνέχεια ακολουθεί η «αγνή, άσπιλη βιολογία» (στο ίδιο: 126) της θεωρίας για τη γονική επένδυση – τα πάντα σχετίζονται με την κληρονομικότητα.

δύναμής της να εκπληρώσει τις επαγγελίες του ανθρωπισμού. Η κοινωνιοβιολογία είναι πρωτίστως επιστημονικός ανθρωπισμός που καθιστά εφικτή την αυτοεκπλήρωση αποκαλύπτοντας το κοινό νόμισμα, το μέσο ανταλλαγής, το ισοδύναμο που ορίζει την πραγματικότητα, τον γεννήτορα του νοήματος. Ήδη από την πρώτη ματιά φαίνεται ότι τα περιβεβλημένα με δέρμα εγώ, σύμφωνα με τη διατύπωση του Μπάρας, τα οποία υπηρετούν τους αντιγραφικούς σκοπούς του φλύαρου εσωτερικού κώδικα-γονιδίου-νομίσματος-λέξης, αποτελούν στοιχείο μιας αναγωγικής και αντικειμενοποιητικής στρατηγικής σε βαθιά αντίθεση με τον ανθρωπισμό και την ανθρώπινη υποκειμενικότητα, τον αυτοπροσδιορισμό και την ελευθερία. Ο Μπάρας επιφανειακά προτείνει ένα δόγμα για τον αναγκαστικό βιολογικό ντετερμινισμό όλων των κύριων μορφών κυριαρχίας που έχουν ιδίως ως κινητήρια δύναμή τους τον ανελέητο ανταγωνισμό και την αρσενική επικράτηση. Εν αρχή ην το γονίδιο. Και το γονίδιο ήταν πεινασμένο· ζωή σήμαινε πολλαπλασιασμός. Όμως το «ύψιστο μήνυμα» της κοινωνιοβιολογίας είναι ολότελα διαφορετικό: είναι ο εντοπισμός του αρμόδιου ειδικού που εξουσιοδοτείται να ασκήσει αποτελεσματική εξουσία πάνω στη φύση γνωρίζοντας τη λέξη, ελέγχοντας το νόμισμα, σπάζοντας τον κώδικα της μυστικής φωνής της. Το μήνυμα του Μπάρας είναι η τεχνολογία της εξουσίας. Αποκηρύσσει τη «φυσιοκρατική πλάνη»: κατά τη γνώμη του το «είναι» δεν ταυτίζεται με το «δέον». ⁶ Γνωρίζοντας πώς διαβάζεται η λέξη, πώς εκτιμάται η αξία του νομίσματος, δίνει σε αυτούς που τα χρησιμοποιούν ως εργαλεία την εξουσία να τα καθορίζουν. Φυσικά, η ελευθερία και η αναγκαιότητα συμβαδίζουν, όπως οφείλουν σύμφωνα με τους ανθρωπιστές – ελευθερία είναι εντέλει να κάνουμε αυτό που στην πραγματικότητα θέλουμε να κάνουμε, και αυτό αποκαλύπτεται ακούγοντας την εσωτερική φωνή, ερμηνευμένη στο πλαίσιο της πατρογραμμικής γενιάς της κοινωνιοβιολογίας. Ωστόσο, μπορούμε να αλλάξουμε αυτό που θέλουμε: η ανθρωπιστική δύναμη είναι ριζοσπαστική. Η εξουσία και η συγγραφή κατασκευάζουν την πραγματικότητα. Η πατριαρχική φωνή της κοινωνιοβιολογίας δεν έγκειται τόσο στον ασυγκράτητο σεξισμό που δονεί ολόκληρο το κειμενικό επίπεδο, όσο στη λογική της κυριαρχίας που είναι εμπεδωμένη στην κατεργασία της λέξης ως εργαλείου. Η επιστήμη και ο ανθρωπισμός υπήρξαν ανέκαθεν ομόκλινοι. Οι διενέξεις τους δεν διαφέρουν από τους καβγάδες των δύο που έχουν γίνει σάρκα μία. Το υποκείμενο και το αντικείμενο έχουν ανάγκη το ένα το άλλο. Από την ένωσή τους γεννιέται η πατριαρχική συγγραφική φωνή.

6. Κεφ. 8. Ο Μπάρας αποκηρύσσει την αναζήτηση ηθικών υπαγορεύσεων από την επιστήμη του, όμως ενστερνίζεται ενθουσιωδώς την ιατρική φωνή της κοινωνιοβιολογίας – ιδίως όταν αποτιμά την ψυχική υγεία με όρους μεγιστοποίησης της συμπεριφορικής αρμοστικότητας (Barash 1979: 214-215). Η σύμπτυξη της ηθικότητας με την υγεία συνιστά παλαιά ρητορική στρατηγική.

Ένα ενοχλητικό ερώτημα επανέρχεται διαρκώς όταν διαβάσει κανείς κοινωνιοβιολογικά κείμενα: τις ακούει κανείς αυτές τις ιστορίες; Η απάντηση είναι καταφατική, όπως προκύπτει από την ανάγνωση των δεκαεπτά δοκιμίων του τόμου που επιμελήθηκαν ο Γκρέγκορυ και άλλοι συνάδελφοί του με τίτλο *Sociobiology and Human Nature* (Gregory κ.ά. 1978). Οι επιμελητές παραδόξως βάσισαν το βιβλίο αυτό σε ένα συμπόσιο που πραγματοποιήθηκε υπό την επίσημη αιγίδα του Προγράμματος Σύγκλισης της Επιστήμης και των Ανθρωπιστικών Σπουδών (Science-Humanities Convergence Program, NEXA) με χρηματοδότηση του Εθνικού Κληροδοτήματος για τις Ανθρωπιστικές Σπουδές (National Endowment for the Humanities), προκειμένου να εξερευνηθεί τα «ανθρωπιστικά επακόλουθα της κοινωνιοβιολογικής έρευνας... Το Πρόγραμμα για τη Σύγκλιση της Επιστήμης και των Ανθρωπιστικών Σπουδών πρόσφερε το πλαίσιο στο οποίο βιολόγοι, κοινωνιοβιολόγοι, ανθρωπολόγοι, ψυχολόγοι, φυσικοί, οικονομολόγοι και ερευνητές των ανθρωπιστικών επιστημών, συνδυάζοντας τις προσπάθειές τους, μπορούσαν να κατανοήσουν τα νέα δεδομένα που προκύπτουν από τα πρόσφατα ερωτήματα της κοινωνιοβιολογικής έρευνας» (στο ίδιο: x). Οι ειδικοί λοιπόν συγκεντρώθηκαν προκειμένου να μεσολαβήσουν και να ερμηνεύσουν τον «συζυγικό καβγά» ανάμεσα στην επιστήμη και τον ανθρωπισμό, καταδεικνύοντας την υπέρτερη ενότητά τους. Και μίλησαν –ατομικά, από καρέδρας, συμμετέχοντας στην κοινή συζήτηση χάρη στην εξουσία των επιμελητών και των συντονιστών στις συνεδρίες– με τη ρητορική με την οποία έχουμε εξοικειωθεί. Κάθε ομιλητής, όπως φαινόταν, αγωνιούσε να υιοθετηθεί η δική του εκδοχή για την ιστορία της επιστήμης, έτσι ώστε να καθιερωθεί η νόμιμη γενεαλογική γραμμή. (Στη μοναδική γυναίκα προσκεκλημένη, τη σεβάσμια μελετήτρια Μάρτζορι Γκρην, ανατέθηκε η αποστολή να συζητήσει τα κοινωνιοβιολογικά επακόλουθα για μια φιλοσοφία της *νόησης*! Η πατριαρχική φωνή είναι μερικές φορές απίστευτα αστεία). Η συλλογή περιλαμβάνει όντως μερικά καλοτεκμηριωμένα και πολύ ενδιαφέροντα δοκίμια, αλλά η περιορισμένη ανάλυσή τους εδώ θα τα αδικήσει, προκειμένου να μην απομακρυνθεί από τη θεματική των ρητορικών στρατηγικών που είναι σημαντικές για να γίνει ο φεμινισμός κύριος του επιστημονικού λόγου.

Ο Έντουαρντ Ο. Γουίλσον, ο τότε αρχιεπιστήμονας, συγγράφει την εισαγωγή του τόμου με τη ρητορική του αθώου που αναζητεί την αλήθεια, του αιωνίως νέου επιστήμονα που εκπλήσεται με όλην αυτή τη *φρενίτιδα* (Gregory κ.ά. 1978: 1). Επαναλαμβάνει ότι μοναδικός σκοπός της κοινωνιοβιολογίας είναι να προσφέρει μια προοπτική για να διαμορφωθούν οι ύψιστοι κοινωνικοί στόχοι, για να γεφυρωθούν οι δύο κουλτούρες, της θετικής επιστήμης και των ανθρωπιστικών σπουδών. Ο Ντέιβιντ Μπάρας –το κύρος της ομιλίας του αναγνωρίζεται ακριβώς από το γεγονός ότι προσκλήθηκε σε τούτη τη δαπανηρή για τους φορολογούμενους δημόσια συζήτηση– προσφέρει το маниφέστο μιας επι-

στημονικής επανάστασης και εξαίρει τις «εμπνευσμένες και διορατικές αντιλήψεις» των θεωρητικών της ανάλυσης κόστους-οφέλους στην ιστορία της κοινωνιοβιολογίας (στο ίδιο: 11). Ο κοινωνιοβιολόγος Πιερ Λ. βαν ντεν Μπέργκε κάνει κήρυγμα στις αμελείς κοινωνικές επιστήμες και υποστηρίζει ότι μόνο με την επιστροφή στους λειμώνες της βιολογίας θα ξαναριζώσουν οι ανθρωπιστικές επιστήμες στο γόνιμο έδαφος της αλήθειας· το αποδεικνύει άλλωστε η ιστορία της επιστήμης. Ο Σέργγουντ Γουόσμπερν καυτηριάζει με δριμύτητα την κοινωνιοβιολογία επειδή κατέστρεψε την κοινωνική επιστήμη με το βιολογισμό· η ιστορία της επιστήμης στη δική του εκδοχή καταδεικνύει την αναγκαιότητα της κοινωνικής εξήγησης για τα κοινωνικά γεγονότα.⁷ Ο φυσικός και ιστορικός των φυσικών επιστημών Τζέραλντ Χόλτον, του οποίου το κύρος των λεγομένων πηγάζει κατά τα φαινόμενα από τη σύνδεσή του με την πραγματικότερη των επιστημών (στην πρώτη παράγραφο σημειώνει ότι έλεγξε τις δηλώσεις του για τη βιολογία με τη βοήθεια των σχετικών ειδικών μελετητών) εξυμνεί την κοινωνιοβιολογία επειδή «αναλαμβάνει κινδύνους» και «αψηφά τις προκλήσεις» (στο ίδιο: 75, 79). Κοντολογίς, η κοινωνιοβιολογία διαθέτει σωστά αρσενικά γνωρίσματα. Ο Χόλτον στη συνέχεια μιλά για τη γενεαλογική γραμμή του Ερνστ Χέκελ, του Ζακ Λεμπ, του Λουκρήτιου και, φυσικά, του Νεύτωνα. Το ζήτημα είναι να εκτιμηθεί αν η κοινωνιοβιολογία ανταποκρίνεται στις προδιαγραφές μιας νέας σύνθεσης. Ο ψυχολόγος των ζώων Φρανκ Μπητς υποστηρίζει πειστικά ότι η πραγματική επιστήμη έχει περισσότερα να πει για τους άμεσους μηχανισμούς και τη λεπτομερή εμπειρική διερεύνηση, ενώ αποφεύγει τις εύκολες αποφάνσεις και ανώριμες παρακινδυνευμένες θεωρίες. Ο ιστορικός και φιλόσοφος Ντέιβιντ Χάλ, συγκρίνοντας την ιστορία της εξελικτικής βιολογίας και της φρενολογίας, αποποιείται κάθε δήλωση περί της αλήθειας των επιστημονικών θεωριών και επισημαίνει ότι οι κρίσεις της ιστορίας σχετίζονται με την επιτυχία – με το ποιος επιστρατεύει επαρκείς πόρους ώστε να παραμείνει στο παιχνίδι, κι επομένως ασκεί εξ ορισμού καλά την επιστήμη. Εν ολίγοις, προσαρμόζει τα κοινωνιοβιολογικά κριτήρια σε μια κυνική, αγνωστικιστική ιστορία της επιστήμης η οποία έχει την αρετή να αποδεικνύει ότι ιστορικά παράγεται επιστήμη μέσα από αγώνες για την εξουσία. Ο Γκάρετ Χάρντιν, διάσημος στις Ηνωμένες Πολιτείες για την ηθική φιλοσοφία της βεβήλωσης των περιορισμένων κοινόχρηστων φυσικών πόρων και της επιλογής των ναυαγών που θα χωρέσουν στη σωσίβια λέμβο με τις λίγες θέσεις, υιοθετεί καθαρά ρητορική καταγγελία της κομμουνιστικής πέμπτης φάλαγγας. Όσοι αντιτάσσονται στην αλήθεια ενός εγωιστικού κόσμου

7. Η αντίθεση του Γουόσμπερν στην κοινωνιοβιολογία αποτελεί παράδειγμα της περιπλοκότητάς του και της ανεπάρκειας μερικών φεμινιστικών κριτικών σχετικά με το ρόλο που έπαιξε ως κύριος εκφραστής της θεωρίας του κυνηγού ανθρώπου στην ιστορία της φυσικής ανθρωπολογίας.

είναι μαρξιστές που αυταπατώνται. Το θέμα της ομιλίας του Τζόζεφ Άλπερ είναι η Επιστήμη για το Λαό (Science for the People), όπου συνοψίζεται η κριτική των ιδεολογιών της αντικειμενικότητας και καταδεικνύεται η ψευδεπίγραφη πολιτική ουδετερότητα της κοινωνιοβιολογίας.

Το τελευταίο άρθρο σε τούτη τη συλλογή ειδικών είναι στην πραγματικότητα μια εξαγγελία για την ανθρωπινή συνθήκη από έναν βραβευθέντα με Νόμπελ! Ο Τζωρτζ Γουόλντ, ένας καλός φίλος των ριζοσπαστών στην επιστήμη, επιμένει αλαζονικά ότι «ένας επιστήμονας δεν θα πρέπει απλώς να μελετά τη φύση αλλά και να μεριμνά για την ανθρωπότητα, τη ζωή και τον πλανήτη μας» (στο ίδιο: 282). Το κείμενο προχώρησε από αθώο σε αθώο, από τον Γουίλσον στον Γουόλντ. Ύστερα από τούτη την ευσεβή κατακλείδα, επιστρέφει η φωνή των επιμελητών για να συνοψίσει όλα όσα προηγήθηκαν: ο Γουίλσον μιλώντας εκ μέρους των κοινωνιοβιολόγων έχει στρέψει την προσοχή μας (λες κι αμφιταλαντεύτηκε ποτέ!) στην αναζήτηση της «ανθρωπιάς μας». «Μοναδική μας καταφυγή είναι να δεχτούμε την πρόκλησή του. Και παραδόξως αξίζει τις ευχαριστίες μας που τη διατύπωσε τόσο ακραία» (στο ίδιο: 294). Δόξα τω Θεώ...

Ας στραφούμε τώρα στις θυγατέρες του Μίλτον που αποτιμούν τούτη τη ρητορική κληρονομιά. Δεν θέσαμε εμείς τους πρωταρχικούς όρους του λόγου· κι αυτό καθορίζει τα κείμενά μας. Τι βαθμούς ελευθερίας έχει η φεμινιστική αναδιαμόρφωση της επιστημονικής παραγωγής; Ας προσεγγίσουμε και πάλι το ερώτημά μας εξερευνώντας τις ρητορικές στρατηγικές που παρουσιάζονται στα εν λόγω κείμενα. Το έργο *Genes and Gender* (Hubbard και Lowe 1979) αποκάλυπτα κάνει ένα λογοπαίγνιο για την κεντρική βιολογική προβληματική της γένεσης: το μοτίβο του καθρέφτη στη μυθοπλαστική επιστημονική παραγωγή της πραγματικότητας δύσκολα θα εκφραζόταν εμφανέστερα από ό,τι στον τίτλο *Women Look at Biology Looking at Women* (Hubbard κ.ά.). Ο ρητός σχολιασμός της παραγωγικής και αναπαραγωγικής εξουσίας της λέξης συνεχίζεται ανάμεσα σε αυτά τα δύο εξώφυλλα. Η γλώσσα αποτελεί κύρια έγνοια όλων σχεδόν των συγγραφέων στις δύο συλλογές δοκιμίων. Η Σούζαν Λη Σταρ διατυπώνει ρητά ποιο θέμα διαποτίζει το *Genes and Gender*: η εξουσία να καθορίζει κανείς τη γλώσσα του λόγου είναι η δύναμη να δίνει «σάρκα και οστά», να

σωματοποιεί την καταπίεσή μας ... Δεν διαθέτουμε προς το παρόν κάποια γλώσσα που να μην αντικατοπτρίζει την καρτεσιανή διχοτομία ανάμεσα στη φύση και την ανατροφή για να συζητήσουμε τις βιολογικές διαφορές φύλου. Δύσκολα αντιστέκεται κανείς στην παρόρμηση να θέσει το ερώτημα: «Ποιες όμως, πίσω από όλα αυτά, είναι πραγματικά οι διαφορές ανάμεσα στους άντρες και τις γυναίκες;». Ως επιστημότισσες και φεμινίστριες θα πρέπει να αρχίσουμε να εκφράζουμε τη σκέψη ότι δεν υπάρχει τέτοιο πράγμα ή τόπος, ότι δεν υπάρχει το πίσω από όλα αυτά. Τόσο κυριολεκτικά, όσο και εμπειρικά, φυσιολογικά.

ανατομικά, νευρολογικά ... το μόνο ακριβές επίκεντρο της έρευνας για εμάς που μιλούμε μεταξύ μας είναι ο μεταβαλλόμενος, ρέων, σύνθετος ιστός των διαντιδράσεών μας, καθώς φωτίζονται από τη γλώσσα, τις δομές εξουσίας, τα (εξωτερικά αλλά και εσωτερικά) φυσικά περιβάλλοντα και τις πεποιθήσεις που τον υφαίνουν μέσα στο χρόνο (Hubbard και Lowe 1979: 116).

Η Σταρ γράφει αυτές τις φράσεις σε ένα βιβλίο που έχει θέσει ως στόχο του να καθιερώσει νέα ερευνητικά κριτήρια για όλες τις πτυχές των βιολογικών διαφορών φύλου. Το *Genes and Gender* συμπεραίνει ότι είναι αδύνατον να διεξαχθεί σήμερα τέτοιου είδους έρευνα – απλούστατα δεν μπορεί να ανταποκριθεί στα κριτήρια της επιστημονικής γνώσης. Η συγκεκριμένη ομάδα φεμινιστριών θέλησε να κατονομάσει τους κανόνες διερεύνησης. Και η Σταρ, που είναι μέλος της, δεν μιλά ως κάτοχος Βραβείου Νόμπελ ή ως καθηγήτρια κοινωνιοβιολογίας σε ένα σπουδαίο πανεπιστήμιο, αξιώνοντας την τήβεννο του Δαρβίνου, αν όχι του ίδιου του Νεύτωνα. Μιλά ως επιμελήτρια ποίησης στο περιοδικό *Sinister Wisdom* και ως μεταπτυχιακή φοιτήτρια γηριατρικής που σπούδασε στην έρευνα για την ασυμμετρία εγκεφάλου σε ένα προπτυχιακό σεμινάριο στο κολέγιο Ράντκλιφ του Χάρβαρντ, έναν θεσμό που οδήγησε πολλές γυναίκες σε υψηλά αξιώματα. Οι συγγραφείς στο *Genes and Gender* προσπαθούν να πείσουν τους ερευνητές να αποδεχτούν νέα κριτήρια, και μάλιστα να εγκαταλείψουν το πεδίο τους, με τον ίδιο περίπου τρόπο που ένας φυσικός θα έλεγε στους βιολόγους πως στιδήποτε δεν μπορεί να ποσοτικοποιηθεί δεν πιστοποιείται ως επιστημονικό υλικό. Παραμένει μάλιστα το ερώτημα μήπως η φυσική επιλογή και η ίδια η εξελικτική βιολογία θα αναγκάζονταν να εγκαταλείψουν το επιστημονικό πεδίο, αν βρίσκονταν αντιμέτωπες με την επιβολή του συγκεκριμένου κριτηρίου. Τι οδηγεί τις συγγραφείς στο *Genes and Gender* να καταλήξουν σε αυτό το μηδενιστικό συμπέρασμα;

Πρώτον, αναφέρουν την πανταχού παρούσα «κακή επιστήμη» στο πεδίο των διαφορών του βιολογικού φύλου.⁸ Η στρατηγική αυτή πηγάει για τις φεμινί-

8. Η Λάιλα Λήμποβιτς (Lila Leibowitz) και η Ρουθ Μπλέιερ (Ruth Bleier) αναδεικνύουν τα λογικά εσφαλμένα τεκμήρια και την άστοχη χρήση της έννοιας της ειδικής περίπτωσης στην επιχειρηματολογία που χρησιμοποιεί η έρευνα για τα μοντέλα ζώων. Η Φρίντα Σάλτzman (Freda Salzman) ασκεί κριτική στις Ε. Μάκομπι (E. Maccobi) και Κ. Τζάκλιν (C. Jacklin) για την προτεινόμενη συσχέτιση της επιθετικότητας με το κοινωνικό φύλο. Η Μαριάν Λόουι (Marian Lowe) και η Ρουθ Χάμπαρντ (Ruth Hubbard) καταδεικνύουν τις βαθιές και κακότεχνες ομοιότητες ανάμεσα στην κοινωνιοβιολογία του Ε. Ο. Γουίλσον και τη βιοκοινωνιολογία της Άλις Ρόσι (Alice Rossi). Η Σούζαν Λη Σταρ διερευνά τις μελέτες για την εξειδίκευση του εγκεφάλου στη νευροφυσιολογία, ενώ η Τζάνις Ρέιμοντ (Janice Raymond) επιχειρηματολογεί για την ιατρικοποίηση ηθικοπολιτικών ζητημάτων μέσω της χειρουργικής αλλαγής φύλου. Η Χάμπαρντ και η Λόουι προτείνουν τη σύνοψη και τη θεωρητική πλαισίωση του όλου εγχειρήματος.

στριες από την ιστορική αναγκαιότητα να ξεκινήσουν με τα ονόματα που τους κληροδότησε η πατριαρχική φωνή. Είμαστε υποχρεωμένες να σχολιάσουμε τα κείμενα που μας παραδόθηκαν. Δεν γίνεται στο κάτω κάτω να ξεκινήσεις από το μηδέν, όταν ο Τζον Μάνεϋ διαθέτει κλινική φύλου, ο Ε. Ο. Γουίλσον κατέχει την έδρα στο Μουσείο Συγκριτικής Ζωολογίας κ.ο.κ. Οι φεμινίστριες θυγατέρες του Μίλτον ενδιαφέρονται για τις γενεαλογίες όσο και ο Μπάρας, ο Χόλτον ή ο Χάρντιν. Οι συγγραφείς στο βιβλίο αυτό χρησιμοποιούν ευρύτατα τη στρατηγική της επανερμηνείας των παραδεδωμένων αφηγήσεων. Στις «γενεές» όπως τις παρουσιάζουν οι συγκεκριμένες συγγραφείς, ο Δαρβίνος και ο Γαλιλαίος μετατρέπονται σε αντήρωες που είτε επιστημονικοποίησαν τις κοινωνικές προκαταλήψεις της βικτοριανής εποχής είτε αποξένωσαν το υποκείμενο από το αντικείμενο εφαρμόζοντας δογματικά την πρωτοκαθεδρία των ποσοτικοποιήσιμων ιδιοτήτων (στο ίδιο: 15-17). Η κριτική της κακής επιστήμης οδηγεί απευθείας στην ανάλυση των υλικών συνθηκών παραγωγής της γνώσης και στην ταυτοποίηση της αντικειμενικής φωνής των «καθαρών, ανόθευτων γεγονότων». Η πραγματικότητα έχει συγγραφέα. Ο συγγραφέας έχει πάντοτε κάποιο κύριο όνομα, αλλά έχει και τον τρόπο του να εξαφανίζεται μέσα στις διακηρυκτικές προτάσεις ή ακόμη και στα διαγράμματα που εντάσσονται στα δημοσιευμένα άρθρα των καλοπληρωμένων εργαστηρίων.⁹

Οι συγγραφείς του *Genes and Gender* με τις αναλύσεις αυτού του είδους θέλουν να μας πείσουν ότι η κακή επιστήμη δεν εμφανίστηκε τυχαία αλλά με τρόπο συστηματικό – και επιπλέον ότι *πρέπει* να συνεχίσει να εμφανίζεται παρά τις επίμονες ατομικές προσπάθειες των επιστημόνων να ασκήσουν καλά την επιστήμη για το βιολογικό και το κοινωνικό φύλο. Τα γεγονότα είναι θεωρητικά φορτισμένα: οι θεωρίες είναι αξιακά φορτισμένες: οι αξίες είναι ιστορικά φορτισμένες. Και στη συγκεκριμένη περίπτωση η ιστορία καθιστά αδύνατο για κάθε ερευνητή ή ερευνήτρια το βήμα με το οποίο θα απομακρυνθεί αρκετά από τις καθημερινές βιωμένες πλευρές της έμφυλης κυριαρχίας, ώστε να μελετήσει το κοινωνικό φύλο διατηρώντας κάποιο οποιοδήποτε κύρος. Και μάλιστα, η ίδια η συγκρότηση του κοινωνικού και του βιολογικού φύλου ως αντικειμένων μελέτης αποτελεί στοιχείο της αναπαραγωγής του προβλήματος – του προβλήματος της γένεσης και της καταγωγής. Το ιστορικό πρόγραμμα του ανθρωπισμού και των συνδεδεμένων με αυτόν επιστημών της ζωής και του ανθρώπου είναι η ανα-

9. Στο Latour και Woolgar (1979) προτείνεται μια περιεκτική ανάλυση των επιστημολογικών και υλικών παραγόντων που συμβάλλουν στην παραγωγή γεγονότων τα οποία πακετάρονται σε αντικείμενα αρκετά στέρεα ώστε να ζυγιστούν και να ταχυδρομηθούν σε συναδέλφους. Οι δύο συγγραφείς υπολόγισαν το κόστος ανά δημοσιευμένο άρθρο με βάση ένα ερευνητικό πρόγραμμα που κέρδισε το Βραβείο Νόμπελ σε ένα παραγωγικό εργαστήριο του Ινστιτούτου Σαλκ για τις βιολογικές επιστήμες. Η λέξη δεν είναι φτηνή υπόθεση.

ζήτηση και η εκπλήρωση του εαυτού. Η συγκρότηση του βιολογικού και του κοινωνικού φύλου ως προνομιακών γνωστικών αντικειμένων αποτελεί εργαλείο στην αναζήτηση της αυτογνωσίας. Τούτη η κατασκευή αναγεννά την επ' άπειρον παλινδρόμηση στην αναζήτηση του απατηλού υποκειμένου, η οποία κατά κανόνα καταλήγει παραδόξως στην ανακάλυψη του ολοκληρωτικού αντικειμένου – της φύσης, του γονιδίου, της λέξης.

Τα λόγια αυτά είναι βαρυσήμαντα, και η δυσκολία τους αποκαλύπτεται όταν οι φεμινίστριες που συγγράφουν το *Genes and Gender* επιδιώκουν να αναδυθούν από τα νερά του αγνωστικισμού και να πουν τι συμβαίνει με το βιολογικό και το κοινωνικό φύλο. Οι φεμινίστριες θέλουν επίσης να υιοθετήσουν τη δεύτερη στρατηγική που ακολουθούν οι θυγατέρες του Μίλτον στη λογοτεχνική παράδοση και να αφηγηθούν αληθινά νέες ιστορίες με κύρος. Όμως η κριτική της κακής επιστήμης, μια κριτική που διολισθαίνει στο ριζοσπαστικό δόγμα ότι όλες οι επιστημονικές δηλώσεις είναι ιστορικές μυθοπλασίες που μετατράπηκαν σε γεγονότα με την άσκηση εξουσίας, προκαλεί προβλήματα όταν οι φεμινίστριες θέλουν να μιλήσουν για το πώς παράγεται φεμινιστική επιστήμη που είναι πιο αληθινή και όχι απλώς καλύτερη στην πρόβλεψη και τον έλεγχο του σώματος του κόσμου. Ο Ντέιβιντ Χαλ στον τόμο του Προγράμματος Σύγκλισης της Επιστήμης και των Ανθρωπιστικών Σπουδών αφηγείται μια ιστορία επιτυχίας (ότι δηλαδή η επιστήμη αναγνωρίζεται ως επίσημη με καιροσκοπικές τακτικές επιβίωσης) που δεν κάνει για τις φεμινίστριες, επειδή αυτές δεν επιθυμούν να κρυφτούν πίσω από τη μάσκα τού να μην έχεις καμία θέση, του απλού θεατή στο περιθώριο της ιστορίας της επιστήμης. Ο διαβρωτικός σκεπτικισμός δεν μπορεί να γίνει μαμή σε νέες αφηγήσεις. Η Ναόμι Γουαϊστάιν θέτει εύστοχα το ζήτημα στο *Women Look at Biology* όταν λέει πως «το τεκμήριο έγινε ήρωάς μου» (Hubbard κ. ά. 1979: 187).¹⁰

Το να εκτίθεται η κακή επιστήμη, καταδεικνύοντας τον μυθοπλαστικό χαρακτήρα κάθε επιστήμης, και να προτείνονται κατόπιν τα πραγματικά γεγονότα, ως διαδικασία απολήγει σε επαναλαμβανόμενες αντιφάσεις οι οποίες δεν εξετάζονται στα φεμινιστικά δοκίμια των δύο βιβλίων.¹¹ Πρόκειται για σημαντικές

10. Η φιλόσοφος Νορέτα Κοργκ (Noretta Koertge) διατύπωσε το ίδιο επιχείρημα στις συναντήσεις της Εθνικής Ένωσης Γυναικείων Σπουδών (National Women's Studies Association) του 1980, όταν περιέγραψε μια προσωπική της ανάμνηση από τότε που ήταν τεσσάρων ετών και η μητέρα της την αποδοκίμασε επειδή αυνανιζόταν. Η μητέρα της ισχυρίστηκε ότι η πράξη αυτή ήταν πονηρή και μπορούσε να την κάνει νευρική. Η μικρή Νορέτα γνώριζε ότι δεν θα μπορούσε ποτέ να νικήσει στο ζήτημα της πονηρίας, αλλά ότι ίσως η μητέρα της έκανε λάθος για το σκέλος που αφορούσε τα νεύρα. Ηθικό δίδαγμα: η επιστήμη αποτελεί εφόδιο για το φεμινισμό· η διαφεισισμότητα είναι φεμινιστικό ζήτημα.

11. Για παράδειγμα, η Μπλέιερ, που γράφει στο Hubbard και Lowe (1979) για τις ζωολογικές μελέτες που εφαρμόστηκαν στο ανθρώπινο είδος, προσπάθησε να συνδυάσει επιχειρήματα

αντιφάσεις· επίσης, με αυτές επιστρέφουμε στα εισαγωγικά ερωτήματα του παρόντος κεφαλαίου. Στο δοκίμιο της Ρουθ Χάμπαρντ, της επιστημονικής μητέρας κατά κάποιον τρόπο στην παραγωγή τόσο του *Genes and Gender* όσο και του *Women Look at Biology*, προσφέρεται μια εμβριθής ανάλυση των ζητημάτων και επίσης αναδεικνύονται ξεκάθαρα μερικές αντιφάσεις στην υπάρχουσα φεμινιστική ανάλυση της βιολογίας.

Η Χάμπαρντ ξεκινά το άρθρο «Have only men evolved» ασκώντας συστηματική κριτική στις θεωρίες αναπαράστασης και τις ιδεολογίες της αντικειμενικότητας στην επιστήμη γενικότερα.

Η γλώσσα παίζει σημαντικό ρόλο στη δημιουργία πραγματικότητας για το ανθρώπινο είδος ... Ωστόσο, όλες οι πράξεις ονοματοθεσίας διαδραματίζονται στο σκηνικό εκείνου που είναι κοινωνικά αποδεκτό ως πραγματικό. Το ερώτημα είναι ποιος έχει την κοινωνική επικύρωση προκειμένου να ορίσει την ευρύτερη πραγματικότητα στην οποία πρέπει να ταιριάζουν οι καθημερινές εμπειρίες κάποιου προσώπου προκειμένου αυτό να λογιστεί ως υγιές και υπεύθυνο ... Η επιστήμη σήμερα είναι το πιο σεβαστό πεδίο που νομιμοποιεί νέες πραγματικότητες (Hubbard κ. ά. 1979: 8-9).¹²

όλων των πλευρών, εφόσον δικαιώνουν τις φεμινίστριες. Ξεκινώντας από την αξιωματική παραδοχή ότι «η επιστήμη είναι πολιτισμικός θεσμός», εξακολούθησε εντούτοις να δέχεται ότι «η δομή της επιστήμης βυθίζει την καθαρή και διερευνητική αιχμή της στο άγνωστο που μπορεί να γίνει γνωστό». Η αιχμή όμως μολύνεται εξαιτίας του «συμπαγούς πυρήνα» που διαιωνίζει τις κυρίαρχες κοινωνικές αξίες (στο ίδιο: 49). Στη συνέχεια η συγγραφέας υποστηρίζει ότι: 1) υπάρχει πραγματική επιστήμη με αθόλωτη όραση, η φεμινιστική επιστήμη· για παράδειγμα, τα συμπεράσματα της Τζέην Λάνκαστερ (στο ίδιο: 59) σχετικά με τη συμπεριφορά των πρωτευόντων θηλαστικών χαρακτηρίζονται «πιο ορθολογικά», μολονότι δεν εξηγείται για ποιο λόγο η Λάνκαστερ είναι σε θέση να ασχοληθεί με την επιστήμη των βιολογικών διαφορών φύλου και να ξεφύγει από τη θολωμένη αντρική όραση· 2) η πραγματική επιστήμη των βιολογικών διαφορών φύλου είναι αδύνατον να υπάρξει για ιστορικούς λόγους· 3) μια τέτοια επιστήμη υπάρχει όντως και καρπός της είναι τα φεμινιστικά δεδομένα και συμπεράσματα (στο ίδιο: 58, 63-64)· και 4) αντλώντας από τις οπτικές του γαλλικού φεμινισμού, «το μόνο που απομένει να γίνει είναι να εγγράψουμε και να μιλήσουμε τον εαυτό μας εντός τού είναι· να οικοδομήσουμε μια νέα γλώσσα, μια νέα ακαδημαϊκή σκέψη, μια νέα γνώση που αποτελεί όλον» (στο ίδιο: 66). Οι καθαρές αιχμές, οι συμπαγείς πυρήνες, οι διαβαθμίσεις ορθολογικότητας και οι θεωρίες του γαλλικού φεμινισμού ότι η γλώσσα συγκροτεί πραγματικότητα, όλα αυτά προϋποθέτουν αλληλοσυναιρούμενες επιστημολογίες. Ίσως να είναι όλα απαραίτητα με κάποιον τρόπο, όμως οι αντιφάσεις θα πρέπει να αναλυθούν.

12. Τα υπόλοιπα δοκίμια περιλαμβάνουν τα ακόλουθα άρθρα: της Μπάρμπαρα Φράιντ (Barbara Fried) για το ιδίωμα του βιολογικού και του κοινωνικού φύλου· της Σούζαν Λη Σταρ (Susan Leigh Star) για τις βιολογικές διαφορές φύλου και την ασυμμετρία του εγκεφάλου, της Ντέιθα Κλάπερ Μπρακ (Datha Clapper Brack) για τον εκποτισμό των μαιών από τους γιατρούς, της Μάρθας Ροθ Γουόλς (Martha Roth Walsh) για τις γυναίκες γιατρούς, της Βίκι Ντρας (Vicki Druss) και της Μαίρης Σου Χένιφιν (Mary Sue Henifin) για την ανορεξία, της Έμιλι Καλπέπερ

Η γλώσσα δημιουργεί πραγματικότητα μέσα στα αναπόδραστα συμφραζόμενα της εξουσίας· δεν εκπροσωπεί ούτε υποδεικνύει κάποιον γνωστικά προσπελάσιμο κόσμο που κρύβεται κάπου έξω από τα ολοένα απομακρυνόμενα σύνορα των επιμέρους κοινωνικών και ιστορικών διερευνήσεων. Ωστόσο, το σισύφειο έργο του επιστήμονα είναι κατά κάποιον τρόπο να προσπαθεί να παραγάγει μια εικόνα του κόσμου που να είναι «κάτι περισσότερο από ένα είδωλο των ποικίλων όψεων του εαυτού μας και των κοινωνικών μας διευθετήσεων» (στο ίδιο: 11). Κατόπιν η Χάμπαρντ προσφέρει μια λεπτομερή ανάγνωση των καταγωγικών αφηγήσεων «γένους» αρσενικού για την ανθρώπινη εξέλιξη. Στο σημείο αυτό όμως, στη μέση της συζήτησης για τη δύσκολη ανασύσταση του παρελθόντος, παρεμβάλλει μια προτασούλα η οποία δέχεται κατηγορηματικά ένα γεγονός: «Από την εποχή που εμείς διαχωριστήκαμε από τους πιθήκους, πριν από δεκαπέντε εκατομμύρια χρόνια περίπου, η όρθια στάση, η μείωση του μεγέθους των οδόντων και η αύξηση του μεγέθους του εγκεφάλου διαβάζονται στα παλαιοντολογικά ευρήματα ως κύρια γνωρίσματα της ανθρώπινης εξέλιξης» (στο ίδιο: 29). Ίσως να είναι έτσι, όμως ποιοι ερμηνευτικοί κανόνες επιτρέπουν να διαβαστεί μονοσήμαντα τούτη η αφήγηση και πώς διακρίνονται από τους κανόνες για την ανάγνωση της κοινωνικής και της συμπεριφορικής εξέλιξης; Η κύρια διαφορά, όπως φαίνεται, είναι ότι *τώρα* υφίσταται μια γενική συμφωνία σχετικά με την όρθια στάση που δεν συνδέεται με το κοινωνικό φύλο, κι έτσι η ανάγνωση δεν προκαλεί αντιρρήσεις. Ωστόσο, η λήξη της διένεξης σημαίνει άραγε ότι μια αφήγηση κατέκτησε την υπόσταση του γεγονότος, ότι ξέφυγε από τον κοινωνικό καθορισμό κι έγινε αντικειμενική; Κάτι τέτοιο υποδηλώνει μια αθώα δηλωτική πρόταση καταμεσής της καυστικής αποδόμησης. Κι όμως, η όρθια στάση και οι

(Emily Culpepper) για την αντιμετώπιση της εμμηνορροσίας από τους αρχαίους Εβραίους και τις γυναικείες κοινότητες σε ένα πιθανό μέλλον, της Μέρυλιν Γκρόσμαν (Marilyn Grossman) και της Πωλίν Μπαρτ (Pauline Bart) για τον αντρικό έλεγχο στις ερμηνείες της εμμηνόπαυσης και την επανιδιοποίησή τους από γυναίκες, της Ναόμι Γουαϊστάιν (Naomi Weisstein) για τους σεξιστικούς φραγμούς στην άσκηση επιστήμης από τις γυναίκες, καθώς και χρήσιμη εκτενή βιβλιογραφία από τη Χένιφιν για τις γυναίκες, την επιστήμη και την υγεία. Διάφορα άρθρα επισημαίνουν ότι οι γυναίκες στην πρόσφατη επιστημονική παραγωγή υπάχθηκαν στον κοινωνικό ρόλο της βοηθητικής επιστημονικο-τεχνικής εργατικής δύναμης. Το ζήτημα δεν είναι τόσο ότι ήμασταν απούσες από την παραγωγή επιστημονικής γνώσης όσο ότι ήμασταν ιδιαίτερα εξυπηρετικές. Η συνεργατική, συλλογική και σε μεγάλο βαθμό μη ιεραρχική κοινωνική δομή που υποστηρίζει τόσο το βιβλίο της Χάμπαρντ και της Λόουι όσο και τον τόμο της Χάμπαρντ κ.ά., έρχεται σε έντονη αντίθεση με την επίσημη «συζήτηση» στον τόμο του Προγράμματος Σύγκλισης της Επιστήμης και των Ανθρωπιστικών Σπουδών, αλλά και με το βαρύ χρέος του ήρωα να πει την αδιαμφισβήτητη αλήθεια που συνθέτει το ρόλο που υποδύεται ο Μπάρας. Οι συγγραφείς στα δύο φεμινιστικά βιβλία επίσης μιλούν ρητά για την προνομιακή ταξική και φυλετική τους θέση, καθώς και για τα *προσωπικά* τους καλύμματα να δώσουν πλήρεις, νέες αφηγήσεις (βλ. για παράδειγμα Hubbard κ.ά. 1979: 32).

χρονικές στιγμές κατά τις οποίες διαχωρίστηκαν οι γενεαλογικές γραμμές του πιθήκου και των ανθρωπιδών πάμπολλες φορές έγιναν αρένες θανάσιμων μαχών στην εξελικτική θεωρία.

Τούτα τα προβλήματα οξύνονται στο συμπέρασμα του άρθρου, όταν η Χάμπαρντ υποδεικνύει αποστολές για τις φεμινίστριες, καθώς αναλαμβάνουν ευθύνη για την παραγωγή επιστήμης. Συγκεκριμένα, προβλήματα προκαλεί ο κρυφός αρμός ανάμεσα στις αναπαραστατικές θεωρίες και στα ανθρωπιστικά πρόταγματα της ανακάλυψης του εαυτού. Η Χάμπαρντ συμβουλεύει τις γυναίκες να μην δημιουργούν κατοπτρικές «θηλυκοκεντρικές» αφηγήσεις, εκτός ίσως αν το κάνουν σαν αστεϊσμό και παρωδία. Πρέπει να κοσκινίσουμε τις τρέχουσες μελέτες προκειμένου να βρούμε αναλλοίωτα δεδομένα. Πώς όμως να το κάνουμε αυτό όταν μας έχουν πει επίσης ότι όλα τα γεγονότα είναι θεωρητικά φορτισμένα, κι επομένως φέρουν επίσης κάποιο αξιακό και ιστορικό φορτίο; Πρέπει να απομυθοποιήσουμε την ανδροκεντρική επιστήμη και όντας ικανές «να σκεφτούμε πέρα από αυτήν, [εμείς] πρέπει να πραγματοποιήσουμε το απαραίτητο έργο στο ερευνητικό πεδίο, στα εργαστήρια και στις βιβλιοθήκες και να αποκομίσουμε τρόπους να βλέπουμε και να ερμηνεύουμε τα γεγονότα» (στο ίδιο: 32). Τα «ψευδογεγονότα» και η «αρρενοκεντρική επιστήμη» άντεξαν για πάρα πολλούς αιώνες, και μια φεμινιστική επιστήμη είναι απαραίτητη ώστε να ανακαλύψουμε τους εαυτούς μας, να αποκτήσουμε την πραγματική κληρονομιά μας. «Είναι ουσιαστικό να δούμε τις εναλλακτικές που διανοίγονται για μας, αν πρόκειται ποτέ να αποκτήσουμε το χώρο στον οποίο θα μπορέσουμε να εξερευνήσουμε ποιες είμαστε, από πού έχουμε έρθει και πού θέλουμε να πάμε» (στο ίδιο: 32). Κοντολογίς, ο φεμινισμός παρουσιάζεται ως αληθινός ανθρωπισμός βασισμένος στην αληθινή γνώση ή τουλάχιστον στην αληθινή ερμηνεία. Ωστόσο, εδώ λανθάνουν – ή είναι εξόφθαλμα – τα επιστημολογικά και τα πολιτικά προβλήματα του ανθρωπισμού.

Οι φεμινίστριες θέλουν κάποια θεωρία αναπαράστασης για να αποφύγουν το πρόβλημα του επιστημολογικού αναρχισμού. Μια επιστημολογία που δικαιώνει την απουσία οποιασδήποτε στάσης απέναντι στη φύση των πραγμάτων έχει ελάχιστη χρησιμότητα για γυναίκες που προσπαθούν να οικοδομήσουν μια κοινή πολιτική.¹³ Οι φεμινίστριες όμως γνωρίζουν επίσης ότι η εξουσία της ονοματοθεσίας κάποιου πράγματος είναι η εξουσία της αντικειμενοποίησης, της ολοποίησης. Ο άλλος παράγεται και ταυτόχρονα τοποθετείται έξω από το πραγματικότερο

13. Αυτό αποτελεί κύρια φεμινιστική κριτική στο έργο του Φουκώ: απειλεί να κάνει αόρατες τις μεγάλες κυκλοφορίες κυριαρχίας, καθώς αναδεικνύει την πανταχού παρούσα μικροκυκλοφορία της στην επιβλητική ανάλυσή του για την τριχοειδή υφή των σχέσεων εξουσίας – δηλαδή τη συγκρότηση της αντίστασης από την εξουσία σε μια αέναη διαλεκτική, και την κατάδειξη της αδυνατότητας να αποκτηθεί χώρος χωρίς να αναπαραχθεί η κατονομασμένη κυριαρχία.

στους δίδυμους λόγους των επιστημών της ζωής και του ανθρώπου, της επιστήμης της φύσης και του ανθρωπισμού. Τούτη ακριβώς η δημιουργία της διαφοράς μαστιάζει τη «δυτική» γνώση· είναι η πατριαρχική φωνή στην παραγωγή λόγου που μπορεί να ονομάσει μόνον υπάγοντας σε νόμιμες γενεολογικές γραμμές.

Η Νάνσυ Χάρτσοκ και η Σάντρα Χάρντινγκ προσπαθούν να υπερβούν το δίλημμα αυτό υποστηρίζοντας, με μικρές διαφορές μεταξύ τους, ότι εμείς οι γυναίκες, εξαιτίας της ιστορικής μας θέσης, μπορούμε να έχουμε μια θεωρία για την αντικειμενικότητα, για τη ριζοσπαστική υλική και κοινωνική παραγωγή γνώσης και για το ενδεχόμενο τέλος της άσκησης κυριαρχίας με την ονοματοθεσία. Δεν έχουμε τίποτε να κρύψουμε, κι έτσι ο εαυτός θα αφήσει τα συνηθισμένα κόλλα που κάνει για να χαθεί από το οπτικό πεδίο παίρνοντας παράλληλα τη θέση ενός φετίχ.¹⁴ Το υποκείμενο και το αντικείμενο μπορούν να συνυπάρξουν χωρίς να υπόκεινται στην κυριαρχία του δίπολου κύριος-δούλος. Η Χάρντινγκ και η Χάρτσοκ εργάζονται με αφετηρία το μαρξιστικό αξίωμα ότι όσοι υφίστανται καταπίεση δεν έχουν κανένα συμφέρον για τα επιφανόμενα που θεωρούνται πραγματικότητα, κι έτσι μπορούν πράγματι να δείξουν πώς λειτουργούν τα πράγματα. Η σύγχυση στις επιστήμες της ζωής και του ανθρώπου προκαλείται απλούστατα από τη θέση όσων κατέχουν τη γνώση – από την κορυφή. Τούτη η προσέγγιση υπόσχεται πολλά κατά τη γνώμη μου, όμως δεν είναι απολύτως πειστική. Η σχετική επιχειρηματολογία πρέπει να περιμένει προς το παρόν. Ωστόσο, έχει γίνει πια ολοφάνερο ότι οι φεμινίστριες τώρα συμμετέχουν στις συζητήσεις για τη φύση και την εξουσία της επιστημονικής γνώσης μιλώντας με κύρος: όντως κάτι έχουμε να πούμε. Το μόνο πρόβλημα που απομένει είναι τι έχουμε να πούμε· κι εδώ εμφανίζεται η πολυφωνία. Ένα νέο ξεκίνημα μπορεί να γίνει με τη φωνή που προτείνεται στον επίλογο του *Women Look at Biology*:

Η αντίθεση ανάμεσα στον άνθρωπο και τη φύση επινοήθηκε από ανθρώπους. Δική μας δουλειά είναι να επινοήσουμε εκ νέου μια σχέση που θα πραγματοποιεί (στην κυριολεξία, θα κάνει πραγματικότητα) την ενότητα της ανθρωπότητας με τη φύση και θα προσπαθεί να κατανοήσει εσωτερικά τις διεργασίες της ... Η επιστήμη είναι ανθρώπινη κατασκευή που εμφανίστηκε κάτω από συ-

14. Η θέση αυτή είναι ένας απενοχοποιημένος τρόπος να φτιάχνεις, να παίρνεις, να μοιράζεις και να τρως το γλυκό· μια ευπρόσδεκτη απόλαυση ύστερα από το κόψιμο της ζαχαρωμένης τούρτας του Μπάρας. Τούτη η μάλλον ελεύθερη ανάγνωση της Χάρντινγκ και της Χάρτσοκ βασίζεται στο αδημοσίευτο δοκίμιο της Χάρντινγκ με τίτλο «Philosophy and history of science as patriarchal oral history» (University of Delaware 1980), καθώς και στο αδημοσίευτο χειρόγραφο της Χάρτσοκ με τίτλο «Money, sex and power» (Johns Hopkins University 1980). Η Χάρντινγκ πιστεύει ότι η ανθρωπιστική και η επιστημονική προσέγγιση πραγματικά αντιτίθενται μεταξύ τους, τουλάχιστον στις κοινωνικές επιστήμες. Προσωπικά, διαφωνώ με την άποψη αυτή. Αν μιλήσουμε με φουκωικούς όρους, υπάρχει μια κοινή *epistème*.

γκεκριμένες ιστορικές συνθήκες, όταν η κυριαρχία του *ανθρώπου* πάνω στη φύση φαινόταν θετικός και αξιόλογος στόχος. Οι συνθήκες άλλαξαν, και τώρα πια γνωρίζουμε ότι βαδίζουμε σε ένα μονοπάτι που είναι πιο πιθανό να καταστρέψει τη φύση παρά να την εξηγήσει ή να τη βελτιώσει. Οι γυναίκες αναγνώρισαν πιο συχνά από τους άντρες ότι είμαστε μέρος της φύσης, και ότι η μοίρα της βρίσκεται σε χέρια ανθρώπων που δεν νοιάστηκαν για αυτήν. Τώρα πρέπει να δράσουμε με βάση τη γνώση αυτή (Hubbard κ. ά. 1979: 209).

Τούτη η φωνή είναι φεμινιστική· μήπως είναι επίσης ψίθυρος ανθρωπισμού;

Η αντιπαράθεση για τη φύση των πρωτευόντων: Οι θυγατέρες του ανθρώπου κυνηγού στην επιτόπια έρευνα, 1960-1980

*Γιατί τα πράγματα αυτά για λόγια πειστικά περνούσαν
στους ανθρωποειδείς πιθήκους.*

Charlotte Perkins Gilman, «Similar Cases»

Δεν είναι αθώα η γλώσσα στην τάξη μας των πρωτευόντων θηλαστικών. Πράγματι λένε ότι η γλώσσα είναι το εργαλείο για την αυτοδημιουργία του ανθρώπου, αυτό που μας διαχωρίζει από τα άλαλα και βουβά ζώα, που μας οδηγεί να ονομάσουμε πράγματα, να αποσπάσουμε νοήματα, να δημιουργήσουμε αντιθέσεις και έτσι να κατασκευάσουμε τον ανθρώπινο πολιτισμο. Ακόμη κι όσοι απορρίπτουν αυτά τα ριζοσπαστικά λεγόμενα οφείλουν να αναγνωρίσουν ότι οι σπουδαιότερες μεταρρυθμίσεις του δημόσιου βίου και της δημόσιας γνώσης συνδέονται με προγράμματα για την κάθαρση της γλώσσας. Στην ιστορία της επιστήμης, οι πατέρες πραγμάτων ήταν πρώτα απ' όλα πατέρες λέξεων – ή τουλάχιστον έτσι αφηγούνται την ιστορία στους φοιτητές αυτής της γνωστικής πειθαρχίας. Ο Αριστοτέλης ονόμασε τα όντα και ως εκ τούτου συνέταξε τους κανόνες της λογικής· ο Μπέικον αποκήρυξε τον Αριστοτέλη προσπαθώντας να μεταρρυθμίσει τη γλώσσα ούτως ώστε να επιτρέψει επιτέλους την αληθινή γνώση. Ο Μπέικον χρειαζόταν επίσης μια νέα λογική κατάλληλη για τα ορθά ονόματα που πρότεινε. Ο Λινναίος νομιμοποίησε το 1758 τη συγγένεια των ανθρώπινων όντων με τα ζώα ονομάζοντας την τάξη πρωτεύοντα θηλαστικά. Η ταξινομία του Λινναίου ήταν ένα είδος λογικής, εργαλείο, σχήμα για να μπουν σε τάξη οι σχέσεις ανάμεσα στα πράγματα μέσω των ονομάτων τους. Ο Λινναίος ίσως να είχε αυτογνωσία, ίσως να ήξερε ότι ήταν παντεπόπτης οφθαλμός, ο δεύτερος

Αδάμ που οικοδόμησε επιστήμη, αξιόπιστη γνώση, ανακοινώνοντας επιτέλους τα ορθά ονόματα των πραγμάτων.¹ Και στην εποχή μας ακόμη, που έχουν πεθάνει προ πολλού τέτοιοι τιτάνες και πατέρες, η επιστημονική συζήτηση είναι μια αντιπαράθεση για τη γλώσσα που ανακοινώνει τι θα θεωρηθεί δημόσια ως γνώση. Η επιστημονική συζήτηση για τις μαϊμούδες, τους πιθήκους και τα ανθρώπινα όντα, δηλαδή για τα πρωτεύοντα θηλαστικά, είναι μια κοινωνική διαδικασία παραγωγής αφηγήσεων, και μάλιστα αφηγήσεων σημαντικών που συγκροτούν δημόσια νοήματα. Η επιστήμη είναι ο μύθος μας. Τούτο εδώ το κεφάλαιο είναι μια αφήγηση για ένα τμήμα του μύθου αυτού, και συγκεκριμένα για ορισμένες όψεις των πρόσφατων προσπαθειών να τεκμηριωθεί πώς ζουν οι φυλλοφάγες μαϊμούδες της Ασίας που ονομάζονται λαγκκούρ.

Το κεφάλαιο αυτό δεν είναι αθώο· είναι μια αφήγηση που ενδιαφέρεται να αναζητήσει στοιχεία για το πώς τίθενται φεμινιστικά ερωτήματα που αφορούν τα δημόσια επιστημονικά νοήματα σε έναν τομέα των βιοεπιστημών ιδιαίτερα κομβικό για αφηγήσεις σχετικές με τη φύση και τις δυνατότητες του ανθρώπου. Ο φεμινισμός συνιστά εν μέρει πρόγραμμα για την ανασυγκρότηση του δημόσιου βίου και των δημόσιων νοημάτων· κατά συνέπεια είναι αναζήτηση νέων αφηγήσεων, κι επομένως μιας γλώσσας που θα δίνει όνομα σε μια νέα οπτική των δυνατοτήτων και των ορίων. Δηλαδή ο φεμινισμός, όπως και η επιστήμη, είναι ένας μύθος, μια αντιπαράθεση για τη δημόσια γνώση. Μπορούν οι φεμινίστριες και οι επιστήμονες να αντιπαρτίθενται από κοινού για αφηγήσεις σχετικές με τα πρωτεύοντα θηλαστικά χωρίς να συρρικνώνουν τα πολιτικά και τα επιστημονικά νοήματα σε φληναφήματα;

Θα ήθελα να διερευνήσω τα κείμενα τεσσάρων πρωτευοντολόγων που συνδέονται μεταξύ τους με ένα συγκεκριμένο κοινωνικό δίκτυο στη φυσική ανθρωπολογία και είναι όλες ευρωαμερικανίδες γυναίκες, προκειμένου να εξετάσω επισταμένα μερικές όψεις των ζητημάτων αυτών. Συγκεκριμένα, μήπως η άσκηση της επιστήμης από τις γυναίκες αυτές σε ένα πεδίο της σύγχρονης βιολογίας-ανθρωπολογίας δόμησε ουσιαστικά το λόγο με τρόπο που να κεντρίζει τη σκέψη των φεμινιστριών; Θα έπρεπε άραγε να προσδοκούμε κάτι διαφορετικό από τις γυναίκες σε σύγκριση με τους άντρες; Ποια είναι τα σωστά ερωτήματα που πρέπει να τεθούν για τη θέση του βιολογικού και του κοινωνικού φύλου στην κοινωνική δόμηση των επιστημονικών νοημάτων στους εξεταζόμενους τομείς επιστημονικού έργου: στη συμπεριφορά των ζώων και την εξελικτική θεωρία; Ποια ερωτήματα φαίνονται ανώφελα; Θα επανέλθουμε στην εξέταση των ερωτημάτων αυτών, αφού πρώτα παρακολουθήσουμε τις σταδιοδρομίες ορισμένων συγγενικών μας πρωτεύοντων, των λευκών αμερικανίδων πρωτευοντολόγων και των λαγκκούρ.

1. Αριστοτέλης, *Περί ζώων γενέσεως*, Lloyd (1968), Bacon (1893, 1942), Linnaeus (1758 – στην έκδοση αυτή προστίθενται οι άνθρωποι στην Τάξη Πρωτεύοντα Θηλαστικά: 1972).

Για ποιο λόγο να κοιτάξουμε από το παράθυρο που ανοίγουν οι λέξεις και οι αφηγήσεις; Μήπως η ουσία της επιστήμης έγκειται κάπου αλλού, όπως ίσως στη διατύπωση προτάσεων για τη φύση που μπορούν να ελεγχθούν πειραματικά; Τι όμως μπορεί να λογιστεί αντικείμενο μελέτης; Τι είναι αντικείμενο της βιολογίας; Γιατί αλήθεια τα αντικείμενα αυτά αλλάζουν τόσο ριζικά μέσα στην ιστορία; Οι συζητήσεις αυτές είναι περίπλοκες· θέλω απλώς να υποστηρίξω εδώ ότι είναι γόνιμο να εξετάζονται προσεκτικά οι αφηγήσεις στη βιολογία και την ανθρωπολογία, οι κοινές δομές των μύθων και των επιστημονικών αφηγήσεων και των πολιτικών θεωριών, με τρόπο τέτοιο ώστε να λαμβάνουμε σοβαρά υπόψη όλες αυτές τις μορφές. Οι αφηγήσεις συνιστούν καίρια όψη της συγκρότησης ενός επιστημονικού γνωστικού αντικειμένου. Πρόθεσή μου δεν είναι να αναγάγω σε πολιτική πρακτική την πρακτική των φυσικών επιστημών ή το αντίστροφο, αλλά να παρακολουθήσω την ύφανση πολυεπίπεδων νοημάτων κατά την κοινωνική επίλυση του ερωτήματος τι μπορεί να θεωρηθεί εξήγηση σε έναν τομέα της βιολογίας-ανθρωπολογίας όπου το βιολογικό και το κοινωνικό φύλο φαίνεται να έχουν βαρύνουσα σημασία.

Ένας φοιτητής της πρωτευοντολογίας έρχεται από την πρώτη στιγμή αντιμέτωπος με ένα πλούσιο υφαντό εικόνων και αφηγήσεων. Από τη σκοπιά ενός προσώπου που έχει διαπλαστεί από την ιουδαιοχριστιανική μυθολογική κληρονομιά, πρέπει οπωσδήποτε να δοθεί προσοχή στην αφήγηση της Γένεσης που επανέρχεται με ασυνήθιστη επιμονή στις επιστημονικές ανασυστάσεις της ανθρωπίνης εξέλιξης και όχι μόνο στις λαϊκές παρουσιάσεις της που άνησαν. Εξίσου περίοπτη θέση κατέχουν οι καταγωγικές αφηγήσεις στις κοσμικές εκδοχές τους.² Στη σκηνή των πρωτευόντων θηλαστικών αναπαριστάνεται η ιστορία των σχέσεων ανάμεσα στην επιστήμη και τη θρησκεία, όπως για παράδειγμα στην αντιπαράθεση των αρχών του 20ού αιώνα για τον ιατρικό περισσότερο παρά για τον ηθικό ορισμό της σεξουαλικής συμπεριφοράς, όπου χρησιμοποιήθηκαν ζώα ως μοντέλα (Yerkes 1943). Μία από τις πρώτες πραγματεύσεις για την οργάνωση των κοινωνιών στα άγρια πρωτεύοντα θηλαστικά, που καλύπτει ολόκληρο βιβλίο, μπορεί να γίνει κατανοητή μόνο στο πνεύμα του Τόμας Χομπς και του κοινωνικού Λεβιάθαν (Zuckerman 1932). Οι αφηγήσεις για την προέλευση της οικογένειας, της γλώσσας, της τεχνολογίας, της συνεργασίας και του μοιράσματος, αλλά και της κοινωνικής κυριαρχίας, απαιτούν ευαισθησία στον απόηχο των σημασιών που είναι εμπεδωμένες στα προσφερόμενα μεταφορικά σχήματα και σε όσους κανόνες ορίζουν πώς δίνονται αφηγήσεις με νόημα στις εκάστοτε ιστορικές συνθήκες. Είναι αδύνατον να μην υποψιαστούμε ότι στον πυρήνα των πραγμάτων βρίσκονται κάποιες πολυεπίπεδες αφηγήσεις, όταν οι σύγχρονοι

2. Βλ. για παράδειγμα Barash (1979), Wilson (1975, 1978), Fox (1967), Ardrey (1966, 1970), Dawkins (1976), Morgan (1972), Goodall (1971).

πρωτευοντολόγοι, χωρίς να μιλούν απαραίτητα για το ανθρώπινο είδος των πρωτευόντων, οφείλουν να αναφερθούν όλο σοβαρότητα στα χαρέμια, στη μητρότητα διπλής σταδιοδρομίας,³ στην κοινωνική χρήση σημάτων από ορισμένα είδη ως κυβερνοσύστημα επικοινωνίας και ελέγχου, στην κατάληψη της αγέλης και τη βρεφοκτονία, στη ραγδαία κοινωνική μεταβολή, στον ισοσκελισμό χρόνου-ενέργειας, στις αναπαραγωγικές στρατηγικές και τις γενετικές επενδύσεις, στις συγκρούσεις συμφερόντων και τις αναλύσεις κόστους-οφέλους, στη φύση και τη συχνότητα του οργασμού στα θηλυκά ζώα εκτός του ανθρώπου, στη σεξουαλική επιλογή από την πλευρά των θηλυκών, στους αρσενικούς ηγεμόνες και την ηγεσία, στους κοινωνικούς ρόλους και τον καταμερισμό εργασίας.⁴

Γιατί όμως ερευνούμε την ύφανση πολλαπλών νοημάτων στην πρακτική της πρωτευοντολογίας εστιάζοντας στους λανγκούρ, τις άσημες φυλλοφάγες μαϊμούδες της Ασίας;⁵ Οι λανγκούρ είναι μια σημαντική ομάδα μαϊμούδων, γνωστή στους πρωτευοντολόγους, η οποία μέχρι πολύ πρόσφατα παρέμενε εντούτοις ουσιαστικά άγνωστη στο ευρύτερο κοινό, που θα αναγνώριζε επιτυχώς έναν γορίλλα, ένα θηλαστικό πραγματικά σπάνιο. Άραγε, στις συζητήσεις για την εξέλιξη του ανθρώπινου είδους, για δόκιμες και αδόκιμες μεθόδους επιχειρηματολογίας όσον αφορά το ζωικό μοντέλο κάθε διάστασης του ανθρώπου, όσον αφορά τη φύση και τη σημασία της κοινωνικής οργάνωσης στα πρωτεύοντα θηλαστικά, καθώς και τον αντίκτυπο του φύλου στην κοινωνική συγκρότηση των γεγονότων και των θεωριών, τέθηκαν όντως πολύ συχνά στο επίκεντρο και με σημαντικό ρόλο οι πίθηκοι, ιδίως οι χιμπατζήδες, και οι κερκοπίθηκοι, ιδίως οι μπαμπούινοι και οι ρήσοι (Fedigan 1982); Ίσως αυτό να ίσχυε μέχρι τη στιγμή που στο επίκεντρο της συζήτησης για την κοινωνική ζωή και την εξέλιξη των λανγκούρ εμφανίστηκε το ζήτημα της βρεφοκτονίας (Ford 1976). Γιατί και τότε, αλήθεια, οι αρσενικοί λανγκούρ σκοτώνουν τα μωρά λανγκούρ; Πώς πρέπει να χαρακτηριστούν τέτοιες πράξεις; Ποιους κανόνες πρέπει να τηρεί η αξιόπιστη παρατήρηση τέτοιων πράξεων; Πρόκειται άραγε για πραγματικά συμβάντα; Τι θα απο-

3. Περιλαμβάνει ταυτόχρονα το βιοπορισμό και την ανατροφή των απογόνων (Σ.τ.μ.).

4. Kummer (1968), Altmann (1980), Altmann (1967), Hrdy (1977), Bogess (1979), Chevalier-Skolnikoff (1974), Lindberg (1967), Sugiyama (1967: 221-236), Rowell (1972), Lancaster (1975). Τα ζητήματα αυτά εξετάζονται πληρέστερα στο Haraway (1989β).

5. Οι λανγκούρ είναι ένα εξαιρετικά ευπροσάρμοστο είδος μαϊμούδων από την ομάδα *Colobinae*, που τρώνε ειδικά ώριμα φύλλα. Ζουν στο έδαφος και στα δέντρα, απαντούν σε αγέλες οι οποίες ενδέχεται να περιλαμβάνουν άτομα των δύο φύλων με έναν ή πολλούς αρσενικούς, σε ομάδες με αρσενικά άτομα αποκλειστικά ή σε ομάδες με ενήλικα θηλυκά, νεαρά άτομα και βρέφη. Το μέγεθος της αγέλης παρουσιάζει έντονες διακυμάνσεις. Τα ενήλικα αρσενικά ζυγίζουν περίπου 18 κιλά, ενώ τα ενήλικα θηλυκά περίπου 11 κιλά. Οι λανγκούρ ζουν συχνά σε απομονωμένες περιοχές και σε ημιαστικές τοποθεσίες με ναούς κοντά σε ανθρώπους. Εμφανίζονται σε περιοχές που κυμαίνονται από τα ξηρά πεδινά μέχρι τα ορεινά εδάφη (Hrdy 1977: 72-76).

κτήσει την κοινωνική υπόσταση του γεγονότος και της επιστημονικής εξήγησης; Το παρόν κεφάλαιο εστιάζει στους λανγκούρ εξαιτίας αυτών ακριβώς των ερωτημάτων που τέθηκαν περιθωριακά σε ένα μικρό τμήμα της πρωτευοντολογίας. Γιατί και πώς τα ερωτήματα αυτά έγιναν κομβικά για τον εξειδικευμένο επιστημονικό λόγο στα τέλη της δεκαετίας του 1970; Απαντώντας στο ερώτημα αυτό θα επιστρέψουμε σε μια διερεύνηση της επιστημονικής πρακτικής ως κοινωνικής παραγωγής σημαντικών δημόσιων αφηγήσεων.

Πρώτα, όμως, ας θυμηθούμε ότι η εξελικτική βιολογία στον 19ο και τον 20ό αποτελεί στοιχείο της ευρύτερης δημόσιας συζήτησης για τη θέση του ανθρώπου στη φύση – δηλαδή για τη φύση της πολιτικής και της κοινωνίας. Η κοινωνική συμπεριφορά των πρωτευόντων θηλαστικών μελετήθηκε αναπόδραστα ως στοιχείο της σύνθετης διαπάλης για το ποιος και για ποιο λόγο θα θεωρηθεί ώριμος, υγιής πολίτης, διαπάλης η οποία χαρακτήριζε τις φιλελεύθερες δυτικές δημοκρατίες. Η επιχειρηματολογία για την ανθρώπινη πολιτική που θέτει ως αφητηρία μια φυσική κατάσταση αποτελεί μακραινώνη παράδοση στον δυτικό πολιτικό λόγο· στη νεωτερική μορφή της συνυφαίνει αφηγήσεις στη φυσική και την πολιτική οικονομία, στη βιολογία και στις κοινωνικές επιστήμες. Επιπλέον, πρόθεσή μου είναι να υποστηρίξω ότι οι αφηγήσεις για τα πρωτεύοντα, τόσο οι εκλαϊκευμένες όσο και οι επιστημονικές, βασίζονται και απηχούν τις υλικές κοινωνικές διαδικασίες παραγωγής και αναπαραγωγής της ανθρώπινης ζωής. Συγκεκριμένα, η βιοανθρωπολογία των πρωτευόντων θηλαστικών από τη δεκαετία του 1920 κατέλαβε περίοπτη θέση σε αντιπαραθέσεις, τόσο σε ιδεολογικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο, για το ποιος θα ελέγξει τα ανθρώπινα μέσα αναπαραγωγής, καθώς και σε αντιπαραθέσεις για τις αιτίες και τους τρόπους ελέγχου του πολέμου μεταξύ ανθρώπων, αλλά και σε διαμάχες για την τεχνική επινοητικότητα και τις ικανότητες για συνεργασία στην οικογένεια και στο εργοστάσιο. Τούτες οι γενικεύσεις ισχύουν, πιστεύω, ανεξάρτητα από το αν συγκεκριμένοι επιστήμονες της πρωτευοντολογίας έχουν την πρόθεση να ενταχθεί το έργο τους στο πλαίσιο αυτών των διαμαχών· οι αφηγήσεις τους αποτελούν μέρος των δημόσιων εφοδίων που επιστρατεύονται στις αντιπαραθέσεις. Και οι πρωτευοντολόγοι αφηγούνται ιστορίες αξιοσημείωτα ταιριαστές με την εποχή, τον τόπο, το φύλο, τη φυλή, την τάξη τους – καθώς βεβαίως και με τα ζώα τους.

Κάποιες διευκρινίσεις εν τάχει αρκούν για το μακροσκελέστερο επιχείρημα, αν θέλουμε να φτάσουμε κάποια στιγμή στα χαμένα, ίσως σκοτωμένα, μωρά των λανγκούρ, καθώς και στις Ευρωπαϊκές ιδέες που παρακολουθούν επαγγελματικά κάποιες μαϊμούδες. Στη δεκαετία του 1920, τα πρωτεύοντα θηλαστικά των εργαστηρίων καταλάμβαναν περίοπτη θέση σε συζητήσεις για τη νοητική λειτουργία και τη σεξουαλική οργάνωση του ανθρώπου με την ευθύνη των ψυχολογών, των ερευνητών της συγκριτικής ψυχολογίας και της αναπαραγωγικής και νευρολογικής φυσιολογίας. Η συμβουλευτική γάμου, η μεταναστευτική

πολιτική και η βιομηχανία παραγωγής δοκιμασιών έχουν άμεσες οφειλές στα πρωτεύοντα θηλαστικά και τους πρωτευοντολόγους, τους «θεράποντες της επιστήμης», όπως έλεγε ο Ρόμπερτ Γέρκις. Τα πρωτεύοντα φαίνονταν να αποτελούν μοντέλα φυσικής συνεργασίας που δεν τη σκίαζαν η γλώσσα και ο πολιτισμός. Στη δεκαετία του 1930, στις πρώτες επιτόπιες έρευνες για τα άγρια πρωτεύοντα θηλαστικά, η έμφυλη φυσιολογία της φυσικής συνεργασίας (με τις μορφές της επικράτησης των αρσενικών επί των θηλυκών και της δημογραφικής δομής της αγέλης) εμφανίστηκε σε επιχειρήματα σχετικά με την ανθρώπινη κοινωνική τέχνη της θεραπείας των φαινομένων κοινωνικής αταξίας – όπως οι εργατικές απεργίες και το διαζύγιο. Τα πρωτεύοντα θηλαστικά εμφανίστηκαν ως μοντέλα για τις πυρηνικές οικογένειες και την πατρική φροντίδα στα προάστια, καθώς και για τα οδυνηρά αποτελέσματα που είχε η απουσία της μητέρας, σε δημόσιες συζητήσεις σχετικές με τα κοινωνικά προβλήματα των Ηνωμένων Πολιτειών καθ' όλη τη διάρκεια των δεκαετιών του 1950 και του 1960. Αναζήτησαν διακαώς στα πρωτεύοντα θηλαστικά μοντέλα για την ανθρώπινη κατάθλιψη, ενώ μεγάλο μέρος της τεχνικής επινοητικότητας δαπανήθηκε για την αξιόπιστη πρόκληση ψυχώσεων σε μαϊμούδες. Η δημογραφική πολιτική και τα ζητήματα της πληθυσμιακής ρύθμισης βασίστηκαν σε πρωτευοντολογικές μελέτες, όπως εξάλλου και η ψυχιατρική (προτείνοντας ακόμη και τον τηλεμετρικό έλεγχο) των αγχωμένων, πιθανώς μαύρων αρσενικών πρωτευόντων του ανθρώπινου είδους στις εξεγερμένες πόλεις της δεκαετίας του 1960. Σε επιστημονικά συμποσία και σε αίθουσες διδασκαλίας επιχειρηματολογούσαν, καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου του Βιετνάμ, για το επιτακτικό ερώτημα αν η φύση του ανθρώπου είναι πολεμοχαρής ή συνεργατική, αντλώντας ανελλιπώς δάνεια από τις αναπτυσσόμενες νέες θεωρίες για την εξέλιξη του ανθρώπινου είδους που βασιζόταν στις πρόσφατες ανακαλύψεις απολιθωμάτων από τη Νότια και την Ανατολική Αφρική, στις νέες επιτόπιες μελέτες ζώντων πρωτευόντων και στην ανθρωπολογία των σύγχρονων κυνηγών και τροφοσυλλεκτών. Οι πρωτευοντολόγοι βρίσκονταν στις περισσότερες πλευρές των περισσότερων συζητήσεων, συμπεριλαμβανομένης της «πλευράς» που αρνιόταν ρητά να συμμετάσχει υιοθετώντας πολιτική στάση. Από τη σκοπιά των εν ενεργεία πρωτευοντολόγων, ίσως το πιο επιτακτικό και άμεσα πολιτικό ερώτημα αφορούσε τη ραγδαία καταστροφή των πρωτευόντων εκτός του ανθρώπου σε όλο τους το εύρος. Τούτη η ανησυχία, όμως, πολύ γρήγορα εμπλέκει ακόμη και τον πιο απολίτικο επιστήμονα στη διεθνή πολιτική, που καθορίζεται βαθύτατα από την ιστορία του ιμπεριαλισμού.

Δεν θα έπρεπε να εκπλήσσει κανείς που η βιοανθρωπολογία των λαγκούρ άρχισε να ενδιαφέρει το ευρύ κοινό των ΗΠΑ στις δεκαετίες του 1970 και του 1980, όταν αναδείχτηκαν ζητήματα που αφορούσαν την ενδοοικογενειακή βία (συγκεκριμένα την κακοποίηση γυναικών και παιδιών), την αναπαραγωγική ελευθερία (ή τον καταναγκασμό πολλές φορές), την άμβλωση, τη γονική φρο-

ντίδα (ένας ευφημισμός για τη μητρική φροντίδα και μια αμφίθυμη ματιά προς την πατρική φροντίδα) και τις «ανεξάρτητες» γυναίκες που δεν ορίζονται πρωτίστως με όρους κοινωνικής ομάδας (δηλαδή οικογένειας). Η μητρική φροντίδα είναι άραγε και η ίδια «εγωιστική»; Είναι αδύνατον να μην εντυπωσιαστεί κανείς από την αφθονία φεμινιστικών και αντιφεμινιστικών, βιολογικών και ηθικολογικών, διακριτικών και αποκάλυπτων δημοσιευμάτων για τη μητρική φροντίδα στο ανθρώπινο και στα άλλα είδη, καθώς και για τις αναπαραγωγικές στρατηγικές των θηλυκών. Στα συμφραζόμενα αυτά δεν είναι διόλου εύκολο να διακρίνουμε τα επιστημονικά από τα εκλαϊκευτικά νήματα της αφήγησης για τους λανγκούρ, μια διάκριση που ούτως ή άλλως συνιστά μια ορισμένη ιδεολογική χειρονομία προς το συμφέρον της διατήρησης της επιστημονικής καθαρότητας. Προς το παρόν ίσως κεντρίζει περισσότερο το ενδιαφέρον, ίσως είναι και πιο υπεύθυνο, να αφήσουμε πλεγμένη την ύφανση και να προσπαθήσουμε να ξεδιαλέξουμε τα κύρια επιχειρήματα για τη βρεφοκτονία στο ιερό είδος των μαϊμούδων Χανουμάν της Ινδίας.

Πατρογραμμική πρωτεοντολογία: τρόπος ζωής

Στη βιολογία προσιδιάζει να ξεκινά με την καταγωγή, την τροποποίηση, ενώ στην ανθρωπολογία με το κοινωνικό αντικείμενο της συγγένειας· ως προσεγγίσουμε λοιπόν τα υποκείμενα του κεφαλαίου αυτού ακολουθώντας τη μυθοπλασία μιας πατρογραμμικής γενιάς – που προέρχεται από έναν περίβλεπτο πατέρα της τάξης των πρωτεοντών θηλαστικών, τον Σέργουντ Γουόσμπερν. Εδώ θα εξεταστεί το έργο κάποιων γυναικών, δηλαδή της Φύλις Τζέι (κατόπιν Ντολχίνοου), της Σουζάν Ρίπλεϋ, της Σάρα Μπλάφερ Χέρντντ και της Τζέην Μπόγκες, που είναι όλες ακαδημαϊκές «θυγατέρες» ή εγγονές στο πλαίσιο ενός σημαντικού δικτύου πρωτεοντολόγων στις Ηνωμένες Πολιτείες μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Στην παρούσα αφήγηση, οι φοιτήτριες που μελετούσαν τους λανγκούρ κληρονόμησαν απευθείας από τη γενεαλογική γραμμή του Γουόσμπερν τα κεντρικά στοιχεία των μυθοπλαστικών στρατηγικών τους, τις επιτρεπτές αφηγήσεις τους και τα εργαλεία με τα οποία φιλοτέχνησαν το περίγραμμα μιας διαφορετικής αφήγησης. Η πρωτεοντολογία δεν υπήρξε τέκνο ενός παντοδύναμου πατέρα αλλά συλλογική ιστορική παραγωγή. Όμως οι αναλύσεις, οι επιχειρηματικές δραστηριότητες και η θεσμική εξουσία του Γουόσμπερν μπόλιασαν την επιστήμη των πρωτεοντών θηλαστικών ως κλάδο της φυσικής ανθρωπολογίας στον κορμό της σύγχρονης νεοδαρβινικής εξελικτικής θεωρίας και της δομολειτουργιστικής κοινωνικής ανθρωπολογίας. Επομένως, θα πρέπει να σκιαγραφήσουμε τους κανόνες αυτών των βασικών επιστημών προκειμένου να παρακολουθήσουμε τις συζητήσεις για τα μωρά λανγκούρ.

Όλες οι γυναίκες που εξετάζονται στο δοκίμιο αυτό δέχτηκαν στο έργο τους πολλών ειδών επιδράσεις· η μυθοπλασία της πατρογραμμικής γενιάς δεν θα πρέπει να συνδηλώνει αναγκαστικά ούτε κάποια μοναδική επίδραση ούτε κάποια αρμονική σχέση. Στην πραγματικότητα, θα πρέπει να είναι αναμενόμενο για τις οικογένειες να αποτελούν σκηνή έντονων συγκρούσεων. Όμως η πατρογραμμική γενιά και το ιδίωμα των θυγατέρων και των γιων όντως συνδηλώνουν τη δημόσια ταύτιση κάποιων μελετητών ως τωρινών ή πρώην φοιτητών μιας εξέχουσας προσωπικότητας αλλά και την κοινή συζήτηση περί ακαδημαϊκών «γενεών» που συνηθίζεται στους κύκλους των βιολόγων και των ανθρωπολόγων. Η ίδια η γλώσσα είναι φορτισμένη με ζητήματα ανεξαρτησίας και οφειλών, ατομικών επιτευγμάτων και αποδιδόμενων ταυτοτήτων. Στοιχείο του αγώνα των γυναικών ενάντια στην πατριαρχία ήταν η επίμονη διεκδίκηση να ονομάζονται ανεξάρτητα από πατέρες. Χρησιμοποιώ την οικογενειακή ορολογία για να καταδείξω προβλήματα και εντάσεις, καθώς και για να επισημάνω μια αμφιθυμική αφετηρία στις σημερινές επιστημονικές κοινωνικές σχέσεις που οργανώνονται ιστορικά από ανδροκρατούμενες ιεραρχίες. Ελάχιστα αμφισβητείται, νομίζω, η διαπίστωση ότι η επαγγελματική εξουσία του Γουόσμπερν είχε βαθύτατες επιπτώσεις στους φοιτητές και τις φοιτήτριές του. Το ακαδημαϊκό πατρώνυμο, όπως κάθε επώνυμο άλλωστε, είναι μια κοινωνική μυθοπλασία. Το ιδίωμα της πατρογραμμικής γενιάς δεν αφηγείται τη φυσική ιστορία μιας ακαδημαϊκής οικογένειας· ονομάζει μια γενεαλογική γραμμή αγώνων, κοινών ενδιαφερόντων, κληρονομημένων εργαλείων και δημόσιων κοινωνικών ταυτοτήτων.

Η κύρια διανοητική κληρονομιά της φυσικής ανθρωπολογίας του Γουόσμπερν ήταν το πρόσταγμα να μην ανασυστήνονται πάγιες δομές αλλά τρόποι ζωής – να μετατραπούν τα απολιθώματα σε υπόβαθρο για τα ζώντα ζώα και να ερμηνευτούν, με μεθόδους προσεκτικά οριοθετημένες από κανόνες, τα ζώντα πρωτεύοντα θηλαστικά ως μοντέλα για όψεις των ανθρώπινων τρόπων ζωής. Τα πραγματικά επιστημονικά αντικείμενα δεν ήταν οι παγιωμένες δομές ή οι ιεραρχικές φυσικές κλίμακες τελειότητας ή συνθετότητας αλλά η προσαρμογή, η λειτουργία και η δράση. Αναπτύσσοντας τη λειτουργιστική συγκριτική ανατομία ως στοιχείο της συνθετικής θεωρίας της εξέλιξης και επεκτείνοντας την προσέγγιση αυτή στην κοινωνική συμπεριφορά των ζώων πρωτεύοντων, ο Γουόσμπερν μαζί με τους φοιτητές και τις φοιτήτριές του ενσωμάτωσαν τη θεωρία της γενετικής επιλογής και την πειθαρχημένη επιτόπια και πειραματική μεθοδολογία στην πρακτική ανασύστασης της εξέλιξης.

Το γνωστότερο προϊόν της πρακτικής που εφάρμοσε η πατρογραμμική γενιά του Γουόσμπερν ήταν η υπόθεση για τον «άνθρωπο κυνηγό» στη δεκαετία του 1960. Σύμφωνα με αυτήν, οι κομβικές εξελικτικές προσαρμογές που καθιστούσαν δυνατό έναν ανθρώπινο τρόπο ζωής για τη γραμμή των ανθρωπιδών μέσα στο πιθανό οικολογικό περιβάλλον της ήταν εκείνες που συνδέονταν με μια νέα

στρατηγική για την απόκτηση τροφής, με μια καινοτόμα μέθοδο επιβίωσης που έφερε τα ίχνη ενός ανθρώπινου μέλλοντος το οποίο βασιζόταν στη συνεργασία, στις επίκτητες τεχνικές δεξιότητες, στις πυρηνικές οικογένειες και εντέλει στην εξ ολοκλήρου συμβολική γλώσσα. Είναι σημαντικό να υπογραμμίσουμε εξ αρχής ότι τα θεμελιώδη στοιχεία στην υπόθεση του ανθρώπου κυνηγού, η οποία κατεύθυνε μεγάλο μέρος της επιτόπιας έρευνας για περισσότερο από μία δεκαετία, ήταν η συνεργασία και η κοινωνική ομάδα ως κύριες προσαρμογές. Φαινόμενα όπως η επιθετικότητα, ο ανταγωνισμός και οι δομές επικράτησης αντιμετωπίζονταν πρωτίστως ως μηχανισμοί κοινωνικής συνεργασίας, ως άξονες διατεταγμένης ομαδικής ζωής, ως προαπαιτούμενα της οργάνωσης. Και φυσικά, η υπόθεση περί ανθρώπου κυνηγού αφορούσε κατεξοχήν τους τρόπους ζωής των αρσενικών, που θεωρούνταν κινητήριες δυνάμεις για το παρελθόν και το μέλλον του ανθρώπινου είδους. Το κυνήγι ήταν αντρική καινοτομία και ειδικότητα, επέμενε η αφήγηση αυτή. Κι ό,τι δεν σχετιζόταν με το κυνήγι υπήρχε ανέκαθεν. Το κυνήγι ήταν η αρχή της μεταβολής· όλα τα υπόλοιπα αποτελούσαν τη βάση ή το υποστηρικτικό σύστημα.⁶

Οι θυγατέρες του Γουόσμπερν, λοιπόν, έκαναν την είσοδό τους στο ερευνητικό πεδίο ενταγμένες σε μια σύνθετη κοινωνική οικογένεια βιοεπιστημόνων που εργάζονταν στα αμφισβητούμενα σύνορα της βιολογίας με την ανθρωπολογία, επιχειρηματολογώντας για τα νοήματα των εδώ και καιρό αμφισβητούμενων γνωστικών αντικειμένων που λέγονταν πρωτεύοντα θηλαστικά, και κατασκευάζοντας αφηγήσεις για την προέλευση και τη δράση σχετικά με τις επίσης αμφισβητούμενες οπτικές των παρελθοντικών περιορισμών και των μελλοντικών δυνατοτήτων. Οι επιτόπιες και οι εργαστηριακές μελέτες των ζώων πρωτευόντων θηλαστικών αυξήθηκαν εκθετικά από τα μέτρια προπολεμικά τους επίπεδα, σχεδόν ταυτόχρονα και διεθνώς μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο για πολλούς λόγους, όπως ήταν η έρευνα για την πολυμελίτιδα, τα νέα ευρήματα απολιθωμάτων από ανθρωπίδες στην Αφρική, η ανάπτυξη διαχρονικών μελετών για τις κοινωνίες πρωτευόντων στο πλαίσιο της συγκριτικής ανθρωπολογίας στην Ιαπωνία, καθώς και οι αναζητήσεις ζωικών συστημικών μοντέλων για τις ανθρώπινες συγκινησιακές διαταραχές και την κοινωνική αποδιοργάνωση στο πλαίσιο ενός κυβερνητικού μοντέλου για τον έλεγχο της κοινωνικής διαχείρισης. Με τούτες τις αιτίες όμως απομακρυνόμαστε από τα ενδιαφέροντα του παρόντος δοκιμίου. Ο Γουόσμπερν συγκαταλεγόταν στους δώδεκα περίπου κύριους πρωταγωνιστές των εξελίξεων που εκπήγαζαν από ευρύτερα καθοριστικά ιστορικά γεγονότα όπως ο πόλεμος, οι νέες τεχνολογίες στις διεθνείς μετακινήσεις και στον έλεγχο

6. Για το δοκίμιο αυτό σημαντικό ρόλο παίζουν, ανάμεσα σε άλλα, τα εξής άρθρα: Washburn (1951a, 1951β, 1978), Washburn και Avis (1958), Washburn και DeVore (1961), Washburn και Hamburg (1965), Washburn και Lancaster (1968).

των τροπικών ασθενειών, η θεσμοποίηση της σύγχρονης ιατρικής έρευνας και η σύσταση διεθνών οργανώσεων προστασίας στις αποαποικιοποιημένες αλλά και αμφισβητούμενες νεοϊμπεριαλιστικές εκδοχές της παγκόσμιας τάξης.⁷

Ο Γουόσμπερν πήρε το διδακτορικό του στη φυσική ανθρωπολογία το 1940 από το πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ. Η επιστημονική του κατάρτιση αντικατόπτριζε την ιατρική κληρονομιά και την αποικιοκρατική ρατσιστική κοινωνική βάση της φυσικής ανθρωπολογίας και της πρωτευοντολογίας. Έχοντας εκπαιδευτεί στις παραδοσιακές ανθρωπομορφικές μεθόδους και στην ανατομία των πρωτεύοντων θηλαστικών, δίδαξε ιατρική ανατομία στο Κολέγιο Ιατρικής και Χειρουργικής του πανεπιστημίου Κολούμπια μέχρι το 1947, οπότε μετακινήθηκε στο Πανεπιστήμιο του Σικάγου και εργάστηκε στην κοινωνική συμπεριφορά (σε αντιδιαστολή με την πιο αυστηρά λειτουργική συγκριτική ανατομία) μαζί με τους πρώτους σημαντικούς μεταπτυχιακούς φοιτητές του, στους οποίους συμπεριλαμβάνόταν η Φύλις Τζέι. Ο Γουόσμπερν ανήκε στη γενιά των φυσικών ανθρωπολόγων που αποκήρυσσαν την εφαρμογή της επιστήμης τους στην κατασκευή φυλετικών ιεραρχιών, μια πρακτική της συγκριτικής βιοεπιστήμης που βασιζόταν στο αξίωμα της αυξανόμενης συνθετότητας και τελειότητας κατά την εξελικτική διαδικασία, με υπόρρητο αλλά και ρητό τελεολογικό κριτήριο την οργάνωση της κοινωνίας με άξονα τα λευκά, αρσενικά, επαγγελματικά αστικά πρότυπα. Ο Γουόσμπερν συμμετείχε ενεργά στην αντιπαράθεση προκειμένου να απομακρύνει τη φυσική ανθρωπολογία από ένα μέρος της παράδοσης αυτής, κυρίως επινοώντας κανόνες για την εξιστόρηση εξελικτικών αφηγήσεων που δεν προσφέρονταν εύκολα στην εξαγωγή ρατσιστικών νοημάτων.⁸ Ο ίδιος δεν αντιλήφθηκε ούτε αμφισβήτησε παρόμοια επιστημονικά πλαίσια αναφοράς στη διαδικασία γνώσης και παραγωγής του ιεραρχημένου κοινωνικού φύλου – κι όχι επειδή ήταν προσωπικά κακοπροαίρετος, αλλά επειδή οι παγκόσμιοι αγώνες αμφισβήτησης του ρατσισμού έθεταν τέλος στην αποικιοκρατία και έκαναν ορατούς πολλούς κανόνες της για την παραγωγή δημόσιας γνώσης, όπου συμπεριλαμβάνονταν οι βιοεπιστήμες. Εκείνο που επέτρεψε τη διατύπωση διαφορετικών επιστημονικών κατασκευών για το κοινωνικό φύλο δεν ήταν η πνευματική ιδιοφυΐα κάποιων αντρών ή γυναικών αλλά το γυναικείο κίνημα της δεκαετίας του 1970. Ωστόσο, συγκε-

7. Cravens (1978), Zacharias (1980), Haraway (1981-1982, 1983), Frisch (1959).

8. Haller (1971), Hooton (1931, 1942). Ο Γουόσμπερν και ο Τζούλιαν Στιούαρτ σε αλληλογραφία τους το 1959 συμφωνούσαν ότι ήταν αδύνατον να χρησιμοποιηθεί στη διδασκαλία το βιβλίο του Χούτον εξαιτίας της ρατσιστικής ιδεολογίας του (ιδιωτικό αρχείο Γουόσμπερν). Ο Γουόσμπερν κήρυξε την έναρξη εργασιών στο συνέδριο της Αμερικανικής Ένωσης Ανθρωπολόγων το 1962 με μια εισήγηση ενάντια στο ρατσισμό (Washburn 1963). Βλ. επίσης τις επιστολές Γουόσμπερν στον εκδότη (*Newsweek*, 28 Απριλίου 1969) στο πλαίσιο της συζήτησης για τη σχέση φυλής και δείκτη νοημοσύνης με αφορμή το άρθρο του Άρθουρ Γένσεν (Arthur Jensen) στην επιθεώρηση *Harvard Educational Review*.

κριμένες γυναίκες και άντρες όντως μετασημάτισαν τις συζητήσεις για το βιολογικό και το κοινωνικό φύλο στο πλαίσιο επιστημονικών αντιπαραθέσεων που θεμελιώνονταν στις διαφορετικές πια κοινωνικές δυνατότητες. Οι συγκεκριμένοι πρωτευντολόγοι δεν σχετιζόνταν με τις ποικίλες εκδοχές του φεμινισμού και με άλλες διαστάσεις των επαναστατικοποιημένων κοινωνικών σχέσεων μεταξύ γυναικών και αντρών πιο άμεσα από όσο σχετιζόταν ο Γουόσμπερν με τους απελευθερωτικούς αγώνες στην Αφρική, στην Ασία και τις Ηνωμένες Πολιτείες. Όμως ο Γουόσμπερν και τα ακαδημαϊκά του τέκνα δεν σχετιζόνταν άμεσα ούτε με την κοινωνική ζωή των μπαμπούνων και των λανγκούρ. Υπάρχουν πολλά επίπεδα διαμεσολάβησης στις δημόσιες αφηγήσεις. Παρ' όλα αυτά, ας προχωρήσουμε στην ιστορία μας και ας πούμε όσα πρέπει να ειπωθούν.

Ο Γουόσμπερν στα μέσα της δεκαετίας του 1940 ασκούσε τη φυσική ανθρωπολογία ως πειραματική επιστήμη· το 1950 ανέπτυξε ένα δυναμικό πρόγραμμα επανερμηνείας των βασικών εννοιών και μεθόδων στο πεδίο του, εναρμονιζοντάς τες με τις πρόσφατες εξελίξεις της πληθυσμιακής γενετικής, της ταξινομικής και της παλαιοντολογίας που πρότειναν ο Θεοδόσιος Ντομπζάνσκι, ο Ερνστ Μέυρ και ο Τζωρτζ Γκέιλορντ Σίμπσον. Το 1958 πήρε επιχορήγηση από το Ίδρυμα Φορντ για να μελετήσει την εξέλιξη της ανθρώπινης συμπεριφοράς από διάφορες οπτικές γωνίες, επιχορήγηση που περιλάμβανε εξαρχής πρόβλεψη για τη διεξαγωγή επιτόπιων μελετών στους μπαμπούνους της Ανατολικής Αφρικής. Το έργο πραγματοποιήθηκε σε συνεργασία με τον φοιτητή του Άιρβεν Ντεβόρ· έτσι θεμελιώθηκε η πρώτη ανάπτυξη του συγκριτικού μοντέλου των μπαμπούνων για την ερμηνεία της εξέλιξης των ανθρωπιδών από τη σκοπιά του ανθρώπου κυνηγού. Σε επόμενη αίτησή τους για επιχορήγηση από το Εθνικό Ίδρυμα Επιστημών (National Science Foundation), ο Ντεβόρ και ο Γουόσμπερν ορίζονταν ως κύριοι ερευνητές (DeVore και Washburn, «Analysis of Primate Behavior» 1961), παρόλο που η επιχορήγηση υποστήριζε επίσης την έρευνα άλλων επιστημόνων. Η τελική έκθεση προς το Ίδρυμα, αναγνωρίζοντας τις διαφορές που προέκυπταν από τα δεδομένα και τις ερμηνείες για τους μπαμπούνους, έδινε ιδιαίτερη προσοχή στις έρευνες της Τζέι για τους λανγκούρ. Αυτές οι πρώτες αιτήσεις για επιχορήγηση ανέφεραν ότι υπήρχε συνάφεια ανάμεσα στις μελέτες κοινωνικής συμπεριφοράς στους μπαμπούνους και την ανθρώπινη ψυχολογία και την ψυχιατρική. Στις αιτήσεις κατονομάζονταν ως σύμβουλοι, μεταξύ άλλων, ο ψυχίατρος Ντέιβιντ Χάμπουργκ από το Εθνικό Ινστιτούτο Υγείας των ΗΠΑ (National Institutes of Health) και ο Χάρι Χάρλοου του Πανεπιστημίου του Γουϊσκόνσιν, ειδικός στη συγκριτική ψυχολογία. Ο Γουόσμπερν, στο πανεπιστήμιο του Μπέρκλεϋ πια, συγκέντρωσε το 1959 χρηματοδοτήσεις για έναν από τους πρώτους σταθμούς επιτόπιας έρευνας για τα πρωτεύοντα θηλαστικά στις Ηνωμένες Πολιτείες. Από τα πρώτα βήματα της επιστημονικής σταδιοδρομίας του έδινε διαλέξεις, έγραφε εκλαϊκευτικά κείμενα, συμμετείχε στην παραγωγή εκπαιδευτικών ταινιών και

στη μεταρρύθμιση των αναλυτικών προγραμμάτων σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες, ενώ παράλληλα βοήθησε καθοριστικά τη σταδιοδρομία διακεκριμένων μορφών στην εξελικτική θεωρία και την πρωτευοντολογία.⁹

Συμπεριλαμβάνω στην πατρογραμμική γενιά του Γουόσμπερν φοιτητές και φοιτήτριες της συμπεριφοράς και της εξέλιξης των πρωτευόντων θηλαστικών στα Πανεπιστήμια του Σικάγου και της Καλιφόρνιας που απέκτησαν τα διδακτορικά τους διπλώματα γύρω στο 1958 και μετά. Συμπεριλαμβάνονται επίσης πολλοί φοιτητές των φοιτητών του, καθώς και άτομα που απέκτησαν αλλού τους ακαδημαϊκούς τους τίτλους. Η Τζέην Μπόγκες (Bogess 1976), για παράδειγμα, ήταν διδακτορική φοιτήτρια της Φύλις Τζέι/Ντολχίνου (Jay/Dolhinow 1963), η οποία ολοκλήρωσε τη διατριβή της με τον Γουόσμπερν· και η Σάρα Μπλάφερ Χέρντνι (Hrdy 1975) ήταν διδακτορική φοιτήτρια του Άιρβεν Ντεβόρ (DeVore 1962) στο Χάρβαρντ, ο οποίος επίσης εκπόνησε τη διατριβή του με τον Γουόσμπερν. Η αρμονία σε μια οικογένεια δεν θα πρέπει να θεωρείται αυτονόητη· και πράγματι θα παρακολουθήσουμε σημαντικές διαφωνίες στους απογόνους του Γουόσμπερν, καθώς και σημαντικότερες παρεκκλίσεις από τις πατρικές αφηγήσεις. Ανάμεσα στον Ντεβόρ και τον Γουόσμπερν ξέσπασαν συγκρούσεις για την κοινωνιοβιολογία από τα τέλη της δεκαετίας του 1970· η Τζέι/Ντολχίνου και η Μπόγκες συμερίζονταν κοινές θέσεις σε αντιπαράθεση με τη Ρίπλεϋ και τη Χέρντνι. Όλες αυτές οι αντιθέσεις επικεντρώνονται στις αναπαραγωγικές στρατηγικές και τα νοήματά τους. Επίσης, θα δούμε να διαμορφώνεται ένα πεδίο κοινού λόγου και μετασχηματισμών της αφηγηματικής κληρονομιάς με αποτέλεσμα την επικέντρωση των συζητήσεων για το βιολογικό και το κοινωνικό φύλο με τρόπους που ήταν αδύνατον να υπάρξουν πριν από τη δεκαετία του 1970.

Μια προκαταρκτική επισκόπηση των άμεσων απογόνων του Γουόσμπερν (από τα Πανεπιστήμια του Σικάγου και του Μπέκλεϋ στην Καλιφόρνια) δείχνει ότι υπάρχουν τουλάχιστον 40 διδακτορικοί φοιτητές και φοιτήτριες, κι ανάμεσά τους 15 περίπου εν ενεργεία επαγγελματίες ερευνήτριες. Οι αριθμοί αυτοί θα πρέπει να ενταχθούν στα συμφραζόμενα ορισμένων πολύ αδρών προκαταρκτικών στατιστικών παρατηρήσεων για την πρωτευοντολογία συνολικά. Οι επιστήμονες που μελετούν τη συμπεριφορά και την εξέλιξη των πρωτευόντων εντάσσονται στους ακόλουθους τρεις σημαντικούς επαγγελματικούς συλλόγους: 1) Στη Διεθνή Εταιρεία Πρωτευοντολογίας (International Primatological Society), που ιδρύθηκε το 1966 και αριθμεί περίπου 750 μέλη, εκ των οποίων τα 380 προέρχο-

9. Τούτη η συνοπτική παρουσίαση βασίστηκε σε στοιχεία που συγκεντρώθηκαν από το βιογραφικό σημείωμα του Γουόσμπερν, τα ετήσια βιβλιογραφικά παραρτήματα για τη βιοεπιστήμη στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας όπου εργαζόταν, από αντίγραφα αιτήσεων για επιχορήγηση και από προσωπικές συνεντεύξεις. Βαθύτατη προσωπική εκτίμηση οφείλεται στον καθηγητή Γουόσμπερν για τη γενναϊόδωρη συνεργασία του στη συγκέντρωση υλικού.

νται από τις Ηνωμένες Πολιτείες και τα 120 (16%) είναι γυναίκες. Περίπου 130 μέλη της αυτοπροσδιορίζονται ως ανθρωπολόγοι, αν κρίνουμε από την επαγγελματική τους διεύθυνση: μόνο το 17% είναι γυναίκες. 2) Στην Αμερικανική Εταιρεία Πρωτευοντολόγων (American Society of Primatologists) που ιδρύθηκε το 1977 και έχει περίπου 445 μέλη, από τα οποία οι 23 είναι αλλοδαποί, κυρίως Καναδοί. Το 30% περίπου, δηλαδή οι 131, είναι γυναίκες και το 16% περίπου των μελών (δηλαδή τα 70) διαθέτουν διεύθυνση στον ανθρωπολογικό τομέα κάποιου ερευνητικού θεσμού. (Καμία άλλη ειδικότητα δεν έχει μεγαλύτερη εκπροσώπηση, ούτε καν η ιατρική [16%] ή η ψυχολογία [13%].) Στους καταλόγους της Αμερικανικής Εταιρείας Πρωτευοντολόγων υπάρχουν περίπου 30 γυναίκες ανθρωπολόγοι (δηλαδή το 45% των ανθρωπολόγων μελών της), κι ανάμεσά τους οι 7 έχουν εκπονήσει τη διατριβή τους στο Πανεπιστήμιο του Μπέρκλεϋ στην Καλιφόρνια. Αρκετά μέλη της γενεαλογικής γραμμής του Γουόσμπερν θυμούνται ότι στις τάξεις της περιλαμβάνονταν εξαρχής ασυνήθιστα πολλές μεταπτυχιακές φοιτήτριες για τα δεδομένα του επαγγέλματος. Ασφαλώς ισχύει ότι γυναίκες με εξέχουσα συμβολή στις συζητήσεις για τα πρωτεύοντα θηλαστικά ανήκουν στη γενεαλογική γραμμή του Γουόσμπερν, όμως αυτά τα στατιστικά δεδομένα υποδεικνύουν ότι στις Ηνωμένες Πολιτείες, το 1980, οι γυναίκες που ασκούσαν την πρωτευοντολογία στο πλαίσιο της ανθρωπολογικής ειδικότητας ήταν γενικότερα πολύ περισσότερες σε σύγκριση με τον συνολικό διεθνή αριθμό τους και με άλλες ειδικότητες σχετικές με τα πρωτεύοντα στις Ηνωμένες Πολιτείες. 3) Στην Αμερικανική Ένωση Φυσικής Ανθρωπολογίας, όπου υπάρχουν περίπου 1200 μέλη, από τα οποία το 26% περίπου είναι γυναίκες. Κανένας από αυτούς τους αριθμούς δεν δίνει ακριβή αίσθηση για το πόσοι άνθρωποι μελετούν τη συμπεριφορά και την εξέλιξη των πρωτευόντων θηλαστικών σε αντιδιαστολή με τις πάμπολλες άλλες πλευρές της πρωτευοντολογίας, ενώ πολύ συχνά η ειδικότητα κάποιου ερευνητή κρίνεται στην ουσία αυθαίρετα: πού αλήθεια τελειώνει η ανθρωπολογία και πού αρχίζει η συγκριτική ψυχολογία; Επιπροσθέτως, οι επαγγελματικές διευθύνσεις είναι μερικές φορές διφορούμενες. Ωστόσο, ακόμη και αυτοί οι αδρόι αριθμοί υποδεικνύουν τον συλλογικό και διεθνή χαρακτήρα που έχουν οι σπουδές των πρωτευόντων θηλαστικών, τη σημαντική συμμετοχή των γυναικών στο πεδίο, ιδίως στις Ηνωμένες Πολιτείες, καθώς και την ευδιάκριτη παρουσία της γενεαλογικής γραμμής του Γουόσμπερν.¹⁰

10. Οι προαναφερόμενοι αδρόι αριθμοί συγκεντρώθηκαν από το International Primatology Society, *Member's Handbook, 1977-1978*: το American Society of Primatologists, *Directory, 1980*: και από τον κατάλογο μελών στο *American Journal of Physical Anthropology* 51 (Σεπτέμβριος 1979): 481-504. Οι επαγγελματικές θέσεις κατανεμήθηκαν στις εξής κατηγορίες: ανθρωπολογία, ιατρική, περιφερειακά ερευνητικά κέντρα για τα πρωτεύοντα θηλαστικά (χωρίς άλλο προσδιορισμό ειδικότητας), ψυχολογία (συμπεριλαμβάνεται η νευροψυχολογία), ζωολογία, προστασία της άγριας ζωής, ψυχιατρική, άλλο. Ο εντοπισμός των γυναικών έγινε με συντη-

Ποιοι κοινωνικοί μηχανισμοί μεταβιβάζουν τους κανόνες που ακολουθούν οι αφηγήσεις; Πώς λειτούργησε η γενεαλογική γραμμή του Γουόσμπερν δίνοντας στις θυγατέρες του ανθρώπου κυνηγού εργαλεία για να τροποποιήσουν την κληρονομιά τους στην επιστημονική κατασκευή του βιολογικού και του κοινωνικού φύλου ως αντικειμένων αλλά και ως συνθηκών μελέτης; Έχουμε ήδη αναφερθεί στον λογικό σκελετό που συνέχει τις εξελικτικές αφηγήσεις του Γουόσμπερν. Βασικός κανόνας ήταν να υφαινόνται αφηγήσεις για τη λειτουργία και τη δράση, για τους τρόπους ζωής. Απομένει να αναφερθούμε εξίσου σύντομα στο «σχέδιό» του, όπως θα το ονομάζαμε, για την καθιέρωση έγκυρων αφηγήσεων για τα πρωτεύοντα θηλαστικά. Κύριο στοιχείο του «σχεδίου» του ήταν να δημιουργήσει το χώρο που θα επέτρεπε στους φοιτητές του να μιλήσουν, αρχικά με την κάλυψη του δικού του σημαντικού κοινωνικού κύρους, αλλά εντέλει με τις προσωπικές τους επαγγελματικές βάσεις. Άλλη βασική συνιστώσα της κατάρτισης που πρόσφερε ο Γουόσμπερν ήταν ότι επέμενε να συνδυάζονται τα μαθήματα με την εργαστηριακή και την επιτόπια εργασία στη φυσική ανθρωπολογία, μια δομή ασυνήθιστη για τη δεκαετία του 1960. Οι φοιτητές του Γουόσμπερν, ανεξάρτητα από το πού θα εστίαζαν τελικά, στην ιδεώδη περίπτωση σπουδάζαν λειτουργική συγκριτική ανατομία, κοινωνικοπολιτισμική θεωρία στην κοινωνική ανθρωπολογία και έκαναν επιτόπιες έρευνες σε ζώντα πρωτεύοντα θηλαστικά. Μερικοί πράγματι δεν σπούδασαν και τα τρία αντικείμενα, όμως το ιδεώδες τονίζοταν στις αιτήσεις του Γουόσμπερν για επιχορήγηση, καθώς και σε άλλες περιγραφές των προγραμμάτων του για τη μεταρρύθμιση της φυσικής ανθρωπολογίας. Τα απολιθώματα, οι σύγχρονοι κυνηγοί τροφοσυλλέκτες και τα ζώντα πρωτεύοντα θηλαστικά ήταν απαραίτητα για το πρόγραμμα του Γουόσμπερν που παρήγαγε τη συνθετική κατευθυντήρια έρευνα για την υπόθεση του ανθρώ-

ρητικές εκτιμήσεις. Όπου χρησιμοποιούνταν μόνο τα αρχικά, το άτομο καταχωρίστηκε στο αρσενικό φύλο, εκτός κι αν ήταν από αλλού γνωστό το αντίθετο. Ευχαριστώ τον Rusten Hogness για τη βοήθειά του στη συγκέντρωση των αριθμητικών δεδομένων.

Ακολουθεί μια ημιτελής καταλογογράφηση των γυναικών που απέκτησαν διδακτορικό δίπλωμα στη δεκαετία του 1970, διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στις σπουδαιότερες συζητήσεις στα πεδία τους και εντάσσονται ευθέως στη γενεαλογική γραμμή του Γουόσμπερν και της Τζέιν Ντολχίνου. Οι φοιτήτριες συχνά εργάστηκαν και με τους δύο ελιβέποντες, όμως πρέπει να τονιστεί ο ρόλος της Ντολχίνου στη διαμόρφωσή της τους λόγω αρχιότητας στην πανεπιστημιακή της θέση στο Πανεπιστήμιο του Μπέρκλεϊ στην Καλιφόρνια. Εδώ δεν περιλαμβάνονται οι φοιτήτριες των φοιτητριών, εκτός από εκείνες της Ντολχίνου στο Μπέρκλεϊ. Μια γενεαλογική γραμμή δεν αποδεικνύει το είδος της σπουδαιότητας που ενδέχεται να έχουν –ή και να μην έχουν– οι συγκεκριμένοι κοινωνικοί δεσμοί. Virginia Avis, 1958· Phyllis Jay, 1963· Suzanne Ripley, 1965· Jane Lancaster, 1967· Adrienne Zihlman, 1967· Judith Shirek (Ellefson), 1967· Suzanne Chevalier-Skolnikoff, 1971· Shirley Strum, 1976· Naomi Bishop, 1975· Elizabeth McCown, 1977· Jane Bogess, 1976· Sheila Curtain, 1976· Mary Ellen Morbeck, 1972. Η Τζέι, η Ρίπλεϊ, η Μπίσοπ, η Μπόγκες και η Κέρτεν μελέτησαν τους λανγκούρ.

που κυνηγού, η οποία διέπνεε τις εξηγητικές αφηγήσεις. Οι φοιτητές και οι φοιτήτριές του διέθεταν τον εξοπλισμό για να αναλάβουν ηγετικό ρόλο σε μια αναδυόμενη γνωστική πειθαρχία. Ο πατέρας τους ήταν από εκείνους που γνώριζαν πώς να θεμελιώσουν σε υλικές βάσεις μια κληρονομιά.

Μπορούμε κάλλιστα να πούμε ότι η πατρογραμμική γενιά του Γουόσμπερν γεννήθηκε με το σεμινάριο του 1957-1958 που πραγματοποιήθηκε στο Πανεπιστήμιο του Σικάγου με τίτλο «Καταβολές της ανθρώπινης συμπεριφοράς» («Origins of Human Behaviour»). Μέλη της ομάδας αυτής, ανάμεσά τους η Φύλις Τζέι και ο Άιρβεν Ντεβόρ, αναδείχτηκαν σε προσωπικότητες που διαμόρφωσαν τις εξελισσόμενες επιτόπιες σπουδές των πρωτεύοντων θηλαστικών και το γεγονός ότι ένας άλλος συμμετέχων, ο ιησουίτης Τζον Φρις, γνώριζε την ιαπωνική γλώσσα επέτρεψε την πληρέστερη σύλληψη των εργασιών που εκπονούσαν εκείνη την εποχή ιάπωνες συνάδελφοί τους.

Οι φοιτητές του Γουόσμπερν δεν ήταν μέλη κάποιου ιδιαίτερα αυταρχικού εργαστηρίου· τα θέματά τους τα διάλεγαν οι ίδιοι. Επίσης, αντιτάχθηκαν στον Γουόσμπερν ποικιλοτρόπως και εργαζόνταν ανεξάρτητα από τις ιδέες και την υποστήριξή του. Ωστόσο, αρκετοί ανάμεσά τους αναφέρουν αναδρομικά την αίσθηση ότι η διανοητική έξαψη που προκαλούσε μια νέα σύνθεση στη φυσική ανθρωπολογία και η φροντίδα του Γουόσμπερν για τις επιλογές και τις ευκαιρίες των φοιτητών του (καθώς και η αδιαφορία του για άλλες επιλογές) υποδεικνύουν ότι υπήρχε ένα σαφέστερο σχέδιο. Για παράδειγμα, εφόσον ουσιώδες στοιχείο της αφήγησης ήταν η λειτουργική ανατομία που προσidiaζε στον κυνηγετικό τρόπο ζωής, δεν θα πρέπει να μας εκπλήσσει ότι στη δεκαετία του 1960 υπήρχαν φοιτητές που επεξεργάζονταν νέα ανατομικά προσαρμοστικά συμπλέγματα, τα οποία έγιναν ορατά με την υπόθεση του ανθρώπου κυνηγού. Διάφοροι φοιτητές βρέθηκαν να μελετούν το χέρι, τη σπονδυλική στήλη, το πόδι, την επικοινωνία, την οικοπεριοχή και τη διατροφή, τη μητρική συμπεριφορά κ.ο.κ.

Δύο ειδικές συνεδρίες στα συνέδρια της Αμερικανικής Ένωσης Ανθρωπολόγων της δεκαετίας του 1960 υπήρξαν τυπική περίπτωση των κοινωνικών μηχανισμών τους οποίους διέθεσε ο Γουόσμπερν στους φοιτητές και τους συνεργάτες του, και οι οποίοι έθεσαν στέρεα θεμέλια για την υπόθεση του ανθρώπου κυνηγού στον κλάδο. Σε μια ημερίδα του 1963 εμφανίστηκαν δεκαπέντε άτομα από την ομάδα φοιτητών του Γουόσμπερν, ανάμεσά τους έξι γυναίκες. Η Αντριέν Ζίλμαν μίλησε για την οικοπεριοχή και τη συμπεριφορά· επρόκειτο να εκπονήσει τη διατριβή της με θέμα τη δίποδη βάδιση στο εννοιολογικό πλαίσιο της υπόθεσης του κυνηγιού. Στη συνέχεια θα αναδεικνυόταν κεντρική μορφή ανάμεσα σε όσους αμφισβήτησαν τούτο το εξηγητικό πλαίσιο αναφοράς και πρότειναν μια σημαντική εναλλακτική σύνθεση. Η συνάδελφός της για ένα τμήμα του έργου αυτού, η Νάνσυ Τάνερ (πέθανε το 1989), ήταν κοινωνική ανθρωπολόγος που δίδασκε ως βοηθός του Γουόσμπερν κατά τις μεταπτυχιακές της σπουδές. Η

Τζούντιθ Σίρεκ μίλησε για τη διατροφή και τη συμπεριφορά· η διατριβή της αφορούσε την οπτική επικοινωνία σε ένα είδος μακάκων. Η Φύλις Τζέι μίλησε για την επικράτηση το 1963· το διδακτορικό της πραγματευόταν την κοινωνική οργάνωση των λανγκούρ. Η Σουζάν Σεβαλιέρ έκανε μια εισήγηση με θέμα τη συμπεριφορά των μητέρων προς τα βρέφη· η μετέπειτα έρευνά της εισήγαγε ερωτήματα και μεθόδους των Μάστερς και Τζόνσον στην εξέταση του οργανισμού των θηλυκών πρωτεύοντων θηλαστικών εκτός του ανθρώπου, στο πλαίσιο της ευρύτατα διαδεδομένης αμφισβήτησης των ιδεών για την καθοριστική σπουδαιότητα της αρσενικής σεξουαλικής δραστηριότητας. Η Σουζάν Ρίπλεϋ ανακοίνωσε τα αποτελέσματα που προέκυψαν από τη μελέτη της για τη μητρική συμπεριφορά στους λανγκούρ, το είδος που κυριάρχησε στη διατριβή και το μετέπειτα έργο της. Η Τζέην Λάνκαστερ μίλησε για τους ετήσιους αναπαραγωγικούς κύκλους των πρωτεύοντων θηλαστικών, σε μια πρώιμη παρουσίαση της προσέγγισης που θα εξελισσόταν σε μείζονα νέα προοπτική για την εξωεργαστηριακή μελέτη της αναπαραγωγής των πρωτεύοντων. Η διατριβή της αφορούσε την επικοινωνία στα πρωτεύοντα θηλαστικά· το μετέπειτα έργο της θα αποτελούσε σημαντικό στοιχείο για την εξέγερση των θυγατέρων ενάντια στη συνθετική υπόθεση του ανθρώπου κυνηγού. Οι μεταπτυχιακοί φοιτητές του Γουόσμπερν μίλησαν παρομοίως για όψεις της υπόθεσης του κυνηγιού στην τριμερή της πλοκή, που περιλάμβανε την ανατομία, τη συμπεριφορά των πρωτεύοντων θηλαστικών και την κοινωνική ανθρωπολογία. Η δεύτερη συνεδρία της Αμερικανικής Ένωσης Ανθρωπολόγων, το 1966, είχε τίτλο «Σχεδιασμός του ανθρώπου» («Design for Man»)· στη συνεδρία αυτή είχαν ήδη βρει τη θέση τους όλα τα συστατικά στοιχεία της ανδροκεντρικής αφήγησης για το κυνήγι, περιλαμβανοντας προσεγγίσεις για τα ψυχολογικά και συγκινησιακά προσαρμοστικά συμπλέγματα, στο πλαίσιο της ιδεολογίας της πίεσης που προτεινόταν από τη σύγχρονη ψυχιατρική.

Ο Γουόσμπερν συνόψισε τις ομιλίες της συνεδρίας σε μια σύντομη εύστοχη τοποθέτηση για τον «Κυνηγετικό τρόπο ζωής».¹¹ Τα διδάγματα για τη γνωστική πειθαρχία της φυσικής ανθρωπολογίας δύσκολα θα περνούσαν απαρατήρητα. Κι ανεξάρτητα από τα νοήματα που απέδιδαν στο έργο τους ατομικά οι φοιτητές

11. Οι ομιλητές, οι τίτλοι και τα προσχέδια προέρχονται από το προσωπικό αρχείο του Γουόσμπερν. Στη συνεδρία του 1963 μίλησαν επίσης ο Ραλφ Χολογουέι (Ralph Holloway), ο Θεόδωρος Γκραντ (Theodore Grand), ο Ρίτσαρντ Λη (Richard Lee), ο Πήτερ Μάρλερ (Peter Marler), ο Πωλ Σάιμοντς (Paul Simonds) και ο Γουόσμπερν. Άλλοι ομιλητές το 1966 ήταν ο ψυχίατρος Ντέιβιντ Χάμπουργκ και ο φοιτητής Richard van Horn. Για το έργο των γυναικών που συνδέονται με τον Γουόσμπερν και συνέγραψαν για θέματα σχετικά με αυτά που μας απασχολούν εδώ, βλ. Zihlman (1967, 1978α, 1978β, 1978γ), Tanner (1981), Jay (1963α, 1963β), Chevalier-Skolnikoff (1971, 1974), Chevalier-Skolnikoff και Poirier (1977), Ripley (1965), Lancaster (1967, 1968, 1971, 1973, 1975, 1978, 1979), Lancaster και Lee (1965).

κατά τη μεταπτυχιακή τους κατάρτιση, τα δημόσια νοήματα των ανακοινώσεων από το Πανεπιστήμιο του Μπέρκλεϋ στην Καλιφόρνια, πλαισιωμένα εννοιολογικά από τις ερμηνείες του Γουόσμπερν –καθώς και από την πιο άμεση καθοδήγησή του μερικές φορές–, στη δεκαετία του 1960 περιλάμβαναν πιθανότατα τα εξής: 1) την πρωτοκαθεδρία του μοντέλου των μαμπουνίων για τη συγκριτική λειτουργική κατανόηση της εξέλιξης των ανθρωπιδών· 2) τον κομβικό ρόλο της κοινωνικής ομάδας (καθώς και τον κατά πολύ υποδεέστερο ρόλο των σεξουαλικών δεσμών) ως καιρία συμπεριφορική προσαρμογή των πρωτευόντων θηλαστικών· και 3) την κεντρική δραματοουργία σχετικά με μια αντρική καινοτόμα μέθοδο επιβίωσης –το κυνήγι– στην αφήγηση για την προέλευση του ανθρώπινου είδους, όπου συμπεριλαμβάνονταν η δίποδη βάδιση, τα εργαλεία, η γλώσσα και η κοινωνική συνεργασία. Για μία ακόμη φορά οι ανδρικές ιεραρχίες επικράτησης αποτελούσαν τον βασικό ερμηνευτικό μηχανισμό τούτης της ελπιδοφόρας συνεργασίας.

Η σύνδεση με τους λανγκούρ

Πρέπει να είναι φανερό ότι οι θυγατέρες της πατρογραμμικής γενιάς του Γουόσμπερν ανατράφηκαν έτσι ώστε να μιλούν δημόσια, να διαθέτουν κύρος, να συγγράφουν αφηγήσεις. Επίσης πολλές φορές κατέλαβαν θέσεις διδασκαλίας που τους άφηναν ελεύθερο χρόνο για την έρευνα και τη δημοσίευση μελετών. Αξίζει να αναφερθούμε εκτενώς σε αυτές τις φοιτήτριες στον τομέα των πρωτευόντων θηλαστικών καθώς και στους αδελφούς και τη φυλή (μήπως αγέλη;) τους. Ωστόσο, ας στραφούμε εδώ σε ένα μόνο σύνολο αφηγήσεων που έχουν προσφέρει οι θυγατέρες του ανθρώπου κυνηγού στην επιτόπια έρευνα: το έπος των λανγκούρ.¹² Εξετάζοντας προσεκτικότερα και μερικώς ένα μόνο σύνθετο ιστόρημα ίσως διευκρινίσουμε πώς αλλάζουν οι αφηγήσεις με δημόσια νοήματα μέσα στις βιοεπιστήμες.

Θα πρέπει να ανακοινωθεί εξαρχής ένα συμπέρασμα αυτού του ιδιόρρυθμου ερμηνευτικού υπομηματισμού: η αφήγηση των λανγκούρ με όλα τα πολλαπλά δημόσια νοήματά της δεν καθρεφτίζει μηχανικά ιδεολογίες και κοινωνικές δυνάμεις έξω από τη φυσική ανθρωπολογία και την πρωτευοντολογία· ούτε αποτε-

12. Σε έναν ημιτελή κατάλογο συγγραφέων για τους λανγκούρ στη δεκαετία του 1970, εκτός από τις Ντολχίνου, Ρίπλεϋ, Μπόγκες και Χέρντνι, περιλαμβάνονται επίσης οι Frank Poirier, Naomi Bishop, Richard Curtain, Sheila Curtain, S. M. Mohnot, R. P. Mukherjee, S. S. Saha, J. R. Oppenheimer, H. Rahaman, M. D. Parthasarathy, Y. Sugiyama, K. Yoshida, Y. Furuya, C. Vogel, A. Hladik και C. M. Hladik. Ας σημειωθούν οι ενδείξεις της συλλογικής και διεθνούς δομής της πρωτευοντολογίας.

λεί προϊόν της επιμελούς αντικειμενικής επιστήμης που βελτιώνει συνεχώς τις μεθόδους της, ώστε εντέλει να μην βλέπει τίποτε άλλο εκτός από Αρχιπιθήκους. Οι φυσικές επιστήμες δεν είναι ολότελα εξημερωμένες ούτε απολύτως μυστηριώδεις. Και οι δύο αυτές οπτικές γωνίες κάνουν καρικατούρα τη θεώρηση που αντιλαμβάνεται την επιστημονική παραγωγή ως μύθο, δηλαδή ως νοηματοδοτημένη δημόσια γνώση. Ωστόσο, τα δύο άκρα της καρικατούρας υποδεικνύουν κάτι αληθές, κατά τη γνώμη μου, κάτι που κάνει ενδιαφέρουσα τη διαδικασία κατασκευής της επιστήμης για ένα πρόσωπο που αναρωτιέται πώς γεννιούνται αφηγήσεις νέου είδους. Οι αφηγήσεις της φυσικής επιστήμης υποτίθεται πως είναι γόνιμες· κατά κανόνα οδηγούν τους ανθρώπους που ασκούν την επιστήμη να δουν πράγματα τα οποία προηγουμένως αγνοούσαν, τους οδηγούν να βρουν το απρόσμενο. Οι επιστημονικές αφηγήσεις χαρακτηρίζονται από έναν αξιοπερίεργο κανόνα κατασκευής: παρά τις αυστηρές προφυλάξεις, αναγκάζουν τον παρατηρητή να δει το απροσδόκητο, εκείνο που πιθανότατα δεν θέλει να το δει κανείς. Τα εργαλεία με τα οποία φτιάχνεται η όραση αυτού του είδους είναι υλικά, ακόμη και πεζά. Οι πρωτευοντολόγοι, για παράδειγμα, επί δεκαετίες ανέπτυξαν απολύτως κατηγορηματικά κριτήρια για τη συλλογή αξιολογικών δεδομένων και σταδιακά τα επέβαλαν μεταξύ τους: αριθμό ωρών επιτόπιας έρευνας, σωματική θέση του παρατηρητή, ικανότητα αναγνώρισης των ζώων, όμοιες πρακτικές μεταξύ παρατηρητών στην ονομασία και την καταμέτρηση των «μονάδων» συμπεριφοράς, μορφή της αποδελτίωσης και της αποθήκευσής της, δειγματοληπτικές διαδικασίες για να αντισταθμιστεί η προτίμηση του παρατηρητή να παρακολουθεί αυτό που είναι ήδη ενδιαφέρον κ.ο.κ. Η πατρογραμμική γενιά του Γουόσπερν έδωσε στα παιδιά της εργαλεία με τα οποία αναγκάζονταν να αναπτύξουν προκλητική όραση σε ένα ιστορικό περιβάλλον που δόμησε τη δυνατότητα για διαφορετικές αφηγήσεις. Υποστηρίζοντας τη θέση αυτή από την οπτική γωνία ότι οι κοινωνικές δυνάμεις καθορίζουν «εξωτερικά» τις επιστημονικές αφηγήσεις, σε αντιπαράθεση με την αντίστοιχη ότι η επίμονη επιστημονική πρακτική τις ξεκαθαρίζει «εσωτερικά» από τις μεροληψίες, θα αντιμετωπίσαμε το βασικό πρόβλημα ότι το «εσωτερικό» και το «εξωτερικό» αποτελούν εσφαλμένες μεταφορές. Οι κοινωνικές δυνάμεις και η καθημερινή επιστημονική πρακτική υπάρχουν και οι δύο εσωτερικά. Αποτελούν και οι δύο στοιχείο της διαδικασίας παραγωγής δημόσιας γνώσης, ενώ παράλληλα καμία τους δεν είναι πηγή καθαρότητας ή μόλυνσης. Η καθημερινή επιστημονική πρακτική είναι στην πραγματικότητα πολύ σημαντική κοινωνική δύναμη. Αυτή η πρακτική, όμως, μπορεί να κάνει ορατό μόνον εκείνο που οι άνθρωποι μπορούν να μάθουν ιστορικά να βλέπουν. Όλες οι αφηγήσεις έχουν πολλαπλά επίπεδα διαμεσολάβησης (Latour και Woolgar 1979).

Εδώ είναι απαραίτητη η εξής προειδοποίηση: το κεφάλαιο αυτό δεν προσπαθεί διόλου να περιγράψει, και πολύ λιγότερο να εξηγήσει, ολόκληρη τη σταδιο-

δρομία, το σύνολο των δημοσιευμάτων ή τις ιστορικές επιρροές που δέχτηκαν η Ντολχίνου, η Ρίπλεϋ, η Χέρντνυ ή η Μπόγκες. Απλώς έρχονται στο επίκεντρο μερικές στιγμές της ιστορίας της σύγχρονης πρωτευοντολογίας και συγκεκριμένα άρθρα, προκειμένου να φωτιστούν δημόσιες συζητήσεις για τη φύση του θηλυκού ανθρώπου, τη γονεϊκότητα και τη βία. Τούτες οι συζητήσεις θέτουν πολιτικά και ιστορικά ζητήματα για τις επιστημονικές καταγωγικές αφηγήσεις και οδηγούν σε αντιδικίες για την κατονομασία των νοημάτων και των δυνατοτήτων, στα συμφραζόμενα των αγώνων που διεξάγονται τώρα στις Ηνωμένες Πολιτείες, προκειμένου να οριστούν και να κριθούν η αντρική και η γυναικεία συνεργασία ή ο ανταγωνισμός, η βία μέσα στο νοικοκυριό, η άμβλωση και το πολιτικό ζήτημα των ελευθεριών και των περιορισμών στην αναπαραγωγή, η κοινωνική παθολογία και πίεση, καθώς και τα κοινωνιοβιολογικά επιχειρήματα για τις κληρονομημένες τάσεις στην ανθρώπινη κοινωνική συμπεριφορά, στην οποία συμπεριλαμβάνονται οι έμφυλοι ρόλοι. Όλα αυτά είναι παραδοσιακά ενδιαφέροντα στην ιστορία της εξελικτικής βιολογίας και της φυσικής ανθρωπολογίας. Τα πρωτεύοντα θηλαστικά είναι προνομιακά αντικείμενα σε συγκεκριμένες ιστορικές αντιδικίες ως προς την ονομασία της ασημάδευτης θέσης του ανθρώπου στη φύση, καθώς και ως προς την περιγραφή της εξίσου ασημάδευτης φύσης της ανθρώπινης κοινωνίας.

Ασθένεια και υγεία στις κοινωνικές ομάδες: ζήτημα μοντέλων

Η Φύλις Τζέι (σήμερα Ντολχίνου), ομότιμη καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας, στο Τμήμα Ανθρωπολογίας του Μπέρκλεϋ, και επιβλέπουσα στη διατριβή μιας άλλης θυγατέρας σε τούτη εδώ την αφήγηση, της Τζέην Μπόγκες, ήταν μία από τις πρώτες φοιτήτριες του Γουόσινγκτον που μελέτησαν την κοινωνική συμπεριφορά, καθώς και μέλος στο σεμινάριο του Σικάγου σχετικά με την προέλευση της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Παρατήρησε τους λανγκούρ (*Presbytis entellus*) στην κεντρική και τη βόρεια Ινδία για 850 ώρες σε διάστημα 18 μηνών κατά τα έτη 1958-1960, και η εργασία της αυτή αποτέλεσε τον πυρήνα της διατριβής της με τίτλο «Η κοινωνική συμπεριφορά του λανγκούρ» (*Phyllis Jay, «The social behavior of langur monkey»*, 1963α), καθώς και αρκετών άλλων δημοσιευμάτων της (Jay 1962, 1963β, 1965· Dolhinow 1972). Η Τζέι ήταν η πρώτη που παρατήρησε συστηματικά τις συγκεκριμένες μαϊμούδες σε επιτόπια έρευνα μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο· γρήγορα ακολούθησαν τη μελέτη της οι μελέτες από την ομάδα παρατήρησης του Ιαπωνικού Κέντρου για τη Μαϊμού (*Japan Monkey Center*), από ινδούς συναδέλφους, που εργάστηκαν στη νότια Ινδία από το 1961 μέχρι το 1963, καθώς και από τη Σούζαν Ρίπλεϋ, τη συνάδελφό της και μεταπτυχιακή φοιτήτρια του Γουόσινγκτον, η οποία ολοκλήρωσε

μια ετήσια μελέτη το 1963 στους σεμνοπιθήκους στην Κεϋλάνη. Η αφήγηση της Τζέι ήταν σύνθετη. Θα ήθελα όμως να απομονώσω μερικά στοιχεία της για πιο λεπτομερή ανάλυση: το ερώτημα πώς καθιερώνεται ένα μοντέλο για κάποια όψη των τρόπων ζωής στους πρώιμους ανθρώπιδες, τη δομή της επιχειρηματολογίας για την οργανωμένη κοινωνική ομάδα ως εξελικτική προσαρμογή, τα κριτήρια για την αναγνώριση μιας κοινωνικής συμπεριφοράς ως παθολογικής ή υγιούς, τις μετατοπιζόμενες θέσεις των φαινομένων μέσα στο οπτικό πεδίο του παρατηρητή και τη στρατηγική ερμηνείας τους, καθώς και το νοηματικό μετασχηματισμό των αφηγήσεων όταν συμβαίνουν τέτοιες μετατοπίσεις. Θα εστιάσουμε εδώ στις πρώτες δημοσιεύσεις της Φύλις Τζέι, οι οποίες βασίστηκαν στην επιτόπια μελέτη που έκανε ως μεταπτυχιακή φοιτήτρια στα πρώτα χρόνια του αναζωογονημένου μετά τον πόλεμο φυσιοκρατικού ενδιαφέροντος για τη συμπεριφορά των πρωτεύοντων θηλαστικών. Η πρωτευοντολογία στις αρχές της δεκαετίας του 1960 είχε πολλές δομικές διαφορές από τη μορφή της στη δεκαετία του 1980, όταν η Χέρντυ και η Μπόγκες πραγματοποίησαν την πρώτη επιτόπια μελέτη τους και τις πρώτες δημοσιεύσεις τους. Το μέγεθος της σχετικής βιβλιογραφίας, η τυποποίηση της διαδικασίας της επιτόπιας έρευνας, η δυναμική των κοινωνικών δικτύων σταδιοδρομίας και οι επαγγελματικές δυνατότητες, καθώς και οι σχέσεις με άλλες συζητήσεις στη βιολογία (στο πλαίσιο της οικολογίας και της πληθυσμιακής βιολογίας, για παράδειγμα) και στην ανθρωπολογία (σχετικά με την εφαρμογή της κοινωνιοβιολογίας στις ανθρώπινες ομάδες, για παράδειγμα), έχουν αλλάξει. Τούτο το κεφάλαιο υποστηρίζει, μεταξύ άλλων, ότι μερικές από τις μεταβολές αυτές πραγματοποιήθηκαν σε συνάρτηση με σημαντικούς πολιτικούς αγώνες για τις κοινωνικές σχέσεις αναπαραγωγής του ανθρώπινου είδους και για την πολιτική θέση όλων των θηλυκών πρωτεύοντων θηλαστικών στη φύση, συμβάλλοντας με τη σειρά τους σ' αυτούς.

Τη στιγμή που η Τζέι βρισκόταν στο ερευνητικό πεδίο μελετώντας τους λανγκούρ, ένας συμφοιτητής της στο μεταπτυχιακό παρακολουθούσε τους μπαμπούνους στην Αφρική. Ο Γουόσμπερν και ο Άιρβεν Ντεβόρ διεξήγαγαν το 1959 μία δωδεκάμηνη μελέτη 1.200 ωρών στους μπαμπούνους της Κένυας, συνεχίζοντας την προκαταρκτική μελέτη 200 ωρών που έκανε το 1955 ο Γουόσμπερν, σχεδόν τυχαία, με την ευκαιρία ενός παναφρικανικού συνεδρίου για την ανθρώπινη εξέλιξη. Η επιτόπια έρευνα για τους μπαμπούνους εξερευνούσε την ισχύ ενός επιστημονικού μοντέλου για ορισμένες πτυχές των ανασυσταμένων συμπεριφορικών προσαρμοστικών συμπλεγμάτων στους ανθρώπιδες, για τα οποία είχε διατυπωθεί η υπόθεση ότι συνδέονταν με τη διαβίωση στη σαβάννα και με την καινοτομία του κυνηγιού. Η διαμόρφωση μοντέλων στη σχολή του Γουόσμπερν δεν σήμαινε την αναζήτηση μιας απλούστερης εκδοχής κάποιας δήθεν συνθετότερης ανθρώπινης συμπεριφοράς, και πολύ λιγότερο δεν σήμαινε την αναζήτηση ενός είδους που θα θεωρούνταν συνολικά απλούστερη εκδοχή

των ανθρωπιδών. Εδώ οι κλίμακες συνθετότητας δεν ήταν αντικείμενα γνώσης. Διαφορετικά είδη πρωτευόντων θηλαστικών μπορούσαν να θεωρηθούν μοντέλα για επιμέρους πλευρές των προσαρμοστικών συμπλεγμάτων, όπως η οικοπεριοχή ή η διατροφή ή ο συσχετισμός της έντασης των ιεραρχιών επικράτησης με τη θηρευτική πίεση. Τα μοντέλα αυτά, όπως και κάθε άλλο βιολογικό συστημικό μοντέλο, έπρεπε να υποβάλλονται σε παρατήρηση και πειραματικό έλεγχο τόσο στο πεδίο όσο και στο εργαστήριο. Λογικά, τα συστημικά μοντέλα για τα πρωτεύοντα θηλαστικά είχαν την ίδια θέση με τα εργαστηριακά ή και τα τελείως συνθετικά υποσυστήματα κυτταρικής μεμβράνης όσον αφορά τη μελέτη της κίνησης των κυττάρων. Οι μπαμπούνοι έμοιαζαν ένα πολλά υποσχόμενο μοντέλο για τη μελέτη της ανθρώπινης εξέλιξης, επειδή ανήκαν στα πρωτεύοντα, ζούσαν στο έδαφος, και η επιβίωσή τους ήταν εξαρτημένη από μια δομημένη κοινωνική ομάδα. Η συμπεριφορά, η οικολογία, η λειτουργική ανατομία – όλα αυτά έπρεπε να συσχετίζονται σε κάθε εξηγητική αφήγηση. Τα μοντέλα μπορούσαν να είναι διαφωτιστικά τόσο με την αντίθεση όσο και με τη σύγκριση· η οικοδόμηση μοντέλων αποτελούσε στοιχείο της κατασκευής μιας *συγκριτικής επιστήμης* της εξέλιξης. Πράγματι, ο Γουόσμπερν και ο Ντεβόρ (Washburn και DeVore 1961) κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι διαφορές ανάμεσα στους μπαμπούνους και τους ανθρωπίδες ήταν *πάρα πολύ* σημαντικές. Ωστόσο, το επίκεντρο όλων των συγκρίσεων ήταν ρητό: ο *homo sapiens*. Η σχολή του Γουόσμπερν στο ξεκίνημά της δεν έθετε τα ερωτήματα που θα απασχολούσαν τους ζωολόγους αλλά τους μελετητές του ανθρώπινου τρόπου ζωής. Και οι μπαμπούνοι αναδείχτηκαν από νωρίς προνομιακά συστημικά μοντέλα που καθόριζαν τα νοήματα άλλων ειδών τα οποία μελετούσαν οι φοιτητές του Γουόσμπερν, όπως για παράδειγμα των αιθιοπικών κερκοπιθήκων και των λαγκούρ. Οι μπαμπούνοι φαίνονταν σωστό συστημικό μοντέλο για συζητήσεις σχετικές με τη συνεργασία μεταξύ αρσενικών, τις ιεραρχίες επικράτησης μεταξύ αρσενικών ως μορφή προσαρμοστικής κοινωνικής οργάνωσης και τον απαραίτητο ρόλο των αρσενικών στην άμυνα της αγέλης για τον υποθετικό ανθρωπίδη που ζούσε στη σαβάνα.

Το ερευνητικό κέντρο για τους μπαμπούνους δομεί άραγε τα νοήματα στην αφήγηση της Τζέι για τους λαγκούρ; Τα πρώτα άρθρα της βρίθουν από αναφορές στην αφήγηση του Ντεβόρ για τους μπαμπούνους, μια αφήγηση με ισχυρή πλοκή που στρέφεται στη ζωή των αρσενικών, και ιδίως στους ρόλους που υποτίθεται ότι είχαν ως προστάτες της αγέλης, ως υπεύθυνοι για τη διατήρηση της ειρήνης στο εσωτερικό της ομάδας και ως οργανωτές μέσω του μηχανισμού της ιεραρχίας επικράτησης. Ο Ντεβόρ είδε τη δομή της αγέλης με τους αρσενικούς μπαμπούνους στο επίκεντρό της να περιλαμβάνει έναν πυρήνα από συμμάχους κυρίαρχους αρσενικούς που ασκούσαν απεριόριστη έλξη στα θηλυκά και τα παιδιά, μαζί με κάποια άλλα αρσενικά που βρίσκονταν στην περιφέρειά της, όταν η αγέλη στάθμευε, ή την ακολουθούσαν ως ειδική οπισθοφυλακή, όταν φαινόταν

να απειλείται από κινδύνους. Αποδείχτηκε δύσκολο για οποιονδήποτε άλλον αυτόπτη να παρατηρήσει τον συγκεκριμένο πίνακα, όμως αυτός επαναλήφθηκε συμβολικά σε πάμπολλες παραλλαγές, στις οποίες συμπεριλαμβάνονται εικονογραφήσεις σε εγχειρίδια.¹³ Αν η επικράτηση των αρσενικών αποτέλεσε το μηχανισμό οργάνωσης της αγέλης, τότε η προσοχή θα έπρεπε να στραφεί στις παραλλαγές της προκειμένου να προκύψουν συγκριτικές αφηγήσεις. Άμεση, υπόρρητη συνέπεια ήταν ότι οι βαθμοί της κοινωνικής οργάνωσης συσχετιζόνταν με την πληρότητα με την οποία είχε αναπτυχθεί τούτος ο κείριος μηχανισμός προσαρμογής για τη ζωή σε μια κοινωνική ομάδα, οι σταθερές ιεραρχίες των αρσενικών, ο σπόρος της συνεργασίας. Η λογική σύνδεση με την ιατρική και ψυχιατρική θεραπευτική των κοινωνικών ομάδων θα πρέπει να είναι εμφανής: η κοινωνική αταξία συνεπάγεται την κατάρρευση των κεντρικών μηχανισμών προσαρμογής. Τα αρσενικά σε κατάσταση έντασης θα προέβαιναν σε αταίριαστες (υπερβολικές ή ελλιπείς) συμπεριφορές επικράτησης – σε βάρος της οργάνωσης της αγέλης ή ακόμη και της επιβίωσής της.

Τόσο ο Ντεβόρ όσο και η Τζέι αντιλαμβάνονταν την οργανωμένη κοινωνική ομάδα ως βασική μονάδα προσαρμογής του είδους. Τούτος ο ισχυρισμός δεν υιοθετούσε αναγκαστικά την προσέγγιση που τοποθετούσε τη διαδικασία επιλογής στο επίπεδο της ομάδας, ένα ζήτημα που ανέκυπτε σπάνια μέχρι να εμφανιστούν οι κοινωνιοβιολογικές προκλήσεις (ή μήπως προεκτάσεις;) στη νεοδαρβινική θεωρία της φυσικής επιλογής κατά τη δεκαετία του 1970. Οι κοινωνικοί ρόλοι αποτελούσαν βασικά αντικείμενα μελέτης επειδή δομούσαν τις ομάδες. Οι κοινωνικοί δεσμοί συντηρούσαν την ενότητα της αγέλης, και κανένας από τους δύο παρατηρητές δεν θεώρησε τις σχέσεις επικράτησης των αρσενικών το μοναδικό είδος κοινωνικού δεσμού. Ωστόσο, στις εξηγήσεις του Ντεβόρ εκείνο που επέτρεπε σε τελική ανάλυση την ύπαρξη της ομάδας ήταν ακριβώς οι σχέσεις επικράτησης· και οι ομάδες επέτρεψαν ακριβώς την ύπαρξη των πρωτευόντων θηλαστικών καθώς και του ανθρώπινου τρόπου ζωής, δηλαδή του κατεξοχόν αντικειμένου γνώσης στην πατρογραμμική γενιά του Γουόσμπερν. Ας σημειωθεί ότι το σημαντικό εξηγητικό επίπεδο είναι οι μηχανισμοί και τα προσαρμοστικά συμπλέγματα. Τα πρώτα άρθρα της Τζέι παρουσίαζαν μια σειρά συναρπαστικές αντιθέσεις σε τούτη την αφηγηματική δομή, επειδή οι λαγκκούρ τους οποίους μελετούσε δεν κατάφερναν να δράσουν σαν καλοί μπαμπούνοι αν και διέθεταν ιδιαίτερα σταθερές ομάδες.

Η συντριπτική πλειονότητα των άρθρων της Τζέι για τη ζωή των λαγκκούρ συνολικά αφορούσε τα βρέφη και τις μητέρες. Τα άρθρα της ακολουθούσαν δια-

13. Για την περίφημη εικόνα που έδειχνε την αγέλη να προχωρά, βλ. Hall και DeVore (1972: 141). Η ευρύτερα διαθέσιμη λαϊκή πηγή διάδοσης αυτής της μυθολογίας για τους μπαμπούνους είναι ένα βιβλίο του συγκροτήματος Time-Life (Eimerl και DeVore 1965).

χρονική και αναπτυξιακή προσέγγιση στην κοινωνική οργάνωση, αντίθετα από την τοπική πλοκή του Ντεβόρ με τους κυρίαρχους ενήλικους αρσενικούς πρωταγωνιστές στη σκηνή της σαβάνας που στήθηκε για τις δυνατότητες των ανθρωπιδών. Σύμφωνα με την ανάγνωσή μου, το πρώιμο έργο της Τζέι από βιολογική και οικολογική άποψη είναι πιο σύνθετο και πολυκεντρικό σε σύγκριση με το έργο του Ντεβόρ. Η Τζέι δημοσίευσε ξεχωριστά άρθρα για τα βρέφη και για τις μητέρες. Μερικές πρώην μεταπτυχιακές φοιτήτριες, παρά τα συχνά δημοσιεύματά τους για το θέμα, θυμούνται ότι προσπαθούσαν να αποφύγουν την υπερβολική ταύτισή τους με τη θεματική των θηλυκών και των βρεφών· η υπερβολική προσοχή στα θηλυκά μολύνει τον παρατηρητή, χαρακτηρίζει τον παρατηρητή ως περιφερειακό. Εν πάση περιπτώσει, από την Τζέι ζητήθηκε κατ' επανάληψη να γράψει σχετικά άρθρα για τους πρώτους συλλογικούς τόμους με θέμα τα πρωτεύοντα θηλαστικά. Και πάλι, όποια κι αν ήταν η προσωπική της αντίληψη για τη βιολογία των λαγκούρ συνολικά, η ίδια συνδέθηκε δημόσια με μια αφήγηση που δεν αναφερόταν ως συγκριτικός πόλος για την καινοτομία στους ανθρωπίδες. Το προνομιακό συστημικό μοντέλο ήταν οι μπαμπούνοι· και τούτο, για τον Ντεβόρ, σήμαινε ανδρική δραστηριότητα. Παρόλο που ο Ντεβόρ γνώριζε ότι τα βρέφη αποτελούσαν πόλο έλξης και ότι όλοι οι παρατηρητές κατέγραφαν τη βρεφική κοινωνικοποίηση περιγράφοντας τη γένεση της δομής της ομάδας, η εξήγηση μιας ομάδας δεν μπορούσε να βασίζεται στη δραστηριότητα των μητέρων και των βρεφών. Η Τζέι αντίληφθηκε ρητά το βρέφος ως πόλο έλξης με καιρίο ρόλο στη δομή της αγέλης των λαγκούρ· όμως τούτη η δευτερεύουσα πλοκή δεν αποτέλεσε σημαντική συνιστώσα των συμπερασμάτων στην αφήγησή της. Περιέγραψε τη διακίνηση των βρεφών ανάμεσα στα θηλυκά, τη σχετική αδιαφορία των αρσενικών για τα βρέφη, τις διαφορές φύλου στη βρεφική ανάπτυξη, την απουσία καλά προσδιορισμένων ιεραρχιών επικράτησης ανάμεσα στα ενήλικα θηλυκά, τις πρόσκαιρες συμμαχίες των ενήλικων θηλυκών που συγκρούονταν με άλλα θηλυκά (μέχρι να προχωρήσει για τα καλά η δεκαετία του 1960 οι δυτικοί δεν θεωρούσαν καμία οργάνωση μεταξύ θηλυκών σταθερή ή πρωταρχική, ενώ οι μητρογραμμικές γενιές συνέχισαν για ακόμη περισσότερα χρόνια να αφορούν σειρές από *γιους*), τη χαμηλή συχνότητα της επιθετικότητας στις αγέλες και, γενικότερα, τη χαλαρότερη οργάνωση της αγέλης σε σύγκριση με τους μπαμπούνους του Ντεβόρ. Η Τζέι υποστήριξε ότι η εντονότερη σχέση στη ζωή ενός λαγκούρ αναπτυσσόταν ανάμεσα στη μητέρα και το βρέφος, διακηρύσσοντας παράλληλα ότι όλες οι δομές επικράτησης ήταν εξαιρετικά περιπλοκές και ευαίσθητες, χωρίς μάλιστα ιδιαίτερη σπουδαιότητα για την καθημερινότητα. Με δυο λόγια, είδε κυριολεκτικά και με τα μάτια της κάτι που σχεδόν δεν μπορούσαν να το χωρέσουν τα κύρια συμπεράσματά της, διότι μια άλλη αφήγηση ρύθμιζε τι λογιζόταν ως τελική εξήγηση. Η φυσική ανθρωπολογία του Γουόσμπερν για τον άνθρωπο κυνηγό απαιτούσε συγκριτικές μελέτες της κοι-

ωνικής συμπεριφοράς των πρωτευόντων, όμως ο ελάχιστος σιωπηλός συγκριτικός πόλος ζούσε στην αφρικανική σαβάνα και βρυχόταν επιβλητικά απειλώντας άλλες αφηγηματικές δομές και συμπεράσματα. Δεν είναι όλες οι συγκρίσεις ισότιμες όταν ο επιστημονικός στόχος είναι να γνωρίσουμε τη θέση του «ανθρώπου» στη φύση.

Όποτε μπορούσε, η Τζέι διεξήγαγε τις παρατηρήσεις της μέσα από την αγέλη· δρούσε ως βοηθητικό μέλος, αποφεύγοντας την οπτική επαφή για να μην προκαλέσει. Μολονότι ήταν αδύνατον να παρατηρήσει εσωτερικά τις περισσότερες αγέλες των λαγκούρ, επειδή είχαν σκαρφαλώσει, για παράδειγμα, ψηλά στα δέντρα πάνω από το κεφάλι της, το μοναδικό ρητό μεθοδολογικό της σχόλιο στα πρώτα της άρθρα σχετικά με τη σωματική της σχέση ως παρατηρήτριας την τοποθετούσε κατηγορηματικά στο *εσωτερικό* της αγέλης και *όχι* σε κυρίαρχο ή παρεμβατικό ρόλο προκειμένου να προκαλέσει τις σχέσεις επικράτησης ανάμεσα στα ζώα. Αντίθετα, ο Ντεβόρ παρακολουθούσε από την περιφέρεια, προστατευμένος μέσα σε ένα τζιπ, εν μέρει επειδή υπήρχαν λιοντάρια στην περιοχή· κατά συνέπεια, η καθημερινή ζωή φαινόταν διαφορετική. Ακόμη, ο Ντεβόρ προκαλούσε πειραματικά τις διαντιδράσεις επικράτησης μεταξύ αρσενικών που έπρεπε να παρατηρηθούν προκειμένου να σημασιοδοτηθούν τα κεντρικά νοήματα, που αποκαλούνταν παρατηρήσεις. Η Τζέι, από την άλλη πλευρά, αφιέρωσε πολύ λιγότερο χώρο για να περιγράψει τις δραστηριότητες των αρσενικών παρά των θηλυκών και των βρεφών, ενώ παιδεύτηκε πραγματικά να εξακριβώσει τι σημαντικό έκαναν τα αρσενικά στην καθημερινή ζωή της αγέλης. Ωστόσο, το ρητό συμπέρασμα της ήταν το εξής: «τα ενήλικα αρσενικά συντηρούν την εσωτερική σταθερότητα της αγέλης εγκαθιδρύοντας και επιβεβαιώνοντας μια σταθερή ιεραρχία επικράτησης μεταξύ αρσενικών η οποία δομεί τις σχέσεις τους μέσα στην αγέλη» (Dolhinow 1972: 230). Τα αρσενικά ήταν ηγέτες που συντόνιζαν την ενότητα και τη σταθερότητα της αγέλης, παρά τη δομή της παρατήρησης στα άρθρα της. Ήταν η γενιά των θυγατέρων του Γουόσμπερν ύστερα από την Τζέι εκείνη που μετέτρεψε τις διαρκείς παρατηρήσεις μητροεστιακών ομάδων σε *εξήγηση* της δομής της αγέλης και σε προνομιακά μοντέλα για την εξέλιξη των ανθρωπιδών.¹⁴

14. Κύριες μορφές εδώ είναι η Αντριέν Ζύμαν, η Τζέην Λάνκαστερ και η Σίρλεϋ Στραμ. Για μια εκλαϊκευτική παρουσίαση που βασίζεται κυρίως στο αφήγημα της Στραμ για τους μπαμπούνους, βλ. Moss (1975: 193-230). Κομβικό στοιχείο της τελευταίας αφήγησης είναι ότι ο χιμπατζής εμφανίζεται ως το πιο θαυμαστό υποψήφιο μοντέλο για τη μελέτη της εξέλιξης των ανθρωπιδών. Ωστόσο, η Στραμ, η Λάνκαστερ και η Θέλμα Ρόγουελ, που δεν εστίασαν στο χιμπατζή, αφηγήθηκαν εμφανώς διαφορετικά το νόημα που είχαν οι μπαμπούνιοι, οι αιθιοπικοί κερκοπίθηκοι και οι ερυθρόκρηβοι. Κατά την άποψή μου, αποδυνάμωσαν την έμφαση που έδινε στους μπαμπούνους η περιγραφή του Ντεβόρ εν μέρει επειδή το ευρύτατα διαδεδομένο γυναικείο κίνημα τροποποίησε όσα άκουγαν, έβλεπαν και πίστευαν τόσο οι άντρες όσο και οι γυναίκες πρωτευοντολόγοι. Η Τζέι ποτέ δεν υπέδειξε ότι οι λαγκούρ έπρεπε κατά τη γνώμη της να

Παρόλο που τα θηλυκά και τα βρέφη ήταν στο οπτικό πεδίο της Τζέι, δεν είδε κάτι που άρχισαν να αναφέρουν παραστατικά άλλοι παρατηρητές σε άλλα σημεία του κόσμου: τα αρσενικά, ύστερα από την εγκατάστασή τους σε μια αγέλη, σκότωναν βρέφη, εκδιώκοντας το ένα ή τα πολλά αρσενικά που έμεναν προηγούμενως μόνιμα σ' αυτήν. Ο Γουκιμάρου Σουγκιγιάμα από το Εργαστήριο Φυσικής Ανθρωπολογίας στο Πανεπιστήμιο του Κιότο και μέλος της ομάδας του Ιαπωνικού Κέντρου για τη Μαϊμού που μελετούσε τους λανγκούρ στο Νταρουάρ της Ινδίας από το 1961 μέχρι το 1963, αφηγήθηκε μια διαφορετική ιστορία για τα ζώα: «πέρα από το γεγονός ότι ένα μεγαλόσωμο ενήλικο αρσενικό βρίσκεται επικεφαλής της αγέλης, δεν υπάρχει καμία άλλη εμφανής κοινωνική διαφοροποίηση». Ο Σουγκιγιάμα παρατήρησε μια διαδικασία την οποία ονόμασε «κοινωνική μεταβολή» σε αγέλες, στην οποία συμπεριέλαβε την «ανασύσταση» με την επιτυχημένη επίθεση μιας αποκλειστικά αρσενικής αγέλης σε μια αγέλη δύο φύλων. Στη συνέχεια εκδιώχθηκαν όλα τα αρσενικά της ομάδας των σφετεριστών εκτός από ένα. Στους επόμενους δύο μήνες το αρσενικό που απέμεινε δάγκωσε προφανώς ένα νεαρό θηλυκό και τα πέντε βρέφη της αγέλης, όλα όσα υπήρχαν δηλαδή, από τα οποία κανένα δεν επιβίωσε. Ωστόσο, φαίνεται ότι ο Σουγκιγιάμα δεν είδε το αρσενικό να σκοτώνει τα βρέφη. Ο ίδιος παρατηρητής επίσης προκάλεσε πειραματικά την κοινωνική μεταβολή μιας αγέλης απομακρύνοντας το μοναδικό αρσενικό (που χαρακτηρίστηκε «κυρίαρχος αρσενικός ηγεμόνας που προστάτευε και ηγούνταν της αγέλης») από μια άλλη ομάδα δύο φύλων. Τελικά, ένα αρσενικό που μπήκε στην αγέλη αυτή σκότωσε τέσσερα βρέφη· φαίνεται ότι τα συγκεκριμένα συμβάντα παρατηρήθηκαν άμεσα. Στις μελέτες αυτές οι σημαντικοί πειραματικοί χειρισμοί στις αγέλες, δηλαδή στα συστηματικά μοντέλα για τη μελέτη της κοινωνικής οργάνωσης, αφορούσαν πάντοτε αρσενικά υψηλής κοινωνικής θέσης, τα οποία θεωρούνταν εκ προοιμίου σημεία οργανικής ζωτικότητας και «κοινωνικής μεταβολής».¹⁵

Δεν ήταν ότι η Τζέι δεν μπορούσε να καταγράψει ένα τέτοιο βίαιο συμβάν· απλώς, τίποτε παρόμοιο δεν συνέβη κατά τη διάρκεια της μελέτης της ή στην περιοχή της στην Ινδία. Ωστόσο, η ίδια σχολίασε παρατηρήσεις άλλων για τους βρεφικούς θανάτους επισημαίνοντας ότι οι λανγκούρ διέθεταν ασυνήθιστη ποικιλία οικότοπων και συμπεριφορικών χαρακτηριστικών, καθώς και ότι ήταν

αποτελούν προνομιακά μοντέλα για τη μελέτη της εξέλιξης των ανθρωπιδών. Είχε να αφηγηθεί μια διαφορετική ιστορία για τους λανγκούρ, που εκείνη τη χρονική στιγμή δεν μπορούσαν να επιβληθούν παρόμοια στο δημόσιο ενδιαφέρον. Η προσοχή αυτού του είδους εκδηλώθηκε έντονα αργότερα, για λόγους που ήταν το λιγότερο εξίσου πολιτικοί με εκείνους που υποστήριζαν το προηγούμενο μοντέλο των μπαμπούνων.

15. Sugiyama (1967: 227). Είναι απαραίτητη η προσοχή κατά την ερμηνεία της γλώσσας των άρθρων αυτών, που έχουν μεταφραστεί, και μάλιστα ανεπιτυχώς πολλές φορές, από τα ιαπωνικά.

αναγκαίες περισσότερες μελέτες που θα συσχέτιζαν την οικολογία με την κοινωνική συμπεριφορά. Στο σημείο αυτό ακριβώς άρχισαν να διατυπώνονται τα αποφασιστικά κριτήρια για τη σημασία που είχαν η κατάληψη της αγέλης από τα αρσενικά και η βρεφοκτονία. Κατά την άποψη της Τζέι, η «ραγδαία κοινωνική μεταβολή» αυτού του είδους συνέβαινε στο πλαίσιο της υψηλής πληθυσμιακής πυκνότητας των λαγγκούρ, η οποία δημιουργούσε πίεση που με τη σειρά της επέφερε μια κοινωνική παθολογία. Η βρεφοκτονία δεν εξηγούσε τίποτε. Τα συμβάντα αυτά εν πάση περιπτώσει καταλάμβαναν το περιθώριο μιας σκηνης που είχε στηθεί για να αναπαρασταθεί η επιτυχία των κοινωνικών ομάδων ως στοιχείων προσαρμογής στα πρωτεύοντα θηλαστικά. Η σκηνή αυτή ήταν απαραίτητη για τον άνθρωπο κυνηγό ως προάγγελο της συνεργασίας στο ανθρώπινο είδος η οποία βασιζόταν στα αρσενικά και εκφραζόταν με υγιείς σχέσεις επικράτησης. Η Τζέι σημείωσε τις παρατηρήσεις της βρεφοκτονίας, αλλά η αφήγησή της δεν τροποποιήθηκε εξαιτίας τους.

Ας στραφούμε τώρα σε μια σημαντική προσπάθεια να γκρεμιστεί τούτη η σκηνή κατά την αναμέτρηση της κοινωνιοβιολογικής εξήγησης με τους νοηματοδοτικούς κανόνες που συνέβαλαν στη γέννηση της γενεαλογικής γραμμής του Γουόσμπερν. Κατόπιν θα επιστρέψουμε στο ζήτημα του συμβάντος που λειτουργεί ως ερμηνευτικό κλειδί στις εξηγητικές αφηγήσεις ενάντια στο τυχαίο περιστατικό ή την κοινωνική παθολογία. Η έμφαση στην κοινωνική ομάδα, σύμφωνα με τη Σάρα Μπλάφερ Χέρντυ, έμοιαζε να συσκοτίζει, παραδόξως, την ισότητα μεταξύ θηλυκών – δηλαδή την ισότητα στις αναπαραγωγικές στρατηγικές. Ωστόσο, οι αναπαραγωγικές στρατηγικές βρίσκονται πολύ κοντά στην καρδιά των αντιπαραθέσεων για τα πολιτικά νοήματα στις δεκαετίες του 1970 και του 1980, αντιπαραθέσεων που περιλάμβαναν τα πλήρη πολιτικά δικαιώματα των θηλυκών του ανθρώπινου είδους στις Ηνωμένες Πολιτείες με βάση την αναπαραγωγική αυτονομία, την «αυτοδιάθεση του σώματος». Οι αναπαραγωγικές στρατηγικές αφορούν τις επενδύσεις του σώματος. Ας θυμηθούμε ότι τουλάχιστον από την εποχή του Τόμας Χομπς και των συζητήσεων του 17ου αιώνα στην Αγγλία για την κυριαρχία, την ιδιότητα του πολίτη και την ψήφο, υποστηρίχτηκε ότι η κυριότητα του εαυτού – το δικαίωμα και η ικανότητα διάθεσης της ατομικής επένδυσης και της ατομικής ενσωμάτωσης – θεμελιώνει τη νόμιμη πολιτική δράση, και ιδίως το σχηματισμό της κοινωνίας των πολιτών σε αντίθεση με μια υποθετική φυσική αναπαραγωγική οικογένεια. Η κοινωνιοβιολογική λογική του φεμινισμού, την οποία πρόκειται να εξετάσουμε λίγο, αντλεί από τα νάματα της δυτικής πολιτικής δημοκρατίας. Τα νερά της λοιπόν δεν μολύνθηκαν πρώτη φορά από τα κοινωνιοβιολογικά δημοσιεύματα του Ε. Ο. Γουίλσον για την ανθρώπινη φύση. Η βιολογική λογική του αναπαραγωγικού ανταγωνισμού συνιστά απλώς μια κοινή πρώιμη μορφή επιχειρηματολογίας στην καπιταλιστική πολιτική οικονομία και την πολιτική θεωρία που μας κληροδοτήθηκαν. Η βιολογία

υπήρξε εγγενώς κλάδος του πολιτικού λόγου κι όχι επιτομή αντικειμενικής αλήθειας. Επιπροσθέτως, η απλή επισήμανση της σύνδεσης ανάμεσα στον βιολογικό και στον πολιτικό και οικονομικό λόγο δεν αποτελεί επαρκές επιχείρημα για την απόρριψη αυτής της βιολογικής επιχειρηματολογίας ως κακής επιστήμης ή απλής ιδεολογίας. Δεν θα πρέπει να εκπλήσσει που η αντιδικία για τη βρεφοκτονία στους λανγκούρ θίγει ευαίσθητες πολιτικές και επιστημονικές χορδές.

Η οδύσσεια των λανγκούρ: ήρωες, φύλο και διαχείριση επενδύσεων

Η βρεφοκτονία και η κατάληψη της αγέλης από τα αρσενικά στην εκδοχή της Σάρα Μπλάφερ Χέρντνυ για τη ζωή των λανγκούρ αναδείχτηκαν σε ερμηνευτικό κλειδί για το νόημα της κοινωνικής συμπεριφοράς τους. Και το έργο της Χέρντνυ (Hrdy 1977) αναγγέλθηκε με μια νοηματική φόρτιση την οποία ουδέποτε διεκδίκησε η Τζέι/Ντολχίνου: το κάλυμμα στην έκδοση του έργου της από το Harvard University Pressbook ανακοινώνει πως «Οι λανγκούρ του όρους Άμπου (υπότιτλος: αναπαραγωγικές στρατηγικές στα θηλυκά και τα αρσενικά) είναι το πρώτο βιβλίο που αναλύει τη συμπεριφορά άγριων πρωτευόντων θηλαστικών από τη σκοπιά και των δύο φύλων. Επίσης διερευνά με τρόπο διεισδυτικό και σύνθετο τα μοτίβα συμπεριφοράς στα πρωτεύοντα θηλαστικά από φεμινιστική οπτική γωνία». Η Χέρντνυ, που είχε υπάρξει φοιτήτρια του Άιρβεν Ντεβόρ στο Χάρβαρντ, επίσης συνεργάστηκε στενά με τον Ρόμπερτ Τρίβερς και τον Ε. Ο. Γουίλσον. Τούτοι οι τρεις άντρες είναι οι βασικοί θεωρητικοί της κοινωνιοβιολογίας. Ο Ντεβόρ, σε ριζική αντίθεση με τον Γουόσμπερν, επανερμήνευσε την κοινωνική ανθρωπολογία των κυνηγών-τροφοσυλλεκτών με όρους συμπεριφορικών συστημάτων που προκύπτουν από τον υπολογισμό του γενετικού συγγενικού συμφέροντος. Σύμφωνα με τη Χέρντνυ, η κοινωνική ομάδα των πρωτευόντων θηλαστικών έγινε ένα από τα πιθανά αποτελέσματα των στρατηγικών που υιοθετούσαν τα αναπαραγόμενα άτομα προκειμένου να μεγιστοποιήσουν τη γενετική αρμοστικότητα τους, να κεφαλαιοποιήσουν τις γενετικές επενδύσεις τους. Εδώ κυβερνούσε η κοινωνική καταγωγική αφήγηση της καθαρής, φιλελεύθερης, ωφελμιστικής πολιτικής οικονομίας: ο ατομικός ανταγωνισμός δημιούργησε όλες τις μορφές συνδυασμού της αποτελεσματικής ζωικής μηχανής. Η κοινωνική ζωή ήταν μια αγορά όπου οι επενδύσεις γίνονταν και δοκιμάζονταν με βάση το μοναδικό ισχύον νόμισμα: τη γενετική αύξηση.

Η βρεφοκτονία κάτω από ορισμένες συνθήκες αναδείχτηκε σε ορθολογική αναπαραγωγική στρατηγική των αρσενικών λανγκούρ, στην οποία αντιστέκονταν σε λογικό βαθμό οι θηλυκές λανγκούρ, που ασφαλώς δεν είχαν ίδια αναπαραγωγικά συμφέροντα με τους αρσενικούς. Πράγματι, η ριζική σύγκρουση ανάμεσα στα φύλα από κοινωνιοβιολογική σκοπιά είναι αναγκαία συνέπεια της αμ-

φιγονίας. Κάθε γενετική διαφορά εισάγει κάποιο βαθμό σύγκρουσης, έστω κι αν εκφράζεται μέσα σε έναν συνασπισμό. Εδώ έχουμε ένα μοτίβο αντίστροφο από το να θεωρούνται οι ιεραρχίες επικράτησης μηχανισμοί συντονισμού για το πρώτιστο προσαρμοστικό σύμπλεγμα, την κοινωνική ομάδα. Οι κοινωνιοβιολόγοι εξακολουθούν ίσως να θεωρούν τις ιεραρχίες επικράτησης μοτίβα που συντονίζουν την κοινωνική ομάδα, όμως η βασική λογική είναι διαφορετική. Όλες οι βιολογικές δομές εκφράζουν έναν υπολογισμό του γενετικού συμφέροντος, δηλαδή την καλύτερη δυνατή (όχι άριστη) επίλυση της θεμελιώδους σύγκρουσης που προκύπτει όταν όλα τα στοιχεία ενός συστήματος χρειάζονται αμοιβαία το ένα το άλλο για τη δική τους αναπαραγωγική επιτυχία. Ας σημειωθεί ότι το κρίσιμο εξηγητικό επίπεδο δεν είναι ο μηχανισμός, η λειτουργία ή ο τρόπος ζωής, αλλά μια ψαλιδισμένη στρατηγική μεγιστοποίησης της αρμοστικότητας. Εξήγηση είναι η θεωρία των παιγνίων. Το κάλυμμα στο βιβλίο της Χέρντντ χαρακτηρίζει «φεμινιστικό» τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποίησε αυτή τη λογική η συγγραφέας, επειδή έδινε συστηματικά προσοχή στη δραστηριότητα των θηλυκών κατά την επιδίωξη των αναπαραγωγικών τους συμφερόντων και δεν εξηγούσε την ατομική συμπεριφορά με βάση τους ρόλους στο συντονισμό των στοιχείων για την επιβίωση της ομάδας. Εκεί όπου η Τζέι/Ντολχίνοου μιλά για προσαρμογή, η Χέρντντ μιλά για φυσική επιλογή. Μόνο σε μια κατάσταση άμεσης διένεξης αναδύονται όλες οι νοηματικές διαφορές αυτών των δύο φαινομενικά αρμονικών εξελικτικών όρων.

Παρόλο που η Χέρντντ κατά πάσα πιθανότητα δεν έγραψε μόνη της το κείμενο στο κάλυμμα του βιβλίου της, αυτό δεν παύει να πλαισιώνει την αφήγησή της για τους αναγνώστες. Ωστόσο, η ίδια έγραψε όντως την αφιέρωση και τις ευχαριστίες –δύο θαυμάσιες εικόνες ή αφηγηματικές μικρογραφίες– υποδηλώνοντας δημόσια νοήματα με τα οποία ξεκινά ένα βιβλίο διαποτισμένο από το ιδίωμα του ηρωικού αγώνα και μιας αληθινής οδύσσειας με σκοπό τη διατήρηση των προϊόντων της γενετικής επένδυσης σε επικίνδυνους καιρούς. Το βιβλίο, που αφιερώνεται στη μητέρα της, ξεκινούσε με έναν «κατάλογο ηρώων». Η Χέρντντ συνέχιζε: «Έμαθα πρώτη φορά για τους λανγκούρ κατά τύχη, καθώς έπρεπε να ανταποκριθώ στις προϋποθέσεις εισαγωγής σε ένα από τα πιο δημοφιλή προπτυχιακά μαθήματα του Χάρβαρντ, τη συμπεριφορά των πρωτευόντων θηλαστικών, όπου πρωταγωνιστούσε ο Άιρβεν Ντεβόρ». Βοηθός καθηγητής σε αυτό το μάθημά της ήταν ο Τρίβερς. Αργότερα, «στο ταξίδι που ακολούθησε, οι καθηγητές Ντεβόρ και Τρίβερς, μαζί με τον παντοδύναμο στη θεωρητική σύνθεση Ε. Ο. Γουίλσον, με μύησαν σε ένα θεωρητικό βασίλειο που μεταμόρφωσε τον τρόπο με τον οποίο έβλεπα τον κοινωνικό κόσμο». Η πεζότητα της κοινωνικοποίησης στον κόσμο της επιστήμης φαίνεται για μία ακόμη φορά ξεκάθαρα. Αφού εξέφραζε τις ευχαριστίες της στους ίδιους τους λανγκούρ, οι οποίοι εξάλλου όφειλαν μερικά από τα ονόματά τους σε θεούς και ήρωες της ινδουιστικής και της ρωμαϊκής μυθολογίας

(στον Χανουμάν, τον πιθηκόμορφο θεό της ινδουιστικής παράδοσης και τον Έντελλο, έναν κορυφαίο παλαιστή στην *Αινειάδα*), η Χέρντνυ κατέληγε στα εξής: «Όποιος διαθέτει αρκετό ηρωισμό ώστε να διαβάσει μέχρι τέλους αυτό το βιβλίο θα μάθει γιατί η ταύτιση των λανγκούρ με πολεμιστές υπήρξε ταιριαστή ταξινομητική επιλογή και για ποιο λόγο ο τελικός τιμητικός χαιρετισμός οφείλεται στη διορατικότητα που επέδειξαν οι βρετανοί φυσιοδίφες του 19ου αιώνα οι οποίοι ξεκίνησαν πρώτοι να μελετήσουν το χανουμάν» (Hrdy 1977: ν-χ). Πράγματι, δεν υπήρχε τίποτε πιο ταιριαστό στη λογική της αφήγησης που ακολουθούσε από έναν τιμητικό χαιρετισμό στον φυσιοδιφικό και ιμπεριαλιστικό τυχοδιωκτισμό της Βρετανίας στο αποκορύφωμα του αστικού θριάμβου της, που ιδεολογικοποιείται ως καρπός του ανεξέλεγκτου καπιταλισμού.

Το βιβλίο της Χέρντνυ είναι μια σθεναρή πολεμική ενάντια σε ό,τι αντιλαμβάνεται η ίδια ως επιχειρηματολογία υπέρ της φυσικής επιλογής σε επίπεδο ομάδας και ως δομολειτουργιστική θεωρία του κοινωνικού συστήματος. Η Ντολχίνου και οι φοιτητές της είναι οι κύριοι αντίπαλοι της Χέρντνυ στο πλαίσιο ενός «ηρωικού» αγώνα για την ορθή όραση. Ο σκοπός, όπως και στις αφηγήσεις της ορθόδοξης γενεαλογικής γραμμής του Γουόσμπερν, είναι να αποσαφηνιστεί η λογική του ανθρώπινου τρόπου ζωής δίνοντας επιστημονικές αφηγήσεις και παράγοντας, ως εκ τούτου, δημόσια νοήματα. Η Χέρντνυ έθεσε το ζήτημα ως εξής:

Όταν λοιπόν αρχίσαμε πρώτη φορά να μελετούμε εντατικά τους στενότερους συγγενείς μας που δεν ανήκαν στο ανθρώπινο είδος, δηλαδή τις μαϊμούδες και τους πιθήκους, ήταν ολότελα αναμενόμενο να επεκταθεί η εξιδανίκευση της δικής μας κοινωνίας στη δική τους: επομένως, σύμφωνα με τις πρώτες πρωτευοντολογικές αναφορές, οι μαϊμούδες, όπως και οι άνθρωποι, συντηρούν σύνθετα κοινωνικά συστήματα συναρθρωμένα έτσι ώστε να οδηγούν στη διασφάλιση της επιβίωσης της ομάδας. Τούτη η συγκεκριμένη παρανόηση για τους εαυτούς μας, καθώς και για τα πρωτεύοντα θηλαστικά, προσδίδει στην ιστορία των σπουδών για τους λανγκούρ τη σημασία της. Το έπος των λανγκούρ, αποκαλύπτοντας τις παρανοήσεις μας για άλλα πρωτεύοντα θηλαστικά, ίσως αποκαλύψει μερικές παρανοήσεις που τρέφουμε για τους εαυτούς μας (Hrdy 1977: 11).

Η Χέρντνυ, χρησιμοποιώντας το ιδίωμα της εντολής, του ελέγχου, του πολέμου, της μοιχείας, της ιδιοκτησίας, των επενδυτικών στρατηγικών αλλά και της δραματικής σαπουνόπερας για να μιλήσει για τη μάχη για εξουσία, εκθέτει μια αφήγηση η οποία κατά βάση συνιστά μια πολιτική ιστορία αγελών, όπου κυριαρχούν οι μάχες μεταξύ αρσενικών και οι αλληλοσυγκρουόμενοι αναπαραγωγικοί υπολογισμοί των αρσενικών και των θηλυκών. Υπερασπίζεται την υπόθεση ότι οι αρσενικοί λανγκούρ διαθέτουν αρκετές πιθανές αναπαραγωγικές στρατηγικές με δεδομένους τους περιορισμούς που θέτουν ο σωματικός σχεδιασμός της φυ-

τοφάγου μαιμούς και οι οικολογικές δυνατότητες των οικοθέσεών της. Μία από τις στρατηγικές αυτές για τον αρσενικό εκτός αγέλης είναι να εισβάλει και να εκδιώξει τον αρσενικό που διαμένει σ' αυτήν, να σκοτώσει τους πιθανούς απογόνους του και να επισπεύσει τον οίστρο των θηλυκών ούτως ώστε να ζευγαρώσουν με τον σφετεριστή όσο το δυνατόν πιο γρήγορα, προτού εκθρονιστεί κι αυτός. Τα παιδιά του πρέπει να διαθέτουν τις καλύτερες δυνατές πιθανότητες να φτάσουν στην ωριμότητα· οι λίγοι μήνες διαφορά έχουν βαρύνουσα σημασία, αν η συχνότητα των καταλήψεων στην αγέλη (της ραγδαίας κοινωνικής μεταβολής;) είναι πράγματι αυτή που υπολογίζεται με τις παρατηρήσεις της Χέρντντ και άλλων. Τα θηλυκά έχουν καταφανώς συμφέρον να διατηρήσουν τις προηγούμενες γενετικές επενδύσεις τους, όμως μόνο μέχρι του σημείου που αποφεύγεται να ζημιωθούν οι συνολικές κατά το δυνατόν καλύτερες αναπαραγωγικές πιθανότητές τους. Τα θηλυκά διαθέτουν αντιστρατηγικές για τις τυπικές συμπεριφορές των αρσενικών, καθώς και τυπικές μορφές αναπαραγωγικής σύγκρουσης συμπερόντων μεταξύ τους – όπως και με τους απογόνους τους. Το ζήτημα είναι ότι κάθε εξηγητικός κρίκος στην αφήγηση επιλύεται με την επίκληση στον υπολογισμό του κέρδους σε συνθήκες αγοράς (στη βιολογία και στον οικότοπο του είδους). Ο βαθμός στον οποίο οι υπολογισμοί θεμελιώνονται σε «παρατηρήσεις» ή απλώς έπονται από την αφηγηματική πλοκή είναι ζήτημα εξαιρετικά αμφιλεγόμενο – και στο σημείο αυτό θα επανέλθουμε καθώς θα συζητούμε το έργο της Τζέην Μπόγκες, της φοιτήτριας της Ντολχίνου, που περιλαμβάνει φαρμακερές επικρίσεις για αυτό που χαρακτηρίζεται σαπουνόπερα από την ίδια τη Χέρντντ. Οι ίδιοι οι κανόνες παρατήρησης αποτελούν έντονα διαφιλονικούμενο πεδίο για τις θυγατέρες της γενεαλογικής γραμμής του Γουόσμπερν. Πάνω απ' όλα όμως διαφιλονικούμενες είναι οι αφηγήσεις – ποιες «εξιδαίνευσες» για τη ζωή των πρωτεύοντων θηλαστικών, όσων ανήκουν αλλά και όσων δεν ανήκουν στο ανθρώπινο είδος, θα αποκτήσουν την υπόσταση της επιστημονικής γνώσης.¹⁶

16. Η Χέρντντ (Hrdy 1981) αναπτύσσει τα επιχειρήματά της για τη βιολογική κληρονομιά των θηλυκών στα ανθρώπινα πρωτεύοντα συγκρίνοντάς τα με άλλα ζώα θηλυκά πρωτεύοντα στο *The Woman That Never Evolved*. Οι σελίδες του βιβλίου της βρίθουν από θηλυκά με αυτοπεποίθηση, ανταγωνιστικότητα, ποικιλία, ανεξαρτησία – αλλά όχι απαραίτητα κυρίαρχα. Η Χέρντντ θεωρεί ότι τα θηλυκά του ανθρώπινου είδους βρίσκονται σε μια από τις χειρότερες θέσεις έναντι των αρσενικών του είδους τους, εν μέρει επειδή αυτό αποτελεί συνάρτηση του ελέγχου της ιδιοκτησίας από τους αρσενικούς. Οι εκδόσεις Harvard University Press ξεπέρασαν και πάλι τον εαυτό τους στις διαφημιστικές στρατηγικές: στα τεύχη του *New York Review of Books* του 1981 το σχόλιο εικονογραφήθηκε με ένα κομμάτι κεντήματος, που αντλούσε από τα πασίγνωστα φεμινιστικά μεταφορικά σχήματα της εποχής για τα υφαντά και τα κεντήματα, καθώς και από τη φεμινιστική αλλά και την αντιφεμινιστική ρητορική για τη θετική αξιολόγηση της γυναικείας παραδοσιακής εργασίας. Το κοινωνιοβιολογικό κέντημα του Χάρβαρντ έχει τη ρήση «Η θέση της γυναίκας είναι στη ζούγκλα». Η Χέρντντ τονίζει ότι ο φεμινισμός και το παράγωγό του, δηλαδή η ισότητα του θηλυκού ανθρώπου, δεν αποτελεί βιολογική κληρονομιά αλλά

Αναπαραγωγικά δικαιώματα μεταξύ καιροσκόπων: οι λανγκούρ και οι άνθρωποι ως είδη με χαμηλή οικολογική εξειδίκευση

Όμως προτού εξετάσουμε τις αντιδράσεις απέναντι στην παραστρατημένη θυγατέρα στο πλαίσιο της ευθείας (μήπως νόμιμης;) γενεαλογικής γραμμής του Γουόσμπερν, ας δούμε την αφήγηση για τους λανγκούρ που πρότεινε η Σουζάν Ρίπλεϋ, η σχεδόν σύγχρονη της Τζέι/Ντολχίνου στο μεταπτυχιακό του Μπέρκλεϋ. Η Ρίπλεϋ επίσης εισάγει στην αντιπαράθεση για τη φύση των πρωτεύοντων θηλαστικών ένα υποψήφιο μοντέλο για τη δυνατότητα εμφάνισης του ανθρώπινου είδους στο πλαίσιο των περιορισμών της κληρονομικότητας. Το μοντέλο της θέτει σε λειτουργία τη λογική των μηχανισμών πληθυσμιακής ρύθμισης, ενώ παράλληλα καταφεύγει στο ιδίωμα των γυναικείων αγώνων της εποχής για τα αναπαραγωγικά δικαιώματα σε συνδυασμό με το ιδίωμα των οικολογικών πιέσεων και των πληθυσμιακών καταστροφών. Ο όρος «πίεση» αποτελεί βασική ορίζουσα στην πλοκή της αφήγησης. Η πίεση υπήρξε κοινή θεματική στη γενεαλογική γραμμή του Γουόσμπερν. Συνδέεται με αφηγήσεις για την παρελθοντική προσαρμογή και την απειλή να απαρχαιωθεί η φύση του ανθρώπινου είδους στο παρόν. Και όπως η Τζέι δημοσίευσε *Το θηλυκό πρωτεύον θηλαστικό* (The Female Primate) σε ένα βιβλίο με τίτλο *Το γυναικείο δυναμικό* (The Potential of Women) και η Ζίλμαν το *Μητρότητα σε μετάβαση* (Motherhood in Transition) σε ένα συνέδριο που οργανώθηκε σχετικά με την ψυχιατρική και τη θεραπευτική μέριμνα για την ανθρώπινη οικογένεια, από το οποίο προέκυψε το βιβλίο *Το πρώτο παιδί και ο σχηματισμός της οικογένειας* (The First Child and Family Formation), έτσι και η Ρίπλεϋ

ένα εύαλοτο ιστορικό και πολιτικό επίτευγμα. Το γεγονός ότι η βιβλιοκριτικός (Henry 1982) στο *Off Our Backs*, το ριζοσπαστικό φεμινιστικό έντυπο με την τεράστια επιρροή, ενστερνίστηκε με ενθουσιασμό το *The Woman That Never Evolved* υποδεικνύει πόσο σύνθετες είναι οι ιδεολογικές συστρατεύσεις για τους κοινωνιοβιολογικούς ισχυρισμούς. Η Χέρντ υποστήριξε ότι «κάθε πτυχή του βιβλίου [της Χέρντ] αντικατοπτρίζει μια φεμινιστική προοπτική ... Θεωρώ εκπληκτικό το πώς μπόρεσε να επιβιώσει στο Χάρβαρντ ώστε να γράψει τέτοιο βιβλίο ... Αν η Harvard University Press κάνει μια χαρτόδετη έκδοση αυτού του σημαντικού βιβλίου, ίσως η Χέρντ μπορεί να φτάσει σε όσες το αφιρώνει: "στην απελευθερωμένη γυναίκα που ποτέ δεν εξελίχτηκε ..."» (σ. 18-19). Η Χέρντ φυσικά «επιβίωσε» στο Χάρβαρντ με τη βοήθεια της πατρογραμμικής σχέσης της με τους σημαντικότερους κοινωνιοβιολόγους γένους αρσενικού, που καταδικάζονταν από το *Off Our Backs* και από άλλα φεμινιστικά έντυπα ως ενσάρκώσεις της επιστημονικής πατριαρχικής μεσιτείας υπέρ της κατωτερότητας του θηλυκού με βάση τον βιολογικό νετερμινισμό. Η Χέρντ ανήκε στο ερευνητικό προσωπικό· ο Ντεβόρ και ο Γουίλσον ήταν ομότιμοι καθηγητές. Η Χέρντ υπήρξε μέντορας μεταπτυχιακών φοιτητριών στο τμήμα φυσικής ανθρωπολογίας του Χάρβαρντ. Επιπροσθέτως, το γεγονός ότι αυτοπροσδιορίζονταν ως φεμινίστρια έπαιξε σημαντικό ρόλο στην άποψή της για την ιστορία της εξελικτικής θεωρίας (Hrdy και Williams 1983). Η κατάσταση είναι καταφανώς πιο σύνθετη από όσο υποδεικνύουν οι «απλές» δογματικές συστρατεύσεις γύρω από την κοινωνιοβιολογία.

δημοσίευσε σε κοινωνικά φορτισμένα συμφραζόμενα και σε ένα απολύτως σεβασμίο επιστημονικό πλαίσιο: ένα διεπιστημονικό συμπόσιο του 1978 για τον υπερπληθυσμό, την πυκνοεξάρτηση και τη ρύθμιση του πληθυσμού. Τα πρακτικά του εκδόθηκαν από το Yale University Press.

Η επιχειρηματολογία της Ρίπλεϋ (Ripley 1980) συμμετείχε επίσης στην αντιπαράθεση για τη λογική του μοντέλου του ανθρώπινου τρόπου ζωής, και μάλιστα εστίαζε στη δραστηριότητα των θηλυκών, όπως συνέβη στην περίπτωση πολλών άλλων θυγατέρων του Γουόσμπερν. Το πρόβλημα που έθεσε η ίδια η Ρίπλεϋ ήταν η εξέταση της βρεφοκτονίας στους ανθρώπους «από την προοπτική ενός άλλου είδους πρωτεύοντων θηλαστικών» (Ripley 1980: 350). Διατύπωνε λοιπόν το ερώτημα αν η ευρύτατα διαδεδομένη βρεφοκτονία στο *ανθρώπινο είδος* ήταν παθολογική ή προσαρμοστική συμπεριφορά. Εδώ η Ρίπλεϋ, σε αντίθεση με την Ντολχίνου, την Μπόγκες και τη Χέρντν, δεν ερχόταν σε αντιπαράθεση για το τι θεωρείται παρατήρηση· δέχτηκε τα «γεγονότα» της κατάληψης της αγέλης και της βρεφοκτονίας ως αποδεδειγμένα. Συνέκρινε τα ανθρώπινα όντα και τους λανγκούρ ως τροφосуλλέκτες με χαμηλή οικολογική εξειδίκευση και με εξαιρετικά εκτεταμένους οικότοπους σε σύγκριση με τους οικότοπους των στενών συγγενών τους με παρόμοιους περιορισμούς στο σχεδιασμό τους εξαιτίας της αντίστοιχης βασικής βιολογίας (τους *Colobinae* και τους πιθήκους). Πώς επιβιώνουν αλήθεια οι λανγκούρ και οι άνθρωποι ως είδη με περιορισμένη οικολογική εξειδίκευση μέσα στο πλαίσιο των βιολογικών παραμέτρων τους; Η απάντηση δίνεται από τα ευέλικτα κοινωνικά συστήματα και την εύπλαστη επίκτητη συμπεριφορά που θέτει σε λειτουργία αναπαραγωγικές πρακτικές. Η εξήγηση εστιάζει στο σεξ, μια πτυχή που μετά βίας θα χαρακτηριζόταν καινοφανής στις εξηγήσεις της βιοεπιστήμης. Η αρχή της αύξησης (ζωτικότητα) στις βιολογικές αφηγήσεις είναι το σεξ, και η βιολογία από τη γένεσή της, από τον 19ο αιώνα, αποτελούσε έναν λόγο για τα παραγωγικά συστήματα ή, καλύτερα, για τους τρόπους παραγωγής. Το σεξ επίσης τείνει ιδιαίτερα προς την πίεση και την παθολογία. Τέλος, η σύνδεση της αναπαραγωγής με την παραγωγή επί δύο αιώνες υπήρξε καίριο θεωρητικό αίτημα τόσο της φυσικής όσο και της πολιτικής οικονομίας.

Η αφήγηση της Ρίπλεϋ δέχεται ότι τα είδη με χαμηλή οικολογική εξειδίκευση εκμεταλλεύονται συνεχώς οριακούς οικότοπους, αποφεύγοντας την εξειδίκευση και τα περιοριστικά συνεπακόλουθά της. Η στρατηγική ζωής τους έχει ως κόστος την περιοδική ραγδαία μείωση του πληθυσμού, όταν η οριακότητα γίνεται καταστροφική· τότε παρουσιάζεται η ανάγκη για ένα αναπαραγωγικό και συμπεριφορικό σύστημα που μπορεί να αποκαταστήσει γρήγορα τους πληθυσμούς. Τούτη η ιδιότητα έχει αναπόφευκτα ως συνεπακόλουθο την ακραία πληθυσμιακή αύξηση κατά περιόδους, όταν οι συνθήκες είναι ευνοϊκές. Επομένως, στα επιτυχημένα είδη θα πρέπει αντίστοιχα να αναμένεται κάποιος αναδραστικός μηχανισμός πληθυσμιακής ρύθμισης, και η βρεφοκτονία είναι τέλεια υπο-

ψήφια για το ρόλο αυτό. Ας σημειωθεί το γενικό κυβερνητικό μοντέλο για το ζώο μηχανή· τούτη η πλευρά των μοντέλων αποτελεί τυπικό χαρακτηριστικό των αφηγήσεων μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι ατμομηχανές και οι τηλεφωνικές συνομιλίες ανήκουν σε προηγούμενη εποχή της βιολογίας.

Ο καλύτερος αναδραστικός μηχανισμός θα πρέπει να ακολουθεί τα βήματα που συνδέουν τα υποσυστήματα αναπαραγωγής και επιβίωσης των στρατηγικών διαβίωσης του είδους. Έτσι λοιπόν, στην περίπτωση των ανθρώπων, η ελεγχόμενη από τα θηλυκά βρεφοκτονία στις ομάδες κυνηγών και τροφосуλλεκτών θα πρέπει να αποτελεί έξοχο μηχανισμό για τη διατήρηση της πληθυσμιακής ρύθμισης, δηλαδή τη στενή συναρμογή των ευκαιριών επιβίωσης και των αριθμών. Η Ρίπλεϋ θεωρεί δεδομένο τον υποβιβασμό του κυνηγιού, καθώς και την προϋπόθεση να εξεταστεί η γυναικεία δραστηριότητα ως καινοτομίες που υιοθέτησαν οι ανθρωπίδες για την επιβίωσή τους. Το γεγονός ότι μπορεί έτσι ήρεμα να θεωρεί δεδομένη τούτη τη σημαντικότερη αλλαγή στις αφηγήσεις της φυσικής ανθρωπολογίας το 1980 είναι αποτέλεσμα του έργου άλλων, πολλοί από τους οποίους εντάσσονται στη γενεαλογική γραμμή του Γουόσμπερν, στα συμφραζόμενα ενός «εξωεπιστημονικού» γυναικείου κινήματος.

Η βρεφοκτονία στους λαγκούρ ελέγχεται από τα αρσενικά· όμως αυτό είναι δευτερεύον. Οι λαγκούρ χρειάζονται επίσης κάποιον μηχανισμό για να διασφαλίσουν την επιμειξία αντιμετωπίζοντας τη μάλλον κλειστή δομή της αγέλης τους. Η επιθετικότητα των αρσενικών και οι συνήθειες που σχετίζονται με την κατάληψη της αγέλης σε συνθήκες υπερπληθυσμού διασφαλίζουν αυτό ακριβώς το πλεονέκτημα. Το ανθρώπινο είδος ανέπτυξε πολιτισμικά συστήματα συγγένειας, κι επομένως στο σημείο αυτό οι λαγκούρ δεν αποτελούν μοντέλο σύμφωνα με τη Ρίπλεϋ.

Παρόλο που οι διαφωνίες σε θεμελιώδη ζητήματα είναι ελάχιστες, η Ρίπλεϋ έρχεται σε αντιπαράθεση με τη Χέρντνυ όσον αφορά το επίπεδο της τελικής βιολογικής εξήγησης. Στην αντίληψη όλων των προσώπων που αφηγούνται σε αυτό το άρθρο η πραγματική εξήγηση είναι εξελικτική, μια πλοκή στην οποία το παρελθόν θέτει περιορισμούς αλλά και διανοίγει νέες δυνατότητες για το μέλλον, ενώ παράλληλα εμπεριέχει τα σπέρματα της αλλαγής του ή ακόμη και της προόδου. Σύμφωνα με τη Ρίπλεϋ, όμως, η βρεφοκτονία είναι ένας μηχανισμός, ένας πιθανός μηχανισμός, μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα στρατηγική που προσφέρει περισσότερες δυνατότητες σε είδη με υποχρεωτικά χαμηλή οικολογική εξειδίκευση. Οι αναπαραγωγικές στρατηγικές των αρσενικών λαγκούρ είναι το άμεσο αίτιο· το τελικό αίτιο (η «απώτερη βιολογική αξία») είναι η διατήρηση του πολυμορφισμού των γονότυπων σε πληθυσμούς για είδη με χαμηλή οικολογική εξειδίκευση στο πλαίσιο μιας κοινωνικής δομής η οποία ειδάλλως παράγει ομομοικτικές πρακτικές. Τα τελικά αίτια που προτείνει η Χέρντνυ είναι στρατηγικές των ελάχιστων αναπαραγωγικών μονάδων: των γονιδίων ή των ατόμων. Η

Ρίπλεϋ δεν υπερασπίζεται την επιλογή σε επίπεδο ομάδας αλλά τις προϋποθέσεις που θέτει η γενετική για τη διαίωνιση του συστήματος.

Η Ρίπλεϋ στα συμπεράσματά της εστιάζει σε ζητήματα προσαρμογής, παθολογίας, πίεσης, απαρχαίωσης και ορίων που έχουν τα μοντέλα. Αντιμετωπίζοντας ένα ανάλογο εξελικτικό δίλημμα, οι λαγκκούρ και οι άνθρωποι, μολονότι απέχουν φυλογενετικά, συσχετίζονται κατά τη διαμόρφωση μιας κοινής βιωμένης αντίθεσης στις θεμελιώδεις προϋποθέσεις για τη διατήρηση της ύπαρξής τους. Τα δίλημματα που αντιμετωπίζει ο ανθρώπινος πληθυσμός δεν είναι καινούρια από αυτή την οπτική γωνία, όμως αποτελούν όψη της βασικής εξελικτικής μας ιστορίας για την οποία οι άνθρωποι ανακάλυψαν μια επίκτητη συμπεριφορική λύση (τη βρεφοκτονία που ρυθμίζεται από τα θηλυκά) στις κοινωνίες με ολιγομελείς ομάδες. Οι σύγχρονοι άνθρωποι ωστόσο εισάγουν όντως μια ενοχλητική καινοτομία. Διαχώρισαν τις αποφάσεις για την αναπαραγωγή και την παραγωγή. Η ικανότητα λήψης αποφάσεων για τη μελλοντική φέρουσα χωρητικότητα του οικοσυστήματος δεν εξαρτάται από τις αναπαραγόμενες μονάδες, και δύσκολα θα αναμενόταν μια ταχεία αναδραστική ρύθμιση. Εκείνο που αποτελεί απλό επίτευγμα στις κοινωνίες μικρής κλίμακας είναι σχεδόν αδύνατον στις σύγχρονες συνθήκες. Η απειλή της απαρχαίωσης εμπρός σε τέτοιες πιέσεις υποδεικνύει ορισμένες λύσεις: το μικρό είναι ωραίο, και οι γυναίκες πρέπει να αποφασίζουν για τους αρμούς της παραγωγής με την αναπαραγωγή στο ανθρώπινο βιοσύστημα. Η βιολογική αξία φυσικά δεν ταυτίζεται με την κοινωνική αξία· όμως και πάλι η Ρίπλεϋ καταλήγει στο εξής βαρυσήμαντο συμπέρασμα:

Φαίνεται πως η δυνατότητα της προσαρμοστικής βρεφοκτονίας συνοδεύει αναπόφευκτα την υπόσταση ενός είδους με χαμηλή οικολογική εξειδίκευση και είναι απλώς ένα τίμημα που όφειλε να καταβάλει το είδος μας στη διαδικασία βάσει της οποίας έγινε και παραμένει ανθρώπινο. Η αλληλεπίδραση της φέρουσας χωρητικότητας ... και των συνδυασμών των εξελικτικών στρατηγικών (χαμηλής ή υψηλής οικολογικής εξειδίκευσης ...) είναι εκείνη που καθορίζει τη βιολογική αξία της βρεφοκτονίας για τα προβλήματα τόσο στο ανθρώπινο είδος πρωτεύοντων θηλαστικών όσο και στα πρωτεύοντα εκτός του ανθρώπου (Ripley 1980: 383-384).

Εδώ η ιδιοποίηση των ηθικοπολιτικών αφηγήσεων για την ανθρώπινη συμπεριφορά από την ιατρική, η οποία χαρακτήριζε παλιότερα τα επιχειρήματα για το σεξ στην πρωτευοντολογία, παραχωρεί την τιμημένη θέση της στη βιολογική ανάλυση κόστους-οφέλους. Η οικονομία και η βιολογία ταυτίζονται στο επίπεδο της λογικής. Η Χέρντντ και η Ρίπλεϋ τοποθετούνται και οι δύο εντός των ορίων που θέτει ο τεχνικός λόγος της επιστήμης τους, κατασκευάζοντας επιδέξια τού-

τες τις δημόσιες αφηγήσεις. Όλα είναι ζήτημα του πώς γίνεται και παραμένει κανείς άνθρωπος· ένα πρόβλημα ιδιαίτερα επιτακτικό.

Ποιος είδε τι: τα γεγονότα κλονίζονται

Ενδέχεται φυσικά η Ρίπλεϋ και η Χέρντνυ να κάνουν απλώς λάθος· τουλάχιστον τούτο το συμπέρασμα υποστηρίζει μία ακόμη εκδοχή της αφήγησης για τους λαγκούρ, η εκδοχή της Τζέην Μπόγκες από το Πανεπιστήμιο του Μπέρκλεϋ στην Καλιφόρνια. Η Μπόγκες υποστηρίζει ότι η Χέρντνυ και όσοι προωθούν το ιδίωμα της κατάληψης της αγέλης και της στοχευμένης βρεφοκτονίας από τα αρσενικά δεν πληρούν ουσιωδώς τις αναγκαίες προϋποθέσεις για να πείσουν τους συναδέλφους τους ότι όντως γνωρίζουν όσα ισχυρίζονται. Η Μπόγκες προσπαθεί να αποδείξει ότι η Χέρντνυ και άλλοι ερευνητές εξήγαγαν συμπεράσματα βασισμένοι στη λογική των αφηγήσεών τους, και ότι ακόμη και οι άριστα θεμελιωμένες παρατηρήσεις οδηγούν σε διαφορετικές αφηγήσεις, και μάλιστα σε αφηγήσεις που συσχετίζονται στενότερα με τις αρχικές της Ντολχίνου, δίνοντας όμως μεγαλύτερη ρητή έμφαση στις διεργασίες της φυσικής επιλογής. Το νόημα στον πυρήνα του ιστορήματος που προτείνει η Μπόγκες αφορά και πάλι την κοινωνική υγεία και παθολογία (Bogess 1979, 1980).

Η Μπόγκες επιμένει να ονομάζει την υποτιθέμενη «κατάληψη» της αγέλης ως «ραγδαία κοινωνική μεταβολή» (ορολογία που υιοθετεί και η Τζέι), προκειμένου να αποφύγει την τελεολογική διάσταση της κοινωνιοβιολογικής επιχειρηματολογίας περί επένδυσης. Εξετάζει τα αρσενικά στη δομή της αγέλης με βάση την έννοια της «κοινωνικής αστάθειας των αρσενικών» εξαιτίας των συχνών αλλαγών που παρατηρούνται στα αρσενικά μέλη των αγελών. Δεν κάνει καμία παρατήρηση σχετικά με τούτο τον αξιοπερίεργο μετασχηματισμό του ιδιώματος για τα αρσενικά και τις ορίζουσες στην οργάνωση της αγέλης. Με τεράστια ευκολία και χωρίς πρόσθετα σχόλια λέει κάτι που κανένας δεν είδε και δεν είπε είκοσι χρόνια νωρίτερα. Η Μπόγκες, μάλιστα, μπορεί να λέει τέτοια πράγματα ασχολίαστα σε ένα άρθρο που αφορά αποκλειστικά τη συμπεριφορά των αρσενικών. Η συμπεριφορά των θηλυκών στη δεκαετία του 1980 αποτελεί υπόρρητο επίκεντρο το οποίο κυριαρχεί εν μέρει στην πλοκή της αφήγησης. Για την Τζέι στη δεκαετία του 1960 ίσχυε σχεδόν το αντίθετο. Όσα μεσολάβησαν ξεπερνούσαν κατά πολύ τις μαϊμούδες – καθώς και την ίδια την πρωτευοντολογία. Η Μπόγκες υποστηρίζει ότι οι μεταβολές στα αρσενικά μέλη των αγελών δεν συνέβαιναν συνήθως με δραστικές καταλήψεις αλλά με διαδοχικές εντάξεις και αποκλεισμούς. Επιπροσθέτως, στην πραγματικότητα ήταν πολύ σπάνιες οι άμεσες παρατηρήσεις περιστατικών βρεφοκτονίας· όμως ακόμη κι όταν υπήρχαν, η πατρότητα που αποδίδεται στους δράστες είναι ιδιαίτερα αμφίβολη και έχει τε-

ράστια σπουδαιότητα για τη συλλογιστική της κοινωνιοβιολογικής αφήγησης της Χέρντ. Μια δεύτερη ματιά στις σχετικές εκθέσεις υποδεικνύει στην Μπόγκες ότι οι επιθέσεις ίσως να στρέφονταν ενάντια στα θηλυκά της αγέλης σε συνθήκες πίεσης και ίσως επιπροσθέτως να εναρμονίζονταν με μια ιδιαίτερη όψη της βιολογίας των λαγκκούρ (ελάχιστη ανεκτικότητα απέναντι στους ξένους, ιδίως από την πλευρά των θηλυκών). Οι καταλήψεις και οι βρεφοκτονίες που περιγράφει η Χέρντ μετατράπηκαν, κατά την άποψη της Μπόγκες, σε «αιφνίδια και ολοσχερή αντικατάσταση των αρσενικών ενήλικων μελών και σε συνακόλουθη βρεφική θνησιμότητα» (Bogess 1979: 88).

Η πίεση αποτελούσε πιθανότατα συνθήκη διαμεσολαβημένη από τον άνθρωπο, αποτέλεσμα πρόσφατων διαταραχών του οικοτόπου. Πολύ δύσκολα θα αποδιδόταν πρωταγωνιστικός ρόλος στην αφήγηση για την εξέλιξη των λαγκκούρ σε μια συμπεριφορά που ήταν αποτέλεσμα της επίδρασης των σύγχρονων ανθρώπων στον οικοτόπο. Η βρεφοκτονία κατά συνέπεια αποτελούσε είτε σημείο κοινωνικής παθολογίας που απέρρευε από το αφύσικο ανθρώπινο στοιχείο είτε «ατύχημα». Η Μπόγκες υποστηρίζει ότι υπάρχουν μερικές μικρές πολύτιμες ενδείξεις στην παρατήρηση για τη στοχευμένη βρεφοκτονία, και η λογική της αφήγησής της υποβαθμίζει τα περιστατικά που και η ίδια συμφωνεί ότι παρατηρήθηκαν. Είναι ολότελα κατηγορηματική όσον αφορά τα κριτήρια με τα οποία συγκεκριμένες κοινωνικές συμπεριφορές χαρακτηρίζονται παθολογικές αντί να θεωρηθούν ερμηνευτικό κλειδί σε στρατηγικές γενετικής επένδυσης. Αν οι εν λόγω συμπεριφορές, δηλαδή η βρεφοκτονία και η ανεξέλεγκτη κοινωνική αστάθεια των αρσενικών, βλάπτουν την αναπαραγωγική επιτυχία και των δύο φύλων, τότε καλούνται παθολογικές, επιζήμιες για την προσαρμογή.

Σε ορισμένους πληθυσμούς, όπου υπάρχει κοινωνικός υπερπληθυσμός και τεχνητά υψηλές πυκνότητες και όπου ενήλικα αρσενικά ζουν έξω από αγέλες των δύο φύλων, το τυπικό για το είδος χαρακτηριστικό της κοινωνικής αστάθειας των αρσενικών μπορεί να λειτουργήσει σε βάρος της αναπαραγωγικής επιτυχίας όλων των μελών της αγέλης, συμπεριλαμβανομένων των νέων μόνιμων αρσενικών μελών της (Bogess 1979: 104).

Η Μπόγκες αποδίδει ιδιαίτερη αξία στην εξήγηση στο επίπεδο των μηχανισμών· όπως η Ντολχίνου, υπερασπίζεται με αφοσίωση το δομολειτουργισμό και τη νεοδαρβινική εξελικτική θεωρία. Ενδιαφέρεται για το κοινωνικό σύστημα ως συμπεριφορική προσαρμογή και εστιάζει στις περιβαλλοντικές μεταβλητές και στο εύρος ευελιξίας του κοινωνικού συστήματος.

Η Μπόγκες όμως κομίζει στην πραγματικότητα το επιχείρημα για τις στρατηγικές μεγιστοποίησης της γενετικής αρμοστικότητας· αυτό το επιχείρημα απαιτείται στον σύγχρονο εξελικτικό λόγο. Παραμένει στο πλαίσιο της παραδοσιακής

λογικής του επιχειρήματος εστιάζοντας στον ανταγωνισμό μεταξύ αρσενικών για την επικράτηση ως πρωταρχική στρατηγική για τη μεγιστοποίηση της αναπαραγωγικής επιτυχίας τους, όχι όμως και για την ίδια την οργάνωση της αγέλης. Τεκμηριώνει προσεκτικά τι ακριβώς εννοεί μιλώντας για ανταγωνισμό επικράτησης μεταξύ αρσενικών. Εδώ αμφισβητούνται περισσότερο οι βαθμοί και οι μορφές ανταγωνισμού παρά η λογική της εξήγησης. Ωστόσο, η θεμελιωδέστερη πρόκληση του άρθρου της Μπόγκες στους άλλους μελετητές και τις μελετήτριες των λανγκούρ ίσως προέρχεται από τις προδιαγραφές που θέτει για την επιτόπια έρευνα και για την ανατομία αυτών που θεωρούνται δεδομένα. Η Μπόγκες κληρονόμησε και έθεσε υψηλές προδιαγραφές για να διατυπώσει τις αφηγήσεις της.

Ξεπέκοντας και πλέκοντας: αντιπαραθέσεις για το νόημα

Δεν είμαι σε θέση να αφηγηθώ μια ιστορία για το ποιος ή ποια πλέκει τα καλύτερα ιστορήματα για τους λανγκούρ, μολονότι έχω προτίμηση σε κάποια. Ούτε έχω το επιστημονικό κύρος να δώσω όνομα στα γεγονότα, ούτε είναι τέτοιος ο σκοπός μου σε τούτο εδώ το κεφάλαιο. Από την άλλη πλευρά, ασφαλώς δεν υποστηρίζω ότι οι γυναίκες των οποίων το έργο έστιψα εδώ προκειμένου να βγάλω τα δικά μου νοήματα, έπραξαν αντιεπιστημονικά κατασκευάζοντας μοντέλα για την ανθρώπινη ζωή ή μόλυναν με κάποιον αθέμιτο τρόπο τον επιστημονικό λόγο εισάγοντας σ' αυτόν γυναικεία συμφέροντα. Ούτε βεβαίως εξάγισαν την επιστήμη εισάγοντας τη «φυσική» γυναικεία διορατικότητα. Ωστόσο, στο ιστόρημα αυτό για το μετασχηματισμό των αφηγήσεων βρίσκω όντως κάποια νοήματα που κεντρίζουν τον φεμινιστικό στοχασμό, νοήματα που αφορούν το χαρακτήρα της φεμινιστικής ευθύνης για τη δημιουργία της επιστήμης ως δημόσιου μύθου στο παρόν και το μέλλον.

Η απαγόρευση των συγκριτικών αφηγήσεων για τους ανθρώπους και τα ζώα θα έκανε κατά τη γνώμη μου φτωχότερο τον δημόσιο λόγο, αν υποθέσουμε ότι κάποιο άτομο ή ομάδα θα μπορούσε να επιβάλει τέτοιους δρακόντειους περιορισμούς στις αφηγήσεις που δίνουν οι άνθρωποι για τους εαυτούς τους και για άλλα όντα στις δυτικές παραδόσεις. Ωστόσο, καμία κατηγορία τέτοιων αφηγήσεων δεν μπορεί να θεωρηθεί αθώα, απελευθερωμένη από τους καθορισμούς των συγκεκριμένων ιστορικών κοινωνικών σχέσεων και της καθημερινής πρακτικής κατά την παραγωγή και την αναπαραγωγή στην καθημερινή ζωή. Οι επιστημονικές αφηγήσεις σίγουρα δεν είναι αθώες με την έννοια αυτή. Εξίσου αληθεύει ότι δεν μπορεί να υπάρξει καμία κατηγορία αφηγήσεων χωρίς κανόνες που να καθορίζουν πώς δίνεται μια σωστή αφήγηση στο πλαίσιο ενός συγκεκριμένου αφηγηματικού γένους, του λόγου της βιοεπιστήμης στη συγκεκριμένη περίπτωση. Είναι σημαντικό κατά τη γνώμη μου να απομυθοποιηθούν αυτοί οι κανόνες. Η φύ-

ση κατασκευάζεται, συγκροτείται ιστορικά και δεν ανακαλύπτεται γυμνή σε κάποιο γεωλογικό στρώμα απολιθωμάτων ή σε ένα τροπικό δάσος. Η φύση είναι διαφιλονικούμενο πεδίο και οι γυναίκες μπήκαν με ενθουσιασμό στη μάχη. Μερικές έχουν το κοινωνικό κύρος να υπογράψουν επιστημονικές αφηγήσεις.

Το γεγονός αυτό είναι αρκετά πρωτόγνωρο. Πριν από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, και στην πραγματικότητα προτού γεννηθούν οι θυγατέρες της πατρογραμμικής γενιάς του Γουόσμπερν, οι γυναίκες δεν συμμετείχαν άμεσα σε αντιπαραθέσεις για τη φύση των πρωτευόντων θηλαστικών· συμμετείχαν οι άντρες. Τούτο το σημείο είχε σημασία, όπως θα καταδείξει ακόμη και μια δύσπιστη ματιά στο έργο όσων πρωτοστάτησαν στην πρωτευοντολογία (του Ρόμπερτ Γέρκις, λόγου χάρη, ή του Σόλι Ζούκερμαν). Πολλοί πρωτευοντολόγοι, ανάμεσά τους και γυναίκες, ισχυρίζονται ότι το κοινωνικό φύλο δεν καθορίζει υλικά τα περιεχόμενα της φυσικής επιστήμης· κι αν συμβαίνει κάτι τέτοιο, το αποτέλεσμα χαρακτηρίζεται επιστήμη κακής ποιότητας. Ωστόσο, τα στοιχεία υποστηρίζουν κατά τη γνώμη μου μια διαφορετική ερμηνεία. Το κοινωνικό φύλο αποτελεί τουλάχιστον αναπόφευκτη συνθήκη παρατήρησης. Το ίδιο ισχύει επίσης για την τάξη, τη φυλή και το έθνος.

Είναι επίσης πρωτόγνωρο να εξετάζουμε μια ομάδα γυναικών οι οποίες απαρτίζουν τα σημαντικότερα πρόσωπα με κύρος που αντιπαρατίθενται σε μια συζήτηση με δημόσια σημασία. Οι άντρες που μελετούν τους λαγκούρ είναι αρκετοί· ωστόσο, με ελάχιστες επιφυλάξεις, το αποκλειστικό ενδιαφέρον για τις ευρωαμερικανίδες γυναίκες δεν παραλείπει τα γενεσιουργά κέντρα της συζήτησης για το συγκεκριμένο ζωικό είδος. Δεν νομίζω ότι τούτες οι λευκές γυναίκες είναι οι σπουδαιότερες μορφές στα έπη των λαγκούρ επειδή απλούστατα τα λαγκούρ τούς ασκούν κάποια έλξη. Στην πρωτευοντολογία υπάρχουν πολλές λευκές γυναίκες· κατέχουν σχεδόν κάθε πιθανή θέση σε διάφορες διαμάχες και μετέβαλαν συλλογικά τους κανόνες για τις ρητές και τις υπόρρητες αφηγηματικές λογικές. Δεν είναι πια επιστημονικά αποδεκτή η επιχειρηματολογία για τα ζωικά μοντέλα του ανθρώπινου τρόπου ζωής που δεν εξετάζει τη γυναικεία και τη βρεφική δραστηριότητα παράλληλα με την αντρική. Τούτο το αποτέλεσμα μοιάζει σύνθετο προϊόν ενός ιστορικού γυναικείου κινήματος παγκόσμιας εμβέλειας και συνάμα φαινομένων τα οποία έγιναν ορατά στην επιτόπια και την εργαστηριακή πρωτευοντολογική έρευνα από πολιτισμικά συγκεκριμένους άντρες και συγκεκριμένες γυναίκες. Δεν ήταν μόνον οι γυναίκες των οποίων η επιστημονική πρακτική ανταποκρίθηκε στην πρόσφατη ιστορία. Πώς θα ήταν άραγε οι αφηγήσεις σε ένα πραγματικά πολυφυλετικό πεδίο πρακτικής;

Οι επιστημότισσες δεν παράγουν καλύτερες, και πολύ λιγότερο πιο φυσικές, αφηγήσεις από τους επιστήμονες· παράγουν τις αφηγήσεις τους στο πλαίσιο της καθοδηγούμενης από κανόνες δημόσιας και κοινωνικής άσκησης της επιστήμης. Συμβάλλουν στη δημιουργία των κανόνων· πρόκειται για μια πολύ πεζή

υπόθεση που απαιτεί την εκπαιδευμένη ενέργεια των απτών ζώων των γυναικών. Η ευθύνη για την ποιότητα των επιστημονικών αφηγήσεων, για το νόημα των συγκριτικών αφηγήσεων, για την υπόσταση των μοντέλων είναι πολύπλευρη, δίχως μυστήριο και δυνάμει ανοιχτή στις συνηθισμένες γυναίκες τόσο «μέσα» όσο και «έξω» από την επιστήμη. Είναι ανεύθυνο να αγνοούμε, να παραλείπουμε να αναμειχθούμε στην κοινωνική διαδικασία κατασκευής της επιστήμης και να παρακολουθούμε με προσοχή μόνο τη χρήση και την κατάχρηση των αποτελεσμάτων του επιστημονικού έργου. Πιστεύω μάλιστα πως είναι ακόμη πιο ανεύθυνο στις παρούσες ιστορικές συνθήκες να ακολουθούμε αντιεπιστημονικές αφηγήσεις για τη φύση που εξιδανικεύουν τις γυναίκες, την ανατροφή ή κάποια άλλη οντότητα δήθεν απαλλαγμένη από τη μολυσμένη αρσενική πολεμική σπύλωση. Οι επιστημονικές αφηγήσεις ως δημόσιοι μύθοι διαθέτουν πολύ μεγάλη δύναμη ώστε να νοηματοδοτούν τις ζωές μας. Κι εξάλλου, οι επιστημονικές αφηγήσεις είναι ενδιαφέρουσες.

Το ηθικό δίδαγμα που προτείνω είναι ότι οι φεμινίστριες σε όλο το πολιτισμικό πεδίο των διαφορών οφείλουν να αντιπαράτιθενται για να αφηγηθούν ιστορίες και να διαμορφώσουν τις ιστορικές συνθήκες στις οποίες φανταζόμαστε τις αφηγηματικές πλοκές. Πρέπει να είναι σαφές ότι η φύση του φεμινισμού δεν διακυβεύεται λιγότερο από τις κοινωνικές συνήθειες των λαγκούρ. Φαίνεται λοιπόν πως υπάρχει κάποιο ίχνος αλήθειας στη δήλωση που εμφανίζεται στο κάλυμμα της έκδοσης του Harvard University Press, ότι δηλαδή κατά μία έννοια είναι φεμινιστικό ακόμη και το να τοποθετούνται απλώς τα θηλυκά στο επίκεντρο της εξήγησης. Ωστόσο, δεν μας αρκεί οποιαδήποτε αφήγηση. Δεν συμμερίζομαι την αντίληψη της Χέρντυ για τις αυταπάτες μας σχετικά με τον κοινωνικό μας βίο. Οι διαφορές έχουν σημασία.

Οι εξηγήσεις της σεξουαλικής φυσιολογίας στο θηλυκό του ανθρώπινου είδους προσφέρουν καλά παραδείγματα αφηγήσεων που εστίασαν στα θηλυκά και εντούτοις εξακολουθούν να εμφορούνται βαθύτατα από την έννοια της αρσενικής υπεροχής. Η απώλεια του οίστρου στη γραμμή των ανθρωπιδών αποτέλεσε στοιχείο στην εξήγηση της κοινωνίας των πρωτευόντων θηλαστικών για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα. Ή, καλύτερα, το γεγονός ότι τα θηλυκά έχασαν την ιδιότητα του οίστρου χρειαζόταν εξήγηση, όπως συμβαίνει γενικότερα με τις διαφορές στα αφηγήματά μας. Ένας σημαντικός πατέρας της πρωτευοντολογίας, ο Σόλι Ζούκερμαν, ακολούθησε το παράδειγμα των δικών του πατεράδων, από τον Αριστοτέλη μέχρι τους φυσιοδίφες του 19ου αιώνα, που εξυμνήθηκαν από τη Χέρντυ: το τυπικό μοτίβο της θηλυκής σεξουαλικότητας υπήρχε για να ελέγχονται οι γυναίκες από τους άντρες. Ο Ζούκερμαν έδωσε μια λειτουργιστική βιολογική εξήγηση. Έτσι, σύμφωνα με την αντίληψή του, καθώς και με την αντίληψη όλων των άλλων σε αυτές τις αφηγηματικές κοινότητες μέχρι πολύ πρόσφατα, οι έμμηνοι κύκλοι των θηλυκών που δεν χαρακτηρίζονταν από φάσεις οίστρου επέ-

τρεψαν στα αρσενικά να στηριχτούν στη σεξουαλική πίστη των θηλυκών, δηλαδή στις γυναίκες που δεν θα καταλαμβάνονταν περιοδικά από ακόρεστη σεξουαλική ορμή, όταν ο αρσενικός κάτοχός τους θα έλειπε για να δημιουργήσει τον πολιτισμό σε συνεργασία με τους άλλους αρσενικούς. Το 1967, ένας γιος από την πατρογραμμική γενιά του Γουόσμπερν, ο Ντόναλντ Λίντμπεργκ, τόνισε το γεγονός της σεξουαλικής επιλογής από τα θηλυκά, που ήταν ήδη γνωστό από την εποχή του Δαρβίνου· τόνισε δηλαδή ότι σε γενικές γραμμές τα θηλυκά ζώα καθορίζουν με ποιον θα ζευγαρώσουν. Ο Λίντμπεργκ έθεσε την αρχή αυτή στο πλαίσιο των συζητήσεων για τη φυσιολογία και την εξέλιξη των πρωτεύοντων θηλαστικών. Μερικά χρόνια αργότερα, μια θυγατέρα, η Αντριέν Ζίλμαν, πήρε το νήμα του Λίντμπεργκ και το έπλεξε σε μια αφήγηση για τις συνθήκες της φυσιολογίας στην εξέλιξη του ανθρώπινου τρόπου ζωής – ενός τρόπου ζωής που εξαρτιόταν από τον μεγαλύτερο έλεγχο που ασκούσαν τα θηλυκά στη σεξουαλικότητά τους, στο πλαίσιο των καινοτόμων πρακτικών συλλογής και μοιράσματος για την επιβίωση, καθώς και των τροποποιημένων αναπαραγωγικών πρακτικών με αποτέλεσμα να επιλέγονται τα αρσενικά που γνώριζαν πώς να συνεργαστούν με σταθερές κοινωνικές ομάδες οι οποίες είχαν στο επίκεντρο τα θηλυκά και έπαιζαν βασικό ρόλο στην εξέλιξη του ανθρώπινου είδους.¹⁷ Μου αρέσει τούτη η νέα αφήγηση· επίσης, υποστηρίζω ότι μετέβαλε τους κανόνες για το τι μπορεί να έχει αξία για την επιστημονική συζήτηση σχετικά με τον οίστρο. Τουλάχιστον, υπάρχει μια ευρύτατα δημοσιευμένη αφήγηση αρθρωμένη από κάποια που κατέχει το κύρος να συγγράφει και να εργάζεται σύμφωνα με τους κανόνες του επιστημονικού λόγου. Μια άλλη θυγατέρα της γενεαλογικής γραμμής του Γουόσμπερν, η Τζέην Λάνκαστερ (Lancaster 1978), ενσωμάτωσε τη νέα αφήγηση για τον σεξουαλικό αυτοπροσδιορισμό των θηλυκών σε ένα εκλαϊκευτικό άρθρο στο ευρείας αναγνωσιμότητας *Human Nature*: οι αφηγήσεις διαδίδονται.¹⁸

17. Zuckerman (1933), Lindberg (1967), Tanner και Zihlman (1976), Zihlman (1978α, 1978β, 1978γ).

18. Παρόλο που η Λάνκαστερ και η Ζίλμαν δεν συνεργάζονταν στενά, ήταν και οι δύο ενθουσιασμένες με τις νέες ιδέες τους και αντάλλαξαν επιστολές και χειρόγραφα στα μέσα της δεκαετίας του 1970, όταν πάρα πολλές γυναίκες χρησιμοποιούσαν κληρονομημένα εργαλεία για να πλάσουν νέες αφηγήσεις. Η Λάνκαστερ σε επιστολή της προς τη Ζίλμαν (Lancaster προς Zihlman, 23 Αυγούστου 1976) εκφράζει την ευχαρίστησή της για τη στροφή της Ζίλμαν στον οίστρο, τη σεξουαλική επιλογή και το ιστορήμα σχετικά με την επιλογή από την πλευρά των θηλυκών. Ευχαριστώ την Αντριέν Ζίλμαν για την πρόσβαση στο φάκελο της αλληλογραφίας της.

Η αμφιγονία και η σεξουαλικότητα των θηλυκών εξακολουθούν να εμφανίζονται σε αντιτιθέμενες νέες υποθέσεις για την ανασύσταση της εξέλιξης των ανθρωπιδών, ενώ τα ιστορήματα για το παρελθόν εξακολουθούν να κυοφορούν τη δομή των μελλοντικών δυνατοτήτων. Για μια εξόφθαλμη ανανέωση της άποψης ότι η σεξουαλικότητα των θηλυκών ελέγχεται από τα αρσενικά (το δεσμό μεταξύ του ζευγαριού) και αποτελεί ερμηνευτικό κλειδί για τις περισσότερες όψεις της ζωής των ανθρωπιδών, βλ. Lovejoy (1981). Το γεγονός ότι το άρθρο αυτό δημοσιεύ-

Τούτο εδώ το κεφάλαιο υποστήριξε ότι οι αφηγήσεις της Τζέι (και του Ντεβόρ) για την κοινωνική ομάδα ως πρωταρχική προσαρμογή στα πρωτεύοντα θηλαστικά, η κοινωνιοβιολογική αμφισβήτηση της Χέρντνι που βασίστηκε στη θεωρία των παιγνίων, η αυστηρή φιλελεύθερη πολιτική οικονομία και οι καταγωγικές αφηγήσεις που εμπνέονται από τον Χομπς, η παράδοση ερμηνείας της Ρίπλεϋ για τα αναπαραγωγικά δικαιώματα σε συνθήκες πίεσης, καθώς και η αποσταθεροποίηση του τι λογίζεται γεγονός για την Μπόγκες, είναι όλα σημαντικά επιστημονικά προϊόντα της κανονικής επιστημονικής πρακτικής, όταν κρίνεται με τις προδιαγραφές που εφαρμόζονται στις δημοσιεύσεις. Αυτή η παράδοση επιστημονικής πρακτικής συμβολίστηκε με την επινοημένη μυθοπλασία των διενέξεων μέσα σε μια πατρογραμμική γενιά. Υποστήριξα ότι όλες οι επιστημονικές αφηγήσεις που εξετάστηκαν διαμορφώθηκαν επίσης σε υλικό επίπεδο από συγκαιρινούς τους πολιτικούς αγώνες, και συγκεκριμένα από τις συγκρούσεις για την κοινωνική αναπαραγωγική συμπεριφορά των γυναικών στο τελευταίο τέταρτο του 20ού αιώνα. Το κύριο επιχείρημα ήταν η επιμονή στο να αφαιρεθεί το πέπλο μυστηρίου που καλύπτει την εμφάνιση των επιστημονικών νοημάτων στον δημόσιο λόγο. Τα νοήματα φτιάχνονται από ανθρώπους σε συγκεκριμένα ιστορικά περιβάλλοντα· αυτό είναι στη φύση των πρωτευόντων θηλαστικών.

τηκε σε ένα σημαντικό περιοδικό χωρίς να παραθέτει κρίσιμα τεκμηριωτικά στοιχεία και δημοσιεύματα για τα σημαντικότερα σημεία του αποτελεί καθαυτό αντικείμενο ανάλυσης με θέμα την καθιέρωση του επιστημονικού κύρους. Τι μπορεί να λογιστεί ως τεκμηρίωση κομβικής σημασίας για την εξέλιξη του ανθρώπινου είδους; Αυτό το ερώτημα βρίσκεται στην καρδιά της αντιπαράθεσης για την ανθρώπινη φύση.

Διαβάζοντας το έργο της Μπούτσι Εμετσέτα: «εμπειρία γυναικών» και αντιπαραθέσεις στις γυναικείες σπουδές

Η διδασκαλία σε τμήματα γυναικείων σπουδών είναι δραστηριότητα ιστορικά προσδιορισμένη.¹ Η διδασκαλία αυτή κληροδοτεί, δημιουργεί και μεταδίδει συγκεκριμένες, πολιτικά σύνθετες αναγνωστικές και συγγραφικές πρακτικές. Τούτες οι υλικές πρακτικές αποτελούν στοιχείο του μηχανισμού παραγωγής όσων θα λογιστούν ως «εμπειρία» σε προσωπικό και συλλογικό επίπεδο σε ένα κίνημα γυναικών.² Είναι κομβικής σημασίας να μπορείς να λογοδοτήσεις για την πο-

1. Το κεφάλαιο αυτό αποτελεί αναθεωρημένη μορφή μιας εισήγησης στο συνέδριο για το «Φεμινισμό και την κριτική μελέτη του αποικιοκρατικού λόγου» στο Πανεπιστήμιο της Σάντα Κρουζ στην Καλιφόρνια την άνοιξη του 1987. Τα πρακτικά του συνεδρίου δημοσιεύθηκαν στο *Inscriptions* 3/4(1988), στο περιοδικό της Ομάδας για την Κριτική Μελέτη του Αποικιοκρατικού Λόγου (Group for the Critical Study of Colonial Discourse). Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στην οργανωτική επιτροπή του συνεδρίου (την Deborah Gordon, τη Lisa Bloom, τον Vivek Dareshawar) καθώς και στο δεύτερο μέλος της ομάδας συζήτησης (την Teresa de Lauretis).

2. Η θεωρητικός του φεμινισμού μπελ χουκς τόνισε τη διαφορά ανάμεσα στο όνομα με οριστικό άρθρο όπως στη φράση «το κίνημα των γυναικών» («the women's movement»), με τη δυναμική των επιζήμιων ταξινομήσεων και της πρωτοπορίας που φέρει εγγενώς τούτο το περίεργο ουσιαστικό, σε αντιδιαστολή με μια πιο ενεργητική διατύπωση παρόμοια με ρηματική μορφή, όπως η φράση «κίνημα γυναικών» («women's movement»), η οποία αντιστέκεται στην πραγματοποίηση και διεκδικεί ιδιαίτερη πολιτική ορθότητα (hooks 1981, 1984). Αποφεύγοντας τις παγίδες των φιλελεύθερων ορισμών που τονίζουν την «ισότητα δικαιωμάτων», η χουκς υποστήριξε ότι: «Φεμινισμός είναι ο αγώνας για να λήξει η σεξιστική καταπίεση. Στόχος του δεν είναι να ωφεληθεί αποκλειστικά κάποια ιδιαίτερη ομάδα γυναικών, κάποια επιμέρους φυλή ή τάξη γυναικών. Δεν αντιμετωπίζει προνομιακά τις γυναίκες σε βάρος των αντρών. Έχει τη δύναμη να μεταμορφώσει ολόκληρη τη ζωή μας με τρόπο που να έχει νόημα» (hooks 1984: 26). Το φεμινιστικό κίνημα επομένως κατευθύνεται προς την «πολιτισμική βάση της ομαδικής καταπίεσης ... Αυτό θα σήμαινε ότι η φυλετική και η ταξική καταπίεση θα αναγνωρίζονταν για το φεμι-

λιτική της εμπειρίας στο *θεσμό* των γυναικείων σπουδών. Τούτη η λογοδοσία δεν είναι εύκολη, και δεν είναι εμφανείς οι μορφές που ενδέχεται να πάρει ούτε και το πώς θα πρέπει να προσεγγιστούν οι αγώνες για διαφορετικές αρθρώσεις εμπειρίας και για διαφορετικές τοποθετήσεις προκειμένου να δημιουργηθούν αυτές οι αρθρώσεις. Ούτε επιτρέπεται να παρουσιάζεται η εμπειρία απλώς σαν κάτι απείρωσ πληθυντικό και αναμφισβήτητο, σαν να ήταν προφανής και διαθέσιμη όταν κοιτούμε «μέσα» μας, σαν κάτι που ανήκει στην καθεμία μας ή στην κάθε ομάδα αποκλειστικά. Η εμπειρία είναι ένα μείζονος σημασίας *προϊόν* και *μέσο* ενός κινήματος γυναικών· εμείς πρέπει να αγωνιστούμε για τους όρους άρθρωσής της. Οι γυναίκες δεν βρίσκουν καμιά «εμπειρία» έτοιμη, του χεριού τους, περισσότερο από όσο βρίσκουν ή βρίσκουμε προσχηματισμένα τη «φύση» ή το «σώμα», να προσμένουν ανέκαθεν αθώα έξω από τις γλωσσικές και τις πολιτισμικές παραβιάσεις. Όπως ακριβώς η φύση είναι ένα από τα πιο εντυπωσιακά και διόλου αθώα προϊόντα του πολιτισμού, έτσι και η εμπειρία είναι μία από τις λιγότερο αθώες, λιγότερο αυτόδηλες όψεις ενός ιστορικού, σωματοποιημένου κινήματος.

Οι φεμινίστριες συνδέονται και αρχίζουν να κινούνται μέσα από το πολιτικά εκρηκτικό έδαφος αλληλένδετων εμπειριών. Η περιπλοκότητα, η ετερογένεια, η ειδική τοποθέτηση και η εξουσιαστικά φορτισμένη διαφορά δεν εξομοιώνονται με τον φιλελεύθερο πλουραλισμό. Εμπειρία είναι φαινόμενο σημείωσης, σωματοποίηση νοημάτων (de Lauretis 1984: 158-186). Η πολιτική της διαφοράς την οποία χρειάζεται να αρθρώσουν οι φεμινίστριες πρέπει να ριζώνει σε μια πολιτική της εμπειρίας που αναζητεί ιδιαιτερότητα, ετερογένεια και σύνδεση *μέσα από τον αγώνα* και όχι μέσα από ψυχολογίζουσες φιλελεύθερες επικλήσεις στην άπειρη προσωπική διαφορά της καθεμίας ξεχωριστά. Φεμινισμός είναι κάτι συλλογικό· και διαφορά είναι κάτι πολιτικό, δηλαδή έχει να κάνει με την εξουσία, τη λογοδοσία και την ελπίδα. Εμπειρία και διαφορά έχουν να κάνουν με αντιφατικές και αναγκαίες συνδέσεις.

Γράφω αυτές τις γραμμές ως ευρωαμερικανίδα, επαγγελματίως, μόνιμη καθηγήτρια πανεπιστημίου, φεμινίστρια, μεσοαστή σαραντάρα γυναίκα, που εργάζεται τόσο με προπτυχιακούς όσο και με μεταπτυχιακούς φοιτητές σε ένα πανεπιστημιακό συγκρότημα με σφύζουσα φεμινιστική κουλτούρα. Δεν είναι το ίδιο να διδάσκεις γυναικείες σπουδές στο Πανεπιστήμιο της Σάντα Κρουζ στην Καλιφόρνια το 1989 με το να διδάσκεις το ίδιο αντικείμενο στο Πανεπιστήμιο της Χαβάης το 1970. Το Πανεπιστήμιο της Χαβάης από ορισμένες σημαντικές

νισμό ως ζητήματα εξίσου καίρια με το σεξισμό» (hooks 1984: 25). Ευχαριστώ την Katie King, για την υπενθύμιση της διατύπωσης που χρησιμοποίησε η hooks, καθώς και για πολλά άλλα στοιχεία του τρόπου με τον οποίο κατανοώ τους λεπτομερείς μηχανισμούς παραγωγής πολιτισμού και εμπειρίας από τις γυναίκες (King 1986, 1988).

απόψεις ήταν ολοφάνερα αποικιοκρατικός θεσμός, στην περιφέρεια των προνομίωχων εκπαιδευτικών κύκλων των Ηνωμένων Πολιτειών. Πολλοί φοιτητές και πολλές φοιτήτριες στα μαθήματα γυναικείων σπουδών που έκανα εκεί ήταν έγχρωμοι άντρες και έγχρωμες γυναίκες, που σπούδαζαν διοίκηση ξενοδοχειακών επιχειρήσεων και άλλα αντικείμενα σχετικά με την τουριστική βιομηχανία. Η λέξη φεμινισμός μόλις που χρησιμοποιούνταν, ενώ τόσο εγώ όσο και πολλά άλλα γνωστά μου πρόσωπα στο γυναικείο κίνημα είχαμε την εντύπωση ότι το Κίνημα για την Απελευθέρωση των Γυναικών ήταν κάτι πολύ καινούριο, πολύ ριζοσπαστικό και αυτονόητα ενιαίο. Κάναμε λάθος σε πολλές κρίσεις μας. Το Πανεπιστήμιο της Σάντα Κρουζ στην Καλιφόρνια είναι ένα πανεπιστημιακό συγκρότημα σχετικά αριστερό, φεμινιστικό και ως επί το πλείστον λευκό – αυτό θα έπρεπε να είναι σχήμα οξύμωρο κανονικά–, που εντάσσεται στο πιο προνομιούχο τμήμα του πολιτειακού συστήματος ανώτατης εκπαίδευσης σε μια εποχή οξύτατου ρατσισμού, ταξικού ανταγωνισμού, γλωσσικού σοβινισμού, σεξισμού, ομοφοβίας και αντιδραστικών πολιτικών πρακτικών κάθε είδους τόσο στην πολιτεία της Καλιφόρνιας όσο και σε εθνικό επίπεδο. Επίσης, πρόκειται για μια χρονική περίοδο τρομερών μετασχηματισμών στη φυλετική και την εθνοτική σύνθεση και στις αντίστοιχες σχέσεις εξουσίας στην πολιτεία και στη χώρα. Κι ακόμη, είναι μια περίοδος αναζωογονητικής πολυπολιτισμικής παραγωγής: το τελευταίο τέταρτο του 20ού αιώνα είναι μια εποχή πολύχρωμης πολιτισμικής και πολιτικής, τοπικής και παγκόσμιας αναγέννησης. Φαίνονται μετρημένες οι μέρες της ηγεμονίας των λευκών – μιας παγιωμένης εξουσίας που τώρα είναι πιο επικίνδυνη από κάθε άλλη φορά. Τούτα τα ζητήματα επηρεάζουν βαθύτατα τις κατασκευές της «εμπειρίας γυναικών» στην αίθουσα διδασκαλίας.

Υπό αυτές τις συνθήκες, είμαι συνήθως υπεύθυνη για τη διδασκαλία του μαθήματος «Μεθοδολογικά ζητήματα στη μελέτη γυναικών», ένα υποχρεωτικό μάθημα στον τομέα των γυναικείων σπουδών. Στην παρούσα πολυδύναμη πολιτική στιγμή, οι αλληλοτεμνόμενες συλλογικές κατασκευές φεμινιστικής θεωρίας, η κριτική του αποικιοκρατικού λόγου και η αντιρατσιστική θεωρία έχουν αναδομήσει ριζικά, τόσο ατομικά όσο και συλλογικά, τα ανέκαθεν διαφιλονικούμενα νοήματα για το τι λογίζεται ως «εμπειρία γυναικών». Εκείνο που μπορεί να θεωρηθεί «εμπειρία γυναικών» στις πρακτικές λόγου του φεμινισμού μετατοπίστηκε κατά τη διάρκεια της ιστορίας του. Καθώς φαίνεται πώς οι ίδιες οι διευθετήσεις στο πλαίσιο της διδασκαλίας αποτελούν θεωρητική πρακτική, πρέπει εμείς που διδάσκουμε αντικείμενα γυναικείων σπουδών να συνδιαλαγούμε με τούτα τα ζητήματα στο πλαίσιο των παιδαγωγικών προσεγγίσεών μας για τους αρχάριους φοιτητές. Η παιδαγωγική των γυναικείων σπουδών συνιστά θεωρητική πρακτική μέσα από την οποία κατασκευάζεται και επιστρατεύεται η «εμπειρία γυναικών» ως αντικείμενο γνώσης και δράσης. Πρόθεσή μου σε τούτο εδώ το κεφάλαιο είναι να διερευνήσω εξονυχιστικά ένα μικρό μέρος του μη-

χανισμού με τον οποίο παράγεται ο λόγος για την εμπειρία γυναικών στις διδακτικές αίθουσες των τμημάτων γυναικείων σπουδών στις οποίες βρίσκομαι και για τις οποίες καλούμαι να λογοδοτήσω σε άλλους και με άλλους μέσα στον κύκλο ενός κινήματος γυναικών.

Ένας τυπικός κύκλος μαθημάτων θα μπορούσε να ξεκινήσει με το σοβαρό λογικό παράδοξο ότι είναι πιθανό να αληθεύουν ταυτόχρονα οι προκείμενες *A* και *μη-A*, ιδίως στην περίπτωση της σύνθετης κατηγορίας και των ακόμη πιο σύνθετων ανθρώπων που καλούνται «γυναίκες». Τούτη η ορθή υπερβολή επιμένει ότι ακόμη και τα απλούστερα ζητήματα στη φεμινιστική ανάλυση απαιτούν στιγμές αντίφασης και επιφυλακή για την επίλυσή τους, με διαλεκτικό ή κάποιον άλλο τρόπο. Οι «τοποθετημένες γνώσεις» είναι μια συντομογραφία για αυτή την επιμονή. Οι τοποθετημένες γνώσεις οικοδομούνται έχοντας αναπόσπαστο στοιχείο τους τη λογοδοσία.³ Τα δρώντα πρόσωπα που οι κόσμοι τους θα περιγράφονταν με διακλαδιζόμενα δεντροδιαγράμματα σαν το χάρτη ή το δεντροδιάγραμμα συ-

3. Η προσπάθεια να αρθρωθεί η ιδιαιτερότητα της τοποθεσίας από την οποία πρέπει να οικοδομηθούν η πολιτική και η γνώση βρέθηκε στο επίκεντρο της βορειοαμερικανικής φεμινιστικής θεωρίας στη δεκαετία του 1980. Η παλαιότερη διατύπωση, «το προσωπικό είναι πολιτικό», μετασηματίστηκε από τη συνάντησή της με αναπαραστάσεις των δικτύων που σχημάτιζαν οι τοπικές και παγκόσμιες τοποθετήσεις γυναικών, με αποτέλεσμα έναν σημαντικό μετασηματισμό των μορφών και των περιεχομένων του φεμινιστικού κινήματος. Στα γραπτά ίχνη της διαδικασίας αυτής περιλαμβάνεται το ευρύτατο πλέγμα υπόρρητης διακειμενικότητας και ρητών παραπομπών στις φεμινιστικές πρακτικές δημοσίευσης. Βλ. για παράδειγμα την παραπομπή της Μοχάντυ (Mohanty 1988: 43) στο «Notes toward a politics of location» της Αντριέν Ριτς (Rich 1986) και το πρωτότυπο άρθρο «Coalition politics» της Μπέρνις Τζόνσον Ρήγκον (Reagon 1983). Η Μοχάντυ επαναλαμβάνει, όπως κι εγώ, τη φράση της Ριτς από το «North American tunnel vision» που πρωτοδημοσιεύτηκε το 1983: «Δεν αρκούσε να πούμε “ως γυναίκα δεν έχω χώρα· χώρα μου είναι ο κόσμος ολόκληρος” ... Όσο μεγαλειώδες κι αν είναι αυτό το όραμα, δεν μπορούμε να διευρύνουμε εκρηκτικά το βεληνεκές μας χωρίς να κρατούμε συνειδητά κατά νου το επιμέρους και απτό νόημα που έχει η τοποθεσία στην οποία βρισκόμαστε εδώ και τώρα, στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής» (Rich 1986: 162). Ούτε η Ριτς ούτε η Ρήγκον, η Μοχάντυ ή εγώ δεν αποκηρύσσουμε την ελπίδα μιας παγκόσμιας φεμινιστικής σύνδεσης, ελπίδα την οποία θα ονόμαζα, έτσι που είμαι τοποθετημένη στην κατεστημένη αταξία των Ηνωμένων Πολιτειών, ελπίδα για κάποιο «αλλού», οικειοποιούμενη τους εκφραστικούς τρόπους της λογοτεχνίας της ΕΦ. Το «αλλού» αυτού του είδους δεν το φέρνουν στο φως οι κοινές «ταυτότητες» ούτε η αξιωματική παραδοχή του δικαιώματος ή της ικανότητας οποιουδήποτε μέρους να «εκπροσωπεί» το γενικό, αλλά ένα φεμινιστικό κίνημα ριζωμένο στη συγκεκριμενοποίηση και την άρθρωση. Το «επιμέρους» σε ένα φεμινιστικό κίνημα δεν έχει να κάνει με τον φιλελεύθερο ατομικισμό ούτε με κάποια απελπιστική απομόνωση σε ατελείωτες διαφορές, και πολύ λιγότερο σχετίζεται με την απόρριψη της ελπίδας για συλλογικό κίνημα. Όμως τα μέσα και τις διαδικασίες ενός συλλογικού κινήματος πρέπει να τα φανταστούμε και να τα κάνουμε πράξη στο πλαίσιο νέων γεωμετριών. Για το λόγο αυτό ακριβώς θεωρώ πως είναι τόσο χρήσιμες για τη διαμόρφωση φεμινιστικής θεωρίας οι αναγνωστικές και συγγραφικές στρατηγικές της ΕΦ (της λογοτεχνίας του φανταστικού, της επιστημονικής φαντασίας, του επιστημονικού φανταστικού, του φεμινιστικού φανταστικού).

νειδήσης που σχεδίασα στο Σχήμα 3 χαρακτηρίζονται από το ότι είναι τοποθετημένα σε ένα άπιαστο ενδιάμεσο διάστημα.⁴ Οι τοποθετημένες γνώσεις είναι εργαλεία με ιδιαίτερη δύναμη προκειμένου να παραχθούν συνειδησιακοί χάρτες για ανθρώπους που έχουν εγγραφεί εντός σηματομενών κατηγοριών φυλής και φύλου, οι οποίες δημιουργήθηκαν πυρετωδώς στις ιστορίες των ανδροκεντρικών, ρατσιστικών και αποικιοκρατικών κυριαρχιών. Οι τοποθετημένες γνώσεις είναι πάντοτε *σηματομενές* γνώσεις· είναι ανα-σημαδέματα, επαναπροσανατολισμοί, των μεγάλων χαρτών που παγκοσμιοποίησαν το ετερογενές σώμα του κόσμου στην ιστορία του ανδροκεντρικού καπιταλισμού και της αποικιοκρατίας.

Το «δεντροδιάγραμμα συνειδήσης γυναικών» ή το «δεντροδιάγραμμα εμπειρίας γυναικών» είναι ένα απλό σχηματικό μοντέλο προκειμένου να υποδειχτεί πώς η φεμινιστική θεωρία και η κριτική μελέτη του αποικιοκρατικού λόγου αλληλοτέμνονται με βάση δύο κρίσιμα διπολικά ζεύγη – δηλαδή τα δίπολα *τοπικό/παγκόσμιο* και *προσωπικό/πολιτικό*. Παρόλο που οι τόνοι του διπόλου *προσωπικό/πολιτικό* ηχούν δυνατότερα στον φεμινιστικό λόγο, ενώ του διπόλου *τοπικό/παγκόσμιο* στην κριτική θεωρία του αποικιοκρατικού λόγου, και τα δύο είναι ουσιώδη εργαλεία στην κατασκευή καθενός τους. Επίσης, κάθε όρος στο δίπολο κατασκευάζει, φυσικά, τον αντίθετό του. Τοποθέτησα το ζεύγος «τοπική/παγκόσμια» στην κορυφή του διαγράμματος. Έστω ότι στην αρχή, αντλώντας από μια συγκεκριμένη πρακτική περιγραφής (η οποία δεν μπορεί ποτέ να διατίθεται έτσι απλά κι αθώα, αφού οι περιγραφές *παράγονται*), τοποθετείται μια περιγραφή της «εμπειρίας» ή της «συνειδήσης γυναικών» στην κορυφή. Το απλό «μηχάνημα διχοτόμησης» αμέσως διακλαδίζει την εμπειρία σε δύο όψεις, «τοπική/παγκόσμια» ή «προσωπική/πολιτική». Κάθε όρος, οπουδήποτε κι αν ξεκινά, διακλαδίζεται με τη σειρά του: το «τοπική» σε «προσωπική/πολιτική» και το «παγκόσμια» σε «προσωπική/πολιτική». Παρομοίως, συνεχίζοντας επ' άπειρον, κάθε στοιχείο του αναλυτικού ζεύγους «προσωπική/πολιτική» διχάζεται σε κάθε σκέλος του σε «τοπική/παγκόσμια».

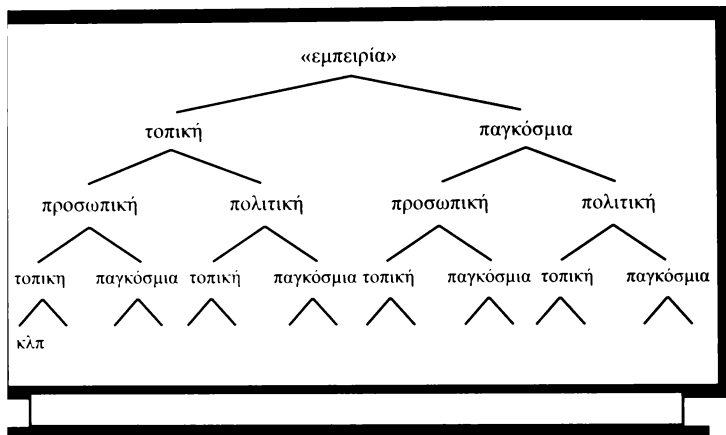
Τούτη η θορυβώδης αναλυτική μηχανή δουλεύει με τρόπο σχεδόν όμοιο με τα διχοτομικά συστήματα μερικών θεωρητικών της ρητορικής στην ευρωπαϊκή Αναγέννηση, όπως ο Πιερ ντε λα Ραμέ, προκειμένου να πείσει, να διδάξει και να ταξινομήσει ταυτόχρονα, χρησιμοποιώντας μια αναλυτική τεχνολογία η οποία

4. Η Τριν Τ. Μινχ-χα (Minh-ha 1986-1987: 3-38· 1988: 71-77· 1989) κάνει λόγο για αυτό το άπιαστο ενδιάμεσο διάστημα και αναπτύσσει τη θεωρία της για την «ανίδια/ανιδιοποιημένη άλλη» ως γυναικεία μορφή μετά την αποικιοκρατία. Η θεωρητικοποίηση αυτού του υλικά πραγματικού διαστήματος – που είναι ταυτόχρονα διάστημα ΕΦ (της λογοτεχνίας του φανταστικού)– όπου εννοικούν ανίδιες/ανιδιοποιημένες άλλες τέμνεται με τη διερεύνηση στα εδάφη της «εστίας», της «πολιτικής της τοποθεσίας», της «πολιτικής της εμπειρίας» και των «τοποθετημένων γνώσεων», για τις οποίες κάνουν λόγο η Ρήγκον, η Ριτς, η Μοχάντ, εγώ και άλλοι.

ΣΧΗΜΑ 3

«ΔΕΝΤΡΟΔΙΑΓΡΑΜΜΑ» Η «ΧΑΡΤΗΣ» ΣΥΝΕΙΔΗΣΗΣ/ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

ΑαΒβΓγΔδΕεΖζΗηΘθΙιΚκΛλΜμΝνΞξΟοΠπΡρΣσΤτΥυΦφΧχΨψΩω

άχνει με από τρόπο τα αντικείμενά της την ίδια στιγμή που τα διχοτομεί. Η υφορά στην ευρωπαϊκή Αναγέννηση θα έπρεπε επίσης να μας θέσει σε επιφυ-ή σχετικά με τη συγκεκριμένη δυτική ιστορία της διπολικής ανάλυσης αλλά ειδικότερα των ζευγών που υιοθετούνται εδώ. Στο δέντροδιάγραμμά μου θα ρούσαν κάλλιστα να εμφανιστούν άλλα διπολικά ζεύγη, όπως το «απελευθε-ική/ αντιτασόμενη» ή «αντίσταση/επανάσταση», ζεύγη βαθύτατα εμπεδω-α σε συγκεκριμένες δυτικές ιστορίες (Ong 1988). Η επισήμανση της παράδο-; αυτής δεν ακυρώνει τη χρήση της· τοποθετεί τη χρήση της και επιμένει στη ικότητα της και την ευθύνη της να λογοδοτεί. Πρόκειται για σημαντική δια-ά. Φαίνεται εντέλει πως τα δίπολα, μάλλον ύποπτα στην αντίληψη ορισμένων ρητικών του φεμινισμού που γνωρίζω, είναι καλά εργαλεία κάποτε κάποτε.

Ο θόρυβος της αναλυτικής μηχανής αποτελεί στην πραγματικότητα στοιχείο χρησιμότητάς της για τη φεμινιστική λογοδοσία· δύσκολα η αναπαράσταση εκλαμβανόταν κατά λάθος για αθώα, νοούμενη υπερβατολογική πραγματι-ητα. Η τεχνολογία της αναπαράστασης κάνει υπερβολικό σαματά.

Το δέντροδιάγραμμα, με απλά λόγια, δεν εγγυάται αδιαμεσολάβητη πρόσβα-σε κάποιο μη-παγιωμένο αναφερόμενο της «εμπειρίας γυναικών». Ωστόσο, δέντροδιάγραμμα εγγυάται πράγματι έναν ανοιχτό, διακλαδιζόμενο λόγο με γλή πιθανότητα αναστοχαστικότητας για την ερμηνευτική και παραγωγική

τεχνολογία του. Η ίδια η αυθαιρεσία του και οι αναπόφευκτες επιστρώσεις του μέσα στις παραδόσεις της δυτικής ρητορικής και σημασιολογίας αποτελούν αρετές για φεμινιστικά προγράμματα που κατασκευάζουν το πολυδύναμο αντικείμενο «γυναικεία εμπειρία» και συγχρόνως επιμένουν στα δίκτυα λογοδοσίας και πολιτικής που ενυπάρχουν στην ειδική μορφή την οποία προσλαμβάνει τούτο το κατασκεύασμα.

Πρότασή μου είναι ότι τούτο το απλό μικρό διάγραμμα-μηχανή είναι μια αρχική γεωμετρία προκειμένου να σκιαγραφηθούν μερικοί από τους πολλαπλούς τρόπους με τους οποίους οι αντιαποικιοκρατικοί και οι φεμινιστικοί λόγοι συνομιλούν και προαπαιτούν ο ένας τον άλλο προκειμένου να προχωρήσουν και οι ίδιοι αναλυτικά. Μπορούμε να χαράξουμε την πορεία μας μέσα από το αναλυτικό/περιγραφικό δεντροδιάγραμμα, αποφασίζοντας να αποκλείσουμε ορισμένες περιοχές του χάρτη, όπως για παράδειγμα αν συγκεντρωθούμε μόνο στην παγκόσμια διάσταση μιας πολιτικής όψης κάποιας επιμέρους τοπικής εμπειρίας. Το υπόλοιπο δεντροδιάγραμμα όμως είναι υπόρρητα παρόν, προσφέροντας μία πλούσια αντήχηση για οποιαδήποτε επιμέρους ιχνηλάτηση μέσα από το δάσος της «εμπειρίας γυναικών».

Από αυτή τη μέθοδο ανάλυσης θα πρέπει να έχει αποσαφηνιστεί πως εκείνο που λογίζεται ως «εμπειρία» δεν προηγείται ποτέ σε σχέση με τις συγκεκριμένες κοινωνικές περιστάσεις, τους λόγους και άλλες πρακτικές μέσα από τις οποίες *αρθρώνεται* η εμπειρία καθαυτή και γίνεται *ικανή να αρθρωθεί* με άλλες ερμηνείες, επιτρέποντας να κατασκευαστεί μια ερμηνεία *συλλογικής* εμπειρίας, ένα εγχείρημα πολυδύναμο και συχνά μυθοποιημένο. Η «εμπειρία γυναικών» δεν προϋπάρχει ως προγενέστερη πρώτη ύλη, κατά κάποιον τρόπο, έτοιμη να την οικειοποιηθεί απλώς η μία ή η άλλη περιγραφή. Εκείνο που μπορεί να λογιστεί ως «εμπειρία γυναικών» δομείται στο πλαίσιο πολλαπλών προγραμμάτων τα οποία πολλές φορές δεν εναρμονίζονται μεταξύ τους. Η «εμπειρία» είναι μια προθεσιακή κατασκευή, τεχνούργημα ύψιστης σπουδαιότητας, όπως και η «συνείδηση». Η εμπειρία μπορεί επίσης να έχει *ανα-κατασκευαστεί*, να έχει *ανα-συντεθεί* με τη μνήμη, να έχει *επαν-αρθρωθεί*. Ένα πανίσχυρο μέσο για να γίνει κάτι τέτοιο είναι η ανάγνωση και η επανανάγνωση μυθοπλαστικών κειμένων έτσι ώστε να δημιουργηθεί η εντύπωση ότι αποκτάται πρόσβαση στη ζωή και τη συνείδηση κάποιου άλλου προσώπου, είτε πρόκειται για κάποιο άτομο είτε για ένα συλλογικό πρόσωπο που η διάρκεια της ζωής του ονομάζεται ιστορία. Τούτες οι αναγνώσεις υπάρχουν μέσα σε ένα πεδίο αναγνωστικών αντηχήσεων, στο οποίο κάθε αναγνωστική εκδοχή προσθέτει τονικότητες και αποχρώσεις στις άλλες, τόσο με κακόχημα όσο και με αρμονικά κύματα.

Οι ισχυρισμοί περί «εμπειρίας γυναικών» έχουν πολλές πιθανότητες να απορρέουν και να συμβάλλουν στον «ψυχικό τουρισμό», σύμφωνα με τον εύστοχο χαρακτηρισμό της Γουέντυ Ρόουζ σε ένα ποίημα για τις ιδιοποιήσεις της

εμπειρίας των ιθαγενών Αμερικανών. Οι γυναίκες σπουδές πρέπει να διαπραγματευτούν την εξαιρετικά λεπτή γραμμή ανάμεσα στην ιδιοποίηση της (ουδέποτε αθώας) εμπειρίας ενός άλλου και στη λεπτεπίλεπτη κατασκευή των μόλις-εφικτών συναφειών, των μόλις-εφικτών συνδέσεων που θα μπορούσαν πράγματι να κάνουν τη διαφορά στις τοπικές και τις παγκόσμιες ιστορίες. Φεμινιστικός λόγος και αντιαποικιοκρατικός λόγος έχουν επιδοθεί δραστήρια σε τούτη την πολύ ευαίσθητη και λεπτεπίλεπτη προσπάθεια να οικοδομηθούν συνδέσεις και συνάφειες, και να μην παράγεται η προσωπική εμπειρία ή η εμπειρία του άλλου ως πρώτη ύλη για κλειστά αφηγήματα. Πρόκειται για δύσκολα ζητήματα, και «εμείς» αποτυγχάνουμε πολύ συχνά. Εύκολα βρίσκονται φεμινιστικοί, αντιρατσιστικοί και αντιαποικιοκρατικοί λόγοι που αναπαράγουν άλλους και εαυτούς ως πρώτη ύλη κλειστών αφηγημάτων, αγνοώντας πώς να οικοδομήσουν συνάφειες και γνωρίζοντας αντί γι' αυτό πώς να οικοδομήσουν αντιθέσεις. Όμως η γραφή «μας» είναι επίσης γεμάτη από ελπίδα ότι θα μάθουμε πώς να δομούμε συνάφειες αντί για ταυτότητες.

Σε τούτο το κεφάλαιο θα ήθελα να εξετάσω την πρακτική της κατασκευής μιας «εμπειρίας γυναικών» μέσα από την ανάγνωση μυθοπλασιών στις αίθουσες διδασκαλίας και στις εκδόσεις γυναικείων σπουδών. Εστιάζω σε ορισμένα ελάχιστα αθώα αντικείμενα σε τούτη τη στιγμή της ιστορίας «μας» στο πανεπιστήμιο της Σάντα Κρουζ και στον κόσμο: στη μυθοπλασία «αφρικανών γυναικών», σε αντιμαχόμενες αναγνώσεις της και στο πεδίο κατασκευών της συνείδησης και εμπειρίας γυναικών στην «αφρικανική διασπορά» ως αλληγορικό σχήμα για πολλές τοπικές και παγκόσμιες πολιτικές συλλογικότητες. Παρακολουθώ μυθιστορήματα γραμμένα στα αγγλικά: το λογοτεχνικό γένος, η γλώσσα και οι τρόποι διακίνησης σημαδεύουν ιστορίες γεμάτες αντιφάσεις και αγώνες της εποχής της αποικιοκρατίας και της μεταποικιοκρατίας. Οι αντιφάσεις και οι αγώνες οξύνονται πολύ περισσότερο για τις γυναίκες γραφές και αναγνώσεις αυτών των πολυδύναμων μυθοπλασιών. Οι κατασκευές της εμπειρίας γυναικών διαδραματίζουν θεμελιώδη ρόλο στην επινόηση της «παράδοσης», του «πολιτισμού» και της «θρησκείας», όπως αποσαφήνισε η Λατά Μάνι (Mani 1987) στη μελέτη της για τον αποικιοκρατικό λόγο σχετικά με την τελετή του σάτι⁵ στην Ινδία του 18ου αιώνα. Οι γυναίκες αποτελούν προνομιακό «τόπο λόγου». Πάνω σ' αυτό ακριβώς το έδαφος νομιμοποιήθηκαν ή αντιμετώπισαν αντιστάσεις η φορολόγηση, οι πολιτικές για την εργατική μετανάστευση ή το οικογενειακό δίκαιο, τόσο στο παρελθόν όσο και σήμερα. Οι γυναίκες «αυτο-κατασκευές» εμπειρίας, ιστορίας και συνείδησης θα αποτελέσουν εξίσου έδαφος για υλικές πρακτικές – στις οποίες συμπεριλαμβάνεται η δική «μας». (Δείτε πώς οι όροι «εμπειρία», «ιστορία» και «συνείδηση» αποτελούν σύνθετους όρους ευρωπαϊ-

5. Τελετουργική καύση των γυναικών στην ίδια πυρά με τους νεκρούς συζύγους τους (Σ.τ.Μ.).

κής προέλευσης με συγκεκριμένο απόηχο σε πολλές κουλτούρες των Ηνωμένων Πολιτειών, ανάμεσά τους σε ευρωαμερικανικές εθνοφιλοσοφίες με σημαντικό ρόλο στο πλαίσιο ακαδημαϊκών και ακτιβιστικών πολιτικών κύκλων).⁶

6. Οι πρακτικές συνειδησιακής αφύπνισης κυριολεκτικά παρήγαγαν μια εμπειρία γυναικών ως πολιτικά πολυδύναμο –και δυνάμει αποικιοποιητικό– φεμινιστικό λογοθετικό αντικείμενο. Η Μοχάντυ (Mohanty 1984), εξετάζοντας ένα άλλο αντικείμενο, επισήμανε πώς οι φεμινιστικές εκδόσεις, όπως για παράδειγμα πολλά βιβλία του λονδρέζικου εκδοτικού οίκου Zed Press για τις γυναίκες του Τρίτου Κόσμου, συμμετείχαν στο μηχανισμό κατασκευής της «Γυναίκας του Τρίτου Κόσμου» ως ουσιοποιημένης προσωποποίησης της ακραίας κατάπισης. Τούτη η γυναίκα, καταποντισμένη από την καταγιστική καταπίση, αναδείχθηκε κατόπιν προνομιακό εν δυνάμει επαναστατικό υποκείμενο στους φεμινιστικούς λόγους περί «απελευθέρωσης». Η κοινωνική θέση της εκπροσωπούσε αλληγορικά την κατάσταση της Γυναίκας θύματος που συνειδητοποιείται. Για πλήρη απαρίθμηση των σχετικών βιβλίων, βλ. τον εκδοτικό κατάλογο του Zed Books, Άνοιξη 1988/Άνοιξη 1989. Οι τρόποι ανάγνωσης των βιβλίων αυτών στις εκδόσεις Zed είναι πολλοί, κι ανάμεσά τους πολλοί που δεν χωρούν στην ανάλυση της Μοχάντυ. Ωστόσο, τα συγκεκριμένα βιβλία ως σύνολο αποτέλεσαν στοιχείο ενός φεμινιστικού μηχανισμού παραγωγής της Γυναίκας του Τρίτου Κόσμου ως τόπου παραγωγής λόγου για πολλά προτάγματα. Πρόκειται για ένα από παράδειγμα φεμινιστικής συγκρότησης της εμπειρίας ως αντικειμένου λόγου και ιδιοποίησής της στο πλαίσιο διεθνών δικτύων. Σύμφωνα με τη διατύπωση του εκδοτικού καταλόγου, «οι εκδόσεις Zed Books δημοσιεύουν διακεκριμένα κείμενα από και για γυναίκες του Τρίτου Κόσμου πάνω από μία δεκαετία ... Πολλά από αυτά διαβάστηκαν ευρύτατα σε ολόκληρο τον κόσμο και τώρα πια χρησιμοποιούνται σε εκπαιδευτικά ιδρύματα αλλά και ως σημαντικά έργα αναφοράς σε βιβλιοθήκες». Τούτη η διαδικασία δεν έχει τίποτε το αθώο (ούτε και εγγενώς κακό): τα πολιτικά και τα επιστημολογικά προβλήματα εστιάζουν στη λογοδοσία και τις εξουσιαστικά φορτισμένες τεχνολογίες αναπαράστασης, συμπεριλαμβανομένης της «αυτο»-αναπαράστασης. Η Ονγκ (Ong 1987) περιγράφει πώς οι νέες μαλαίες εργάτριες στα εργοστάσια αποτελούν διαφιλονικούμενους λογοθετικούς τόπους, όπου δίνονται αγώνες για να τεθούν οι όροι της θρησκευτικής αυθεντίας, της εθνικής ταυτότητας και της οικογενειακής τιμής. Εταιρείες, κρατικοί ιθύνοντες και αντιπολιτευτικές ισλαμικές οργανώσεις, τα εθνικά μέσα μαζικής επικοινωνίας και ο λαϊκός καθημερινός λόγος, όλα αυτά ανταγωνίζονται μεταξύ τους για να αναπαραστήσουν τη σεξουαλικότητα των γυναικών. Η Ονγκ επίσης κατασκευάζει μέσω του λόγου τις γυναίκες – στο αφήγημά της ως σύνθετα ιστορικά δρώντα πρόσωπα που καταφάσκουν στην ανθρώπινη υπόστασή τους μέσα σε πλαίσια αναφοράς τα οποία υπόκεινται σε πολλαπλούς περιορισμούς, όπου εξέχοντα ρόλο κατέχουν ιδίως το κοινωνικό φύλο, η ηλικία, η περιοχή, η εθνότητα, το έθνος και η τάξη (Haraway 1989a). Δεν είναι ισότιμες όλες οι κατασκευές γυναικών ως τόπων παραγωγής λόγου: η ανάδειξη των κυκλωμάτων παραγωγής και διακίνησης τους δεν σημαίνει απαγόρευση της διαδικασίας αλλά ότι επιχειρείται η συμμετοχή σ' αυτήν σε συνδυασμό με την εκούσια λογοδοσία. Οι μελέτες τόσο της Ονγκ όσο και της Μάνι (Mani 1987) αποτελούν έξοχα παραδείγματα φεμινιστικών προσπαθειών να γίνει ακριβώς αυτό. Δεν διατείνονται σε καμία περίπτωση ότι οι αναπαραστάσεις τους –ακόμη και όταν πρόκειται για αυτοαναπαραστάσεις γυναικών ή ιδίως τότε– αποτελούν το καταστάλαγμα που ξεχωρίζει από ένα διάλυμα λόγου και ότι προσφέρουν ά-μεσα προς ανάγνωση την «εμπειρία», τη «φωνή» ή την «εμπειρική πραγματικότητα» των γυναικών. Όλο αυτό το ζήτημα παρουσιάζει έντονη αναλογία με το ότι είναι αδύνατο να κατασταλάξουν αναπαραστάσεις της φύσης ξέχωρα από επισημονικούς λόγους προκειμένου να αποκαλύψουν τη «φύση καθαυτή».

Η ανάγνωση μυθοπλασιών κατέλαβε εξέχουσα θέση στην πρακτική των γυναικείων σπουδών. Τη μυθοπλασία μπορούν να την ιδιοποιηθούν με πολλούς τρόπους. Το τι θα θεωρηθεί μυθοπλασία είναι και το ίδιο διαφιλονικούμενο ζήτημα, που εν μέρει κρίνεται από εκτιμήσεις της αγοράς, γλωσσικές και σημειωτικές πρακτικές, τεχνολογίες γραφής και αναγνωστικούς κύκλους. Είναι δυνατόν να αναδειχτούν ή να συσκοτιστούν οι εκδοτικές πρακτικές με τις οποίες μερικές μυθοπλασίες προβάλλονται ιδιαίτερος ή φτάνουν πολύ δύσκολα στις αγορές των γυναικείων σπουδών. Το υλικό αντικείμενο, το ίδιο το βιβλίο, μπορεί να μετατραπεί σε κάτι που μοιάζει αόρατο και διαφανές ή να προσφέρει μια χειροπιαστή ένδειξη για τη διακίνηση νοημάτων και εξουσίας. Όλα αυτά επισημάνθηκαν έντονα στην ανάγνωση που πρότεινε η Κέιτι Κινγκ (King 1988) για το λογοτεχνικό «γένος» της βιομυθογραφίας με βάση το *Zami* της Ωντρ Λορντ (Lotte 1982). Οι αναγνώσεις ενδέχεται να λειτουργήσουν ως τεχνολογίες για την κατασκευή τού τι μπορεί να λογίζεται ως γυναικεία εμπειρία και για τη χαρτογράφηση συνδέσεων και διαχωρισμών ανάμεσα στις γυναίκες και τα κοινωνικά κινήματα που οικοδομούν και στα οποία συμμετέχουν σε τοπικούς/παγκόσμιους κόσμους. Η μυθοπλασία ενδέχεται να επιστρατευτεί για να προκαλέσει ταυτίσεις και αντιθέσεις, αποκλίσεις αλλά και συγκλίσεις σε συνειδησιακούς χάρτες. Οι μυθοπλασίες μπορούν επίσης να διαβαστούν προκειμένου να δημιουργηθούν συνδέσεις χωρίς ταυτίσεις. Οι μυθοπλασίες που εκδόθηκαν από και για «έγχρωμες γυναίκες» είναι ένας πραγματικά πολυδύναμος κόμβος στην πρακτική των γυναικείων σπουδών κατά την παρούσα ιστορική στιγμή σε πολλές τοποθεσίες. Οι ιδιοποιήσεις τους μέσα από συγκεκριμένες αναγνωστικές πρακτικές κάθε άλλο παρά αθώες είναι, ανεξάρτητα από το πού τοποθετείται κάθε αναγνώστης στα αλληλοτεμνόμενα πεδία φυλής, τάξης και φύλου.

Οι αναγνώσεις απαιτούν δέσμευση και παραγωγή· δεν πηγάζουν με φυσικό τρόπο από το κείμενο. Οι πιο ειλικρινείς αναγνώσεις οποιουδήποτε κειμένου είναι επίσης τοποθετημένα επιχειρήματα για πεδία νοημάτων και εξουσίας. Κάθε ανάγνωση είναι και οδηγός σε πιθανούς χάρτες συνειδησης, συνασπισμού και δράσης. Τούτες οι επισημάνσεις ίσως να αληθεύουν ιδίως όταν η μυθοπλασία εμφανίζεται να προσφέρει τις προβληματικές αλήθειες της προσωπικής αυτοβιογραφίας, της συλλογικής ιστορίας και/ή της διδακτικής αλληγορίας. Τούτα τα κειμενικά αποτελέσματα προσκαλούν σε ταύτιση, σύγκριση και διατύπωση ηθικού λόγου – αναπόφευκτες και προβληματικές διαστάσεις του λόγου των γυναικείων σπουδών. Η κριτική αντιπαράθεση σχετικά με τις αναγνώσεις συνιστά θεμελιώδη πρακτική των γυναικείων σπουδών, η οποία ταυτόχρονα επιμένει στον κατασκευασμένο χαρακτήρα της πολιτικής και των νοημάτων, πρεσβεύοντας παράλληλα ότι οι αναγνώστες φέρουν ευθύνη για τις κατασκευές τους ως τρόπους να δημιουργήσουν αλλά και να διαλύσουν την πολυδύναμη και πολύσημη κατηγορία «γυναίκες». Σε αυτή την κατηγορία συγκλίνουν και αποκλί-

νουν δυναμικά φεμινιστικοί, αποικιοποιητικοί, αντιαποικιοκρατικοί και γουμανιστικοί λόγοι.⁷ Τα ζητήματα που προσπαθώ να σκιαγραφήσω αναδεικνύονται σε συμμαχικές, αλλά και αντιμαχόμενες ως έναν βαθμό, διαφορετικά τοποθετημένες γυναικείες αναγνώσεις για τη μυθοπλασία που εκδίδεται από μια «έγχρωμη γυναίκα του Τρίτου Κόσμου», η οποία προσωπικά και κειμενικά επίσης ενοικεί στον «Πρώτο Κόσμο». Πολλές ιστορίες και τοποθετήσεις, στις οποίες συμπεριλαμβάνονται η φυλή, η σεξουαλικότητα, η εθνικότητα, η πρόσβαση σε ομάδες αναγνωστικού κοινού και στις ίδιες τις μυθοπλασίες συνδέουν αλλά και χωρίζουν τους αναγνώστες. Πώς γίνεται τούτες οι αναγνώσεις να αποτελούν χάρτες πιθανών τρόπων συνάφειας και διαφοράς στο μεταποικιοκρατικό έδαφος των γυναικείων απελευθερωτικών λόγων; Πώς αλήθεια οι μορφές γυναικείας ενότητας στην αφρικανική διασπορά εισέρχονται σε εθνικιστές, φεμινιστικές, γουμανιστικές, μεταμοντερνιστικές, μαύρες, πολυπολιτισμικές, λευκές, πρωτοκοσμικές, τριτοκοσμικές και άλλες πολιτικές τοποθεσίες;

Διακινδυνεύοντας λοιπόν να υποπέσω στον «ψυχικό τουρισμό», για τον οποίο μας προειδοποίησε η Γουέντυ Ρόουζ, θα παρουσιάσω σε αδρές γραμμές τρεις διαφορετικές αναγνώσεις μιας δημοφιλούς συγγραφέα, της οποίας το αναγνωστικό κοινό στην πλειονότητά του πιθανότατα δεν ενδιαφέρεται για τις γυναικείες σπουδές, όμως το μυθοπλαστικό της έργο εμφανίζεται σε μαθήματα γυναικείων σπουδών αποτελώντας επίσης αντικείμενο έριδας στη γουμανιστική/φεμινιστική λογοτεχνική κριτική και πολιτική. Προτού ασχοληθούμε με τις τρεις αναγνώσεις, ας εξετάσουμε ένα σύντομο κατασκευασμένο κείμενο της ζωής της συγγραφέα, ένα κείμενο που πρόκειται να αποτελέσει στοιχείο όσων διακυβεύονται κατά τη γνώμη μου στην ανάγνωση του μυθοπλαστικού έργου της. Η συγγραφέας είναι η Μπούτσι Εμετσέτα, γεννημένη το 1944 στη Νιγηρία με καταγωγή από το χωριό Ιμπούζα. Η Εμετσέτα παντρεύτηκε το 1962 και μετακόμισε στο Λονδίνο με τον σύζυγό της, ο οποίος είχε μια υποτροφία για σπουδές. Το ζευγάρι απέκτησε πέντε παιδιά κάτω από δύσκολες συνθήκες στην Αγγλία, ενώ ο γάμος του οδηγήθηκε σε οδυνηρό τέλος. Η Εμετσέτα βρέθηκε στο Λονδίνο μόνη και μητέρα, μαύρη, μετανάστρια, να συντηρείται από τα επιδόματα της πρόνοιας, να ζει σε σπίτια της κοινωνικής κατοικίας και να πηγαίνει στο

7. Γουμανισμός (womanism): ο όρος πρωτοεμφανίζεται στο έργο της Άλις Γουόκερ με τίτλο *In Search of Our Mothers Gardens: Womanist Prose* (1983). Αναφέρεται σε ένα ρεύμα φεμινιστικών ιδεών που ανέδειξε τις φυλετικές, τις ταξικές και τις σεξουαλικές παραμέτρους που συνδιαμόρφωσαν, μαζί με το φύλο, την εμπειρία της καταπίεσης στην περίπτωση των μαύρων γυναικών. Ο γουμανισμός αναπτύχθηκε από την κριτική που ασκήθηκε σε όσες φεμινιστικές επεξεργασίες δεν συνυπολόγισαν το διαφορετικό καταπιεστικό πλαίσιο που αντιμετώπιζαν οι Αφροαμερικανίδες, και επιχείρησε να αποτελέσει εναλλακτικό πλαίσιο αναφοράς που συνέδεε την επιβίωση των μαύρων γυναικών με την επιβίωση ολόκληρης της κοινότητάς τους (Σ.τ.μ.).

κολέγιο για να αποκτήσει δίπλωμα βιβλιοθηκονομίας και κατόπιν διδακτορικό δίπλωμα στην κοινωνιολογία.⁸

Η Εμετσέτα έγινε επίσης συγγραφέας. Τα δίκτυα «εμπειρίας» που ενυπάρχουν στο βιογραφικό κείμενο της προηγούμενης παραγράφου συνέθεσαν τη διαδικασία με την οποία έγινε συγγραφέας. Ήταν μητέρα, μετανάστρια, ανεξάρτητη γυναίκα, Αφρικανή, Ίγκμπο, ακτιβίστρια, «μορφωμένη στο εξωτερικό», συγγραφέας. Λέγεται πως ο σύζυγός της κατέστρεψε το πρώτο της χειρόγραφο επειδή δεν άντεχε τη σκέψη ότι η γυναίκα του σκεφτόταν και δρούσε αυτόβουλα (Schipper 1985: 44). Δημοσίευσε μια σειρά από μυθιστορήματα που είναι ταυτόχρονα παιδαγωγικά, δημοφιλή, ιστορικά, πολιτικά, αυτοβιογραφικά, ρομαντικά – και αμφιλεγόμενα.

Ας μελετήσουμε πιο διεξοδικά τα καλύμματα των βιβλίων και τα βιβλιογραφικά κείμενα αναφοράς για τη ζωή της Εμετσέτα. Πέρα από το ότι πληροφορούμαστε για τα πτυχία της, για το ότι εργάστηκε ως κοινωνιολόγος και ότι συνήθιζε να ξυπνά από τα χαράματα για να γράψει, μαθαίνουμε επίσης ότι εκτός από παιδικά μυθιστορήματα έχει γράψει άλλα οκτώ, στα οποία περιλαμβάνεται το *The Joys of Motherhood* (Emecheta 1979), που κυκλοφορεί στη Σειρά Αφρικανών Συγγραφέων, η οποία διαθέτει υψηλό γόητρο και ιδρύθηκε από τον Τσινούα Ατσέμπε, τον συγγραφέα του έργου *Τα πάντα γίνονται κομμάτια* (*Things Fall Apart*) και άλλων μυθοπλαστικών κειμένων διεθνούς φήμης. Το έργο της Εμετσέτα εκδίδεται στο Ηνωμένο Βασίλειο από τους οίκους Allen&Unwin και Allison&Busby, στις ΗΠΑ από τον Braziller και στη Νιγηρία από τον Ogwugwu Afor. Μέχρι πρόσφατα ήταν ευκολότερο να αγοράσει κανείς μυθιστόρημά της στην Αγγλία ή στις ΗΠΑ παρά στη Νιγηρία. Τα έργα της στη Βρετανία διαβάζονται στα τρένα και στα λεωφορεία όπως τα βιβλία τσέπης, περισσότερο από όσο διαβάζονται στις αίθουσες διδασκαλίας. Το έργο της τώρα εκδίδεται ταυτόχρονα στην Αφρική και τη Δύση, και συζητείται στους κύκλους των αγγλόφωνων αφρικανών αναγνωστών. Η γραφή της Εμετσέτα, ως έναν βαθμό επειδή πραγματεύεται φλέγοντα γυναικεία ζητήματα ως εξόριστη ταυτισμένη με το φεμινισμό, είναι αμφιλεγόμενη οπουδήποτε διαβάζεται, ίσως ιδιαίτερα στη Νιγηρία και σε πολιτικούς ακαδημαϊκούς κύκλους.

Η ολλανδή κριτικός Μίνεκε Σχίπερ (Schipper 1985: 46) υποστήριξε ότι «τα βιβλία της Εμετσέτα είναι εξαιρετικά δημοφιλή στη Νιγηρία και αλλού, όμως η αφρικανική κριτική μερικές φορές τα υποδέχτηκε ψυχρά ή ακόμη και τα αγνόησε». Στην καρδιά του ζητήματος αυτού βρίσκονται σε μεγάλο βαθμό οι σχέσεις τόσο της ίδιας της Εμετσέτα όσο και του αναγνωστικού κοινού της με το φεμινι-

8. Για την Εμετσέτα, βλ. Schipper (1985: 44-46), Bruner (1983: 49-50). Για τις αλλαγές στο κάλυμμα του βιβλίου, βλ. Emecheta (1972, 1975, 1976, 1977, 1979, 1982, 1983α, 1983β, 1985). Βλ. επίσης Brown (1981), Taiwo (1984), Davies και Graves (1986), Jameson (1986).

σμό. Η Εμετσέτα σε μια συνέντευξή της το 1979, παρουσιάζοντας τη γραφή της, αρνήθηκε ρητά να περιορίσει την προσοχή της στις γυναίκες, υιοθετώντας μια προοπτική την οποία η μπελ χουκς στις Ηνωμένες Πολιτείες κατονόμασε ως εγγενές στοιχείο του φεμινιστικού κινήματος:

Κύριες θεματικές στα μυθιστορήματά μου είναι η αφρικανική κοινωνία και η οικογένεια: η ιστορική, κοινωνική και πολιτική ζωή στην Αφρική όπως τη βλέπει μια γυναίκα μέσα από τα συμβάντα. Προσπαθώ πάντοτε να δείξω ότι ο Αφρικανός είναι καταπιεσμένος και ότι κι εκείνος καταπιέζει επίσης τις Αφρικανές ... Δεν αφιερώθηκα στα ζητήματα που αφορούν μόνο τις Αφρικανές· γράφω για την Αφρική ως σύνολο (Bruner 1983: 49).

Το βιβλίο *The Joys of Motherhood*, που διαδραματίζεται περίπου στις δεκαετίες του 1920 και του 1930 στη Νιγηρία, πραγματευόταν τις συγκρούσεις και τις πολυεπίπεδες αντιφάσεις στη ζωή μιας νεαρής παντρεμένης γυναίκας που δεν μπορούσε να αποκτήσει παιδί. Στη συνέχεια η γυναίκα απέκτησε πάρα πολλά παιδιά, όμως μόνον αφότου έχασε την πρόσβαση στα εμπορικά της δίκτυα, και επομένως έχασε επίσης το προσωπικό της εισόδημα. Η μητέρα μετακόμισε από το χωριό στην πόλη· τα παιδιά της μετανάστευσαν στον Καναδά, τις Ηνωμένες Πολιτείες και την Αυστραλία. Παρά τους πολλούς γιους που απέκτησε, η ίδια πέθανε χωρίς παιδιά σε μια εξαιρετικά οδυνηρή αφήγηση της αντιπαράθεσης ανάμεσα στις πραγματικότητες της πόλης και του χωριού για τις γυναίκες των αρχών του 20ού αιώνα στη Νιγηρία.

Ωστόσο, σύμφωνα με την Εμετσέτα, όπως και με τον Ατσέμπε, δεν υπάρχει καμία στιγμή αθωότητας στην ιστορία της Αφρικής προτού εκπέσει στη σύγκρουση της «παράδοσης» με τη «νεωτερικότητα». Μεγάλο μέρος του μυθολογικού έργου της Εμετσέτα τοποθετείται στο χωριό Ιμπούζα στις αρχές του 20ού αιώνα, όπου τα σπουδαία μοτίβα του πολιτισμικού συγκριτισμού στην Αφρική αποτελούσαν το καλούπι για τη ζωή των χαρακτήρων της. Η Εμετσέτα στα βιβλία *The Bride Price* (Emecheta 1976) και *The Slave Girl* (Emecheta 1977) διερεύνησε θεμελιώδη ζητήματα με επίκεντρο το γάμο, τις διαφορετικές οπτικές γωνίες των γυναικών για τον έλεγχο της προσωπικής ζωής και τις αντιφατικές θέσεις, ιδίως για τους γυναικείους χαρακτήρες της από την Ιμπούζα, σε κάθε τοποθεσία του αφρικανικού πολιτισμικού χάρτη, είτε είναι σηματοδομένη ως ξένη είτε ως γηγενής. Η ζωή στην Ευρώπη αποτέλεσε εξίσου τόπο αγώνα για τους χαρακτήρες της Εμετσέτα. Το βιβλίο *Second Class Citizen* (Emecheta 1974) διερευνούσε τη διάλυση του γάμου της πρωταγωνίστριας στο Λονδίνο. Το βιβλίο *In the Ditch* (Emecheta 1972, 1979) παρακολουθούσε τον πρωταγωνιστικό χαρακτήρα μιας ανύπαντρης μητέρας που μένει στις βρετανικές κοινωνικές κατοικίες και την αλληλεγγύη της με λευκές και έγχρωμες, γυναικείες και φεμι-

νιστικές, βρετανικές εργατικές οργανώσεις που αμφισβητούσαν τους όρους του κράτους πρόνοιας. Το έργο *The Double Yoke* (Emecheta 1983a) επιστρέφει στη Νιγηρία του ύστερου 20ού αιώνα για να συνεχίσει τη διερώτηση της Εμετσέτα για τους όρους των γυναικείων αγώνων στα τοπικά και τα παγκόσμια δίκτυα της αφρικανικής διασποράς, που προσεγγίζονται από τη σκοπιά μιας μυθοπλαστικής ανασύστασης των ταξιδιωτικών μονοπατιών από και προς μια μειονοτική περιοχή στη Νιγηρία.⁹

Στον κύκλο μαθημάτων μου με τίτλο «Ζητήματα μεθοδολογίας στη μελέτη των γυναικών», οι φοιτητές διάβασαν δοκίμια με πολιτική στράτευση από δύο θεωρητικούς της λογοτεχνίας που ενέταξαν την Εμετσέτα στο θεωρητικό παράδειγμά τους για τη μυθοπλασία γυναικών και για τη γυναικεία ενότητα στην αφρικανική διασπορά. Το πρώτο διατυπώθηκε από την Μπάρμπαρα Κρίστιαν, καθηγήτρια αφροαμερικανικών σπουδών στο Πανεπιστήμιο του Μπέρκλεϋ στην Καλιφόρνια και πρωτοποριακή μορφή στη μαύρη φεμινιστική λογοτεχνική κριτική, ενώ το δεύτερο προτάθηκε από την Τσικουένιε Οκόντζο Ογκουννέμι, καθηγήτρια αφροαμερικανικής και αφρικανικής λογοτεχνίας στο Τμήμα Αγγλικής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου του Ιμπαντάν στη Νιγηρία. Η Ογκουννέμι το 1988 συμμετείχε μαζί με γυναίκες από το Ιμπαντάν και το Ίφε σε μια ομάδα για την ανάπτυξη των γυναικείων σπουδών στη Νιγηρία (Tola Olu Pearce, προσωπική συζήτηση). Έχει δημοσιεύσει και άλλα κείμενα σχετικά με το μυθοπλαστικό έργο της Εμετσέτα (Ogunyemi 1983)· ωστόσο, στο κείμενο που διαβάσαμε στην τάξη, η ρητή περιθωριοποίηση της Εμετσέτα στα συγκεκριμένα εκδοτικά συμφραζόμενα και τις άλλες πολιτικές πτυχές του δοκιμίου της Ογκουννέμι στάθηκε ο άξονας γύρω από τον οποίο οργανώθηκε η ανάγνωσή μας. Η Μπάρμπαρα Κρίστιαν δημοσίευσε το *Black Feminist Criticism* (Christian 1985) στη σειρά Athena των εκδόσεων Pergamon Press, μια σημαντική φεμινιστική σειρά στον εκδοτικό χώρο της Βρετανίας και των Ηνωμένων Πολιτειών για τις γυναικείες σπουδές. Η τρίτη ανάγνωση ήταν η δική μου, που αναπτύχθηκε από τις προοπτικές μιας ευρωαμερικανίδας καθηγήτριας γυναικείων σπουδών σε ένα πολιτειακό πανεπιστήμιο των Ηνωμένων Πολιτειών με λευκό πληθυσμό ως επί το πλείστον και παρουσιάστηκε πρώτη φορά σε ένα συνέδριο που επιχειρούσε

9. Η Κάρεν Κάπλαν (Kaplan 1986-1987, 1987β) θεωρητικοποίησε συγκινητικά και διεισδυτικά τις «απεδαφοποιήσεις» στον φεμινιστικό λόγο και τη σπουδαιότητα του εκτοπισμού στις μυθοπλασίες που συγκροτούν τη μεταποικιοκρατική υποκειμενικότητα. Γράφοντας για το μυθιστόρημα *Buenos Aires* της Αλίσια Ντυζόβν Ορτίς (Alicia Dujovne Ortiz), η Κάπλαν διαμόρφωσε μια αναγνωστική πρακτική η οποία θα μπορούσε επίσης να αντληθεί από τα μυθιστορήματα της Εμετσέτα: «το *Buenos Aires* επινοεί εκ νέου την ταυτότητα ως μορφή πολιτισμικής κριτικής με αυτεπίγνωση. Ο εκτοπισμός αποτελεί μια δύναμη στον σύγχρονο κόσμο την οποία μπορούμε να πραγματευτούμε, όχι για να θεραπευτούν τα ρήγματα αλλά για να εξερευνηθούν, για να ομολογηθούν η πολιτική και τα όρια των πολιτισμικών διαδικασιών» (Kaplan 1986-1987: 98).

την από κοινού συγκρότηση της κριτικής μελέτης του αποικιοκρατικού λόγου και της φεμινιστικής θεωρίας. Θέλησα οι προπτυχιακοί φοιτητές μου στον τομέα των γυναικείων σπουδών να διαβάσουν, να παραναγνώσουν, να ξαναδιαβάσουν, κι έτσι να στοχαστούν στο πεδίο των πιθανών αναγνώσεων μιας συγκεκριμένης αμφιλεγόμενης συγγραφέα, συμπεριλαμβάνοντας τις κατασκευές λόγου της ζωής της στις επιφάνειες, κυριολεκτικά, των ίδιων των δημοσιευμένων μυθιστορημάτων της. Οι αναγνώσεις στράφηκαν σε μυθοπλασίες στις οποίες διακυβεύονταν σημαντικά ζητήματα για όλους μας – τους εκδότες, την Εμετσέτα, την Ογκουνέμι, την Κρίστιαν, εμένα, κάθε φοιτητή και φοιτήτρια, καθώς και κάθε ανώνυμο αναγνώστη ή αναγνώστρια των χιλιάδων αντιτύπων τσέπης σε αρκετά έθνη. Ήθελα να παρακολουθήσουμε πώς τούτα τα διακυβεύματα τοποθετούν αναγνώστες στον χάρτη των ενσυνείδητα απελευθερωτικών λόγων των γυναικών, όπου συμπεριλαμβάνονται κατασκευές όπως ο «γουμανισμός», που επιχειρούν να απαλείψουν το «φεμινισμό» και να προτείνουν μια διαφορετική κανονιστική γενεαλογία για το κίνημα γυναικών. Στόχος ήταν τούτες οι κριτικά αναστοχαστικές αναγνώσεις να διανοίξουν τις σύνθετες διαστάσεις της τοποθεσίας και των συναφειών σε εν μέρει συμμαχικές και εν μέρει αντιπαραθετικές χαρτογραφήσεις της συνείδησης των γυναικών στο τοπικό/παγκόσμιο και το προσωπικό/πολιτικό δίκτυο τοποθετημένων γνώσεων.

Ας εξετάσουμε πρώτα πώς η Ογκουνέμι (Ogunyemi 1985: 66-67) διάβασε – ή απέφυγε να διαβάσει – το έργο της Εμετσέτα σε ένα δημοσιευμένο δοκίμιο που προοριζόταν ως επί το πλείστον για μη αφρικανικό κοινό, στο περιοδικό *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, ένα κορυφαίο ακαδημαϊκό όργανο για τη φεμινιστική θεωρία στις Ηνωμένες Πολιτείες. Μόνο μία από τους δεκαεπτά διεθνείς αντιπροσώπους του *Signs* προερχόταν από την Αφρική το 1987 – η Ατσόλα Πάλα από την Κένυα. Πολλά δοκίμια από το *Signs* προορίζονται για μαθήματα στις γυναικείες σπουδές, όπου οι φοιτητές είναι στην πλειονότητά τους –σίγουρα όμως όχι αποκλειστικά – κατά πάσα πιθανότητα ευρωαμερικανικής καταγωγής. Το δοκίμιο της Ογκουνέμι προσπαθούσε να την απαλλάξει από την ετικέτα «φεμινίστρια» και να τη συνδέσει με το χαρακτηρισμό «γουμανίστρια». Η συγγραφέας υποστήριξε ότι ανέπτυξε τον όρο αυτό ανεξάρτητα από τη σχετική επεξεργασία της Άλις Γουόκερ, την οποία ανακάλυψε στη συνέχεια. Η Ογκουνέμι παρήγαγε μια αρχαιολογία ή χαρτογράφηση της αφρικανικής και της αφροαμερικανικής αγγλόφωνης γυναικείας λογοτεχνίας από το τέλος της αποικιοποίησης, δηλαδή περίπου από τη δεκαετία του 1960. Ο χάρτης οδηγούσε σε έναν ελπιδοφόρο πολιτικό τόπο που ονομάζεται γουμανισμός. Η Ογκουνέμι χρησιμοποίησε τη λέξη για να δηλώσει μια γυναίκα αφοσιωμένη στην επιβίωση και στην ολότητα «ολόκληρου του λαού», αντρών και γυναικών, των πληθυσμών της Αφρικής και της διασποράς. Τοποθέτησε το λόγο της για την Εμετσέτα στο σημείο συνάρθρωσης της διασποράς των αφροκαραιβικών, αφροαμερικανι-

κών και αφρικανικών αγγλόφωνων λογοτεχνιών. Υποστήριξε ότι μια γουμανίστρια εκπροσωπεί μια συγκεκριμένη στιγμή ωριμότητας η οποία διατρανώνει την ενότητα ολόκληρου του λαού ερευνώντας πολυεπίπεδα τις εμπειρίες γυναικών ως «μητέρων του λαού». Η μητέρα που επιδένει τα τραύματα ενός διασκορπισμένου λαού αποτέλεσε σημαντική εικόνα, πολυδύναμη για ένα γουμανιστικό κίνημα που απομακρύνεται τόσο από τον αντρικό σοβινισμό των μαύρων όσο και από τον αρνητικό, εικονοκλαστικό και ανώριμο φεμινισμό.

Ωστόσο, η κύρια εικόνα της Ογκουννέμι παρέκκλινε κάπως από την εικόνα της μητέρας: ήταν η εικόνα της *παντρεμένης γυναίκας*. Η Ογκουννέμι διάβασε τη μυθολογία από τη δεκαετία του 1960 κι έπειτα, ώστε να οικοδομήσει μια εικόνα για τις γυναίκες και τις σχέσεις τους στη διασπορά που τις παρουσιάζει ως «καλοπροαίρετες από κοινού συζύγους ενός αόρατου συζύγου» (Ogunyemi 1985: 74). Απέρριψε την Εμετσέτα στην αρχαιολογία της αγγλόφωνης αφρικανικής και αφροαμερικανικής λογοτεχνίας την οποία προτείνει, όπου ανακαλύπτει τα γουμανιστικά ίχνη στις μαύρες προγόνισσες-συγγραφείς. Το μυθολογικό έργο της Εμετσέτα δεν δεχόταν το γάμο ως την εικόνα ολοκληρωμένης ωριμότητας που θα μπορούσε να αναπαραστήσει την ενότητα των μαύρων διεθνώς. Μάλλον το αντίθετο, οι διερευνήσεις της συχνά παρουσίαζαν την αποτυχία του γάμου. Συγκεκριμένα, η Εμετσέτα, αντί να αποκαθιστά την πολυγαμία ως εικόνα για το απελευθερωτικό κίνημα γυναικών, θεωρούσε την πρακτική αυτή «σάπιο θεσμό» που θα εξαφανιζόταν, «καθώς οι γυναίκες θα μορφώνονται ολοένα περισσότερο και θα αποκτούν μεγαλύτερη ελευθερία να αποφασίζουν για τον εαυτό τους» (Brunner 1983: 49). Η μυθολογία της Εμετσέτα διαθέτει οξυτάτες αιχμές για το γάμο από την αρχή ως το τέλος, ακόμη και σε περιπτώσεις όπου τον αντιμετωπίζει θετικά, όπως στο *The Double Yoke*. Η Ογκουννέμι, θεωρώντας απλές αντάρτισσες τις ηρωίδες της μυθιστοριογράφου, αντιμετώπιζε σκληρά, ακόμη και περιφρονητικά, τη μυθολογική και την προσωπική σχέση της Εμετσέτα με το γάμο, δηλώνοντας ότι άρχισε να γράφει «ύστερα από το φιάσκο του γάμου της», ότι η γραφή της εκθηλώνει τους μαύρους άντρες και ότι τελικά αποτελείώνει τις ηρωίδες της με τις γέννες, τη σκλαβιά στο γάμο, την τρέλα ή την εγκατάλειψή τους από τα παιδιά τους. Η Ογκουννέμι έφτασε να ισχυριστεί ότι «η καταστροφή των ηρωίδων στην Εμετσέτα αποτελεί φεμινιστικό γνώρισμα που μπορεί να αποδοθεί εν μέρει στο ναρκισσισμό της ίδιας της συγγραφέα» (Ogunyemi 1985: 67).

Η Εμετσέτα συμμετάσχε στην πολιτική της δράση με ιρλανδές και βρετανίδες φεμινίστριες και ανέπτυξε έναν διεθνή λόγο ολότελα διαφορετικό από την παρουσίαση του γουμανισμού που προτείνει η Ογκουννέμι. Η Ογκουννέμι δεν αρκέστηκε να επικρίνει το λόγο και την ιστορία της Εμετσέτα για το γάμο, αλλά υπογράμμισε επίσης τη θέση της μυθιστοριογράφου ως εξόριστης. Η Εμετσέτα, αφού έζησε στο εξωτερικό επί δύο δεκαετίες, επέστρεψε στη Νιγηρία για να δι-

δάξει το 1980-1981 ως επιστημονική συνεργάτιδα στο Πανεπιστήμιο του Καλαμπάρ. Με τούτη την ειδική εκδοτική ευκαιρία, η Ογκουννέμι αμφισβήτησε τη «γνησιότητα» της Εμετσέτα ως επαναπατρισμένης συγγραφέα. Ο σοσιαλισμός, ο φεμινισμός και ο λεσβιασμός εκπροσωπούσαν όλα τους ρητά στην αρχαιολογία της Ογκουννέμι για την αφρικανική αγγλόφωνη λογοτεχνία μια στιγμή ανωριμότητας, η οποία ήταν ενδεχόμενο να επανορθωθεί στο μέλλον, όμως μέχρι στιγμής αδυνατούσε να ενσωματωθεί στις φωνές των «από κοινού συζύγων» που έδιναν μορφή σε μια κανονιστικού τύπου εκδοχή της ενότητας των μαύρων γυναικών. Ο γουμανισμός σήμαινε ότι οι επιταγές του «πολιτισμού» αποκτούν προτεραιότητα έναντι της «πολιτικής του φύλου». Εξαιτίας αυτής ακριβώς της σχέσης, για τη γουμανίστρια συγγραφέα που εξακολουθεί να μην ξεχνά τις ανισότητες της πατριαρχίας, «οι μητρογραμμικές και πολυγυνικές κοινωνίες της Αφρικής αποτελούν δυναμικές πηγές για το γουμανιστικό μυθιστόρημα» (Ogunyemi 1985: 76). Η Ογκουννέμι πρότεινε μια λογική συμπερίληψης και αποκλεισμού σε έναν υπό διαμόρφωση λογοτεχνικό κανόνα που αποτελεί στοιχείο μιας πολιτικής για τον εθνικισμό, το φύλο και το διεθνισμό, η οποία υποστηρίζεται μέσα από τις κεντρικές εικόνες του πολυγυνικού αφρικανικού γάμου.

Η Μπάρμπαρα Κρίστιαν είχε πολύ διαφορετικά διακυβεύματα διαβάζοντας την Εμετσέτα. Στο έργο της *Black Feminist Criticism* διάβασε το *The Joys of Motherhood* (Emecheta 1979) συσχετίζοντάς το στενά με το *Meridian* της Άλις Γουόκερ (Walker 1976), ειδικότερα προκειμένου να διεκδικήσει εκ νέου μια μητρογραμμική παράδοση με άξονα τις εικόνες ενός συγκεκριμένου φεμινισμού τον οποίο αναδεικνύει το κείμενό της. Η Κρίστιαν τοποθέτησε το λόγο για τη μητρογραμμική σύνδεση και τη μητρότητα σε τούτα τα δύο σπουδαία μυθιστορήματα της δεκαετίας του 1970, ώστε να συζητηθεί πώς εξυμνείται και ταυτόχρονα διαρρηγνύεται/καταστρέφεται η μητρότητα για τις μαύρες γυναίκες στο πλαίσιο των αφρικανικών παραδόσεων, της αφροαμερικανικής δουλειάς και της εποχής μετά την κατάργησή της καθώς και μετά το κίνημα για τα πολιτικά δικαιώματα στις Ηνωμένες Πολιτείες.¹⁰ Αποκάλυψε τις αντιφάσεις και τις πολυπλο-

10. Το περιοδικό *The Nation* της 24-31 Ιουλίου 1989, το οποίο επιμελήθηκαν και έγραψαν μαύρες γυναίκες, εξετάζει («Πώς η μαύρη οικογένεια έγινε αποδιοπομπαίος τράγος»). Βλ. ιδίως Jewell Handy Gresham, «The politics of family in America», σ. 116-122. Βλ. επίσης Collins (1989α, 1989β), για μια ανάλυση των επιθέσεων στις μαύρες μητέρες και οικογένειες κατά την τελευταία εικοσαετία στις ΗΠΑ και τη χρήση του φύλου προκειμένου να καταδειχτεί η φυλετική κατωτερότητα. Η Κάρμπυ (Carby 1987) αναλύει το λόγο των μαύρων γυναικών για τη μητρότητα και τη φυλετική κοινωνική ανύψωση στα τέλη του 19ου και στην αρχή του 20ού αιώνα με όρους μιας ιδιαίτερης μη ρατσιστικής και μη πατριαρχικής ανακατασκευής της θηλυκότητας. Το βιβλίο της Κάρμπυ, μια σημαντικότερη παρέμβαση στη φεμινιστική λογοτεχνική θεωρία, αναπτύσσει μια «φεμινιστική κριτική πρακτική που δίνει ιδιαίτερη προσοχή στην άρθρωση του φύλου, της φυλής και της τάξης» (Carby 1987: 17). Υποστηρίζει ότι «η μαύρη φεμινιστική

κότητες της μητρότητας, στοχαζόμενη πάνω στους πολλούς τρόπους με τους οποίους την απολαμβάνουν, την εξυμνούν, την επιβάλλουν και τη μετατρέπουν σε διαφορούμενη δέσμευση για γυναίκες σε όλες αυτές τις ιστορικές τοποθεσίες. Έτσι, ενώ η Κρίστιαν διατύπωνε έναν μελωδικό ψίθυρο για μια χαμένη ουτοπική στιγμή πριν από την άφιξη των «εισβολέων», οι εισβολείς δεν περιορίζονταν στους λευκούς δουλεμπόρους. Αντίθετα, οι εισβολείς ήταν κατά τα φαινόμενα συνομήλικοι της μητρότητας· ο κόσμος πάντοτε είναι ήδη θραύσματα.

Η μητέρα, όμως, ως θεμελιώδης εικόνα για την ενότητα των γυναικών στην αφρικανική διασπορά στο χρόνο και στο χώρο δεν ήταν κάτι παραπάνω για την Κρίστιαν από όσο για την Ογκουννέμι. Η Κρίστιαν διάβασε το *Meridian* και το *The Joys of Motherhood* σαν να ήταν το ένα ευαίσθητη ηχώ του άλλου, προκειμένου να φέρει στο προσκήνιο ένα συγκεκριμένο είδος φεμινισμού που έφερε επίσης μαζί του ένα πρόταγμα αποδοχής του λεσβιασμού μέσα στο φεμινισμό των μαύρων γυναικών και στο μοντέλο που παρουσίαζε ως αφρικανική κληρονομιά το δεσμό μητέρας και κόρης, με την αμοιβαία έγνοια απέναντι στις ανυπόφορες συνθήκες ενός κόσμου που διαρκώς την εμποδίζει. Η Μπάρμπαρα

κριτική πρέπει να θεωρηθεί κριτικά ως πρόβλημα κι όχι λύση, ως σημείο που πρέπει να εξεταστεί εξονυχιστικά, ως τόπος αντιφάσεων» (Carby 1987: 15). Επομένως, η Κάρμπυ αντιμετωπίζει με καχυποψία το ιστορικό αφήγημα της Κρίστιαν –και κατ' επέκταση της Ογκουννέμι, θα έλεγα– για τη λογοτεχνική πορεία των μαύρων γυναικών συγγραφέων και τη μέθοδό της να κατασκευάζει μια παράδοση που οδεύει στην ωριμότητα, κάτι το οποίο η Κάρμπυ θεωρεί εξαιρετικά προβληματικό (Carby 1987: 14). Η Κάρμπυ διαφωνεί με τη συχνά απορριπτική στάση των κριτικών του 19ου και του 20ού αιώνα, και της Κρίστιαν ανάμεσά τους, απέναντι στη μορφή της μουλάτας ως απόπειρα να αντιπολεμηθούν οι αρνητικές εικόνες του λευκού αναγνωστικού κοινού για τους μαύρους. Η Κάρμπυ υποστηρίζει ότι ο μουλάτος ή η μουλάτα ως αφηγηματική μορφή λειτουργεί ως «όχημα για μια διερεύνηση της συσχέτισης ανάμεσα στις φυλές και ταυτόχρονα ως έκφραση της σχέσης μεταξύ τους. Η μορφή του μουλάτου θα πρέπει να κατανοηθεί και να αναλυθεί ως αφηγηματικό εύρημα διαμεσολάβησης» (Carby 1987: 89). Η Κάρμπυ επίσης φέρνει στο προσκήνιο τόσο το μαύρο όσο και το λευκό αναγνωστικό κοινό της μαύρης γραφής πριν από την τελευταία εικοσαετία και επιμένει ότι η γραφή των μαύρων γυναικών στον ύστερο 19ο και στον πρώιμο 20ό αιώνα εκπροσωπεί «μια αναγέννηση πρωιμότερη και ίσως με εντονότερη πολιτική δόνηση [σε σύγκριση με την «αναγέννηση των μαύρων γυναικών» που πιστοποιήθηκε υπό όρους από τους χολγουντιανούς και τους ακαδημαϊκούς κύκλους, καθώς και από τους μεγάλους εκδοτικούς οίκους στη δεκαετία του 1980], έτσι ώστε να μπορούμε να ξανασκεφτούμε την πολιτισμική πολιτική των μαύρων γυναικών» (Carby 1987: 7). Τούτες οι συζητήσεις για τα αφηγήματα της μαύρης λογοτεχνικής και πολιτικής ιστορίας –οι οποίες σμιλεύονται με βάση τα σχήματα των δεκαετιών, των παραδόσεων, των κομβικών συγγραφέων και των λογοτεχνικών χαρακτηρισμών– συνιστούν κατεξοχήν συζητήσεις για τη συγκαρινή πολιτική. Επίσης αποτελούν μεθοδολογικές συζητήσεις για το πώς εργαζόμαστε στις πολιτισμικές σπουδές. Η Κάρμπυ αντλεί σε βάθος από το έργο που συνδέεται με τον Στιούαρτ Χωλ στην Αγγλία. Ο διαφιλονικούμενος και ετερογενής λόγος της «μαύρης φεμινιστικής κριτικής» στις ΗΠΑ μπορεί να ανιχνευτεί στο Smith (1977).

Κρίστιαν αφιερώθηκε στο να αποτρέψει την περιθωριοποίηση του λεσβιασμού στον φεμινιστικό λόγο των έγχρωμων γυναικών και συμπεριέλαβε με λεπτότητα την Εμετσέτα στα κείμενά της, για τους ίδιους ακριβώς λόγους που η Ογκουννέμι την απέκλεισε από τη γενεαλογία του γουμανισμού στην αφρικανική διασπορά. Η Κρίστιαν όμως πρότεινε ένα αφήγημα ωρίμανσης για την ιστορία της γραφής των προγονιστών της στη λογοτεχνία, όπως ακριβώς και η Ογκουννέμι. Ο δρόμος προς την ωριμότητα για κάθε θεωρητικό πρόσφερε ένα ιδιαίτερο μοντέλο για την ανάπτυξη του εαυτού και της κοινότητας στις γυναίκες της διασποράς. Η Ογκουννέμι σχηματοποίησε την ιστορία της συνείδησης των γυναικών συγγραφέων της Δυτικής Αφρικής από την εποχή των εθνικοαπελευθερωτικών κινημάτων με όρους μιας αρχικής «ερωτοτροπίας» με το φεμινισμό και το σοσιαλισμό, η οποία αποκορυφώθηκε σε έναν ώριμο γουμανισμό οργανωμένο με άξονα το ρητορικό σχήμα της κοινότητας γυναικών ως μητέρων, θεραπευτριών και συγγραφέων με επίκεντρο την εικόνα των «από κοινού συζύγων ενός απόντα συζύγου». Η τελευταία εικόνα ήταν αδύνατον να μην αποτελεί ωμή υπενθύμιση για τις πραγματικότητες της εργατικής μετανάστευσης που ζούσαν πολλές γυναίκες στις αγροτικές περιοχές της αποικιοκρατούμενης και μεταποικιοκρατούμενης Αφρικής, ακόμη κι όταν επικαλούνταν τη θετική αυτάρκεια των παντρεμένων γυναικών, σε αντίθεση με τη δυτική στερεότυπη φιγούρα του (ετερο)φυλοφιλοποιημένου λευκού ζευγαριού της αστικής τάξης, με την εξαρτημένη και απομονωμένη σύζυγο και τη συνεπακόλουθη αρνητική «φεμινιστική» πολιτική διαμαρτυρίας.

Το αφήγημα της Κρίστιαν σχηματοποίησε την ιστορία της συνείδησης των αφροαμερικανίδων συγγραφέων με όρους χρονολογίου το οποίο διαθέτει εύγλωττες ομοιότητες και διαφορές με το αφήγημα της Ογκουννέμι. Η Κρίστιαν υποστήριζε ότι πριν από το 1950 περίπου οι αμερικανίδες μαύρες γυναίκες έγραφαν απευθυνόμενες σε κοινά που ως επί το πλείστον τις απέκλειαν. Σύμφωνα με το χαρακτηρισμό της Κρίστιαν, η μυθοπλασία στρεφόταν προς τον άλλο αντί να αποτελεί ενδοστρεφή αναζήτηση, αποκρινόμενη στους ρατσιστικούς ορισμούς της ηγεμονικής λευκής κοινωνίας για τις μαύρες γυναίκες. Η Ζόρα Νηλ Χέρστον αποτελούσε εξαίρεση στο μοτίβο αυτό. Η Κρίστιαν σκιαγράφησε μια διαδικασία απαρχής του αυτοπροσδιορισμού στη δεκαετία του 1950 και την αναδυόμενη προσοχή απέναντι στις συνηθισμένες μαύρες γυναίκες με μελαμψό δέρμα. Σε αδρές γραμμές, η δεκαετία του 1960 ανακάλυψε την ενότητα στο κοινό μαύρο χρώμα, η δεκαετία του 1970 αποκάλυψε το σεξισμό μέσα στη μαύρη κοινότητα, ενώ στη δεκαετία του 1980 αναδύθηκε μια πολύμορφη κουλτούρα μαύρων γυναικών που επιχειρήσε να ανακαλύψει τον εαυτό και να διαμορφώσει συνδέσεις ανάμεσα στις γυναίκες, συνδέσεις που υπόσχονταν να υπερβούν τη φυλή και την τάξη σε μια παγκόσμια κοινότητα φτιαγμένη στο πρότυπο των δεσμών μεταξύ μητέρας και κόρης. Στη δεκαετία του 1980 το έδαφος στο οποίο

πραγματοποιούνταν η αυξανόμενη κατανόηση της προσωπικότητας των μαύρων γυναικών, όπως την παρίσταναν τα μυθοπλαστικά έργα της διασποράς, επεκτάθηκε σε ολόκληρο τον κόσμο.

Θα κλείσω τούτο εδώ το άρθρο υποδεικνύοντας μια τρίτη, διόλου αθώα, ανάγνωση του μυθοπλαστικού έργου της Εμετσέτα: την ανάγνωση που παρήγαγα εγώ ως ευρωαμερικανίδα, μεσοαστή φεμινίστρια με πανεπιστημιακή έδρα, στο πλαίσιο μιας παιδαγωγικής πρακτικής στις γυναικείες σπουδές στις ΗΠΑ κατά τη δεκαετία του 1980, σε μια αίθουσα διδασκαλίας όπου σπούδαζαν πολύ περισσότεροι λευκοί φοιτητές παρά μαύροι, ενώ οι γυναίκες ξεπερνούσαν κατά πολύ τους άντρες. Τα προσωπικά μου διακυβεύματα, μπλεγμένα στις συζητήσεις για το μεταμοντερνισμό, την πολλαπλότητα των αυτοδημιούργητων και επιβεβλημένων κοινωνικών υποκειμενικοτήτων των γυναικών και στα ερωτήματα σχετικά με τη δυνατότητα μιας φεμινιστικής πολιτικής στους παγκόσμιους και τοπικούς κόσμους του ύστερου 20ού αιώνα, τοποθετούνταν στις πολυδύναμες αμφισημίες του μυθοπλαστικού έργου της Εμετσέτα και των μυθοπλασιών της ζωής της. Η ανάγνωσή μου έδωσε αξία στις ετερογενείς υποστάσεις που έχει ως εξόριστη, νιγηριανή, ίγκμπο, ιρλανδο-βρετανίδα φεμινίστρια, μαύρη συγγραφέας ενταγμένη στον λογοτεχνικό κανόνα που συγκροτείται από τη Σειρά Αφρικανών Συγγραφέων, δημοφιλής συγγραφέας φτηνών βιβλίων τσέπης και παιδικής λογοτεχνίας, βιβλιοθηκονόμος, μητέρα που ζει από κοινωνικά επιδόματα, κοινωνιολόγος, μόνη γυναίκα, επανεπινοήτρια της αφρικανικής παράδοσης, αποδομήτρια της αφρικανικής παράδοσης, μέλος της Συμβουλευτικής Επιτροπής του βρετανικού Υπουργείου Εσωτερικών για θέματα φυλής και ισότητας, αντικείμενο διενέξεων ανάμεσα σε θεωρητικούς αφοσιωμένες στον πολυφυλετικό γουμανισμό και φεμινισμό, καθώς και προσωπικότητα διεθνούς φήμης. Όσο για την Ογκουνέμι και την Κρίστιαν, στην ανάγνωσή μου φώλιαζε μια ουτοπική στιγμή, μια στιγμή που έλπιζε ότι θα υπάρχει χώρος για πολιτική λογοδοσία και για προσφιλείς αμφισημίες, πολλαπλότητες και συνάψεις χωρίς παγερές ταυτότητες. Αυτά κινδυνεύουν να είναι οι απολαύσεις της αιώνιας τουριστικής περιήγησης στην εμπειρία μέσα στις ερειπωμένες μετανεωτερικές επικράτειες. Ωστόσο, ήθελα να παραμείνω στις συνάψεις που αρνούσαν να καταλήξουν σε ταυτότητες ή αναζητήσεις ενός αληθινού εαυτού. Η ανάγνωσή μου φυσικοποίησε ακριβώς τις στιγμές αμφισημίας, την υπόσταση της εξόριστης και το δίλημμα μιας «μορφωμένης στο εξωτερικό», για την οποία ο χρόνος των ριζών και της επιστροφής είναι πια απροσπέλαστος. Αντίφαση κρατημένη σε ένταση με την τεχνούργηση της λογοδοσίας, αυτή ήταν η εικόνα μου για την ενότητα των γυναικών στην οποία ελπίζαμε, πέρα από το ολοκαύτωμα του ιμπεριαλισμού, του ρατσισμού και της ανδροκεντρικής υπεροχής. Επρόκειτο για μια φεμινιστική εικόνα που δεν έδειχνε μητέρες και κόρες, από κοινού συζύγους, αδελφές, ή λεσβίες αγαπημένες, αλλά υιοθετούσε οικογένειες και ατελείς κοινότητες προθέ-

σεων, που δεν βασίζονταν τόσο στην «εκλογή» όσο στην ελπίδα και την ενθύμηση της δομής του κόσμου που πάντοτε είναι ήδη θραύσματα. Στο έργο της Εμετσέτα εκτίμησα τις ομοιότητες με τις επανεπινοημένες «οικογένειες» μετά το πυρηνικό ολοκαύτωμα στη μυθοπλασία της Οκτάβια Μπάτλερ, της αφροαμερικανίδας συγγραφέα ΕΦ, ως ρητορικά σχήματα για να «μας» καθοδηγήσουν μέσα από τις καταστροφικές επιδρομές του φύλου, της τάξης, του ιμπεριαλισμού, του ρατσισμού και της παγκόσμιας κουλτούρας του πυρηνικού εξοντωτισμού.

Η ανάγνωσή μου στο έργο της Εμετσέτα βασίστηκε στο *The Double Yoke* (Emecheta 1983a), στο οποίο διερευνώνται εξονυχιστικά οι ασυνάρτητες απαιτήσεις από τις γυναίκες και οι δυνατότητές τους κατά τη σύγκρουση της «παράδοσης» και της «νεωτερικότητας». Ταυτόχρονα, αναδεικνύεται ως ολότελα προβληματικό το τι λογίζεται ως «παραδοσιακό» ή «νεωτερικό». Οι μυθοπλασίες που είναι σημαντικές για τη διασταύρωση του μεταμοντερνισμού, του φεμινισμού και των μεταποικιοκρατικών τοπικών/παγκόσμιων δικτύων ξεκινούν με το ίδιο το βιβλίο ως υλικό αντικείμενο και με τα βιογραφικά σπαράγματα που εγγράφονται σ' αυτό και συγκροτούν τη ζωή της συγγραφέα για τις διάφορες μερίδες του διεθνούς αγγλόφωνου κοινού. Στο κείμενο που υπάρχει στο κάλυμμα του βιβλίου, η συγγραφέας έχει μεταμορφωθεί από τη γυναίκα που είχε πέντε παιδιά και συντηρούνταν από την κοινωνική πρόνοια και ταυτόχρονα φοιτούσε στο κολέγιο, από τη γυναίκα που σηκωνόταν στις τέσσερις το πρωί για να γράψει τα πρώτα ξέι της μυθιστορήματα, όπως την παρουσίαζαν τα καλύμματα στα προηγούμενα βιβλία της, σε μια ερευνήτρια συνεργαζόμενη με το νιγηριανό Πανεπιστήμιο του Καλαμπάρ και μέλος του Συμβουλίου των Τεχνών της Μεγάλης Βρετανίας. Πολλές Εμετσέτα παρουσιάζονται στα διάφορα καλύμματα, όμως όλα τα κείμενά τους επιμένουν να συνδέουν τις εικόνες της μητέρας, της συγγραφέα και της νιγηριανής εκπατισμένης στο Λονδίνο.

Μια σύντομη σύνοψη θα δια φωτίσει τους δαιδαλώδεις κόσμους της εθνότητας, της περιοχής, του φύλου, της θρησκείας, της «παράδοσης» και της «νεωτερικότητας», της κοινωνικής τάξης και της επαγγελματικής θέσης, στους οποίους οι χαρακτήρες των έργων της Εμετσέτα επανεπινοούν την αίσθηση που έχουν για τον εαυτό τους καθώς και για τις αμοιβαίες υποχρεώσεις και τις συνδέσεις τους. Στο βιβλίο *The Double Yoke*, μια «μορφωμένη στο εξωτερικό», η δεσποινίς Μπυλεγουάο, δίδασκε δημιουργική γραφή σε μια ομάδα νεαρών αντρών, ως επί το πλείστον, στο πανεπιστήμιο του Καλαμπάρ. Στο πλαίσιο της εργασίας που αναθέτει η δεσποινίδα Μπυλεγουάο στους φοιτητές της και των αντιδράσεων της στα ηθικά διλήμματα της ιστορίας ενός άντρα, το μυθιστόρημα τοποθετεί στον πυρήνα του τη μελέτη που υποβάλλει ο Έτε Κάμπα, ο οποίος είναι ερωτευμένος με μια νεαρή γυναίκα, τη Νκο, που ζει ένα μίλι μακριά από το χωριό του. Η Νκο, μια νεαρή Έφικ, κατάγεται από εθνοτική ομάδα διαφορετική από τον Έτε Κάμπα, έναν Ικίκιο. Με την ελπίδα ότι θα παντρευτούν, ήταν και οι δύο στο

πανεπιστήμιο με υποτροφία και είχαν περίπλοκες υποχρεώσεις απέναντι στους γονείς τους αλλά και προσωπικές φιλοδοξίες. Ωστόσο, το κοινωνικό τους φύλο έκανε την κατάστασή τους κάθε άλλο παρά συμμετρικά ανάλογη. Σε ένα αφήγημα το οποίο δεν μπορεί παρά να παραπέμπει τον αναγνώστη στην περιγραφή της Αϊγίου Ογκ (Ong 1987) για τις νεαρές μαλαιίες εργάτριες στα εργοστάσια των ιαπωνικών πολυεθνικών στη Μαλαισία, η Εμετσέτα σκιαγράφησε το Πανεπιστήμιο του Καλαμπάρ ως μικρόκοσμο των αντιμαχόμενων δυνάμεων στο εσωτερικό της Νιγηρίας μετά την ανεξαρτητοποίησή της, στις οποίες περιλαμβάνονταν το Νέο Χριστιανικό Κίνημα (New Christian Movement), οι ισλαμικές ταυτότητες, τα αιτήματα των εθνοτικών ομάδων, οι οικονομικοί περιορισμοί τόσο από τις οικογένειες όσο και από τις εθνικές θέσεις στην παγκόσμια οικονομία, οι αντιφάσεις ανάμεσα στο χωριό και το πανεπιστήμιο, καθώς και η διένεξη για τις «ξενόφερτες» ιδεολογίες σαν το φεμινισμό.

Όλα αυτά δομούσαν τις συνέπειες του έρωτα ανάμεσα στον Έτε Κάμπα και τη Νκο. Το ζευγάρι έκανε έρωτα μια νύχτα έξω από το χωριό, και κατόπιν ο νεαρός φοιτητής ανησυχούσε αν η Νκο ήταν ακόμη παρθένα ή όχι, αφού είχαν συννευρεθεί φορώντας τα ρούχα τους και όρθιοι. Η παρθενιά της κοπέλας ήταν κείμενο ζήτημα για τον άντρα, αν επρόκειτο να την παντρευτεί. Η Νκο αρνήθηκε να απαντήσει στις επίμονες ερωτήσεις του για την παρθενιά της. Αντί να δίνονται ως εμβλήματα συλλογικής ενότητας οι εικόνες των μητρογραμμικών δεσμών μεταξύ μητέρας και κόρης ή της κοινότητας γυναικών ως από κοινού συζύγων, η αποδόμηση της «παρθενιάς» δομεί τα επιχειρήματα του μυθιστορήματος για τις καταβολές, τη γνησιότητα και τις θέσεις των γυναικών στην κατασκευή της πολυδύναμης μονάδας που καλείται «λαός» στους ετερογενείς κόσμους της Νιγηρίας μετά την ανεξαρτησία της. Ο νεαρός άντρας πήγε να συμβουλευτεί έναν ηλικιωμένο από το χωριό της Νκο, ο οποίος ήταν επίσης πανεπιστημιακός και ηγετική μορφή στο πανεπιστήμιο του αναβιωτικού Νέου Χριστιανικού Κινήματος που εμπνεόταν από την Αμερική. Ο καθηγητής, θρησκευτικός ηγέτης και πρότυπο οικογενειάρχη, παρενοχλούσε σεξουαλικά τη Νκο, που ήταν επίσης φοιτήριά του· κι έπειτα από την επίσκεψη του Έτε Κάμπα, ο ηλικιωμένος άντρας την ανάγκασε να συνάψει μαζί του σεξουαλική σχέση, από την οποία έμεινε έγκυος.

Η Νκο είπε στον Έτε Κάμπα ότι είτε την ονόμαζε «παρθένα» είτε «πόρνη» είτε «σύζυγο», όλα αυτά ήταν δικά του ονόματα. Εκείνη είχε πάει στο πανεπιστήμιο για να αποκτήσει το πτυχίο της ως καρπό της μελέτης της. Αν την ανάγκαζαν να πάρει πτυχίο διαπραγματευόμενη με τον ολοένα πιο ασφυκτικό ιστό της σεξουαλικοποίησης που την τύλιγε, και πάλι δεν θα ισοπεδωνόταν για να γίνει το λευκό χαρτί στο οποίο έμελλε να γραφτεί το κείμενο μιας «γυναίκας» μετά την αποικιοκρατία. Δεν θα επέτρεπε στις τοπικές/παγκόσμιες και προσωπικές/πολιτικές αντιφάσεις, που έπαιρναν μορφή στην ανάγκη του Έτε Κάμπα να απο-

τελεί εκείνη ένα ανέφικτο σύμβολο της απουσίας αντιφάσεων και της αγνότητας, να ορίσουν ποια θα μπορούσε να είναι η ίδια – ή και οι δύο τους. Η μυθοπλασία της Εμετσέτα ίσως θα πρέπει να διαβαστεί έτσι ώστε να υποστηρίζει ότι γυναίκες σαν τη Νκο αγωνίζονται να αποτρέψουν να γραφτεί ο μεταποικιοκρατικός λόγος από άλλους πάνω στο δικό τους σώμα, όπως συνέβη με τόσο μεγάλο μέρος του αποικιοκρατικού λόγου. Ίσως η Εμετσέτα υποστηρίζει ότι οι αφρικανές θα πάψουν πια να αποτελούν φιγούρες κάποιας από τις μεγάλες εικόνες της Γυναίκας, είτε εκφράζονται με τη φωνή του αποικιοκράτη είτε του γηγενούς εθνικιστή – παρθένα, πόρνη, μητέρα, αδελφή ή μία από τις συζύγους ενός άντρα. Κάτι διαφορετικό συμβαίνει, κάτι για το οποίο σχεδόν δεν έχουν προφερθεί ονόματα σε καμία περιοχή της μεγάλης αγγλόφωνης διασποράς. Τούτη η διαδικασία εν μέρει ίσως θα σημαίνει ότι σε τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο ο ρόλος των γυναικών στην οικοδόμηση προσώπων, οικογενειών και κοινοτήτων δεν μπορεί να παγιωθεί με κανένα από τα ονόματα και τις λειτουργίες της Γυναίκας.

Ο Έτε Κάμπα διηγήθηκε το δίλημά του και την ιστορία της Νκο στην εργασία που του είχε αναθέσει η δεσποινίς Μπυλεγουάο, η οποία τον κάλεσε να συζητήσουν. Η δεσποινίς Μπυλεγουάο συμβούλεψε τον Έτε Κάμπα να παντρευτεί τη γυναίκα που αγαπούσε σε μια θαυμάσια απεικόνιση της συνάντησης δασκάλας και μαθητή, όπου συνυφαίνονται αξεδιάλυτα το προσωπικό, το πολιτικό και το ακαδημαϊκό στοιχείο. Ο νεαρός άντρας απουσίαζε όταν επιστράφηκαν οι εργασίες· είχε πάει να βρει τη Νκο, που είχε επιστρέψει στο χωριό της για να κηδέψει τον πατέρα της. Το ζήτημα του γάμου τους έμεινε ανοιχτό.

Η ανάγνωση της Εμετσέτα από την Ογκουννέμι, την Κρίστιαν και εμένα βασίζεται σε όλες τις περιπτώσεις στα κείμενα του δημοσιευμένου μυθοπλαστικού έργου της· και όλες εντάσσονται στον αγώνα της εποχής μας να αρθρωθούν ευαίσθητα συγκεκριμένοι και δυναμικά συλλογικοί απελευθερωτικοί λόγοι γυναικών. Οι εντάξεις και οι αποκλεισμοί δεν καθορίζονται εκ των προτέρων από πάγιες κατηγορίες φυλής, φύλου, σεξουαλικότητας ή εθνικότητας. «Εμείς» οφείλουμε να λογοδοτήσουμε για τις εντάξεις και τους αποκλεισμούς, για τις ταυτίσεις και τους χωρισμούς, που παράγονται στις άκρως πολιτικές πράξεις οι οποίες ονομάζονται ανάγνωση μυθοπλασίας. Το *σε ποιους* οφείλουμε να λογοδοτήσουμε αποτελεί στοιχείο εκείνου που παράγεται κατά τις ίδιες τις αναγνώσεις. Όλες οι αναγνώσεις είναι επίσης παραναγνώσεις, επαναναγνώσεις, μερικές αναγνώσεις, επιβεβλημένες αναγνώσεις και φαντασιακές αναγνώσεις ενός κειμένου το οποίο ποτέ δεν βρίσκεται απλώς εκεί εξαρχής και οριστικά. Όπως ακριβώς ο κόσμος είναι από καταβολής σε θραύσματα, έτσι και το κείμενο είναι πάντοτε ήδη μπλεγμένο σε αντιμαχόμενες πρακτικές και ελπίδες. Με αφετηρία τις δικές μας, πολύ συγκεκριμένες και διόλου αθώες θέσεις στο τοπικό/παγκόσμιο και στο προσωπικό/πολιτικό έδαφος των συγκαιρινών χαρτογραφήσεων της συνείδησης γυναικών, καθεμία από τις αναγνώσεις αυτές συνιστά παιδαγωγική πρα-

κτική, η οποία λειτουργεί μέσω της ονοματοθεσίας των εξουσιαστικά φορτισμένων διαφορών, ιδιαιτεροτήτων και συναφειών που δομούν τα πολυδύναμα τεχνουργήματα αλλαγής του κόσμου τα οποία αποκαλούνται «εμπειρία γυναικών». Στη διαφορά έγκειται η αθεράπευτη απώλεια της ψευδαίσθησης του ενός.

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ

*Διαφορική πολιτική για ανίδιες/
ανιδιοποιημένες άλλες*

«Φύλο» για ένα μαρξιστικό λεξικό: η έμφυλη πολιτική μιας λέξης

Η Νόρα Ρέθτζελ από την αυτόνομη κολεκτίβα γυναικών του δυτικογερμανικού ανεξάρτητου μαρξιστικού περιοδικού *Das Argument* μου ζήτησε το 1983 με επιστολή της να γράψω ένα «λήμμα κλειδί» για ένα νέο μαρξιστικό λεξικό. Μια συντακτική ομάδα προερχόμενη από το *Das Argument* είχε αναλάβει το φιλόδοξο σχέδιο να μεταφράσει στα γερμανικά το πολύτομο *Dictionnaire Critique du Marxism* (Labica και Benussen 1985) και να ετοιμάσει ένα ξεχωριστό γερμανικό παράρτημα που θα εισήγαγε ιδίως τα νέα κοινωνικά κινήματα τα οποία απουσίαζαν από τη γαλλική έκδοση.¹ Τα κινήματα αυτά προκάλεσαν επανάσταση στην κριτική κοινωνική θεωρία διεθνώς κατά την τελευταία εικοσαετία. Επίσης προκάλεσαν –και ως έναν βαθμό προκλήθηκαν από– επαναστάσεις στο πολιτικό ιδίωμα της ίδιας περιόδου. Όπως το διατύπωσε η Ρέθτζελ, «εμείς, δηλαδή η συντακτική ομάδα γυναικών, θα προτείνουμε μερικές λέξεις κλειδιά που λείπουν και θέλουμε να ξαναγραφτούν τα λήμματα για μερικές άλλες, επειδή οι γυναίκες

1. Το σχέδιο αποδείχτηκε αποκαρδιωτικά δύσκολο, τόσο ώστε το «παράρτημα» διαχωρίστηκε από το μεταφραστικό πρόγραμμα και ετοιμάζεται ως δίτομο αυτοτελές έργο, με τίτλο *Marxistisches Wörterbuch*, με τη γενική εκδοτική φροντίδα του Wolfgang F. Haug από το Ινστιτούτο Φιλοσοφίας του Ελεύθερου Πανεπιστημίου του Βερολίνου. Έχει εκατοντάδες συνεργάτες από τη Γερμανία και άλλες χώρες. Στις προγραμματισμένες λέξεις κλειδιά με ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τις φεμινίστριες περιλαμβάνονται εκτός των άλλων οι ακόλουθες, όπως αναφέρονται σε ένα κατάλογο του 1985: *Diskurs, Dritte Welt, Familie, Feminismus, feministische Theologie, Frauen, Frauenbewegung, Geschlecht, Homosexualität, Kulturarbeit, Kybernetik, Luxemburgismus, Marxismus-Feminismus, Natur, Ökologie, Patriarchat, Postmodernismus, Rasse, Rassismus, Repräsentation, Sex/gender System, Sexismus, Sexpol, Sisterhood, technologische Rationalität, weibliche Ästhetik* και *weibliche Bildung*. Όλα αυτά όντως δεν θα χαρακτηρίζονταν καθημερινό λεξιλόγιο του Μαρξ και του Ένγκελς. Όμως εντάσσονται πράγματι, και μάλιστα εμφατικά, σε ένα μαρξιστικό λεξικό του ύστερου 20ού αιώνα.

δεν εμφανίζονται όπου θα έπρεπε» (2 Δεκεμβρίου 1983, προσωπική συνομιλία). Τούτη η ευγενική και ήπια διατύπωση εντόπιζε έναν σπουδαίο στίβο φεμινιστικού αγώνα – τη διαμόρφωση ενός γλωσσικού κανόνα, την πολιτική και τα ιστορικά αφηγήματα στις εκδοτικές πρακτικές, συμπεριλαμβανομένων των καθιερωμένων έργων αναφοράς.

«Οι γυναίκες δεν εμφανίζονται όπου θα έπρεπε». Οι αμφισημίες της δήλωσης ήταν πολυδύναμες και ελκυστικές. Ορίστε μια ευκαιρία για συμμετοχή στη διαδικασία παραγωγής ενός κειμένου αναφοράς. Είχα στη διάθεσή μου μέχρι πέντε σελίδες για το λήμμα που μου ανατέθηκε: βιολογικό/κοινωνικό φύλο. Με παρορμητισμό απάντησα ότι αποδέχομαι το έργο.

Ευθύς αμέσως παρουσιάστηκε ένα πρόβλημα: είμαι αγγλόφωνη και γνωρίζω σε ποικίλους βαθμούς, αλλά ελλιπώς, τα γερμανικά, τα γαλλικά και τα ισπανικά. Τούτες οι κολοβές γλωσσικές μου ικανότητες αντικατοπτρίζουν την πολιτική μου θέση σε έναν κοινωνικό κόσμο διαστρεβλωμένο από τα ηγεμονικά σχέδια των Ηνωμένων Πολιτειών και την ένοχη άγνοια που χαρακτηρίζει τους βορειοαμερικανούς πολίτες, και ιδίως τους λευκούς. Τα αγγλικά, στην αμερικανική εκδοχή τους κυρίως, κάνουν διάκριση ανάμεσα στο sex (βιολογικό φύλο) και το gender (κοινωνικό φύλο ή απλώς φύλο). Για τούτη τη διάκριση έγιναν αιματηροί αγώνες σε πολλούς κοινωνικούς στίβους, όπως θα διαπιστώσουν οι αναγνώστες στην πραγμάτευση που ακολουθεί. Τα γερμανικά διαθέτουν μία μόνο λέξη, *Geschlecht*, η οποία στην πραγματικότητα δεν ταυτίζεται ούτε με το sex ούτε με το gender των αγγλικών. Επιπροσθέτως, στο πρόγραμμα του λεξικού, καθώς θα μεταφράζονταν τα λήμματα των ξένων συνεργατών στα γερμανικά, προτεινόταν να δίνεται κάθε λέξη κλειδί στα γερμανικά, στα κινεζικά (τόσο σε μορφή ιδεογράμματος όσο και σε μεταγραφή), στα αγγλικά, τα γαλλικά, τα ρωσικά (μόνο μεταγραμμένα) και στα ισπανικά. Σε τούτο τον κατάλογο έριχνε την επιβλητική σκιά του ένα αμάλγαμα της ιστορίας του μαρξισμού και του ιμπεριαλισμού. Κάθε λέξη κλειδί θα κληρονομούσε τις ιστορίες τους.

Τουλάχιστον γνώριζα ότι με το sex και το gender στα αγγλικά συνέβαινε κάτι διαφορετικό από ό,τι συνέβαινε στα *género*, *genre* και *Geschlecht*. Κύριες αιτίες για τις διαφορές τους αποτελούσαν οι ιδιαίτερες ιστορίες του γυναικείου κινήματος στις απέραντες παγκόσμιες περιοχές όπου τούτες οι γλώσσες αποτελούσαν στοιχείο της ζωντανής πολιτικής. Οι παλιοί ηγεμονικοί γραμματικοί –κι ανάμεσά τους οι σεξολόγοι– είχαν χάσει τον έλεγχο πάνω στο φύλο και στους διαρκώς αυξανόμενους συγγενείς του. Η Ευρώπη και η Βόρεια Αμερική δεν ήταν πια σε θέση να επιβάλουν πειθαρχία στη μοίρα των ιμπεριαλιστικών γλωσσών τους κατά τον 20ό αιώνα. Ωστόσο, δεν είχα ιδέα τι να κάνω με το πρόβλημα της διάκρισης βιολογικό/κοινωνικό φύλο στα ρωσικά ή τα κινεζικά. Σταδιακά επίσης γινόταν ολοένα πιο σαφές στο μυαλό μου ότι δεν είχα ιδέα τι να κάνω με τη διάκριση βιολογικού/κοινωνικού φύλου στα αγγλικά, ακόμη και στις Ηνωμέ-

νες Πολιτείες, και πολύ περισσότερο στον αγγλόφωνο κόσμο. Μόνο στις Ηνωμένες Πολιτείες υπάρχουν τόσο πολλές αγγλικές γλώσσες, και ξάφνου όλες τους έμοιαζαν σχετικές με τούτο το πεντασέλιδο κείμενο που είχα υποσχεθεί για ένα γερμανικό μαρξιστικό λεξικό, το οποίο αυτονομούνταν από τους γάλλους γονείς του προκειμένου να δώσει προσοχή στα νέα κοινωνικά κινήματα. Τα αγγλικά μου είχαν σημαδευτεί από τη φυλή, τη γενιά, το φύλο(!), την περιοχή, την τάξη, την εκπαίδευση και την πολιτική ιστορία. Πώς θα γινόταν *τα συγκεκριμένα* αγγλικά να αποτελέσουν μήτρα για όσα θα έγραφα σχετικά με το βιολογικό/κοινωνικό φύλο *γενικά*; Υπήρχε άραγε τέτοιο πράγμα, το «βιολογικό/κοινωνικό φύλο γενικά», έστω και με τη μορφή των λέξεων, και πολύ περισσότερο με οποιαδήποτε άλλη; Προφανώς όχι. Τούτα τα προβλήματα δεν ήταν άγνωστα στους συνεργάτες λεξικών, όμως εγώ ένιωθα –ας το παραδεχτώ– ένιωθα κότα, *πολιτικά* κότα. Ωστόσο, η πίεση του χρόνου αυξανόταν και η προθεσμία θα έληγε. Είχε φτάσει η στιγμή να πιάσω την πένα και να γράψω. Στο κάτω κάτω, στα τέλη του 20ού αιώνα, εμείς οι ίδιες είμαστε κυριολεκτικά ενσώματες τεχνολογίες γραφής. Τούτο αποτελεί στοιχείο της βίαιης συμπίεσης του φύλου στο βιολογικό φύλο και στη γλώσσα, στη βιολογία και στη σύνταξη, την οποία επέτρεψε η δυτική τεχνολογική.

Το 1985 χάρηκα κάπως όταν έμαθα ότι η συντακτική ομάδα στην πραγματικότητα ήθελε ένα λήμμα για το *σύστημα* βιολογικού/κοινωνικού φύλου. Αυτό βοηθούσε· η πρώτη χρήση του όρου εντοπιζόταν σε ένα συγκεκριμένο κειμενικό χωρίο – το εξαιρετικό δοκίμιο της Γκέιλ Ρούμπιν (Rubin 1975) που γράφτηκε όταν ήταν μεταπτυχιακή φοιτήτρια στο Πανεπιστήμιο του Μίσιγκαν με τίτλο «The traffic in women: notes on the political economy of sex». Μπορούσα λοιπόν απλώς να σκιαγραφήσω τη μοίρα του «συστήματος βιολογικού/κοινωνικού φύλου» κατά την έκρηξη σοσιαλιστικών και μαρξιστικών φεμινιστικών κινήσεων που είχαν αντλήσει από τη Ρούμπιν. Η σκέψη ήταν ελάχιστη παρήγορη. Πρώτον, σύμφωνα με τις οδηγίες των επιμελητριών, κάθε λέξη κλειδί έπρεπε να τοποθετηθεί σε σχέση με το συνολικό έργο των Μαρξ και Ένγκελς, ανεξάρτητα από το αν είχαν χρησιμοποιήσει αυτήν ακριβώς. Ο Μαρξ θα διασκέδαζε, νομίζω, με το νεκρό χέρι που οδηγούσε τον ζωντανό κέρσορα πάνω στην οθόνη. Δεύτερον, όσοι υιοθέτησαν τη διατύπωση της Ρούμπιν, το έκαναν μέσω πολλαπλών ιστοριών, συμπεριλαμβανομένων των ακαδημαϊκών και των πολιτικών ενδιαφερόντων τους. Οι αμερικανίδες λευκές σοσιαλίστριες φεμινίστριες δημιούργησαν το πιο πρόδηλο σώμα κειμένων για να ανιχνευτεί το «σύστημα βιολογικού/κοινωνικού φύλου» με τη στενή έννοια. Το γεγονός αυτό από μόνο του δεν ήταν λύση αλλά ένα σύνθετο πρόβλημα. Μεγάλο μέρος της προκλητικότερης φεμινιστικής θεωρίας στην τελευταία εικοσαετία επέμεινε στους δεσμούς του βιολογικού φύλου και της *φυλής* με τρόπους που προβληματιζούσαν τις ωδίνες του συστήματος βιολογικού/κοινωνικού φύλου σε έναν λόγο εστιασμένο περισσότερο

στη συνύφανση του κοινωνικού φύλου με την τάξη.² Φαινόταν σπάνιο για τη φεμινιστική θεωρία να διατηρεί σε κοινά αναλυτικά συμφραζόμενα τη φυλή, το βιολογικό/κοινωνικό φύλο και την τάξη – παρ’ όλες τις αγαθές προθέσεις, τις ποικίλες αποχρώσεις των συγγραφέων και τις παρατηρήσεις σε προλόγους κάθε είδους. Επιπροσθέτως, οι φεμινίστριες έχουν πολλούς λόγους για να επιχειρηματολογήσουν τόσο υπέρ ενός συστήματος φυλής/φύλου όσο και υπέρ ενός συστήματος βιολογικού/κοινωνικού φύλου, ενώ αυτά τα δύο δεν αποτελούν αναλυτική χειρονομία ίδιου είδους. Και, πάλι, τι συνέβη στην τάξη; Συσσωρεύονται οι ενδείξεις που στοιχειοθετούν την ανάγκη για μια θεωρία της «διαφοράς» με γεωμετρικές, θεωρητικά παραδείγματα και συλλογιστικές που θα ξεφεύγουν από τα δίπολα, τις διαλεκτικές και τα παντοειδή μοντέλα που στηρίζονται στη διάκριση φύση/πολιτισμός. Ειδάλλως οι τριάδες θα ανάγονται πάντοτε σε διάδες, οι οποίες θα μετατρέπονται ευθύς αμέσως σε μοναχικές πρωτοποριακές μονάδες. Και δεν πρόκειται κανείς να μάθει να μετρά μέχρι το τέσσερα. Τούτα τα πράγματα έχουν βαρύνουσα πολιτική σημασία.

Επίσης, γνώριζα πως θα έπρεπε να επιχειρήσω μια ριψοκίνδυνη περιήγηση στη σεξολογία, την ιατρική ή τη βιολογία, έστω κι αν ο Μαρξ και ο Ένγκελς –ή η Γκέιλ Ρούμπιν εν προκειμένω– δεν το είχαν κάνει συζητώντας για το βιολογικό/κοινωνικό φύλο ή για το γυναικείο ζήτημα. Ταυτόχρονα, ήταν ολοφάνερο ότι και άλλα ΣΠΟΥΔΑΙΑ ρεύματα σύγχρονης φεμινιστικής γραφής για το βιολογικό φύλο, τη σεξουαλικότητα και το κοινωνικό φύλο σφιχτοπλέκονταν διαρκώς ακόμη και με την πιο μετριοπαθή ερμηνεία της αποστολής που μου είχε ανατεθεί. Τα περισσότερα από αυτά, και ίσως τα γαλλικά και τα βρετανικά ψυχαναλυτικά και λογοτεχνικά ρεύματα ιδίως, δεν εμφανίζονται στο λήμμα μου για το

2. Εδώ αναδεικνύεται ένα περίεργο γλωσσικό στοιχείο: δεν υπάρχει γλωσσικό σημάδι που να διακρίνει ανάμεσα στη (βιολογική) φυλή και στην (πολιτισμική) φυλή, όπως υπάρχει για το (βιολογικό) φύλο και το (πολιτισμικό) φύλο, παρόλο που οι διπολισμοί φύση/πολιτισμός και βιολογία/κοινωνία διαποτίζουν τον δυτικό λόγο περί φυλής. Η γλωσσική κατάσταση διαφωτίζει την πολύ πρόσφατη και άνηση είσοδο του φύλου στο πολιτικό ιδίωμα, σε αντιδιαστολή με το γραμματικό. Ο μη φυσικός χαρακτήρας της φυλής –που είναι πάντοτε μια απολύτως και ολοκληρωτικά αυθαίρετη πολιτισμική κατασκευή– μπορεί να τονιστεί με αφετηρία την έλλειψη ενός γλωσσικού σημαντήρα. Εξίσου εύκολα όμως, αυτό αποτελεί γλωσσική πρόσκληση για την ολοκληρωτική σύμπτυξη της κατηγορίας της φυλής με το βιολογισμό. Όλα αυτά τα ζητήματα συνεχίζουν να περιστρέφονται γύρω από τον ανεξέταστο τρόπο λειτουργίας της αριστοτελικής λογικής που διαπνέεται από παραγωγισμό και αποτελεί θεμελιώδες στοιχείο μεγάλου μέρους του δυτικού λόγου. Σε τούτη τη γλωσσική, πολιτική και ιστορική μήτρα, η ύλη και η μορφή, η πράξη και η δυναμικότητα, το ανεπεξέργαστο υλικό και το ολοκληρωμένο προϊόν διαδραματίζουν τα κλιμακωνόμενα δράματά τους για την παραγωγή και την ιδιοποίηση. Εδώ τα υποκείμενα και τα αντικείμενα γεννιούνται και επανενσαρκώνονται επ’ άπειρον.

Geschlecht. Το λήμμα που ακολουθεί γενικότερα εστιάζει στα κείμενα αμερικανίδων φεμινιστριών. Κι αυτό είναι σκανδαλώδες.³

Σε όσα ακολουθούν λοιπόν είναι εμφανή τα παράδοξα άλματα των συνεχών ανακατασκευών τους επί μία εξαετία. Τα χάσματα και οι τραχιές αιχμές, καθώς και η γενικευτική μορφή ενός εγκυκλοπαιδικού λήμματος, θα πρέπει να επιστήσουν την προσοχή στις πολιτικές και συμβατικές διαδικασίες της τυποποίησης. Τα λειασμένα αποσπάσματα είναι κατά πάσα πιθανότητα τα πιο αποκαλυπτικά: στην πραγματικότητα συγκαλύπτουν τις διαφωνίες σε ένα ιδιαίτερα διαφιλονικούμενο πεδίο. Ίσως μόνον εγώ χρειαζόμουν ένα χειροπιαστό μάθημα για το πόσο προβληματικό μπορεί να είναι ένα λήμμα για οποιαδήποτε «λέξη κλειδί». Υποψιάζομαι

3. Παρότι δεν αλληλοαποκλείονται, το ιδίωμα του «φύλου» στον ευρωαμερικανικό φεμινιστικό λόγο συνήθως αντιστοιχεί στο ιδίωμα της «έμφυλης θέσης υποκειμένου» και της «έμφυλης διαφοράς» στα ευρωπαϊκά κείμενα. Για τις διατυπώσεις του βρετανικού μαρξιστικού φεμινισμού σχετικά με το «έμφυλο υποκείμενο στην πατριαρχία», βλ. Kuhn και Wolpe (1978), Marxist-Feminist Literature Collective (1978), Brown και Adams (1970), το περιοδικό *m/f Barrett* (1980). Οι γερμανικές σοσιαλιστικές-φεμινιστικές θέσεις για τη σεξουαλικοποίηση τόνισαν τη διαλεκτική της εμπρόθετης δράσης των γυναικών στη διαδικασία κατασκευής εαυτού, τους ήδη δομημένους κοινωνικούς καθορισμούς και τις μερικές αναδομήσεις. Τούτη η βιβλιογραφία εξετάζει πώς οι γυναίκες δημιουργούν τους εαυτούς τους μέσα σε υφιστάμενες δομές, προκειμένου να βρουν το σημείο όπου ενδέχεται να είναι πιθανή η αλλαγή. Αν οι γυναίκες θεωρητικοποιηθούν ως παθητικά θύματα του βιολογικού και του κοινωνικού φύλου ως συστήματος κυριαρχίας, δεν θα είναι δυνατόν να διατυπωθεί καμία θεωρία απελευθέρωσης. Έτσι, δεν θα πρέπει να επιτραπεί στη θεωρία της κοινωνικής κατασκευής για το ζήτημα του φύλου να μετατραπεί σε κλειστή ντετερμινιστική θεωρία (Haug 1980, 1982· Haug κ.ά. 1983, 1987· Mouffe 1983). Οι γυναίκες στην κολεκτίβα που συγγράφει τα δημοσιεύματα του *Frauenformen*, αναζητώντας μια θεωρία εμπειρίας, του πώς οι γυναίκες ενεργά σωματοποιούν τον εαυτό τους, επέμειναν σε μια περιγραφική/θεωρητική πρακτική που καταδεικνύει «τους τρόπους με τους οποίους ζούμε τον εαυτό μας με σωματικούς όρους» (Haug κ.ά. 1987: 30). Ανέπτυξαν μια μέθοδο που ονομάζεται «μνημονική εργασία» και δίνει έμφαση στα γραπτά αφηγήματα για «κάποιον ξένο», «μνημονεύόμενο» παρελθοντικό εαυτό που κρίνονται συλλογικά, ενώ παράλληλα προβληματοποιούν τις αυταπάτες των παραδοχών που προϋποτίθενται στην αυτοβιογραφία και σε άλλες αιτιολογικές ερμηνείες. Το πρόβλημα είναι να ερμηνευτεί η εμφάνιση «του ίδιου του σεξουαλικού ως διαδικασίας που παράγει την εισδοχή των γυναικών σε καθορισμένες κοινωνικές πρακτικές, καθώς και την υποταγή τους μέσα σ' αυτές» (Haug κ.ά. 1987: σ. 33). Είναι παράδοξο ότι οι γυναίκες, εφόσον αυτοσυγκροτούνται ως σεξουαλικοποιημένες, ως γυναίκα, δεν μπορούν να λογοδοτούν για τον εαυτό τους ή την κοινωνία (Haug κ.ά. 1987: σ. 27). Όπως όλες οι θεωρίες του βιολογικού φύλου, της σεξουαλικότητας και του κοινωνικού φύλου που επισκοπούνται σε τούτη την προσπάθεια να συγγραφεί ένα κείμενο για ένα καθιερωμένο έργο αναφοράς, με αναπόφευκτη λειτουργία του τη συγκρότηση ενός κανόνα που περιλαμβάνει ορισμένα νοήματα σε βάρος άλλων, οι εκδοχές του *Frauenformen* επιμένουν να χρησιμοποιείται το κοινωνικό φύλο με τη μορφή του ρηματικού ονόματος ή του ρήματος αντί για το συντελεσμένο όνομα. Το ουσιαστικό. Για τις φεμινίστριες κοινωνικό φύλο σημαίνει τη διαδικασία κατασκευής και διάλυσης «σωμάτων» μέσα σε έναν αμφισβητήσιμο κόσμο: μια ερμηνεία του κοινωνικού φύλου συνιστά θεωρία περί εμπειρίας ως σημαίνουσας και σημαντικής σωματοποίησης.

όμως ότι οι αδελφές και οι συντρόφισσές μου, κατά καιρούς, είχαν επίσης την τάση απλώς να πιστεύουν ό,τι έβρισκαν ανατρέχοντας σε ένα βιβλίο αναφοράς, αντί να θυμούνται πως τούτη η μορφή γραφής αποτελεί μία ακόμη διαδικασία για να κατοικηθούν πιθανοί κόσμοι – δοκιμαστικά, όλο ελπίδα, πολυφωνικά και πεπερασμένα. Τέλος, το λήμμα για τη λέξη κλειδί υπερέβαινε τις πέντε δακτυλόγραφες σελίδες και η κότα ξεπουπουλιάστηκε. Το σώμα έγινε ολόκληρο κείμενο και το όργανο εγγραφής δεν ήταν πένα αλλά ποντίκι. Τα νέα γεννητικά όργανα της γραφής θα προμηθεύσουν στην αναλύτρια τις μεταφορές της, καθώς το σύστημα βιολογικού/κοινωνικού φύλου προβαίνει στις παράδοξες μεταμορφώσεις του σε άλλους κόσμους εξουσιαστικά φορτισμένης διαφοράς με καθοριστικές συνέπειες.

Λέξη κλειδί: φύλο

Gender (αγγλικά), Geschlecht (γερμανικά), Genre (γαλλικά), Género (ισπανικά).

[Η ρίζα της αγγλικής, της γαλλικής και της ισπανικής λέξης προέρχεται από το λατινικό ρήμα *generare*, γεννώ, και το θέμα της λατινικής *gener-*, φυλή ή γένος. Μια απαρχαιωμένη σημασία του ρήματος «to gender» στα αγγλικά είναι «συνουσιάζομαι» (*Oxford English Dictionary*). Τα ουσιαστικά «Geschlecht», «gender», «genre» και «género» παραπέμπουν στις έννοιες του είδους, της γενικής κατηγορίας και της κλάσης. Η λέξη «gender» στα αγγλικά χρησιμοποιήθηκε αδιάκοπα με αυτή τη «γενική» έννοια τουλάχιστον από τον 14ο αιώνα. Οι λέξεις για το «gender» στα γαλλικά, τα γερμανικά, τα ισπανικά και τα αγγλικά παραπέμπουν σε γραμματικές και λογοτεχνικές κατηγορίες. Οι σύγχρονες λέξεις στα αγγλικά και τα γερμανικά, «gender» και «Geschlecht», συναρτώνται στενά με έννοιες του βιολογικού φύλου, της σεξουαλικότητας, της έμφυλης διαφοράς, της τεκνογονίας, της γέννησης κ.ο.κ., ενώ η γαλλική και η ισπανική, όπως φαίνεται, δεν συνδέονται εξίσου εύκολα με αυτά τα νοήματα. Λέξεις συναφείς με το «gender» εμπλέκονται σε έννοιες συγγένειας, φυλής, βιολογικής ταξινόμησης, γλώσσας και εθνικότητας. Το ουσιαστικό «Geschlecht» φέρει τις σημασίες βιολογικό φύλο, ρίζα καταγωγής, φυλή και οικογένεια, ενώ στη μορφή επιθέτου το «geschlechtlich» μεταφρασμένο στα αγγλικά σημαίνει ταυτόχρονα έμφυλος και ανήκων στο γένος. Το «gender» βρίσκεται στην καρδιά της κατασκευής συστημάτων διαφοράς και των ταξινομήσεών τους. Η σύνθετη διαφοροποίηση και η συγχώνευση των όρων για το «βιολογικό» και το «κοινωνικό» φύλο αποτελούν στοιχείο της πολιτικής ιστορίας των λέξεων. Σταδιακά, ιατρικά νοήματα συναφή με το «βιολογικό φύλο» στα αγγλικά σωρεύονται στο «κοινωνικό φύλο» κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα. Τα ιατρικά, ζωολογικά, γραμματικά και φιλολογικά νοήματα αποτέλεσαν αντικείμενο αντιπαράθεσεων στα σύγχρονα φεμινιστικά ρεύματα. Τα κοινά κατηγορικά φυλετικά και έμφυλα νοήματα του κοινωνικού φύλου υποδεικνύουν τις συνυφασμένες νεωτερι-

κές ιστορίες της αποικιοκρατικής, της ρατσιστικής και της σεξουαλικής καταπίεσης σε συστήματα παραγωγής και εγγραφής των σωμάτων, καθώς και τους συνεπακόλουθους απελευθερωτικούς και αντιτασσόμενους λόγους. Η δυσκολία να χωρέσουν η φυλετική και η έμφυλη καταπίεση στις μαρξιστικές θεωρίες για την τάξη έχει τις αναλογίες της στην ιστορία των ίδιων των λέξεων. Το υπόβαθρο αυτό παίζει ουσιαστικό ρόλο στην κατανόηση των αντηχήσεων που έχει η θεωρητική έννοια του «συστήματος βιολογικού/κοινωνικού φύλου», που δημιουργήθηκε από δυτικές αγγλόφωνες φεμινίστριες στη δεκαετία του 1970.⁴ Οι φεμινιστικές θεωρίες για το φύλο σε όλες τις εκδοχές τους επιχειρούν να αρθρώσουν την ιδιαιτερότητα των μορφών καταπίεσης που ασκούνται στις γυναίκες στα πολιτισμικά συμφραζόμενα που αναδεικνύουν σε περίοπτη θέση τη διάκριση του βιολογικού από το κοινωνικό φύλο. Τούτη η περίοπτη θέση εξαρτάται από ένα συσχετικό σύστημα νοημάτων που ομαδοποιούνται με άξονα μια οικογένεια διπολικών ζευγών: φύση/πολιτισμός, φύση/ιστορία, φυσικό/ανθρώπινο, πρώτη ύλη/προϊόν. Τούτη η αλληλεξάρτηση από ένα βασικό δυτικό πολιτικοφιλοσοφικό πεδίο διπολικών αντιθέσεων –ανεξάρτητα από το αν κατανοείται λειτουργικά, διαλεκτικά, δομικά ή ψυχαναλυτικά– καθιστά προβληματικές τις αξιώσεις για καθολική εφαρμογή των εννοιών που περιστρέφονται γύρω από το βιολογικό και το κοινωνικό φύλο: το ζήτημα αυτό εντάσσεται στην τωρινή συζήτηση για τη διαπολιτισμική καταλληλότητα των ευρωαμερικανικών εκδοχών φεμινιστικής θεωρίας (Strathern 1988). Η αξία μιας αναλυτικής κατηγορίας δεν ακυρώνεται αναγκαστικά από την κριτική επίγνωση της ιστορικής ιδιαιτερότητας και των πολιτισμικών ορίων της. Οι φεμινιστικές έννοιες του φύλου, όμως, θέτουν με οξύτητα τα προβλήματα της πολιτισμικής σύγκρισης, της γλωσσικής μετάφρασης και της πολιτικής αλληλεγγύης.]

Ιστορία

Πώς αρθρώνεται το πεδίο του προβλήματος στα κείμενα του Μαρξ και του Ένγκελς. Από μία κριτική πολιτική διάσταση, η έννοια του φύλου αρθρώθηκε και σταδιακά αμφισβητήθηκε και θεωρητικοποιήθηκε στο πλαίσιο των φεμινιστικών

4. Η Τζόαν Σκοτ (Scott 1988: 28-50) έγραψε μια διεισδυτική πραγματεία για την ανάπτυξη του φύλου ως θεωρητικής κατηγορίας στον γνωστικό κλάδο της ιστορίας. Παρατήρησε τη μακρόχρονη ιστορία που έχει το παιχνίδι με τη διαφορά φύλου όπως δηλώνεται στη γραμματική για να γίνονται μεταφορικά νύξεις για το βιολογικό φύλο ή το χαρακτήρα (Scott 1988: 28). Η Σκοτ παραθέτει ως μότο στο άρθρο της την επιμονή του *Fowler's Dictionary of Modern English Usage* ότι η χρήση της λέξης «gender» με τη σημασία του αρσενικού ή του θηλυκού φύλου είναι είτε λανθασμένη είτε σκωπτική. Η εντολή αυτή σφύζει από ειρωνεία. Ένα όφελος της κληρονομιάς που πήραν οι φεμινιστικές χρήσεις του gender από τη γραμματική είναι ότι στον τομέα αυτόν ο όρος «κατανοείται ως μέθοδος ταξινόμησης φαινομένων, ως κοινωνικά συμφωνημένο σύστημα διακρίσεων αντί να θεωρείται αντικειμενική περιγραφή έμφυτων γνωρισμάτων» (Scott 1988: 29).

κινήματων γυναικών μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Η σύγχρονη φεμινιστική έννοια του φύλου δεν ανιχνεύεται στα γραπτά του Μαρξ και του Ένγκελς, παρόλο που τα κείμενα και άλλες πρακτικές τους, καθώς και τα κείμενα και οι πρακτικές άλλων θεωρητικών της μαρξιστικής παράδοσης, λειτούργησαν σαφώς ως σημαντικά εργαλεία, αλλά και ως εμπόδια για τη μετέπειτα πολιτικοποίηση και τη θεωρητικοποίηση του φύλου. Παρά τις σημαντικές διαφορές τους, όλα τα σύγχρονα φεμινιστικά νοήματα του φύλου έχουν τις ρίζες τους στον ισχυρισμό της Σιμόν ντε Μπωβουάρ ότι «δεν γεννιέσαι γυναίκα» (de Beauvoir 1949· 1952: 249), καθώς και στις μεταπολεμικές κοινωνικές συνθήκες που επέτρεψαν ποικίλες μορφές συγκρότησης των γυναικών ως συλλογικού ιστορικού υποκειμένου εν τω γίνεσθαι. Το φύλο είναι μια έννοια που αναπτύχθηκε προκειμένου να αντιπαρατεθεί στη φυσικοποίηση της έμφυλης διαφοράς σε πολλούς αγωνιστικούς στίβους. Η φεμινιστική θεωρία και πρακτική γύρω από το φύλο επιδιώκει να εξηγήσει και να μεταβάλει τα ιστορικά συστήματα της έμφυλης διαφοράς, με βάση την οποία οι «άντρες» και οι «γυναίκες» συγκροτούνται κοινωνικά και τοποθετούνται σε ιεραρχικές και ανταγωνιστικές σχέσεις. Εφόσον η έννοια του φύλου συσχετίζεται τόσο στενά με τη δυτική διάκριση ανάμεσα στη φύση και την κοινωνία ή στη φύση και την ιστορία, μέσω της διάκρισης μεταξύ βιολογικού και κοινωνικού φύλου, η σχέση των φεμινιστικών θεωριών για το φύλο με το μαρξισμό συνδέεται στενά με τη μοίρα των εννοιών της φύσης και της εργασίας στον κανόνα της μαρξιστικής παράδοσης και ευρύτερα στη δυτική φιλοσοφία.

Οι παραδοσιακές μαρξιστικές προσεγγίσεις δεν οδηγούν σε μια πολιτική έννοια του φύλου για δύο κυρίως λόγους: πρώτον, οι γυναίκες, καθώς και οι λαοί που είναι οργανωμένοι σε «τοπικές φυλές», τοποθετούνταν ασταθώς στο σύνορο του φυσικού και του κοινωνικού στα πιο γόνιμα έργα του Μαρξ και του Ένγκελς, έτσι ώστε οι προσπάθειές τους να ερμηνεύσουν την υποτελή θέση των γυναικών υπονομεύονταν από την κατηγορία του φυσικού καταμερισμού της εργασίας κατά φύλα, που εδράζεται στην ανεξέταστη έννοια της φυσικής ετεροφυλοφιλίας: δεύτερον, ο Μαρξ και ο Ένγκελς θεωρητικοποίησαν την οικονομική σχέση ιδιοκτησίας ως θεμέλιο της καταπίεσης των γυναικών στο γάμο, με τρόπο που η υποταγή των γυναικών μπορούσε να εξεταστεί με όρους καπιταλιστικών ταξικών σχέσεων αλλά όχι με όρους μιας ειδικής έμφυλης πολιτικής μεταξύ αντρών και γυναικών. Τούτο το επιχείρημα στην κλασική του διατύπωση εντοπίζεται στο έργο του Ένγκελς *Η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους* (Engels 1884). Η αναλυτική προτεραιότητα που έδινε ο Ένγκελς στην οικογένεια ως σχηματισμό διαμεσολάβησης ανάμεσα στις τάξεις και στο κράτος «συναιρούσε κάθε αυτοτελή εξέταση του διαχωρισμού των φύλων ως ανταγωνιστικού» (Coward 1983: 160).⁵

5. Για μια ολοκληρωμένη συζήτηση των εννοιών της οικογένειας και του γυναικειού ζητήματος στη μαρξιστική σκέψη από το 1848 μέχρι το 1930 περίπου, βλ. Coward (1983, κεφ. 5 και 6).

Παρότι ο Μαρξ και ο Ένγκελς επέμεναν στην ιστορική μεταβλητότητα των μορφών της οικογένειας και στη σπουδαιότητα που είχε το ζήτημα της υποταγής των γυναικών, δεν μπορούσαν να ιστορικοποιήσουν το βιολογικό και το κοινωνικό φύλο εκκινώντας από τη βάση της φυσικής ετεροφυλοφιλίας.

Η γερμανική ιδεολογία (μέρος Α', «Θέσεις για τον Φόνερμαχ») αποτελεί το σημαντικότερο σημείο όπου ο Μαρξ και ο Ένγκελς φυσικοποιούν τον καταμερισμό εργασίας κατά φύλα, καθώς δέχονται αξιωματικά τον προκοινωνικό καταμερισμό εργασίας στη σεξουαλική πράξη (στην ετεροφυλοφιλική συνουσία), τα υποτιθέμενα φυσικά σύστοιχά του στις αναπαραγωγικές δραστηριότητες αντρών και γυναικών στην οικογένεια, καθώς και τη συνεπακόλουθη ανικανότητα να τοποθετήσουν τις γυναίκες και τις σχέσεις τους με τους άντρες αναμφίλεκτα στην πλευρά της ιστορίας και του απολύτως κοινωνικού. Στα *Οικονομικά και Φιλοσοφικά χειρόγραφα του 1844* ο Μαρξ αναφέρεται στη σχέση άντρα και γυναίκας με το χαρακτηρισμό «η πιο φυσική σχέση ανθρώπου προς άνθρωπο» (Marx 1964β: 134). Τούτη η αξιωματική παραδοχή διατηρείται στον πρώτο τόμο του *Κεφαλαίου* (Marx 1964α: 351). Η ανικανότητα να ιστορικοποιηθεί πλήρως η εργασία των γυναικών είναι παράδοξη, αν λάβουμε υπόψη ότι η *Γερμανική ιδεολογία* και τα επόμενα έργα σκόπευαν να τοποθετήσουν την οικογένεια στο επίκεντρο της ιστορίας ως τόπο όπου αναδύονται οι κοινωνικές διαιρέσεις. Η βασική αυτή δυσκολία συνίστατο στην ανικανότητα να ιστορικοποιηθεί το ίδιο το βιολογικό φύλο· το βιολογικό φύλο, όπως και η φύση, λειτουργούσε αναλυτικά ως πρώτη ύλη ή ανεπεξέργαστο υλικό για το έργο της ιστορίας. Ο Ένγκελς στην *Καταγωγή της οικογένειας* (Engels 1884), που βασίστηκε στην έρευνα του Μαρξ σε εθνογραφικές μελέτες (Marx 1972), συστηματοποίησε τις απόψεις του δεύτερου για τις αλληλένδετες μεταβάσεις ανάμεσα στην οικογένεια, τις μορφές ιδιοκτησίας, την οργάνωση του καταμερισμού εργασίας και το κράτος. Ο Ένγκελς παραλίγο να θέσει τη βάση για τη θεωρητικοποίηση των ειδικών μορφών καταπίεσης των γυναικών στη λακωνική παραδοχή του ότι μια εξ ολοκλήρου υλιστική ανάλυση της παραγωγής και της αναπαραγωγής των άμεσων όρων ζωής αποκαλύπτει τον διττό χαρακτήρα τους: την παραγωγή των μέσων ύπαρξης και «την παραγωγή των ιδίων των ανθρώπινων όντων» (Engels 1884· 1972: 71). Η διερεύνηση του δεύτερου χαρακτηριστικού αποτέλεσε αφετηρία για πολλές ευρωαμερικανίδες μαρξίστριες και φεμινίστριες στις θεωρίες που διατύπωσαν για τον καταμερισμό εργασίας με βάση το βιολογικό/κοινωνικό φύλο.⁶

Το «γυναικείο ζήτημα» συζητιόταν εκτενώς σε πολλά ευρωπαϊκά μαρξιστικά κόμματα στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα. Η δεύτερη από τις δύο μαρξιστικές πραγματεύσεις για τη θέση των γυναικών που άσκησαν τη με-

6. Rubin (1975), Young και Levidow (1981), Harding (1983, 1986), HartsocK (1983α, 1983β), Hartmann (1981), O'Brien (1981), Chodorow (1978), Jaggar (1983).

γαλύτερη επιρροή γράφτηκε στο πλαίσιο του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος Γερμανίας: *Η γυναίκα στο σοσιαλισμό* του Αυγούστου Μπέμπελ (Bebel 1883· πρωτότυπο *Women in the Past, Present and Future* 1878). Η Αλεξάντρα Κολοτβάι βασίστηκε στον Μπέμπελ κατά τους αγώνες της για τη γυναικεία χειραφέτηση στη Ρωσία και τη Σοβιετική Ένωση· και στο πλαίσιο της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας η Κλάρα Τσέκιν, ηγετική μορφή της Σοσιαλιστικής Διεθνούς Γυναικών, ανέπτυξε τις θέσεις του Μπέμπελ στο έργο της «Το ζήτημα των εργατριών και των γυναικών στην εποχή μας» που έγραψε το 1889.⁷

Σύγχρονη προβληματική

Το θεωρητικό παράδειγμα της ταυτότητας κοινωνικού φύλου. Η αφήγηση για τις πολιτικές αναδιατυπώσεις του φύλου από τις δυτικές φεμινίστριες μετά τη δεκαετία του 1960 πρέπει να περάσει μέσα από τα νοήματα και τις τεχνολογίες του βιολογικού και του κοινωνικού φύλου, όπως κατασκευάστηκαν στις κανονικοποιητικές, φιλελεύθερες, παρεμβατικές και θεραπευτικές, εμπειριστικές και λειτουργιστικές επιστήμες της ζωής, κυρίως στις Ηνωμένες Πολιτείες, στις οποίες συμπεριλαμβάνονται η ψυχολογία, η ψυχανάλυση, η ιατρική, η βιολογία και η κοινωνιολογία. Το φύλο τοποθετήθηκε στέρεα σε μια ατομικιστική προβληματική μέσα στο πλαίσιο της ευρύτατης «παρότρυνσης στο λόγο» (Foucault 1976) για τη σεξουαλικότητα, που χαρακτήριζε την αστική, ανδροκρατική και ρατσιστική κοινωνία. Οι έννοιες και οι τεχνολογίες της «ταυτότητας του κοινωνικού φύλου» τεχνουργήθηκαν από αρκετές συνιστώσες: μια ανάγνωση του έργου του Φρόυντ που βασιζόταν στην έννοια του ενστίκτου· την εστίαση των σημαντικών σεξολόγων του 19ου αιώνα (Κραφτ-Έμπινγκ, Χάβελock Έλλις) και των μαθητών τους στη σεξουαλική παθολογία του σώματος και της ψυχής· τη συνεχή ανάπτυξη της βιοχημικής και φυσιολογικής ενδοκρινολογίας μετά τη δεκαετία του 1920· την ψυχοβιολογία των βιολογικών διαφορών των φύλων που αναπτυσσόταν με βάση τη συγκριτική ψυχολογία· τον πολλαπλασιασμό των υποθέσεων για τον ορμονικό, τον χρωμοσωμικό και τον νευρολογικό διμορφισμό των φύλων οι οποίες συνέκλιναν στη δεκαετία του 1950· τέλος, τις πρώτες χειρουργικές επεμβάσεις επαναπροσδιορισμού του φύλου που πραγματοποιήθηκαν γύρω στο 1960 (Linden 1981). Η πολιτική του «δεύτερου κύματος» του φεμινισμού γύρω από τον «βιολογικό ντετερμινισμό» έναντι της «θεωρίας της κοινωνικής κατασκευής» και από τη βιοπολιτική των διαφορών βιολογικού/κοινωνικού φύλου συνέβη στο πλαίσιο πεδίων λόγου που είχαν δομηθεί προηγουμένως από το θεωρητικό παράδειγμα της ταυτότητας του κοινωνικού φύλου, το οποίο αποκρυσταλλώθηκε στις δεκαετίες του 1950 και του 1960. Το θεωρητικό παράδειγμα

7. Βλ. *The Woman Question* (1951)· Marx και Aveling (1885-1886)· Kollontai (1977).

της ταυτότητας του κοινωνικού φύλου αποτελούσε μια λειτουργιστική και ουσιοποιητική εκδοχή της οξυδερκούς παρατήρησης που έκανε η Σιμόν ντε Μπωβουάρ στη δεκαετία του 1940 ότι «δεν γεννιέσαι γυναίκα». Χαρακτηριστικά, η κατασκευή τού τι θα λογιζόταν ως γυναίκα (ή άντρας) μετατράπηκε σε πρόβλημα για τους αστούς λειτουργιστές και τους προφεμινιστές υπαρξιστές στην ίδια ιστορική μεταπολεμική εποχή στην οποία τα κοινωνικά θεμέλια της ζωής των γυναικών μετασχηματίζονταν εκ βάθρων μέσα σε ένα παγκόσμιο καπιταλιστικό ανδροκρατικό σύστημα.

Το Ερευνητικό Πρόγραμμα για την Ταυτότητα Κοινωνικού Φύλου συστάθηκε στο πλαίσιο του ιατρικού κέντρου του Πανεπιστημίου του Λος Άντζελες στην Καλιφόρνια το 1958 με σκοπό τη μελέτη των αμφίφυλων και των διαφυλικών. Το έργο του ψυχαναλυτή Ρόμπερτ Στόλερ (Stoller 1968, 1976) πραγματευόταν και γενίκευε τα ευρήματα αυτού του πανεπιστημιακού ερευνητικού προγράμματος. Ο Στόλερ (Stoller 1964) εισήγαγε τον όρο «ταυτότητα κοινωνικού φύλου» στο Διεθνές Ψυχαναλυτικό Συνέδριο της Στοκχόλμης το 1963. Διατύπωσε την έννοια της ταυτότητας κοινωνικού φύλου στο πλαίσιο αναφοράς που διέκρινε τη βιολογία από τον πολιτισμό, έτσι ώστε το βιολογικό φύλο να συσχετιστεί με τα βιολογικά χαρακτηριστικά (ορμόνες, γονίδια, νευρικό σύστημα, μορφολογία) και το κοινωνικό φύλο με τον πολιτισμό (ψυχολογία, κοινωνιολογία). Το προϊόν των πολιτισμικών διεργασιών πάνω στη βιολογία ήταν το ουσιώδες ολοκληρωμένο εμφυλοποιημένο πρόσωπο – ο άντρας ή η γυναίκα. Με αφετηρία τη δεκαετία του 1950 ο ψυχοενδοκρινολόγος Τζον Μάνεϋ, ο οποίος εντέλει απέκτησε ως θεσμική βάση την Κλινική Ταυτότητας Κοινωνικού Φύλου της Ιατρικής Σχολής στο πανεπιστήμιο Τζονς Χόπκινς (έτος ίδρυσης 1965), σε συνεργασία με τη συνάδελφό του Άνκε Έρχαρντ, ανέπτυξε και εκλαΐκευσε μια εκδοχή του παραδείγματος του κοινωνικού φύλου που στηριζόταν στη θεωρία της αλληλεπίδρασης ανάμεσα σε νου και σώμα, στο οποίο το λειτουργιστικό μείγμα βιολογικών και κοινωνικών αιτιακών σχέσεων επέτρεψε να δημιουργηθούν χιλιάδες ερευνητικά και θεραπευτικά προγράμματα για τις «διαφορές βιολογικού/ κοινωνικού φύλου», συμπεριλαμβάνοντας χειρουργικές επεμβάσεις, συμβουλευτική, διδασκαλία, κοινωνικές υπηρεσίες και ούτω καθεξής. Το βιβλίο του Μάνεϋ και της Έρχαρντ με τίτλο *Man and Woman, Boy and Girl* (Money και Ehrhardt 1972) χρησιμοποιήθηκε ευρύτατα ως εγχειρίδιο σε κολέγια και πανεπιστήμια.

Η εκδοχή της διάκρισης φύση/πολιτισμός στο θεωρητικό παράδειγμα της ταυτότητας του κοινωνικού φύλου αποτέλεσε στοιχείο μιας ευρύτατης φιλελεύθερης αναδιατύπωσης των βιοεπιστημών και των κοινωνικών επιστημών, καθώς μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο οι δυτικές, επαγγελματικές και ιθύνουσες ελίτ απέσυραν τις επενδύσεις τους από τις προπολεμικές ερμηνείες του βιολογικού ρατσισμού. Τούτες οι αναδιατυπώσεις δεν κατάφεραν να εξετάσουν επισταμένα την πολιτική και κοινωνική ιστορία διπολικών κατηγοριών όπως η αντιδιαστολή

φύσης και πολιτισμού, άρα και βιολογικού/κοινωνικού φύλου, στον αποικιοκρατικό δυτικό λόγο. Ο λόγος αυτός δομούσε τον κόσμο ως αντικείμενο γνώσης με όρους ιδιοποίησης των φυσικών πόρων από τον πολιτισμό. Πολλές πρόσφατες αντιτασσόμενες, απελευθερωτικές βιβλιογραφικές παραγωγές επέκριναν τούτη την εθνοκεντρική επιστημολογική και γλωσσική διάσταση της κυριαρχίας όσων ενοικούν σε «φυσικές» κατηγορίες ή ζουν στα διαμεσολαβητικά σύνορα των διπολισμών (γυναίκες, έγχρωμοι, ζώα, το μη ανθρώπινο περιβάλλον) (Harding 1986: 163-196· Fee 1986). Οι θεωρητικοί του δευτέρου φεμινιστικού κύματος από νωρίς επέκριναν τη διπολική λογική του ζεύγους φύση/πολιτισμός, συμπεριλαμβάνοντας τις διαλεκτικές εκδοχές της μαρξιστικής-ανθρωπιστικής αφήγησης για την κυριαρχία, την ιδιοποίηση ή τη διαμεσολάβηση της «φύσης» από τον «άνθρωπο» μέσω της «εργασίας». Τούτες οι προσπάθειες όμως δίστασαν να συμπεριλάβουν πλήρως στην κριτική τους την παράγωγη διάκριση βιολογικού/κοινωνικού φύλου. Διάκριση που στάθηκε ιδιαίτερα χρήσιμη στην καταπολέμηση των διαπεραστικών βιολογικών ντετερμινισμών που αντιπαρατάσσονταν μονίμως στις φεμινίστριες κατά τους επιτακτικούς πολιτικούς αγώνες για τις «βιολογικές διαφορές φύλου» στα σχολεία, τους εκδοτικούς οίκους, τις κλινικές κ.ο.κ. Οι πρώιμες κριτικές, σε τούτη την ασφυκτική πολιτική ατμόσφαιρα, μοιραία δεν εστίασαν στην ιστορικοποίηση και την πολιτισμική σχετικοποίηση των «παθητικών» κατηγοριών του βιολογικού φύλου ή της φύσης. Επομένως, διατυπώσεις μιας ουσιώδους γυναικείας ή αντρικής ταυτότητας έμειναν σε επίπεδο ανάλυσης άθιχτες και πολιτικά επικίνδυνες.

Στην πολιτική και επιστημολογική προσπάθεια να αποσπαστούν οι γυναίκες από την κατηγορία της φύσης και να τοποθετηθούν στον πολιτισμό ως ιστορικά κατασκευασμένα και αυτοκατασκευαζόμενα κοινωνικά υποκείμενα, υπήρχε η τάση να μπαίνει σε καραντίνα η έννοια του κοινωνικού φύλου ώστε να προστατευτεί από τη λοίμωξη του βιολογικού φύλου. Κατά συνέπεια οι συνεχείς κατασκευές για το τι θεωρείται βιολογικό φύλο ή θηλυκό ήταν εξαιρετικά δύσκολο να θεωρητικοποιηθούν, εκτός από τις περιπτώσεις της «κακής επιστήμης» όπου το θηλυκό εμφανίζεται ως εκ φύσεως υποτελές. Η «βιολογία» έτεινε να δηλώνει το σώμα καθαυτό, αντί έναν κοινωνικό λόγο ανοιχτό σε παρέμβαση. Επομένως, οι φεμινίστριες επιχειρηματολόγησαν κατά του «βιολογικού ντετερμινισμού» και υπέρ της «θεωρίας της κοινωνικής κατασκευής», και στη διαδικασία επιχειρήσαν με μειωμένο δυναμισμό την αποδόμηση του τρόπου με τον οποίο τα σώματα, κι ανάμεσά τους τα κατηγοριοποιημένα ανάλογα με τη φυλή ή το φύλο σώματα, παρουσιάζονται ως αντικείμενα γνώσης και τόποι παρέμβασης στη «βιολογία». Σε άλλες περιπτώσεις, οι φεμινίστριες μερικές φορές επικύρωσαν τις κατηγορίες φύση και σώμα θεωρώντας τες τόπους αντίστασης στις ιστορικές κυριαρχίες, όμως τούτες οι καταφάσεις έτειναν να συσκοτίζουν την *κατηγορική* και υπερκαθορισμένη όψη της «φύσης» ή του «θηλυκού σώματος» ως εφοδίων

για μια αντιτασσόμενη ιδεολογία. Αντίθετα, η φύση έμοιαζε να βρίσκεται κάπου εκεί έξω, ένα απόθεμα προς διαφύλαξη από τις παραβιάσεις της πολιτισμικής προόδου γενικότερα. Αντί να σημαδεύει κάποιον κατηγορικά καθορισμένο πόλο, η «φύση» ή το «σώμα της γυναίκας» πολύ εύκολα σημαίνουν τότε τον σωτήριο πυρήνα της πραγματικότητας που μπορεί να διακριθεί από τις κοινωνικές επιβολές της πατριαρχίας, του ιμπεριαλισμού, του καπιταλισμού, του ρατσισμού, της ιστορίας, της γλώσσας. Τούτη την καταστολή της *κατασκευής* της κατηγορίας «φύση» μπορούν να τη χρησιμοποιήσουν, και τη χρησιμοποίησαν, τόσο οι φεμινιστικές απόπειρες να θεωρητικοποιηθούν η εμπρόθετη δράση των γυναικών και η υπόστασή τους ως κοινωνικών υποκειμένων, όσο και οι αντίπαλες επιχειρηματολογίες.

Η Τζούντιθ Μπάτλερ (Butler 1989) υποστήριξε ότι ο λόγος για την ταυτότητα του κοινωνικού φύλου είναι εγγενής στις μυθοπλασίες της ετεροφυλοφιλικής συνοχής και ότι οι φεμινίστριες πρέπει να μάθουν να παράγουν αφηγηματική νομιμότητα από ένα ολόκληρο εύρος μη συνεκτικών φύλων. Ο λόγος περί ταυτότητας κοινωνικού φύλου είναι επίσης εγγενής στον φεμινιστικό ρατσισμό, ο οποίος επιμένει στη μη αναγωγιμότητα και στην ανταγωνιστική σχέση ανάμεσα στις συμπαγείς γυναίκες και τους συμπαγείς άντρες. Ο σκοπός είναι να «αποπιστοποιηθούν» οι αναλυτικές κατηγορίες, όπως το βιολογικό φύλο ή η φύση, που οδηγούν στη μονοσημία. Τούτη η χειρονομία θα εξέθετε ως ψευδαίσθηση την ύπαρξη ενός οργανωτικού ενδόμυχου έμφυλου πυρήνα και θα παρήγαγε ένα πεδίο φυλετικής και έμφυλης διαφοράς ανοιχτό στην ανασηματοδότηση. Πολλές φεμινίστριες αντιστάθηκαν σε χειρονομίες σαν κι αυτές που συστήνει θερμά η Μπάτλερ, φοβούμενες μην τυχόν χάσουν μια έννοια εμπρόθετης δράσης για τις γυναίκες, καθώς η έννοια του υποκειμένου θα φθίνει από την επίθεση στους ταυτοτικούς πυρήνες και τις συστατικές τους μυθοπλασίες. Η Μπάτλερ ωστόσο υποστήριξε ότι η εμπρόθετη δράση αποτελεί θεσμισμένη πρακτική σε ένα πεδίο δημιουργικών περιορισμών. Μια έννοια συμπαγούς μύχιου εαυτού, είτε επιτυχάνεται (ως πολιτισμική) είτε είναι έμφυτη (ως βιολογική), συνιστά περιττή κανονιστική μυθοπλασία – ανασταλτική στην πραγματικότητα – για το φεμινιστικό σχέδιο να παραχθεί καταφατικά μια σύνθετη εμπρόθετη δράση και ευθύνη.

Μια συναφής «κανονιστική μυθοπλασία», βασική για τις δυτικές έννοιες του κοινωνικού φύλου επιμένει ότι η μητρότητα είναι φυσική, ενώ η πατρότητα πολιτισμική: οι μητέρες κάνουν μωρά από τη φύση τους, βιολογικά. Η μητρότητα είναι γνωστή με την πρώτη ματιά: η πατρότητα συνάγεται. Αναλύοντας τις έννοιες και τις πρακτικές φύλου στους Μελανήσιους, η Στραθέρν (Strathern 1988: 311-339), πάσχισε ιδιαίτερα να καταδείξει τόσο τον εθνοκεντρισμό της δυτικής αυτονόητης παραδοχής ότι «οι γυναίκες κάνουν μωρά» όσο και τον αναγωγικό χαρακτήρα *κάθε* όρασης. Κατέδειξε τον παραγωγισμό στον πυρήνα της πίστης ότι οι γυναίκες κάνουν παιδιά (καθώς και του αντίστοιχού της, ότι ο άντρας κά-

νει τον εαυτό του), που ενυπάρχει στις δυτικές διατυπώσεις για το κοινωνικό και το βιολογικό φύλο. Η Στραθέρν υποστήριξε ότι οι γυναίκες και οι άντρες στην ομάδα των Χάγκεν, στα υψίπεδα της Παπούα Νέας Γουινέας, δεν υφίστανται σε σταθερές καταστάσεις ως υποκείμενα και αντικείμενα όπως θα γίνονταν αντιληπτοί σε αριστοτελικά, εγγελιανά, μαρξιστικά ή φροϋδικά εννοιολογικά πλαίσια. Η εμπρόθετη δράση στους Χάγκεν διαθέτει διαφορετική δυναμική και γεωμετρία. Για τους δυτικούς, κεντρική συνέπεια των εννοιών σχετικά με τη διαφορά κοινωνικού φύλου είναι ότι ένα πρόσωπο μπορεί να μετατραπεί σε αντικείμενο από ένα άλλο πρόσωπο και να του κλαπεί η υπόστασή του/της ως υποκειμένου. Η κατάσταση που προσιδιάζει σε ένα δυτικό πρόσωπο είναι να έχει κυριότητα εαυτού, να κατέχει και να κρατά έναν ταυτοτικό πυρήνα σαν να ήταν κτήμα του. Τούτο το κτήμα μπορεί να κατασκευάζεται από ποικίλες πρώτες ύλες μέσα στο χρόνο, δηλαδή μπορεί να αποτελεί πολιτισμική παραγωγή, είτε μπορεί να κατέχεται εκ γενετής. Η ταυτότητα κοινωνικού φύλου είναι ένα τέτοιο κτήμα. Το να μην έχεις κυριότητα του εαυτού σου σημαίνει ότι δεν είσαι υποκείμενο, κι επομένως δεν διαθέτεις εμπρόθετη δράση. Η εμπρόθετη δράση ακολουθεί διαφορετικά μονοπάτια για την ομάδα των Χάγκεν, που ως πρόσωπα «συντίθενται από πολλά έμφυλα μέρη ή από πολλαπλά έμφυλα πρόσωπα, που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους ως δωρητές και δέκτες, καθώς διατηρείται η ροή των συστατικών στοιχείων μέσω του σώματος» (Douglas 1989: 17). Η σεξιστική κυριαρχία μεταξύ προσώπων είναι δυνατόν να υπάρξει, και αυτό συμβαίνει συστηματικά, όμως δεν μπορεί να σκιαγραφηθεί ή να συζητηθεί με τις ίδιες αναλυτικές χειρονομίες που θα ταίριαζαν σε πολλά δυτικά κοινωνικά νοηματικά πεδία (Strathern 1988: 334-339). Η Μπάτλερ θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει –με προσοχή– τα εθνογραφικά επιχειρήματα της Στραθέρν προκειμένου να εικονογραφήσει έναν τρόπο να διασκορπίζεται η συνοχή φύλου χωρίς να χάνεται η δύναμη της εμπρόθετης δράσης.

Επομένως, η διαρκής χρησιμότητα της διάκρισης βιολογικού/κοινωνικού φύλου ως τακτικής στις βιοεπιστήμες και τις κοινωνικές επιστήμες είχε ολέθριες συνέπειες για μεγάλο μέρος της φεμινιστικής θεωρίας, καθώς την πρόσδεσε σε ένα φιλελεύθερο και λειτουργιστικό θεωρητικό παράδειγμα, παρά τις επανειλημμένες προσπάθειες υπέρβασης των ορίων αυτών σε μια πλήρως πολιτικοποιημένη και ιστορικοποιημένη έννοια του κοινωνικού φύλου. Η αποτυχία εν μέρει έγκειται στο ότι δεν ιστορικοποιήθηκαν ούτε σχετικοποιήθηκαν το βιολογικό φύλο και οι ιστορικές και οι επιστημολογικές ρίζες της αναλυτικής λογικής που υπονοούνταν από τη διάκριση βιολογικού/κοινωνικού φύλου και σε κάθε σκέλος του ζεύγους. Στο επίπεδο αυτό τα όρια του σύγχρονου φεμινισμού στη θεωρητικοποίηση και στον αγώνα για τις εμπειρικές βιοεπιστήμες και κοινωνικές επιστήμες μοιάζουν με την ανικανότητα του Μαρξ και του Ένγκελς να αποδεσμευτούν από τον φυσικό κατά φύλα καταμερισμό εργασίας στο πλαίσιο της

ετεροφυλοφιλίας, παρά την αξιοθαύμαστη προγραμματική τους πρόθεση να ιστοριοκοιήσουν την οικογένεια.

Ο λόγος για τις διαφορές βιολογικού/κοινωνικού φύλου άνηθε στην κοινωνιολογική και την ψυχολογική βιβλιογραφία των Ηνωμένων Πολιτειών στη δεκαετία του 1970 και του 1980. [Αυτό καταδεικνύεται, για παράδειγμα, από τη συχνότητα με την οποία εμφανίζεται το κοινωνικό φύλο ως λέξη κλειδί στις συνόψεις των άρθρων που ευρετηριάζονται στο *Sociological Abstracts* (από 0 λήμματα μεταξύ 1966 και 1970 έφτασε τα 724 λήμματα μεταξύ του 1981 και του 1985), και στο *Psychological Abstracts* (από 50 λήμματα στις συνόψεις ανάμεσα στο 1966 και το 1970 έφτασε τα 1.326 λήμματα από το 1981 μέχρι το 1985)]. Η άνηθηση αποτελεί στοιχείο μιας ακμάζουσας πολιτικής και επιστημονικής αντιπαράθεσης για την κατασκευή του κοινωνικού και του βιολογικού φύλου ως κατηγοριών και αναδυόμενων ιστορικών πραγματικοτήτων, στην οποία η φεμινιστική γραφή απέκτησε εξέχουσα θέση γύρω στα μέσα της δεκαετίας του 1970, κυρίως σε κριτικές ενάντια στον «βιολογικό ντετερμινισμό» και στη σεξιστική επιστήμη και τεχνολογία, ιδίως στη βιολογία και την ιατρική. Πολλές φεμινίστριες (ανάμεσά τους πολλές σοσιαλίστριες και μαρξίστριες φεμινίστριες), τοποθετημένες εντός του διπολικού επιστημολογικού πλαισίου αναφοράς φύση/πολιτισμός και βιολογικό/κοινωνικό φύλο, ιδιοποιήθηκαν τη διάκριση βιολογικό/κοινωνικό φύλο και το θεωρητικό παράδειγμα της αλληλεπίδρασης προκειμένου να υποστηρίξουν το πρωτείο του πολιτισμού και του κοινωνικού φύλου σε βάρος της βιολογίας και του βιολογικού φύλου σε μια πανστρατιά διαμαχών που ξέσπασαν στην Ευρώπη και τις Ηνωμένες Πολιτείες. Οι συζητήσεις κυμαίνονταν από τις γενετικές διαφορές στη μαθηματική ικανότητα αγοριών και κοριτσιών, την παρουσία και τη σημασία των διαφορών βιολογικού φύλου στη νευρολογική οργάνωση, το κατά πόσο σχετίζεται η έρευνα στα ζώα με την ανθρώπινη συμπεριφορά, τις αιτίες της αντρικής κυριαρχίας στην οργάνωση της επιστημονικής έρευνας, τις σεξιστικές δομές και χρήσεις γλωσσικών μοτίβων, τις διενέξεις για την κοινωνιοβιολογία, τους αγώνες για τα νοήματα των χρωμοσωμικών ανωμαλιών φύλου, μέχρι και τις ομοιότητες του ρατσισμού με το σεξισμό. Στις συζητήσεις αυτές από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 άρχισε ήδη να εμφανίζεται αυξανόμενη καχυποψία απέναντι στην κατηγορία του κοινωνικού φύλου και του διπολισμού βιολογικό/κοινωνικό φύλο. Τούτος ο σκεπτικισμός αποτέλεσε εν μέρει απότοκο των αμφισβητήσεων του ρατσισμού στα ευρωπαϊκά κινήματα γυναικών, που είχαν ως αποτέλεσμα να αποσαφηνιστούν περισσότερο μερικές από τις αποικιοκρατικές και ρατσιστικές ρίζες του εννοιολογικού πλαισίου.⁸

8. Για να παρουσιάσουμε δειγματοληπτικά τις χρήσεις και τις επικρίσεις, βλ. Sayers (1982), Hubbard κ.ά. (1982), Bleier (1984, 1986), Fausto-Sterling (1985), Kessler και McKenna (1978), Thome και Henley (1975), West και Zimmermann (1987), Morawski (1987), Brighton Women και Science Group (1980), Lowe και Hubbard (1983), Lewontin κ.ά. (1984).

Το σύστημα βιολογικού/κοινωνικού φύλου. Ένα άλλο ρεύμα φεμινιστικής θεωρίας και πολιτικής για το βιολογικό/κοινωνικό φύλο προήλθε από ιδιοποιήσεις του Μαρξ και του Φρόυντ μέσω του Λακάν και του Λεβί-Στρως σε μια διατύπωση της Γκέιλ Ρούμπιν (Rubin 1975) για το «σύστημα βιολογικού/κοινωνικού φύλου», η οποία άσκησε τεράστια επιρροή. Το άρθρο της εμφανίστηκε στην πρώτη ανθολογία σοσιαλιστικής-μαρξιστικής φεμινιστικής ανθρωπολογίας στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η Ρούμπιν και όσοι επηρεάστηκαν από τη θεωρητική προσέγγισή της υιοθέτησαν μια εκδοχή της διάκρισης φύση/πολιτισμός, η οποία όμως δεν απέρριψε τόσο από την εμπειριστική βιοεπιστήμη και κοινωνική επιστήμη των ΗΠΑ, όσο από τη γαλλική ψυχαναλυτική σχολή και το δομισμό. Η Ρούμπιν εξέτασε πώς οι γυναίκες «έγιναν οικόσπιτες», μια διαδικασία κατά την οποία τα θηλυκά του ανθρώπινου είδους αποτέλεσαν πρώτη ύλη για την κοινωνική παραγωγή των γυναικών, μέσα από τα συγγενειακά συστήματα ανταλλαγής που ελέγχονταν από άντρες κατά τη θέσμιση του ανθρώπινου πολιτισμού. Όρισε το σύστημα βιολογικού/κοινωνικού φύλου ως σύστημα κοινωνικών σχέσεων που μετασχημάτισε τη βιολογική σεξουαλικότητα σε προϊόντα ανθρώπινης δραστηριότητας και στο οποίο καλύπτονται οι επακόλουθες ιστορικά ειδικές σεξουαλικές ανάγκες. Κατόπιν κάλεσε σε μια μαρξική ανάλυση των συστημάτων βιολογικού/κοινωνικού φύλου ως προϊόντων της ανθρώπινης δραστηριότητας που μπορούν να μεταβληθούν μέσω του πολιτικού αγώνα. Η Ρούμπιν έβλεπε τον καταμερισμό εργασίας κατά φύλα και την ψυχολογική συγκρότηση της επιθυμίας (ιδίως τον οιδιπόδειο σχηματισμό) ως θεμέλια ενός συστήματος παραγωγής ανθρώπινων όντων που περιβάλλει τους άντρες με δικαιώματα πάνω στις γυναίκες τα οποία οι ίδιες δεν διαθέτουν. Η ετεροφυλοφιλία είναι υποχρεωτική προκειμένου να επιβιώσουν υλικά οι άντρες και οι γυναίκες εκεί όπου δεν μπορούν να επιτελέσουν ο ένας το έργο του άλλου, και προκειμένου να ικανοποιήσουν τις βαθιές δομές επιθυμίας στο σύστημα βιολογικού/κοινωνικού φύλου στο οποίο οι άντρες ανταλλάσσουν μεταξύ τους τις γυναίκες. Η υποχρεωτική ετεροφυλοφιλία κατά συνέπεια αποτελεί κεντρικό στοιχείο της καταπίεσης των γυναικών.

Αν το σύστημα σεξουαλικής ιδιοκτησίας αναδιοργανωνόταν με τρόπο που οι άντρες να μην είχαν υπέρτερα δικαιώματα πάνω στις γυναίκες (αν δεν υπήρχε ανταλλαγή γυναικών) και αν δεν υπήρχε κοινωνικό φύλο, τότε ολόκληρο το οιδιπόδειο δράμα θα ήταν ένα επιβίωμα. Με δυο λόγια, ο φεμινισμός πρέπει να αποτελέσει κάλεσμα σε μια επανάσταση στη συγγένεια (Rubin 1975: 199).

Η Αντριέν Ριτς (Rich 1980) επίσης θεωρητικοποίησε την επιβεβλημένη ετεροφυλοφιλία ως στοιχείο που βρίσκεται στη ρίζα της καταπίεσης των γυναικών. Χρησιμοποίησε το σχήμα του «λεσβιακού συνεχούς» ως πολυδύναμη μεταφορά για τη θεμελίωση μιας νέας αδελφοσύνης μεταξύ γυναικών. Σύμφωνα με τη

Ριτς, η σαρωτική διστορική αντίσταση στο γάμο αποτέλεσε καθοριστική πρακτική που συγκρότησε το λεσβιακό συνεχές. Η Μονίκ Βιτίγκ (Wittig 1981) ανέπτυξε μια ανεξάρτητη επιχειρηματολογία που έφερε επίσης στο προσκήνιο τον κεντρικό ρόλο της υποχρεωτικής ετεροφυλοφιλίας στην καταπίεση των γυναικών. Σε μια διατύπωση, την οποία οι συγγραφείς της αντιλήφθηκαν ως εξήγηση για την αποφασιστική ρήξη με τον παραδοσιακό μαρξισμό του Κινήματος για την Απελευθέρωση των Γυναικών (Mouvement pour la Libération des Femmes) στη Γαλλία, η ομάδα που συνδέθηκε με τη Βιτίγκ υποστήριξε ότι όλες οι γυναίκες ανήκουν σε μία τάξη η οποία συγκροτείται από την ιεραρχική κοινωνική σχέση της έμφυλης διαφοράς, που δίνει στους άντρες ιδεολογική, πολιτική και οικονομική εξουσία πάνω στις γυναίκες (Συντάκτριες του *Questions féministes* 1980).⁹ Αυτό που κάνει κάποια γυναίκα είναι μια ειδική σχέση ιδιοποίησης από κάποιον άντρα. Το βιολογικό φύλο, όπως και η φυλή, είναι ένας από τους «φαντασιακούς» σχηματισμούς που παράγουν πραγματικότητα, στην οποία συμπεριλαμβάνονται σώματα που κατόπιν γίνονται αντιληπτά ως κάτι πρότερο κάθε κατασκευής. Η «γυναίκα» υπάρχει μόνον ως φαντασιακό ον τέτοιου είδους, ενώ οι γυναίκες είναι το προϊόν μιας κοινωνικής σχέσης ιδιοποίησης, που φυσικοποιείται ως βιολογικό φύλο. Φεμινίστρια είναι όποια μάχεται για τις γυναίκες ως τάξη και για την εξαφάνιση της τάξης αυτής. Ο κύριος αγώνας δίνεται για την καταστροφή του κοινωνικού συστήματος της ετεροφυλοφιλίας, επειδή το «βιολογικό φύλο» είναι η φυσικοποιημένη πολιτική κατηγορία που ιδρύει την κοινω-

9. Αρκετά ευρωπαϊκά φεμινιστικά ρεύματα (και μάλιστα μερικά που αποκηρύσσουν αυτόν τον χαρακτηρισμό) γεννήθηκαν ύστερα από τα γεγονότα του Μάη του 1968. Το ρεύμα που αντλούσε από τις διατυπώσεις της Σιμόν ντε Μπωβουάρ, ιδίως τα έργα των Μονίκ Βιτίγκ, Μονίκ Πλαζά, Κολέτ Γκιγιωμέν και Κριστίν Ντελφύ, δημοσίευε στα περιοδικά *Questions féministes*, *Nouvelles questions féministes* και στο *Feminist Issues*· το ρεύμα που ανέπτυξε σύνθετους δεσμούς με την ομάδα «Ψυχανάλυση και Πολιτική» (Psychanalyse et Politique) και/ή με την Τζούλια Κρίστεβα, τη Λυς Ιριγκαρέ, τη Σαρά Κοφμάν και την Ελέν Σιζού, άσκησε ιδιαίτερη επιρροή στη διεθνή ανάπτυξη φεμινιστικών προβληματικών για ζητήματα έμφυλης διαφοράς. (Για εισαγωγικές περιλήψεις, βλ. Marks και de Courtivron 1980· Gallop 1982· Moi 1985· Duchon 1986.) Τούτα τα ρεύματα αξίζουν εκτενή ξεχωριστή παρουσίαση· όμως στα συμφραζόμενα τούτου εδώ του λήμματος πρέπει οπωσδήποτε να επισημανθούν δύο συμβολές στις θεωρίες του «κοινωνικού φύλου» από τις συγγραφείς αυτές, που έχουν βαθύτατες αντιθέσεις μεταξύ τους σε τούτα ακριβώς τα ζητήματα. Πρώτον, υπάρχουν οι επιχειρηματολογίες της Βιτίγκ και της Ντελφύ για έναν υλιστικό φεμινισμό, που επιμένουν ότι το ζήτημα δεν είναι η «διαφορά» αλλά η «κυριαρχία». Δεύτερον, είναι οι ποικίλοι τρόποι (που τοποθετούνται διακειμενικά σε σχέση με τον Ντεριντά, τον Λακάν και άλλους) της Ιριγκαρέ, της Κρίστεβα και της Σιζού να επιμένουν ότι το υποκείμενο, το οποίο ίσως προσεγγίζεται καλύτερα μέσω της γραφής και της κειμενικότητας, είναι πάντοτε εν τω γίνεσθαι, πάντοτε διακόπτεται, ότι η ιδέα γυναίκα παραμένει εντέλει ανοιχτή και πολλαπλή. Παρά τη σημαντική αντίθεσή τους με τα γαλλόφωνα ρεύματα και στο εσωτερικό τους, όλες αυτές οι θεωρητικοί διακατέχονται από προβληματικά, αντιφατικά και κριτικά προτάγματα για την αποφυσικοποίηση της «γυναίκας».

νία ως ετεροφυλοφιλική. Πρέπει να ανατραπούν όλες οι κοινωνικές επιστήμες που βασίζονται στην κατηγορία του «βιολογικού φύλου» (δηλαδή οι περισσότερες). Οι λεσβίες, σύμφωνα με την άποψη αυτή, δεν είναι «γυναίκες» επειδή βρίσκονται εκτός της πολιτικής οικονομίας της ετεροφυλοφιλίας. Η λεσβιακή κοινωνία καταστρέφει τις γυναίκες ως φυσική ομάδα (Wittig 1981).

Επομένως, η αποχώρηση από το γάμο, θεωρητικοποιημένη σε τρία διαφορετικά πλαίσια αναφοράς, αποτέλεσε κεντρικό σημείο των πολιτικών θεωρήσεων της Ρούμπιν, της Ριτς και της Βιτίγκ στη δεκαετία του 1970 και στις αρχές της δεκαετίας του 1980. Ο γάμος εμπεριέκλειε και αναπαρήγαγε την ανταγωνιστική σχέση των δύο συμπαγών κοινωνικών ομάδων, των αντρών και των γυναικών. Τόσο το δίπολο φύση/πολιτισμός όσο και η δυναμική του παραγωγισμού πρόσφεραν τη δυνατότητα για πρόσθετες αναλύσεις και στις τρεις διατυπώσεις. Η αποχώρηση των γυναικών από την οικονομία του γάμου αποτέλεσε πολυδύναμο σχήμα και πολιτική για την αποχώρηση από τους άντρες, και συνεπώς για την αυτοσυγκρότηση των γυναικών ως ατομικών και ιστορικών υποκειμένων έξω από τη θέσμιση του πολιτισμού από άντρες κατά την ανταλλαγή και την ιδιοποίηση των προϊόντων των γυναικών (στα οποία συμπεριλαμβάνονται τα μωρά). Το να είσαι υποκείμενο με τη δυτική έννοια σήμαινε την ανασυγκρότηση των γυναικών έξω από σχέσεις αντικειμενοποίησης (ως δώρο, εμπορικό προϊόν, αντικείμενο πόθου) και ιδιοποίησης (των μωρών, της σεξουαλικής πράξης, των υπηρεσιών). Η σχέση αντρών και γυναικών στην αντικειμενοποίηση, την ανταλλαγή και την ιδιοποίηση, σχέση που όριζε την εννοιολογική κατηγορία και αποτελούσε το θεωρητικό κλειδί για την κατηγορία «κοινωνικό φύλο» σε σπουδαιότατο τμήμα της φεμινιστικής θεωρίας που διατυπώθηκε από λευκές γυναίκες στα χρόνια αυτά, συγκαταλέγεται στις χειρονομίες που μετέτρεψαν την κατανόηση ενός συστήματος της σχέσης φυλής/κοινωνικού φύλου ή φυλής/βιολογικού φύλου και των φραγμών στη διαφυλετική «αδελφοσύνη μεταξύ γυναικών» σε κάτι αναλυτικά δυσνόητο για τις λευκές φεμινίστριες.

Ωστόσο, τούτες οι διατυπώσεις διέθεταν το ισχυρό πλεονέκτημα ότι έφεραν στο προσκήνιο και νομιμοποιούσαν το λεσβιασμό στην καρδιά του φεμινισμού. Η μορφή της λεσβίας βρέθηκε κατ' επανάληψη στο διαφιλονικούμενο, παραγωγικό κέντρο των φεμινιστικών συζητήσεων (King 1986). Η Ωντρ Λορντ έθεσε τη μαύρη λεσβία στην καρδιά της κατανόησής της για την «κατοικία της διαφοράς»:

Δεν αρκούσε να ήμαστε μαζί γυναίκες. Διαφέραμε. Δεν αρκούσε να ήμαστε μαζί γκέι κορίτσια. Διαφέραμε. Δεν αρκούσε να ήμαστε μαζί μαύροι. Διαφέραμε. Δεν αρκούσε να ήμαστε μαζί μαύρες. Διαφέραμε. Δεν αρκούσε να ήμαστε μαζί μαύρες λεσβίες. Διαφέραμε ... Μόλις πριν από λίγο καταφέραμε να συνειδητοποιήσουμε ότι τόπος μας ήταν η ίδια η κατοικία της διαφοράς αντί για την ασφάλεια κάθε επιμέρους διαφοράς ξεχωριστά (Lorde 1982: 226).

Σε τούτη την έννοια διαφοράς βασίστηκε μεγάλο μέρος των πολυπολιτισμικών φεμινιστικών θεωρητικών επεξεργασιών στις ΗΠΑ για το κοινωνικό φύλο κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1980.

Το σύστημα βιολογικού/κοινωνικού φύλου που πρότεινε η Ρούμπιν χρησιμοποιήθηκε αλλά και συχνά επικρίθηκε. Η Χάρτμαν (Hartmann 1981), σε ένα άρθρο που βρέθηκε στο επίκεντρο πολλών ευρωαμερικανικών μαρξιστικών και σοσιαλιστικών φεμινιστικών συζητήσεων, επέμενε ότι η πατριαρχία δεν ήταν απλώς ιδεολογία, όπως φαινόταν να υποστηρίζει η Τζούλιετ Μίτσελ στο γόνιμο άρθρο της «Women: the Longest Revolution» (Mitchel 1966) και στη διεύρυνσή του με το *Women's Estate* (Mitchel 1971), αλλά υλικό σύστημα που μπορούσε να οριστεί «ως ένα σύνολο κοινωνικών σχέσεων μεταξύ αντρών με υλική βάση οι οποίες, παρότι ιεραρχικές, εγκαθιδρύουν ή δημιουργούν αλληλεξάρτηση και αλληλεγγύη μεταξύ τους, τέτοιες που επιτρέπουν στους άντρες να εξουσιάζουν τις γυναίκες» (Hartmann 1981: 14). Η Χάρτμαν επιχείρησε μέσα σε αυτό το πλαίσιο αναφοράς να εξηγήσει τη συνεργασία πατριαρχίας και κεφαλαίου, καθώς και την αποτυχία των ανδροκρατούμενων σοσιαλιστικών εργατικών κινημάτων να δώσουν προτεραιότητα στο πρόβλημα του σεξισμού. Η Χάρτμαν χρησιμοποίησε την έννοια της Ρούμπιν για το σύστημα βιολογικού/κοινωνικού φύλου προκειμένου να καλέσει σε μια κατανόηση του τρόπου παραγωγής των ανθρώπινων όντων σε πατριαρχικές κοινωνικές σχέσεις μέσω του ελέγχου που ασκούν οι άντρες στην εργατική δύναμη των γυναικών.

Στη συζήτηση που πυροδοτήθηκε από τη θέση της Χάρτμαν, η Άιρις Γιανγκ (Young 1981) επέκρινε την προσέγγιση των «δύο συστημάτων» για το κεφάλαιο και την πατριαρχία, που κατόπιν συμμαχούσαν στην άσκηση της ταξικής και της έμφυλης καταπίεσης. Ας επισημανθεί ο τρόπος με τον οποίο η φυλή μαζί με τη λευκή φυλετική θέση παρέμεναν ανεξερευνήτο σύστημα στις διατυπώσεις αυτές. Η Γιανγκ υποστήριξε ότι «οι πατριαρχικές σχέσεις συσχετίζονται εσωτερικά με τις σχέσεις παραγωγής συνολικά» (Young 1981: 49), έτσι ώστε εστιάζοντας στον κατά φύλο καταμερισμό εργασίας θα μπορούσε να αποκαλυφθεί η δυναμική ενός ενιαίου συστήματος καταπίεσης. Εκτός από τη μισθωτή εργασία, ο κατά φύλο καταμερισμός εργασίας περιλάμβανε επίσης τις αποκλεισμένες και αποϊστοριοποιημένες κατηγορίες εργασίας του Μαρξ και του Ένγκελς, δηλαδή τη γέννηση και την ανατροφή των παιδιών, τη φροντίδα των αρρώστων, το μαγειρέμα, το νοικοκυριό και τη σεξουαλική εργασία όπως η πορνεία, με στόχο να μετατεθούν το κοινωνικό φύλο και η ειδική κατάσταση των γυναικών στο επίκεντρο της ιστορικής υλιστικής ανάλυσης. Στη θεωρία αυτή, η εμφάνιση της ταξικής κοινωνίας πρέπει να ερμηνευτεί ως απόρροια μεταβολών στον κατά φύλο καταμερισμό εργασίας, εφόσον αυτός ήταν επίσης ο πρώτος καταμερισμός εργασίας. Μια τέτοια ανάλυση δεν λαμβάνει ως δεδομένο ότι όλες οι γυναίκες βρίσκονται σε μια κοινή, ενιαία κατάσταση, αλλά καθιστά κεντρικές τις ιστορικά

διαφοροποιημένες θέσεις των γυναικών. Αν ο καπιταλισμός και η πατριαρχία αποτελούν ενιαίο σύστημα, που λέγεται καπιταλιστική πατριαρχία, τότε ενιαία θα πρέπει να διεξαχθεί και ο αγώνας ενάντια στην καταπίεση του φύλου και της τάξης. Ο αγώνας αποτελεί υποχρέωση αντρών και γυναικών, μολονότι οι αυτόνομες οργανώσεις γυναικών θα διατηρήσουν την πρακτική τους αναγκαιότητα. Τούτη η θεωρία αποτελεί καλό παράδειγμα μερικών έντονα ορθολογιστικών, μοντερνιστικών απόψεων, οι οποίες φάνηκε να απειλούνται ιδιαίτερα από τις «μεταμοντέρνες» χειρονομίες που αποδιάρθρωσαν τα μεταφορικά σχήματα περί ενιαίων συστημάτων, υπέρ των σύνθετων ανοιχτών πεδίων όπου αλληλοδιασταυρώνονταν παιχνίδια κυριαρχίας, προνομίου και διαφοράς. Το άρθρο της Γιανγκ που δημοσιεύτηκε το 1981 υπήρξε επίσης καλό παράδειγμα για τη δύναμη μοντερνιστικών προσεγγίσεων να προσφέρουν πολιτικές κατευθύνσεις κάτω από ειδικές συνθήκες.

Η Νάνσυ Χάρτσοκ (Hartsock 1983α, 1983β), ερευνώντας τις επιστημολογικές συνέπειες ενός φεμινιστικού ιστορικού υλισμού, επικεντρώθηκε επίσης στις κατηγορίες που δεν μπόρεσε να ιστοριοποιήσει ο μαρξισμός: 1) στην αισθητή εργασία των γυναικών κατά τη δημιουργία ανθρώπινων όντων με τη γέννηση και το μεγάλωμα των παιδιών· και 2) στην κάθε είδους εργασία των γυναικών για την ανατροφή και την επιβίωση. Η Χάρτσοκ όμως απέρριπτε την ορολογία του *κατά φύλο* καταμερισμού εργασίας υπερασπιζόμενη ως ορολογία τον καταμερισμό εργασίας *κατά φύλα*, προκειμένου να τονίσει τις σωματικές διαστάσεις της δραστηριότητας των γυναικών. Άσκησε επίσης κριτική στη διατύπωση της Ρούμπιν για το σύστημα βιολογικού/κοινωνικού φύλου, επειδή αυτό τονίζε το συγγενειακό σύστημα ανταλλαγής σε βάρος μιας υλιστικής ανάλυσης της εργασιακής διαδικασίας που θεμελιώνει τη δυνητική κατασκευή μιας επαναστατικής οπτικής γωνίας από τις γυναίκες. Η Χάρτσοκ βασίστηκε σε εκδοχές του μαρξιστικού ανθρωπισμού που είχαν εμπειρωθεί στην αφήγηση περί αυτοδιαμόρφωσης του ανθρώπου κατά τις αισθητές διαμεσολαβήσεις της φύσης και της ανθρωπότητας μέσω της εργασίας. Καταδεικνύοντας πώς διέφεραν συστηματικά οι ζωές των γυναικών από τις αντρικές, στόχευε να θεμελιώσει μια φεμινιστική υλιστική οπτική γωνία, που θα συνιστούσε συμμετέχουσα θέση και όραση, από την οποία θα αποκαλύπτονταν οι πραγματικές σχέσεις κυριαρχίας και θα δινόταν ο αγώνας για μια απελευθερωτική πραγματικότητα. Η Χάρτσοκ προωθούσε τη διερεύνηση των σχέσεων ανάμεσα στην αφαιρετική ανταλλαγή και στον αφαιρετικό αντρισμό στα εχθρικά συστήματα εξουσίας που χαρακτηρίζουν τους φαλλοκρατικούς κόσμους. Αρκετές άλλες μαρξίστριες φεμινίστριες συνέβαλαν σε αλληλένδετες και ανεξάρτητες εκδοχές μιας φεμινιστικής θεωρίας, όπου κεντρικό ζήτημα αποτελεί η συζήτηση για τον καταμερισμό εργασίας κατά φύλο/φύλα. Στη συζήτηση αυτή, μια προοδευτική προβληματοποίηση της *κατηγορίας* εργασία, ή των προεκτάσεών της στα μαρξιστικά και φεμινιστικά νοήματα της αναπαραγω-

γής, είναι θεμελιώδης για τις προσπάθειες να θεωρητικοποιηθούν η ενεργητική εμπρόθετη δράση των γυναικών και η υπόστασή τους ως υποκειμένων στην ιστορία.¹⁰ Η Κόλινς (1989α) προσάρμοσε τη θεωρία της οπτικής γωνίας ώστε να χαρακτηρίσει τα θεμέλια της μαύρης φεμινιστικής σκέψης στην αυτοπροσδιορισμένη προοπτική των μαύρων γυναικών απέναντι στην καταπίεσή τους.

Η Σάντρα Χάρντινγκ (Harding 1983) έκανε έναν απολογισμό της φεμινιστικής θεωρητικής άνηθης ως φαινομένου που αντικατοπτρίζει την ενίσχυση των βιωμένων αντιφάσεων στο σύστημα βιολογικού/κοινωνικού φύλου, αντιφάσεων που επιτρέπουν πια αγώνες για μια ριζική αλλαγή. Η Χάρντινγκ στο βιβλίο *The Science Question in Feminism* (Harding 1986), επεκτείνοντας την προσέγγισή της στο σύστημα βιολογικού/κοινωνικού φύλου, τόνισε τρία στοιχεία του κοινωνικού φύλου που συσχετίζονται ποικιλοτρόπως μεταξύ τους: 1) μια θεμελιώδη κατηγορία μέσω της οποίας νοηματοδοτούνται τα πάντα, 2) έναν τρόπο οργάνωσης των κοινωνικών σχέσεων και 3) μια δομή προσωπικής ταυτότητας. Η αποσύνδεση των τριών στοιχείων εντάσσεται στο πλαίσιο της διαδικασίας με την οποία κατανοήθηκε εντέλει η περιπλοκότητα και η προβληματική αξία της πολιτικής που βασιζόταν στις έμφυλες ταυτότητες. Ο Τζέφρι Εσκοφιέ (Escoffier 1985), χρησιμοποιώντας το σύστημα βιολογικού/κοινωνικού φύλου για να διερευνήσει την πολιτική σεξουαλικής ταυτότητας στα γκέι κινήματα μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, τόνισε την ανάγκη να θεωρητικοποιηθούν η εμφάνιση και οι περιορισμοί των νέων μορφών πολιτικής υποκειμενικότητας, ώστε να αναπτυχθεί μια συνεπής πολιτική με θέση και χωρίς μεταφυσικά κλειστές ταυτότητες. Το κείμενο της Χάραγουεϊ «Μανιφέστο για κυβόργια» (Haraway 1985: βλ. εδώ σ. 222-270) ανέπτυξε παρόμοια επιχειρήματα προκειμένου να εξερευνήσει μια μαρξιστική φεμινιστική πολιτική απευθυνόμενη σε τοποθετήσεις γυναικών σε πολυεθνικά κοινωνικά, πολιτισμικά και τεχνικά συστήματα διαμεσολαβημένα από την επιστήμη και την τεχνολογία.

Η Κάθριν Μακκίνον (MacKinnon 1982: 515), σε μια άλλη θεωρητική επεξεργασία που οφείλει πολλά στο μαρξισμό, ενώ παράλληλα τον προσεγγίζει κριτικά, όπως και το ιδίωμα του κοινωνικού φύλου, υποστήριξε τα εξής:

Η σεξουαλικότητα είναι για το φεμινισμό ό,τι και η εργασία για το μαρξισμό: κάτι απολύτως προσωπικό για κάποιον υποκείμενο, που όμως του αφαιρείται περισσότερο από οτιδήποτε άλλο ... Σεξουαλικότητα είναι η κοινωνική διαδικασία που δημιουργεί, οργανώνει, εκφράζει και κατευθύνει την επιθυμία, δημιουργώντας τα κοινωνικά όντα που γνωρίζουμε ως γυναίκες και άντρες, όπως οι σχέσεις τους δημιουργούν την κοινωνία ... Όπως η οργανωμένη απαλλοτρίωση της εργασίας μερικών προς όφελος άλλων ορίζει μια τάξη –τους εργά-

10. Smith (1974), Flax (1983), O'Brien (1981), Rose, H. (1983, 1986), Harding (1983).

τες-, έτσι και η οργανωμένη απαλλοτρίωση της σεξουαλικότητας μερικών προς χρήση άλλων ορίζει το βιολογικό φύλο, τη γυναίκα.

Η θέση της Μακκίνον αποτέλεσε το επίκεντρο για τις αμφιλεγόμενες προσεγγίσεις στην πολιτική δράση σε μεγάλο μέρος του βορειοαμερικανικού κινήματος ενάντια στην πορνογραφία, η οποία ορίστηκε ως βία κατά γυναικών ή/και ως παραβίαση των πολιτικών δικαιωμάτων τους· δηλαδή, ως άρνηση της υπόστασης των γυναικών ως πολιτών μέσω της κατασκευής της υποκειμενικότητάς τους ως γυναίκας. Η Μακκίνον αντιλήφθηκε την κατασκευή της γυναίκας ως υλική και ιδεολογική κατασκευή του αντικειμένου του πόθου κάποιου άλλου. Επομένως, οι γυναίκες δεν αποξενώνονται απλώς από το προϊόν της εργασίας τους· στο βαθμό που υπάρχουν ως «γυναίκα», δηλαδή ως σεξουαλικά αντικείμενα, δεν είναι ούτε καν δυνητικά ιστορικά υποκείμενα. «Για τις γυναίκες δεν υπάρχει διάκριση ανάμεσα στην αντικειμενοποίηση και την αποξένωση επειδή οι γυναίκες δεν υπήρξαν δημιουργοί αντικειμενοποιήσεων· εμείς ήμασταν οι αντικειμενοποιήσεις» (MacKinnon 1982: 253-254). Οι επιστημολογικές και οι πολιτικές συνέπειες της θέσης αυτής είναι τεράστιες και άκρως αμφιλεγόμενες. Σύμφωνα με τη Μακκίνον, η παραγωγή των γυναικών ταυτίζεται με την παραγωγή μιας πολύ υλικής ψευδαίσθησης, της «γυναίκας». Η αποκάλυψη της υλικής ψευδαίσθησης, που αποτελεί τη βιωμένη πραγματικότητα των γυναικών, απαιτεί μια πολιτική συνειδησιακής αφύπνισης, την ειδική μορφή φεμινιστικής πολιτικής σύμφωνα με το αναλυτικό πλαίσιο της Μακκίνον. «Η σεξουαλικότητα καθορίζει το κοινωνικό φύλο», και «η σεξουαλικότητα των γυναικών είναι η χρήση του, όπως ακριβώς η θηλυκότητά μας είναι η ετερότητά του» (MacKinnon 1982: 243). Παρόμοια με μερικές ανεξάρτητες διατυπώσεις στο πλαίσιο των λακανικών φεμινιστικών προσεγγίσεων, η θέση της Μακκίνον υπήρξε καρποφόρα σε διαδικασίες θεωρητικοποίησης της αναπαράστασης, στις οποίες «η δύναμη να δημιουργείται ο κόσμος από την οπτική γωνία κάποιου υποκειμένου είναι η εξουσία στην αρσενική της μορφή» (MacKinnon 1982: 249).

Σε μια ανάλυση της κοινωνικής εμφυλοποίησης της βίας που αντιμετωπίζει με συμπάθεια την προσέγγιση της Μακκίνον, αλλά αντλεί από διαφορετικά θεωρητικά και πολιτικά εφόδια, η Τερέζα ντε Λαουρέτις (de Lauretis 1984, 1985) προσεγγίζει την αναπαράσταση με τρόπο που την οδήγησε να δει το φύλο ως το ανεξέταστο τραγικό ψεγάδι των μοντέρνων και μεταμοντέρνων θεωριών για τον πολιτισμό, που έχει ως ρήγμα του το ετεροφυλοφιλικό συμβόλαιο. Η Ντε Λαουρέτις όρισε το φύλο ως κοινωνική κατασκευή της «γυναίκας» και του «άντρα», και ως σημειωτική παραγωγή υποκειμενικότητας· το φύλο σχετίζεται με «την ιστορία, τις πρακτικές και την αλληλεπικάλυψη νοήματος και εμπειρίας»· δηλαδή με τα «αποτελέσματα αλληλοσυγκρότησης στη διαδικασία σημείωσης του έξω κόσμου της κοινωνικής πραγματικότητας με τον εσωτερικό κόσμο της υπο-

κειμενικότητας» (De Lauretis 1984: 158-186). Βασίστηκε στις θεωρίες του Τσαρλς Πηρς για τη σημείωση προκειμένου να αναπτύξει μια προσέγγιση της εμπειρίας, μιας από τις πιο προβληματικές έννοιες του σύγχρονου φεμινισμού, συνυπολογίζοντας τόσο την ενδόμυχη σωματοποίηση της εμπειρίας όσο και τη διαμεσολάβησή της μέσα από πρακτικές σήμανσης. Η εμπειρία δεν είναι ποτέ άμεσα προσπελάσιμη. Οι προσπάθειες της Ντε Λαουρέτις συνέβαλαν ιδιαίτερα στην κατανόηση και την αμφισβήτηση των εγγραφών του κοινωνικού φύλου στον κινηματογράφο και σε άλλα πεδία, όπου έχει κομβική σημασία και ιδιαίτερη δυναμική η ιδέα ότι το φύλο είναι σωματοποιημένη σημειωτική διαφορά. Η Ντε Λαουρέτις, διαφοροποιώντας τις τεχνολογίες του φύλου από τη φουκωική διατύπωση για τις τεχνολογίες του σεξ, εντόπισε μια ειδική φεμινιστική έμφυλη θέση του υποκειμένου μέσα στα συστήματα βιολογικού/κοινωνικού φύλου. Η διατύπωσή της ηχούσε ανάλογα με την κατανόηση της Λορντ για τις ενοίκους της κατοικίας της διαφοράς: «Το θηλυκό υποκείμενο του φεμινισμού συγκροτείται διαμέσου πολλαπλών λόγων, θέσεων και νοημάτων, συχνά αλληλοσυγκρουόμενων και εγγενώς (ιστορικά) αντιφατικών» (de Lauretis 1987: ix-x).

Η Χάρτσοκ (Hartsock 1983α), προτείνοντας μια πολύ διαφορετική θεωρία για τη συνείδηση και την παραγωγή νοημάτων από τη Μακκίνον ή την Ντε Λαουρέτις, διερεύνησε τον καταμερισμό εργασίας κατά φύλα και βασίστηκε σε αγγλόφωνες εκδοχές της ψυχανάλυσης ιδιαίτερα σημαντικές για τη φεμινιστική θεωρία στις ΗΠΑ, δηλαδή στη θεωρία αντικειμενοτρόπων σχέσεων, ιδίως όπως την ανέπτυξε η Νάνσυ Τσοντόροου (Chodorow 1978). Η Τσοντόροου, χωρίς να δέχεται τις λακανικές θεωρίες της Ρούμπιν για την πάντοτε αποσπασματική έμφυλη υποκειμενικότητα, υιοθέτησε την έννοια του συστήματος βιολογικού/κοινωνικού φύλου στη μελέτη της για την κοινωνική οργάνωση της γονεϊκότητας, η οποία παρήγαγε γυναίκες ικανότερες από τους άντρες στην ανάπτυξη μη εχθρικών σχέσεων, αλλά επίσης διαιώνιζε την υποτελή θέση των γυναικών παράγοντάς τες ως ανθρώπους δομημένους κατάλληλα για τη μητρική φροντίδα στην πατριαρχία. Η προτίμηση για μια ψυχανάλυση των αντικειμενοτρόπων σχέσεων έναντι μιας λακανικής εκδοχής της σχετίζεται με γειτονικές έννοιες όπως η «ταυτότητα κοινωνικού φύλου», που συνοδεύονται από ένα δίκτυο νοημάτων της εμπειρικής κοινωνικής επιστήμης, σε αντιδιαστολή με διατυπώσεις όπως «απόκτηση θέσεων έμφυλης υποκειμενικότητας», που διαποτίζονται από την πολιτισμική και την κειμενική θεωρία της ηπειρωτικής Ευρώπης. Η φεμινιστική θεωρία αντικειμενοτρόπων σχέσεων της Τσοντόροου, παρόλο που επικρίθηκε ότι ουσιοποιεί τη γυναίκα ως σχεσιακή, άσκησε τεράστια επιρροή, καθώς ήταν κατάλληλα προσαρμοσμένη στη διερεύνηση τεράστιου εύρους κοινωνικών φαινομένων. Η Γκίλιγκαν (Gilligan 1982), με βάση τις νεοκαντιανές θεωρίες του Λόρενς Κόλμπεργκ τις οποίες προσέγγισε κριτικά, υποστήριξε επίσης την ενίσχυση της εντός συμφραζομένων συνείδησης των γυναικών και την αντί-

σταση στις καθολικευτικές αφαιρέσεις, σε περιπτώσεις όπως η διατύπωση ηθικών συλλογιστικών.

Η Έβελιν Κέλερ (Keller 1985) ανέπτυξε μια εκδοχή της θεωρίας των αντικειμενοτρόπων σχέσεων για να θεωρητικοποιήσει τη συστηματική επιστημολογική, ψυχική και οργανωτική αντρική επικράτηση στη φυσική επιστήμη. Η Κέλερ έφερε στο προσκήνιο το λογικό σφάλμα που υπάρχει στην εξίσωση των *γυναικών* με το *φύλο*.¹¹ Το φύλο είναι ένα σύστημα κοινωνικών, συμβολικών και ψυχικών σχέσεων στο οποίο άντρες και γυναίκες τοποθετούνται διαφορετικά. Η Κέλερ, εξετάζοντας πώς εκφράζεται το φύλο ως γνωστική εμπειρία, στην οποία η αντρική ψυχική εξατομίκευση παράγει επένδυση στο απρόσωπο, την αντικειμενοποίηση και την κυριαρχία, περιέγραψε το πρόταγμα της ως προσπάθεια να κατανοηθεί το σύστημα «επιστήμης και φύλου» (Keller 1985: 8). Τονίζοντας την κοινωνική κατασκευή και εστιάζοντας στις ψυχοδυναμικές όψεις της, η Κέλερ δεν έθεσε ως αντικείμενό της «τις γυναίκες *καθαρές* ή έστω τις γυναίκες και την επιστήμη: [αντικείμενο] είναι η κατασκευή αντρών, γυναικών και επιστήμης ή, ακριβέστερα, πώς η κατασκευή αντρών και γυναικών επηρέασε την κατασκευή επιστήμης» (Keller 1985: 4). Στόχος της ήταν να εργαστεί για την επιστήμη ως ανθρώπινο πρόταγμα, κι όχι ως αντρικό. Διατύπωσε το ερώτημά της ως εξής: «Το βιολογικό φύλο είναι για το κοινωνικό φύλο ό,τι και η φύση για την επιστήμη;» (Keller 1987).

Το πρώιμο έργο της Τσοντόροου αναπτύχθηκε στα συμφραζόμενα μιας συναφούς σειράς κοινωνιολογικών και ανθρωπολογικών άρθρων που θεωρητικοποιούσαν τη διάκριση δημόσιου και ιδιωτικού ως βασικού ερμηνευτικού κλειδιού για την υποταγή των γυναικών (Rosaldo και Lamphere 1974). Σε αυτή τη συλλογή άρθρων, η Ροζάλντο υποστήριξε ότι ήταν οικουμενικά παρατηρήσιμος ο περιορισμός των γυναικών στον οικιακό χώρο, ενώ η εξουσία απονεμόταν στο χώρο όπου ενοικούν οι άντρες, ο οποίος ονομαζόταν δημόσιος. Η Σέρυ Ορτνερ συνέδεσε τούτη την προσέγγιση με τη δομιστική ανάλυσή της στην πρόταση ότι οι γυναίκες είναι για τη φύση ό,τι και οι άντρες για τον πολιτισμό. Οι καθολικευτικές και δυναμικές θεωρίες για το βιολογικό και το κοινωνικό φύλο δύο πρώιμων συλλογικών έργων, που εκδόθηκαν στη στρατηγική συγκυρία των μέσων της δεκαετίας του 1970, του *Woman, Culture and Society* και του *Toward an Anthropology of Women* (Reiter 1975), επηρέασαν βαθύτατα πολλές επόμενες προσπάθειες της ευρωπαϊκής φεμινιστικής θεωρίας να αρθρώσει την κοινωνική τοποθέτηση των γυναικών. Στην ανθρωπολογία ως γνωστική πειθαρχία εμφανί-

11. Παρομοίως είναι λάθος να εξισώνεται η «φυλή» με τους έγχρωμους: ρατσιστική κατασκευή είναι επίσης η λευκότητα του δέρματος, και μένει αόρατη ως τέτοια επειδή καταλαμβάνει (όπως και ο άντρας) τη θέση της ασημάδευτης κατηγορίας (Frankenberg 1988· Carby 1987: 18· Haraway 1989β: 152, 401-402).

στηκαν πλούσιες κριτικές και άλλα απότοκα των πρώιμων διατυπώσεων, οδηγώντας τόσο στην εκτενή διαπολιτισμική μελέτη των έμφυλων συμβολισμών όσο και στη ριζική απόρριψη της θέσης ότι το ζεύγος φύση/πολιτισμός έχει καθολική εφαρμογή. Στο εσωτερικό των γνωστικών πειθαρχιών παρουσιάστηκε εντεινόμενη κριτική στις καθολικευτικές εξηγήσεις, που θεωρήθηκαν δείγματα του φαινομένου να εκλαμβάνεται εσφαλμένα για πραγματικότητα το αναλυτικό εργαλείο (MacCormack και Strathern 1980· Rozaldo 1989· Ortner και Whitehead 1981· Rubin 1984). Καθώς η φεμινιστική ανθρωπολογία απομακρυνόταν από τις πρώιμες διατυπώσεις της, αυτές μολοντούτο διατηρούνταν σε μεγάλο μέρος του φεμινιστικού λόγου εκτός των επιστημονικών κύκλων της ανθρωπολογίας, σαν να αποτελούσαν οι θέσεις των μέσων της δεκαετίας του 1970 αμετακίνητη έγκυρη φεμινιστική ανθρωπολογική θεωρία, αντί για κόμβο του λόγου σε μια επιμέρους πολιτική, ιστορική και γνωστική στιγμή.

Η καθολικευτική δύναμη του συστήματος βιολογικού/κοινωνικού φύλου και ο αναλυτικός διχασμός ανάμεσα στο δημόσιο και το ιδιωτικό επικρίθηκαν οξύτατα σε πολιτικό επίπεδο επίσης, ιδίως από έγχρωμες γυναίκες, ως στοιχείο των εθνοκεντρικών και ιμπεριαλιστικών τάσεων των ευρωπαϊκών και των ευρωαμερικανικών φεμινιστικών ρευμάτων. Η κατηγορία του κοινωνικού φύλου συσκότιζε ή υποσκέλιζε όλους τους άλλους «άλλους». Οι προσπάθειες να χρησιμοποιηθούν δυτικές ή «λευκές» έννοιες του κοινωνικού φύλου προκειμένου να χαρακτηριστεί μια «Γυναίκα του Τρίτου Κόσμου» είχαν συχνά ως αποτέλεσμα την αναπαραγωγή του οριενταλιστικού, του ρατσιστικού και του αποικιοκρατικού λόγου (Mohanty 1984· Amos κ.ά. 1984). Επιπροσθέτως, οι «έγχρωμες γυναίκες» των ΗΠΑ, έκφραση που δηλώνει και η ίδια μια σύνθετη και διαφιλονικούμενη πολιτική συγκρότηση έμφυλων ταυτοτήτων, παρήγαγαν κριτική θεωρία σχετικά με την παραγωγή συστημάτων ιεραρχικών διαφορών, θεωρία στην οποία η φυλή, η εθνικότητα, το φύλο και η τάξη συνυφαίνονταν, τόσο στον 19ο όσο και στις αρχές του 20ού αιώνα και από τις πρώτες ημέρες των γυναικείων κινημάτων που αναδύθηκαν από τα κινήματα πολιτικών δικαιωμάτων και από τα αντιπολεμικά κινήματα της δεκαετίας του 1960.¹² Τούτες οι θεωρίες της κοινωνικής τοποθέτησης γυναικών θεμελιώνουν και οργανώνουν τη «γενική» φεμινιστική θεωρία, στην οποία έννοιες όπως «η κατοικία της διαφοράς» (Λορντ), «αντιτασόμενη συνείδηση» (Σαντοβάλ), «γουμανισμός» (Γουόκερ), «ταλάντευση ανάμεσα στο κέντρο και στο περιθώριο» (Σπίβακ), «φεμινισμός του Τρί-

12. Βλ. για παράδειγμα Ware (1970)· Combahee River Collective (1979)· Bethel και Smith (1979)· Joseph και Lewis (1981)· hooks (1981, 1984)· Moraga και Anzaldúa (1981)· Davis (1982)· Hull κ.ά. (1982)· Lorde (1982, 1984)· Aptheker (1982)· Moraga (1983)· Walker (1983)· Smith (1983)· Bulkin κ.ά. (1984)· Sandoval (χ.χ.)· Christian (1985)· Giddings (1985)· Anzaldúa (1987)· Carby (1987)· Spillers (1987)· Collins (1989a, 1989b)· Hurtado (1989).

του Κόσμου» (Μοράγκα και Σμιθ), «el mundo zurdo» [«ο αριστερόχειρας κόσμος»] (Ανζαλντούα και Μοράγκα), «la mestiza» [η μιγάδα] (Ανζαλντούα), «φυλετικά δομημένος πατριαρχικός καπιταλισμός» (Bhavnani και Coulson 1986) και «ανίδια/ανιδιοποιημένη άλλη» (Trinh 1986-1987, 1989) δομούν το πεδίο του φεμινιστικού λόγου, καθώς αποκωδικοποιεί τι λογίζεται ως «γυναίκα» τόσο εντός όσο και εκτός «φεμινισμού». Σύνθετα συναφή σχήματα αναδύθηκαν επίσης στη φεμινιστική γραφή «λευκών» γυναικών, όπως οι «φυλο-πολιτικές τάξεις» (Sofoulis 1987) και το «κυβόργιο» (Haraway 1985· εδώ σ. 222-270), το θηλυκό υποκείμενο του φεμινισμού (de Lauretis 1987).

Οι εκδόσεις Kitchen Tabe! Women of Color Press συστάθηκαν στις αρχές της δεκαετίας του 1980 στη Νέα Υόρκη και άρχισαν να εκδίδουν τα κριτικά θεωρητικά και άλλα κείμενα έγχρωμων ριζοσπαστριών γυναικών. Τούτη η εξέλιξη πρέπει να εξεταστεί στα συμφραζόμενα της διεθνούς εκδοτικής κίνησης που σημειώθηκε σε πολλά συγγραφικά γένη, καθώς γυναίκες ενέγραφαν στη συνείδηση τις αφηγήσεις της συγκρότησής τους, αποσταθεροποιώντας ως εκ τούτου τις διάφορες εκδοχές του κανόνα του δυτικού φεμινισμού και πολλών άλλων λόγων. Καθώς αναπτύσσονταν σταδιακά οι επεξεργασίες των ετερογενών και κριτικών θέσεων υποκειμένου των «έγχρωμων γυναικών» σε ποικίλες εκδοτικές πρακτικές, η «λευκή» ή «δυτική» κοινωνική θέση μπορούσε επίσης ευκολότερα να θεωρηθεί διαφιλονικούμενη τοποθεσία αντί για δεδομένη εθνότητα, φυλή ή αναπόφευκτο πεπρωμένο. Έτσι, κλήθηκαν οι «λευκές» γυναίκες να ερμηνεύσουν την ενεργητική τους τοποθέτηση.

Η θεωρία για το σύστημα βιολογικού/κοινωνικού φύλου που διατύπωσε η Ρούμπιν το 1975 εξηγούσε τη συμπληρωματικότητα των φύλων (την υποχρεωτική ετεροφυλοφιλία) και την καταπίεση των γυναικών από τους άντρες χρησιμοποιώντας ως κεντρικό της αξίωμα την ανταλλαγή γυναικών κατά την ίδρυση του πολιτισμού μέσω της συγγένειας. Ωστόσο, τι συμβαίνει στην προσέγγιση αυτή όταν οι γυναίκες καταλαμβάνουν ανόμοιες θέσεις κατά τη θέσμιση της συγγένειας; Συγκεκριμένα, τι συμβαίνει στην ιδέα του κοινωνικού φύλου αν ολόκληρες ομάδες γυναικών και αντρών τοποθετούνται τελείως έξω από το θεσμό της συγγένειας και εντούτοις συσχετίζονται με τα συγγενειακά συστήματα μίας άλλης, κυρίαρχης, ομάδας; Η Κάρμπυ (Carby 1987), η Σπίλερς (Spillers 1987) και η Χουρτάντο (Hurtado 1989) διερεύνησαν εξονυχιστικά την έννοια του κοινωνικού φύλου εξερευνώντας την ιστορία και τις συνέπειες των ζητημάτων αυτών.

Η Κάρμπυ αποσαφήνισε πώς στον Νέο Κόσμο, και ιδίως στις Ηνωμένες Πολιτείες, οι μαύρες γυναίκες δεν συγκροτούνταν ως «γυναίκα», όπως συνέβαινε με τις λευκές. Αντίθετα, οι μαύρες γυναίκες συγκροτούνταν ταυτόχρονα από τη φυλή και το φύλο· και δεν συγκροτούνταν ως γυναίκα (άνθρωπος, εν δυνάμει σύζυγος, αγωγός του ονόματος του πατέρα) αλλά ως σημαδεμένα θηλυκό (ζώο,

με βιολογικό φύλο και χωρίς δικαιώματα) στο πλαίσιο ενός συγκεκριμένου θεσμού, της δουλείας, που τις απέκλειε από τον «πολιτισμό», ο οποίος ορίζεται ως διακίνηση σημείων μέσω του γαμήλιου συστήματος. Αν η συγγένεια περιέβαλλε τους άντρες με δικαιώματα πάνω στις γυναίκες τα οποία δεν διέθεταν οι ίδιες, η δουλεία καταργούσε τη συγγένεια για μία ομάδα στο πλαίσιο ενός νομικού λόγου που παρήγαγε ολόκληρες ομάδες ανθρώπων ως απαλλοτριώσιμη ιδιοκτησία (Spillers 1987). Η Μακκίνον (MacKinnon 1982, 1987) όρισε τη γυναίκα ως φαντασική μορφή, αντικείμενο της επιθυμίας του άλλου που γίνεται πραγματικό. Οι «φαντασιακές» μορφές που γίνονται πραγματικές στο λόγο περί δουλείας υπήρξαν αντικείμενα με μία άλλη έννοια, που τις διαφοροποιούσε τόσο από τη μαρξιστική μορφή του αλλοτριωμένου χειρώνακτα όσο και από την «αμετάβλητη» φεμινιστική μορφή του αντικειμένου του πόθου. Οι ελεύθερες γυναίκες στη λευκή πατριαρχία των ΗΠΑ ανταλλάσσονταν στο πλαίσιο ενός συστήματος που τις καταπιεζε, όμως κληρονομούσαν ως περιουσία μαύρες γυναίκες και άντρες. Όπως επισήμανε η Χουρντάντο (Hurtado 1989: 841), στον 19ο αιώνα εξέχουσες λευκές φεμινίστριες ήταν παντρεμένες με λευκούς άντρες, ενώ οι μαύρες φεμινίστριες αποτελούσαν *ιδιοκτησία* των λευκών αντρών. Η «ανάγκη» των λευκών για φυλετικά αμιγείς απογόνους στο πλαίσιο της ρατσιστικής πατριαρχίας τοποθετούσε τις ελεύθερες και τις μη ελεύθερες γυναίκες σε ασύμβατους, ασύμμετρους συμβολικούς και κοινωνικούς χώρους.

Οι διαφορές αυτές σημάδευαν τη γυναίκα σκλάβα με τον πιο κυριολεκτικό τρόπο – η σάρκα της σκιζόταν και γυρνούσε τα μέσα έξω, «προσθέ[οντας] μια λεξική και βιωμένη διάσταση στα αφηγήματα για τη γυναίκα μέσα στον πολιτισμό και την κοινωνία» (Spillers 1987: 67-68). Τούτες οι διαφορές δεν έληξαν με την επίσημη χειραφέτηση των σκλάβων· οι συνέπειές τους παρέμειναν καθοριστικές μέχρι τον ύστερο 20ό αιώνα, και θα εξακολουθήσουν να είναι ώσπου να πάψει να υφίσταται ο ρατσισμός ως ιδρυτικός θεσμός του Νέου Κόσμου. Η Σπίλερς ονόμασε τούτες τις ιδρυτικές σχέσεις αιχμαλωσίας και κυριολεκτικού ακρωτηριασμού «αμερικανική γραμματική» (Spillers 1987: 68). Στις συνθήκες που ορίζονταν από την κατάκτηση του Νέου Κόσμου, τη δουλεία και τις μέχρι σήμερα συνέπειές τους, «οι λέξεις της αναπαραγωγής, της επιθυμίας, της ονοματοθεσίας, της μητρότητας, της πατρότητας κ.λπ. περιέπεσαν όλες σε δεινή κρίση» (Spillers 1987: 67). Η «συγκρότηση του έμφυλου υποκειμένου, με την ταυτόχρονη αναφορά της στις Αφροαμερικανίδες, *παρεμβάλλει* έναν υπόρρητο και ανεπίλυτο γρίφο, τόσο στο εσωτερικό του σύγχρονου φεμινιστικού λόγου όσο και στο εσωτερικό των κοινοτήτων λόγου που διερευνούν την προβληματική του πολιτισμού» (Spillers 1987: 78).

Η Σπίλερς ανέδειξε την παρατήρηση ότι οι ελεύθεροι άντρες και οι ελεύθερες γυναίκες κληρονομούσαν το *όνομά* τους από τον πατέρα, ο οποίος κατόπιν είχε πάνω στη σύζυγο και στα ανήλικα παιδιά του δικαιώματα τα οποία στερού-

νταν τα πρόσωπα αυτά, χωρίς εντούτοις να του ανήκουν με την πλήρη έννοια της απαλλοτριώσιμης ιδιοκτησίας. Όσοι δεν ήταν ελεύθεροι, άντρες και γυναίκες, κληρονομούσαν την κατάσταση τους από τη μητέρα τους, η οποία με τη σειρά της δεν είχε κανέναν έλεγχο πάνω στα παιδιά της. Οι σκλάβοι δεν είχαν όνομα με τη θεωρητική έννοια που προτείνουν ο Λεβί-Στρως ή ο Λακάν. Οι σκλάβες μητέρες δεν μπορούσαν να μεταβιβάσουν ένα όνομα· δεν μπορούσαν να γίνουν σύζυγοι· εξαιρούνταν από το σύστημα των γαμήλιων ανταλλαγών. Οι σκλάβες δεν είχαν θέση, δεν είχαν σταθερό τόπο σε ένα σύστημα ονομάτων· δεν είχαν ακριβώς συγκεκριμένη τοποθέτηση, κι έτσι ήταν διαθέσιμες. Σε τούτο το πλαίσιο λόγου, οι λευκές γυναίκες δεν ήταν *ολότελα* άνθρωποι από νομική ή συμβολική άποψη· οι σκλάβες, από νομική ή συμβολική άποψη, δεν ήταν *καθόλου* άνθρωποι. «Απουσιάζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο από τη θέση του υποκειμένου, οι εξανδραποδισμένες σεξουαλικότητες παρέχουν μια σωματική και βιολογική έκφραση της “ετερότητας”» (Spillers 1987: 67). Το να γεννάς (σε συνθήκες στέρησης της ελευθερίας) τους κληρονόμους της ιδιοκτησίας δεν ισοδυναμεί διόλου με το να γεννάς (σε συνθήκες στέρησης της ελευθερίας και πάλι) την ίδια την ιδιοκτησία (Carby 1987: 53).

Τούτη η μικρή διαφορά συνιστά μία από τις αιτίες για τις οποίες τα «αναπαραγωγικά δικαιώματα» των έγχρωμων γυναικών στις ΗΠΑ περιστρέφονται κυρίως γύρω από το δικαίωμα του πλήρους ελέγχου πάνω στα παιδιά – και αφορούν, λόγου χάρη, την ελευθερία τους να τα προστατεύουν από κινδύνους όπως το λιντσάρισμα, η φυλάκιση, η βρεφική θνησιμότητα, η εξαναγκαστική εγκυμοσύνη, η υποχρεωτική στέρηση, η ακατάλληλη στέγη, η ρατσιστική εκπαίδευση ή ο εθισμός στα ναρκωτικά (Hurtado 1989: 853). Για τις λευκές γυναίκες το αυτεξούσιο ως έννοια, το να κατέχουν οι ίδιες το σώμα τους, όσον αφορά την αναπαραγωγική ελευθερία, επικεντρώθηκε ευκολότερα στο πεδίο των γεγονότων που σχετίζονται με τη σύλληψη, την εγκυμοσύνη, την άμβλωση και τη γέννηση, διότι το σύστημα της λευκής πατριαρχίας στράφηκε στον έλεγχο των νόμιμων παιδιών και τη συνεπακόλουθη συγκρότηση του λευκού θηλυκού ως γυναίκας. Στην περίπτωση των γυναικών αυτών, επομένως, η απόκτηση παιδιών μετατρέπεται κυριολεκτικά σε επιλογή καθοριστική για το υποκείμενο. Οι μαύρες γυναίκες ειδικότερα –και γενικά οι γυναίκες που υπέστησαν την κατάκτηση του Νέου Κόσμου– βρέθηκαν αντιμέτωπες με ένα ευρύτερο κοινωνικό πεδίο στέρησης της αναπαραγωγικής ελευθερίας, στο οποίο τα παιδιά τους δεν κληρονομούσαν την κοινωνική θέση του ανθρώπου στο πλαίσιο των ιδρυτικών ηγεμονικών λόγων της βοραιοαμερικανικής κοινωνίας. Σε τούτα τα συμφραζόμενα, η μαύρη μητέρα δεν αντιμετωπίζει απλώς το πρόβλημα της δικής της κοινωνικής θέσης ως υποκειμένου, αλλά επίσης της κοινωνικής θέσης των παιδιών και των σεξουαλικών συντρόφων της, αντρών και γυναικών. Δεν είναι λοιπόν να απορεί κανείς που στο λόγο των μαύρων φεμινιστριών του Νέου Κόσμου κατέχουν εξέχουσα

θέση η εικόνα της κοινωνικής ανύψωσης της φυλής και η άρνηση του κατηγορικού διαχωρισμού αντρών και γυναικών – χωρίς υπαναχωρήσεις από μια ανάλυση της σεξιστικής καταπίεσης έγχρωμων και λευκών (Carby 1987: 6-7· hooks 1981, 1984).

Οι θέσεις του υποκειμένου των Αφροαμερικανίδων διαφέρουν από εκείνες άλλων έγχρωμων γυναικών· κάθε καταπιεστική συνθήκη απαιτεί ιδιαίτερη ανάλυση η οποία θα αρνείται τους διαχωρισμούς αλλά και θα επιμένει να συνυπολογίζει το μη-ταντίσιμο φυλής, φύλου και τάξης. Τα ζητήματα αυτά αποσαφηνίζουν πλήρως για ποιο λόγο μια επαρκής φεμινιστική θεωρία του φύλου πρέπει *την ίδια στιγμή* να είναι θεωρία της φυλετικής διαφοράς σε συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες παραγωγής και αναπαραγωγής. Αποσαφηνίζουν επίσης για ποιο λόγο μια θεωρία και πρακτική γυναικείας αδελφότητας δεν μπορεί να θεμελιωθεί σε κοινές θέσεις υποκειμένου σε ένα σύστημα έμφυλης διαφοράς ούτε στον διαπολιτισμικό δομικό ανταγωνισμό ανάμεσα σε συμπαγείς κατηγορίες που καλούνται γυναίκες και άντρες. Αποσαφηνίζουν, τέλος, για ποιο λόγο οι έγχρωμες γυναίκες παρήγαγαν φεμινιστική θεωρία που συγκροτούσε εναλλακτικούς λόγους περί γυναικών οι οποίοι διαρρηγγούν τους ανθρωπισμούς πολλών δυτικών παραδόσεων λόγου.

Έργο μας είναι να δημιουργήσουμε έναν χώρο για τούτο το διαφορετικό κοινωνικό υποκείμενο. Κάνοντας κάτι τέτοιο, ενδιαφερόμαστε λιγότερο να συστρατευτούμε στο πλευρό της έμφυλης θηλυκότητας και περισσότερο να κερδίσουμε το *εξεγερσιακό* έδαφος ως θηλυκά κοινωνικά υποκείμενα. *Επισημαίνοντας* στην πραγματικότητα την τερατώδία ενός θηλυκού που έχει τη δυνατότητα να «ονομάξει» ... η «Ζαφείρι» θα μπορούσε εντέλει να ξαναγράψει ένα ριζικά διαφορετικό κείμενο για τη γυναικεία ενδυνάμωση (Spillers 1987: 80).¹³

Η πολιτική για τη «διαφορά», που αναδύεται από τούτη και από άλλες σύνθετες διαδικασίες ανανοηματοδότησης των εννοιών της κοινωνικής υποκειμενικότητας και των συνακόλουθων πρακτικών γραφής, μοιλονότι συμβάλλει ουσιαστικά στη συντριβή κάθε κυρίαρχης τοποθεσίας, αντιτίθεται πλήρως στον ισοπεδωτικό σχετικισμό. Η μη φεμινιστική θεωρία στις ανθρωπιστικές επιστήμες έχει την τάση να ταυτίζει τη συντριβή της «συνεκτικής» ή κυριαρχικής υποκειμενικότητας με το «θάνατο του υποκειμένου». Πολλές φεμινίστριες, όπως και άλλοι που έχουν βρεθεί πρόσφατα σε *ασταθείς* υποτελείς θέσεις, αντιστέκονται στη συγκεκριμένη προγραμματική διατύπωση· αναρωτιούνται λοιπόν γιατί αυτή αναδύθηκε ακριβώς τη στιγμή που οι φυλετοποιημένοι/ες, φυλοποιημένοι/ες και αποι-

13. «Ζαφείρι» («Sapphire»): γυναικείο όνομα· αναφέρεται στη συνήθεια των λευκών ιδιοκτητών να δίνουν ονόματα πραγμάτων στους σκλάβους τους (Σ. τ. Μ.).

κιοποιημένου/ες ομιλητές άρχισαν να διεκδικούν «για πρώτη φορά», δηλαδή με την αυθεντία που τους προσδίδουν οι καταβολές τους, την αυτοεκπροσώπηση τους σε θεσμοποιημένες εκδοτικές ή άλλες πρακτικές συγκρότησης εαυτού. Οι φεμινιστικές αποδομήσεις του «υποκειμένου» έχουν μεγάλη σημασία και δεν νοσταλγούν την κυριαρχική συνοχή. Αντίθετα, οι αναγκαστικά πολιτικές περιγραφές κατασκευασμένων σωματοποιήσεων, όπως είναι άλλωστε και οι φεμινιστικές θεωρίες για τις έμφυλες φυλετικές υποκειμενικότητες, οφείλουν να συνυπολογίζουν καταφατικά και κριτικά τις αναδυόμενες, διαφοροποιητικές, αυτοεκπροσωπούμενες, αντιφατικές κοινωνικές υποκειμενικότητες, καθώς και τις διεκδικήσεις τους για δράση, γνώση και πίστη. Μια τέτοια στάση εμπεριέχει την ενεργό δέσμευση στην κοινωνική αλλαγή, την ελπιδοφόρα στιγμή που ενυπάρχει στις φεμινιστικές θεωρίες για το φύλο και σε άλλους αναδυόμενους λόγους για τη συντριβή της κυριαρχικής υποκειμενικότητας και για την ανάδυση των ανίδων/ανιδιοποιημένων άλλων (Trinh 1986-1987, 1989).

Οι πολλαπλές ακαδημαϊκές και άλλες θεσμικές ρίζες της κυριολεκτικής (γραπτής) κατηγορίας «φύλο», τόσο οι φεμινιστικές όσο και οι άλλες που σκιαγραφήθηκαν σε τούτο εδώ το λήμμα, συνιστούν μέρος του φυλετικού ιεραρχικού συστήματος σχέσεων που κρατά σε αφάνεια τα δημοσιεύματα έγχρωμων γυναικών εξαιτίας της καταγωγής, της γλώσσας, του λογοτεχνικού γένους τους – με δυο λόγια, εξαιτίας της «περιθωριακότητας», της «ετερότητας» και της «διαφοράς» όπως είναι ορατές από τις «ασημάδευτες» θέσεις της ηγεμονικής και ιμπεριαλιστικής («λευκής») θεωρίας. Το «φύλο» όμως, από την άποψη της «γραμματικής», αναφέρεται ακριβώς στην «ετερότητα» και τη «διαφορά», γεγονός που συνιστά καταστατική αρχή του φεμινισμού ως πολιτικής που ορίζεται από την αμφισβήτηση και την επανειλημμένη απόρριψη των κυρίαρχων θεωριών. Το «φύλο» αναπτύχθηκε ως κατηγορία προκειμένου να διερευνηθεί τι λογίζεται ως «γυναίκα», ώστε να προβληματοποιηθεί το μέχρι τότε αυτονόητο. Αν οι φεμινιστικές θεωρίες του φύλου πήγασαν από τη θέση της Σιμόν ντε Μπωβουάρ ότι καμιά δεν γεννιέται γυναίκα, με όλα όσα συνεπάγεται τούτη η διορατική παρατήρηση στο φως του μαρξισμού και της ψυχανάλυσης, προκειμένου να γίνει κατανοητό ότι κάθε συνεκτικό υποκείμενο εντέλει είναι φαντασίωση και ότι η προσωπική και η συλλογική ταυτότητα ανασυντάσσονται επισφαλώς και διαρκώς κοινωνικά (Coward 1983: 265), τότε ο τίτλος *Ain't I a Woman* του προκλητικού βιβλίου της μπελ χουκς (hooks 1981), που επαναλαμβάνει το ερώτημα «δεν είμαι 'γω γυναίκα» της μεγάλης μαύρης φεμινίστριας και αγωνίστριας για την κατάργηση της δουλείας στον 19ο αιώνα, της Σοτζέρνερ Τρουθ, σφύζει από ειρωνεία, καθώς διεκδικεί και ταυτόχρονα αποδομεί την ταυτότητα «γυναίκα». Ο αγώνας για τα δρώντα υποκείμενα, τις μνήμες και τους όρους αυτών των αναδιατυπώσεων βρίσκεται στην καρδιά της φεμινιστικής πολιτικής για το βιολογικό/κοινωνικό φύλο.

Η άρνηση λοιπόν να συγκροτηθούμε ή να παραμείνουμε «έμφυλος/η» άντρας ή γυναίκα συνιστά μια επίμονη πολιτική άρνηση να ξυπνήσουμε από τον εφιάλτη του ολότελα πραγματικού φαντασιακού αφηγήματος του βιολογικού φύλου και της φυλής. Τέλος, η πολιτική και εξηγητική δύναμη της «κοινωνικής» κατηγορίας του φύλου εξαρτάται παραδόξως από την ιστορικοποίηση των κατηγοριών του βιολογικού φύλου, της σάρκας, του σώματος, της βιολογίας, της φυλής και της φύσης με τρόπο τέτοιο ώστε η διπολική καθολικευτική αντίθεση που δημιούργησε την έννοια του συστήματος βιολογικού/κοινωνικού φύλου σε μια συγκεκριμένη στιγμή και σε έναν συγκεκριμένο τόπο στη φεμινιστική θεωρία να καταρρεύσει σε αρθρωμένες, διαφοροποιημένες, υπεύθυνες, τοποθετημένες και καθοριστικές θεωρίες σωματοποίησης, όπου η φύση ή το βιολογικό φύλο δεν θα πλάθονται πια με τη φαντασία ούτε θα παριστάνονται ως πρώτες ύλες για τον πολιτισμό ή το κοινωνικό φύλο αντίστοιχα. Σε τούτη την τοποθεσία βρίσκομαι, για μια ουτοπική διασταύρωση ετερογενών, πολυπολιτισμικών, «δυτικών» (έγχρωμων, λευκών, ευρωπαϊκών, αμερικανικών, ασιατικών, αφρικανικών ή του Ειρηνικού Ωκεανού) φεμινιστικών θεωριών για το φύλο, θεωριών που επωάζονται σε αταίριαστη συγγένεια με αντιφατικούς, εχθρικούς, καρποφόρους, κληρονομημένους διπολικούς δυϊσμούς. Ο φαλλογοκεντρισμός υπήρξε το αβγό που γεννήθηκε από το κυριαρχικό υποκείμενο, όρνιθα που κλωσάει τα αιώνια κλωσόπουλα της ιστορίας. Όμως στην ίδια φωλιά με τούτο το πεζό αβγό βρίσκεται ο σπόρος του φοίνικα που θα μιλά όλες τις διαλέκτους ενός αναποδογυρισμένου κόσμου.

Κυβοργικό μανιφέστο: Επιστήμη, τεχνολογία και σοσιαλιστικός φεμινισμός στον ύστερο 20ό αιώνα

Το ειρωνικό όνειρο μιας κοινής γλώσσας για γυναίκες στο ολοκληρωμένο κύκλωμα

Το κεφάλαιο αυτό προσπαθεί να πλάσει έναν ειρωνικό πολιτικό μύθο πιστό στο φεμινισμό, το σοσιαλισμό και τον υλισμό.¹ Πιστό πιο πολύ ίσως με τον τρόπο

¹ Η έρευνα χρηματοδοτήθηκε από την Ερευνητική Επιχορήγηση Μελών της Ακαδημαϊκής Συγκλήτου (Academic Senate Faculty Research Grant) του πανεπιστημίου της Σάντα Κρουζ στην Καλιφόρνια. Προηγούμενη εκδοχή του άρθρου για τη γενετική μηχανική δημοσιεύτηκε με τίτλο «Lieber Kyborg als Göttin: für eine sozialistisch-feministische Unterwanderung der Gentechnologie» στο Bernd-Peter Lange και Anna Marie Stuby (επιμ.), *Berlin: Argument-Sonderband 105* (1984), σ. 66-84. Το κυβοργικό μανιφέστο αναπτύχθηκε με βάση το άρθρο μου «New machines, new bodies, new communities: political dilemmas of a cyborg feminist», «The Scholar and the Feminist X: The Question of Technology», Συνέδριο, Barnard College, Απρίλιος 1983.

Οι άνθρωποι που συνεργάζονται με την Επιτροπή της Ιστορίας της Συνείδησης στο Πανεπιστήμιο της Σάντα Κρουζ στην Καλιφόρνια επηρέασαν βαθύτατα το παρόν άρθρο, τόσο ώστε δίνει την αίσθηση του κειμένου που γράφτηκε συλλογικά περισσότερο από πολλά άλλα, παρόλο που τα πρόσωπα που αναφέρονται ενδέχεται να μην αναγνωρίσουν τις ιδέες τους. Συγκεκριμένα, στο κυβοργικό μανιφέστο συνέβαλαν τα μέλη των προπτυχιακών και μεταπτυχιακών μαθημάτων φεμινιστικής θεωρίας, επιστήμης και πολιτικής, καθώς και θεωρίας και μεθοδολογίας. Εδώ οφείλονται ιδιαίτερες ευχαριστίες στη Hilary Klein (1989), στον Paul Edwards (1985), στη Lisa Lowe (1986) και στον James Clifford (1985).

Τμήματα του άρθρου αποτέλεσαν την προσωπική μου συμβολή σε μια συνεδρία με τίτλο «Poetic Tools and Political Bodies: Feminist Approaches to High Technology Culture» της Ένωσης Αμερικανικών Σπουδών της Καλιφόρνιας το 1984· η συνεδρία οργανώθηκε συλλογικά μαζί με τις μεταπτυχιακές φοιτήτριες της Ιστορίας της Συνείδησης Zoe Sofoulis, «Jupiter space»: Katie King, «The pleasures of repetition and the limits of identification in feminist

που είναι πιστή η βλασφημία παρά η λατρευτική ευλάβεια και ταύτιση. Η βλασφημία φαίνεται να απαιτούσε ανέκαθεν πολύ σοβαρή αντιμετώπιση των πραγμάτων. Δεν γνωρίζω ποια άλλη καλύτερη στάση να υιοθετήσω στο εσωτερικό των κοσμικο-θρησκευτικών ευαγγελικών παραδόσεων της πολιτικής των Ηνωμένων Πολιτειών, όπου συμπεριλαμβάνεται η πολιτική του σοσιαλιστικού φεμινισμού. Η βλασφημία σε προστατεύει από την εσωτερική ηθική πλειοψηφία,² ενώ ταυτόχρονα συνεχίζει να επιμένει στην ανάγκη για κοινότητα. Η βλασφημία δεν είναι αποστασία. Η ειρωνεία αφορά αντιφάσεις που δεν επιλύονται σε ευρύτερα σύνολα, ούτε καν διαλεκτικά, αφορά την ένταση στη συνοχή ασύμβατων πραγμάτων που μένουν μαζί επειδή και τα δύο ή όλα είναι απαραίτητα και αληθινά. Η ειρωνεία αφορά το κωμικό και το σοβαρό παιχνίδι. Επίσης, είναι ρητορική στρατηγική και πολιτική μέθοδος, από αυτές μάλιστα που θα ήθελα να τις έχει σε μεγαλύτερη εκτίμηση ο σοσιαλιστικός φεμινισμός. Η ειρωνική μου πίστη, η βλασφημία μου, έχει στο κέντρο της μια εικόνα, το κυβόργιο.

Κυβόργιο είναι ένας κυβερνητικός οργανισμός, υβρίδιο από μηχανή και οργανισμό, δημιουργήμα κοινωνικής πραγματικότητας και μυθοπλασίας συνάμα.

science fiction: reimaginings of the body after the cyborg»: και Chela Sandoval, «The construction of subjectivity and oppositional consciousness in feminist film and video». Η θεωρία της Σαντοβάλ για την αντιτασσομένη συνείδηση (Sandoval χ.χ.) δημοσιεύτηκε με τίτλο «Women respond to racism: A Report on the National Women's Studies Association Conference». Για τις σημειωτικές και ψυχαναλυτικές αναγνώσεις της Ζωής Σοφούλη σχετικά με τον πυρηνικό πολιτισμό, βλ. Sofia (1984). Τα αδημοσίευτα άρθρα της King («Questioning tradition: canon formation and the veiling of power»: «Gender and genre: reading the science fiction of Joanna Russ»: «Varley's *Titan* and *Wizard*: feminist parodies of nature, culture, and hardware») διαπότισαν βαθύτατα το κυβοργικό μανιφέστο.

Η Barbara Epstein, ο Jeff Escoffier, ο Rusten Hogness και ο Jaye Miler βοήθησαν με πολύωρες συζητήσεις και προτάσεις για την επιμέλεια του κειμένου. Πολύ σημαντικό ρόλο έπαιξαν τα μέλη του Ερευνητικού Προγράμματος Κουλάδα του Πυριτίου (Silicon Valley Research Project) του Πανεπιστημίου της Σάντα Κρους στην Καλιφόρνια, καθώς και οι συμμετέχοντες/ουσες στα συνέδρια και τα εργαστήριά του, ιδίως ο Rick Gordon, η Linda Kimball, η Nancy Snyder, ο Langdon Winner, η Judith Stacey, η Linda Lim, η Patricia Fernandez-Kelly και η Judith Gregory. Τέλος, θέλω να ευχαριστήσω τη Nancy Hartsock για όλα αυτά τα χρόνια φιλίας και συζητήσεων σχετικών με τη φεμινιστική θεωρία και τη φεμινιστική επιστημονική φαντασία. Επίσης, ευχαριστώ την Elizabeth Bird για την αγαπημένη μου πολιτική κονκάρδα: «Κυβόργια για την επιβίωση στη γη».

2. «Ηθική πλειοψηφία» («moral majority»): πρόκειται για αναφορά στην ομώνυμη πολιτική οργάνωση που ιδρύθηκε το 1979 και έδρασε επί μία δεκαετία, αποτελώντας βασική συνιστώσα της νέας χριστιανικής δεξιάς στις ΗΠΑ. Υποστήριξε ενεργά την εκλογή του Ρ. Ρήγκαν στο προεδρικό αξίωμα και λειτουργούσε με επιτροπές πολιτικής δράσης, οι οποίες κινητοποιούσαν αντιδρώντας σε ζητήματα όπως η νομιμοποίηση των αμβλώσεων, η αναγνώριση των ομοφυλόφιλων πρακτικών, η συνέχιση των συνομιλιών για τον αφοπλισμό ανάμεσα στις δύο υπερδυνάμεις κ.ά. (Σ.τ.Μ.)

Κοινωνική πραγματικότητα είναι οι βιωμένες κοινωνικές σχέσεις, το σημαντικότερο πολιτικό κατασκευασμά μας, μια μυθοπλασία που αλλάζει τον κόσμο. Τα διεθνή γυναικεία κινήματα δημιούργησαν την «εμπειρία γυναικών» και επίσης αποκάλυψαν ή ανακάλυψαν τούτο το κομβικό συλλογικό αντικείμενο. Η εμπειρία αυτή είναι μυθοπλασία και κομβικό γεγονός πολιτικού τύπου. Η απελευθέρωση στηρίζεται στη συγκρότηση της επίγνωσης της καταπίεσης και, άρα, της δυνατότητας, στην εννόσή τους με τη φαντασία. Το κυβόργιο είναι ζήτημα μυθοπλασίας και βιωμένης εμπειρίας που μεταβάλλει τι λογίζεται ως γυναικεία εμπειρία στον ύστερο 20ό αιώνα. Πρόκειται για αγώνα ζωής και θανάτου, όμως το σύνορο ανάμεσα σε επιστημονική φαντασία και κοινωνική πραγματικότητα είναι οφθαλμαπάτη.

Η σύγχρονη επιστημονική φαντασία είναι γεμάτη από κυβόργια – πλάσματα ζωικά και μηχανικά ταυτόχρονα, που κατοικούν σε κόσμους διαφορούμενα φυσικούς και κατασκευασμένους. Η σύγχρονη ιατρική είναι επίσης γεμάτη από κυβόργια και από ζευγαρώματα οργανισμού και μηχανής, που καθένα τους έχει συλληφθεί με τη μορφή κωδικοποιημένων εφευρημάτων, μέσα σε οικειότητα και με ισχύ που δεν γεννήθηκε πιο πριν στην ιστορία της σεξουαλικότητας. Το κυβοργικό «σεξ» αποκαθιστά λίγο το χαριτωμένο αντιγραφικό μπαρόκ που έχουν τα πτεριδόφυτα και τα ασπόνδυλα (αυτά τα ωραία οργανικά προφυλακτικά κατά του ετεροσεξισμού). Η κυβοργική αντιγραφή αποσυνδέθηκε από την οργανική αναπαραγωγή. Η μοντέρνα παραγωγή μοιάζει με όνειρο κυβοργικού εποικισμού, όνειρο που κάνει τον εφιάλητη του ταιηλορισμού να μοιάζει ειδυλλιάκος. Και ο μοντέρνος πόλεμος είναι ένα κυβοργικό όργιο, κωδικοποιημένο με συστήματα C³I, συστήματα διοίκησης-ελέγχου-επικοινωνιών-πληροφοριών, ένα κονδύλι 84 δισεκατομμυρίων δολαρίων στον προϋπολογισμό του Υπουργείου Αμυνας των ΗΠΑ. Εδώ διατυπώνω ένα επιχείρημα για το κυβόργιο ως μυθοπλασία που χαρτογραφεί την κοινωνική και σωματική μας πραγματικότητα και ως εφόδιο της φαντασίας που υποδεικνύει μερικά πολύ γόνιμα ζευγαρώματα. Η βιοπολιτική του Μισέλ Φουκώ είναι ένα άνευρο δυσοίωνο προαίσθημα κυβοργικής πολιτικής, ένα πολύ ευρύ πεδίο.

Στα τέλη του 20ού αιώνα, στους καιρούς μας, καιρούς μυθικούς, όλοι μας είμαστε πλάσματα χιμαιρικά, θεωρητικοποιημένα και τεχνουργημένα υβρίδια μηχανής και οργανισμού· κοντολογίς, είμαστε κυβόργια. Το κυβόργιο είναι η οντολογία μας· μας δίνει την πολιτική μας. Το κυβόργιο είναι συμπυκνωμένη εικόνα φαντασίας και υλικής πραγματικότητας συνάμα, των δύο συναρθρωμένων κέντρων που δομούν κάθε δυνατότητα ιστορικού μετασχηματισμού. Η σχέση οργανισμού και μηχανής υπήρξε πόλεμος συνόρων στις «δυτικές» επιστημονικές και πολιτικές παραδόσεις – την παράδοση του ρατσιστικού ανδροκρατούμενου καπιταλισμού, την παράδοση της προόδου, την παράδοση της ιδιοποίησης της φύσης ως πρώτης ύλης για όσα παράγει ο πολιτισμός, την παράδοση της αναπα-

ραγωγής του εαυτού από την αντανάκλασή του στους στοχασμούς του άλλου. Διακυβεύματα του πολέμου ήταν οι επικράτειες παραγωγής, αναπαραγωγής και φαντασίας. Το κεφάλαιο αυτό υπερασπίζεται την *απόλαυση* στη σύγχυση των συνόρων και την *ευθύνη* στη χάραξή τους. Προσπαθεί επίσης να συμβάλει στη σοσιαλιστική-φεμινιστική κουλτούρα και θεωρία μιλώντας με μεταμοντέρνο, μη φυσιοκρατικό ύφος, καθώς και στην ουτοπική παράδοση που μπαίνει στη διαδικασία να φανταστεί έναν κόσμο χωρίς φύλο, κόσμο δίχως γένεση ίσως, που όμως μπορεί κιόλας να είναι κόσμος δίχως τέλος. Το κυβόργιο ενσαρκώνεται έξω από την ιστορία της λύτρωσης. Και δεν σημειώνει το χρόνο σε ένα οιδιπόδειο ημερολόγιο επιχειρώντας να γιατρέψει τις τρομερές σχισμές του φύλου σε μια στοματική συμβιωτική ουτοπία ή σε καμιά μεταοιδιπόδεια αποκάλυψη. Όπως υποστηρίζει η Ζωή Σοφούλη στο *Lacklein*, το αδημοσίευτο χειρόγραφο της για τον Ζακ Λακάν, τη Μέλανι Κλάιν και τον πολιτισμό της πυρηνικής ενέργειας, τα πιο τρομερά και ίσως ελπιδοφόρα τέρατα σε κόσμους κυβόργιων σωματοποιούνται σε μη οιδιπόδεια αφηγήματα με διαφορετική λογική καταστολής, την οποία είναι ζωτικό για εμάς να κατανοήσουμε.

Το κυβόργιο είναι πλάσμα σε έναν μετά-το-φύλο κόσμο· δεν έχει δοσοληψίες με την αμφιφυλία, την προοιδιπόδεια συμβιωτική σχέση, τη μη αλλοτριωμένη εργασία ή κάποιο άλλο δέλεαρ οργανικής ολότητας, η οποία επιτυγχάνεται όταν κάποια ανώτερη ενότητα ιδιοποιηθεί εντέλει όλες τις δυνάμεις που έχουν τα μέρη. Κατά κάποιον τρόπο, το κυβόργιο δεν έχει αφήγηση καταγωγής με τη δυτική έννοια – κι αυτό είναι «τελική» ειρωνεία, αφού το κυβόργιο είναι επίσης το φρικτό αποκαλυψιακό *τελικό αίτιο* όπου κορυφώνονται οι αφαιρετικές εξατομικευτικές κυριαρχίες της «Δύσης», ένας έσχατος εαυτός αποδεδεσμευμένος επίτελους από κάθε εξάρτηση, ένας άνθρωπος στο διάστημα. Μια καταγωγική αφήγηση με τη «δυτική», ανθρωπιστική έννοια βασίζεται στο μύθο μιας πρωταρχικής ενότητας, πληρότητας, ευδαιμονίας και τρόμου, όπως τον αναπαριστά η φαλλική μητέρα από την οποία όλοι οι άνθρωποι πρέπει να χωριστούν, η αποστολή της ατομικής ανάπτυξης και της ιστορίας, δύο δίδυμοι πολυδύναμοι μύθοι που εγγράφονται με τον πιο δυναμικό τρόπο για εμάς στην ψυχανάλυση και το μαρξισμό. Η Χίλαρι Κλάιν υποστήριξε ότι τόσο ο μαρξισμός όσο και η ψυχανάλυση, με τις έννοιες της εργασίας και της εξατομίκευσης και του σχηματισμού του φύλου που προτείνουν, βασίζονται στην πλοκή μιας αρχικής ενότητας από την οποία πρέπει να παραχθεί διαφορά και να στρατολογηθεί στην υπηρεσία ενός δράματος αυξανόμενης κυριαρχίας επί της γυναίκας/φύσης. Το κυβόργιο παρακάμπτει το βήμα της αρχικής ενότητας, της ταύτισης με τη φύση με τη δυτική έννοια. Δίνει τούτη την παράνομη υπόσχεση, η οποία ενδέχεται να ανατρέψει την τελεολογία του ως πολέμου των άστρων.

Το κυβόργιο είναι απόλυτα αφοσιωμένο στη μερικότητα, την ειρωνεία, την οικειότητα και τη διαστροφή. Είναι αντιτασσόμενο, ουτοπικό και καθόλου

αθώο. Δεν δομείται πια από την πώλωση δημόσιου και ιδιωτικού, κι έτσι το κυβόργιο ορίζει μια τεχνολογική πολιτεία βασισμένη εν μέρει σε μια επανάσταση των κοινωνικών σχέσεων εν *οίκω*. Φύση και πολιτισμός ξαναδουλεύονται· η φύση δεν γίνεται να είναι πια πόρος που τον ιδιοποιείται ή τον ενσωματώνει ο πολιτισμός. Οι σχέσεις που σχηματίζουν ολότητες από τα μέρη, κι ανάμεσά τους οι σχέσεις πολικότητας και ιεραρχικής κυριαρχίας, διακυβεύονται στον κυβοργικό κόσμο. Αντίθετα απ' όσα έλπιζε το τέρας του δόκτορα Φρανκεστάιν, το κυβόργιο δεν περιμένει απ' τον πατέρα του να το σώσει αναμορφώνοντας τον κήπο· δηλαδή, κατασκευάζοντας για αυτό κάποιο ετεροφυλοφιλικό ταίρι, οδηγώντας το στην πλήρωση μέσα σε ένα τελειωμένο όλον, μία πολιτεία και ένα αρμονικό σύμπαν. Το κυβόργιο δεν ονειρεύεται την κοινότητα με βάση το πρότυπο της οργανικής οικογένειας, με μόνη διαφορά την απουσία οιδιπόδειου προτάγματος τούτη τη φορά. Το κυβόργιο δεν θα αναγνώριζε καν τον Κήπο της Εδέμ· δεν είναι φτιαγμένο από λάσπη και δεν μπορεί να ονειρευτεί ότι θα επιστρέψει στο χώμα. Ίσως για αυτόν το λόγο θέλω να δω μήπως τα κυβόργια μπορούν να ανατρέψουν τον αποκαλυψιακό όλεθρο της επιστροφής στην πυρηνική σκόνη κατά τον μανιακό ψυχαναγκασμό να δοθεί όνομα στον Εχθρό. Τα κυβόργια δεν έχουν ευλάβεια· δεν ανασυνθέτουν μνημονικά τα μέλη της συμπαντικής αρμονίας. Τα ανησυχεί ο ολισμός, όμως αποζητούν τη σύνδεση – σαν να νιώθουν έμφυτα την τάση για ενωτική μετωπική πολιτική, αλλά χωρίς κόμμα επαναστατικής πρωτοπορίας. Εκείνο που περιπλέκει την κατάσταση με τα κυβόργια, φυσικά, είναι ότι κατά βάση πρόκειται για νόθα βλαστάρια της στρατοκρατίας και του πατριαρχικού καπιταλισμού, για να μην αναφέρουμε και τον κρατικό σοσιαλισμό. Όμως τα νόθα βλαστάρια πολλές φορές προδίδουν με το παραπάνω τις καταβολές τους. Στο κάτω κάτω, οι πατέρες τους δεν έχουν σημασία.

Στο τέλος του κεφαλαίου αυτού θα επιστρέψω στην επιστημονική φαντασία που μιλά για τα κυβόργια, όμως θέλω να επισημάνω τώρα τρεις κομβικές ρήξεις συνόρων που επιτρέπουν την ακόλουθη πολιτικο-μυθοπλαστική (πολιτικο-επιστημονική) ανάλυση. Στον επιστημονικό πολιτισμό των τελευταίων δεκαετιών του 20ού αιώνα στις Ηνωμένες Πολιτείες το σύνορο ανάμεσα στον άνθρωπο και το ζώο έχει διαρραγεί πέρα ως πέρα. Τα τελευταία προπύργια μοναδικότητας μολύνθηκαν, αν δεν μετατράπηκαν κιόλας σε άρκα αναψυχής: η γλώσσα, η χρήση εργαλείων, η κοινωνική συμπεριφορά, τα νοητικά συμβάντα, τίποτα απ' όλα αυτά δεν διευθετεί πράγματι πειστικά το διαχωρισμό ανθρώπου και ζώου. Και πολλοί άνθρωποι δεν νιώθουν πια την ανάγκη για έναν τέτοιο διαχωρισμό· στην πραγματικότητα πολλά ρεύματα φεμινιστικής κουλτούρας διατρανώνουν πόσο απολαυστική είναι η σύνδεση του ανθρώπου με άλλα ζωντανά πλάσματα. Τα κινήματα για τα δικαιώματα των ζώων δεν αποτελούν παράλογες αρνήσεις της ανθρώπινης μοναδικότητας· είναι μια σαφής αναγνώριση της σύνδεσης που δια-

περνά το αναξιόπιστο ρήγμα ανάμεσα στη φύση και τον πολιτισμό. Η βιολογία και η εξελικτική θεωρία στους δύο τελευταίους αιώνες ταυτόχρονα παρήγαγαν νεωτερικούς οργανισμούς ως αντικείμενα γνώσης και συρρίκνωσαν τη διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στους ανθρώπους και τα ζώα σε ίχνος αδιόρατο που ξαναχαράσσεται κατά την ιδεολογική διαπάλη ή τις επαγγελματικές διενέξεις της βιοεπιστήμης με την κοινωνική επιστήμη. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η διδασκαλία της σύγχρονης εκδοχής του χριστιανικού δημιουργισμού θα πρέπει να καταπολεμηθεί ως μορφή παιδικής κακοποίησης.

Η ιδεολογία του βιολογικού ντετερμινισμού συνιστά μία μόνον από τις πολλές θέσεις που διανοίχτηκαν στην επιστημονική κουλτούρα για την επιχειρηματολογία σχετικά με τα νοήματα της ανθρώπινης ζωικότητας. Οι άνθρωποι με ριζοσπαστική πολιτική συνείδηση έχουν περιθώριο για αντιπαραθέσεις σχετικά με τα νοήματα του διασπασμένου συνόρου.³ Το κυβόργιο εμφανίζεται στο μύθο εκεί ακριβώς όπου ξεπερνιέται το όριο ανάμεσα σε άνθρωπο και ζώο. Τα κυβόργια σηματοδοτούν ενοχλητικά και απολαυστικά το σφιχτό ζευγάρωμα, χωρίς καθόλου να σημαίνουν την περιτειχίση των ανθρώπων ξεχωριστά από τα άλλα ζωντανά όντα. Το ζώωδες έχει νέα υπόσταση σε τούτο τον κύκλο γαμήλιων ανταλλαγών.

Δεύτερη παρουσιάζει διαρροές η διάκριση ανάμεσα στον ζωικό-ανθρώπινο (οργανισμό) και τη μηχανή. Οι μηχανές πριν από την κυβερνητική μπορούσαν να είναι στοιχειωμένες· ο ίσκιος του φαντάσματος που κρύβεται στη μηχανή υπήρχε ανέκαθεν. Τούτος ο δυϊσμός δόμησε το διάλογο υλισμού και ιδεαλισμού, ο οποίος ρυθμίστηκε από ένα τέκνο της διαλεκτικής που λέγεται πνεύμα ή ιστορία, ανάλογα με τις προτιμήσεις. Όμως οι μηχανές κατά βάση δεν κινούνταν και δεν σχεδιάζονταν από μόνες τους, δεν ήταν αυτόνομες. Δεν έφταναν να επιτύχουν το όνειρο του ανθρώπου, αλλά γίνονταν μόνον απομίμησή του. Οι μηχανές δεν ήταν άνθρωπος, δημιουργός του εαυτού του, αλλά μόνο γελοιογραφία αυτού του ανδροκεντρικού αναπαραγωγικού ονείρου. Η σκέψη και μόνον ότι οι μηχανές ήταν αλλιώτικες ήταν παρανοϊκή. Τώρα πια δεν έχουμε την ίδια βεβαιότητα. Οι μηχανές στον ύστερο 20ό αιώνα έκαναν ολότελα αμφίβολη τη διαφορά ανάμεσα στο φυσικό και το τεχνητό, στο νου και το σώμα, στην αυτοανάπτυξη και τον έξωθεν σχεδιασμό, καθώς και ανάμεσα σε πάμπολλες άλλες διακρίσεις που

3. Τα ακόλουθα έργα περιλαμβάνονται στις χρήσιμες αναφορές στα αριστερά ή/και φεμινιστικά ριζοσπαστικά επιστημονικά κινήματα και τη θεωρία, καθώς και σε ζητήματα βιολογίας/βιοτεχνολογίας: Bleier (1984, 1986), Harding (1986), Fausto-Sterling (1985), Gould (1981), Hubbard κ.ά. (1982), Keller (1985), Lewontin κ.ά. (1984)· επίσης τα περιοδικά *Radical Science Journal*, που το 1987 μετονομάστηκε σε *Science as Culture* (διεύθυνση: 26 Freegrove Road, London N7 9RQ) και *Science for the People* (διεύθυνση: 897 Main St, Cambridge, MA 02139).

ίσχυαν άλλοτε για τους οργανισμούς και τις μηχανές. Οι μηχανές μας έχουν ενοχλητική ζωντάνια, και εμείς τρομακτική αδράνεια.

Ο καθοριστικός ρόλος της τεχνολογίας είναι ένας μόνον ιδεολογικός χώρος που διανοίχτηκε από τις επανενοιολογήσεις της μηχανής και του οργανισμού ως κωδικοποιημένων κειμένων μέσω των οποίων επιδιόμαστε στο παιχνίδι της γραφής και της ανάγνωσης του κόσμου.⁴ Ορισμένες μαρξιστικές και σοσιαλιστικές-φεμινιστικές προσεγγίσεις καταδίκασαν την «κειμενοποίηση» των πάντων στη μεταδομιστική, μεταμοντερνιστική θεωρία, επειδή παραβλέπει ουτοπικά τις βιωμένες σχέσεις κυριαρχίας όπου θεμελιώνεται το «παιχνίδι» της αυθαίρετης ανάγνωσης.⁵ Αληθεύει βεβαίως ότι μεταμοντερνιστικές στρατηγικές,

4. Στα αφετηριακά έργα για αριστερές και/ή φεμινιστικές προσεγγίσεις στην τεχνολογία και την πολιτική συμπεριλαμβάνονται τα εξής: Cowan (1983), Rothschild (1983), Traweek (1988), Young και Levidow (1981, 1985), Weizenbaum (1976), Winner (1977, 1986), Zimmerman (1983), Athanasiou (1987), Cohn (1987α, 1987β), Winograd και Flores (1986), Edwards (1985). *Global Electronics Newsletter* (διεύθυνση: 867 West Dana St, #204, Mountain View, CA 94041)· *Processed World* (διεύθυνση: 55 Sutter St, San Francisco, CA 94 104)· ISIS- Women's International Information and Communication Service (διευθύνσεις: PO Box 50 (Corvanin), 1211 Geneva 2, Switzerland, και Via Santa Maria Dell' Anima 30, 00186, Rome, Italy). Οι βασικές προσεγγίσεις στις σύγχρονες κοινωνικές σπουδές της επιστήμης που δεν συνεχίζουν τη φιλελεύθερη μυθοποίηση ότι τα πάντα ξεκίνησαν με τον Τόμας Κουν συμπεριλαμβάνουν τα εξής: Knorr-Cetina (1981), Knorr-Cetina και Mulkey (1983), Latour και Woolgar (1979), Young (1979). Στην «Επετηρίδα» που εκδίδεται από το Δίκτυο για την Εθνογραφική Μελέτη της Επιστήμης, της Τεχνολογίας και των Οργανώσεων (Network for the Ethnographic Study of Science, Technology and Organizations) υπάρχει πλούσιος κατάλογος με ανθρώπους και ερευνητικά σχέδια με κομβικό ρόλο στη βελτίωση της ριζοσπαστικής ανάλυσης· η επετηρίδα διατίθεται από το ίδιο δίκτυο στη διεύθυνση: PO Box 11442, Stanford, CA 94305.

5. Μια προκλητική και περιεκτική επιχειρηματολογία για την πολιτική και τις θεωρίες του «μεταμοντερνισμού» διατυπώνει ο Φρέντρικ Τζέμσον (Jameson 1984), που υποστηρίζει ότι ο μεταμοντερνισμός δεν αποτελεί επιλογή, μια τεχνοτροπία ανάμεσα σε πολλές άλλες, αλλά δεσπόζουσα πολιτισμική παράμετρο που απαιτεί ριζική επανεπινοήση της αριστερής πολιτικής από το εσωτερικό της· δεν υπάρχει πια κάποιο εξωτερικό σημείο που να δίνει νόημα στην παρηγορητική μυθολογία της κριτικής απόστασης. Ο Τζέμσον επίσης αποσαφηνίζει γιατί δεν μπορεί κανείς να είναι υπέρ ή κατά του μεταμοντερνισμού, χειρονομία που είναι στην ουσία ηθικολογική. Κατά την άποψη μου οι φεμινίστριες (και άλλοι επίσης) χρειάζονται τη συνεχή πολιτισμική επανεπινοήση, τη μεταμοντερνιστική κριτική και τον ιστορικό υλισμό· μόνον ένα κυβόργιο θα είχε κάποια τύχη. Οι παλιές κυριαρχίες της λευκής καπιταλιστικής πατριαρχίας τώρα πια μοιάζουν νοσταλγικά αθώες· εξομάλυναν την ετερογένεια οργανώνοντάς την διπολικά, όπως για παράδειγμα με τις έννοιες άντρας και γυναίκα ή λευκός και μαύρος. Ο «προηγμένος καπιταλισμός» και ο μεταμοντερνισμός αποδεσμεύουν ετερογένεια χωρίς κανονικότητα, κι εμείς ισοπεδωνόμαστε, χωρίς υποκειμενικότητα, η οποία προϋποθέτει το βάθος, ακόμη και τα δόλου φιλικά βήθη που καταποντίζουν. Έχει έρθει ο καιρός να γραφτεί κάτι με τίτλο «Ο θάνατος της κλινικής». Οι κλινικές μέθοδοι απαιτούσαν σώματα και έργα· εμείς έχουμε κείμενα και επιφάνειες. Οι δικές μας κυριαρχίες δεν δουλεύουν πια με την ιατρικοποίηση και την ομαλοποίησή· δουλεύουν με τη δικτύωση, τον ανασχεδιασμό των επικοινωνιών, τη διαχείριση πύεσεων.

σαν το μύθο μου για το κυβόργιο, ανατρέπουν μυριάδες οργανικές ολότητες (για παράδειγμα: το ποίημα, τον πρωτόγονο πολιτισμό, τον βιολογικό οργανισμό). Κοντολογία, η βεβαιότητα για το τι λογίζεται ως φύση – μια πηγή ενόρασης υποσχόμενη αθωότητα – υπονομεύεται, και μάλιστα μοιραία κατά πάσα πιθανότητα. Η υπερβατική εξουσιοδότηση της ερμηνείας χάνεται, και μαζί της η οντολογία που θεμελιώνει τη «δυτική» επιστημολογία. Η εναλλακτική όμως δεν είναι ο κυνισμός ή η απιστία, δηλαδή κάποια εκδοχή αφαιρετικής ύπαρξης, σαν τους απολογισμούς του τεχνολογικού ντετερμινισμού όπου ο «άνθρωπος» καταστρέφεται από τη «μηχανή» ή η «πολιτική δράση με νόημα» από το «κείμενο». Το ποια θα είναι τα κυβόργια αποτελεί ριζικό ερώτημα· οι απαντήσεις σε αυτό είναι ζήτημα επιβίωσης. Οι χιμπατζήδες και τα τεχνουργήματα έχουν πολιτική· γιατί λοιπόν να μην έχουμε κι εμείς (de Waal 1982· Winner 1980);

Η τρίτη διάκριση αποτελεί υποσύνολο της δεύτερης: το σύνορο ανάμεσα στο υλικό και το άυλο είναι πολύ αόριστο για μας. Τα εκλαϊκευτικά βιβλία φυσικής που μιλούν για τις συνέπειες της κβαντικής θεωρίας και για την αρχή της απροσδιοριστίας αποτελούν το δημοφιλές επιστημονικό αντίστοιχο των Άρλεκιν⁶, αν τα θεωρήσουμε δείκτη μιας ριζικής αλλαγής στην αμερικανική λευκή ετεροφυλοφιλία: κατανοούν λανθασμένα το ζήτημα, όμως μιλούν για το σωστό θέμα. Οι μοντέρνες μηχανές είναι στην πεμπτουςία τους μικροηλεκτρονικές συσκευές: βρίσκονται παντού και είναι αόρατες. Ο μοντέρνος μηχανικός εξοπλισμός είναι ένας αναιδής νεόκοπος θεός, που παρωδεί την πανταχού παρουσία και την πνευματικότητα του Πατέρα. Το τσιπ πυριτίου είναι μια επιφάνεια γραφής· έχει εγχαρχθεί σε μοριακή κλίμακα που διαταράσσεται μόνον από το θόρυβο που προκαλούν τα άτομα της ύλης, την έσχατη παρεμβολή στο επίπεδο της πυρηνικής παρτιτούρας. Η γραφή, η εξουσία και η τεχνολογία συνεργάζονταν από παλιά στις δυτικές αφηγήσεις για τις καταβολές του πολιτισμού, όμως η τεχνολογία

Η ομαλοποίηση παραδίδει τη θέση της στην αυτοματοποίηση, τον πλήρη πλεονασμό. Τα έργα του Μισέλ Φουκώ *Η γέννηση της κλινικής* (Foucault 1963), *Ιστορία της σεξουαλικότητας* (Foucault 1976) και *Επιτήρηση και τιμωρία* (Foucault 1975) κατονομάζουν μια μορφή εξουσίας τη στιγμή της σύντηξης της. Ο λόγος της βιοπολιτικής παραδίδει τη θέση του στα τεχνοκορακίστικα, την ακαταλαβίστικη γλώσσα του συρραμμένου ουσιαστικού· κανένα όνομα δεν το αφήνουν ολόκληρο οι πολυεθνικές. Ιδού τα ονόματά τους από ένα τεύχος του περιοδικού *Science: Tech-Knowledge*, Genentech, Allergen, Hybritech, Compupro, Genen-cor, Syntex, Allelix, Agrigenetics Corp., Syntro, Codon, Repligen, MicroAngelo από τη Scion Corp., Percom Data, Inter Systems, Cyborg Corp., Statcom Corp., Intertec. Αν έχουμε φυλακιστεί από τη γλώσσα, τότε η απόδραση από τούτο το αναμορφωτήριο απαιτεί ποιητές και ποιήτριες της γλώσσας, ένα είδος πολιτισμικού περιοριστικού ενζύμου που θα κόψει τον κώδικα· η κυβοργική ετερογλωσσία είναι μια μορφή ριζοσπαστικής πολιτισμικής πολιτικής. Για την κυβοργική ποίηση, βλ. Perloff (1984)· Fraser (1984). Για φεμινιστική μοντερνιστική και μεταμοντερνιστική «κυβοργική» γραφή, βλ. το περιοδικό *HOW(ever)*, 871 Corbett Ave, San Francisco, CA 94131.

6. Ανάλογες είναι οι βρετανικές εκδόσεις Mills & Boon.

σμίκρυνσης των διαστάσεων άλλαξε την εμπειρία μας από τους μηχανισμούς. Αποδείχτηκε εντέλει ότι η σμίκρυνση των διαστάσεων αφορά την ισχύ· δεν είναι τόσο ότι το μικρό είναι ωραίο, όσο ότι είναι εξόχως επικίνδυνο, όπως συμβαίνει με τα βλήματα τύπου κρουζ. Συγκρίνετε τις τηλεοπτικές συσκευές της δεκαετίας του 1950 ή τις νέες μηχανές λήψης στη δεκαετία του 1970 με τις καινούριες τηλεοράσεις σε μέγεθος βραχιολιού ή τις βιντεοκάμερες παλάμης που διαφημίζονται τώρα. Τα καλύτερα μηχανήματά μας είναι φτιαγμένα από ηλιακό φως· είναι όλα ελαφριά και καθαρά, επειδή δεν είναι τίποτε άλλο παρά σήματα, ηλεκτρομαγνητικά κύματα, τμήμα ενός φάσματος. Κι είναι κυρίως φορητά τούτα τα μηχανήματα, κινητά – ζήτημα ανείπωτου ανθρώπινου πόνου στο Νητηρόιτ και τη Σιγκαπούρη. Οι άνθρωποι δεν έχουν φτάσει σε τίποτε άλλο τόσο κοντά στο ρευστό, ως υλικοί και αδιαφανείς. Τα κυβόργια είναι αιθέρας, η πεμπτουσία.

Τούτα τα μηχανήματα-ιμάντες ηλιακού φωτός είναι τόσο θανατηφόρα ακριβώς επειδή τα κυβόργια είναι πανταχού παρόντα και αόρατα. Είναι εξίσου δυσδιάκριτα πολιτικά και υλικά. Έχουν να κάνουν με τη συνείδηση – ή με την προσομοίωσή της.⁷ Είναι ρέοντα σημαίνοντα που διασχίζουν την Ευρώπη πάνω σε φορηγάκια, και το δρόμο τους μπορούν να τον φράξουν πιο αποτελεσματικά τα μαγικά ξόρκια που υφαίνουν οι εκτοπισμένες και τόσο αφύσικες γυναίκες του Γκρήνχαμ στη Βρετανία,⁸ οι οποίες κατανοούν έξοχα τα κυβοργικά δίχτυα της εξουσίας, παρά η στρατευμένη εργατικότητα της παλιότερης ανδροκεντρικής πολιτικής, που το φυσικό εκλογικό της σώμα χρειάζεται δουλειές στον τομέα της στρατιωτικής άμυνας. Η πιο «σκληρή» επιστήμη εντέλει έχει να κάνει με το βασίλειο όπου τα σύνορα συγχέονται περισσότερο, με το βασίλειο του καθαρού αριθμού, του καθαρού πνεύματος, των συστημάτων διοίκησης, ελέγχου, επικοινωνίας και πληροφοριών, της κρυπτογραφίας, έχει να κάνει με τη διαφύλαξη πολυδύναμων μυστικών. Καθαρά κι ελαφριά που είναι τα νέα μηχανήματα! Οι μηχανικοί τους είναι μύστες του ήλιου που μεσολαβούν για μια νέα επιστημονική

7. Baudrillard (1983). Ο Τζέιμσον (Jameson 1984: 66) επισημαίνει ότι ο Πλάτων όριζε ως ομοίωμα το αντίγραφο χωρίς πρωτότυπο, δηλαδή τον κόσμο του προηγμένου καπιταλισμού, της καθαρής ανταλλαγής. Για ένα ειδικό αφιέρωμα στην τεχνολογία (κυβερνητική, οικολογία, μεταμοντέρνα φαντασία), βλ. *Discourse 9* (Ανοιξη/Καλοκαίρι 1987).

8. Αναφέρεται στην Ειρηνιστική Κατασκήνωση Γυναικών, που λειτούργησε από το 1981 μέχρι το 2000 έξω από τη στρατιωτική βάση του Γκρήνχαμ στην κομητεία Μπέρκσαϊρ της νότιας Αγγλίας. Η Κατασκήνωση υπήρξε πρωτοβουλία της σουαλικής ομάδας Γυναίκες για τη Ζωή στη Γη (Women for Life on Earth) ως πράξη αντίστασης στην απόφαση να εγκατασταθούν αμερικανικά πυρηνικά όπλα στην περιοχή. Οι ακτιβίστριες, που συγκεντρώθηκαν εκεί από ολόκληρη τη Βρετανία και άλλες χώρες, ζούσαν στην κατασκήνωση χωρίς νερό, ηλεκτρικό ρεύμα και τηλεφωνο, ακολουθούσαν μη βίαιες μορφές άμεσης δράσης και παρεμπόδιζαν τη διεξαγωγή στρατιωτικών ασκήσεων και τη μεταφορά πυρηνικών όπλων (Σ.τ.Μ.).

επανάσταση συνδεδεμένη με το νυχτερινό όνειρο της μεταβιομηχανικής κοινωνίας. Τούτα τα καθαρά μηχανήματα ξυπνούν αρρώστιες που δεν είναι «τίποτε παραπάνω» από τις απειροελάχιστες μεταβολές του κώδικα σε ένα αντιγόνο του ανοσοποιητικού συστήματος, «τίποτε παραπάνω» από την εμπειρία της έντασης. Τα σβέλτα δάχτυλα των γυναικών της «Ανατολής», η παμπάλαια σαγήνη που ασκούσαν τα κουκλόσπιτα στα κοριτσάκια της αγγλοσαξονικής βικτοριανής εποχής, η έντονη προσοχή των γυναικών για το μικρό προσλαμβάνουν ολότελα καινούριες διαστάσεις στον κόσμο αυτό. Ίσως υπάρχει κάποια κυβοργική Αλίκη που καταγράφει τούτες τις νέες διαστάσεις. Ίσως παραδόξως οι αφύσικες κυβοργικές γυναίκες που κατασκευάζουν ηλεκτρονικά κυκλώματα στην Ασία και σέρνουν τον σπειροειδή χορό στη φυλακή Σάντα Ρίτα⁹ θα μπορούσαν με τις κατασκευασμένες ενότητές τους να καθοδηγήσουν αποτελεσματικά αντιτασόμενες στρατηγικές.

Ο κυβοργικός μου μύθος λοιπόν έχει να κάνει με παραβιασμένα σύνορα, πολυδύναμες συγχωνεύσεις και επικίνδυνες δυνατότητες τις οποίες θα μπορούσαν να εξερευνήσουν οι προοδευτικοί άνθρωποι ως στοιχείο απαραίτητου πολιτικού έργου. Μια από τις βασικές παραδοχές μου είναι ότι οι περισσότεροι στα αμερικανικά σοσιαλιστικά και φεμινιστικά ρεύματα αντιλαμβάνονται τους ολόενα βαθύτερους δυϊσμούς ανάμεσα στο νου και στο σώμα, το ζώο και τη μηχανή, τον ιδεαλισμό και τον υλισμό στις κοινωνικές πρακτικές, τις συμβολικές διατυπώσεις και τα υλικά τεχνουργήματα ως στενά συνδεδεμένους με την «τεχνολογία αιχμής» και την επιστημονική κουλτούρα. Από τον *Μονοδιάστατο άνθρωπο* (Marcuse 1964) μέχρι το *The Death of Nature* (Merchant 1980), οι προοδευτικοί ανέπτυξαν μια αναλυτική σκευή που επέμεινε στην αναγκαία κυριαρχία της τεχνικής και μας επανέφερε σε ένα φανταστικό οργανικό σώμα προκειμένου να απαρτιωθεί η αντίστασή μας. Μια άλλη βασική παραδοχή μου είναι ότι ποτέ άλλοτε δεν ήταν επιτακτικότερη η ανάγκη για ενότητα ανάμεσα στους ανθρώπους που προσπαθούν να αντισταθούν στην παγκόσμια εντατικοποίηση της κυριαρχίας. Ωστόσο, μια ελαφρά στρεβλή μετατόπιση της προοπτικής ίσως μας επιτρέψει καλύτερα να συμμετέχουμε στην αντιπαράθεση για τα νοήματα, καθώς και για άλλες μορφές εξουσίας και απόλαυσης στις διαμεσολαβημένες από την τεχνολογία κοινωνίες.

Από μία προοπτική, ένας κυβοργικός κόσμος αφορά την τελική επιβολή ενός πλέγματος ελέγχου πάνω στον πλανήτη, την έσχατη αφαίρεση που ενσαρκώνει ένας αποκαλυπτικός Πόλεμος των Αστρων στο όνομα της αμυντικής πολιτικής, την οριστική ιδιοποίηση των γυναικείων σωμάτων μέσα σε ένα ανδροκεντρικό

9. Πνευματική και πολιτική συνάμα πρακτική που συνέδεε τους φρουρούς με τους συλληφθέντες διαδηλωτές/τριες κατά των πυρηνικών στη φυλακή της κομητείας Αλαμίντα της Καλιφόρνιας στις αρχές της δεκαετίας του 1980.

όργιο πολέμου (Sofia 1984). Από μία άλλη προοπτική, ένας κυβοργικός κόσμος μπορεί να έχει να κάνει με βιωμένες κοινωνικές και σωματικές πραγματικότητες στις οποίες οι άνθρωποι δεν φοβούνται τη συγγενειά τους από κοινού με τα ζώα και τις μηχανές, δεν φοβούνται τις μονίμως μερικές ταυτότητες και τις αντιφατικές οπτικές. Είναι πολιτικός αγώνας το να δούμε ταυτόχρονα και από τις δύο προοπτικές, επειδή καθεμία τους αποκαλύπτει τόσο κυριαρχίες όσο και δυνατότητες τις οποίες αδυνατεί να φανταστεί η άλλη. Η μονοδιάστατη όραση παράγει χειρότερες ψευδαισθήσεις από τη διδιάστατη όραση ή από τα πολυκέφαλα τέρατα. Οι κυβοργικές ενότητες είναι τερατώδεις και παράνομες: στις τωρινές πολιτικές συνθήκες που ζούμε, δύσκολα θα ελπίζαμε για πιο πολυδύναμους μύθους αντίστασης και επανασύνδεσης. Θα ήθελα να φαντάζομαι την Ομάδα Δράσης Λίβερμορ¹⁰ σαν ένα είδος κυβοργικής κοινωνίας που έχει αφιερωθεί στην πραγματική μεταστροφή των εργαστηρίων που μανιωδώς σωματοποιούν και ξερνούν τα εργαλεία της τεχνολογικής αποκαλυπτικής καταστροφής: μιας κυβοργικής κοινωνίας που έχει αφοσιωθεί στην οικοδόμηση μιας πολιτικής μορφής η οποία πραγματικά καταφέρνει για αρκετό χρονικό διάστημα να συγκρατήσει σε μια ενότητα μάγισσες, μηχανικούς, ηλικιωμένους, ιδιόρρυθμους, χριστιανούς, μητέρες και λενινιστές προκειμένου να αφοπλίσει το κράτος. «Σχάση αδύνατη»: έτσι λέγεται η ομάδα συνάφειας στην πόλη μου. (Συνάφεια: σχέση όχι εξ αίματος αλλά κατ' εκλογή, η χημική έλξη που αναπτύσσεται ανάμεσα στους πυρήνες διαφορετικών στοιχείων, ισχύς δεσμού μεταξύ πρωτεϊνών.)¹¹

10. Ομάδα Δράσης Λίβερμορ (Livermore Action Group): ομάδα κατά των πυρηνικών όπλων που έδρασε στις αρχές της δεκαετίας του 1980, στρέφοντας τη δημόσια προσοχή στα Εργαστήρια Λίβερμορ του Πανεπιστημίου της Καλιφόρνιας, όπου γίνονταν μελέτες για το σχεδιασμό και την ανάπτυξη νέων πυρηνικών όπλων (Σ.τ.Μ.).

11. Για εθνογραφικές παρουσιάσεις και πολιτικές αξιολογήσεις, βλ. Epstein (1993), Sturgeon (1986). Η δράση για την Ημέρα της Μητέρας και Άλλων το Μάιο του 1987 στο σταθμό δοκιμών πυρηνικών όπλων στη Νεβάδα, χωρίς εμφανή ειρωνεία, υιοθέτησε το σύνθημα «διαστημόπλοιο γη/ακέραια γη» για τον πλανήτη που φωτογραφήθηκε από το διάστημα, και εξαπέλυσε το σύνθημα «Αγάπα τη μητέρα σου», αποτελώντας εντούτοις καταγραφή των τραγικά αντιφατικών οπτικών για τη γη. Οι διαδηλωτές και οι διαδηλώτριες ζήτησαν επίσημη άδεια να περάσουν στην περιοχή από αξιωματούχους της φυλής των Δυτικών Σοσόνη, που τα εδάφη τους είχαν δεχτεί την εισβολή της αμερικανικής κυβέρνησης, όταν έχτισε το σταθμό πυρηνικών δοκιμών στη δεκαετία του 1950. Οι διαδηλωτές, που συνελήφθησαν για καταπάτηση απαγορευμένης περιοχής, υποστήριζαν ότι οι καταπατητές ήταν η αστυνομία και το προσωπικό του πυρηνικού σταθμού, αφού δεν είχαν εξουσιοδότηση από τους αρμόδιους. Μια ομάδα συνάφειας στη δράση των γυναικών ονομαζόταν «Αντ' αυτού Άλλου» (Surrogate Others), και σε αλληλεγγύη με τα πλάσματα που αναγκάζονταν να σκάβουν σήραγγες στο ίδιο έδαφος με τη βόμβα, αναπαρέστησαν σε ένα δρώμενο μια κυβοργική ανάδυση από το κατασκευασμένο σώμα ενός τεράστιου μη ετεροφυλόφιλου σκυληκιού της ερήμου.

Κατακερματισμένες ταυτότητες

Είναι πια δύσκολο να χαρακτηριστούν με ένα μόνον επίθετο οι φεμινιστικές απόψεις – ή ακόμη και να υποστηριχτεί επίμονα το όνομα αυτό σε κάθε περίπτωση. Η συνείδηση του αποκλεισμού μέσω της ονοματοδοσίας είναι πια οξύτατη. Οι ταυτότητες μοιάζουν αντιφατικές, μερικές και στρατηγικής σημασίας. Το φύλο, η φυλή και η τάξη, με την επίπονα κερδισμένη αναγνώριση της κοινωνικής και της ιστορικής συγκρότησής τους, δεν μπορούν πια να αποτελούν βάση για την πίστη στην «ουσιώδη» ενότητα. Στο «θηλυκό» δεν υπάρχει τίποτε που να συνδέει από τη φύση του τις γυναίκες μεταξύ τους. Δεν υπάρχει καν η κατάσταση να «είσαι» θηλυκό, κάτι που είναι και το ίδιο πολυσύνθετη κατηγορία κατασκευασμένη σε διαμφισβητούμενους έμφυλους επιστημονικούς λόγους και σε άλλες κοινωνικές πρακτικές. Η έμφυλη, η φυλετική ή η ταξική συνείδηση συνιστούν επιτεύγματα που μας έχουν επιβληθεί από τη φριχτή ιστορική εμπειρία των αντιφατικών κοινωνικών πραγματικοτήτων που συνιστούν η πατριαρχία, η αποικιοκρατία και ο καπιταλισμός. Και ποιοι, αλήθεια, λογίζονται ως «εμείς» στη δική μου ρητορική; Ποιες ταυτότητες διατίθενται για να θεμελιώσουν έναν τέτοιο πολυδύναμο πολιτικό μύθο που λέγεται «εμείς», και ποια θα ήταν τα κίνητρα για στρατολόγηση σε τούτη τη συλλογικότητα; Ο οδυνηρός κατακερματισμός ανάμεσα στις φεμινίστριες (για να μην αναφερθούμε καν στις γυναίκες) κατά μήκος κάθε πιθανού ρήγματος έκανε την έννοια *γυναίκα* φευγαλέα, δικαιολογία για τη μήτρα των κυριαρχιών που ασκούνται μεταξύ των ίδιων των γυναικών. Πολλές είναι οι πηγές κρίσης στην πολιτική ταυτότητα κατά τη γνώμη μου – και κατά τη γνώμη πολλών που συμμερίζονται μια παρόμοια ιστορική τοποθεσία σε λευκά θηλυκά σώματα επαγγελματιών, μεσοαστών, ριζοσπαστικών μεσήλικων της Βόρειας Αμερικής. Η πρόσφατη ιστορία για μεγάλα τμήματα της αριστεράς και του φεμινισμού στις ΗΠΑ υπήρξε μια απόκριση σε τούτο το είδος κρίσης, με ατελείωτες διασπάσεις και αναζητήσεις για μια νέα ουσιώδη ενότητα. Όμως επίσης ολοένα περισσότερο αναγνωριζόταν μια άλλη απόκριση μέσω του συνασπισμού – της συνάφειας κι όχι της ταυτότητας.¹²

Η Τσέλα Σαντοβάλ (Sandoval χ.χ. 1984), με αφετηρία την εξέταση συγκεκριμένων ιστορικών στιγμών στο σχηματισμό μιας νέας πολιτικής φωνής που ονο-

12. Δυναμικές επεξεργασίες της πολιτικής συμμαχιών προκύπτουν από ομιλητές και ομιλήτριες του «Τρίτου Κόσμου», που μιλούν από το πουθενά, από το εκτοπισμένο κέντρο του σύμπαντος, τη γη: «Ζούμε στον πλανήτη που περιστρέφεται στην τρίτη τροχιά γύρω από τον ήλιο» – από το *Sun Poem* του τζαμαϊκανού συγγραφέα Έντουαρντ Καμάου Μπρεϊθγουέιτ (Edward Kamau Braithwaite), σε παρουσίασή του από τον Μακέυ (Mackey 1984). Οι συνεργάτες του τόμου Smith (1983) ανατρέπουν ειρωνικά τις φυσικοποιημένες ταυτότητες τη στιγμή ακριβώς που κατασκευάζουν ένα βήμα ομιλίας ονόματι εστία. Βλ. ιδίως Reagan (στο Smith 1983: 356-368). Trinh T. Minh-ha (1986-1987).

μάστηκε έγχρωμες γυναίκες, θεωρητικοποίησε ένα ελπιδοφόρο μοντέλο πολιτικής ταυτότητας, την «αντιτασσόμενη συνείδηση», γεννημένο από τις δεξιότητες στην ανάγνωση δικτύων εξουσίας που έχουν όσοι και όσες αρνούνται να ενταχθούν στις κοινωνικές κατηγορίες της φυλής, του φύλου ή της τάξης ως σταθερά μέλη. Οι «έγχρωμες γυναίκες», ένα όνομα που προκάλεσε αντιπαραθέσεις από τις απαρχές του ανάμεσα σε όσες επιδίωκε να ενσωματώσει, καθώς και μια ιστορική συνείδηση που σηματοδοτεί τη συστηματική συντριβή όλων των σημείων του Ανθρώπου στις «δυτικές» παραδόσεις, κατασκευάζουν ένα είδος μεταμοντερνιστικής ταυτότητας από την ετερότητα, τη διαφορά και την ιδιαιτερότητα. Η συγκεκριμένη μεταμοντερνιστική ταυτότητα είναι πολιτική στο έπακρο, ό,τι κι αν λέγεται για άλλους πιθανούς μεταμοντερνισμούς. Η αντιτασσόμενη συνείδηση που προτείνεται από τη Σαντοβάλ αφορά αντιφατικές τοποθεσίες και ετεροχρονικά ημερολόγια και όχι τους σχετικισμούς και τους πλουραλισμούς.

Η Σαντοβάλ δίνει έμφαση στην απουσία οποιουδήποτε ουσιώδους κριτηρίου για τον εντοπισμό της ταυτότητας της έγχρωμης γυναίκας. Παρατηρεί ότι η ομάδα ορίστηκε με τη συνειδητή ιδιοποίηση της άρνησης. Μια Τσικάνα, για παράδειγμα, ή μια μαύρη των ΗΠΑ δεν μπορούσε να μιλήσει ως γυναίκα ή ως άτομο μαύρο ή τσικανικής καταγωγής. Επομένως, βρισκόταν στον πυθμένα μιας κατιούσας κλίμακας αρνητικών ταυτοτήτων, οι οποίες είχαν μείνει έξω ακόμη και από τις προνομιούχες καταπιεσμένες συγγραφικές κατηγορίες που ονομάζονται «γυναίκες και μαύροι», οι οποίες ισχυρίζονταν ότι έκαναν τις σημαντικές επαναστάσεις. Η κατηγορία «γυναίκα» αρνιόταν όλες τις μη λευκές γυναίκες· η κατηγορία «μαύρος» αρνιόταν όλους τους μη μαύρους, άντρες και γυναίκες. Όμως επίσης δεν υπήρχε «εκείνη», μια μοναδικότητα, αλλά ένα πέλαγος διαφορών μεταξύ των βορειοαμερικανίδων γυναικών που αποδέχτηκαν την ιστορική τους ταυτότητα ως έγχρωμες γυναίκες των ΗΠΑ. Τούτη η ταυτότητα σηματοδοτεί τα όρια ενός χώρου κατασκευασμένου με αυτεπίγνωση που δεν μπορεί να αποδεχτεί την ικανότητα δράσης με βάση τη φυσική ταύτιση αλλά μόνο με βάση το συνειδητό συνασπισμό, τη συνάφεια, την πολιτική συγγένεια.¹³ Σε αντίθεση με τη «γυναίκα», όπως την εννοούν μερικές τάσεις του κινήματος των λευκών γυναικών στις Ηνωμένες Πολιτείες, εδώ η εννοιολογική μήτρα δεν φυσικοποιείται διόλου ή τουλάχιστον, όπως υποστηρίζει η Σαντοβάλ, προσφέρεται μόνο μέσω της δύναμης που έχει η αντιτασσόμενη συνείδηση.

Το επιχείρημα της Σαντοβάλ πρέπει να ιδωθεί ως πολυδύναμη διατύπωση για φεμινίστριες που προκύπτει από την παγκόσμια ανάπτυξη του αντιαποικιοκρατι-

13. hooks (1981, 1984)· Hull κ.ά. (1982). Η Τόνι Μπαμπάρα (Bambara 1981) έγραψε ένα εξαιρετικό μυθιστόρημα στο οποίο μια θεατρική ομάδα έγχρωμων γυναικών που λεγόταν οι Επτά Αδελφές διερευνά μια μορφή ενότητας. Βλ. την ανάλυση του Μπάτλερ-Έβανς (Butler-Evans 1987).

κού λόγου· δηλαδή, ενός λόγου που αποδιαρθρώνει τη «Δύση» και το ύψιστο προϊόν της – αυτόν που δεν είναι ζώο, βάρβαρος ή γυναίκα· τον άνθρωπο γένους αρσενικού, δηλαδή τον δημιουργό ενός αρμονικού σύμπαντος που ονομάζεται ιστορία. Καθώς αποδομείται πολιτικά και σημειωτικά ο οριενταλισμός, οι δυτικές ταυτότητες αποσταθεροποιούνται, κι ανάμεσά τους οι ταυτότητες των φεμινιστριών.¹⁴ Η Σαντοβάλ υποστηρίζει ότι οι «έγχρωμες γυναίκες» έχουν μια πιθανότητα να οικοδομήσουν μια αποτελεσματική ενότητα που δεν θα αντιγράφει τα ιμπεριαλιστικά, ολοποητικά επαναστατικά υποκείμενα προηγούμενων εκδοχών του μαρξισμού και του φεμινισμού, τα οποία δεν βρέθηκαν αντιμέτωπα με τις συνέπειες της ατίθασης πολυφωνίας που αναδύθηκε από την αποαποικιοποίηση.

Η Κέιτι Κινγκ τόνισε τα όρια της ταύτισης και της πολιτικής/ποιητικής μηχανικής της ταύτισης που εμπεριέχεται στην ανάγνωση «του ποιήματος», του γενεσιουργού πυρήνα του πολιτισμικού φεμινισμού. Η Κινγκ επικρίνει την τάση που έχουν σύγχρονες φεμινίστριες από διαφορετικές «στιγμές» ή «συνομιλίες» στη φεμινιστική πρακτική να ταξινομούν μονίμως το κίνημα γυναικών προκειμένου να κάνουν τις προσωπικές τους πολιτικές τάσεις να φαίνονται ως το *τελικό αίτιο* του συνόλου. Οι ταξινομίες αυτές τείνουν να ανασυντάξουν τη φεμινιστική ιστορία ούτως ώστε να εμφανιστεί ως ιδεολογικός αγώνας ανάμεσα σε συνεκτικούς τύπους, ανθεκτικούς στο χρόνο, και ιδίως ανάμεσα στις τυπικές ενότητες που ονομάζονται ριζοσπαστικός, φιλελεύθερος και σοσιαλιστικός φεμινισμός. Όλοι οι άλλοι φεμινισμοί κυριολεκτικά ενσωματώνονται ή περιθωριοποιούνται, συνήθως με την οικοδόμηση μιας ρητά διατυπωμένης οντολογίας και επιστημολογίας.¹⁵ Οι ταξινομίες για το φεμινισμό παράγουν επιστημολογίες προκειμένου να αστυνομεύσουν παρεκκλίσεις από την επίσημη εμπειρία γυναικών. Και φυσικά, ο «πολιτισμός των γυναικών», όπως και οι έγχρωμες γυναίκες, δημιουργήθηκε συνειδητά από μηχανισμούς που δημιουργούν συνάφεια. Οι λειτουργίες της ποίησης, της μουσικής και ορισμένων μορφών ακαδημαϊκής πρακτικής έχουν εξέχοντα ρόλο. Οι πολιτικές της φυλής και του πολιτισμού στα βορειοαμερικανικά κινήματα γυναικών είναι αξεδιάλυτα συνυφασμένες μεταξύ τους. Το κοινό επίτευγμα της Κινγκ και της Σαντοβάλ είναι η εκμάθηση ενός τρόπου να σμιλευτεί μια ποιητική/πολιτική ενότητα χωρίς να βασίζεται σε μια λογική ιδιοποίησης, ενσωμάτωσης και ταξινομικής ταύτισης.

14. Για τον οριενταλισμό στα φεμινιστικά έργα και αλλού, βλ. Lowe (1986)· Said (1978)· Mohanty (1984)· *Many Voices, One Chant: Black Feminist Perspectives* (1984).

15. Η Κέιτι Κινγκ (Katie King 1986, 1987a) πραγματεύτηκε με ευαίσθητη θεωρητική σκευή τις διεργασίες των φεμινιστικών ταξινομικών σχημάτων ως γενεαλογιών εξουσίας στη φεμινιστική ιδεολογία και πολεμική. Η Κινγκ εξετάζει το προβληματικό παράδειγμα της Τζάγκαρ (Jaggar 1983), όπου οι φεμινισμοί ταξινομούνται προκειμένου να φτιάξουν ένα μηχανηματάκι που παράγει την επιθυμητή τελική θέση. Αντίστοιχο παράδειγμα είναι επίσης η δική μου καρικατούρα που παρουσιάζει τον σοσιαλιστικό και τον ριζοσπαστικό φεμινισμό εδώ.

Ο θεωρητικός και πρακτικός αγώνας ενάντια στην ενόττητα μέσω της κυριαρχίας ή στην ενόττητα μέσω της ενσωμάτωσης παραδόξως δεν υπονομεύει μόνο τις μορφές δικαιολόγησης της πατριαρχίας, της αποικιοκρατίας, του ανθρωπισμού, του θετικισμού, της ουσιοκρατίας, του επιστημονισμού και άλλων αμετανόητων -ισμών, αλλά *όλους* τους ισχυρισμούς περί οργανικής ή φυσικής οπτικής. Θεωρώ ότι οι ριζοσπαστικοί και σοσιαλιστικοί/μαρξιστικοί φεμινισμοί έχουν επίσης υπονομεύσει τις δικές τους/μας επιστημολογικές στρατηγικές, και ότι τούτο είναι ένα πολύτιμο βήμα στη διαδικασία τού να φανταστούμε πιθανές ενόττητες. Απομένει να φανεί αν όλες οι «επιστημολογίες» όπως τις γνώρισαν τα δυτικά πολιτικά όντα θα μας απογοητεύσουν στο έργο της οικοδόμησης αποτελεσματικών συναφειών.

Είναι σημαντικό να σημειώσουμε ότι η προσπάθεια να συγκροτηθούν επαναστατικές οπτικές και επιστημολογίες ως επιτεύγματα ανθρώπων αφοσιωμένων στην αλλαγή του κόσμου υπήρξε στοιχείο της διαδικασίας που καταδεικνύει τα όρια της ταύτισης. Τα καυστικά εργαλεία της μεταμοντερνιστικής θεωρίας και τα εποικοδομητικά εργαλεία του οντολογικού λόγου για τα επαναστατικά υποκείμενα ίσως μπορούν να ιδωθούν ως ειρωνικοί σύμμαχοι στη διάλυση των δυτικών εαυτών προς όφελος της επιβίωσης. Αποκτήσαμε τη βασανιστική επίγνωση του τι σημαίνει να έχεις ιστορικά συγκροτημένο σώμα. Καμία εκδίωξη από την Εδέμ όμως δεν συνόδευσε την απώλεια της αθωότητας στην καταγωγή μας. Η πολιτική μας χάνει μαζί με τη παῖνετέ, την αφέλεια της αθωότητας, και τη ροπή να ενδώσει στην ενοχή. Με τι θα έμοιαζε όμως ένας άλλος πολιτικός μύθος για τον σοσιαλιστικό φεμινισμό; Τι είδους πολιτική θα μπορούσε να αγκαλιάσει επιμέρους, αντιφατικές, μονίμως ανοιχτές κατασκευές προσωπικών και συλλογικών εαυτών κι εντούτοις να παραμένει πιστή, αποτελεσματική – και, παραδόξως, σοσιαλιστική-φεμινιστική;

Σε καμία άλλη εποχή στην ιστορία, απ' όσο γνωρίζω, δεν ήταν περισσότερο αναγκαία η πολιτική ενόττητα για την αποτελεσματική αναμέτρηση με τις κυριαρχίες της «φυλής», του «φύλου», της «σεξουαλικότητας» και της «τάξης». Επίσης, δεν γνωρίζω καμία άλλη ιστορική εποχή κατά την οποία ήταν πιθανή αυτού του είδους η ενόττητα στην οικοδόμηση της οποίας θα μπορούσαμε να συμβάλουμε. Κανένας και καμία από «εμάς» δεν έχει πια το συμβολικό ή το υλικό δυναμικό να υπαγορεύσει το σχήμα της πραγματικότητας σε κανέναν από «αυτούς». Ή τουλάχιστον, «εμείς» δεν μπορούμε να ισχυριστούμε αθωότητα όσον αφορά την άσκηση τέτοιων μορφών κυριαρχίας. Οι λευκές γυναίκες, ανάμεσά τους κι οι σοσιαλίστριες φεμινίστριες, ανακάλυψαν (δηλαδή αναγκάστηκαν κλοτσηδόν και με κραυγές να παρατηρήσουν) την απουσία αθωότητας που χαρακτηρίζει την κατηγορία «γυναίκα». Τούτη η επίγνωση μεταβάλλει τη γεωγραφία όλων των προηγούμενων κατηγοριών· τις αποφυσικοποιεί όπως η θερμότητα αλλάζει τη φύση μιας ευαίσθητης πρωτεΐνης. Οι κυβερνητικές φεμινίστριες

χρειάζεται να υποστηρίξουν ότι «εμείς» δεν θέλουμε άλλο πια καμιά φυσική μήτρα ενότητας και ότι καμιά κατασκευή δεν είναι ακέραιη. Φτάνει η ζημιά που έκαναν η αθωότητα, καθώς και η σύστοιχη επιμονή στην ιδιότητα του θύματος ως μοναδικό θεμέλιο διορατικής παρατήρησης. Το κατασκευασμένο επαναστατικό υποκείμενο, όμως, πρέπει επίσης να προκαλέσει κάποιο δισταγμό στους ανθρώπους του ύστερου 20ού αιώνα. Κατά το ξέφτισμα των ταυτοτήτων και κατά τις αναστοχαστικές στρατηγικές κατασκευής τους, διανοίγεται η δυνατότητα να υφανθεί κάτι άλλο από το φύλλο συκής για την επόμενη ημέρα της αποκαλυπτικής καταστροφής με την οποία τόσο προφητικά λήγει η σωτηριολογική ιστορία.

Τόσο οι μαρξιστικοί/σοσιαλιστικοί φεμινισμοί όσο και οι ριζοσπαστικοί φεμινισμοί φυσικοποίησαν και συνάμα αποφυσικοποίησαν την κατηγορία «γυναίκα» και τη συνείδηση των «γυναικείων» κοινωνικών ζώων. Αυτά τα δύο είδη κινήσεων ίσως προβάλλονται με μια σχηματική καρικατούρα. Ο μαρξικός σοσιαλισμός ριζώνει σε μια ανάλυση της μισθωτής εργασίας που αποκαλύπτει την ταξική δομή. Η συστηματική αλλοτρίωση αποτελεί συνέπεια της μισθωτής σχέσης εργασίας, καθώς ο εργάτης (sic) αποσυνδέεται από το προϊόν του. Η αφαίρεση και η ψευδαίσθηση κυβερνούν στη γνώση, η κυριαρχία κυβερνά στην πρακτική. Η εργασία είναι η κατεξοχήν προνομιά κατηγορία που επιτρέπει στον μαρξιστή να υπερβεί την ψευδαίσθηση και να βρει την αναγκαία σκοπιά για να αλλάξει ο κόσμος. Η εργασία είναι η δραστηριότητα που εξανθρωπίζει και φτιάχνει τον άνθρωπο· η εργασία είναι οντολογική κατηγορία που επιτρέπει τη γνώση ενός υποκειμένου και επομένως τη γνώση της καθυπόταξης και της αλλοτρίωσης.

Ο σοσιαλιστικός φεμινισμός, ως πιστό τέκνο, προχώρησε συμμαχώντας με τις βασικές αναλυτικές στρατηγικές του μαρξισμού. Το κύριο επίτευγμα των μαρξιστριών φεμινιστριών και των σοσιαλιστριών φεμινιστριών ήταν ότι διεύρυναν την κατηγορία της εργασίας ώστε να συμπεριλάβουν όσα έκαναν (μερικές) γυναίκες, ακόμη κι όταν η σχέση μισθωτής εργασίας υπαγόταν σε μια πιο περιεκτική θεώρηση της εργασίας στο πλαίσιο της καπιταλιστικής πατριαρχίας. Συγκεκριμένα, η γυναικεία εργασία στο νοικοκυριό και η γυναικεία δραστηριότητα στο πλαίσιο της μητρότητας γενικότερα (δηλαδή η αναπαραγωγή στη σοσιαλιστική φεμινιστική έννοιά της) εισήχθησαν στη θεωρία με βάση το κύρος που τους προσέδιδε η αναλογία με τη μαρξική έννοια της εργασίας. Η ενότητα των γυναικών εδώ βασίζεται σε μια επιστημολογία στηριγμένη στην οντολογική δομή της «εργασίας». Ο μαρξιστικός/σοσιαλιστικός φεμινισμός δεν «φυσικοποιεί» την ενότητα· τη θεωρεί πιθανό επίτευγμα βασισμένο σε μια πιθανή οπτική ριζωμένη στις κοινωνικές σχέσεις. Η ουσιοποιητική κίνηση έγκειται στην οντολογική δομή της εργασίας ή του ανάλογού της, της δραστηριότητας των γυναικών.¹⁶ Εκείνο που

16. Ο κεντρικός ρόλος εκδοχών της ψυχαναλυτικής θεωρίας οι οποίες εστιάζουν στις αντικειμενοτρόπες σχέσεις και οι συναφείς ισχυρές καθολικευτικές κινήσεις κατά τη συζήτηση της

συνιστά δυσκολία, κατά τη γνώμη μου, είναι η κληρονομιά του μαρξικού ανθρωπισμού και ο κατεξοχήν δυτικός εαυτός που τη συνοδεύει. Η συμβολή των διατυπώσεων αυτών συνίσταται στην έμφαση που έδωσαν στην καθημερινή ευθύνη των πραγματικών γυναικών να οικοδομήσουν ενότητες αντί να τις φυσικοποιούν.

Ο ριζοσπαστικός φεμινισμός στην εκδοχή της Κάθριν Μακκίνον (MacKinnon 1982, 1987) αποτυπώνει μία καρικατούρα των ιδιοποιητικών, ενσωματωτικών, ολοποιητικών τάσεων που χαρακτηρίζουν τις δυτικές θεωρίες περί δράσης θεμελιωμένης στην ταυτότητα.¹⁷ Είναι πραγματολογικά και πολιτικά λάθος να εξομοιώνονται με την εκδοχή της Μακκίνον όλες οι πολυποικίλες «στιγμές» ή «συνομιλίες» στην πρόσφατη πολιτική γυναικών που ονομάζεται ριζοσπαστικός φεμινισμός. Ωστόσο, η τελεολογική λογική της θεωρίας της δείχνει πώς απαλείφεται ή αστυνομεύεται η διαφορά από μια επιστημολογία και μια οντολογία – καθώς και από τις αρνήσεις τους. Το ξαναγράψιμο της ιστορίας του πολύμορφου πεδίου που λέγεται ριζοσπαστικός φεμινισμός συνιστά ένα μόνον από τα αποτελέσματα της θεωρίας της Μακκίνον. Το σημαντικότερο αποτέλεσμα είναι η παραγωγή μιας θεωρίας περί εμπειρίας, περί ταυτότητας γυναικών, η οποία αποτελεί αποκαλυπτική καταστροφή κατά κάποιον τρόπο για όλες τις επαναστατικές

αναπαραγωγής, της φροντίδας και της μητρότητας σε πολλές επιστημολογικές προσεγγίσεις υπογραμμίζουν την αντίσταση των συγγραφέων τους σε ό,τι ονομάζω μεταμοντερνισμό. Κατά την άποψή μου, τόσο οι καθολικευτικές κινήσεις όσο και οι συγκεκριμένες εκδοχές της ψυχανάλυσης δυσχεραίνουν την ανάλυση της «θέσης των γυναικών στο ολοκληρωμένο κύκλωμα» και οδηγούν σε συστηματικές δυσκολίες κατά την προσπάθεια να ερμηνεύσουμε ή ακόμη και να δούμε σημαντικότερες όψεις της κατασκευής του φύλου και της έμφυλης κοινωνικής ζωής. Η επιχειρηματολογία περί φεμινιστικής οπτικής γωνίας αναπτύχθηκε από τα εξής: Flax (1983), Harding (1986), Harding και Hintikka (1983), Hartssock (1983a, 1983β), O'Brien (1981), Rose (1983), Smith (1974, 1979). Για την επανεξέταση θεωριών φεμινιστικού υλισμού και φεμινιστικής οπτικής σε απάντηση κριτικών που δέχτηκαν, βλ. Harding (1986: 163-196), Hartssock (1987) και H. Rose (1986).

17. Διαπράττω επιχειρηματολογικό κατηγορικό σφάλμα «προσδιορίζοντας» τις θέσεις της Μακκίνον με το επίθετο «ριζοσπαστικός» και παράγοντας κατά συνέπεια τη δική μου αναγωγική κριτική μιας άκρως ετερογενούς συγγραφικής δραστηριότητας, η οποία όντως χρησιμοποιεί ρητά την ετικέτα αυτή, με το ταξινομικά υποβολιμαίο επιχειρήμά μου σχετικά με μια γραφή που δεν χρησιμοποιεί το συγκεκριμένο επίθετο και δεν ανέχεται όρια συμβάλλοντας ως εκ τούτου στα ποικίλα όνειρα για μια κοινή, με την έννοια της μονοσήμαντης, γλώσσα για το φεμινισμό. Το κατηγορικό σφάλμα μου προκλήθηκε από το ότι μου ανατέθηκε να γράψω από μια συγκεκριμένη ταξινομική θέση η οποία έχει και η ίδια ετερογενή ιστορία, από τη θέση του σοσιαλιστικού φεμινισμού, για την επιθεώρηση *Socialist Review*. Μια κριτική που οφείλει πολλά στη Μακκίνον, χωρίς όμως τον αναγωγισμό και με μια κομψή φεμινιστική παρουσίαση του παράδοξου συντηρητισμού του Φουκώ σε ζητήματα σεξουαλικής βίας (βιασμού) υπάρχει στο de Lauretis (1985· βλ. επίσης de Lauretis 1986: 1-19). Μια θεωρητικά κομψή φεμινιστική κοινωνική και ιστορική εξέταση της οικογενειακής βίας, που επιμένει στη σύνθετη εμπρόθετη δράση γυναικών, αντρών και παιδιών χωρίς να παραβλέπει τις υλικές δομές της αντρικής κυριαρχίας, της φυλής και της τάξης υπάρχει στο Gordon (1988).

οπτικές. Δηλαδή, η ολοποίηση που συσσωματώθηκε σε αυτή την αφήγηση ριζοσπαστικού φεμινισμού επιτυγχάνει το σκοπό της –την ενότητα των γυναικών– επιβάλλοντας την εμπειρία και τη μαρτυρία του ριζικού μη-είναι. Όσο για τη μαρξίστρια/σοσιαλίστρια φεμινίστρια, για αυτήν η συνείδηση δεν αποτελεί φυσικό πραγματολογικό δεδομένο αλλά επίτευγμα. Και η θεωρία της Μακκίνον εξουδετερώνει μερικές δυσκολίες που ενυπάρχουν στα ανθρωπιστικά επαναστατικά υποκείμενα, με τίμημα ωστόσο τον ριζικό αναγωγισμό.

Η Μακκίνον υποστηρίζει ότι ο φεμινισμός υιοθέτησε αναγκαστικά διαφορετική αναλυτική στρατηγική από το μαρξισμό, καθώς δεν εξέτασε πρωτίστως την ταξική δομή αλλά τη δομή του βιολογικού/κοινωνικού φύλου και τη γενεσιουργό σχέση της, την αντρική συγκρότηση και τη σεξουαλική ιδιοποίηση των γυναικών. Η «οντολογία» της Μακκίνον οικοδομεί παραδόξως ένα μη-υποκείμενο, ένα μη-είναι. Η «γυναίκα» δεν προέρχεται από την εργασία του εαυτού αλλά από την επιθυμία κάποιου άλλου. Συνεπώς, η Μακκίνον αναπτύσσει μια θεωρία της συνείδησης η οποία επιβάλλει τι μπορεί να θεωρηθεί «γυναικεία εμπειρία» –καθετί που το ονομάζει σεξουαλική παραβίαση, στην πραγματικότητα το ίδιο το σεξ, στο βαθμό που αφορά «γυναίκες». Φεμινιστική πρακτική είναι η κατασκευή της συνείδησης αυτής της μορφής· δηλαδή η αυτογνωσία ενός εαυτού-που-δεν-είναι.

Η διαστροφή είναι πως η σεξουαλική ιδιοποίηση σε τούτον το φεμινισμό διαθέτει πάλι την επιστημολογική υπόσταση της εργασίας· δηλαδή, το σημείο από το οποίο πρέπει να πηγάζει μια ανάλυση ικανή να συμβάλει στην αλλαγή του κόσμου. Η σεξουαλική αντικειμενοποίηση όμως, όχι η αλλοτρίωση, αποτελεί συνέπεια της δομής του βιολογικού/κοινωνικού φύλου. Το αποτέλεσμα της σεξουαλικής αντικειμενοποίησης στο βασίλειο της γνώσης είναι η ψευδαίσθηση και η αφαίρεση. Ωστόσο, μια γυναίκα δεν αποξενώνεται απλώς από το προϊόν της, αλλά κατά μία βαθύτατη έννοια δεν υπάρχει ως υποκείμενο ή ως δυναμικό υποκείμενο έστω, εφόσον την ύπαρξή της ως γυναίκας την οφείλει στη σεξουαλική ιδιοποίηση. Η συγκρότηση του υποκειμένου από την επιθυμία ενός άλλου δεν είναι το ίδιο με την αλλοτρίωση κατά τον βίαιο χωρισμό του εργάτη από το προϊόν του.

Η ριζοσπαστική θεωρία της εμπειρίας που προτείνει η Μακκίνον είναι ολοποιητική στο έπακρο· και δεν περιθωριοποιεί τόσο, όσο εξαλείφει το κύρος οποιασδήποτε άλλης πολιτικής ομιλίας και δράσης γυναικών. Πρόκειται για μια ολοποίηση που παράγει κάτι το οποίο ουδέποτε κατόρθωσε να παραγάγει η ίδια η δυτική πατριαρχία – τη συνείδηση των φεμινιστριών για τη μη ύπαρξη γυναικών, εκτός κι αν είναι προϊόντα της επιθυμίας των αντρών. Η Μακκίνον, κατά τη γνώμη μου, ορθά υποστηρίζει ότι καμία μαρξική εκδοχή ταυτότητας δεν μπορεί να θεμελιώσει στέρεα την ενότητα μεταξύ γυναικών. Επιλύοντας όμως το πρόβλημα των αντιφάσεων κάθε δυτικού επαναστατικού υποκειμένου για φεμινιστικούς σκοπούς, αναπτύσσει ένα ακόμη πιο αυταρχικό δόγμα περί εμπειρίας.

Μπορεί η διαμαρτυρία μου για τις σοσιαλιστικές/μαρξικές οπτικές γωνίες να αφορά το αθέλητο εκ μέρους τους σβήσιμο της πολυφωνικής, μη αφομοιώσιμης, ριζοσπαστικής διαφοράς που έγινε ορατή στον αντιαποικιοκρατικό λόγο και πρακτική, αλλά και η σκόπιμη απάλειψη κάθε διαφοράς από την πλευρά της Μακκίνον, με το τέχνασμα της «ουσιώδους» μη ύπαρξης γυναικών, δεν είναι διόλου καθησυχαστική.

Στο ταξινομικό σχήμα που προτείνω, το οποίο, όπως και κάθε άλλη ταξινόμια, συνιστά επαν-εγγραφή της ιστορίας, ο ριζοσπαστικός φεμινισμός μπορεί να χωρέσει όλες τις δραστηριότητες γυναικών τις οποίες κατονομάζουν οι σοσιαλίστριες φεμινίστριες ως μορφές εργασίας μόνον εφόσον η δραστηριότητα μπορεί να σεξουαλικοποιηθεί κατά κάποιο τρόπο. Η αναπαραγωγή είχε διαφορετικές νοηματικές αποχρώσεις για τις δύο τάσεις, τη μία ριζωμένη στην εργασία, την άλλη στο σεξ, ενώ και οι δύο αποκαλούσαν «ψευδή συνείδηση» τις συνέπειες της κυριαρχίας και της άγνοιας για την κοινωνική και την προσωπική πραγματικότητα.

Πέρα από τις δυσκολίες ή και τις συμβολές στην επιχειρηματολογία κάθε συγγραφέα ξεχωριστά, ούτε η μαρξιστική ούτε η ριζοσπαστική φεμινιστική οπτική έτειναν να εναγκαλιστούν την υπόσταση μιας μερικής εξήγησης· και οι δύο συγκροτήθηκαν ως ολόκληρες σε τακτική βάση. Τόσο πολλές ήταν πράγματι οι απαιτήσεις της δυτικής εξήγησης· γιατί ειδικά πώς θα μπορούσε ο «δυτικός» συγγραφέας να ενσωματώσει τους άλλους του; Κάθε οπτική προσπάθησε να προσαρτήσει άλλες μορφές κυριαρχίας επεκτείνοντας τις βασικές κατηγορίες της με την αναλογία, την απλή απαρίθμηση ή την πρόσθεση. Η αμήχανη σιωπή για τη φυλή ανάμεσα στις λευκές ριζοσπάστριες και σοσιαλίστριες φεμινίστριες υπήρξε μία σημαντική, καταστροφική πολιτική συνέπεια. Η ιστορία και η πολυφωνία εξαφανίζονται μέσα σε πολιτικές ταξινομίες που προσπαθούν να εγκαθιδρύσουν γενεαλογίες. Ο χώρος για τη φυλή (ή και για πολλά άλλα) ήταν δομικά ανύπαρκτος στη θεωρία που ισχυρίζεται ότι αποκαλύπτει την κατασκευή της κατηγορίας «γυναίκα» και της κοινωνικής ομάδας «γυναίκες» ως ενοποιημένο ή ολοποιημένο όλον. Η δική μου καρικατούρα έχει περίπου την εξής δομή:

σοσιαλιστικός φεμινισμός – ταξική δομή // μισθωτή εργασία // αλλοτρίωση
εργασία, κατ' αναλογία αναπαραγωγή, κατ' επέκταση βιολογικό φύλο, κατά
προσθήκη φυλή

ριζοσπαστικός φεμινισμός – έμφυλη κοινωνική δομή // σεξουαλική ιδιοποίηση
// αντικειμενοποίηση

βιολογικό φύλο, κατ' αναλογία εργασία, κατ' επέκταση αναπαραγωγή, κατά
προσθήκη φυλή

Η γαλλίδα θεωρητικός Τζούλια Κρίστεβα υποστήριξε σε διαφορετικά συμφραζόμενα ότι οι γυναίκες εμφανίστηκαν ως ιστορική ομάδα ύστερα από τον Β΄ Πα-

γκόσμιο Πόλεμο, παράλληλα με ομάδες όπως η νεολαία. Είναι αμφίβολο κατά πόσο ισχύουν οι χρονολογίες τις οποίες αναφέρει· όμως τώρα πια μάθαμε να θυμόμαστε ότι η «φυλή» δεν υπήρχε ανέκαθεν, η «τάξη» έχει ιστορικά προσδιορισμένη ημερομηνία γέννησης και οι «ομοφυλόφιλοι» μετρούν πολύ λίγα χρόνια, ως γνωστικά αντικείμενα και ως ιστορικά δρώντα υποκείμενα. Δεν είναι καθόλου τυχαίο που το συμβολικό σύστημα της οικογένειας του άντρα –κι επομένως η ουσία της γυναίκας– διαλύεται την ίδια στιγμή που τα δίκτυα σύνδεσης μεταξύ ανθρώπων στον πλανήτη έχουν αποκτήσει πρωτοφανή πολλαπλότητα, γονιμότητα και περιπλοκότητα. Ο «προηγμένος καπιταλισμός» δεν επαρκεί προκειμένου να αποδώσει τη δομή τούτης της ιστορικής στιγμής. Σύμφωνα με τη «δουτική» αντίληψη, διακυβεύεται το τέλος του ανθρώπου. Η γυναίκα δεν αποδιαιρώνεται διόλου τυχαία σε γυναίκες στην εποχή μας. Οι σοσιαλίστριες φεμινίστριες ίσως δεν ήταν ουσιαστικά ένοχες για την παραγωγή ουσιοκρατικής θεωρίας που καταργούσε την ιδιαιτερότητα και τα αντιφατικά συμφέροντα των γυναικών. Όμως νομίζω πως υπήρξαμε ένοχες, τουλάχιστον λόγω της αστόχαστης συμμετοχής στη λογική, στα ιδιώματα και τις πρακτικές του λευκού ανθρωπισμού και μέσω της αναζήτησης ενός μοναδικού εδάφους κυριαρχίας που θα διασφάλιζε την επαναστατική φωνή μας. Τώρα έχουμε λιγότερες δικαιολογίες. Καθώς συνειδητοποιούμε όμως τις αποτυχίες μας, κινδυνεύουμε να ολισθήσουμε στη δίχως όρια διαφορά και να εγκαταλείψουμε το έργο να δημιουργήσουμε επιμέρους, πραγματική σύνδεση, έργο που τείνει να προκαλεί σύγχυση. Μερικές διαφορές είναι παιχνιδιάρικες· άλλες όμως αποτελούν πόλους των παγκόσμιων ιστορικών συστημάτων κυριαρχίας. Η «επιστημολογία» έχει να κάνει με το να γνωρίζουμε τη διαφορά.

Η πληροφορική της κυριαρχίας

Σε τούτη την απόπειρα για μια επιστημολογική και πολιτική θέση, θα ήθελα να σκιαγραφήσω έναν πίνακα πιθανής ενότητας, έναν πίνακα που οφείλει πολλά στις σοσιαλιστικές και φεμινιστικές αρχές σχεδίου. Το σκίτσο μου εντάσσεται στο πλαίσιο αναφοράς που θέτουν οι εκτενείς και σπουδαίες αναδιευθετήσεις σε παγκόσμιας εμβέλειας κοινωνικές σχέσεις στενά δεμένες με την επιστήμη και την τεχνολογία. Υπερασπίζομαι μια πολιτική ριζωμένη σε απόψεις για τις θεμελιώδεις αλλαγές στη φύση της τάξης, της φυλής και του φύλου, οι οποίες συμβαίνουν σε ένα αναδύμενο σύστημα παγκόσμιας ευταξίας που έχει τέτοιο βεληκεές και είναι τόσο πρωτοφανές όσο και εκείνο που δημιουργήθηκε από τον βιομηχανικό καπιταλισμό· ζούμε κινούμενοι από μια οργανική, βιομηχανική κοινωνία προς ένα πολύμορφο πληροφορικό σύστημα – από τα πάντα ως εργασία στα πάντα ως παιχνίδισμα, παιχνίδι θανατηφόρο. Οι διχοτομίες αυτές, υλι-

κές και ιδεολογικές συνάμα, μπορούν να εκφραστούν στο ακόλουθο διάγραμμα των μεταβάσεων από τις βολικές παλιές ιεραρχικές κυριαρχίες στα τρομακτικά νέα δίκτυα που ονόμασα «πληροφορική της κυριαρχίας»:

Αναπαράσταση	Προσομοίωση
Αστικό μυθιστόρημα, ρεαλισμός	Επιστημονική φαντασία, μεταμοντερνισμός
Οργανισμός	Έμβια συνιστώσα οικοσυστήματος
Βάθος, ακεραιότητα	Επιφάνεια, σύνορο
Θερμότητα	Θόρυβος
Βιολογία ως κλινική πρακτική	Βιολογία ως εγγραφή
Φυσιολογία	Μηχανική επικοινωνιών
Μικρή ομάδα	Υποσύστημα
Τελειότητα	Βελτιστοποίηση
Ευγονική	Έλεγχος πληθυσμών
Παρακμή, <i>Το μαγικό βουνό</i> (Τόμας Μαν)	Απαρχαίωση, <i>Το σοκ του μέλλοντος</i> (Άλβιν Τόφλερ)
Υγιεινή	Διαχείριση πιέσεων
Μικροβιολογία, φυματίωση	Ανοσολογία, AIDS
Οργανικός καταμερισμός εργασίας	Εργονομία/κυβερνητική εργασίας
Λειτουργική εξειδίκευση	Προκάτ συναρμολογούμενη κατασκευή
Αναπαραγωγή	Αντιγραφή
Οργανική εξειδίκευση ως προς το ρόλο φύλου	Βέλτιστες στρατηγικές γενετικής
Βιολογικός ντετερμινισμός	Εξελικτική αδράνεια, περιορισμοί
Κοινοτική οικολογία	Οικοσύστημα
Φυλετική αλυσίδα των όντων	Νεοϊμπεριαλισμός, ΟΗΕ, ανθρωπισμός
Επιστημονική διαχείριση στο εσωτερικό της χώρας /εργοστάσιο	Παγκόσμιο εργοστάσιο/ οικιακή μονάδα παραγωγής μέσω πληροφορικών συστημάτων
Οικογένεια/ αγορά/ εργοστάσιο	Γυναίκες στο ολοκληρωμένο κύκλωμα
Οικογενειακός μισθός	Συγκρίσιμη αξία
Δημόσιο/ ιδιωτικό	Κυβοργική ιδιότητα του πολίτη
Φύση/ Πολιτισμός	Πεδία διαφοράς
Συν-εργασία	Εντατικοποίηση επικοινωνιών
Φρόντ	Λακάν
Σεξ	Γενετική μηχανική
Εργασία	Ρομποτική
Νόηση	Τεχνητή νοημοσύνη
Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος	Πόλεμος των Άστρων
Καπιταλιστική πατριαρχία των λευκών	Πληροφορική της κυριαρχίας

Ο κατάλογος υποδεικνύει αρκετά ενδιαφέροντα πράγματα.¹⁸ Πρώτον, τα αντικείμενα στη δεξιά στήλη δεν μπορούν να κωδικοποιηθούν ως «φυσικά», κάτι που εφόσον συνειδητοποιηθεί ανατρέπει τη φυσιοκρατική κωδικοποίηση για την αριστερή στήλη επίσης. Δεν υπάρχει επιστροφή για εμάς, ούτε ιδεολογικά ούτε υλικά. Δεν πέθανε μόνον ο «θεός»: το ίδιο ισχύει και για τη «θεά». Ή αναστήθηκαν κι οι δύο σε κόσμους φορτισμένους με μικροηλεκτρονική και βιοτεχνολογική πολιτική. Όσον αφορά τα αντικείμενα όπως οι έμβιες συνιστώσες, δεν πρέπει να σκέφτεται κανείς με όρους ουσιωδών ιδιοτήτων αλλά με όρους σχεδιασμού, συννοριακών περιορισμών, συχνότητας ροών, λογικής συστήματος, κόστους μείωσης περιορισμών. Η αμφιγονία αποτελεί ένα είδος αναπαραγωγικής στρατηγικής ανάμεσα σε πολλά άλλα, με κόστος και όφελος ως λειτουργία του περιβάλλοντος συστήματος. Οι ιδεολογίες της αμφιγονίας δεν είναι πια εύλογο να επικαλούνται ιδέες για το βιολογικό φύλο και τον σεξουαλικό ρόλο θεωρώντας τα οργανικές όψεις σε φυσικά αντικείμενα όπως οι οργανισμοί και οι οικογένειες. Μια τέτοια συλλογιστική θα αποκαλυφθεί ως ανορθολογική, και οι διευθυντές επιχειρήσεων που διαβάζουν το *Playboy* θα βρεθούν, παραδόξως, ομόκλινοι με τις ριζοσπάστριες φεμινίστριες που μαίνονται κατά της πορνογραφίας αποκαλύπτοντας από κοινού τον ανορθολογισμό.

Παρομοίως για τη φυλή, οι ιδεολογίες για την ποικιλομορφία του ανθρώπινου είδους πρέπει να διατυπωθούν με όρους συχνοτήτων των παραμέτρων, όπως οι ομάδες αίματος ή οι επιδόσεις στο δείκτη νοημοσύνης. Είναι «ανορθολογική» η επίκληση εννοιών όπως πρωτόγονος και πολιτισμένος. Στην αντίληψη των φιλελεύθερων και των ριζοσπαστών, η αναζήτηση απαρτιωμένων κοινωνικών συστημάτων παραχωρεί τη θέση της σε μια νέα πρακτική αποκαλούμενη «πειραματική εθνογραφία», στην οποία ένα οργανικό αντικείμενο διασκορπίζεται δίνοντας προσοχή στο παιχνίδισμα της γραφής. Στο ιδεολογικό επίπεδο, βλέπουμε μεταφράσεις του ρατσισμού και της αποικιοκρατικής ιδεολογίας σε ιδιώματα περί ανάπτυξης και υπανάπτυξης, βαθμίδων και περιορισμών του εκσυγχρονισμού. Οποιαδήποτε αντικείμενα ή πρόσωπα μπορούν εύλογα να γίνουν αντικείμενα σκέψης με όρους αποσυνάθροισης και ανασυνάθροισης: δεν υπάρχουν «φυσικές» αρχιτεκτονικές που να περιορίζουν το σχεδιασμό συστήματος. Οι γειτονιές όπου συγκεντρώνονται οι χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες στις πόλεις ολόκληρου του κόσμου, καθώς και οι ζώνες εξαγωγών και ελεύθερου εμπορίου, διακηρύσσουν τούτο το στοιχειώδες γεγονός του «ύστερου καπιταλισμού».

18. Το συγκεκριμένο διάγραμμα δημοσιεύτηκε το 1985. Προηγούμενες προσπάθειές μου να κατανοήσω τη βιολογία ως λόγο διοίκησης-ελέγχου στο πλαίσιο της κυβερνητικής και τους οργανισμούς ως «φυσικά-τεχνικά αντικείμενα γνώσης» ήταν τα Haraway (1979, 1983, 1984). Η εκδοχή του διχοτομικού διαγράμματος που συντάχθηκε το 1979 δημοσιεύεται εδώ στο κεφ. 3· για μια εκδοχή του 1989, βλ. εδώ κεφ. 10. Οι διαφορές υποδεικνύουν μεταπολίσεις στο επιχείρημα.

Ολόκληρο το σύμπαν των αντικειμένων που μπορούν να γίνουν επιστημονικά γνωστά πρέπει να διατυπωθεί με τη μορφή ισάριθμων προβλημάτων στη μηχανική επικοινωνιών (για τα διευθυντικά στελέχη) ή θεωριών κειμένου (για όσους θα πρόβαλλαν αντιστάσεις). Και τα δύο είναι κυβοργικές σημειολογίες.

Είναι αναμενόμενο για τις στρατηγικές ελέγχου να επικεντρώνονται σε συννοριακές συνθήκες και σε διεπαφές, σε συχνότητες ροής πέραν των συνόρων – αντί για την ακεραιότητα των φυσικών αντικειμένων. Η «ακεραιότητα» και η «ειλικρίνεια» του δυτικού εαυτού παραχωρούν τη θέση τους σε διαδικασίες λήψης αποφάσεων και σε έμπειρα συστήματα λογισμικού. Οι στρατηγικές ελέγχου που εφαρμόζονται στις ικανότητες των γυναικών να δίνουν ζωή σε νέα ανθρώπινα όντα θα αναπτυχθούν, για παράδειγμα, στα ιδιώματα του πληθυσμιακού ελέγχου και της μεγιστοποίησης της επίτευξης στόχων για άτομα λήπτες αποφάσεων. Οι στρατηγικές ελέγχου θα διατυπωθούν με όρους συχνότητας, κόστους περιοριστικών όρων, βαθμών ελευθερίας. Τα ανθρώπινα όντα, σαν κάθε άλλη συνιστώσα ή υποσύστημα, πρέπει να τοπικοποιηθούν σε μια αρχιτεκτονική συστήματος που οι βασικοί τρόποι λειτουργίας του είναι πιθανοκρατικοί, στατιστικοί. Δεν υπάρχουν αντικείμενα, χώροι ή σώματα που να είναι αφεαυτά ιερά· κάθε συνιστώσα μπορεί να διασυνδεθεί με οποιαδήποτε άλλη, εφόσον κατασκευαστεί το κατάλληλο πρότυπο, ο σωστός κώδικας για την επεξεργασία σημάτων σε μια κοινή γλώσσα. Η ανταλλαγή σε τούτο τον κόσμο υπερβαίνει την οικουμενική μετάφραση που πραγματοποιήθηκε από τις καπιταλιστικές αγορές, την οποία ανέλυσε τόσο καλά ο Μαρξ. Προνομιακή παθολογία που επηρεάζει όλα τα είδη συνιστώσων σε τούτο το σύμπαν είναι η ένταση – η κατάρρευση των επικοινωνιών (Hogness 1983). Το κυβόργιο δεν υπόκειται στη βιοπολιτική όπως την όρισε ο Φουκώ· το κυβόργιο προσομοιώνει την πολιτική, ένα επιχειρησιακό πεδίο με πολύ μεγαλύτερη δυναμική.

Τούτο το είδος ανάλυσης των επιστημονικών και πολιτισμικών αντικειμένων γνώσης που εμφανίστηκαν ιστορικά μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο μας προετοιμάζει να παρατηρήσουμε μερικές σημαντικές ανεπάρκειες στη φεμινιστική ανάλυση που κινήθηκε σαν να εξακολουθούσαν να κυβερνούν οι ίδιοι οργανικοί, ιεραρχικοί δυϊσμοί οργάνωσης του λόγου στη «Δύση» από την εποχή του Αριστοτέλη. Οι δυϊσμοί αυτοί όμως κανιβαλίστηκαν ή «τεχνο-χωνεύτηκαν», όπως θα το διατύπωνε η Ζωή Σοφούλη. Οι διχοτομίες ανάμεσα στο νου και το σώμα, στο ζωικό και το ανθρώπινο, στον οργανισμό και τη μηχανή, στο δημόσιο και το ιδιωτικό, στη φύση και τον πολιτισμό, στους άντρες και τις γυναίκες, στο πρωτόγονο και το πολιτισμένο αμφισβητούνται όλες τους ιδεολογικά. Η πραγματωμένη κατάσταση των γυναικών είναι η αφομοίωση/εκμετάλλευσή τους μέσα σε ένα παγκόσμιο σύστημα παραγωγής/αναπαραγωγής και επικοινωνιών που ονομάζεται πληροφορική της κυριαρχίας. Το σπίτι, ο τόπος εργασίας, η αγορά, ο δημόσιος στίβος, το ίδιο το σώμα, όλα μπορούν να διασκορπιστούν και να δια-

συνδεθούν με άπειρους σχεδόν, πολύμορφους τρόπους και με τεράστιες συνέπειες για τις γυναίκες και άλλους – συνέπειες πολύ διαφορετικές για διαφορετικούς ανθρώπους οι οποίες δυσχεραίνουν σημαντικά το να φανταστούμε πολυδύναμα αντιτασσόμενα διεθνή κινήματα και συνάμα τα καθιστούν ουσιώδη για την επιβίωση. Μια σημαντική οδός για την ανακατασκευή της σοσιαλιστικής-φεμινιστικής πολιτικής περνά από τη θεωρία και την πρακτική που στρέφεται στις επιστημονικές και τεχνολογικές κοινωνικές σχέσεις, που συμπεριλαμβάνουν σε κομβικό ρόλο συστήματα μύθων και νοημάτων δομικά για τη φαντασία μας. Το κυβόργιο είναι ένα είδος αποδιάρθρωμένου και ανασυναρθρωμένου μεταμοντέρνου συλλογικού και ατομικού εαυτού. Αυτόν τον εαυτό πρέπει να κωδικοποιήσουν οι φεμινίστριες.

Οι τεχνολογίες επικοινωνιών και οι βιοτεχνολογίες είναι τα κομβικά εργαλεία που κατασκευάζουν εκ νέου τα σώματά μας. Τα εργαλεία αυτά ενσαρκώνουν και επιβάλλουν νέες κοινωνικές σχέσεις για τις γυναίκες σε ολόκληρο τον κόσμο. Οι τεχνολογίες και οι επιστημονικοί λόγοι μπορούν εν μέρει να κατανοηθούν ως τυπικές εκφάνσεις, δηλαδή ως παγωμένες στιγμές, των ρευστών κοινωνικών διαντιδράσεων που τις συγκροτούν, όμως θα έπρεπε επίσης να ιδωθούν ως όργανα επιβολής νοημάτων. Είναι διαπερατό το σύνορο ανάμεσα στο εργαλείο και το μύθο, το όργανο και την έννοια, τα ιστορικά συστήματα κοινωνικών σχέσεων και τις ιστορικές ανατομίες πιθανών σωμάτων, στα οποία συμπεριλαμβάνονται τα αντικείμενα γνώσης. Ο μύθος και το εργαλείο πράγματι αλληλοσυγκροτούνται.

Επιπροσθέτως, οι επιστήμες των επικοινωνιών και οι μοντέρνες βιολογίες κατασκευάζονται από μια κοινή κίνηση – *τη μετάφραση του κόσμου σε πρόβλημα κωδικοποίησης*, μια αναζήτηση κάποιας κοινής γλώσσας στην οποία εξαφανίζεται κάθε αντίσταση στον εργαλειακό έλεγχο και κάθε ετερογένεια μπορεί να υποβληθεί σε αποδιάρθρωση, ανασυνάρθρωση, επένδυση και ανταλλαγή.

Στις επιστήμες των επικοινωνιών, η μετάφραση του κόσμου σε πρόβλημα κωδικοποίησης μπορεί να εικονογραφηθεί εξετάζοντας τις κυβερνητικές (ανταδραστικά ελεγχόμενες) θεωρίες συστημάτων που εφαρμόζονται στην τεχνολογία της τηλεφωνίας, στο σχεδιασμό υπολογιστών, στην ανάπτυξη οπλικών συστημάτων ή στην κατασκευή και τη συντήρηση βάσεων δεδομένων. Η λύση στα κρίσιμα ερωτήματα σε κάθε περίπτωση βασίζεται σε μια θεωρία γλώσσας και ελέγχου: κρίσιμη λειτουργία είναι ο καθορισμός των συχνοτήτων, των κατευθύνσεων και των πιθανοτήτων ροής μιας ποσότητας που λέγεται πληροφορία. Ο κόσμος υποδιαιρείται σε σύνορα με διαφορετική διαπερατότητα από την πληροφορία. Η πληροφορία είναι εκείνο ακριβώς το ποσοτικοποιήσιμο στοιχείο (μονάδα, βάση ενότητας) που επιτρέπει την οικουμενική μετάφραση, κι επομένως την ανεμπόδιστη εργαλειακή εξουσία (με την ονομασία αποτελεσματική επικοινωνία). Η μεγαλύτερη απειλή σε μια τέτοια εξουσία είναι η διακοπή της επικοι-

ωνίας. Κάθε κατάρρευση συστήματος αποτελεί συνάρτηση κάποιας πίεσης. Τα θεμελιώδη μεγέθη της τεχνολογίας αυτής μπορούν να συμπυκνωθούν μεταφορικά στο C³I, το σύστημα διοίκησης, ελέγχου, επικοινωνίας και πληροφοριών, το σύμβολο του στρατιωτικού τομέα για την επιχειρησιακή θεωρία του.

Στις μοντέρνες βιολογίες, η μετάφραση του κόσμου σε πρόβλημα κωδικοποίησης μπορεί να εικονογραφηθεί με τη μοριακή γενετική, την οικολογία, την κοινωνιοβιολογική εξελικτική θεωρία και την ανοσοβιολογία. Ο οργανισμός έχει μεταφραστεί σε προβλήματα γενετικής κωδικοποίησης και αναγνώσιμων αποτελεσμάτων υπολογιστικών συστημάτων. Η έρευνα διαμορφώνεται ευρύτατα από τη βιοτεχνολογία, μια τεχνολογία γραφής.¹⁹ Με μια έννοια οι οργανισμοί δεν υπάρχουν πια ως αντικείμενα γνώσης, έχοντας παραχωρήσει τη θέση τους στις έμβιες συνιστώσες, δηλαδή σε ειδικά είδη μηχανισμών επεξεργασίας πληροφοριών. Οι ανάλογες κινήσεις στην οικολογία μπορούν να εξεταστούν με την εμβάθυνση στην ιστορία και τη χρησιμότητα της έννοιας του οικοσυστήματος. Η ανοσοβιολογία και οι σχετικές ιατρικές πρακτικές συνιστούν πλούσια δείγματα της προνομιακής αντιμετώπισης των συστημάτων κωδικοποίησης και αναγνώρισης ως αντικειμένων γνώσης, ως κατασκευών σωματικής πραγματικότητας για εμάς. Εδώ η βιολογία είναι ένα είδος κρυπτογραφίας. Η έρευνα είναι αναγκαστικά ένα είδος κατασκοπευτικής δραστηριότητας. Οι ειρωνείες άφθονες. Ένα σύστημα σε πίεση παρεκτρέπεται· οι επικοινωνιακές διαδικασίες του καταρρέουν· δεν καταφέρνει να αναγνωρίσει τη διαφορά ανάμεσα στον εαυτό και το άλλο. Νεογνά ανθρώπων με καρδιά μαμπουίνων ξυπνούν ηθική σύγχυση σε παναμερικανικό επίπεδο – από τη σκοπιά όσων υπερασπίζονται μαχητικά τα δικαιώματα των ζώων και τουλάχιστον εξίσου από τη σκοπιά των θεματοφυλάκων της καθαρότητας του ανθρώπινου είδους. Οι γκέι άντρες και οι χρήστες ενδοφλέβιων ναρκωτικών στις ΗΠΑ αποτελούν «προνομιακά» θύματα μιας φοβερής ασθένειας του ανοσοποιητικού συστήματος η οποία σημαδεύει (εγγράφει πάνω στο σώμα) την ασάφεια των συνόρων και την ηθική μόλυνση (Treichler 1987).

Τούτες όμως οι σύντομες εξορμήσεις στις επιστήμες των επικοινωνιών και στη βιολογία πραγματοποιούνται σε επίπεδο μικρών επίλεκτων ομάδων· ωστόσο, υπάρχει μια πεζή και σε μεγάλο βαθμό οικονομική πραγματικότητα που υποστηρίζει το επιχειρήμά μου, ότι τούτες οι επιστήμες και οι τεχνολογίες μάς υποδεικνύουν ορισμένους θεμελιώδεις μετασχηματισμούς στην ίδια τη δομή του κόσμου. Οι τεχνολογίες των επικοινωνιών βασίζονται στην επιστήμη των ηλεκτρονικών συστημάτων. Σύγχρονα κράτη, πολυεθνικές εταιρείες, στρατιωτική

19. Για προοδευτικές αναλύσεις και δράσεις σχετικές με τις συζητήσεις για τη βιοτεχνολογία: *GeneWatch, a Bulletin of the Committee for Responsible Genetics* (διεύθυνση: 5 Doane Str, 4th Floor, Βοστώνη MA 02109)· Genetic Screening Study Group (πρώην Sociobiology Study Group of Science for the People), Κάιμπριτζ Μασ.: Wright (1982, 1986)· Yoxen (1983).

ισχύς, μηχανισμοί του κράτους πρόνοιας, δορυφορικά συστήματα, πολιτικές διαδικασίες, κατασκευάσματα της φαντασίας μας, συστήματα ελέγχου εργασίας, ιατρικές κατασκευές των σωμάτων μας, εμπορική πορνογραφία, ο διεθνής καταμερισμός εργασίας και τα θρησκευτικά κινήματα ευαγγελιστών, όλα έχουν άμεση εξάρτηση από την ηλεκτρονική. Η μικροηλεκτρονική είναι η τεχνική βάση δημιουργίας ομοιωμάτων· δηλαδή αντιγράφων χωρίς πρωτότυπα.

Η μικροηλεκτρονική διαμεσολαβεί τις μεταφράσεις της εργασίας σε ρομποτική και επεξεργασία κειμένου, του σεξ σε γενετική μηχανική και σε τεχνολογίες αναπαραγωγής, της νόησης σε τεχνητή νοημοσύνη και διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Οι νέες βιοτεχνολογίες αφορούν πολύ περισσότερα από την αναπαραγωγή του ανθρώπινου είδους. Η βιολογία ως πανίσχυρη μηχανική επιστήμη για τον ανασχεδιασμό υλικών και διαδικασιών έχει επαναστατικές συνέπειες για τη βιομηχανία, οι οποίες σήμερα είναι ίσως εμφανέστερες στις περιοχές των φαινομένων ζύμωσης, της γεωργίας και της ενέργειας. Οι επιστήμες των επικοινωνιών και η βιολογία είναι κατασκευές φυσικοτεχνικών αντικειμένων γνώσης στα οποία έχει θολώσει τελείως η διαφορά ανάμεσα στη μηχανή και τον οργανισμό· η νόηση, το σώμα και το εργαλείο βρίσκονται σε κατάσταση στενότητας επαφής. Εξίσου εμπλέκονται, όπως φαίνεται, η «πολυεθνική» υλική οργάνωση της παραγωγής και της αναπαραγωγής της καθημερινής ζωής και η συμβολική οργάνωση της παραγωγής και της αναπαραγωγής του πολιτισμού και της φαντασίας. Οι εικόνες της βάσης και του εποικοδομήματος, του δημόσιου και του ιδιωτικού ή του υλικού και του ιδεατού, εικόνες που συντηρούν τα σύνορα, ποτέ άλλοτε δεν έμοιαζαν πιο εξασθενημένες.

Χρησιμοποίησα την εικόνα της Ρέιτσελ Γκρόσμαν (Grossman 1980) για τις γυναίκες στο ολοκληρωμένο κύκλωμα προκειμένου να κατονομάσω την κατάσταση των γυναικών σε έναν κόσμο βαθύτατα αναδομημένο μέσω των επιστημονικών και τεχνολογικών κοινωνικών σχέσεων.²⁰ Χρησιμοποίησα την παράδοση περίφραση «οι επιστημονικές και τεχνολογικές κοινωνικές σχέσεις» προκειμένου να υποδείξω ότι δεν έχουμε να κάνουμε με κάποιο τεχνολογικό ντετερμινισμό, αλλά με ένα ιστορικό σύστημα που εξαρτάται από δομημένες σχέσεις μεταξύ ανθρώπων. Όμως η φράση θα έπρεπε επίσης να υποδεικνύει ότι η επιστήμη και η τεχνολογία προσφέρουν νέες πηγές εξουσίας, ότι χρειαζόμαστε νέες πηγές ανάλυσης και πολιτικής δράσης (Latour 1984). Μερικές από τις αναδιευθετήσεις της φυλής, του φύλου και της τάξης, ριζωμένες σε κοινωνικές σχέσεις που διευκολύνονται από την τεχνολογία αιχμής, μπορούν να κάνουν τον σοσιαλιστικό φεμινισμό καταλληλότερο για αποτελεσματική προοδευτική πολιτική.

20. Αφητηριακές αναφορές για τις «γυναίκες στο ολοκληρωμένο κύκλωμα»: D'Onofrio-Flores και Pfafflin (1982), Fernandez-Kelly (1982), Fuentes και Ehrenreich (1983), Grossman (1980), Nash και Fernandez-Kelly (1983), Ong (1987), Science Policy Research Unit (1982).

Η «οικονομία της κατ'οίκον εργασίας» εκτός «οικίας»

Η «Νέα Βιομηχανική Επανάσταση» δημιουργεί μια νέα παγκόσμια εργατική τάξη καθώς και νέες σεξουαλικότητες και εθνότητες. Η ακραία κινητικότητα του κεφαλαίου και ο νεοεμφανιζόμενος διεθνής καταμερισμός εργασίας αλληλοδιαπλέκονται με την ανάδυση νέων συλλογικοτήτων και την εξασθένιση των οικείων ομαδοποιήσεων. Τούτες οι εξελίξεις δεν είναι ουδέτερες ούτε ως προς το φύλο ούτε ως προς τη φυλή. Οι λευκοί άντρες στις προηγμένες βιομηχανικές κοινωνίες πρόσφατα έγιναν ευάλωτοι στη μόνιμη ανεργία, και οι γυναίκες δεν εξαφανίζονται από τους καταλόγους θέσεων εργασίας στον ίδιο βαθμό με τους άντρες. Το ζήτημα δεν είναι απλώς ότι οι γυναίκες στις χώρες του Τρίτου Κόσμου αποτελούν το προτιμώμενο εργατικό δυναμικό για τις πολυεθνικές εταιρείες που βασίζουν την παραγωγή τους στην επιστήμη και στους τομείς με εξαγωγικό προσανατολισμό, ιδίως στην ηλεκτρονική. Ο πίνακας έχει εντονότερο συστημικό χαρακτήρα και εμπεριέχει την αναπαραγωγή, τη σεξουαλικότητα, τον πολιτισμό, την κατανάλωση και την παραγωγή. Οι ζωές πολλών γυναικών στην αρχετυπική Κουιάδα του Πυριτίου (Silicon Valley) δομήθηκαν γύρω από την απασχόληση σε δουλειές εξαρτημένες από τον τομέα των ηλεκτρονικών, και οι πραγματικότητες της προσωπικής ζωής τους συμπεριλαμβάνουν πρακτικές διαδοχικής ετεροφυλοφιλικής μονογαμίας, διαρκείς διαπραγματεύσεις για τη φροντίδα των παιδιών, την απόσταση από το ευρύτερο συγγενικό περιβάλλον ή πολλές άλλες παραδοσιακές μορφές κοινότητας, την υψηλή πιθανότητα να είναι μόνες και άκρως ευάλωτες οικονομικά καθώς μεγαλώνουν. Η εθνοτική και η φυλετική ποικιλομορφία των γυναικών στην Κουιάδα του Πυριτίου δομεί έναν μικρόκοσμο αλληλοσυγκρουόμενων διαφορών στην κουλτούρα, την οικογένεια, τη θρησκεία, την εκπαίδευση και τη γλώσσα.

Ο Ρίτσαρντ Γκόρντον ονόμασε αυτή τη νέα κατάσταση «οικονομία της κατ'οίκον εργασίας».²¹ Παρόλο που ο Γκόρντον συμπεριλαμβάνει το φαινόμενο της κυριολεκτικής εργασίας κατ'οίκον, το οποίο εμφανίζεται σε σύνδεση με τη συναρμολόγηση ηλεκτρονικών, η πρόθεσή του είναι ως «οικονομία της κατ'οίκον εργασίας» να χαρακτηρίζεται ένα είδος αναδόμησης της εργασίας το οποίο διαθέτει σε γενικές γραμμές τα χαρακτηριστικά που αποδίδονταν παλιότερα στις γυναικείες δουλειές, σε δουλειές που γίνονταν κυριολεκτικά μόνον από γυναίκες. Η εργασία επαναπροσδιορίζεται κυριολεκτικά ως γυναικεία και συνάμα ως

21. Για την «κατ'οίκον οικονομία εκτός οικίας» και σχετικές επιχειρηματολογίες, βλ. Gordon (1983)· Gordon και Kimball (1985)· Stacey (1987)· Reskin και Hartmann (1986)· *Women and Poverty* (1984)· S. Rose (1986)· Collins (1982)· Burr (1982)· Gregory και Nussbaum (1982)· Piven και Coward (1982)· Microelectronics Group (1980)· Stallard κ.ά. (1983), όπου περιλαμβάνεται χρήσιμος κατάλογος οργανώσεων και πηγών.

θηλυκοποιημένη, ανεξάρτητα από το αν πραγματοποιείται από άντρες ή γυναίκες. Η θηλυκοποίηση σημαίνει ότι οι εργαζόμενοι είναι άκρως ευάλωτοι· ότι μπορούν να αποδιάρθρωθούν, να ανασυναρθρωθούν, να υποστούν εκμετάλλευση ως επικουρικό εργατικό δυναμικό· ότι δεν θεωρούνται τόσο εργάτες ή εργάτριες όσο πάροχοι υπηρεσιών· ότι οι διακανονισμοί του χρόνου στους οποίους υπόκεινται, τόσο στο πλαίσιο της αμειβόμενης εργασίας όσο και εκτός αυτού, είναι τέτοιοι που μετατρέπουν σε κοροϊδία τους περιορισμούς στο καθημερινό ωράριο εργασίας· ότι η ζωή που κάνουν βρίσκεται πάντοτε στο όριο του άσμενου, του εκτός τόπου και μπορεί να αναχθεί στο φύλο. Η αποειδίκευση αποτελεί παλαιά στρατηγική που πρόσφατα εφαρμόζεται σε πρώην προνομιούχους εργάτες. Ωστόσο, η οικονομία της κατ' οίκον εργασίας δεν αναφέρεται μόνο στην εκτεταμένη αποειδίκευση, ούτε αρνείται ότι εμφανίζονται νέες περιοχές υψηλής ειδίκευσης, ακόμη και για γυναίκες και άντρες που προηγουμένως αποκλείονταν από την ειδικευμένη απασχόληση. Η έννοια υποδεικνύει μάλλον ότι το εργοστάσιο, το σπίτι και η αγορά εντάσσονται σε νέα κλίμακα και ότι οι γυναικείοι τόποι είναι κομβικής σημασίας – και χρειάζεται να αναλυθούν όσον αφορά τις διαφορές μεταξύ γυναικών και τα νοήματα των σχέσεων μεταξύ αντρών και γυναικών σε ποικίλες καταστάσεις.

Οι νέες τεχνολογίες κατέστησαν πραγματοποιήσιμη (αλλά δεν προκάλεσαν) την οικονομία της κατ' οίκον εργασίας ως παγκόσμια καπιταλιστική οργανωτική δομή. Η επίθεση σε βάρος των σχετικά προνομιούχων, λευκών ως επί το πλείστον, αντρικών και με συνδικαλιστική οργάνωση θέσεων εργασίας συνδέει την επιτυχία της με τη δύναμη των νέων τεχνολογιών των επικοινωνιών να απαρτιώνουν και να ελέγχουν το εργατικό δυναμικό παρά την ευρύτατη διασκόρπιση και αποκέντρωσή του. Τις συνέπειες των νέων τεχνολογιών τις αισθάνονται οι γυναίκες τόσο με την απώλεια του οικογενειακού (αντρικού) μισθού (εφόσον είχαν ποτέ πρόσβαση σε τούτο το προνόμιο των λευκών), όσο και στο χαρακτήρα που αποκτούν οι δικές τους δουλειές, οι οποίες γίνονται δουλειές έντασης κεφαλαίου, όπως για παράδειγμα στις εργασίες γραφείου και νοσηλευτικής φροντίδας.

Οι νέες οικονομικές και τεχνολογικές διευθετήσεις σχετίζονται επίσης με τη διαδικασία κατάρρευσης στην οποία βρίσκεται το κράτος πρόνοιας και με τη συνακόλουθη αύξηση των απαιτήσεων να επωμιστούν οι γυναίκες την καθημερινή ζωή, τόσο για τις ίδιες όσο και για τους άντρες, τα παιδιά και τους ηλικιωμένους. Επιτακτική έχει γίνει η ανάγκη να εστιάσουμε στη θηλυκοποίηση της φτώχειας – φαινόμενο που γεννιέται από την αποδιάρθρωση του κράτους πρόνοιας, την οικονομία της κατ' οίκον εργασίας όπου οι σταθερές δουλειές αρχίζουν πια να αποτελούν εξαίρεση, και συντηρείται από την προσδοκία ότι οι γυναικείοι μισθοί δεν θα συνδυάζονται με ένα αντρικό εισόδημα για την υποστήριξη των παιδιών. Οι ποικίλες μορφές νοικοκυριών με γυναίκα επικεφαλής οφείλονται σε αιτίες που αποτελούν συνάρτηση της φυλής, της τάξης ή της σεξουαλικότητας·

όμως η αυξανόμενη γενίκευση των νοικοκυριών αυτού του τύπου αποτελεί έδαφος για συνασπισμούς γυναικών πάνω σε πολλά φλέγοντα ζητήματα. Δύσκολα θα χαρακτηριζόταν νέο το φαινόμενο να επωμίζονται κατά κανόνα οι γυναίκες την καθημερινή ζωή, κάτι που εν μέρει αποτελεί συνάρτηση της επιβεβλημένης κοινωνικής θέσης που έχουν ως μητέρες· νέο είναι το είδος της απαρτίωσης με τη συνολική καπιταλιστική οικονομία, την ολοένα περισσότερο βασισμένη στον πόλεμο. Οι ιδιαίτερες πιέσεις που ασκούνται στις μαύρες γυναίκες των ΗΠΑ, για παράδειγμα, οι οποίες πέτυχαν να ξεφύγουν από τη (μόλις και μετά βίας) αμειβόμενη οικιακή υπηρεσία και τώρα κατέχουν άμπολλες υπαλληλικές και παρόμοιες δουλειές, έχουν τεράστια συνεπακόλουθα για τη συνεχιζόμενη φτώχεια που επιβάλλεται στον μαύρο πληθυσμό σε *συνδυασμό* με την εργασιακή απασχόληση. Οι έφηβες στις εκβιομηχανιζόμενες περιοχές του Τρίτου Κόσμου ανακαλύπτουν ολοένα περισσότερο ότι αποτελούν τη σημαντικότερη πηγή μισθού σε χρήμα για τις οικογένειές τους, ενώ η πρόσβαση στη γη γίνεται ολοένα πιο προβληματική. Τούτες οι εξελίξεις πρέπει να έχουν σημαντικές συνέπειες στην ψυχοδυναμική και την πολιτική του φύλου και της φυλής.

Χρησιμοποιώντας ως πλαίσιο αναφοράς τα τρία σημαντικότερα στάδια του καπιταλισμού (εμπορικός και πρώιμος βιομηχανικός καπιταλισμός, μονοπωλιακός καπιταλισμός, πολυεθνικός καπιταλισμός) –τα οποία συνδέονται αντίστοιχα με τον εθνικισμό, τον ιμπεριαλισμό και την ανάπτυξη πολυεθνικών εταιρειών και σχετίζονται με τις τρεις κυρίαρχες περιόδους στην αισθητική όπως τις παρουσιάζει ο Τζέημσον, το ρεαλισμό, το μοντερνισμό και το μεταμοντερνισμό– θα υποστηρίξω ότι οι επιμέρους οικογενειακές μορφές συνδέονται διαλεκτικά με μορφές κεφαλαίου και με τα πολιτικά και πολιτισμικά συνακόλουθά τους. Οι ιδεατές μορφές οικογένειας, μολονότι βιώνονται προβληματικά και άνισα, μπορούν να σχηματισθούν ως εξής: 1) η πατριαρχική πυρηνική οικογένεια, που δομείται από τη διχοτομία ανάμεσα στο δημόσιο και το ιδιωτικό και συνοδεύεται από τη λευκή αστική ιδεολογία των διακριτών σφαιρών δράσης και από τον αστικό αγγλοαμερικανικό φεμινισμό του 19ου αιώνα· 2) η μοντέρνα οικογένεια που διαμεσολαβείται (ή επιβάλλεται) από το κράτος πρόνοιας και από θεσμούς όπως ο οικογενειακός μισθός, συνοδευόμενη από την άνθηση των μη φεμινιστικών ετεροφυλοφιλικών ιδεολογιών, όπου συμπεριλαμβάνονται οι ριζοσπαστικές εκδοχές τους που εκπροσωπήθηκαν από τον μποέμ τρόπο ζωής ο οποίος άνθησε στο Γκρήνουιτς Βίλατζ στα χρόνια του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου· και 3) την «οικογένεια» στην οικονομία της κατ' οίκον εργασίας, με την οξύμωρη δομή των νοικοκυριών με γυναίκες επικεφαλής και την έκρηξη των φεμινιστικών ρευμάτων που τη χαρακτηρίζουν, καθώς και με την παράδοση εντατικοποίησης αλλά και διάβρωσης του ίδιου του φύλου.

Αυτά είναι τα συμφοραζόμενα στα οποία οι προβλέψεις για την παγκόσμια δομική ανεργία που απορρέει από τις νέες τεχνολογίες αποτελούν αναπόσπαστο

στοιχείο της εικόνας για την οικονομία της κατ' οίκον εργασίας. Η θηλυκοποίηση της εργασίας εντείνεται, καθώς η ρομποτική και οι συναφείς τεχνολογίες θέτουν τους άντρες εκτός εργασίας στις «αναπτυγμένες» χώρες και οξύνουν την αποτυχία να δημιουργηθούν αντρικές θέσεις εργασίας στην «ανάπτυξη» του Τρίτου Κόσμου, και καθώς το αυτοματοποιημένο γραφείο μετατρέπεται σε κανόνα ακόμη και σε χώρες με πλεόνασμα εργατικού δυναμικού. Οι μαύρες γυναίκες στις Ηνωμένες Πολιτείες εδώ και χρόνια γνωρίζουν πώς είναι να αντιμετωπίζεις το φαινόμενο της δομικής υποαπασχόλησης (τη «θηλυκοποίηση») των μαύρων αντρών και να έχεις μια εξαιρετικά ευάλωτη θέση στην οικονομία της μισθωτής εργασίας. Δεν αποτελεί πια μυστικό ότι η σεξουαλικότητα, η αναπαραγωγή, η οικογένεια και η κοινοτική ζωή είναι συνυφασμένες με τούτη την οικονομική δομή με μυριάδες τρόπους που διαφοροποίησαν επίσης τις καταστάσεις στις οποίες ζουν λευκές και μαύρες γυναίκες. Πολύ περισσότερες γυναίκες και άντρες θα έχουν να αντιπαλέψουν παρόμοιες καταστάσεις, κι αυτό θα μετατρέψει τις συμμαχίες πέραν του φύλου και της φυλής για ζητήματα βασικής διαβίωσης (με ή χωρίς δουλειές) σε κάτι που δεν είναι απλώς επιθυμητό αλλά αναγκαίο.

Οι νέες τεχνολογίες έχουν επίσης ισχυρό αντίκτυπο στην πείνα και την παραγωγή τροφίμων πρώτης ανάγκης σε παγκόσμια κλίμακα. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Ρέυ Λέσορ Μπλούμπεργκ (Blumberg 1983), οι γυναίκες παράγουν περίπου το 50% των τροφίμων πρώτης ανάγκης παγκοσμίως.²² Οι γυναίκες συνήθως αποκλείονται από τα οφέλη της διευρυμένης εφαρμογής της τεχνολογίας αιχμής στην εμπορευματοποίηση της σοδειάς τροφίμων και ενέργειας, καθώς η καθημερινότητά τους γίνεται πιο επίπονη επειδή δεν μειώνονται οι ευθύνες τους στην παροχή τροφίμων, ενώ η κατάστασή τους στα ζητήματα αναπαραγωγής περιπλέκεται. Οι τεχνολογίες της Πράσινης Επανάστασης αλληλεπιδρούν με την υπόλοιπη βιομηχανική παραγωγή στην τεχνολογία αιχμής, τροποποιώντας

22. Ο συνδυασμός των κοινωνικών σχέσεων που διαμορφώθηκαν στο πλαίσιο της Πράσινης Επανάστασης με τις βιοτεχνολογίες, όπως η γενετική μηχανική φυτών, οξύνει ολόένα περισσότερο τις πιέσεις στη γη στις χώρες του Τρίτου Κόσμου. Σύμφωνα με εκτιμήσεις του Οργανισμού Διεθνούς Ανάπτυξης των ΗΠΑ (USAID), που χρησιμοποιήθηκαν στο πλαίσιο της Παγκόσμιας Ημέρας Τροφίμων του 1984, στην Αφρική οι γυναίκες παράγουν περίπου το 90% των αγροτικών εφοδίων τροφίμων, περίπου το 60-80% στην Ασία, και προσφέρουν το 40% του αγροτικού δυναμικού στην Εγγύς Ανατολή και τη Λατινική Αμερική. Σύμφωνα με την κριτική της Μπλούμπεργκ, η αγροτική πολιτική των παγκόσμιων οργανισμών, των πολυεθνικών εταιρειών και των εθνικών κυβερνήσεων στον Τρίτο Κόσμο, αγνοεί γενικότερα θεμελιώδη προβλήματα στον έμφυλο καταμερισμό εργασίας. Ο πρόσφατος τραγικός λιμός στην Αφρική ίσως οφείλεται εξίσου στην αντρική πρωτοκαθεδρία, στον καπιταλισμό, την αποικιοκρατία και στα βροχομετρικά συστήματα. Ακριβέστερα, ο καπιταλισμός και ο ρατσισμός συνήθως ανδροκρατούνται. Βλ. επίσης Blumberg (1981)· Hacker (1984)· Hacker και Bovit (1981)· Busch και Lacy (1983)· Wilfred (1982)· Sachs (1983)· International Fund for Agricultural Development (1985)· Bird (1984).

τον καταμερισμό εργασίας ανάλογα με το φύλο και τους αντίστοιχα διαφοροποιημένους τύπους μετανάστευσης.

Οι νέες τεχνολογίες φαίνεται να συμμετέχουν καίρια στις μορφές «ιδιωτικοποίησης» που αναλύθηκαν από τη Ρος Πετσέσκι (Petchesky 1981), στις οποίες η στρατιωτικοποίηση, οι δεξιές ιδεολογίες και πολιτικές για την οικογένεια και οι ενισχυμένοι ορισμοί της εταιρικής (και της κρατικής) ιδιοκτησίας ως ιδιωτικής συνεργάζονται μεταξύ τους.²³ Οι νέες τεχνολογίες των επικοινωνιών αποτελούν θεμελιώδες στοιχείο στο ξερίζωμα της «δημόσιας ζωής» για όλους. Έτσι διευκολύνεται η ραγδαία ανάπτυξη ενός σταθερού στρατιωτικού καθεστώτος που βασίζεται στην τεχνολογία αιχμής, το οποίο πληρώνουν πολιτισμικά και οικονομικά οι περισσότεροι άνθρωποι αλλά ιδίως οι γυναίκες. Τεχνολογίες σαν τα βιντεοπαιχνίδια και τις εξαιρετικά μικρού μεγέθους τηλεοράσεις μοιάζουν κομβικές για την παραγωγή των μοντέρνων μορφών «ιδιωτικής ζωής». Η κουλτούρα των βιντεοπαιχνιδιών προσανατολίζεται έντονα στον ατομικό ανταγωνισμό και τις πολεμικές επιχειρήσεις στο διάστημα. Εδώ παράγονται φαντασίες υψηλής τεχνολογίας, διαφοροποιημένες ως προς το φύλο, φαντασίες ικανές να οραματιστούν την καταστροφή του πλανήτη και μια διαφυγή από τις συνέπειές της που θυμίζει μυθιστόρημα επιστημονικής φαντασίας. Ωστόσο, στρατιωτικοποιούνται πολύ περισσότερα πράγματα από τις φαντασίες μας· και οι υπόλοιπες πραγματικότητες των ηλεκτρονικών και των πυρηνικών πολεμικών επιχειρήσεων είναι αναπόφευκτες. Τούτες οι τεχνολογίες υπόσχονται τη μέγιστη κινητικότητα και την τέλεια ανταλλαγή – ενώ περιστασιακά επιτρέπουν στον τουρισμό, την τέλεια πρακτική κινητικότητας και ανταλλαγής, να εμφανιστεί ως ένας από τους μεγαλύτερους βιομηχανικούς τομείς παγκοσμίως.

Οι νέες τεχνολογίες επηρεάζουν τις κοινωνικές σχέσεις τόσο της σεξουαλικότητας όσο και της αναπαραγωγής, και μάλιστα δεν τις επηρεάζουν πάντοτε με τον ίδιο τρόπο. Οι στενοί δεσμοί της σεξουαλικότητας με την εργαλειακότητα, των αντιλήψεων που θεωρούν το σώμα ένα είδος μηχανής που μεγιστοποιεί την ιδιωτική ικανοποίηση –και ωφέλεια–, περιγράφονται χαριτωμένα σε αφηγήσεις κοινωνιοβιολογικής προέλευσης που τονίζουν τον γενετικό υπολογισμό και εξηγούν την αναπόφευκτη διαλεκτική της κυριαρχίας στους αντρικούς και γυναικείους έμφυλους ρόλους.²⁴ Τούτες οι κοινωνιοβιολογικές αφηγήσεις βασίζονται σε μια υψηλής τεχνολογίας θεώρηση για το σώμα ως έμβια συνιστώσα ή κυβερνητικό σύστημα επικοινωνιών. Στους πάμπολλους μετασχηματισμούς των ανα-

23. Βλ. επίσης Enloe (1983α, 1983β).

24. Για μια φεμινιστική εκδοχή της συλλογιστικής αυτής, βλ. Hrdy (1981). Για μια ανάλυση των επιστημονικών πρακτικών αφήγησης που υιοθετούν γυναίκες, ιδίως όσον αφορά τις κοινωνιοβιολογικές διαμάχες για την εξελικτική θεωρία με επίκεντρο την κακοποίηση παιδιών και τη βρεφκοτονία, βλ. εδώ στο κεφ. 5.

παραγωγικών καταστάσεων συγκαταλέγεται ο ιατρικός, όπου τα σύνορα των γυναικείων σωμάτων πρόσφατα έγιναν διαπερατά τόσο στην «οπτικοποίηση» όσο και στην «παρέμβαση». Το ποιος ελέγχει την ερμηνεία των σωματικών ορίων στο πλαίσιο της ιατρικής ερμηνευτικής αποτελεί, φυσικά, μείζον και φλέγον φεμινιστικό ζήτημα. Το μητροσκόπιο χρησίμευσε ως σύμβολο για τις γυναίκες που διεκδικούσαν τον έλεγχο πάνω στο σώμα τους στη δεκαετία του 1970· το χειροποίητο εργαλείο δεν αρκεί για να εκφράσει την πολιτική για το σώμα που μας χρειάζεται κατά τη διαπραγμάτευση της πραγματικότητας στις πρακτικές της κυβοργικής αναπαραγωγής. Δεν αρκεί πια η αυτοβοήθεια. Οι τεχνολογίες οπτικοποίησης θυμίζουν τη σημαντική πολιτισμική πρακτική του κυνηγιού με τη μηχανή εικονοληψίας και τη βαθύτατα αρπακτική φύση μιας φωτογραφικής συνειδησης.²⁵ Το βιολογικό φύλο, η σεξουαλικότητα και η αναπαραγωγή πρωταγωνιστούν στα υψηλής τεχνολογίας συστήματα μύθων δομώντας όσα φανταζόμαστε για τις προσωπικές και τις κοινωνικές δυνατότητες.

Μια άλλη κρίσιμη όψη των κοινωνικών σχέσεων των νέων τεχνολογιών είναι η αναδιαμόρφωση των προσδοκιών, της κουλτούρας, της εργασίας και της αναπαραγωγής για το τεράστιο εργατικό δυναμικό στους επιστημονικούς και τους τεχνικούς τομείς. Σημαντικό κοινωνικό και πολιτικό κίνδυνο αποτελεί η διαμόρφωση μιας ισχυρής κοινωνικής δομής δύο ταχυτήτων, με τις μάζες γυναικών και αντρών από όλες τις εθνοτικές ομάδες, αλλά ιδίως από τους έγχρωμους, να περιορίζονται σε μια οικονομία της κατ' οίκον εργασίας, στον αναλφαβητισμό διαφόρων ειδών και στην αδυναμία και στη γενίκευση της κατάστασης του πλεονάζοντος εργατικού δυναμικού, οι οποίες ελέγχονται από κατασταλτικούς μηχανισμούς βασισμένους στην τεχνολογία αιχμής και κυμαινόμενους σε ολόκληρη την κλίμακα από τη διασκέδαση μέχρι την επιτήρηση και την εξαφάνιση. Μια επαρκής σοσιαλιστική-φεμινιστική πολιτική θα πρέπει να απευθύνεται στις γυναίκες των προνομιούχων επαγγελματικών κατηγοριών, ιδίως σε όσες εργάζονται στην παραγωγή επιστήμης και τεχνολογίας που κατασκευάζουν επιστημονικοτεχνικούς λόγους, διαδικασίες και αντικείμενα.²⁶

Το ζήτημα αυτό αποτελεί μία μόνον όψη της διερεύνησης για τη δυνατότητα ύπαρξης μιας φεμινιστικής επιστήμης, αλλά είναι σημαντικό. Τι είδους καταστατικό ρόλο στην παραγωγή γνώσης, φαντασίας και πρακτικής μπορούν να

25. Για τη στιγμή της μετάβασης από το κυνήγι με όπλα στο κυνήγι με μηχανές εικονοληψίας στην κατασκευή των ευρύτατα διαδεδομένων νοσημάτων της φύσης για το αμερικανικό μεταναστευτικό κοινό των πόλεων, βλ. Haraway (1984-1985, 1989β), Nash (1979), Sontag (1977), Preston (1984).

26. Κατευθύνσεις στη σκέψη για τα πολιτικά, τα πολιτισμικά και τα φυλετικά συνεπακόλουθα της ιστορίας των γυναικών που ασκούν επιστημονικό έργο στις Ηνωμένες Πολιτείες υπάρχουν στα εξής: Haas και Perucci (1984)· Hacker (1981)· Keller (1983)· National Science Foundation (1988)· Rossiter (1982)· Schiebinger (1987)· Haraway (1989β).

έχουν νέες ομάδες που ασκούν επιστημονικό έργο; Πώς μπορούν οι ομάδες αυτές να συμμαχήσουν με προοδευτικά κοινωνικά και πολιτικά κινήματα; Τι είδους διαδικασίες πολιτικής λογοδοσίας μπορούν να δημιουργηθούν, προκειμένου να συνδεθούν μεταξύ τους οι γυναίκες πέρα από τις επιστημονικοτεχνικές ιεραρχίες που μας χωρίζουν; Μήπως θα μπορούσαν να υπάρξουν τρόποι ανάπτυξης της φεμινιστικής επιστημονικής-τεχνολογικής πολιτικής σε συμμαχία με ομάδες δράσης για την αντιστρατιωτική μεταστροφή των επιστημονικών εγκαταστάσεων; Πολλοί από το επιστημονικό και το τεχνικό προσωπικό στην Κοιλιάδα του Πυριτίου, κι ανάμεσά τους οι τυχοδιώκτες της τεχνολογίας αιχμής, δεν θέλουν να εργάζονται για τη στρατιωτική επιστήμη.²⁷ Μπορούν αυτές οι προσωπικές προτιμήσεις και οι πολιτισμικές τάσεις να συγκεραστούν σε προοδευτική πολιτική στους κόλπους της μεσαίας τάξης επαγγελματιών, στην οποία έχουν γίνει αρκετά πολυάριθμες οι γυναίκες, κι ανάμεσά τους οι έγχρωμες;

Γυναίκες στο ολοκληρωμένο κύκλωμα

Επιτρέψτε μου να συνοψίσω την εικόνα των ιστορικών τοποθεσιών των γυναικών στις προηγμένες βιομηχανικές κοινωνίες, καθώς οι θέσεις τους αναδομούνται εν μέρει μέσω των επιστημονικών και τεχνολογικών κοινωνικών σχέσεων. Ακόμη κι αν ήταν κάποτε ιδεολογικά δυνατόν να χαρακτηριστούν οι ζωές των γυναικών από τη διάκριση ανάμεσα στο δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα –όπως υπόδηλώνουν οι εικόνες του διαχωρισμού της ζωής της εργατικής τάξης στο εργοστάσιο και το σπίτι, της ζωής της αστικής τάξης στην αγορά και το σπίτι, και της ύπαρξης φύλου στον προσωπικό και τον πολιτικό τομέα–, τώρα πια αυτό είναι ολότελα παραπλανητική ιδεολογία, έστω κι αν πρόκειται να καταδείξει πώς οι δύο όροι των διχοτομιών αυτών αλληλοκατασκευάζονται στην πράξη και τη θεωρία. Θα προτιμούσα λοιπόν μια δικτυακή ιδεολογική εικόνα, που υποδεικνύει την πληθωρικήτητα χώρων και ταυτοτήτων, καθώς και τα πορώδη σύνορα του προσωπικού και του πολιτικού σώματος. Η «συγκρότηση δικτύων» αποτελεί φεμινιστική πρακτική και συνάμα στρατηγική των πολυεθνικών εταιρειών – η ύφανση είναι έργο για αντιτασσόμενα κυβόργια.

Ας μου επιτραπεί επομένως να επιστρέψω στην προηγούμενη εικόνα της πληροφορικής της κυριαρχίας και να σκιαγραφήσω μια οπτική για τη «θέση» των γυναικών στο ολοκληρωμένο κύκλωμα, η οποία θίγει μερικές μόνον ιδεατές κοινω-

27. Markoff και Siegel (1983). Δύο ελπιδοφόρες οργανώσεις είναι οι Επαγγελματίες στην Τεχνολογία Αιχμής υπέρ της Ειρήνης (High Technology Professionals for Peace) και οι Επαγγελματίες Υπολογιστών για την Κοινωνική Υπευθυνότητα (Computer Professionals for Social Responsibility).

νικές τοποθεσίες ιδωμένες κυρίως από τη σκοπιά των προηγμένων καπιταλιστικών κοινωνιών: Σπίτι, Αγορά, Τόπος Αμειβόμενης Εργασίας, Κράτος, Σχολείο, Κλινική-Νοσοκομείο και Εκκλησία. Καθένας από αυτούς τους ιδεατούς χώρους υπονοείται λογικά και πρακτικά σε καθέναν από τους άλλους, όπως ίσως θα συνέβαινε κατ' αναλογία σε μια ολογραφική φωτογραφία. Πρόθεσή μου είναι να υποδείξω την επίπτωση των κοινωνικών σχέσεων που διαμεσολαβούνται και επιβάλλονται από τις νέες τεχνολογίες, προκειμένου να συμβάλω στη διατύπωση απαραίτητων αναλύσεων και πρακτικού έργου. Στα δίκτυα αυτά όμως δεν υπάρχει «θέση» για γυναίκες, παρά μόνο γεωμετρία της διαφοράς και αντίφαση κομβική για τις κυβοργικές ταυτότητες των γυναικών. Αν μάθουμε πώς να διαβάζουμε αυτούς τους ιστούς εξουσίας και κοινωνικής ζωής, ίσως μάθουμε και νέα ζευγάρωματα, νέους συνασπισμούς. Δεν υπάρχει τρόπος να διαβάσουμε τον ακόλουθο κατάλογο από την οπτική γωνία της «ταύτισης», ενός ενιαίου εαυτού. Το ζήτημα είναι η διασκόρπιση. Αποστολή είναι η επιβίωση μέσα στη διασπορά.

Σπίτι: Νοικοκυριά με γυναίκα επικεφαλής, διαδοχική μονογαμία, φυγή αντρών, μόνες ηλικιωμένες γυναίκες, τεχνολογία οικιακής εργασίας, αμειβόμενη εργασία κατ' οίκον, επανεμφάνιση οικοτεχνιών ακραίας εκμετάλλευσης των εργαζομένων, επιχειρήσεις με έδρα την προσωπική κατοικία και τηλεργασία, οικιακή μονάδα παραγωγής μέσω πληροφορικών συστημάτων, άστεγοι στον αστικό χώρο, μετανάστευση, αρχιτεκτονική με προκατασκευασμένα στοιχεία, ενισχυμένη (προσομοιωμένη) πυρηνική οικογένεια, έντονη ενδοοικογενειακή βία.

Αγορά: Συνεχιζόμενο καταναλωτικό έργο των γυναικών, με πρόσφατο στόχο την αγορά της πληθωρικής νέας παραγωγής από τον τομέα των νέων τεχνολογιών (ιδίως καθώς ο αγώνας δρόμου στον ανταγωνισμό των βιομηχανικών εθνών με τα έθνη υπό εκβιομηχάνιση, προκειμένου να αποφύγουν την επικίνδυνη μαζική ανεργία, απαιτεί να βρεθούν ολοένα μεγαλύτερες νέες αγορές για εμπορεύματα που καλύπτουν ολοένα πιο ακαθόριστες ανάγκες)· αγοραστική δύναμη δύο ταχυτήτων, σε συνδυασμό με τη διαφημιστική στόχευση σε πολυάριθμες ομάδες ευκατάστατων αγοραστών και παραμέληση παλιότερων μαζικών αγορών· αυξανόμενη σπουδαιότητα των άτυπων αγορών εργασίας και εμπορευμάτων παράλληλα με τις ευημερούσες δομές αγοράς στις τεχνολογίες αιχμής· συστήματα επιτήρησης μέσω της ηλεκτρονικής μεταβίβασης κεφαλαίων· εντεινόμενη αφαιρετική αγοραία προσέγγιση (εμπορευματοποίηση) της εμπειρίας, με αποτέλεσμα αναποτελεσματικές ουτοπικές ή αντίστοιχες κυνικές θεωρίες περί κοινότητας· ακραία κινητικότητα (αφαιρετικότητα) των συστημάτων προώθησης στην αγορά/χρηματοδότησης· αλληλοδιείσδυση των αγορών σεξουαλικότητας και εργασίας· εντεινόμενη σεξουαλικοποίηση της αφαιρετικής και αλλοτριωμένης κατανάλωσης.

Τόπος Αμειβόμενης Εργασίας: Συνεχιζόμενος έντονος καταμερισμός της εργασίας κατά φύλα και φυλή, αλλά και σημαντική αύξηση της συμμετοχής σε προνομιούχες επαγγελματικές κατηγορίες για πολλές λευκές γυναίκες και έγχρωμους ανθρώπους· αντίκτυπος των νέων τεχνολογιών στην εργασία γυναικών σε υπαλληλικές θέσεις, στις υπηρεσίες, στον βιοτεχνικό τομέα (ιδίως στην κλωστοϋφαντουργία), στη γεωργία, στην ηλεκτρονική· διεθνής αναδόμηση των εργαζόμενων τάξεων· ανάπτυξη νέων διακανονισμών χρόνου, προκειμένου να διευκολυνθεί η οικονομία της κατ' οίκον εργασίας (ευέλικτο ωράριο, μερική απασχόληση, υπερωρίες, απασχόληση χωρίς καθορισμένο ωράριο)· κατ' οίκον εργασία και εξωτερική εργασία· αυξημένες πιέσεις για την εφαρμογή μισθολογικής δομής δύο επιπέδων, όπου οι νεοπροσλαμβανόμενοι έχουν χαμηλότερες απολαβές· σημαντικός αριθμός ανθρώπων σε πληθυσμούς εξαρτημένους από τις αμοιβές σε χρήμα σε ολόκληρο τον κόσμο χωρίς καμία εμπειρία ή μελλοντική προοπτική για σταθερή απασχόληση· το μεγαλύτερο μέρος του εργατικού δυναμικού γίνεται «περιθωριακό» ή «θηλυκοποιείται».

Κράτος: Συνεχιζόμενη διάβρωση του κράτους πρόνοιας· διαδικασίες αποκέντρωσης σε συνδυασμό με αυξημένη επιτήρηση και έλεγχο· η ιδιότητα του πολίτη ασκείται με την τηλεματική· ιμπεριαλισμός και πολιτική εξουσία, ευρύτερα, με τη μορφή της διαφοροποίησης πληροφορικός πλούτος/πληροφορική φτώχεια· αυξημένη στρατιωτικοποίηση βασισμένη στην τεχνολογία αιχμής στην οποία αντιτάσσονται ολοένα εντονότερα πολλές κοινωνικές ομάδες· μείωση των θέσεων εργασίας στον δημόσιο τομέα ως αποτέλεσμα της αυξανόμενης μετατροπής των εργασιών γραφείου σε εργασίες έντασης κεφαλαίου, με αντίκτυπο στην εργασιακή κινητικότητα των έγχρωμων γυναικών· αυξανόμενη ιδιωτικοποίηση της υλικής και ιδεολογικής ζωής και του πολιτισμού· κλειστή απαρτίωση της ιδιωτικοποίησης και της στρατιωτικοποίησης, των μορφών τεχνολογίας αιχμής που παίρνει η αστική καπιταλιστική προσωπική και δημόσια ζωή· αορατότητα ανάμεσα στις διαφορετικές κοινωνικές ομάδες, συνδεδεμένη με ψυχολογικούς μηχανισμούς πίστης σε αφηρημένους εχθρούς.

Σχολείο: Βαθύτερη σύζευξη των αναγκών του κεφαλαίου στην τεχνολογία αιχμής με τη δημόσια εκπαίδευση σε όλες τις βαθμίδες, διαφοροποιημένη με βάση τη φυλή, την τάξη και το φύλο· οι διευθυντικές τάξεις αναμειγνύονται στη μεταρρύθμιση και την αναχρηματοδότηση των εκπαιδευτικών συστημάτων σε βάρος όσων προοδευτικών δημοκρατικών εκπαιδευτικών δομών για παιδιά και δασκάλους έχουν απομείνει· εκπαίδευση για μαζική άγνοια και καταστολή στην τεχνοκρατική και στρατιωτικοποιημένη κουλτούρα· αυξανόμενες αντιεπιστημονικές μυστηριακές λατρείες σε ετερόδοξα και ριζοσπαστικά πολιτικά κινήματα· συνεχιζόμενος συγκριτικός επιστημονικός αναφαθητισμός στις λευκές γυναίκες και στους έγχρωμους ανθρώπους· αυξανόμενος βιομηχανικός προσανατολισμός της εκπαίδευσης (ιδίως της τριτοβάθμιας) από τις πολυεθνι-

κές εταιρείες που βασίζονται στην επιστήμη (και ιδίως όσες εξαρτώνται από τα ηλεκτρονικά και τη βιοτεχνολογία): πολυάριθμες ελίτ με υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο σε μια κοινωνία που σταδιακά αποκτά δύο ταχύτητες.

Κλινική-νοσοκομείο: Εντεινόμενες σχέσεις μηχανής-σώματος· επαναδιαπραγματεύσεις των δημόσιων μεταφορικών σχημάτων λόγου που κατευθύνουν την προσωπική εμπειρία του σώματος, ιδίως σε σχέση με την αναπαραγωγή, τις λειτουργίες του ανοσοποιητικού συστήματος και τα φαινόμενα «άγχους»· εντεινόμενες αναπαραγωγικές πολιτικές ως απόκριση στα παγκόσμια ιστορικά συνεπακόλουθα που έχουν οι μη συνειδητοποιημένες δυνατότητες των γυναικών να ελέγχουν τη σχέση τους με την αναπαραγωγή· εμφάνιση νέων ιστορικά προσδιορισμένων νόσων· αγώνες για τα νοήματα και τα μέσα της υγείας σε περιβάλλοντα διαποτισμένα από τα προϊόντα και τις διαδικασίες της τεχνολογίας αιχμής· συνεχιζόμενη θηλυκοποίηση της εργασίας στον τομέα της υγείας· εντεινόμενος αγώνας για τις κρατικές ευθύνες στον τομέα της υγείας· εντεινόμενος ιδεολογικός ρόλος των λαϊκών κινήματων υγείας ως σημαντικότητας μορφής της πολιτικής στις Ηνωμένες Πολιτείες.

Εκκλησία: Ηλεκτρονικοί φονταμενταλιστές, «υπερ-λυτρωτές» κήρυκες που τελούν το γαμήλιο μυστήριο ανάμεσα στο ηλεκτρονικό κεφάλαιο και τους αυτοματοποιημένους φετιχιστικούς θεούς· εντεινόμενη σπουδαιότητα των εκκλησιών στην αντίσταση κατά του στρατιωτικοποιημένου κράτους· κεντρικός ρόλος του αγώνα για τα νοήματα και το κύρος των γυναικών στη θρησκεία· συνεχιζόμενη εφαρμογή της πνευματικότητας, συνυφασμένης με το φύλο και την υγεία, στον πολιτικό αγώνα.

Ο μοναδικός τρόπος να χαρακτηριστεί η πληροφορική της κυριαρχίας είναι ως μια μαζική όξυνση της ανασφάλειας και της αύξησης της πολιτισμικής φτώχειας, με τη συχνή αποτυχία των δικτύων επιβίωσης για τους πιο ευάλωτους. Εφόσον τούτη η εικόνα στο μεγαλύτερο μέρος της συνυφαίνεται με τις επιστημονικές και τεχνολογικές κοινωνικές σχέσεις, είναι ολοφάνερα επιτακτική η ανάγκη μιας σοσιαλιστικής-φεμινιστικής πολιτικής που θα απευθύνεται στην επιστήμη και την τεχνολογία. Πολλά γίνονται αυτή τη στιγμή, και υπάρχει πλούσιο έδαφος για πολιτικό έργο. Κορυφαία προτεραιότητα για όλους μας θα πρέπει να αποτελούν, λόγου χάρη, οι προσπάθειες να αναπτυχθούν μορφές συλλογικού αγώνα για τις γυναίκες στην αμειβόμενη εργασία, όπως ο Τομέας 925 της Διεθνούς Ένωσης Υπαλλήλων στις Υπηρεσίες.²⁸ Οι προσπάθειες αυτές συνδέονται στενά με την τεχνική αναδόμηση των εργασιακών διαδικασιών και τις μορφές αναδιαμόρφωσης των εργαζόμενων τάξεων. Τούτες οι προσπάθειες επίσης συμ-

28. Πρόκειται για την αμερικανική οργάνωση των εργαζομένων γραφείου που συνδέεται με τη Διεθνή Ένωση Υπαλλήλων στις Υπηρεσίες (Service Employees International Union).

βάλλουν στην κατανόηση ενός σφαιρικότερου είδους εργατικής οργάνωσης, στην οποία τίθενται ζητήματα κοινότητας, σεξουαλικότητας και οικογένειας που ποτέ δεν αντιμετωπίστηκαν προνομιακά στα λευκά και αντρικά, ως επί το πλείστον, βιομηχανικά συνδικάτα.

Οι δομικές αναδιευθετήσεις που σχετίζονται με τις επιστημονικές και τεχνολογικές κοινωνικές σχέσεις προκαλούν έντονη αμφιθυμία. Ωστόσο, δεν είναι αναγκαίο να προκαλεί βαθιά θλίψη ο αντίκτυπος της σχέσης των γυναικών με όλες τις όψεις της εργασίας, του πολιτισμού, της παραγωγής γνώσης, της σεξουαλικότητας και της αναπαραγωγής στον ύστερο 20ό αιώνα. Για εξαιρετους λόγους τα περισσότερα μαρξιστικά ρεύματα αντιλαμβάνονται καλύτερα την κυριαρχία και έχουν πρόβλημα να κατανοήσουν κάτι που μοιάζει μόνο με ψευδή συνείδηση, καθώς και τη συνέργεια των ανθρώπων στην κυριαρχία που ασκείται σε βάρος τους στον ύστερο καπιταλισμό. Είναι κομβικό να θυμόμαστε ότι εκείνο που έχει χαθεί, ιδίως ίσως από την οπτική γωνία των γυναικών, είναι συχνά οι τοξικές μορφές καταπίεσης, που φυσικοποιούνται νοσταλγικά ενόψει της παραβίασης που βρίσκεται τώρα σε εξέλιξη. Η αμφιθυμία απέναντι στις διασπασμένες ενότητες που διαμεσολαβούνται από την κουλτούρα της υψηλής τεχνολογίας δεν απαιτεί να ξεδιαλεχτεί η συνείδηση σε κατηγορίες «οξυδερκούς κριτικής που θεμελιώνει μια στέρεη πολιτική επιστημολογία» σε αντιδιαστολή με μια «χειραγωγημένη ψευδή συνείδηση», αλλά την ευαίσθητη κατανόηση νεοεμφανιζόμενων απολαύσεων, εμπειριών και εξουσιών με σοβαρό δυναμικό αλλαγής των κανόνων του παιχνιδιού.

Υπάρχει έδαφος για ελπίδα στις αναδυόμενες βάσεις των νέων ειδών ενότητας που διαπερνούν τη φυλή, το φύλο και την τάξη, καθώς τούτες οι στοιχειώδεις μονάδες σοσιαλιστικής-φεμινιστικής ανάλυσης υφίστανται και οι ίδιες πρωτεύουσες μετασχηματισμούς. Τα εντεινόμενα δεινά που βιώνονται σε παγκόσμια κλίμακα και συνδέονται με τις επιστημονικές και τεχνολογικές κοινωνικές σχέσεις είναι σοβαρά. Όμως τα βιώματα των ανθρώπων δεν είναι διαφανή και ξεκάθαρα, ενώ μας λείπουν οι επαρκώς λεπτές συνδέσεις για τη συλλογική οικοδόμηση αποτελεσματικών θεωριών της εμπειρίας. Οι τωρινές προσπάθειες –μαρξιστικές, ψυχαναλυτικές, φεμινιστικές, ανθρωπολογικές– να διαλευκάνουμε ακόμη και τη «δική μας» εμπειρία είναι υποτυπώδεις.

Έχω επίγνωση της παράξενης προοπτικής που προσφέρει η ιστορική μου θέση – το διδακτορικό δίπλωμα στη βιολογία για ένα κορίτσι ιρλανδικής καθολικής καταγωγής μπόρεσε να πραγματοποιηθεί εξαιτίας της επίδρασης που άσκησε ο Σπούτνικ στην εθνική πολιτική για την επιστήμη και την εκπαίδευση των Ηνωμένων Πολιτειών. Το σώμα και ο νους μου κατασκευάστηκαν εξίσου από τα γυναικεία κινήματα και από τον ανταγωνισμό στους εξοπλισμούς και τον Ψυχρό Πόλεμο, που σημάδεψαν τα χρόνια μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η ελπίδα βρίσκει γονιμότερο έδαφος όταν εστιάζουμε στα αντιφατικά αποτελέσματα της

πολιτικής που σχεδιάστηκε για να δημιουργήσει πιστούς αμερικανούς τεχνοκράτες, δημιουργώντας επίσης πάμπολλους ετερόδοξους, παρά όταν εστιάζουμε στις ήττες του παρόντος.

Η μόνιμη μερικότητα των φεμινιστικών οπτικών έχει συνέπειες στις προσδοκίες μας για τις μορφές πολιτικής οργάνωσης και συμμετοχής. Δεν χρειαζόμαστε καμιά ολότητα προκειμένου να δουλέψουμε καλά. Το φεμινιστικό όνειρο μιας κοινής γλώσσας, σαν όλα τα όνειρα για τέλεια αληθινή γλώσσα, για απόλυτα πιστή κατονομασία της εμπειρίας, είναι ένα ολοποιητικό και ιμπεριαλιστικό όνειρο. Με την έννοια αυτή η διαλεκτική αποτελεί επίσης ονειρική γλώσσα, που λαχταρά να επιλύσει τις αντιφάσεις. Ίσως μπορούμε παραδόξως να μάθουμε από τη συγχώνευσή μας με τα ζώα και τις μηχανές πώς να μην είμαστε Άνθρωπος, η ενσάρκωση του δυτικού Ορθού Λόγου. Από τη σκοπιά της απόλαυσης σε αυτές τις πολυδύναμες και απαγορευμένες συγχωνεύσεις, που οι επιστημονικές και τεχνολογικές κοινωνικές σχέσεις τις έκαναν αναπόφευκτες, ίσως να υπάρξει πράγματι μια φεμινιστική επιστήμη.

Κυβόργια: ένας μύθος πολιτικής ταυτότητας

Θα ήθελα να ολοκληρώσω το κεφάλαιο αυτό με έναν μύθο για την ταυτότητα και τα όρια που ίσως διέπουν τις πολιτικές φαντασίες του ύστερου 20ού αιώνα (Πίνακας 1). Σε τούτη την αφήγηση είναι πολλές οι οφειλές μου σε συγγραφείς όπως η Τζοάνα Ρας, ο Σάμιουελ Ρ. Ντιλέινι, ο Τζον Βάρλεϋ, η Τζέημς Τίπτρη, η Οκτάβια Μπάτλερ, η Μονίκ Βιτίγκ και η Βόντα Μακιντάιρ.²⁹ Τούτοι οι αφηγητές μας διερευνούν τι σημαίνει να σωματοποιείσαι σε κόσμους της τεχνολογίας αιχμής. Είναι θεωρητικοί για τα κυβόργια. Θα πρέπει να αναγνωρίσουμε στην ανθρωπολόγο Μαίρη Ντάγκλας (Douglas 1966, 1970) ότι εξερευνώντας έννοιες των σωματικών συνόρων και της κοινωνικής τάξης μάς βοήθησε να συνειδητοποιήσουμε πόσο θεμελιώδης είναι η σωματική εικονοποιία για την κοσμοθεώρηση, κι επομένως για την πολιτική γλώσσα. Οι γαλλίδες φεμινίστριες όπως η Λυς Ιριγκαρέ και η Μονίκ Βιτίγκ, παρ' όλες τις μεταξύ τους διαφορές, γνωρίζουν πώς να γράψουν για το σώμα: πώς να υφάνουν ερωτισμό, κοσμολο-

29. King (1984). Ακολουθεί σύντομος κατάλογος των μυθιστορημάτων φεμινιστικής επιστημονικής φαντασίας που υποστηρίζουν τις θεματικές του παρόντος δοκιμίου: Octavia Butler, *Wild Seed*, *Mind of My Mind*, *Kindred*, *Survivor*; Suzy McKee Charnas, *Motherlines*; Samuel R. Delany, η σειρά της Νεβέρουν: Anne McCaffrey, *The Ship Who Sang*, *Dinosaur Planet*; Vonda McIntyre, *Superluminal*, *Deamsnake*; Joanna Russ, *Adventures of Alix*, *The Female Man*; James Tiptree, *Star Songs of an Old Primate*, *Up the Walls of the World*; John Varley, *Titan*, *Wizard*, *Demon*.

γία και πολιτική από την εικονοποιία της σωματοποίησης, και μάλιστα στην περίπτωση της Βιτίγκ από την εικονοποιία του κατακερματισμού και της ανασύστασης των σωμάτων.³⁰

Οι αμερικανίδες ριζοσπάστριες φεμινίστριες σαν τη Σούζαν Γκρίφιν, την Ωντρ Λορντ και την Αντριέν Ριτς επηρέασαν βαθιά τις πολιτικές φαντασίες μας – κι ίσως έθεσαν υπερβολικά στενά όρια σε ό,τι επιτρέπουμε να θεωρηθεί φιλικό σώμα και πολιτική γλώσσα.³¹ Επιμένουν στο οργανικό και του αντιπαραθέτουν το τεχνολογικό. Τα συμβολικά συστήματά τους, όμως, και οι αντίστοιχες θέσεις του οικοφεμινισμού και του φεμινιστικού παγανισμού, όπου αφθονούν οι οργανικισμοί, μπορούν να κατανοηθούν μόνο με τους όρους της Σαντοβάλ, ως αντιτασόμενες ιδεολογίες που εναρμονίζονται με τον ύστερο 20ό αιώνα. Απλώς θα παραξένευαν όποιον δεν τον απασχολούν οι μηχανές και η συνείδηση του ύστερου καπιταλισμού. Με την έννοια αυτή αποτελούν τμήμα του κυβοργικού κόσμου. Όμως υπάρχει επίσης τεράστιο όφελος για τις φεμινίστριες αν ενστερνιστούν ρητά τις δυνατότητες που ενυπάρχουν στην κατάρρευση των ξεκάθαρων διακρίσεων ανάμεσα στον οργανισμό και τη μηχανή, καθώς και άλλων παρόμοιων διακρίσεων δομικών για τον δυτικό εαυτό. Ο συγχρονισμός ακριβώς ανάμεσα στις καταρρεύσεις προκαλεί ρήγματα στις μήτρες της κυριαρχίας και διανοίγει γεωμετρικές δυνατότητες. Τι θα μπορούσε να μαθευτεί από την προσωπική και την πολιτική «τεχνολογική» μόλυνση; Εξετάζω εν συντομία δύο αλληλεπικαλυπτόμενες ομάδες κειμένων επειδή προτείνουν μια οξυδερκή θεώρηση στην κατασκευή ενός δυνητικά χρήσιμου κυβοργικού μύθου: κατασκευές έγχρωμων γυναικών και τερατώδεις εαυτοί στη φεμινιστική επιστημονική φαντασία.

Παραπάνω υπαινίχθηκα ότι οι «έγχρωμες γυναίκες» θα μπορούσαν να νοηθούν ως κυβοργική ταυτότητα, ως πολυδύναμη υποκειμενικότητα που συντέθηκε από συγχωνεύσεις παρείσακτων υποκειμενικοτήτων και στα πολύπλοκα πολιτικοϊστορικά επίπεδα της «βιομυθογραφίας» της Λορντ με τίτλο *Zami* (Lorde 1982· King 1987α, 1987β). Υπάρχουν υλικά και πολιτισμικά πλέγματα που χαρτογραφούν τούτο το δυναμικό, ενώ η Ωντρ Λορντ (Lorde 1984) συλλαμβάνει τον κατάλληλο τόνο στον τίτλο του έργου της *Sister Outsider (Παρείσακτη Αδελφή)*. Στον πολιτικό μου μύθο, Παρείσακτη Αδελφή είναι η εκτός χώρας γυναίκα.

30. Τα γαλλικά φεμινιστικά ρεύματα συμβάλλουν στην κυβοργική ετερογλωσσία. Burke (1981)· Irigaray (1977, 1979)· Marks και de Courtivron (1980)· *Signs* (Φθινόπωρο 1981)· Wittig (1973)· Duchon (1986). Για μεταφράσεις στα αγγλικά ορισμένων γαλλόφωνων φεμινιστικών ρευμάτων, βλ. *Feminist Issues: A Journal of Feminist Social and Political Theory*, 1980.

31. Όλες αυτές οι ποιήτριες όμως είναι εξαιρετικά σύνθετες, κάτι που ισχύει εξίσου για τον τρόπο με τον οποίο πραγματεύονται θεματικές σχετικές με το πλάγιασμα και το ερωτικό, τις αποκεντρωτημένες συλλογικές και προσωπικές ταυτότητες. Griffin (1978), Lorde (1984), Rich (1978).

την οποία οι εργάτριες των Ηνωμένων Πολιτειών, γένους θηλυκού και θηλυκοποιημένες, υποτίθεται ότι θα πρέπει να θεωρούν εχθρό που παρεμποδίζει τη μεταξύ τους αλληλεγγύη, που απειλεί την ασφάλειά τους. Εντός της χώρας, στην εσωτερική πλευρά των συνόρων των Ηνωμένων Πολιτειών, η Παρείσακτη Αδελφή είναι ένα δυναμικό καταμεσής των φυλών και των εθνοτικών ταυτοτήτων γυναικών που χειραγωγούνται για το διχασμό, τον ανταγωνισμό και την εκμετάλλευση στις ίδιες βιομηχανίες. Οι «έγχρωμες γυναίκες» είναι το προσφιλέστερο εργατικό δυναμικό για τις βιομηχανίες που βασίζονται στην επιστήμη, οι πραγματικές γυναίκες για τις οποίες η παγκόσμια σεξουαλική αγορά, η αγορά εργασίας και οι πολιτικές αναπαραγωγής μετασχηματίζονται καλειδοσκοπικά σε καθημερινή ζωή. Νεαρές Κορεάτισσες, που έχουν προσληφθεί στη βιομηχανία του σεξ και στη συναρμολόγηση ηλεκτρονικών, στρατολογούνται από τα λύκεια, εκπαιδευμένες για το ολοκληρωμένο κύκλωμα. Ο γραμματισμός, ιδίως στα αγγλικά, διακρίνει το «φτηνό» γυναικείο εργατικό δυναμικό που είναι τόσο ελκυστικό για τις πολυεθνικές.

Σε αντίθεση με τα οριενταλιστικά στερεότυπα του «προφορικού πρωτογονισμού», ο γραμματισμός αποτελεί ιδιαίτερο σημάδι των έγχρωμων γυναικών, που αποκτήθηκε από τις αμερικανίδες μαύρες γυναίκες, καθώς και από τους άντρες, στην πορεία μιας ιστορίας κατά την οποία έθεταν σε κίνδυνο τη ζωή τους προκειμένου να μάθουν και να διδάξουν γραφή και ανάγνωση. Η γραφή έχει ειδική σημασία για όλες τις αποικιοποιημένες ομάδες. Διαδραμάτισε κομβικό ρόλο στον δυτικό μύθο περί διάκρισης ανάμεσα σε προφορικούς και γραπτούς πολιτισμούς, σε πρωτόγονες και πολιτισμένες νοοτροπίες, και πιο πρόσφατα στη διάβρωση τούτης της διάκρισης στο πλαίσιο «μεταμοντερνιστικών» θεωριών που επιτίθενται στον φαλλογοκεντρισμό της Δύσης με τη λατρεία της για το μονοθεϊστικό, φαλλικό, εξαιρετικό έργο αυθεντίας, για το μοναδικό και τέλειον όνομα.³² Οι αντιπαράθεσεις για τα νοήματα της γραφής αποτελούν σημαντική μορφή σύγχρονου πολιτικού αγώνα. Η αποδέσμευση του παιχνιδιού της γραφής είναι ιδιαίτερα σοβαρό ζήτημα. Η ποίηση και οι αφηγήσεις των αμερικανίδων έγχρωμων γυναικών αφορούν κατ' επανάληψη τη γραφή, την πρόσβαση στην εξουσία της σήμανσης· τούτη τη φορά όμως η εξουσία δεν πρέπει να είναι ούτε φαλλική ούτε αθώα. Το κυβοργικό γράψιμο δεν πρέπει να έχει να κάνει με την Έκπτωση, τη φαντασία ότι στους παλιούς καιρούς υπήρχε ακεραιότητα πριν από τη γλώσσα, πριν από τη γραφή, πριν από τον Άνθρωπο. Το κυβοργικό γράψιμο έχει να κάνει με τη δύναμη της επιβίωσης, και μάλιστα όχι στη βάση της πρωταρχικής αθωότητας αλλά στη βάση της κατάληψης των εργαλείων που θα σημαδέψουν τον κόσμο που τις σημάδεψε ως άλλες.

32. Derrida (1976, ιδίως το Β' μέρος)· Lévi-Strauss (1961, ιδίως το «The Writing Lesson»)· Gates (1985)· Kahn και Neumaier (1985)· Ong (1982)· Kramarae και Treichler (1985).

Συχνά τα εργαλεία είναι αφηγήσεις, αφηγήσεις που ξαναλέγονται, εκδοχές που αναποδογυρίζουν και εκτοπίζουν τους ιεραρχικούς διύσμούς των φυσικοποιημένων ταυτοτήτων. Οι κυβοργικές συγγραφείς, ξαναλέγοντας καταγωγικές αφηγήσεις ανατρέπουν τους κεντρικούς μύθους του δυτικού πολιτισμού περί καταγωγής. Όλοι και όλες έχουμε αποικιοποιηθεί από τους καταγωγικούς μύθους, με τη νοσταλγία τους για εκπλήρωση στην έσχατη αποκάλυψη. Οι κομβικότερες φαλλογοκεντρικές καταγωγικές αφηγήσεις για τα φεμινιστικά κυβόργια έχουν ενσωματωθεί στις κυριολεκτικές τεχνολογίες –τεχνολογίες που γράφουν τον κόσμο, στη βιοτεχνολογία και τη μικροηλεκτρονική– οι οποίες πρόσφατα κειμενοποίησαν τα σώματά μας ως προβλήματα κώδικα στο πλέγμα του C³I. Οι φεμινιστικές κυβοργικές αφηγήσεις έχουν ως αποστολή να ανακωδικοποιήσουν την επικοινωνία και την πληροφορία προκειμένου να ανατρέψουν τη διοίκηση και τον έλεγχο.

Η γλωσσική πολιτική διαποτίζει, μεταφορικά και κυριολεκτικά, τους αγώνες των έγχρωμων γυναικών· και οι αφηγήσεις για τη γλώσσα έχουν ιδιαίτερη δύναμη στην πλούσια συγκαιρινή γραφή που υπογράφεται από έγχρωμες γυναίκες των ΗΠΑ. Για παράδειγμα, οι αναδιηγήσεις της αφήγησης για την ιθαγενή Μαλίλντσε, τη μητέρα της μιγαδικής, «μπάσταρδης» φυλής του νέου κόσμου, που κατείχε τις γλώσσες και ήταν ερωμένη του Κορτές, έχουν ιδιαίτερο νόημα για τις τσικανικές κατασκευές ταυτότητας. Η Τσερίε Μοράγκα (Moraga 1983) στο *Loving in the War Years* ερευνά τις θεματικές της ταυτότητας, σε χρόνους που κανείς δεν κατείχε ποτέ την πρωταρχική γλώσσα, δεν είχε ποτέ την πρωταρχική αφήγηση, ποτέ δεν διέμεινε στην αρμονία της νόμιμης ετεροφυλοφιλίας μέσα στην εδέμ του πολιτισμού, κι έτσι δεν μπορούσε να βασίσει την ταυτότητα σε έναν μύθο ή μια έκπτωση από την αθωότητα και από το δικαίωμα στα φυσικά ονόματα, της μητέρας ή του πατέρα.³³ Η γραφή της Μοράγκα, ο εξάισιος γραμματισμός της, παρουσιάζεται στην ποίησή της ως παραβίαση ίδιου είδους με την κατοχή της γλώσσας του κατακτητή από τη Μαλίλντσε – μια παραβίαση, μια νόθα παραγωγή που επιτρέπει την επιβίωση. Η γλώσσα της Μοράγκα δεν είναι «ακέραιη»· αποτελεί συρραφή με αυτεπίγνωση, ένα χιμαιρικό πλάσμα από αγγλικά και ισπανικά, που είναι και οι δύο γλώσσες του κατακτητή. Τούτο ακριβώς

33. Η έντονη σχέση των έγχρωμων γυναικών με τη γραφή ως θεματική και πολιτική μπορεί να προσεγγιστεί μέσω των ακόλουθων: Program for «The Black Woman and the Diaspora: Hidden Connections and Extended Acknowledgments», An International Literary Conference, Michigan State University, Οκτώβριος 1985· Evans (1984)· Christian (1985)· Carby (1987)· Fisher (1980)· *Frontiers* (1980, 1983)· Kingston (1977)· Lerner (1973)· Giddings (1985)· Moraga και Alzaldúa (1981)· Morgan (1984). Αγγλόφωνες Ευρωπαϊκές και Ευρωαμερικανίδες επίσης σμίλεψαν ειδικές σχέσεις με τη γραφή τους ως πολυδύναμο σημείο: Gilbert και Gubar (1979), Russ (1983).

το χιμαιρικό τέρας, όμως, που δεν διεκδικεί κάποια πρωταρχική γλώσσα πριν από την παραβίαση, τεχνουργεί τις ερωτικές, δεξιοτεχνικές, πολυδύναμες ταυτότητες έγχρωμων γυναικών. Η Παρείσακτη Αδελφή δεν υπαινίσσεται τη δυνατότητα μιας επιβίωσης του κόσμου εξαιτίας της αθωότητάς της, αλλά εξαιτίας της ικανότητάς της να ζει στα όρια, να γράφει χωρίς τον ιδρυτικό μύθο της πρωταρχικής ακεραιότητας, με την αναπόφευκτη έσχατη αποκάλυψη της τελικής επιστροφής σε μια θανάσιμη μοναδικότητα, για την οποία ο Άνθρωπος φαντάστηκε πως είναι η αθώα και παντοδύναμη Μητέρα, απελευθερωμένη στο Τέλος από μια άλλη σπειροειδή ιδιοποίησή της από το γιο της. Η γραφή σημαδεύει το σώμα της Μοράγκα, το αποδέχεται με κατάφαση ως σώμα έγχρωμης γυναίκας, ενάντια στη δυνατότητα να περάσει μέσα στην ασημάδευτη κατηγορία του αγγλοσάξονα πατέρα ή του οριενταλιστικού μύθου περί «πρωταρχικού αναλφαβητισμού» μιας μητέρας που δεν υπήρξε ποτέ. Εδώ μητέρα ήταν η Μαλίντσε κι όχι η Εύα προτού φάει τον απαγορευμένο καρπό. Η γραφή αποδέχεται καταφατικά την Παρείσακτη Αδελφή, κι όχι τη Γυναίκα πριν από την Έκπτωση στη Γραφή που χρειάζεται η φαλλογοκεντρική Οικογένεια του Ανθρώπου.

Η γραφή είναι η κατεξοχήν τεχνολογία των κυβόργιων, οι εγχάρακτες επιφάνειες του ύστερου 20ού αιώνα. Κυβοργική πολιτική είναι ο αγώνας για γλώσσα και ο αγώνας ενάντια στην τέλεια επικοινωνία, ενάντια στον έναν και μοναδικό κώδικα που μεταφράζει όλο το νόημα τέλεια, στο κεντρικό δόγμα του φαλλογοκεντρισμού. Για αυτόν το λόγο η κυβοργική πολιτική επιμένει στο θόρυβο, συνηγορεί υπέρ της μόλυνσης και ευφραίνεται με τις άνομες συγχωνεύσεις ζώου και μηχανής. Τούτα τα ζευγαρώματα ακριβώς κάνουν τόσο προβληματικό τον Άντρα και τη Γυναίκα, ανατρέποντας τη δομή της επιθυμίας, τη δύναμη που κατά φαντασία γεννά γλώσσα και φύλο, κι ανατρέποντας, άρα, τη δομή και τους τρόπους αναπαραγωγής της «δυτικής» ταυτότητας, της φύσης και του πολιτισμού, καθρέφτη και οφθαλμού, δούλου κι αφέντη, σώματος και νου. Δεν επιλέξαμε «εμείς» απ' την αρχή να είμαστε κυβόργια, όμως η επιλογή θεμελιώνει μια φιλελεύθερη πολιτική και επιστημολογία που φαντάζεται την αναπαραγωγή των ατόμων πριν από τον ευρύτερο αντιγραφικό πολλαπλασιασμό των «κειμένων».

Από την προοπτική των κυβόργιων, απελευθερωμένη από την ανάγκη να θεμελιώνεται η πολιτική στη «δική μας» προνομιά ή θέση της καταπίεσης που ενσωματώνει όλες τις άλλες κυριαρχίες, την αθωότητα του απλώς βιασμένου, το θεμέλιο όσων βρίσκονται εγγύτερα στη φύση, μπορούμε να δούμε πανίσχυρες δυνατότητες. Οι φεμινισμοί και οι μαρξισμοί έχουν εξοκείλει πάνω στις δυτικές επιστημολογικές προσαγές να κατασκευάσουν ένα επαναστατικό υποκείμενο από την προοπτική μιας ιεραρχίας καταπίεσεων ή/και μιας λανθάνουσας θέσης ηθικής ανωτερότητας, αθωότητας και μεγαλύτερης εγγύτητας στη φύση. Χωρίς να υπάρχει διαθέσιμο κανένα πρωταρχικό όνειρο κοινής γλώσσας ή πρωταρχικής

συμβίωσης που υπόσχεται προστασία από εχθρικούς «αρσενικούς» χωρισμούς, αλλά είναι γραμμένο μέσα στο παιχνίδι ενός κειμένου χωρίς καμία τελική προνομιακή ανάγνωση ή λυτρωτική ιστορία, το να αναγνωριστεί ο «εαυτός» ως πλήρως εμπλεγμένος στον κόσμο, μας απελευθερώνει από την ανάγκη να ριζώσει η πολιτική στην ταύτιση, στα πρωτοπόρα κόμματα, στην καθαρότητα και τη μητρική φροντίδα. Ξεγυμνωμένη από την ταυτότητα, η μπάσταρδη φυλή διδάσκει για τη δύναμη των περιθωρίων και τη σπουδαιότητα μιας μητέρας σαν τη Μαλίντσε. Οι έγχρωμες γυναίκες τη μεταμόρφωσαν από κακιά μητέρα του ανδροκεντρικού φόβου στην αρχικά μορφωμένη μητέρα που διδάσκει την επιβίωση.

Τούτο δεν είναι μόνο λογοτεχνική αποδόμηση αλλά οριακή μεταμόρφωση. Κάθε αφήγηση που ξεκινά με την πρωταρχική αθωότητα και αντιμετωπίζει προνομιακά την επιστροφή στην ακεραιότητα φαντάζεται ότι το δράμα της ζωής είναι η εξατομίκευση, ο χωρισμός, η γέννηση του εαυτού, η τραγωδία της αυτονομίας, η έκπτωση στη γραφή, η αλλοτρίωση· δηλαδή, πόλεμος, μετριασμένος από μια φανταστική ανάπαυλα στον κόρφο του Άλλου. Τούτες οι μορφές πλοκής διέπονται από μια αναπαραγωγική πολιτική – αναγέννηση χωρίς ψεγάδι, τελειοποίηση, αφαίρεση. Σε τούτη την πλοκή η φαντασία δεν παρουσιάζει τις γυναίκες ούτε σε καλύτερη ούτε σε χειρότερη κατάσταση, όμως κατά κοινή ομολογία έχουν λιγότερη εαυτότητα, ασθενικότερη εξατομίκευση, συγχέονται περισσότερο με το προφορικό, με τη Μητέρα, έχουν λιγότερα διακυβεύματα στην αρσενική αυτονομία. Ωστόσο, υπάρχει κι άλλη οδός για να έχεις λιγότερα διακυβεύματα στην αρσενική αυτονομία, μια οδός που δεν περνά από τη Γυναίκα, το Πρωτόγονο, το Μηδέν, το Στάδιο του Καθρέφτη και το φανταστικό του. Περνά μέσα από γυναίκες και άλλα νόθα κυβόργια του ενεστώτα χρόνου, που δεν τα γέννησε Γυναίκα, που αρνούνται την ιδεολογική σκευή της θυματοποίησης προκειμένου να ζήσουν πραγματικά. Τούτα τα κυβόργια είναι οι άνθρωποι που αρνούνται να εξαφανιστούν κατ' εντολή, ανεξάρτητα από το πόσες φορές κάποιος «δυτικός» σχολιαστής παρατηρεί το θλιβερό τέλος ενός ακόμη πρωτόγονου, μιας ακόμη οργανικής ομάδας που την εξολόθρευσε η «δυτική» τεχνολογία, η γραφή.³⁴ Τούτα τα κυβόργια της πραγματικής ζωής (για παράδειγμα οι εργάτριες στις ιαπωνι-

34. Η συμβατική αντίληψη για τη στρατιωτικοποιημένη τεχνολογία αιχμής που εξημερώνει ιδεολογικά με τη διαφήμιση των εφαρμογών της σε προβλήματα ομιλίας και κίνησης ατόμων ανάπηρων ή με διαφορετικές ικανότητες προσλαμβάνει ιδιαίτερη ειρωνική χροιά στον μονοθεϊστικό, πατριαρχικό και συχνά αντισημιτικό πολιτισμό, όταν η ομιλία που παράγεται από υπολογιστές επιτρέπει σε ένα αγόρι χωρίς φωνή να ψάλει την περικοπή της Τορά στην Μπαρ-Μιτσβά, την τελετή της ενηλικίωσής του. Βλ. Sussman (1986). Αποσασφηνίζοντας ιδιαίτερα τους κοινωνικούς ορισμούς της «ικανότητας», που εξαρτώνται πάντοτε από τα συμφραζόμενα, η στρατιωτική τεχνολογία αιχμής μπορεί κατά κάποιον τρόπο να κάνει τα ανθρώπινα όντα ανάπηρα εξ ορισμού, κάτι που συνιστά διαστρεφική όψη πολλών ερευνητικών και αναπτυξιακών προγραμμάτων για τα αυτοματοποιημένα πεδία μαχών και τον Πόλεμο των Άστρων. Βλ. Welford (1 Ιουλίου 1986).

κές και αμερικανικές εταιρείες ηλεκτρονικών στο χωριό της νοτιοανατολικής Ασίας που περιγράφει η Αϊγουα Ονγκ) ξαναγράφουν ενεργά τα κείμενα των σωμάτων και των κοινωνιών τους. Η επιβίωση είναι όσα διακυβεύονται σε τούτο το παιχνίδι αναγνώσεων.

Για να ανακεφαλαιώσουμε, ορισμένοι δυϊσμοί έχουν σταθερή παρουσία στις δυτικές παραδόσεις: όλοι τους κατέχουν συστημικό ρόλο στη λογική και στις πρακτικές κυριαρχίας σε βάρος των γυναικών, των έγχρωμων, της φύσης, των εργατών, των ζώων – με δυο λόγια της κυριαρχίας πάνω σε όλους όσοι συγκροτούνται ως άλλοι, με έργο τους να καθρεφτίζουν τον εαυτό. Ανάμεσα σε αυτούς τους ενοχλητικούς δυϊσμούς οι κορυφαίοι είναι: εαυτός/άλλος, νους/σώμα, πολιτισμός/φύση, αρσενικό/θηλυκό, πολιτισμένο/πρωτόγονο, πραγματικότητα/εμφάνιση, όλον/μέρος, δρων/πρώτη ύλη, κατασκευαστής/κατασκευασμένο, ενεργητικό/παθητικό, ορθό/λάθος, αλήθεια/ψευδαίσθηση, ολικό/μερικό, Θεός/άνθρωπος. Ο εαυτός είναι ο Ένας που δεν υπόκειται σε κυριαρχία, που το γνωρίζει αυτό από την υπηρεσία του άλλου, ο άλλος είναι εκείνος που κρατά το μέλλον, που το γνωρίζει αυτό από την εμπειρία της κυριαρχίας, η οποία δείχνει ψεύτικη την αυτονομία του εαυτού. Το να είσαι Ένας σημαίνει ότι είσαι αυτόνομος, είσαι ισχυρός, είσαι Θεός· όμως το να είσαι Ένας σημαίνει ότι είσαι ψευδαίσθηση, κι επομένως έχεις εμπλακεί σε μια διαλεκτική έσχατης αποκάλυψης με τον άλλο. Το να είσαι άλλος εντούτοις σημαίνει να είσαι πολλαπλότητα, χωρίς ξεκάθαρο σύνορο, με φθορές, χωρίς ουσία. Ο Ένας είναι υπερβολικά λίγος, όμως οι δύο είναι υπερβολικά πολλοί.

Ο πολιτισμός της τεχνολογίας αιχμής αποτελεί πρόκληση για τους δυϊσμούς αυτούς με τρόπο που κεντρίζει τη σκέψη. Δεν είναι ξεκάθαρο ποιος κατασκευάζει και ποιος είναι η κατασκευή στη σχέση ανάμεσα στον άνθρωπο και τη μηχανή. Δεν είναι ξεκάθαρο τι είναι νους και τι σώμα στις μηχανές που αναλύονται σε πρακτικές κωδικοποίησης. Στο μέτρο που γνωρίζουμε τους εαυτούς μας, τόσο στον επίσημο λόγο (στη βιολογία, φερειπείν) όσο και στην καθημερινή πρακτική (στην οικονομία της κατ' οίκον εργασίας στο ολοκληρωμένο κύκλωμα, λόγου χάρη), ανακαλύπτουμε πως είμαστε κυβόργια, υβρίδια, ψηφιδωτά, χιμαιρικά πλάσματα. Οι βιολογικοί οργανισμοί έχουν γίνει έμβια συστήματα, συσκευές επικοινωνιών όπως οι άλλες. Δεν υπάρχει θεμελιώδης, οντολογικός διαχωρισμός στην επίσημη γνώση μας για τη μηχανή και τον οργανισμό, για το τεχνικό και το οργανικό. Η ρέπλικα Ρήτσελ στην ταινία *Blade Runner* του Ρίντλεϊ Σκοτ εκπροσωπεί την εικόνα του φόβου, της αγάπης και της σύγχυσης ενός κυβοργικού πολιτισμού.

Μία από τις συνέπειες είναι ότι οξύνεται η αίσθηση της σύνδεσής μας με τα εργαλεία μας. Η κατάσταση έκστασης την οποία βιώνουν πολλοί χρήστες υπολογιστών έχει γίνει αναπόσπαστο στοιχείο των ταινιών επιστημονικής φαντασίας και των πολιτισμικών αστεϊσμών. Οι παραπληγικοί και άλλοι άνθρωποι με

βαριές αναπηρίες ίσως μπορούν να έχουν (κι αυτό συμβαίνει μερικές φορές) τις πιο έντονες εμπειρίες σύνθετης υβριδοποίησης με άλλα μηχανήματα επικοινωνιών.³⁵ Το προφεμιστικό μυθιστόρημα της Αν Μακκάφρι *The Ship Who Sang* (McCaffrey 1969) διερευνούσε τη συνείδηση ενός κυβόργιου, ενός υβριδίου από τον εγκέφαλο ενός κοριτσιού και από έναν περίπλοκο μηχανισμό, που δημιουργήθηκε ύστερα από τη γέννηση ενός παιδιού με σοβαρές αναπηρίες. Φύλο, σεξουαλικότητα, σωματοποίηση, δεξιότητα: όλα ανασυγκροτούνταν στην αφήγηση. Γιατί πρέπει τα σώματά μας να τελειώνουν στο δέρμα ή να περιλαμβάνουν στην καλύτερη περίπτωση μόνον άλλα όντα που περιβάλλονται από δέρμα; Από τον 17ο αιώνα μέχρι σήμερα οι μηχανές μπορούσαν να ζωντανέψουν – να αποκτήσουν φασματικές ψυχές που τις κάνουν να μιλούν ή να κινούνται ή να μπορούν να εξηγήσουν την καλά οργανωμένη ανάπτυξη ή τις νοητικές ικανότητές τους. Αλλά και οι οργανισμοί μπορούσαν να γίνουν μηχανικοί – να συρρικνωθούν σε σώμα που κατανοείται μόνον ως πρώτη ύλη για το νου. Τούτες οι σχέσεις μηχανών και οργανισμών είναι απαρχαιωμένες, περιττές. Για μας, στη φαντασία και σε άλλες πρακτικές, οι μηχανές μπορούν να είναι προσθετικές εφευρέσεις, προσωπικά στοιχεία, φιλικό εαυτοί. Δεν χρειαζόμαστε τον οργανικό ολισμό για να μας δώσει στεγανή ακεραιότητα, την ολική γυναίκα και τις φεμιστικές παραλλαγές (ή μήπως μεταλλάξεις;) της. Επιτρέψτε μου να ολοκληρώσω το σημείο αυτό με μια πολύ μερική ανάγνωση της λογικής των κυβοργικών τεράτων στη δεύτερη ομάδα κειμένων που έχω, τη φεμιστική επιστημονική φαντασία.

Τα κυβόργια που κατοικούν στη φεμιστική επιστημονική φαντασία καθίστουν πολύ προβληματικές τις υποστάσεις του άντρα ή της γυναίκας, του ανθρώπου, του τεχνουργήματος, του μέλους μιας φυλής, της ατομικής οντότητας ή του σώματος. Η Κέιτι Κινγκ αποσαφηνίζει πώς η απόλαυση της ανάγνωσης τέτοιων μυθοπλασιών δεν βασίζεται ως επί το πλείστον στην ταύτιση. Οι φοιτητές που αντιμετωπίζουν για πρώτη τους φορά κείμενο της Τζόανα Ρας –οι ίδιοι που έμαθαν να μελετούν άφοβα μοντερνιστές συγγραφείς σαν τον Τζέιμς Τζόνς ή τη Βιρτζίνια Γουλφ– νιώθουν αμηχανία μπροστά στο *The Adventures of Alyx* ή στο *The Female Man*, όπου οι χαρακτήρες δεν ενδίδουν στην αναζήτηση του αναγνώστη για αθώα ακεραιότητα, ενώ παράλληλα του χαρίζονται στην επιθυμία για ηρωικά κατορθώματα, πληθωρικό ερωτισμό και σοβαρή πολιτική. Το βιβλίο *The Female Man* είναι η αφήγηση τεσσάρων εκδοχών ενός γονότυπου, που συναντιούνται αλλά δεν συγκροτούν κάτι ακέραιο, επιλύουν τα διλήμματα της βίαιης ηθικής δράσης ή αποβάλλουν το εντεινόμενο σκάνδαλο του κοινωνι-

35. Ο Τζέιμς Κλίφορντ (Clifford 1985, 1988) επιχειρηματολογεί πειστικά υπέρ της αναγνώρισης της συνεχούς πολιτισμικής επανεπινόησης, της πεισματικής μη εξαφάνισης όσων «σημαδεύονται» από δυτικές ιμπεριαλιστικές πρακτικές.

κού φύλου. Η φεμινιστική επιστημονική φαντασία του Σάμιουελ Ρ. Ντιλέινι, ιδίως στο *Tales of Nevèrÿon*, παρωδεί καταγωγικές αφηγήσεις ξαναφτιάχνοντας τη νεολιθική επανάσταση, επαναλαμβάνοντας τις ιδρυτικές χειρονομίες του δυτικού πολιτισμού προκειμένου να ανατρέψει την αληθοφάνειά τους. Η Τζέημς Τίπτερη, μια συγγραφέας που το μυθοπλαστικό της έργο θεωρήθηκε ιδιαίτερα αρρενωπό μέχρι που αποκαλύφθηκε το «αληθινό» της φύλο, προσφέρει αφηγήσεις για την αναπαραγωγή η οποία βασίζεται σε τεχνολογίες διαφορετικές από αυτές των θηλαστικών, όπως οι εναλλασσόμενες γέννες από αρσενικά με θύλακες επώασης και η ανατροφή πάλι από αρσενικά. Ο Τζον Βάρλεϋ κατασκευάζει ένα υπέρτατο κυβόργιο στην κορυφαία φεμινιστική εξερεύνηση της Γαίας, μιας τρελής-θεάς-πλανήτη-κατεργάρη-γριάς-τεχνολογικού μηχανήματος που έχει σπείρει στην επιφάνειά του μια εξαιρετική κλίμακα από μορφές μετα-κυβοργικής συμβίωσης. Η Οκτάβια Μπάτλερ γράφει για μια αφρικανή μάγισσα που εξαπολύει τις χθόνιες μεταμορφωτικές δυνάμεις της ενάντια στους γενετικούς χειρισμούς του αντιπάλου της (*Wild Seed*), για πτυχώσεις του χρόνου που οδηγούν μια αμερικανίδα μαύρη της σύγχρονης εποχής στη σκλαβιά, όπου οι πράξεις της σε σχέση με τον λευκό αφέντη και πρόγονό της καθορίζουν τη δυνατότητα της ίδιας της της γέννησης (*Kindred*), και για την άνομη εμβάθυνση στην ταυτότητα και την κοινότητα ενός υιοθετημένου παιδιού, που προέρχεται από διασταύρωση ειδών, το οποίο εντέλει έμαθε τον εχθρό ως εαυτό (*Survivor*). Στο *Dawn* (1987), το πρώτο μέρος μιας σειράς με τίτλο *Xenogenesis*, η Μπάτλερ αφηγείται την ιστορία της Λίλιθ Αϊγιάπο, που το μικρό της όνομα θυμίζει την πρώτη και αποκηρυγμένη σύζυγο του Αδάμ, ενώ το επίθετό της τη σημαδεύει ως χήρα του γιου των νιγηριανών μεταναστών στις ΗΠΑ. Η Λίλιθ, μια μαύρη και μητέρα με νεκρό παιδί, μεσολαβεί στο μετασχηματισμό της ανθρωπότητας μέσω της γενετικής ανταλλαγής με εξωγήινους εραστές/σωτήρες/καταστροφείς/γενετικούς μηχανικούς, που αναμορφώνουν τους κατοίκους της γης ύστερα από το πυρηνικό ολοκαύτωμα και πιέζουν τους επιζήσαντες ανθρώπους να προχωρήσουν στην πιο μύχια συγχώνευση μαζί τους. Πρόκειται για ένα μυθιστόρημα που εξετάζει εξονυχιστικά την αναπαραγωγική, τη γλωσσική και την πυρηνική πολιτική σε ένα μυθικό πεδίο δομημένο από τη φυλή και το φύλο στον ύστερο 20ό αιώνα.

Το *Superluminal* της Βόντα Μακιντάιρ, χάρη στον μεγάλο πλούτο του σε παραβιάσεις συνόρων, μπορεί να κλείσει τούτο τον ακρωτηριασμένο κατάλογο με τα ελπιδοφόρα και επικίνδυνα τέρατα που βοηθούν να οριστούν εκ νέου οι απολαύσεις και η πολιτική της σωματοποίησης και της φεμινιστικής γραφής. Σε μια μυθοπλασία όπου κανένας χαρακτήρας δεν είναι «απλά» άνθρωπος, η ανθρώπινη υπόσταση γίνεται έντονα προβληματική. Η Όρκα, μια γενετικά αλλοιωμένη δύτρια, μπορεί να μιλήσει με φωνικές φάλαινες και να επιβιώσει από τις συνθήκες που κυριαρχούν στα μεγάλα βάθη των ωκεανών, όμως λαχταρά να εξερευνηήσει το διάστημα ως πιλότος, πράγμα που απαιτεί να αποκτήσει βιονικά εμ-

φυτεύματα τα οποία θέτουν σε κίνδυνο τη συγγένειά της με τους δύτες και τα κητοειδή. Οι μετασηματισμοί πραγματοποιούνται από φορείς ιών με νέο αναπτυξιακό κώδικα, με χειρουργικές μεταμοσχεύσεις, με εμφυτεύματα μικροηλεκτρονικών συσκευών, με αναλογικά αντίγραφα και άλλα μέσα. Η Λένια γίνεται πιλότος αποδεχόμενη ένα καρδιακό εμφύτευμα και πλήθος άλλες τροποποιήσεις που επιτρέπουν την επιβίωση ενόσω μεταφέρεται με ταχύτητες μεγαλύτερες από την ταχύτητα του φωτός. Ο Ράντου Ντράκιουλ επιβιώνει ύστερα από μια ιογενή ασθένεια στον πλανήτη του, στο απώτερο σύμπαν, για να βρεθεί εντέλει να διαθέτει μια αίσθηση του χρόνου η οποία μεταβάλλει τα σύνορα της αντίληψης του διαστήματος για ολόκληρο το είδος. Όλοι οι χαρακτήρες εξερευνούν τα όρια της γλώσσας· το όνειρο να επικοινωνηθεί η εμπειρία· και την αναγκαιότητα του περιορισμού, της μερικότητας και της οικειότητας ακόμη και σε τούτο τον κόσμο της πρωτεϊκής μεταμόρφωσης και σύνδεσης. Το *Superluminal* εκπροσωπεί επίσης τις αντιφάσεις που ορίζουν έναν κυβωργικό κόσμο με μια άλλη έννοια· ενσαρκώνει κειμενικά τη διασταύρωση της φεμινιστικής θεωρίας με τον αποικιοκρατικό λόγο στην επιστημονική φαντασία τον οποίο υπαινίχθηκα σε τούτο το κεφάλαιο. Πρόκειται για μια σύγκλιση με μακροχρόνια ιστορία, την οποία προσπάθησαν να καταστείλουν πολλές φεμινίστριες του «Πρώτου Κόσμου», και μαζί μ' αυτές εγώ, στις αναγνώσεις που έκανα στο *Superluminal*, προτού με καλέσει να λογοδοτήσω η Ζωή Σοφούλη, που είχε διαφορετική θέση στο παγκόσμιο σύστημα της πληροφορικής της κυριαρχίας, κι έτσι διέθετε διορατικότερη εγρήγορση προκειμένου να εντοπίσει την ιμπεριαλιστική στιγμή σε όλες τις κουλτούρες επιστημονικής φαντασίας, κι ανάμεσά τους στην επιστημονική φαντασία γυναικών. Η Σοφούλη, με αφετηρία μια αυστραλιανή φεμινιστική ευαισθησία, θυμήθηκε ευκολότερα το ρόλο της Μακιντάιρ ως συγγραφέα των περιπετειών του πλοιάρχου Κερκ και του Σποκ στην τηλεοπτική σειρά *Star Trek* παρά το πώς ξανάγραψε το ρομάντζο στο *Superluminal*.

Τα τέρατα όριζαν ανέκαθεν τα όρια της κοινότητας στις δυτικές φαντασίες. Οι Κένταυροι και οι Αμαζόνες της αρχαίας Ελλάδας εγκαθίδρυναν τα όρια της κεντρικής πολιτείας του έλληνα ανθρώπου γένους αρσενικού, διαταράσσοντας το γάμο και μολύνοντας τα σύνορα του πολεμιστή με το ζώδες και το γυναικείο. Τα σιαμαία δίδυμα και οι ερμαφρόδιτοι υπήρξαν το συγκεχυμένο ανθρώπινο υλικό που θεμελιώνει το λόγο για το φυσικό και το υπερφυσικό, το ιατρικό και το νομικό, τα θαυμαστά και τις ασθένειες στην πρώτη νεότερη Γαλλία – όλα τους στοιχεία με κομβικό ρόλο στην εγκαθίδρυση της νεωτερικής ταυτότητας.³⁶ Οι εξελικτικές και συμπεριφορικές επιστήμες που μελέτησαν τις μαιμούδες και

36. DuBois (1982). Daston και Park (χ.χ.). Park και Daston (1981). Το ουσιαστικό monster [τέρας] στα αγγλικά έχει κοινή ρίζα με το ρήμα to demonstrate [καταδεικνύω].

τους πιθήκους σημάδεψαν τα πολλαπλά σύνορα των βιομηχανικών ταυτοτήτων του ύστερου 20ού αιώνα. Τα κυβοργικά τέρατα στη φεμινιστική επιστημονική φαντασία ορίζουν ολότελα διαφορετικές πολιτικές δυνατότητες και όρια από όσα προτείνει η πεζή μυθοπλασία του Άντρα και της Γυναίκας.

Αντιμετωπίζοντας με σοβαρότητα την εικονοποιία που θεωρεί τα κυβόργια κάτι άλλο από εχθρούς μας, προκύπτουν αρκετές συνέπειες. Τα σώματά μας, εμείς· τα σώματα είναι χάρτες εξουσίας και ταυτότητας. Τα κυβόργια δεν αποτελούν εξαίρεση. Ένα κυβοργικό σώμα δεν είναι αθώο· δεν γεννήθηκε σε καμιά εδέμ· δεν αναζητεί την ενιαία ταυτότητα και επομένως δημιουργεί ατελείωτα (ή μέχρι το τέλος του κόσμου) ανταγωνιστικούς δυϊσμούς· εκλαμβάνει την ειρωνεία ως δεδομένη. Το ένα είναι υπερβολικά λίγο, και τα δύο μόνο μία πιθανότητα. Η εντατική απόλαυση από τη δεξιότητα, τη μηχανική δεξιότητα, παύει να είναι αμάρτημα, αλλά γίνεται όψη της σωματοποίησης. Η μηχανή δεν είναι *πράγμα* προς εμφύχωση, λατρεία και υποταγή. Η μηχανή είναι εμείς, οι διαδικασίες μας, μια όψη της δικής μας σωματοποίησης. Έχουμε ευθύνη για τις μηχανές· εκείνες δεν κυριαρχούν επάνω μας ούτε μας απειλούν. Εμείς έχουμε ευθύνη για τα σύνορα· εμείς είμαστε εκείνες. Μέχρι τώρα (μια φορά κι έναν καιρό), η θηλυκή σωματοποίηση έμοιαζε δεδομένη, οργανική, αναγκαία· και η θηλυκή σωματοποίηση έμοιαζε να σημαίνει δεξιότητα στη μητρική φροντίδα και τις μεταφορικές επεκτάσεις της. Μόνον εφόσον βρισκόμαστε εκτός τόπου μπορούσαμε να αποκομίσουμε έντονη απόλαυση από τις μηχανές, και τότε με δικαιολογίες ότι δήθεν εντέλει πρόκειται για οργανική δραστηριότητα, κατάλληλη για θηλυκά. Τα κυβόργια θα μπορούσαν να εξετάσουν σοβαρότερα τη μερική, ρευστή μερικές φορές, όψη του βιολογικού φύλου και της σεξουαλικής σωματοποίησης. Το κοινωνικό φύλο ίσως εντέλει να μην είναι παγκόσμια ταυτότητα, έστω κι αν διαθέτει τεράστιο ιστορικό εύρος και βάθος.

Μπορούμε να εκμεταλλευτούμε την κυβοργική εικόνα προσεγγίζοντας το ιδεολογικά φορτισμένο ερώτημα τι λογίζεται ως καθημερινή δραστηριότητα, ως εμπειρία. Ορισμένες φεμινίστριες πρόσφατα ισχυρίστηκαν ότι οι γυναίκες έχουν προδιάθεση για την καθημερινότητα, ότι οι γυναίκες συντηρούν κατά κάποιο τρόπο την καθημερινή ζωή περισσότερο από τους άντρες, κι επομένως έχουν δυναμικά προνομιακή επιστημολογική θέση. Τούτος ο ισχυρισμός έχει μια ακαταμάχητη πλευρά, που καθιστά ορατή την απαξιωμένη θηλυκή δραστηριότητα και την ονομάζει θεμέλιο της ζωής. Όμως, *κατεξοχήν* θεμέλιο της ζωής; Τι να πούμε τότε για όλη την άγνοια των γυναικών, για όλους αυτούς τους αποκλεισμούς και τις αποτυχίες στη γνώση και τη δεξιότητα; Τι να πούμε για τους άντρες με επάρκεια στην αντιμετώπιση της καθημερινότητας, στη γνώση για το πώς κατασκευάζουν πράγματα, πώς τα διαλύουν, πώς παίζουν; Τι να πούμε για άλλες σωματοποιήσεις; Το κυβοργικό φύλο είναι μια τοπική δυνατότητα που παίρνει παγκόσμια εκδίκηση. Η φυλή, το φύλο και το κεφάλαιο απαιτούν μια κυβοργική θεω-

ρία για τις ολότητες και τα μέρη. Τα κυβόργια δεν έχουν φυσική κλίση στην παραγωγή ολικής θεωρίας, όμως διαθέτουν προσωπική εμπειρία των συνόρων, της κατασκευής και της αποδόμησής τους. Υπάρχει ένα σύστημα μύθου που προσμένει να μετατραπεί σε πολιτική γλώσσα προκειμένου να θεμελιώσει έναν τρόπο να εξετάζονται η επιστήμη και η τεχνολογία και να αμφισβητείται η πληροφορική της κυριαρχίας – με σκοπό την πολυδύναμη δράση.

Μια τελευταία εικόνα: οργανισμοί και οργανισμική, ολιστική πολιτική εξαρτώνται από μεταφορές της παλιγγενεσίας και επικαλούνται ανεξαιρέτως ως εφόδιο το αναπαραγωγικό φύλο. Θα υποδείκνυα ότι τα κυβόργια έχουν περισσότερη σχέση με την αναγέννηση, και είναι καχύποπτα απέναντι στο αναπαραγωγικό καλούπι και τις περισσότερες μορφές γέννας. Για τις σαλαμάνδρες, η αναγέννηση ύστερα από τραυματισμό, όπως είναι η απώλεια κάποιου μέλους τους, συνεπάγεται ότι αυτό θα αναπτυχθεί ξανά και ότι η λειτουργία του θα αποκατασταθεί, ενώ υπάρχει μονίμως η δυνατότητα της διπλής ή άλλης παράξενης τοπογραφικά παραγωγής του στο σημείο του παλιού τραύματος. Το μέλος που ξαναμεγαλώνει μπορεί να είναι τερατώδες, διπλασιασμένο, πολυδύναμο. Όλοι μας έχουμε τραυματιστεί βαθύτατα. Χρειαζόμαστε αναγέννηση και όχι παλιγγενεσία, και οι πιθανότητες της ανασύστασής μας συμπεριλαμβάνουν το ουτοπικό όνειρο που ελπίζει σε έναν τερατώδη κόσμο χωρίς φύλο.

Η κυβοργική εικονοποιία βοηθά να εκφραστούν δύο κομβικά επιχειρήματα σε τούτο το δοκίμιο: πρώτον, η παραγωγή καθολικής, ολοποιητικής θεωρίας είναι ένα μείζον σφάλμα που χάνει το μεγαλύτερο μέρος της πραγματικότητας, κάτι που μάλλον συνέβαινε ανέκαθεν, αλλά είναι σίγουρο τώρα· και δεύτερον, αναλαμβάνοντας την ευθύνη για τις κοινωνικές σχέσεις της επιστήμης και της τεχνολογίας, αρνούμαστε μια μεταφυσική της αντιεπιστήμης, μια δαιμονολογία της τεχνολογίας, κι έτσι ενστερνιζόμαστε το ιδιαίτερα απαιτητικό έργο να ανασυγκροτήσουμε τα σύνορα της καθημερινής ζωής, σε μερική σύνδεση με τους άλλους, σε επικοινωνία με όλα μας τα μέρη. Δεν είναι μόνο ότι η επιστήμη και η τεχνολογία μπορεί να είναι μέσα μεγάλης ανθρώπινης ικανοποίησης, όσο και μήτρα περίπλοκων μορφών κυριαρχίας. Η κυβοργική εικονοποιία μπορεί να υποδείξει μια διέξοδο από το λαβύρινθο των δυϊσμών με τους οποίους έχουμε εξηγήσει στον εαυτό μας τα σώματά μας και τα εργαλεία μας. Αυτό δεν είναι το όνειρο μιας κοινής γλώσσας αλλά μιας ισχυρής άπιστης ετερογλωσσίας. Είναι η φαντασία μιας φεμινίστριας που μιλάει σε ιδιώματα που σπέρνουν τον τρόπο στα κυκλώματα των μεγάλων λυτρωτών της νέας δεξιάς. Σημαίνει την κατασκευή όσο και την καταστροφή μηχανών, ταυτοτήτων, κατηγοριών, σχέσεων, διαστημικών ιστοριών. Αν και τα δύο είναι δεμένα στον ελικοειδή χορό τους, καλύτερα να είμαι κυβόργιο παρά θεά.

Τοποθετημένες γνώσεις: Το ζήτημα της επιστήμης στο φεμινισμό και το προνόμιο της μερικής προοπτικής

Η ακαδημαϊκή και φεμινιστική διερεύνηση προσπάθησε επανειλημμένα να αναμετρηθεί με το ερώτημα τι θα μπορούσε άραγε να εννοούμε *εμείς* με τον περίεργο και αναπόφευκτο όρο «αντικειμενικότητα». ¹ Χρησιμοποιήσαμε πολλή τοξική μελάνη και δάση από χαρτί για να καταγγείλουμε αυτό που *εκείνοι* εννοούσαν και το πόσο *μας* πλήγωσε. Το φαντασιακό «εκείνου» συνιστά ένα είδος αόρατης πλεκτάνης των ανδροκεντριστών επιστημόνων και φιλοσόφων που ενισχύονται πλουσιοπάροχα με κονδύλια και εργαστήρια· και το φαντασιακό «εμείς» είναι οι ενσώματοι άλλοι, που δεν τους επιτρέπεται να *μην* έχουν σώμα, πεπερασμένη οπτική γωνία και επομένως μια αναπόφευκτα ακυρωτική και μολυσματική μεροληψία σε οποιαδήποτε σημαντική συζήτηση έξω από τους πολύ στενούς κύκλους μας, όπου ένα περιοδικό με «μαζικό» συνδρομητικό κοινό φτάνει πιθανόν σε λίγες χιλιάδες αναγνώστες, ως επί το πλείστον εχθρούς της επιστήμης. Τουλάχιστον, ομολογώ ότι τέτοιες παρανοϊκές φαντασιώσεις και ακαδημαϊκές πικρίες καιροφυλακτούν πίσω από μερικούς λαβυρινθώδεις στοχασμούς που τυπώθηκαν με την υπογραφή μου στη φεμινιστική βιβλιογραφία της ιστορίας και της φιλοσοφίας της επιστήμης. Εμείς, οι φεμινίστριες που συμμετέχουμε στις διαμάχες για την επιστήμη και την τεχνολογία, είμαστε οι «ομάδες ειδικών ενδιαφερόντων» της ρηγκανικής εποχής στην επικράτεια των εκλε-

1. Το κεφάλαιο αυτό αρχικά γράφτηκε ως σχόλιο στο Harding (1986), κατά τις συναντήσεις του Δυτικού Τομέα της Αμερικανικής Ένωσης Φιλοσοφίας (American Philosophical Association), στο Σαν Φρανσίσκο, το Μάρτιο του 1987. Η συγγραφή του άρθρου υποστηρίχτηκε γενναιόδωρα από το Ινστιτούτο Προηγμένων Σπουδών του Πρίνστον (Alpha Fund), στο Νιου Τζέρσεϊ. Ευχαριστώ ιδιαίτερα την Joan Scott, τη Rayna Rapp, την Judy Newton, την Judy Butler, τη Lila Abu-Lughod και την Dorinne Kondo.

κτών της επιστημολογίας, όπου κατά παράδοση το τι λογίζεται ως γνώση αστυνομεύεται από φιλοσόφους που κωδικοποιούν το γνωστικό κανονικό δίκαιο. Ομάδα ειδικών ενδιαφερόντων, σύμφωνα με τον ρηγκανοειδή ορισμό, είναι φυσικά οποιοδήποτε συλλογικό ιστορικό υποκείμενο τολμά να αντισταθεί στην απισχνασμένη ατομική θεωρία του Πολέμου των Αστρων, στην υπεραγοραία, μεταμοντέρνα και προσομοιωμένη από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας ιδιότητα του πολίτη. Ο Μαξ Χέντρουμ² δεν έχει σώμα· συνεπώς, μόνον αυτός βλέπει τα πάντα στην αυτοκρατορία του μεγάλου επικοινωνητή του Παγκόσμιου Δικτύου. Διόλου περίεργο που ο Μαξ αρχίζει να έχει μια αφελή αίσθηση του χιούμορ και ένα είδος χαρούμενης παλινδρόμησης στην προοιδιπόδεια σεξουαλικότητα, που με αμφιθυμία –κι επικίνδυνα εσφαλμένα– φανταστήκαμε πως επιφυλασσόταν για άτομα ισόβια εσώκλειστα, με θηλυκά και αποικιοποιημένα σώματα, και ίσως επίσης για τους λευκούς αρσενικούς χάκερ στον μονήρη ηλεκτρονικό κατ'οίκον περιορισμό τους.

Έχω την εντύπωση ότι στο ζήτημα της αντικειμενικότητας οι φεμινίστριες χρησιμοποίησαν επιλεκτικά και ευέλικτα, και συνάμα παγιδεύτηκαν από δύο πόλους μιας δελεαστικής διχοτομίας. Εδώ μιλώ ασφαλώς για τον εαυτό μου και προτείνω ως υπόθεση ότι υπάρχει κάποιος συλλογικός λόγος στα ζητήματα αυτά. Αφενός, οι κοινωνικές επιστήμες της επιστήμης και της τεχνολογίας πρόσφατα έθεσαν στη διάθεσή μας ένα ισχυρότατο επιχείρημα υπέρ της κοινωνικής κατασκευής για όλες τις μορφές γνωστικών ισχυρισμών, και ειδικότερα βεβαίως για τους επιστημονικούς.³ Σύμφωνα με αυτές τις δελεαστικές απόψεις, κανένας έσωθεν γνώστης δεν έχει προνομιακή προοπτική, επειδή κάθε οριοθέτηση του εντός από το εκτός γνώσης αντιμετωπίζεται θεωρητικά ως εξουσιαστική χειρονομία

2. Πρωταγωνιστικός κυβοργικός χαρακτήρας σε κωμική βρετανική τηλεοπτική σειρά του 1984. (Σ.τ.Μ.)

3. Για παράδειγμα, βλ. Knorr-Cetina και Mulkay (1983)· Bijker κ.ά. (1987)· και ιδίως, Latour (1984, 1988). Με πολλά δάνεια από το *Παρασκευάς* (Tournier, *Vendredi*, 1967) του Μισέλ Τουρνιέ, η ευφυέστατη και εμπρηστική αφοριστική πολεμική του Λατούρ ενάντια σε όλες τις μορφές αναγωγισμού διατυπώνει το ουσιαστικό επιχείρημα για τις φεμινίστριες: «*Méfiéz-vous de la pureté; c'est le vitriol de l'âme*» [«*Να έχετε καχυποψία για την καθαρότητα: είναι το βιτριόλι της ψυχής*»] (Latour 1984: 171). Ο Λατούρ, παρότι κατά τα άλλα δεν είναι επιφανής φεμινιστής θεωρητικός, θα μπορούσε να αναδειχτεί τέτοιος με αναγνώσεις τόσο ιδιότροπες όσο κι εκείνες που προτείνει ο ίδιος για το εργαστήριο, τη μεγάλη μηχανή για να παράγει σημαντικά λάθη γρηγορότερα από άλλους, κι επομένως για να αποκτήσεις τη δύναμη να αλλάξεις τον κόσμο. Το επιστημονικό εργαστήριο, σύμφωνα με τον Λατούρ, είναι η βιομηχανία σιδηροδρόμων της επιστημολογίας, όπου τα γεγονότα δεν μπορεί παρά να αναγκαστούν να κυλήσουν πάνω στις ράγες που στρώθηκαν ξεκινώντας από αυτό. Όσοι ελέγχουν σιδηροδρόμους ελέγχουν τα εδάφη γύρω τους. Πώς το ξεχάσαμε; Τώρα όμως δεν μας χρειάζονται τόσο οι χρεοκοπημένοι σιδηρόδρομοι όσο το δορυφορικό δίκτυο. Τα γεγονότα στην εποχή μας τρέχουν πάνω σε ακτινές φωτός.

αντί για κίνηση προς την αλήθεια. Επομένως, από την ισχυρή προοπτική της κοινωνικής κατασκευασιοκρατίας, γιὰτί θα πρέπει να δειλιάζουμε με τις περιγραφές των επιστημόνων για τη δραστηριότητα και τα επιτεύγματά τους; Τόσο οι ίδιοι όσο και οι πάτρoνές τους έχουν να κερδίσουν πολλά ρίχνοντας στάχτη στα μάτια μας. Αφηγούνται παραβολές για την αντικειμενικότητα και την επιστημονική μέθοδο στους φοιτητές τους στα πρώτα χρόνια της μύησής τους, όμως όλοι οι λειτουργοί της υψηλής επιστημονικής τέχνης δεν θα τηρούσαν όσα λένε τα εγχειρίδια ούτε στον άλλο κόσμο. Οι υποστηρικτές της κοινωνικής κατασκευασιοκρατίας αποσαφηνίζουν ότι οι επίσημες ιδεολογίες για την αντικειμενικότητα και την επιστημονική μέθοδο αποτελούν πολύ κακό οδηγό για τον τρόπο με τον οποίο φτιάχνεται όντως η επιστημονική γνώση. Όπως ακριβώς συμβαίνει με εμάς τους υπόλοιπους, έτσι και με τους επιστήμονες: τα λόγια και οι πεποιθήσεις τους για τις πράξεις τους έχουν χαλαρή σχέση με όσα πράγματι κάνουν.

Τα ιδεολογικά δόγματα της αποσωματοποιημένης επιστημονικής αντικειμενικότητας, τα οποία καθαγιάζονται στα εγχειρίδια των πρωτοετών και στη φιλολογία που προωθεί την τεχνοεπιστήμη, καταλήγουν όντως να τα πιστεύουν και –η θεά να φυλάξει– να τηρούν μόνον όσοι δεν είναι επιστήμονες, συμπεριλαμβανομένων μερικών φιλοσόφων υπεράνω πάσης υποψίας. Τούτη την τελευταία ομάδα, φυσικά, την περιγράφω με τρόπο που αντικατοπτρίζει πιθανώς τον επιστημονικό υπερπατριωτισμό που μου απέμεινε από την ταύτιση με τους ιστορικούς της επιστήμης και από τις πολλές ώρες που πέρασα πάνω στο μικροσκόπιο τα πρώτα χρόνια της ενήλικης ζωής μου, όσο διαρκούσε ένα είδος επιστημονικής προοιδυπόδειας και μοντερνιστικής ποιητικής στιγμής, τότε που φαινόταν ότι τα κύτταρα ήταν κύτταρα και οι οργανισμοί, οργανισμοί. Με την άδειά σας, Γερτρούδη Στάιν. Κατόπιν όμως ήρθε ο νόμος του πατέρα και η δική του λύση στο πρόβλημα της αντικειμενικότητας, που την έδωσαν τα πάντοτε ήδη απόντα αναφερόμενα, η αναβολή των σημαινόμενων, τα διχασμένα υποκείμενα και το ατελείωτο παιχνίδισμα των σημαινόντων. Γινόταν να μεγαλώσεις χωρίς να πάρεις τον στραβό δρόμο; Φύλο, φυλή, ο ίδιος ο κόσμος – όλα τους μοιάζουν απλώς αποτελέσματα της ταχύτητας στρέβλωσης του χώρου⁴ στο παιχνίδι των σημαινόντων σε ένα συμπαντικό πεδίο δυνάμεων. Όλες οι αλήθειες μετατρέπονται σε αποτελέσματα της ταχύτητας στρέβλωσης σε προσομοιώσεις μιας διαστημικής υπερπραγματικότητας. Όμως δεν έχουμε την πολυτέλεια να αρκεστούμε σε τούτα τα συγκεκριμένα παιχνίδια με τις λέξεις – το πρόταγμα να τεχνουργηθεί αξιόπιστη γνώση για τον «φυσικό» κόσμο δεν γίνεται να το αφήσουμε στα χέρια του παρανοειδούς ή κυνικού λογοτεχνικού είδους της επιστημονι-

4. «Ταχύτητα στρέβλωσης του χώρου» ή «δίνης» («warp speed»): πρόκειται για την ταχύτητα με την οποία κινούνταν το αστρόπλοιο Εντερπράιζ στο *Star Trek*, με βάση την υποθετική αρχή της στρέβλωσης του διαστήματος που το περιέβαλε. (Σ.τ.Μ.)

κής φαντασίας. Από τη σκοπιά όσων έχουν πολιτικό αισθητήριο, δεν γίνεται να αφεθεί η θεωρία της κοινωνικής κατασκευής να αποσυντεθεί μέσα στις ραδιενεργές αναθυμιάσεις του κυνισμού.

Οι υπέρμαχοι της κοινωνικής κατασκευασιοκρατίας, εν πάση περιπτώσει, θα μπορούσαν να υποστηρίξουν ότι κάποιος σοφίστηκαν το ιδεολογικό δόγμα της επιστημονικής μεθόδου και όλες τις φιλοσοφικές φλυαρίες περί επιστημολογίας προκειμένου να αποσπάσουν την προσοχή μας από το να γνωρίσουμε τον κόσμο *ουσιαστικά* ασκώντας τις επιστήμες. Από αυτή την άποψη, η επιστήμη –το πραγματικό παιχνίδι που παίζεται, αυτό που πρέπει να παίζουμε– είναι ρητορική, η τέχνη να πείθονται τα αρμόδια κοινωνικά δρώντα υποκειμένα ότι η γνώση που μηχανεύτηκε κάποιος οδηγεί σε μια επιθυμητή μορφή ολότελα αντικειμενικής εξουσίας. Τέτοιες τεχνικές πειθούς οφείλουν να συνυπολογίσουν τη δομή των γεγονότων και των τεχνουργημάτων, καθώς και των γλωσσικά διαμεσολαβημένων δρώντων υποκειμένων στο παιχνίδι της γνώσης. Εδώ, γεγονότα και τεχνουργήματα αποτελούν στοιχεία της παντοδύναμης ρητορικής τέχνης. Πρακτική είναι η πειθώς, και ο φακός εστιάζει πολύ στην πρακτική. Κάθε γνώση αποτελεί συμπυκνωμένο κόμβο σε ένα αγωνιστικό πεδίο εξουσίας. Το ισχυρό πρόγραμμα στην κοινωνιολογία της γνώσης συνασπίζεται με τα χαριτωμένα και κοφτερά εργαλεία της σημειολογίας και της αποδόμησης, προκειμένου να επιμείνει στη ρητορική φύση της αλήθειας, που συμπεριλαμβάνει βεβαίως την επιστημονική αλήθεια. Η ιστορία είναι αφήγηση εσωτερικής κατανάλωσης για τους λάτρεις του δυτικού πολιτισμού· η επιστήμη είναι διαφιλονικούμενο κείμενο και πεδίο εξουσίας· το περιεχόμενο είναι η μορφή.⁵ Τελέια και παύλα. Η μορφή στην επιστήμη είναι η τεχνουργημένη κοινωνική ρητορική που μεταποιεί τον κόσμο σε αποτελεσματικά αντικείμενα. Πρόκειται για μια πρακτική πεποιθήσεων που μεταβάλλουν τον κόσμο και παίρνουν τη μορφή εκπληκτικών νέων αντικειμένων – όπως τα μικρόβια, τα κουάρκ και τα γονίδια.

Όμως, οι επιστημονικές οντότητες του ύστερου 20ού αιώνα –οι φορείς λοιμών (μικρόβια), τα στοιχειώδη σωματίδια (κουάρκ) και οι βιομοριακοί κώδικες (γονίδια)–, ανεξάρτητα από το αν διαθέτουν ή όχι τη δομή και τις ιδιότητες ρητορικών αντικειμένων, δεν είναι αντικείμενα με εσωτερικούς νόμους συνοχής επινοημένα από το ρομαντισμό ή το μοντερνισμό.⁶ Είναι ίχνη στιγμιαία, στα

5. Για μια κομψή και πολύ χρήσιμη αποσαφήνιση μιας μη γελοιογραφικής εκδοχής του ίδιου επιχειρήματος, βλ. White (1987). Ωστόσο, προσωπικά έχω μεγαλύτερες απαιτήσεις· και η ανεκπλήρωτη επιθυμία μπορεί να αποτελεί πανίσχυρο σπόρο για την αλλαγή των αφηγήσεων.

6. Η Μέριλιν Στραθέρν (Strathern 1987a), στην ανάλυση όπου εξερευνά τη διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στο μοντερνισμό και το μεταμοντερνισμό στην εθνογραφία και την ανθρωπολογία –όπου ύψιστα διακυβεύματα είναι η εξουσιοδότηση ή η απαγόρευση να τεχνουργηθεί συγκριτική γνώση μεταξύ «πολιτισμών», από κάποιο επιστημολογικά θεμελιωμένο πλεονεκτικό σημείο εντός ή εκτός ή σε διαλογική σχέση με οποιαδήποτε μονάδα ανάλυσης–, έκανε τη σημα-

οποία εστιάζουν πεδία δυνάμεων, ή φορείς πληροφορίας σε μια εξαιρετικά ευμετάβλητη σημειωτική πράξη που δύσκολα αποκτά υλική υπόσταση και οργανώνεται από πράξεις αναγνώρισης και παραγνώρισης. Η ανθρώπινη φύση, κωδικοποιημένη στο γονιδιώμα της και στις άλλες πρακτικές γραφής της, συνιστά μια τεράστια βιβλιοθήκη αντάξια του φανταστικού μυστικού λαβυρίνθου που περιγράφει ο Ουμπέρτο Έκο στο *Όνομα του ρόδου* (Eco 1980). Η σταθεροποίηση και η αποθήκευση του κειμένου της ανθρώπινης φύσης προοιωνίζονται μεγαλύτερο κόστος από τη γραφή τους. Τούτη η άποψη για τη σχέση του σώματος με τη γλώσσα τρομάζει όσους και όσες από εμάς προτιμούν ακόμη να μιλούν για *πραγματικότητα* με μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση από όσην επιτρέπουμε στη χριστιανική δεξιά όταν συζητά για τη Δευτέρα Παρουσία και όταν εκστασιάζεται με την εσχατολογία για το τέλος του κόσμου. Όταν επικαλούμαστε πραγματικούς κόσμους, θα προτιμούσαμε να σκεφτόμαστε ότι αυτό που κάνουμε υπερβαίνει την απελτισμένη προσπάθεια να απομακρυνθούμε παραπαίοντας από τον κυνισμό, υπερβαίνει μια πράξη πίστης πανομοιότυπη με οποιασδήποτε άλλης λατρείας, ανεξάρτητα από το χώρο που γενναιόδωρα αφιερώνουμε σε όλες τις πλούσιες και πάντοτε ιστορικά προσδιορισμένες διαμεσολαβήσεις μέσα από τις οποίες θα πρέπει να γνωρίσουμε τον κόσμο, εμείς και όλοι οι άλλοι.

Επομένως, όσο εμβαθύνω στην περιγραφή του προγράμματος της ριζοσπαστικής κοινωνικής κατασκευασιοκρατίας και σε μια συγκεκριμένη εκδοχή του μεταμοντερνισμού, σε συνδυασμό με τα καυστικά εργαλεία του κριτικού λόγου στις επιστήμες του ανθρώπου, τόσο πιο νευρική γίνομαι. Η νεύρωσή μου ριζώνει, όπως όλες οι νευρώσεις, στο πρόβλημα του μεταφορικού σχήματος, δηλαδή της σχέσης των *σωμάτων* με τη γλώσσα. Για παράδειγμα, η εικονοποιία του πεδίου δυνάμεων για τις κινήσεις στον πλήρως κειμενοποιημένο και κωδικοποιημένο κόσμο αποτελεί μήτρα πολλών επιχειρημάτων σχετικών με την πραγματικότητα

ντική παρατήρηση ότι δεν είναι η γραπτή εθνογραφία που έχει αναλογίες με το έργο τέχνης ως γνωστικό αντικείμενο αλλά ο πολιτισμός. Τα φυσικο-τεχνικά αντικείμενα γνώσης του ρομαντισμού και του μοντερνισμού, στην επιστήμη και σε άλλες πολιτισμικές πρακτικές, τοποθετούνται από τη μία πλευρά του διαχωρισμού αυτού. Στην άλλη πλευρά βρίσκεται το μεταμοντερνιστικό σχήμα, καθώς χαρακτηρίζεται από μια «αντι-αισθητική» των μονίμως διασπασμένων, προβληματικών, πάντοτε απομακρυνόμενων και σε αναβολή «αντικειμένων» γνώσης και πρακτικής, στα οποία συμπεριλαμβάνονται τα σημεία, οι οργανισμοί, τα συστήματα, οι εαυτοί και οι πολιτισμοί. Σε ένα μεταμοντέρνο πλαίσιο αναφοράς η «αντικειμενικότητα» δεν μπορεί να αφορά μη προβληματικά αντικείμενα: πρέπει να αφορά ειδικές μορφές προσθετικών πράξεων και μετάφρασης. Η αντικειμενικότητα, η οποία μέχρι τώρα αφορούσε κατά βάση την τεχνουργηση *συγκριτικής* γνώσης (πώς να ονομαστούν τα πράγματα προκειμένου να είναι σταθερά και να μοιάζουν μεταξύ τους), μετατρέπεται σε ζήτημα της πολιτικής που χαράζει εκ νέου σύνορα προκειμένου να προκύψουν μη αθώες συζητήσεις και συνδέσεις. Το διακύβευμα στις διαμάχες για το μοντερνισμό και το μεταμοντερνισμό είναι ο τύπος των σχέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ σωμάτων και γλώσσας, καθώς και εντός τους.

ως αντικείμενο κοινωνικής διαπραγμάτευσης για το μεταμοντέρνο υποκείμενο. Τούτος ο κόσμος-ως-κώδικας είναι –να το πούμε έτσι, για αρχή– ένα στρατιωτικό πεδίο υψηλής τεχνολογίας, ένα είδος αυτοματοποιημένου ακαδημαϊκού πεδίου μάχης, στο οποίο φωτάκια που αποκαλούνται παίκτες αναβοσβήνουν και αλληλοαποσυντίθενται (τι μεταφορά!) προκειμένου να παραμείνουν στο παιχνίδι της γνώσης και της εξουσίας. Η τεχνοεπιστήμη και η επιστημονική φαντασία καταρρέουν μέσα στον ήλιο της δικής τους ακτινοβολίας (μη)πραγματικότητας – πολέμου.⁷ Δεν χρειάζονται δεκαετίες φεμινιστικής θεωρίας για να νιώσουμε τον εχθρό εδώ. Η Νάνσυ Χάρτσοκ (Hartsock 1983β) το ανέλυσε με κρυστάλλινη δι-αύγεια στην έννοια του αφαιρετικού ανδρισμού που πρότεινε.

Εγώ και πολλές άλλες ξεκινήσαμε θέλοντας να ανακαλύψουμε ένα ισχυρό εργαλείο για να αποδομήσουμε τους ισχυρισμούς αλήθειας της εχθρικής επιστήμης, καταδεικνύοντας τη ριζική ιστορική ιδιαιτερότητα και επομένως την αμφισβητησιμότητα *κάθε* στρώσης στο κρεμμύδι των επιστημονικών και των τεχνολογικών κατασκευών, κι εντέλει καταλήξαμε να υποστούμε κάτι σαν θεραπεία με ηλεκτροσόκ, η οποία, αντί να μας προσφέρει θέση στο τραπέζι με τα μεγάλα στοιχεία στο παιχνίδι της αμφισβήτησης των δημόσιων αληθειών, μας άπλωσε ως εκθέματα στο τραπέζι με τα περιστατικά αυτοπροκαλούμενης πολλαπλής διαταραχής προσωπικότητας. Θέλαμε να ανακαλύψουμε έναν δρόμο για να προχωρήσουμε πέρα από το να δείξουμε τις προκαταλήψεις στην επιστήμη (κάτι που έτσι κι αλλιώς αποδείχτηκε πανεύκολο), και πέρα από το να ξεχωρίσουμε τους καλούς επιστημονικούς αμνούς από τα κακά ερίφια με τις προκαταλήψεις και τις καταχρήσεις τους. Πιο ελπιδοφόρα για το σκοπό αυτό έμοιαζε η κατά το δυνατόν ισχυρότερη επιχειρηματολογία της κοινωνικής κατασκευασιοκρατίας, εκείνη που δεν άφηνε καμία ρωγμή ώστε να αναχθούν τα ζητήματα σε αντιδιαστολές του τύπου προκατάληψη έναντι αντικειμενικότητας, χρήση έναντι κατάχρησης, επιστήμη έναντι ψευδοεπιστήμης. Αφαιρέσαμε τη μάσκα από τα δόγματα περί αντικειμενικότητας, επειδή απειλούσαν τόσο τη δική μας αίσθηση συλλογικής ιστορικής υποκειμενικότητας και εμπρόθετης δράσης, πάνω που άρχιζε να ανθεί, όσο και τις «ενσώματες» περιγραφές μας για την αλήθεια, κι εντέλει καταλήξαμε να έχουμε μόνο μία επιπλέον δικαιολογία που δεν μάθαμε τίποτε από τη μετανευτώνια φυσική και έναν ακόμη λόγο να εγκαταλείψουμε τις παλιές καλές φεμινιστικές πρακτικές αυτοβοήθειας, όταν πρόκειται να επισκευά-

7. Η Ζωή Σοφούλη (Sofoulis 1988) ανέπτυξε μια εκθαμβωτική (θα μου συγχωρέσει τη μεταφορά) θεωρητική πραγμάτευση για την τεχνοεπιστήμη, την ψυχανάλυση της κουλτούρας της επιστημονικής φαντασίας και την τέχνη των μεταφορικών σχημάτων στη θεωρία της εξωγήινης ζωής, πραγμάτευση στην οποία συμπεριλαμβάνεται μια υπέροχη εστίαση στις ιδεολογίες και τις φιλοσοφίες του φωτός, του φωτισμού και της ανακάλυψης στη δυτική μυθολογία της επιστήμης και της τεχνολογίας. Το δοκίμιό μου αναθεωρήθηκε σε διάλογο με τα επιχειρήματα και τις μεταφορές που αναφέρει η Σοφούλη στη διδακτορική της διατριβή.

σουμε τα αυτοκίνητά μας. Έτσι κι αλλιώς είναι μόνο κείμενα, οπότε αφήστε τα πάλι στα αγόρια. Εξάλλου τούτοι οι κειμενικοποιημένοι μεταμοντέρνοι κόσμοι προκαλούν τρόμο, και προτιμάμε να είναι λίγο πιο ουτοπική η επιστημονική μας φαντασία, ίσως σαν το *Woman on the Edge of Time* της Μαρτζ Πήρσου ή το *Wanderground* της Σάλι Γκίρχαρτ.

Μερικές από εμάς προσπάθησαν να μην παραφρονήσουν σε τούτους τους διασκορπισμένους και διαστρεβλωτικούς καιρούς προσμένοντας υπομονετικά μια φεμινιστική εκδοχή της αντικειμενικότητας. Εδώ, υποκινούμενη από όμοιους εν πολλοίς πολιτικούς πόθους, βρίσκεται η άλλη σαγηνευτική κατάληξη του διπρόσωπου προβλήματος της αντικειμενικότητας. Ο ανθρωπιστικός μαρξισμός μολύνθηκε στην πηγή του από τη δομική οντολογική του θεωρία για τον κυρίαρχο ρόλο της φύσης στην αυτοδημιουργία του ανθρώπου, καθώς και από τη συνεπακόλουθη ανικανότητά του να ιστοριοποιήσει κάθε γυναικείο έργο που δεν θεωρούνταν άξιο μισθού. Ο μαρξισμός όμως παρέμενε ελπιδοφόρο εφόδιο με τη μορφή της επιστημολογικής φεμινιστικής νοητικής υγιεινής την οποία αναζητούσαν τα δόγματά μας περί αντικειμενικής οπτικής. Οι μαρξιστικές αφητηρίες πρόσφεραν εργαλεία προκειμένου να προκύψουν οι δικές μας εκδοχές για τις θεωρίες της οπτικής γωνίας, η επίμονη σωματοποίηση, μια πλούσια παράδοση κριτικών της ηγεμονίας χωρίς αποδυναμωτικούς θετικισμούς και σχετικισμούς ή θεωρίες της διαμεσολάβησης με λεπτές αποχρώσεις. Μερικές εκδοχές της ψυχανάλυσης βοήθησαν ιδιαίτερα τούτη την προσέγγιση, ιδίως η αγγλόφωνη θεωρία των αντικειμενοτρόπων σχέσεων, η οποία για κάποιο διάστημα ίσως συνεισέφερε στον αμερικανικό σοσιαλιστικό φεμινισμό πολύ περισσότερο από οτιδήποτε έγραψε η Πένα του Μαρξ ή του Ένγκελς, ενώ ακόμη μικρότερη υπήρξε η συμβολή του Αλτουσέρ ή των άλλων όψιμων επιδοξων επιγόνων τους που πραγματεύονταν το θέμα της ιδεολογίας και της επιστήμης.⁸

Μια άλλη προσέγγιση, ο «φεμινιστικός εμπειρισμός», συγκλίνει επίσης με φεμινιστικές χρήσεις των μαρξικών εφοδίων, ώστε να προκύψει μια θεωρία της επιστήμης που συνεχίζει να επιμένει στα δόγματα νοήματα της αντικειμενικότητας και παραμένει επιφυλακτική απέναντι στον ριζοσπαστικό κονστρουκτιβισμό σε σύζευξη με τη σημειολογία και την αφηγηματολογία (Harding 1986: 24-26, 161-162). Οι φεμινίστριες πρέπει να επιμείνουν σε μια καλύτερη περιγραφή του κόσμου· δεν αρκεί να δείχνουν τη ριζική ιστορική ενδεχομενικότητα και τους τρόπους με τους οποίους κατασκευάστηκε το καθετί. Εδώ, εμείς, ως φεμινίστριες, βρισκόμαστε παραδόξως να συντασσόμαστε με πολλούς ενεργούς επιστήμονες οι οποίοι κατά κύριο λόγο πιστεύουν, στο κάτω κάτω της γραφής, ότι

8. Έργα με κρίσιμη σημασία για τη συζήτηση αυτή είναι τα εξής: Harding (1986), Keller (1985), Hartsock (1983α, 1983β), Flax (1983, 1987), Keller και Grontkowski (1983), H. Rose (1986), Haraway (1985, εδώ στις σ. 222-270) και Petchesky (1987).

περιγράφουν και ανακαλύπτουν με μέσο την κάθε κατασκευή και επιχειρηματολογία τους. Η Έβελιν Κέλερ επέμεινε ιδιαίτερα σε τούτο το θεμελιώδες ζήτημα, ενώ οι προσεγγίσεις αυτές έχουν στόχο μια «διάδοχη επιστήμη», όπως την αποκαλεί η Χάρντινγκ. Πολλά διακυβεύονται για τις φεμινίστριες στο πρόταγμα μιας διάδοχης επιστήμης που περιγράφει πιο εύστοχα, πιο πλούσια και καλύτερα τον κόσμο, προκειμένου να ζήσουμε σε αυτόν με τρόπο σωστό και κριτικό, με αναστοχαστική σχέση τόσο προς τις πρακτικές κυριαρχίας, τις δικές μας αλλά και των άλλων, όσο και προς τα άνισα μερίδια προνομίων και καταπίεσης που συναποτελούν όλες τις θέσεις. Για να μιλήσουμε με τις κατηγορίες της παραδοσιακής φιλοσοφίας, το ζήτημα ίσως είναι πολύ περισσότερο η ηθική φιλοσοφία και η πολιτική παρά η επιστημολογία.

Νομίζω λοιπόν πως τόσο το «δικό μου» όσο και το «δικό μας» πρόβλημα είναι πώς θα έχουμε μια περιγραφή της ριζικής ιστορικής ενδεχομενικότητας όλων των γνωστικών ισχυρισμών και των υποκειμένων γνώσης, μια κριτική πρακτική για να αναγνωρίζουμε τις δικές μας «σημειωτικές τεχνολογίες» για την παραγωγή νοημάτων, και ταυτόχρονα μια μη-ανόητη αφοσίωση σε πιστές παρουσιάσεις ενός «πραγματικού» κόσμου, μια αφοσίωση που θα μπορούμε σε κάποιο βαθμό να τη μοιραστούμε και να είναι φιλική σε σχέδια παγκόσμιας εμβέλειας για πεπερασμένη ελευθερία, επαρκή υλική ευημερία, συνετή αντιμετώπιση του πόνου και περιορισμένη ευτυχία. Τούτη η αναγκαστικά πολύπλευρη επιθυμία ονομάζεται από τη Χάρντινγκ ανάγκη για ένα διάδοχο επιστημονικό πρόταγμα και μεταμοντέρνα επιμονή στην ανεξάλειπτη διαφορά και στη ριζική πολλαπλότητα των τοπικών γνώσεων. Όλες οι συνιστώσες της επιθυμίας είναι παράδοξες και επικίνδυνες, ενώ ο συνδυασμός τους είναι αντιφατικός και συνάμα αναγκαίος. Οι φεμινίστριες δεν χρειάζονται ένα δόγμα αντικειμενικότητας που υπόσχεται υπερβατολογικότητα, μια αφήγηση που χάνει την επαφή με τις διαμεσολαβήσεις της ακριβώς όταν ενδέχεται να αποδοθούν ευθύνες, και με απεριόριστη εργαλειοακή δύναμη. Δεν θέλουμε μια θεωρία αθών δυνάμεων για να αναπαρασταθεί ο κόσμος, όπου γλώσσα και σώματα μαζί περιέρχονται στη μακαριότητα της οργανικής συμβίωσης. Επίσης δεν θέλουμε να προσεγγίσουμε θεωρητικά τον κόσμο, και πολύ λιγότερο να δρούμε σε αυτόν, με όρους Παγκόσμιων Συστημάτων, παρόλο που χρειαζόμαστε όντως ένα παγκόσμιο δίκτυο συνδέσεων που να συμπεριλαμβάνει την ικανότητα να μεταφράζονται ως έναν βαθμό οι γνώσεις ανάμεσα σε κοινότητες πολύ διαφορετικές – και εξουσιαστικά διαφοροποιημένες. Χρειαζόμαστε τη δύναμη των σύγχρονων κριτικών θεωριών για το πώς κατασκευάζονται τελικά τα νοήματα και τα σώματα, και μάλιστα όχι για να τα αρνηθούμε αλλά για να ζήσουμε με νοήματα και σώματα που τους δίνεται η ευκαιρία να έχουν κάποιο μέλλον.

Οι φυσικές, οι κοινωνικές και οι ανθρωπιστικές επιστήμες συνδέονταν ανέκαθεν με ελπίδες σαν κι αυτές. Η επιστήμη αφορά μια αναζήτηση για μετάφρα-

ση, μετατρεψιμότητα, κινητικότητα νοημάτων και μια καθολικότητα – την οποία χαρακτηρίζει αναγωγισμό, όταν πρέπει να επιβληθεί μία γλώσσα (μαντέντε ποιανού) ως γνώμονας για όλες τις μεταφράσεις και τις μετατροπές. Ο αναγωγισμός παίζει στις πανίσχυρες νοητικές επιταγές των παγκόσμιων επιστημών τον ίδιο ρόλο που έχει το χρήμα στις συναλλαγματικές εντολές του καπιταλισμού: τελικά υπάρχει μόνο μία εξίσωση. Τούτη τη θανάσιμη φαντασίωση εντόπισαν οι φεμινίστριες και ορισμένοι άλλοι σε μερικές εκδοχές των δογμάτων περί αντικειμενικότητας που υπηρετούν ιεραρχικά και θετικιστικά παραγγέλματα για το τι μπορεί να λογίζεται ως γνώση. Τούτη είναι μία από τις αιτίες για τις οποίες οι συζητήσεις για την αντικειμενικότητα έχουν σημασία, τόσο από μεταφορική όσο και από πολλές άλλες απόψεις. Σκοπός μας δεν είναι ούτε η αθανασία ούτε η παντοδυναμία. Μπορούμε όμως να χρησιμοποιήσουμε μερικές αξιόπιστες παρουσιάσεις πραγμάτων ικανές να επιβληθούν, οι οποίες δεν ανάγονται σε εξουσιαστικές κινήσεις και αγωνιστικά, υψηλού γοήτρου παιχνίδια ρητορικής ή στην αλαζονεία του επιστημονισμού και του θετικισμού. Τούτο το σημείο ισχύει ανεξάρτητα από το αν μιλούμε για γονίδια, κοινωνικές τάξεις, στοιχειώδη σωματίδια, φύλα, φυλές ή κείμενα· το επιχείρημα ισχύει για τις θετικές, τις φυσικές, τις κοινωνικές και τις ανθρωπιστικές επιστήμες, παρά τις ολισθηρές αμφισημίες που έχουν οι λέξεις *αντικειμενικότητα* και *επιστήμη* καθώς γλιστρούμε στο πεδίο του λόγου. Στην προσπάθειά μας να αναρριχηθούμε στον καλογνωσιασμένο στύλο προκειμένου να αποκτήσουμε ως έπαθλο ένα εύχρηστο δόγμα περί αντικειμενικότητας, εγώ και οι περισσότερες φεμινίστριες στηριχτήκαμε στις σχετικές διαμάχες, διαδοχικά ή και ταυτόχρονα, στις δύο άκρες της διχοτομίας· αυτό περιγράφει η Χάρντινγκ αναφερόμενη σε προτάγματα μιας διάδοχης επιστήμης που αντιδιαστέλλονται με τις μεταμοντέρνες παρουσιάσεις της διαφοράς, και εγώ το σκιαγράφησα σε τούτη την ενότητα ως ριζοσπαστικό κονστρουκτιβισμό σε αντιδιαστολή με τον φεμινιστικό κριτικό εμπειρισμό. Είναι φυσικά δύσκολο να σκαρφαλώσεις όταν κρατιέσαι ταυτόχρονα ή διαδοχικά από τις δύο άκρες του στύλου. Συνεπώς, έχει έρθει η στιγμή να αλλάξουμε μεταφορικά σχήματα.

Η επιμονή της όρασης

Θα ήθελα να συνεχίσω θεωρώντας μεταφορικά αξιόπιστο ένα αισθητηριακό σύστημα ιδιαίτερα συκοφαντημένο στον φεμινιστικό λόγο: την όραση. Η όραση

(9) Το ομότιτλο διήγημα επιστημονικής φαντασίας του Τζον Βάρλεϋ «*The Persistence of Vision*» (Varley 1978) αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για την ενότητα αυτή. Ο Βάρλεϋ στη συγκεκριμένη αφήγηση κατασκευάζει μια ουτοπική κοινότητα σχεδιασμένη και οικοδομημένη από κωφούς και τυφλούς. Ερευνά κατόπιν τις τεχνολογίες και άλλους διαμεσολαβημένους τρόπους

μπορεί να χρησιμεύσει στην αποφυγή διπολικών αντιθέσεων. Θα ήθελα να επιμείνω στη σωματικότητα κάθε όρασης, κι έτσι να διεκδικήσω εκ νέου το αισθητηριακό σύστημα που χρησιμοποιήθηκε για να σημάνει ένα άλμα διαφυγής από το σημαδεμένο σώμα προς το κατακτητικό βλέμμα από το πουθενά. Τούτο το βλέμμα εγγράφει μέσω του μύθου όλα τα σημαδεμένα σώματα, προσδίδει στην ασημάδευτη κατηγορία τη διεκδίκηση της εξουσίας να βλέπει χωρίς να τη βλέπουν, να αναπαριστά ενώ διαφεύγει η ίδια από την αναπαράστασή της. Τούτο το βλέμμα σημαίνει τις ασημάδευτες θέσεις του Ανθρώπου και του Λευκού, που συγκαταλέγονται στις απωθητικές χροιές της λέξης *αντικειμενικότητα* στα αυτιά όσων φεμινιστριών ζουν σε κοινωνίες της ύστερης εκβιομηχάνισης, επιστημονικές και τεχνολογικές, στρατιωτικοποιημένες, ρατσιστικές και ανδροκρατούμενες, δηλαδή εδώ, μέσα στην κοιλιά του κήτους, στις Ηνωμένες Πολιτείες κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1980. Θα προτιμούσα ένα δόγμα για την ενσώματη αντικειμενικότητα που χωρά παράδοξα και κριτικά φεμινιστικά επιστημονικά προγράμματα: φεμινιστική αντικειμενικότητα σημαίνει απλούστατα *τοποθετημένες γνώσεις*.

Τα μάτια χρησιμοποιήθηκαν προκειμένου να σημάνουν μια διαστροφική ικανότητα – στην εντέλεια ακονισμένη στην ιστορία της επιστήμης που συνδέεται με τη στρατοκρατία, τον καπιταλισμό, την αποικιοκρατία και την αντρική ανωτερότητα· χρησιμοποιήθηκαν προκειμένου να απομακρύνουν το υποκείμενο γνώσης από τους πάντες και τα πάντα προς το συμφέρον της αχαλίνωτης εξουσίας. Τα όργανα οπτικοποίησης σε πολυεθνικούς, μεταμοντέρνους πολιτισμούς συνέθεσαν τούτα τα νοήματα αποσωματοποίησης. Οι τεχνολογίες οπτι-

επικοινωνίας των ανθρώπων αυτών, καθώς και τις σχέσεις τους με παιδιά και επισκέπτες που διαθέτουν όραση. Στο «Blue Champagne» (Varley 1986) ο συγγραφέας μεταλλάσσει το θέμα προκειμένου να εξετάσει εξονυχιστικά την πολιτική της ιδιωτικότητας και της τεχνολογίας στην περίπτωση μιας παραλληλικής νεαρής γυναίκας που αποκτά πλήρη κινητική ικανότητα με μια προσθετική συσκευή, τον χρυσό τσιγγάνο. Επειδή όμως μια διαγαλαξιακή αυτοκρατορία επικοινωνιών και ψυχαγωγίας έχει στην κατοχή της το ασύλληπτα ακριβό μηχάνημα, και η κοπέλα εργάζεται εκεί ως δημοφιλής ηθοποιός στην κατασκευή «αισθησιοραμάτων», δηλαδή εμπειρίες εικονικής πραγματικότητας, μπορεί να διατηρήσει τον τεχνολογικό, προσωπικό, ικανό άλλο εαυτό της *μόνον εφόσον προσφέρει ως αντάλλαγμα τη συνέργειά της στην εμπνευματοποίηση των εμπειριών*. Ποια είναι τα όριά της στην επανεκδιόηση της εμπειρίας προς πώληση; Το προσωπικό πολιτικό υπόκειται στο σημείο της προσομοίωσης. Οι επανειλημμένες διερευνήσεις του Βάρλεϋ στις πάντοτε περιορισμένες εντέλει σωματοποιήσεις, στα όντα με διαφορετικές ικανότητες, στις προσθετικές τεχνολογίες και τις κυβοργικές συναντήσεις, που είναι πεπερασμένες παρά τις εντυπωσιακές υπερβάσεις των «οργανικών» εντολών, μπορούν να ερμηνευτούν κατά έναν τρόπο ανακαλύπτοντας μια αλληγορία για το προσωπικό και το πολιτικό στον ιστορικό μυθικό χρόνο του ύστερου 20ού αιώνα, στην εποχή της τεχνο-βιοπολιτικής. Η προσθετική μετατρέπεται σε θεμελιώδη κατηγορία για την κατανόηση των μύχιων εαυτών μας. Η προσθετική είναι σημειωτική πράξη, η δημιουργία νοημάτων και σωμάτων, που δεν έχει σκοπό την υπέρβαση αλλά τη φορτισμένη με εξουσία επικοινωνία.

κοποίησης φαίνεται να μην έχουν όριο· το μάτι κάθε συνηθισμένου πρωτεύοντος θηλαστικού σαν κι εμάς μπορεί να ενισχυθεί απεριόριστα με συστήματα υπερηχογράφησης, απεικόνισης με μαγνητική τομογραφία, συστήματα σχεδιαστικού χειρισμού δεδομένων με χρήση τεχνητής νοημοσύνης, ηλεκτρονικά μικροσκοπία σάρωσης, τομογραφικούς σαρωτές συνδυασμένους με ηλεκτρονικούς υπολογιστές, τεχνικές επιχρωματισμού των φωτογραφιών, δορυφορικά συστήματα επιτήρησης, οικιακές και επαγγελματικές οθόνες υπολογιστών, μηχανές εικονοληψίας για κάθε χρήση, από την κινηματογράφηση της βλεννογόνου στη στομαχική κοιλότητα ενός θαλάσσιου σκώληκα που ζει μέσα στα αέρια που διαφεύγουν από ένα ρήγμα μεταξύ ηπειρωτικών πλακών μέχρι τη χαρτογράφηση του ημισφαιρίου ενός πλανήτη οπουδήποτε στο ηλιακό σύστημα. Η όραση σε τούτη την τεχνολογική ευωχία εξελίσσεται σε ανεξέλεγκτη λαιμαργία· κάθε προοπτική παραχωρεί τη θέση της σε μια απεριόριστα ευκίνητη όραση που δεν μοιάζει απλώς με το μυθικό κόλλο ενός παντεπόπτη θεού, αλλά έχει θέσει το μύθο σε καθημερινή εφαρμογή. Και σαν το κόλλο του παντεπόπτη από τα πουθενά, έτσι τούτο το μάτι γαμάει τον κόσμο για να δημιουργήσει τεχνολογικά τέρατα. Η Ζωή Σοφούλη (Sofoulis 1988) το ονομάζει αυτό ανθρωποφαγικό μάτι ανδροκεντρικών διαστημικών σχεδίων για εξαμβλωματικό δεύτερο τοκετό.

Ως φόρος τιμής στην ιδεολογία της άμεσης, κατασπαρακτικής, γενεσιουργού και δίχως περιορισμούς όρασης, που τα τεχνολογικά μέσα διαμεσολάβησής της εκθειάζονται και συνάμα παρουσιάζονται ως απολύτως διαφανή, ο εορταστικός τόμος για την εκατοστή επέτειο από την ίδρυση της Εθνικής Γεωγραφικής Εταιρείας κλείνει με δύο διαδοχικά κεφάλαια την επισκόπηση στη λογοτεχνία του ταξιδιού αναζήτησης που συντελείται στο *National Geographic* μέσα από τις εντυπωσιακές φωτογραφίες του. Το πρώτο κεφάλαιο μιλά για το «Διάστημα», ξεκινώντας με μότο το «Σύμπαν ή Τίποτε: ιδού το δίλημμα» (Bygan 1987: 352). Πράγματι. Το κεφάλαιο εξιστορεί τα κατορθώματα του ανταγωνισμού για την κατάκτηση του διαστήματος και επιδεικνύει τα επιχρωματισμένα «στιγμιότυπα» των μακρινότερων πλανητών όπως ανασυντέθηκαν από ψηφιακά σήματα που μεταδόθηκαν από το αχανές διάστημα προκειμένου να επιτρέψουν στον θεατή να «βιώσει» τη στιγμή της ανακάλυψης με την άμεση όραση του «αντικειμένου».¹⁰ Τούτα τα θρυλικά αντικείμενα φτάνουν σε εμάς ως αναμφισβήτητες καταγραφές όσων απλά υπάρχουν εκεί έξω και ταυτόχρονα ως ηρωικοί άθλοι της τεχνολογικής παραγωγής. Το επόμενο κεφάλαιο μιλά για το δίδυμο του απώτατου διαστήματος: για το «Εσώτατο Διάστημα» που εισάγεται με το μότο «Η ύλη των άστρων αποκτά ζωή» (Bygan 1987: 454). Εδώ ο αναγνώστης οδηγείται στο βασί-

10. Οφείλω τον τρόπο με τον οποίο κατανόησα την εμπειρία αυτών των φωτογραφιών στον Jim Clifford από το Πανεπιστήμιο της Σάντα Κρουζ στην Καλιφόρνια, ο οποίος εντόπισε την εντύπωση του «στεριά ενόψει!» που προκαλούν στον αναγνώστη.

λειο του απειροελάχιστου, το οποίο αντικειμενοποιείται με τη χρήση ακτινοβολίας πέρα από τα μήκη κύματος που αντιλαμβάνονται «φυσιολογικά» οι άνθρωποι, δηλαδή με ακτίνες λέιζερ και ηλεκτρονικά μικροσκόπια, από τα επεξεργασμένα σήματα των οποίων προκύπτουν τα υπέροχα πολύχρωμα στιγμιότυπα με τα αμυνόμενα Τ λεμφοκύτταρα και τους εισβολείς ιούς.

Όμως τούτη η άποψη περί απέραντης όρασης είναι φυσικά οφθαλμαπάτη, είναι το κόλπο του παντεπόπτη. Θα ήθελα να υποδείξω πώς το να επιμένουμε μεταφορικά στην ιδιαιτερότητα και τη σωματοποίηση κάθε όρασης (χωρίς εντούτοις να περιοριζόμαστε αναγκαστικά στην οργανική σωματοποίηση και να αποκλείουμε τη διαμεσολάβηση της τεχνολογίας), ενώ συνάμα δεν ενδίδουμε στους δελεαστικούς μύθους περί όρασης ως οδού προς την αποσωματοποίηση και τον δεύτερο τοκετό, μας επιτρέπει να οικοδομήσουμε ένα εύρηστο, αλλά όχι αθώο, δόγμα περί αντικειμενικότητας. Θεωρώ επιθυμητή μια φεμινιστική γραφή του σώματος που δίνει και πάλι μεταφορικά έμφαση στην όραση, επειδή πρέπει να διεκδικήσουμε εκ νέου τούτη την αίσθηση, προκειμένου να βρούμε το δρόμο μας μέσα από όλα τα οπτικοποιητικά τεχνάσματα και τις δυνάμεις των σύγχρονων επιστημών και των τεχνολογιών που μεταμόρφωσαν τις διαμάχες για την αντικειμενικότητα. Πρέπει να μάθουμε στα ίδια μας τα σώματα, τα προικισμένα με την έγχρωμη και στερεοσκοπική όραση των πρωτεύοντων θηλαστικών, πώς να συνδέουμε το αντικειμενικό στους θεωρητικούς και πολιτικούς σαρωτές μας προκειμένου να κατονομάσουμε σε ποιον τόπο βρισκόμαστε και σε ποιον δεν βρισκόμαστε, μέσα σε διαστάσεις του νοητικού και υλικού διαστήματος τις οποίες μόλις που γνωρίζουμε πώς να τις ονομάσουμε. Έτσι λοιπόν, χωρίς να πρόκειται για μεγάλη ιδιοτροπία, αποδεικνύεται εντέλει ότι η αντικειμενικότητα σχετίζεται με την επιμέρους και συγκεκριμένη σωματοποίηση, και σίγουρα όχι με την ψευδή όραση που υπόσχεται την υπέρβαση όλων των ορίων και των ευθυνών. Το ηθικό δίδαγμα είναι απλό: μόνον η μερική προοπτική υπόσχεται αντικειμενική όραση. Τούτη η αντικειμενική όραση εγκαινιάζει το πρόβλημα της ευθύνης για τη δημιουργικότητα όλων των πρακτικών όρασης αντί να το κλείνει οριστικά. Η μερική προοπτική μπορεί να κληθεί να λογοδοτήσει για τα ελπιδοφόρα αλλά και για τα καταστροφικά τέρατά της. Όλα τα δυτικά πολιτισμικά αφηγήματα για την αντικειμενικότητα αποτελούν αλληγορίες για τις ιδεολογίες των σχέσεων ανάμεσα σε όσα ονομάζουμε νόηση και σώμα, απόσταση και υπευθυνότητα, που αποτελούν αναπόσπαστο στοιχείο του ζητήματος της επιστήμης στο φεμινισμό. Η φεμινιστική αντικειμενικότητα αφορά την πεπερασμένη τοποθεσία και την τοποθετημένη γνώση· δεν έχει να κάνει με την υπερβατικότητα και το διχασμό υποκειμένου και αντικειμένου. Κατ' αυτόν τον τρόπο ίσως μπορέσουμε να δώσουμε λόγο για όσα μαθαίνουμε πώς να τα βλέπουμε.

Τούτα τα μαθήματα έλαβα εν μέρει βγάζοντας βόλτα τα σκυλιά μου και διερωτώμενη πώς φαίνεται άραγε ο κόσμος σε πλάσματα χωρίς ωχρή κηλίδα, με

ελάχιστα κύτταρα έγχρωμης όρασης στον αμφιβληστροειδή τους, αλλά με τεράστιο νευρολογικό και αισθητηριακό εύρος όσφρησης. Το ίδιο μάθημα μας προσφέρουν οι φωτογραφίες για το πώς μοιάζει ο κόσμος με τα σύνθετα μάτια ενός εντόμου ή ακόμη και από το μάτι της κάμερας σε έναν κατασκοπευτικό δορυφόρο ή από τα ψηφιακά αναμεταδιδόμενα σήματα των διαφορών «κοντά» στο Δία που έγιναν αντιληπτά από ένα εξερευνητικό διαστημικό σκάφος και μεταμορφώθηκαν σε έγχρωμες φωτογραφίες για τα λευκώματα πάνω στα τραπεζάκια των σαλονιών. Τα «μάτια» που προσφέρουν οι σύγχρονες τεχνολογικές επιστήμες κλονίζουν κάθε ιδέα περί παθητικής όρασης: τούτες οι προσθετικές συσκευές μάς δείχνουν ότι όλα τα μάτια, ακόμη και τα δικά μας τα οργανικά, είναι ενεργά αντιληπτικά συστήματα που οικοδομούν μέσα από μεταφράσεις και συγκεκριμένους τρόπους όρασης, δηλαδή τρόπους ζωής. Δεν υπάρχει αδιαμεσολάβητη φωτογραφία ή παθητικό σκοτεινό κουτί φωτογράφισης στις επιστημονικές παρουσιάσεις των σωμάτων και των μηχανών· υπάρχουν μόνον άκρως εξειδικευμένες οπτικές δυνατότητες, που καθεμιά τους διαθέτει έναν θαυμαστό λεπτομερή, ενεργητικό, μερικό τρόπο οργάνωσης κόσμων. Όλες αυτές οι εικόνες του κόσμου δεν θα πρέπει να θεωρηθούν αλληγορίες με απεριόριστη ευκινησία και εναλλαξιμότητα, αλλά με περίτεχνη ιδιαιτερότητα και διαφορά, καθώς και με τη στοργική φροντίδα που χρειάζεται να αφιερώσουν οι άνθρωποι για να μάθουν πώς να βλέπουν πιστά από την οπτική γωνία κάποιου άλλου, ακόμη και όταν ο άλλος είναι ένα μηχανήμα δικής μας επινόησης. Εδώ δεν έχουμε αποξενωτική απόσταση· έχουμε μια πιθανή αλληγορία για φεμινιστικές εκδοχές της αντικειμενικότητας. Η κατανόηση του τρόπου με τον οποίο δουλεύουν τεχνικά, κοινωνικά και ψυχικά τούτα τα οπτικά συστήματα θα όφειλε να συνιστά τρόπο σωματοποίησης της φεμινιστικής αντικειμενικότητας.

Πολλά ρεύματα στο φεμινισμό επιχειρούν να υποστηρίξουν θεωρητικά ότι οι οπτικές γωνίες των υποταγμένων αξίζουν ιδιαίτερη εμπιστοσύνη· βάσιμα δικαιολογείται η πίστη ότι η όραση οξύνεται όταν η αφετηρία της βρίσκεται κάτω από τους λαμπρούς διαστημικούς σταθμούς των ισχυρών (Hartsock 1983a· Sandoval χ.χ· Harding 1986· Anzaldúa 1987). Σε στενή σύνδεση με την υποψία αυτή, τούτο εδώ το κεφάλαιο επιχειρηματολογεί υπέρ των τοποθετημένων και ενσώματων γνώσεων και ενάντια στους ποικιλόμορφους γνωστικούς ισχυρισμούς που δεν γίνεται να τοποθετηθούν πουθενά, κι επομένως είναι ανεύθυνοι. Ανεύθυνοι σημαίνει ανίκανοι να λογοδοτήσουν. Η καθιέρωση της ικανότητας να βλέπεις από τις περιφέρειες και από τα βάθη διαθέτει ένα πρόσθετο κέρδος. Εδώ όμως βρίσκεται επίσης ο σοβαρός κίνδυνος να ρομαντικοποιήσουμε ή/και να ιδιοποιηθούμε την όραση των λιγότερο ισχυρών, ενώ παράλληλα ισχυριζόμαστε ότι βλέπουμε από τις δικές τους θέσεις. Δεν μαθαίνεται εύκολα η όραση από τα κάτω, ούτε της λείπουν τα προβλήματα, έστω κι αν «εμείς» ενοικούμε «από τη φύση μας» στα αχανή υπεδάφη των υποτελών γνώσεων. Οι θέσεις που παίρνουν

οι υποταγμένοι δεν εξαιρούνται από την κριτική επανεξέταση, την αποκωδικοποίηση, την αποδόμηση και την ερμηνεία· δεν εξαιρούνται δηλαδή ούτε από τους σημειολογικούς ούτε από τους ερμηνευτικούς τρόπους κριτικής διερεύνησης. Οι οπτικές γωνίες των υποταγμένων δεν είναι «αθώες» θέσεις. Αντίθετα, προτιμώνται επειδή καταρχήν έχουν λιγότερες πιθανότητες να επιτρέψουν την άρνηση του κριτικού και ερμηνευτικού πυρήνα κάθε γνώσης. Κατέχουν στην εντέλεια τις μεθόδους άρνησης με ενέργειες καταστολής, λησμονιάς και εξαφάνισης – τους τρόπους ύπαρξης στο πουθενά παρά τον ταυτόχρονο ισχυρισμό περί σφαιρικής όρασης. Είναι αρκετά πιθανό να χρησιμοποιήσουν οι υποταγμένοι το κόλπο του παντελόπτη και τις εκθαμβωτικές, κι επομένως εκτυφλωτικές, φαινικές ιδέες του. Οι οπτικές γωνίες των «υποταγμένων» προτιμώνται επειδή φαίνεται να υπόσχονται περισσότερο επαρκείς, σταθερές αντικειμενικές παρουσιάσεις που αλλάζουν τον κόσμο. Όμως το πώς να δεις από τα κάτω είναι πρόβλημα που απαιτεί δεξιοσύνη με τα σώματα και τη γλώσσα, με τις διαμεσολαβήσεις της όρασης, ίση με εκείνη που απαιτούν οι «ύψιστες» τεχνοεπιστημονικές οπτικοποιήσεις.

Αυτή η προτιμώμενη θέση εχθρεύεται τις ποικίλες μορφές σχετικισμού εξίσου με τις πιο έκδηλα ολοποιητικές εκδοχές των ισχυρισμών περί επιστημονικής αυθεντίας. Η εναλλακτική απάντηση στο σχετικισμό, όμως, δεν είναι η ολοποίηση και η μοναδική όραση, η οποία εντέλει ταυτίζεται πάντοτε με την ασημάδευτη κατηγορία που εξαρτά την εξουσία της από το συστηματικό στένεμα και το σκοτεινιάσμα των οριζόντων. Η εναλλακτική απάντηση στο σχετικισμό είναι οι επιμέρους, τοποθετήσιμες κριτικές γνώσεις που υποστηρίζουν τη δυνατότητα για δίκτυα συνδέσεων, τα οποία στην πολιτική ονομάζονται αλληλεγγύη και στην επιστημολογία κοινές συζητήσεις. Ο σχετικισμός είναι ένας τρόπος να βρῖσκεσαι στο πουθενά τη στιγμή που ισχυρίζεσαι ότι βρίσκεσαι παντού εξίσου. Η «ισότιητα» της θέσης που παίρνεις αποτελεί άρνηση της ευθύνης και της κριτικής διερεύνησης. Ο σχετικισμός είναι το τέλειο κατοπτρικό δίδυμο της ολοποίησης στις ιδεολογίες της αντικειμενικότητας· αρνούνται και οι δύο τα διακυβεύματα που υπάρχουν στην τοποθέτηση, τη σωματοποίηση και τη μερική προοπτική· ακυρώνουν και οι δύο τη δυνατότητα για καλή όραση. Και ο σχετικισμός και η ολοποίηση είναι «κόλπα του παντελόπτη» που υπόσχονται όραση από παντού και πουθενά εξίσου και πλήρως, κοινοί μύθοι στη ρητορική που περιβάλλει την Επιστήμη. Ωστόσο, η δυνατότητα για διαρκή, ορθολογική αντικειμενική διερεύνηση εξαρτάται ακριβώς από την πολιτική και την επιστημολογία των μερικών προοπτικών.

Επομένως, μαζί με πολλές άλλες φεμινίστριες, θα ήθελα να υποστηρίξω ένα δόγμα και μια πρακτική αντικειμενικότητας που δίνουν προτεραιότητα στην αντιπαράθεση, την αποδόμηση, την παθιασμένη κατασκευή, τις δικτυακές συνδέσεις και την ελπίδα ότι θα μετασχηματιστούν τα συστήματα γνώσης και οι

τρόποι όρασης. Ωστόσο, δεν είναι κατάλληλες για το σκοπό αυτό όλες οι μερικές προοπτικές: πρέπει να σταθούμε εχθρικά απέναντι στους εύκολους σχετικισμούς και τους ολισμούς που οικοδομούνται με την άθροιση και την υπαγωγή των μερών. Η «περιπαθής αποστασιοποίηση» (Kuhn 1982) απαιτεί κάτι περισσότερο από την ομολογημένη και αυτοκριτική μερικότητα. Πρέπει επίσης να αναζητήσουμε τις προοπτικές εκείνες που δεν είναι ποτέ εκ των προτέρων γνωστές και υπόσχονται κάτι ολότελα εξαιρετικό, δηλαδή μια πολυδύναμη γνώση για την κατασκευή κόσμων που θα οργανώνονται λιγότερο από άξονες κυριαρχίας. Η σημάδευτη κατηγορία θα εξαφανιζόταν *πραγματικά* σε μια τέτοια σκοπιά – κάτι ολότελα διαφορετικό από την απλή επανάληψη μιας πράξης εξαφάνισης. Το φαντασιακό και το ορθολογικό – η οραματική και η αντικειμενική όραση – περιπλανιούνται πλάι πλάι. Η έκκληση της Χάρντινγκ για μια διάδοχη επιστήμη και για μεταμοντέρνες ευαισθησίες θα πρέπει κατά τη γνώμη μου να κατανοηθεί ως αίτημα τούτη η στενή επαφή ανάμεσα στο φανταστικό στοιχείο της ελπίδας για μετασχηματιστική γνώση και στον αυστηρό έλεγχο και το ερέθισμα για ακατάπαυτη κριτική διερεύνηση να αποτελέσουν από κοινού το έδαφος για οποιαδήποτε αληθοφανή αξίωση για αντικειμενικότητα ή ορθολογικότητα, η οποία δεν θα είναι διάτρητη από αποσβολωτικές αρνήσεις και καταστολές. Και μάλιστα, είναι δυνατόν να διαβαστούν τα πεπραγμένα των επιστημονικών επαναστάσεων με βάση αυτό το φεμινιστικό δόγμα για ορθολογικότητα και αντικειμενικότητα. Η επιστήμη υπήρξε εξαρχής ουτοπική και οραματική: και αυτός είναι ένας από τους λόγους που «εμείς» τη χρειαζόμαστε.

Μια εκδοχή της αφοσίωσης στην ευκίνητη τοποθέτηση και στην περιπαθή αποστασιοποίηση εξαρτάται από το ότι είναι αδύνατον να υπάρξουν αθώες πολιτικές και επιστημολογίες «ταυτότητας» ως στρατηγικές για να ταυτιστούμε με τις οπτικές γωνίες των υποταγμένων ώστε να δούμε καλά. Κανείς δεν μπορεί να «είναι» κύτταρο ή μόριο – ή γυναίκα, αποικιοποιημένο άτομο, χειρώνακτας και ούτω καθ' εξής – αν έχει την πρόθεση να δει, κριτικά μάλιστα, από τις θέσεις αυτές. Το «είναι» έχει πολύ πιο έντονα προβληματικό και ενδεχομενικό χαρακτήρα. Επίσης δεν μπορεί κανείς να ανατοποθετηθεί σε κάποια πιθανή πλεονεκτική σκοπιά χωρ': να οφείλει να λογοδοτήσει για τούτη την κίνηση. Η όραση είναι πάντοτε ζή... της δύναμης να βλέπεις – και ίσως της βίας που λανθάνει στις οπτικοποιητικές πρακτικές μας. Με ποιανού το αίμα τεχνουργήθηκαν τα μάτια μου; Οι επισημάνσεις αυτές ισχύουν επίσης για μαρτυρίες από τη θέση του «εαυτού». Η παρουσία μας στον εαυτό μας δεν είναι άμεση. Η αυτογνωσία προ-απαιτεί μια σημειωτική και υλική τεχνολογία που συνδέει νοήματα και σώματα. Η ταυτότητα με τον εαυτό είναι κακό οπτικό σύστημα. Η συγχώνευση είναι κακή στρατηγική θέσης. Τα αγόρια των ανθρωπιστικών επιστημών ονόμασαν την αμφιβολία για την παρουσία στον εαυτό «θάνατο του υποκειμένου», εκείνου του μοναδικού οργανωτικού κέντρου της βούλησης και της συνείδησης. Μου

φαίνεται ιδιόρρυθμη τούτη η απόφαση. Προτιμώ να ονομάζω τη γενεσιουργό αμφιβολία άνοιγμα προς μη ισομορφικά υποκείμενα, δρώντες και επικράτειες αφηγήσεων αδιανόητες από την προνομιακή σκοπιά που υιοθετεί το κυκλώπειο αυτόρεσκο μάτι του κυρίαρχου υποκειμένου. Το δυτικό μάτι υπήρξε κατά βάση μάτι περιπλανώμενο, φακός ταξιδευτής. Οι περιπλανήσεις του υπήρξαν πολλές φορές βίαιες, επιμένοντας στους καθρέφτες ενός κατακτητή εαυτού – όμως όχι πάντοτε. Οι δυτικές φεμινίστριες επίσης κληρονομούν μια ορισμένη ικανότητα να μαθαίνουν να συμμετέχουν σε αναποδογυρισμένους κόσμους που οπτικοποιούν εκ νέου, καθώς οι απόψεις των κυρίαρχων αμφισβητούνται με τρόπο που αλλάζει ολόκληρη τη γη. Δεν πρόκειται να ξεκινήσουν όλα εκ του μηδενός.

Ο διχασμένος και αντιφατικός εαυτός είναι εκείνος που μπορεί να εξετάζει εξονυχιστικά θέσεις και να λογοδοτεί, εκείνος που μπορεί να κατασκευάζει και να συμμετέχει σε ορθολογικές συζητήσεις και φανταστικές εικονοπλασίες οι οποίες αλλάζουν την ιστορία.¹¹⁾ Η προνομιακή εικόνα για τις φεμινιστικές επιστημολογίες της επιστημονικής γνώσης δεν είναι το ον αλλά ο διχασμός. Σε αυτά τα συμφραζόμενα ο «διχασμός» θα αφορά ετερογενείς πολλαπλότητες απαραίτητες και ταυτόχρονα ανίκανες να συμπιεστούν σε ισόμορφα κουτάκια ή σωρευτικούς καταλόγους. Τούτη η γεωμετρία ταιριάζει τόσο μεταξύ υποκειμένων όσο και εντός τους. Η τοπογραφία της υποκειμενικότητας είναι πολυδιάστατη: κατά συνέπεια, το ίδιο είναι και η όραση. Ο εαυτός σε διαδικασία γνώσης είναι μερικός σε όλες τις αμφιέσεις του, δεν είναι ποτέ ολοκληρωμένος, ολόκληρος, απλώς υπαρκτός εκεί και πρωταρχικός: πάντοτε είναι κατασκευασμένος και ατελώς συγκολλημένος, και κατά συνέπεια είναι ικανός να συνδεθεί με κάποιον άλλο, να δει από κοινού χωρίς να ισχυρίζεται ότι είναι άλλος. Ορίστε τι υπόσχεται η αντικειμενικότητα: ο επιστήμονας γνώστης δεν αναζητά ως θέση υποκειμένου την ταυτότητα αλλά την αντικειμενικότητα: δηλαδή τη μερική σύνδεση. Δεν υπάρχει τρόπος να «είναι» κανείς ταυτόχρονα σε όλες ή ολοκληρωτικά σε κάποια από τις προνομιακές (υποταγμένες) θέσεις που δομούνται από το φύλο, τη φυλή, το έθνος και την τάξη. Και τούτος είναι ένας σύντομος κατάλογος κριτικών θέσεων. Η αναζήτηση για την «πλήρη» και ολική θέση ψάχνει μόνο το φε-

11. Η Τζόαν Σκοτ μου υπενθύμισε ότι η Τερέζα ντε Λαουρέτις (de Lauretis 1986a: 14-15) το διατύπωσε ως εξής:

Οι διαφορές μεταξύ γυναικών μπορούν να κατανοηθούν καλύτερα ως διαφορές εντός των γυναικών ... Από τη στιγμή όμως που θα κατανοηθούν στη δύναμή τους να συγκροτούν –δηλαδή από τη στιγμή που θα γίνει κατανοητό ότι τούτες οι διαφορές δεν συγκροτούν μόνο τη συνείδηση και τα υποκειμενικά όρια κάθε γυναίκας αλλά όλες μαζί ορίζουν ακριβώς το *θηλυκό υποκείμενο του φεμινισμού* στην ιδιαιτερότητά του, την εγγενή και αγεφύρωτη, προς το παρόν τουλάχιστον, αντίφασή του– οι διαφορές τότε δεν μπορούν να συμπτυχθούν και πάλι σε μια στέρεη ταυτότητα, σε ομοιότητα όλων των γυναικών με τη Γυναίκα ή σε αναπαράσταση του Φεμινισμού ως συνεκτικής και προσφερόμενης εικόνας.

τιχοποιημένο τέλειο υποκειμένο της αντιτασόμενης ιστορίας, που εμφανίζεται μερικές φορές στη φεμινιστική θεωρία με τη μορφή της ουσιοποιημένης Γυναικας του Τρίτου Κόσμου (Mohanty 1984). Η καθυπόταξη δεν αποτελεί έρεισμα για μία οντολογία· ίσως θα μπορούσε να είναι ένα οπτικό νήμα. Η όραση απαιτεί οπτικά όργανα· οπτική θεωρία είναι η πολιτική της λήψης θέσης. Τα οπτικά όργανα διαμεσολαβούν τις οπτικές γωνίες· δεν υπάρχει διόλου αδιαμεσολάβητη όραση από τις οπτικές γωνίες των υποταγμένων. Η ταυτότητα, και μαζί μ' αυτήν η ταυτότητα εαυτού, δεν παράγει επιστήμη· αυτό το κάνει η λήψη κριτικής θέσης, δηλαδή η αντικειμενικότητα. Μόνον όσοι καταλαμβάνουν τις θέσεις κυριαρχίας είναι ταυτόσημοι με τον εαυτό τους, ασημάδευτοι, αποσωματοποιημένοι, αδιαμεσολάβητοι, υπερβατικοί, αναγεννημένοι. Είναι δυστυχώς δυνατόν στους υποταγμένους να ποθούν ή ακόμη και να διαγκωνίζονται για να κατακτήσουν τούτη τη θέση υποκειμένου – και έπειτα χάνονται από τον ορίζοντα. Η γνώση από τη σκοπιά του ασημάδευτου είναι αληθινά φανταστική, στρεβλή, κι επομένως ανορθολογική. Η σκοπιά του κυρίου, του Ανθρώπου, του Ενός και Μοναδικού Θεού, του οποίου ο Οφθαλμός παράγει, ιδιοποιείται και διατάσσει κάθε διαφορά, είναι η μοναδική θέση από την οποία θα ήταν ολότελα αδύνατον να ασκηθεί και να γίνει σεβαστή η αντικειμενικότητα. Ο Θεός του μονοθεϊσμού δεν κατηγορήθηκε ποτέ για αντικειμενικότητα, παρά μόνο για αδιαφορία. Το κόλπο του παντελόπτη χαρακτηρίζεται από ταυτότητα με τον εαυτό, και εμείς κάναμε το λάθος να το θεωρήσουμε δημιουργικότητα και γνώση, ακόμη και πατογνωσία.

Επομένως, η λήψη θέσης αποτελεί κομβική πρακτική για τη θεμελίωση της γνώσης που οργανώνεται με επίκεντρο την εικονοποιία της όρασης, όπως συμβαίνει με πολύ μεγάλο μέρος του δυτικού επιστημονικού και φιλοσοφικού λόγου. Η λήψη θέσης συνεπάγεται ευθύνη για τις πρακτικές που μας δίνουν δημιουργικές δυνατότητες. Συνεπάγεται ότι η πολιτική και η ηθική φιλοσοφία θεμελιώνουν τους αγώνες για τις αντιπαραθέσεις όσον αφορά το τι μπορεί να λογίζεται ως ορθολογική γνώση. Δηλαδή, είτε ομολογείται είτε όχι, η πολιτική και η ηθική φιλοσοφία θεμελιώνουν αγώνες για τα προτάγματα γνώσης στις θετικές, τις φυσικές, τις κοινωνικές και τις ανθρωπιστικές επιστήμες. Ειδάλλως η ορθολογικότητα είναι απλώς κάτι ανέφικτο, οπτική ψευδαισθηση που δεν προβάλλεται από πουθενά συνολικά. Οι ιστορίες της επιστήμης μπορούν να ειπωθούν με δύναμη ως ιστορίες των τεχνολογιών. Οι τεχνολογίες είναι τρόποι ζωής, κοινωνικές ευταξίες, πρακτικές οπτικοποιήσης. Οι τεχνολογίες είναι πρακτικές που απαιτούν δεξιοτήτα. Πώς να δεις; Από πού να δεις; Ποια τα όρια στην όραση; Να δεις για τι; Να δεις, μαζί με ποιον; Ποιος φτάνει να έχει περισσότερες από μία οπτικές γωνίες; Σε ποιον φορούν παρωπίδες; Ποιος φορά παρωπίδες; Ποιος ερμηνεύει το οπτικό πεδίο; Ποιες άλλες αισθητηριακές δυνάμεις εκτός από την όραση θα θέλαμε να καλλιεργήσουμε; Ο ηθικός και ο πολιτικός λόγος θα πρέπει

να αποτελούν το παράδειγμα του ορθολογικού λόγου στην εικονοποιία και τις τεχνολογίες της όρασης. Ο ισχυρισμός, ή η παρατήρηση, της Σάντρα Χάρντινγκ ότι τα κοινωνικά επαναστατικά κινήματα συνέβαλαν καθοριστικά σε βελτιώσεις της επιστήμης θα μπορούσε να κατανοηθεί ως ισχυρισμός για τις γνωστικές συνέπειες που έχουν οι νέες τεχνολογίες λήψης θέσης. Μακάρι όμως η Χάρντινγκ να είχε αφιερώσει περισσότερο χρόνο ενθυμούμενη ότι οι κοινωνικές και οι επιστημονικές επαναστάσεις δεν υπήρξαν σε όλες τις περιπτώσεις απελευθερωτικές, έστω κι αν υπήρξαν πάντοτε οραματικές. Θα μπορούσαμε ίσως να συλλάβουμε την επισήμανση αυτή και με μια άλλη φράση: το ζήτημα της επιστήμης στο στρατό. Οι αγώνες για το ποιες αφηγήσεις για τον κόσμο θα θεωρηθούν ορθολογικές αφορούν το *πώς* να βλέπουμε. Οι όροι της όρασης: το ζήτημα της επιστήμης στην αποικιοκρατία· το ζήτημα της επιστήμης στον εξοντωτισμό (Sofoulis 1988)· το ζήτημα της επιστήμης στο φεμινισμό.

Το φλέγον ζήτημα στις πολιτικές επιθέσεις ενάντια σε κάθε είδους εμπειρισμούς, αναγωγισμούς ή άλλες εκδοχές επιστημονικής αυθεντίας δεν θα πρέπει να είναι ο σχετικισμός, αλλά η τοποθεσία, Ένα διχοτομικό διάγραμμα για τη διατύπωση του συγκεκριμένου σημείου θα μπορούσε να έχει ως εξής:

οικουμενική ορθολογικότητα	εθνοφιλοσοφίες
κοινή γλώσσα	ετερογλωσσία
Νέο Όργανο	αποδόμηση
θεωρία ενοποιημένου πεδίου	λήψη αντιτασσόμενης θέσης
παγκόσμιο σύστημα	τοπικές γνώσεις
κύρια θεωρία	δικτυωμένες παρουσιάσεις

Ένα διχοτομικό διάγραμμα όμως αναπαριστά με κρίσιμες παραποιήσεις τις θέσεις της ενσώματης αντικειμενικότητας που προσπαθώ να σκιαγραφήσω. Η κύρια διαστρέβλωση είναι η ψευδαίσθηση της συμμετρίας στο διχοτομικό σχήμα του, που παρουσιάζει κάθε θέση αφενός ως απλά εναλλακτική και αφετέρου ως αποκλειόμενη από την άλλη. Η πολυδύναμη πολιτική και οι επιστημολογίες της ενσώματης και κατά συνέπεια υπόλογης αντικειμενικότητας αναπαριστώνται καλύτερα με έναν χάρτη των εντάσεων και των αντηχήσεων ανάμεσα στα σταθερά άκρα μιας φορτισμένης διχοτομίας. Για παράδειγμα, οι τοπικές γνώσεις χρειάζεται επίσης να βρίσκονται σε ένταση με τις παραγωγικές δομήσεις που εξαναγκάζουν σε άνισες μεταφράσεις και ανταλλαγές –υλικές, αλλά και σημειωτικές– μέσα στα δίκτυα γνώσης και εξουσίας. Τα δίκτυα *μπορούν* να χαρακτηρίζονται από συστηματικότητα και επιπλέον από κεντρικά δομημένα παγκόσμια συστήματα με νήματα που βυθίζονται βαθιά και αγκιστρώνονται σφιχτά στο χρόνο, το χώρο και τη συνείδηση, τις διαστάσεις της παγκόσμιας ιστορίας. Η φεμινιστική λογοδοσία απαιτεί γνώση συντονισμένη με τις αντηχήσεις και όχι με

τη διχασμό. Το φύλο είναι ένα πεδίο δομημένης διαφοράς η οποία δομεί, όπου οι τονικότητες της άκρας τοπικοποίησης, του μύχια προσωπικού και εξατομικευμένου σώματος, δονούνται στο ίδιο πεδίο με παγκόσμιες εκπομπές υψηλών συχνοτήτων. Η φεμινιστική σωματοποίηση, επομένως, δεν έχει να κάνει με μια στέρεη τοποθεσία σε κάποιο πραγματοποιημένο σώμα, θηλυκό ή οποιοδήποτε άλλο, αλλά με κόμβους σε πεδία, καμπές σε προσανατολισμούς και ευθύνη για τη διαφορά σε υλικά και σημειωτικά νοηματικά πεδία. Η σωματοποίηση είναι σημαίνουσα προσθετική τεχνολογία: η αντικειμενικότητα δεν μπορεί να σχετίζεται με τη στέρεη όραση όταν αποκαλύπτεται ότι η παγκόσμια ιστορία έχει εντέλει να κάνει ακριβώς με το τι λογίζεται ως αντικείμενο.

Ποια θέση θα μπορούσε να πάρει κανείς για να δει σε τούτη την κατάσταση εντάσεων, αντηχήσεων, μετασχηματισμών, αντιστάσεων και συνενοχών; Στο σημείο αυτό η όραση των πρωτευόντων θηλαστικών δεν αποτελεί αυτομάτως ιδιαίτερα ισχυρή μεταφορά ή τεχνολογία για τη φεμινιστική πολιτική και επιστημολογική αποσαφήνιση, εφόσον φαίνεται να παρουσιάζει στη συνείδηση ήδη επεξεργασμένα και αντικειμενοποιημένα πεδία: τα πράγματα μοιάζουν ήδη στέρεα και απόμακρα. Η οπτική μεταφορά όμως επιτρέπει να προχωρήσουμε πέρα από παγιωμένα φαινόμενα, που δεν αποτελούν παρά τα τελικά προϊόντα της. Η μεταφορά μάς καλεί να διερευνήσουμε τους ποικίλους μηχανισμούς οπτικής παραγωγής, κι ανάμεσά τους τις προσθετικές τεχνολογίες που βρίσκονται σε διεπαφή με τα βιολογικά μας μάτια και με τους εγκεφάλους μας. Κι εδώ ανακαλύπτουμε έναν άκρως εξειδικευμένο μηχανικό εξοπλισμό που επεξεργάζεται περιοχές του ηλεκτρομαγνητικού φάσματος μετατρέποντάς τις σε δικές μας απεικονίσεις του κόσμου. Στις περιπλοκότητες ακριβώς των τεχνολογιών οπτικοποίησης που μας περικλείουν θα βρούμε μεταφορικά σχήματα και μέσα για να κατανοήσουμε και να παρέμβουμε στις μορφές αντικειμενοποίησης στον κόσμο, δηλαδή στις μορφές πραγματικότητας για τις οποίες οφείλουμε να λογοδοτούμε. Στις μεταφορές αυτές βρίσκουμε μέσα για να εκτιμήσουμε ταυτόχρονα τόσο τη χειροπιαστή, «πραγματική» όψη όσο και εκείνη της σημειωτικής και παραγωγικής διαδικασίας την οποία έχει ό,τι ονομάζουμε επιστημονική γνώση.

Εδώ υποστηρίζω την πολιτική και τις επιστημολογίες της τοποθεσίας, της θέσης και της τοποθέτησης, όπου προϋπόθεση για να ακουστούν όσα διατυπώνεις ως ορθολογικοί γνωστικοί ισχυρισμοί δεν είναι η καθολικότητα αλλά η μερικότητα. Οι ισχυρισμοί αυτοί μιλούν για ζωές ανθρώπων: τη θέα από ένα σώμα, πάντοτε ένα σύνθετο, αντιφατικό, δομημένο σώμα που δομεί, σε αντιδιαστολή με τη θέα από τα πάνω, από το πουθενά, από την απλοϊκότητα. Το μόνο που απαγορεύεται είναι το κόλλο του παντελόπτη. Ορίστε λοιπόν ένας γνώμονας για να κριθεί το ζήτημα της επιστήμης στη στρατοκρατία, την ονειρική επιστήμη/τεχνολογία της τέλει γλώσσας, της τέλει επικοινωνίας, της έσχατης ευταξίας.

Ο φεμινισμός προτιμά ένα άλλο είδος επιστήμης: τις επιστήμες και τις πολι-

τικές της ερμηνείας, της μετάφρασης, του τραυλισματος και του εν μέρει κατανοημένου. Ο φεμινισμός έχει να κάνει με τις επιστήμες του πολλαπλού υποκειμένου με διπλή (τουλάχιστον) όραση. Σχετίζεται με μια κριτική όραση η οποία συνεπάγεται από μια κρίσιμη θέση στον ανομοιογενή έμφυλο κοινωνικό χώρο.¹² Η μετάφραση είναι πάντοτε ερμηνευτική, κριτική και μερική. Εδώ υπάρχει έδαφος για συνομιλία, ορθολογικότητα και αντικειμενικότητα: στην ευαίσθητη στις σχέσεις εξουσίας, κι όχι πλουραλιστική, «συνομιλία». Δεν είναι καν τα μυθικά σκίτσα της φυσικής και των μαθηματικών –η αντιεπιστημονική ιδεολογία τα παρουσιάζει εσφαλμένα και χονδροειδώς ως ακριβείς, υπεραπλουστευμένες γνώσεις– εκείνα που κατέληξαν να εκπροσωπούν τον εχθρικό άλλο στα φεμινιστικά

12. Σύμφωνα με τη Χάρντινγκ (Harding 1986: 18) το κοινωνικό φύλο διαθέτει τρεις διαστάσεις, καθεμία ιστορικά προαδιορισμένη: το συμβολισμό του φύλου, τον κοινωνικό κατά φύλα καταμερισμό εργασίας και τις διαδικασίες συγκρότησης της ατομικής έμφυλης ταυτότητας. Θα διεύρυνα το επιχειρημά της επισημαίνοντας ότι δεν υπάρχει λόγος να θεωρείται αναμενόμενο ότι οι τρεις διαστάσεις μεταβάλλονται από κοινού στο χρόνο ή αλληλεξαρτώνται, όχι άμεσα τουλάχιστον. Δηλαδή, οι πολύ απότομες διαβαθμίσεις ανάμεσα σε αντιθετικούς όρους στο συμβολισμό του φύλου μπορεί κάλλιστα να μην συσχετίζονται με κάθετους κοινωνικούς κατά φύλα καταμερισμούς εργασίας ή κοινωνικής εξουσίας, αλλά να συνδέονται στενά με την κάθετη φυλετική διαστρωμάτωση ή με κάτι άλλο. Παρομοίως, οι διαδικασίες έμφυλου σχηματισμού του υποκειμένου ενδέχεται να μην φωτίζονται άμεσα από τη γνώση του κατά φύλα καταμερισμού της εργασίας ή του συμβολισμού του φύλου στη συγκεκριμένη ιστορική κατάσταση που εξετάζεται. Από την άλλη πλευρά, θα πρέπει να θεωρούνται αναμενόμενες οι διαμεσολαβημένες σχέσεις ανάμεσα στις διαστάσεις αυτές. Οι διαμεσολαβήσεις ενδέχεται να κινούνται με όχημα αρκετά διαφορετικούς κοινωνικούς οργανωτικούς άξονες τόσο των συμβόλων, όσο και των πρακτικών και των ταυτοτήτων, όπως είναι η φυλή. Και αντιστρόφως. Θα υποδείκνυα επίσης ότι ίσως είναι χρήσιμο να καταταμηθεί η επιστήμη, όπως και το φύλο ή η φυλή, σε αυτά τα πολυμερή σχήματα συμβολισμού, κοινωνικής πρακτικής και θέσης υποκειμένου. Όταν σχεδιαστούν οι παράλληλες, υποδεικνύονται περισσότερες από τρεις διαστάσεις. Οι διαφορετικές διαστάσεις του φύλου, της φυλής και της επιστήμης, για παράδειγμα, ίσως διαμεσολαβούν σχέσεις ανάμεσα σε διαστάσεις ενός παράλληλου διαγράμματος. Δηλαδή, οι φυλετικοί καταμερισμοί εργασίας ίσως διαμεσολαβούν μοτίβα διασύνδεσης ανάμεσα σε συμβολικές συνδέσεις και στο σχηματισμό των ατομικών θέσεων υποκειμένου στην επιστήμη ή στο διάγραμμα του φύλου. Εναλλακτικά, σχηματισμοί έμφυλης ή φυλετικής υποκειμενικότητας ίσως διαμεσολαβούν τις σχέσεις ανάμεσα στον επιστημονικό κοινωνικό καταμερισμό εργασίας και τα επιστημονικά συμβολικά μοτίβα.

Το επόμενο διάγραμμα ξεκινά μια ανάλυση με βάση παράλληλες τομές. Στο διάγραμμα (και στην πραγματικότητα) τόσο το κοινωνικό φύλο όσο και η επιστήμη είναι ασύμμετρα από αναλυτική άποψη –δηλαδή, κάθε όρος περιέχει και συσκοτίζει έναν δομικό ιερχικά διατεταγμένο διπολισμό, βιολογικό/κοινωνικό φύλο και φύση/επιστήμη. Κάθε διπολισμός οργανώνει τον σιωπηλό όρο με μια λογική ιδιοποίησης, όπως στην πρώτη ύλη ως προς το προϊόν, στη φύση ως προς τον πολιτισμό, στο δυνάμει ως προς το πραγματωμένο. Και οι δύο πόλοι του διπολισμού κατασκευάζονται και δομούνται διαλεκτικά μεταξύ τους. Ανασκάπτοντας στο εσωτερικό κάθε εκφρασμένου ή ρητού όρου μπορούν να αναφανούν πρόσθετοι ασύμμετροι διαχωρισμοί, όπως στην περίπτωση του φύλου, το αντρικό προς το θηλυκό, και στην περίπτωση της επιστήμης, οι σκληρές προς τις μαλακές επιστήμες. Εδώ υπενθυμίζουμε πώς δουλεύει ένα συγκεκριμένο ανα-

παραδειγματικά μοντέλα για την επιστημονική γνώση, αλλά τα όνειρα για το απολύτως γνωστό σε υψηλής τεχνολογίας, αιωνίως στρατιωτικοποιημένες επιστημονικές παραγωγές και τοποθετήσεις, το κόλπο του παντεπόπτη σε μια ορθολογική γνώση με παράδειγμά της τον Πόλεμο των Αστρων. Η τοποθεσία λοιπόν έχει να κάνει με την τρωτότητα· η τοποθεσία αντιστέκεται στην πολιτική του κλειστού, του τελεσιδικού· ή αλλιώς, για να δανειστούμε μια φράση του Αλτουσέρ, η φεμινιστική αντικειμενικότητα αντιστέκεται στην «απλούστευση σε τελευταία ανάλυση». Κι αυτό διότι η φεμινιστική σωματοποίηση αντιστέκεται στην παγίωση και τρέφει ακόρεστη περιέργεια για τα δίκτυα διαφορικής θέσης. Δεν υπάρχει μία και μοναδική φεμινιστική σκοπιά, επειδή οι χάρτες μας απαιτούν πάρα πολλές διαστάσεις προκειμένου να αποτελέσει τούτη η μεταφορά υπόβαθρο των οπτικών μας. Ωστόσο, ο στόχος των θεωρητικών της φεμινιστικής οπτικής γωνίας να διατυπώσουν μια επιστημολογία και πολιτική της συμμετέχουσας, υπόλογης θέσης παραμένει ιδιαίτερα ισχυρός. Στόχος είναι να διατυπωθούν καλύτερες παρουσιάσεις του κόσμου, δηλαδή «επιστήμη».

Η ορθολογική γνώση πάνω απ' όλα δεν υποκρίνεται την αποστασιοποίηση: ότι προέρχεται από παντού, κι επομένως από πουθενά, ότι έχει απελευθερωθεί από την ερμηνεία, από το να αναπαριστάνεται, ότι είναι ολότελα αυτάρκης ή μπορεί να οριστικοποιηθεί πλήρως. Η ορθολογική γνώση είναι μια συνεχής διαδικασία κριτικής ερμηνείας ανάμεσα σε «πεδία» ερμηνευτών και αποκωδικοποιητών. Η ορθολογική γνώση είναι συνομιλία ευαίσθητη στις σχέσεις εξουσίας (King 1987α):

γνώση : κοινότητα :: γνώση : εξουσία

ερμηνευτική : σημειολογία :: κριτική ερμηνεία : κώδικες.

λυτικό εργαλείο, θέλοντας και μη, σκόπιμα ή όχι. Το διάγραμμα αντικατοπτρίζει κοινές ιδεολογικές όψεις του λόγου για την επιστήμη και το φύλο, και ίσως βοηθήσει ως αναλυτικό εργαλείο για να αποκωδικοποιηθούν μυθοποιημένες ενότητες όπως η Επιστήμη ή η Γυναίκα.

Φύλο

συμβολικό σύστημα

κοινωνικός καταμερισμός εργασίας
(κατά φύλα, φυλή κλπ.)

ατομική ταυτότητα/θέση υποκειμένου
(υποκείμενο που επιθυμεί/επιθυμητό
υποκείμενο· αυτόνομο/σχεσιακό)

υλικός πολιτισμός
(παραφεργαλία του φύλου και
καθημερινές τεχνολογίες του: οι στενές
τροχιές όπου κυλά η έμφυλη διαφορά)

διαλεκτική κατασκευής και ανακάλυψης

Επιστήμη

συμβολικό σύστημα

κοινωνικός καταμερισμός εργασίας
(κατά τεχνική ειδίκευση, βιομηχανική ή μεταβιομηχανική
λογική)

ατομική ταυτότητα/θέση υποκειμένου
(γνώστης/γνωστό·
επιστήμονας/άλλο)

υλικός πολιτισμός
(εργαστήρια: οι στενές τροχιές όπου κυλούν τα
πραγματολογικά δεδομένα)

διαλεκτική κατασκευής και ανακάλυψης

Η αποκωδικοποίηση και η αλλαγή κωδικοποίησης συν τη μετάφραση και την κριτική: όλα χρειάζονται. Έτσι η επιστήμη γίνεται το παραδειγματικό μοντέλο όχι του κλειστού αλλά του διαφιλονικούμενου. Η επιστήμη δεν γίνεται ο μύθος για κάτι που ξεφεύγει από την ανθρώπινη εμπρόθετη δράση και υπευθυνότητα σε μια επικράτεια υπεράνω συρράξεων, αλλά αντίθετα ο μύθος της λογοδοσίας και της υπευθυνότητας για μεταφράσεις και μορφές αλληλεγγύης που συνδέουν τις κακόφωνες οράσεις και τις οραματικές φωνές οι οποίες χαρακτηρίζουν τις γνώσεις των υποταγμένων. Η διάσπαση των αισθήσεων, η σύγχυση φωνής και ματιάς, αντί για τις ξεκάθαρες και διακριτές ιδέες, γίνονται μεταφορές για το θεμέλιο του ορθολογικού. Δεν αναζητούμε τις γνώσεις που τις κυβερνούν ο φαλλοκεντρισμός (η νοσταλγία για την παρουσία του ενός και μοναδικού αληθινού Λόγου) και η αποσωματοποιημένη όραση, αλλά εκείνες που τις κυβερνούν η μερική ματιά και η οριοθετημένη φωνή. Δεν αναζητούμε τη μερικότητα ως αυτοσκοπό αλλά για χάρη των συνδέσεων και των απροσδόκητων ανοιγμάτων τα οποία επιτρέπουν οι τοποθετημένες γνώσεις. Ο μοναδικός τρόπος να ανακαλύψουμε μια όραση με μεγαλύτερο εύρος είναι να βρισκόμαστε κάπου συγκεκριμένα. Το ζήτημα της επιστήμης στο φεμινισμό αφορά την αντικειμενικότητα ως ορθολογικότητα από συγκεκριμένη θέση υποκειμένου. Οι εικόνες της δεν είναι προϊόντα της απόδρασης και της υπέρβασης ορίων, δηλαδή η άποψη από τα πάνω, αλλά η συνένωση επιμέρους απόψεων και διστακτικών φωνών σε μια συλλογική θέση υποκειμένου η οποία υπόσχεται μια όραση των μέσων που επιτρέπουν τη συνεχιζόμενη πεπερασμένη σωματοποίηση, τη ζωή μέσα σε όρια και αντιφάσεις, δηλαδή τις απόψεις από κάπου.

Αντικείμενα ως δρώντες: ο μηχανισμός παραγωγής σωματών

Σε όλες αυτές τις σκέψεις για την «αντικειμενικότητα» αρνήθηκα να επιλύσω τις αμφισημίες που ενέχει το να αναφέρεσαι στην επιστήμη χωρίς να διαφοροποιείς το εξαιρετικά μεγάλο εύρος των συμφραζομένων της. Μέσω της επίμονης αμφισημίας έφερα στο προσκήνιο ένα πεδίο κοινών χαρακτηριστικών που δεσμεύουν τις θετικές επιστήμες, τις επιστήμες του ανόργανου και του έμβιου φυσικού κόσμου, τις κοινωνικές, τις πολιτικές, τις βιολογικές και τις ανθρωπιστικές επιστήμες: και ολόκληρο αυτό το ετερογενές πεδίο θεσμοποιημένης παραγωγής γνώσης σε ακαδημαϊκό πλαίσιο (αλλά και σε βιομηχανικό, όπως για παράδειγμα στις εκδόσεις, στο εμπόριο όπλων και στις φαρμακοβιομηχανίες) το νοηματοδότησα με μια έννοια της επιστήμης που επιμένει στη δυναμικότητά του όσον αφορά τους ιδεολογικούς αγώνες. Ωστόσο, θα ήθελα να υποδείξω κάποια λύση σε μία αμφισημία, εν μέρει προκειμένου να δώσω χώρο τόσο στις ιδιαιτερότητες όσο και στα άκρως πορώδη σύνορα των νοημάτων στο λόγο περί επιστήμης.

Ένα από τα κοινά χαρακτηριστικά σε ολόκληρο το νοηματικό πεδίο που συγκροτεί την επιστήμη αφορά την υπόσταση οποιουδήποτε αντικειμένου γνώσης και των σχετικών ισχυρισμών σχετικά με το πόσο πιστές σε έναν «πραγματικό κόσμο» είναι οι παρουσιάσεις μας, ανεξάρτητα από το πόσο διαμεσολαβημένοι, σύνθετοι και αντιφατικοί ενδέχεται να είναι για εμάς αυτοί οι κόσμοι. Οι φεμινίστριες, καθώς και άλλοι με έντονη δραστηριότητα στην κριτική των επιστημών και των ισχυρισμών ή των συναφών ιδεολογιών τους, απέφυγαν να ασχοληθούν με τα δόγματα επιστημονικής αντικειμενικότητας, εν μέρει εξαιτίας της υποψίας ότι ένα «αντικείμενο» γνώσης είναι ένα πράγμα παθητικό και αδρανές. Παρουσιάσεις τέτοιων αντικειμένων μερικές φορές φαίνεται να αποτελούν ιδιοποιήσεις ενός στέρεου και καθορισμένου κόσμου που έχει αναχθεί σε πρώτη ύλη για τα εργαλειακά προγράμματα των καταστροφικών δυτικών κοινωνιών, ή μπορεί να θεωρηθούν προσωπείο συμφερόντων, συνήθως κυρίαρχων.

Για παράδειγμα, το «βιολογικό φύλο» ως αντικείμενο βιολογικής γνώσης εμφανίζεται τακτικά με το μανδύα του βιολογικού ντετερμινισμού, απειλώντας τον εύθραυστο χώρο που διαμορφώνεται για την κατασκευασιοκρατία και την κριτική θεωρία, μαζί με τις συνακόλουθες δυνατότητές τους για ενεργή και μετασχηματιστική παρέμβαση, χώρο που ήρθε στο φως από φεμινιστικές έννοιες οι οποίες θεωρούν το κοινωνικό φύλο ως κοινωνικά, ιστορικά και σημειωτικά διαφορική θέση. Κι όμως, θα είναι ανεπανόρθωτη απώλεια, όπως φαίνεται, αν χαθούν έγκυρες βιολογικές περιγραφές του βιολογικού φύλου, που εγκαθιδρύουν παραγωγικές εντάσεις με το διπολικό του ζευγάρι, το κοινωνικό φύλο· δεν φαίνεται να χάνεται μόνον η αναλυτική δύναμη μιας συγκεκριμένης δυτικής παράδοσης αλλά και το ίδιο το σώμα ως κάτι που υπερβαίνει τη λευκή σελίδα για κοινωνικές εγγραφές, στις οποίες συμπεριλαμβάνονται οι εγγραφές του βιολογικού λόγου. Το ίδιο πρόβλημα απώλειας συνοδεύει μια ριζοσπαστική «αναγωγή» των αντικειμένων της φυσικής ή οποιασδήποτε άλλης επιστήμης στα εφήμερα της παραγωγής και της κοινωνικής κατασκευής του λόγου.¹³

Η δυσκολία και η απώλεια όμως δεν είναι κάτι αναγκαστικό. Απορρέουν εν μέρει από την αναλυτική παράδοση, η οποία οφείλει πολλά στον Αριστοτέλη και στην ιστορία μετασχηματισμού της «Λευκής Καπιταλιστικής Πατριαρχίας» (πώς να το ονομάσουμε αυτό το σκανδαλώδες Πράγμα;) που μετατρέπει τα πάντα σε πρώτη ύλη προς ιδιοποίηση, στην οποία ένα αντικείμενο γνώσης καθαυτό δεν είναι εντέλει παρά μόνον ύλη για τη γονιμοποιό δύναμη, την πράξη, του γνώστη. Εδώ, το αντικείμενο εγγυάται και συνάμα αναζωογονεί την εξουσία του

13. Η Έβελιν Κέλερ (Keller 1987) επιμένει στις σημαντικές δυνατότητες που διανοίγονται αν συγκλίνουν οι διακρίσεις ανάμεσα αφενός στο βιολογικό και το κοινωνικό φύλο και αφετέρου στη φύση και την επιστήμη. Επίσης επιμένει στην ανάγκη να διατηρηθεί κάποια μη λογοθετική θεμελίωση στο «βιολογικό φύλο» και στη «φύση», ίσως σε ό, τι ονομάζω «σώμα» και «κόσμο».

γνώστη, όμως από το ίδιο θα πρέπει να αφαιρεθεί κάθε υπόσταση δρώντα στις παραγωγές γνώσης. Αυτό –ο κόσμος– πρέπει κοντολογίς να αντικειμενοποιηθεί ως πράγμα, κι όχι ως δρων· θα πρέπει να αποτελέσει ύλη για την αυτοδημιουργία του μοναδικού κοινωνικού όντος στις παραγωγές γνώσης, του ανθρώπου γνώστη. Η Ζωή Σοφούλη (Sofoulis 1988) εντόπισε τη δομή αυτού του τρόπου γνώσης στην τεχνοεπιστήμη ως «μετατροπή σε πρώτη ύλη» – ως δεύτερο τοκετό του Ανθρώπου με την ομοιογενοποίηση του σώματος ολόκληρου του κόσμου σε πρώτη ύλη για τα ιδιότροπα σχέδιά του. Η φύση είναι μόνο το ανεξεργαστο υλικό για τον πολιτισμό, ιδιοποιημένη, προστατευμένη, υποδουλωμένη, υμνημένη ή με άλλους τρόπους αναγκασμένη να γίνει εύπλαστη προκειμένου να τη διαθέσει ο πολιτισμός στη λογική της καπιταλιστικής αποικιοκρατίας. Παρομοίως, το βιολογικό φύλο θεωρείται απλώς η ύλη όπου δρα το κοινωνικό φύλο· η λογική του παραγωγισμού μοιάζει αναπόδραστη σε δυτικές διπολικές παραδόσεις. Τούτη η αναλυτική και ιστορική αφηγηματική λογική ερμηνεύει τη νευρική κότητά μου σχετικά με τη διάκριση ανάμεσα στο βιολογικό και το κοινωνικό φύλο στην πρόσφατη ιστορία της φεμινιστικής θεωρίας. Το βιολογικό φύλο «μετατρέπεται σε πρώτη ύλη» προκειμένου να ανα-παρασταθεί ως κοινωνικό φύλο, ως κάτι που «εμείς» μπορούμε να το ελέγξουμε. Φάνηκε σχεδόν αδύνατον να αποφευχθεί η παγίδα μιας ιδιοποιητικής λογικής της κυριαρχίας που βρίσκεται συσσωματωμένη στο διπολισμό φύση/πολιτισμός και στη γενεσιουργό γενεαλογία του, στην οποία συμπεριλαμβάνεται η διάκριση βιολογικό/κοινωνικό φύλο.

Φαίνεται καθαρά ότι οι φεμινιστικές παρουσιάσεις της αντικειμενικότητας και της σωματοποίησης –δηλαδή ενός κόσμου–, παρουσιάσεις σαν αυτές που σκιαγραφήθηκαν σε τούτο το κεφάλαιο, απαιτούν ένα απαιτητά απλό στρατήγημα στο πλαίσιο των κληροδοτημένων δυτικών αναλυτικών παραδόσεων, που ξεκίνησε με τη διαλεκτική, όμως δεν επαρκεί για τις απαιτούμενες αναθεωρήσεις. Οι τοποθετημένες γνώσεις απαιτούν να απεικονιστεί το αντικείμενο γνώσης ως συμμετέχον και δρων, κι όχι ως οθόνη ή έδαφος ή πρώτη ύλη· απαιτούν να μην οριστικοποιηθεί ποτέ ως δούλος στον κύριο που στεγανοποιεί τη διαλεκτική μέσα στη μοναδική εμπρόθετη δράση του και στην υπογραφή της «αντικειμενικής» γνώσης. Το ζήτημα αναδεικνύεται με παραδειγματική σαφήνεια στις κριτικές προσεγγίσεις των κοινωνικών και των ανθρωπιστικών επιστημών, όπου η εμπρόθετη δράση των ανθρώπων που αποτελούν αντικείμενο μελέτης μετασηματίζει ολόκληρο το σχέδιο παραγωγής κοινωνικής θεωρίας. Πράγματι, η συνδιαλλαγή με την εμπρόθετη δράση των «αντικειμένων» μελέτης σε τούτες τις επιστήμες διανοίγει τον μοναδικό δρόμο μέσα από τον οποίο αποφεύγονται τα χονδροειδή σφάλματα και η ψευδογνώση πολλών ειδών. Το ίδιο όμως πρέπει να ισχύει για τα άλλα γνωστικά προγράμματα που καλούνται επιστήμες. Άμεση συνέπεια της επιμονής ότι η ηθική φιλοσοφία και η πολιτική συγκαλυμμένα ή απροκάλυπτα παρέχουν τις βάσεις της αντικειμενικότητας στο ετερογενές όλον των επιστημών, κι

όχι μόνο στις κοινωνικές επιστήμες, είναι να γίνει δεκτή η υπόσταση του δρώντος/συμμετέχοντος στα «αντικείμενα» του κόσμου. Οι συμμετέχοντες παίρνουν πολλές και θαυμαστές μορφές. Επομένως, οι περιγραφές ενός «πραγματικού» κόσμου δεν εξαρτώνται από μια λογική «ανακάλυψης» αλλά από μια εξουσιαστικά φορτισμένη κοινωνική σχέση «συνομιλίας». Ο κόσμος ούτε μιλά από μόνος του, ούτε εξαφανίζεται για χάρη ενός κυρίαρχου αποκωδικοποιητή. Οι κώδικες του κόσμου δεν μένουν ακίνητοι, προσμένοντας μόνο να διαβαστούν. Ο κόσμος δεν είναι ανεπεξέργαστο υλικό προς εξανθρωπισμό· το σημείο αυτό αποσαφηνίστηκε αρκετά με τις κατά μέτωπο επιθέσεις στον ανθρωπισμό, ένα άλλο παρακλάδι του λόγου περί «θανάτου του υποκειμένου». Στα γνωστικά προγράμματα συναντιόμαστε με έναν κόσμο που είναι ενεργητική οντότητα κατά μία κρίσιμη έννοια, την οποία υπαινίσσεται αδρά η αδέξια κατηγορία του κοινωνικού ή της εμπρόθετης δράσης. Στο βαθμό που μια επιστημονική παρουσίαση είναι ικανή να εμπλέξει τούτη τη διάσταση του κόσμου ως γνωστικού αντικειμένου, είναι δυνατόν να φανταστούμε μια πιστή στον κόσμο γνώση που θα προβάλλει αξιώσεις απέναντί μας. Όμως κανένα επιμέρους δόγμα για την αναπαράσταση, την αποκωδικοποίηση ή την ανακάλυψη δεν εγγυάται κάτι. Δεν προτείνω εδώ μια προσέγγιση που να αποτελεί εκδοχή του «ρεαλισμού», ο οποίος αποδείχτηκε αρκετά φτωχός τρόπος ενασχόλησης με την ενεργή δράση του κόσμου.

Το απλό, κι απλοϊκό ενδεχομένως, στρατήγημά μου καταφανώς δεν είναι καινούριο στη δυτική φιλοσοφία, αλλά έχει μια ιδιαίτερη φεμινιστική αιχμή σε σχέση με το ζήτημα της επιστήμης στο φεμινισμό και με τα σχετικά ζητήματα του κοινωνικού φύλου ως τοποθετημένης διαφοράς και της θηλυκής σωματοποίησης. Οι οικοφεμινίστριες ίσως επέμειναν περισσότερο σε μια ορισμένη εκδοχή του κόσμου ως ενεργού υποκειμένου, κι όχι ως πρώτης ύλης προς χαρτογράφηση και ιδιοποίηση στα αστικά, μαρξιστικά ή ανδροκεντρικά σχέδια. Αναγνωρίζοντας τον κόσμο ως δρων υποκείμενο στη γνώση διαμορφώνεται ένας χώρος που επιτρέπει μερικές ανησυχητικές δυνατότητες, κι ανάμεσά τους μια αντίληψη της ανεξάρτητης αίσθησης του αστείου που έχει ο κόσμος. Μια τέτοια αίσθηση του αστείου κλονίζει την άνεση των ανθρωπιστών και όσων μένουν πιστοί στη θεώρηση του κόσμου ως πρώτης ύλης. Οι φεμινιστικές οπτικοποιήσεις του κόσμου ως τετραπέρατου δρώντος έχουν στη διάθεσή τους πλούσιες και υποβλητικές μορφές. Δεν χρειάζεται να διολισθήσουμε σε εκκλήσεις στην αρχέγονη μητέρα που αντιστέκεται στη μετατροπή της σε πρώτη ύλη. Το πολυμήχανο Κογιότ, που ενσαρκώνεται στις αφηγήσεις των Ινδιάνων της Νοτιοδυτικής Αμερικής, υποδεικνύει σε ποια κατάσταση βρισκόμαστε όταν παραιτούμαστε από την κυριαρχία αλλά συνεχίζουμε να αναζητούμε την πιστότητα, χωρίς να ξεχάσουμε ούτε στιγμή ότι θα εξαπατηθούμε. Νομίζω πως οι μύθοι αυτοί είναι χρήσιμοι για επιστήμονες που θα μπορούσαν να γίνουν σύμμαχοί μας. Η φεμινιστική αντικειμενικότητα αφήνει χώρο για εκπλήξεις και ειρωνείες στην καρδιά

κάθε γνωστικής παραγωγής· δεν μας ανατέθηκε η ευθύνη του κόσμου. Απλώς ζούμε εδώ και προσπαθούμε να πυροδοτήσουμε μη αθώες συζητήσεις χρησιμοποιώντας τα προσθετικά μας όργανα, κι ανάμεσά τους τις τεχνολογίες οπτικοποίησης που έχουμε. Δεν είναι να απορεί κανείς που η επιστημονική φαντασία υπήρξε πλουσιότετη πρακτική γραφής στην πρόσφατη φεμινιστική θεωρία. Θέλω να βλέπω τη φεμινιστική θεωρία σαν επανεπινοημένο πολυμήχανο λόγο που οφείλει πολλά στις πηγές που της έδωσαν τη δυνατότητα να υπάρχει σε αρκετά είδη ετερογενών παρουσιάσεων του κόσμου.

Μια άλλη πλούσια φεμινιστική πρακτική στην επιστήμη των δύο τελευταίων δεκαετιών εικονογραφεί ιδιαίτερα εύστοχα την «ενεργοποίηση» των προηγουμένως παθητικών κατηγοριών γνωστικών αντικειμένων. Η ενεργοποίηση προβληματοποιεί διαρκώς διπολικές διακρίσεις όπως το βιολογικό και το κοινωνικό φύλο, χωρίς ωστόσο να εξουδετερώνει τη στρατηγική χρησιμότητά τους. Αναφέρομαι στις ανασυστάσεις της πρωτευοντολογίας για το τι μπορεί να λογίζεται σε επιστημονικές περιγραφές ως βιολογικό φύλο, και μάλιστα ως θηλυκό βιολογικό φύλο, όπως τις πραγματοποιήσαν στις πρακτικές τους κατά κύριο λόγο, αλλά όχι αποκλειστικά, γυναίκες πρωτευοντολόγοι, εξελικτικοί βιολόγοι και οικολόγοι της συμπεριφοράς (Haraway 1989β). Το *σώμα*, το αντικείμενο του βιολογικού λόγου, μετατρέπεται το ίδιο σε άκρως ελκυστικό ον. Οι ισχυρισμοί του βιολογικού ντετερμινισμού δεν θα είναι ποτέ οι ίδιοι. Όταν το θηλυκό «βιολογικό φύλο» έχει πια αναθεωρητικοποιηθεί και έχει αναοπτικοποιηθεί τόσο επισταμένα που αναφαίνεται ως πρακτικά αδιαχώριστο από τη «νόηση», οι κατηγορίες της βιολογίας έχουν ήδη υποστεί κάποια βασική αλλαγή. Σχεδόν καμία παθητική ιδιότητα δεν απέμεινε πια στον βιολογικά θηλυκό πληθυσμό των σύγχρονων συμπεριφορικών βιολογικών παρουσιάσεων. Το θηλυκό αναλαμβάνει δομικό και ενεργητικό ρόλο από κάθε άποψη· το «σώμα» δεν είναι πρώτη ύλη αλλά δρων. Η διαφορά εννοιολογείται *βιολογικά* ως συνάρτηση καταστάσεων και όχι ως εγγενής σε κάθε επίπεδο, από το γονίδιο μέχρι τους τύπους τροφοσυλλεκτικού και κυνηγετικού βίου, μεταβάλλοντας κατά συνέπεια ριζικά τη βιολογική πολιτική του σώματος. Χρειάζονται λοιπόν νέες κατηγορικές επεξεργασίες για τις σχέσεις ανάμεσα στο βιολογικό και το κοινωνικό φύλο μέσα σε τούτα τα γνωστικά συμφραζόμενα. Θα ήθελα να προτείνω την τάση αυτή στις εξηγητικές στρατηγικές της βιολογίας ως αλληγορία για παρεμβάσεις πιστές στα φεμινιστικά προτάγματα αντικειμενικότητας. Το ζήτημα δεν είναι ότι οι νέες απεικονίσεις του βιολογικά θηλυκού είναι απλώς αληθινές ή ότι δεν επιδέχονται αμφισβητήσεις και συζήτηση. Συμβαίνει το ακριβώς αντίθετο. Τούτες οι απεικονίσεις, όμως, αναδεικνύουν τη γνώση ως τοποθετημένη συνομιλία σε κάθε επίπεδο της άρθρωσής της. Στην αλληγορία αυτή διακυβεύονται επίσης τα σύνορα ανάμεσα στο ζωικό και το ανθρώπινο είδος, όπως ακριβώς και τα σύνορα ανάμεσα στη μηχανή και τον οργανισμό.

Θα κλείσω λοιπόν το άρθρο αυτό με μια τελευταία κατηγορία χρήσιμη για μια φεμινιστική θεωρία τοποθετημένων γνώσεων: το μηχανισμό παραγωγής σωμάτων. Η Κέιτι Κινγκ στην ανάλυσή της για την παραγωγή του ποιήματος ως αντικείμενο λογοτεχνικής αξίας προσφέρει εργαλεία που αποσαφηνίζουν ζητήματα στις συζητήσεις για την αντικειμενικότητα ανάμεσα στις φεμινίστριες. Η Κινγκ υποδεικνύει τον όρο «μηχανισμός λογοτεχνικής παραγωγής» προκειμένου να τονίσει ότι όσα παίρνουν υπόσταση ως λογοτεχνία αναδύονται εκεί όπου διασταυρώνονται η τέχνη, η επιχείρηση και η τεχνολογία. Ο μηχανισμός λογοτεχνικής παραγωγής είναι η μήτρα από την οποία γεννιέται η «λογοτεχνία». Η Κινγκ, εστιάζοντας στο πολυδύναμο αντικείμενο αξίας που λέγεται «ποίημα», εφαρμόζει το αναλυτικό της πλαίσιο στη σχέση γυναικών και τεχνολογιών γραφής (King 1987β). Θα ήθελα να προσαρμόσω το έργο της στην κατανόηση της γένεσης –της πραγματωμένης παραγωγής και αναπαραγωγής– σωμάτων και άλλων αντικειμένων αξίας στα προγράμματα επιστημονικής γνώσης. Με μια πρώτη ματιά υπάρχει κάποιος περιορισμός στη χρήση του σχήματος της Κινγκ, περιορισμός εγγενής στη «γεγονότητα» του βιολογικού λόγου η οποία λείπει από τον λογοτεχνικό λόγο και τους γνωστικούς ισχυρισμούς του. Τα βιολογικά σώματα άραγε «παράγονται» ή «δημιουργούνται» με την ίδια κυριολεκτική έννοια όπως τα ποιήματα; Πολλοί ποιητές και βιολόγοι από τα πρώτα σκιρτήματα του ρομαντισμού στον ύστερο 18ο αιώνα πίστεψαν στη συγγένεια της ποίησης με τους οργανισμούς. Το *Φρανκεστάιν* μπορεί να διαβαστεί ως στοχασμός πάνω στην πρόταση αυτή. Εξακολουθώ να πιστεύω σ' αυτή την πολυδύναμη πρόταση, όμως με τον τρόπο των μεταμοντέρνων, όχι των ρομαντικών. Θα ήθελα να μεταφράσω τις ιδεολογικές διαστάσεις της «γεγονότητας» και «του οργανικού» σε μια άβολη οντότητα με το όνομα «υλικός-σημειωτικός δράστης». Τούτος ο ανοικονόμητος όρος έχει πρόθεση να τονίσει ότι το αντικείμενο γνώσης είναι ενεργητικός, νοηματικά δημιουργικός άξονας στο μηχανισμό παραγωγής σωμάτων, χωρίς ποτέ να υπονοεί ότι η παρουσία των αντικειμένων αυτών είναι αδιαμεσολάβητη ή –το ίδιο είναι– ότι καθορίζουν οριστικά ή αποκλειστικά τι μπορεί να λογιστεί ως αντικειμενική γνώση σε μια συγκεκριμένη ιστορική συγκυρία. Σαν τα αντικείμενα της Κινγκ που λέγονται «ποιήματα» και συνιστούν τόπους λογοτεχνικής παραγωγής όπου η γλώσσα συμμετέχει επίσης ως δράστης ανεξάρτητος από προθέσεις και συγγραφείς, τα σώματα ως αντικείμενα γνώσης είναι κόμβοι υλικής-σημειωτικής δημιουργίας. Τα σύνορά τους υλοποιούνται στο πλαίσιο κοινωνικών διαντιδράσεων. Τα σύνορα χαράσσονται με πρακτικές χαρτογράφησης: τα «αντικείμενα» δεν προϋπάρχουν ως αντικείμενα. Τα αντικείμενα είναι προγράμματα οριοθέτησης συνόρων. Όμως τα σύνορα μετατοπίζονται εκ των έδων: τα σύνορα είναι πολύ πονηρά. Εκείνο που περιέχουν προσωρινά παραμένει δημιουργικό, παράγει νοήματα και σώματα. Η χωροθέτηση (θέαση) των συνόρων είναι ριψοκίνδυνη πρακτική.

Η αντικειμενικότητα δεν έχει να κάνει με την απο-στασιοποίηση αλλά με την αμοιβαία και συνήθως άνιση δόμηση, με τη διακινδύνευση σε έναν κόσμο όπου «είμαστε» πάντοτε θνητά όντα, δηλαδή δεν κατέχουμε τον «τελικό» έλεγχο του. Δεν διαθέτουμε, εντέλει, διαυγείς και διακριτές ιδέες. Τα ποικίλα αντιπαρατιθέμενα βιολογικά σώματα αναδύονται εκεί όπου διασταυρώνονται η βιολογική έρευνα και γραφή, οι ιατρικές και άλλες επιχειρηματικές πρακτικές και η τεχνολογία, όπως οι τεχνολογίες οπτικοποίησης που προαναφέρθηκαν σε τούτο εδώ το κεφάλαιο ως μεταφορές. Ωστόσο, στον κόμβο αυτό έχει προσκληθεί επίσης το ανάλογο των ζωντανών γλωσσών που συνυφαίνονται ενεργά στην παραγωγή της λογοτεχνικής αξίας: το κογιότ και οι πρωτεϊκές σωματοποιήσεις ενός κόσμου ως τετραπέρατου δρώντα και συμμετέχοντα. Ίσως ο κόσμος να αντιστέκεται στην αναγωγή του σε απλή πρώτη ύλη επειδή δεν είναι μητέρα/ύλη/ψίθυρος αλλά κογιότ, μια μορφή για τον πάντοτε προβληματικό και πολυδύναμο δεσμό μεταξύ νοήματος και σωμάτων. Η φεμινιστική σωματοποίηση, οι φεμινιστικές ελπίδες για μερικότητα, αντικειμενικότητα και τοποθετημένες γνώσεις θέτουν σε κίνηση συνομιλίες και κώδικες σε τούτο τον πολυδύναμο κόμβο των πεδίων πιθανών σωμάτων και νοημάτων. Εδώ ακριβώς η επιστήμη, η λογοτεχνία του επιστημονικού φανταστικού και η λογοτεχνία της επιστημονικής φαντασίας συγκλίνουν στο ζήτημα της αντικειμενικότητας στο φεμινισμό. Ίσως οι ελπίδες μας για λογοδοσία, για πολιτική, για οικοφεμινισμό να θέσουν σε κίνηση την αναθεώρηση του κόσμου ως πολυμήχανου κωδικοποιητή με τον οποίο πρέπει να μάθουμε να κουβεντιάζουμε.

Η βιοπολιτική των μεταμοντέρνων σωμάτων: εκδοχές συγκρότησης του εαυτού στο λόγο για το ανοσοποιητικό σύστημα

*Στον Robert Filomeno (1949-1986),
που αγάπησε την ειρήνη και πέθανε από AIDS
(Εικόνα 2)*

Αν πρέπει να πληρούνται τα αξιώματα του Κοχ για να εντοπιστεί ένα δεδομένο μικρόβιο ως αιτία μιας δεδομένης νόσου, τότε ίσως θα βοηθούσε γράφοντας εκ νέου το κείμενο του AIDS να τηρηθούν τα «αξιώματα του Τέρνερ» (Turner 1984: 209): 1) νόσος είναι μια γλώσσα· 2) σώμα είναι μια αναπαράσταση· και 3) ιατρική είναι μια πολιτική πρακτική. (Treichler 1987: 27)

Μη εαυτός: Όρος που καλύπτει όλα όσα μπορούν να ανιχνευθούν ως διαφορετικά από τα συστατικά στοιχεία ενός ζώου. (Playfair 1984: 1)

Το ανοσοποιητικό σύστημα πρέπει κατά κάποιο τρόπο να *αναγνωρίσει* τον εαυτό προκειμένου να αντιδράσει σε κάτι ξένο. (Golub 1987: 484)

*Κοκκοειδείς λόγοι και τα αποφυσικοποιημένα σώματα της βιολογίας
και της ιατρικής*

Είναι πια κοινός τόπος να δίνεται έμφαση στις πάμπολλες και ειδικές πολιτισμικές διαλέκτους που αλληλοδιαπλέκονται σε κάθε κοινωνική διαπραγμάτευση της ασθένειας και της νόσου στους σύγχρονους κόσμους, οι οποίοι σηματοδευό-

νται από τη βιολογική έρευνα, τη βιοτεχνολογία και την επιστημονική ιατρική.¹ Το βιοϊατρικό ιδίωμα δεν είναι ποτέ μόνο του στο πεδίο της επικύρωσης νοημάτων, και η δύναμή του δεν απορρέει από κάποια συναίνεση σχετική με σύμβολα και ενέργειες για την αντιμετώπιση του πόνου. Η εξαιρετή φράση της Πώλα Τράιτσλερ (Treichler 1987), στον τίτλο του δοκιμίου της για τα μονίμως διαφιλονικούμενα νοήματά του, όπου χαρακτηρίζει το AIDS «επιδημία σημασιολόγησης» θα μπορούσε να βρει ευρύτετη εφαρμογή στο κοινωνικό κείμενο της νόσου. Το βιοϊατρικό ιδίωμα – με τα εντυπωσιακά τεχνουργήματα, τις εικόνες, τις αρχιτεκτονικές, τις κοινωνικές μορφές και τις τεχνολογίες του – έχει την εξουσία να διαμορφώνει την άνιση εμπειρία της νόσου και του θανάτου για εκατομμύρια ανθρώπους, κι αυτό αποτελεί κοινωνικό γεγονός που απορρέει από συνεχείς ετερογενείς κοινωνικές διαδικασίες. Η εξουσία της βιοϊατρικής και της βιοτεχνολογίας ανα-παράγεται αδιάλειπτα, ειδήλλως θα έπαινε διά παντός. Δεν είναι ένα παγιωμένο και αιώνιο πράγμα, πλαστικοποιημένο και έτοιμο για την τομή με την οποία θα βρεθεί στο μικροσκόπιο παρατήρησης της ιστορίας ή της κριτικής. Η πολιτισμική και υλική αυθεντία της βιοϊατρικής παραγωγής σωμάτων και εαυτών είναι κάτι πιο τρωτό, πιο δυναμικό, πιο νεφελώδες και πιο ισχυρό.

Μπορεί να αναγνωρίστηκαν τα πάμπολλα μη-, παρα-, αντι- και εξω-επιστημονικά ιδιώματα που σε αγαστή συνεργασία με τη βιοϊατρική δομούν τις διαδικασίες ενσώματης σημείωσης της θνητότητας στον εκβιομηχανισμένο κόσμο, αλλά πολύ πιο σπάνια ανακαλύπτουμε περιπτώσεις όπου τονίζονται τα πολλαπλά ιδιώματα στο εσωτερικό της επικράτειας που χαρακτηρίζεται επιστημονική με τέτοια ευχέρεια. Το «η επιστήμη λέει» αναπαρίσταται ως μονοσήμαντη γλώσσα. Ωστόσο, ακόμη και οι συρραφές που χαρακτηρίζουν τις πολυδύναμες λέξεις στην «επιστήμη» υπαινίσσονται μια παράφωνη ετερογένεια που μόλις και μετά βίας συγκρατείται. Οι λέξεις για τους αλληλεπικαλυπτόμενους λόγους και τα γνωστικά τους αντικείμενα, καθώς και για τα αφηρημένα εταιρικά ονόματα που δηλώνουν τους συγκεκριμένους τόπους όπου διεξάγεται το έργο της οικοδόμησης λόγων, υποδηλώνουν τόσο την ψυχρή σύντμηση των εφαρμοσμένων επικοινωνιακών προσεγγίσεων όσο και τις ασυγκράτητες πιέσεις και συγχύσεις που προκύπτουν στα σύνορα των νοημάτων στο εσωτερικό της «επιστή-

1. Ευχαριστώ ιδιαίτερα τον Scott Gilbert, τον Rusten Hogness, τον Jaye Miller, τη Rayna Rapp και την Joan Scott. Η έρευνα και η συγγραφή για το συγκεκριμένο ερευνητικό πρόγραμμα επιχορηγήθηκαν από το Ινστιτούτο Προηγμένων Σπουδών του Πανεπιστημίου Πρίνστον, στο Νιου Τζέρσεϊ (Alpha Fund), από τις Επιχορηγήσεις Ερευνών της Πανεπιστημιακής Συγκλήτου του Πανεπιστημίου της Σάντα Κρουζ στην Καλιφόρνια και από το Ερευνητικό Πρόγραμμα Κουλάδα του Πυριτίου, του ίδιου πανεπιστημίου. Η Cristal Gray υπήρξε εξαιρετή ερευνήτρια και βοηθός μου. Το άρθρο ωφελήθηκε από τα σχόλια πολλών ανθρώπων και παρουσιάστηκε πρώτη φορά στο Συνέδριο Ιατρικής Ανθρωπολογίας του Ιδρύματος Wenner Gren, στη Λισαβόνα της Πορτογαλίας (5-13 Μαρτίου 1988).

μης»: βιοτεχνολογία, βιοϊατρική, ψυχονευροανοσολογία, ανοσογενετική, ανοσοενδοκρινολογία, νευροενδοκρινολογία, μονοκλωνικά αντισώματα, υβριδώματα, ιντερλευκίνες, Genentech, Embrex, Immunetech, Biogen.

Τούτο εδώ το κεφάλαιο διερευνά μερικά από τα αντιμαχόμενα λαϊκά και τεχνικά ιδιώματα που κατασκευάζουν βιοϊατρικά, βιοτεχνολογικά σώματα και εαυτούς στη μεταμοντέρνα επιστημονική κουλτούρα των Ηνωμένων Πολιτειών στη δεκαετία του 1980. Οι επιστημονικοί λόγοι είναι κοκκοειδείς· περιέχουν και διαδραματίζουν πυκνώσεις από αντιπαραθέσεις για νοήματα και πρακτικές. Κύριο αντικείμενο της προσοχής μου θα αποτελέσει το πολυδύναμο και πολύμορφο αντικείμενο πίστης, γνώσης και πρακτικής που καλείται ανοσοποιητικό σύστημα. Διατυπώνω την υπόθεση ότι το ανοσοποιητικό σύστημα είναι μια περίτεχνη εικόνα για κύρια συστήματα συμβολικής και υλικής «διαφοράς» στον ύστερο καπιταλισμό. Το ανοσοποιητικό σύστημα, κατεξοχήν αντικείμενο του 20ού αιώνα, είναι ένας χάρτης που σχεδιάστηκε προκειμένου να αποτελέσει οδηγό στην αναγνώριση και την παραγνώριση του εαυτού και του άλλου στο πλαίσιο της δυτικής βιοπολιτικής διαλεκτικής. Δηλαδή, το ανοσοποιητικό σύστημα είναι ένα σχέδιο νοηματοδοτημένης δράσης προκειμένου να κατασκευαστούν και να συντηρηθούν τα σύνορα για το τι μπορεί να λογίζεται ως εαυτός και άλλος στα καίρια πεδία του φυσιολογικού και του παθολογικού. Το ανοσοποιητικό σύστημα είναι ένα έδαφος με συγκεκριμένες ιστορικές συντεταγμένες, όπου διανθίζουν η παγκόσμια και τοπική πολιτική· η βραβευμένη με Νόμπελ έρευνα· οι πολυφωνικές πολιτισμικές παραγωγές, από τις λαϊκές διατροφικές πρακτικές, τη φεμινιστική επιστημονική φαντασία, τη θρησκευτική εικονοποιία και τα παιδικά παιχνίδια μέχρι τις τεχνικές φωτογράφισης και τη στρατιωτική στρατηγική θεωρία· η κλινική ιατρική πρακτική· οι κερδοσκοπικές επενδυτικές στρατηγικές· κοσμοϊστορικές εξελίξεις στις επιχειρήσεις και την τεχνολογία· και οι βαθύτερες προσωπικές και συλλογικές εμπειρίες σωματοποίησης, τρωτότητας, εξουσίας και θνητότητας – και μάλιστα με ένταση που μπορεί ίσως να παραβληθεί μόνο με αυτή της βιοπολιτικής του φύλου και της αναπαραγωγής.²

2. Μπορούμε να διαγνώσουμε από πολλά σημεία την τεράστια σπουδαιότητα του ανοσολογικού λόγου και των τεχνουργημάτων, έστω κι αν δεν συνυπολογιστούν ιδιαίτερα τα ζητήματα συνείδησης και πολιτισμού: 1) Το πρώτο βραβείο Νόμπελ στην ιατρική το 1901 δόθηκε για μια πρωτότυπη εξέλιξη, και συγκεκριμένα για τη χρήση της αντιτοξίνης κατά της διφθερίτιδας. Ύστερα από πολλά ενδιάμεσα βραβεία, η αναλογία των βραβείων Νόμπελ στην ανοσολογία μετά το 1970 είναι εντυπωσιακή, καλύπτοντας εργασίες για τη γένεση της ποικιλομορφίας στα αντισώματα, το σύστημα ιστοσυμβατότητας, τα μονοκλωνικά αντισώματα και τα υβριδώματα, την υπόθεση του δικτύου για την κατανόηση της ρύθμισης του ανοσοποιητικού και την ανάπτυξη του συστήματος ραδιοανοσοεξέτασης. 2) Τα προϊόντα και οι διαδικασίες της ανοσολογίας εντάσσονται σε τωρινές και προβλεπόμενες ιατρικές, φαρμακευτικές και άλλες βιομηχανικές πρακτικές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της κατάστασης αυτής αποτελούν τα μονοκλωνικά

Το ανοσοποιητικό σύστημα είναι ταυτόχρονα εικονικό μυθικό αντικείμενο στην υψηλής τεχνολογίας κουλτούρα και κορυφαίας σημασίας αντικείμενο έρευνας και κλινικής πρακτικής. Ο μύθος, το εργαστήριο και η κλινική συνυφάνονται στενά. Τούτο το χλιοειπωμένο επιχείρημα συλλαμβάνεται κατά ευτυχή συγκυρία στους καταλόγους εκδοθέντων βιβλίων για τα έτη 1986-1987, όπου αναζητούσα ένα συγκεκριμένο προπτυχιακό εγχειρίδιο για την ανοσολογία. Οι κάμποσες σελίδες με λήμματα που ξεκινούσαν με πρώτο συνθετικό το «ανοσο-», σύμφωνα με τους κανόνες αλφαβητικής ταξινόμησης της αγγλικής, πλαισιώνονταν από έναν τόμο που λεγόταν *Immortals of Science Fiction* [Αθάνατοι της επιστημονικής φαντασίας] στην αρχή τους και από το *The Immutability of God* [Το άφθαρτο του Θεού] στο τέλος. Εξετάζοντας την τελευταία ενότητα του εγχειριδίου στο οποίο με οδήγησε ο κατάλογος αυτός, του *Immunology: A Synthesis* (Golub 1987), ανακάλυψα ό,τι έψαχνα: μια ιστορική διαδοχή των διαγραμμαμά-

αντισώματα που μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως εξαιρετικά εξειδικευμένα εργαλεία προκειμένου να εντοπιστούν, να απομονωθούν και να ελεγχθούν στοιχεία της παραγωγής σε μοριακή κλίμακα και κατόπιν να αναχθούν σε βιομηχανική κλίμακα με πρωτόκουστη ιδιαιτερότητα και καθαρότητα, για ευρύτατο φάσμα εγχειρημάτων – από την τεχνολογία ενίσχυσης της γεύσης των τροφίμων μέχρι το σχεδιασμό και την παραγωγή βιομηχανικών χημικών ουσιών και μέχρι τα συστήματα χορήγησης στη χημειοθεραπεία (βλ. διάγραμμα στο «Applications of monoclonal antibodies in immunology and related disciplines», Nicholas 1985: 12). Η ανοσολογία, μαζί με την τεχνητή νοημοσύνη και τη γνωστική επιστήμη, τις γεωδυναμικές επιστήμες, το σχεδιασμό και την παραγωγή υπολογιστών, καθώς και επιμέρους τομείς της χημείας, χαρακτηρίστηκαν ερευνητικά πεδία «που θα αποδώσουν κατά πάσα πιθανότητα το υψηλότερο επιστημονικό κέρδος ως αποτέλεσμα των αυξανόμενων ομοσπονδιακών επενδύσεων», όπως αναφέρθηκε στο *Research Briefings* για το 1983 του ομοσπονδιακού Γραφείου Επιστημονικής και Τεχνολογικής Πολιτικής (Office of Science and Technology Policy) και από διάφορα άλλα ομοσπονδιακά πολιτικά τμήματα και υπηρεσίες (Committee on Science, Engineering and Public Policy 1983). Τα αναμενόμενα κέρδη σε τέτοια πεδία σε καμία περίπτωση δεν είναι αποκλειστικά «επιστημονικά». «Με βάση όλα αυτά το σημαντικότερο χρυσωρυχείο είναι αναμφίβολα η τεχνολογία υβριδωμάτων και το κύριο προϊόν της, το μονοκλωνικό αντίσωμα» (Nicholas 1985, Πρόλογος). 3) Το πεδίο της ανοσολογίας αποτελεί και το ίδιο μια βιομηχανία με διεθνή ανάπτυξη. Το Πρώτο Διεθνές Συνέδριο Ανοσολογίας συγκλήθηκε το 1971 στην Ουάσινγκτον, όπου παρέστησαν οι περισσότεροι κορυφαίοι ερευνητές παγκοσμίως, περίπου 3.500 άνθρωποι από 45 χώρες. Πάνω από 8.000 άνθρωποι παρακολούθησαν το αντίστοιχο Τέταρτο Διεθνές Συνέδριο το 1980 (Klein 1982: 623). Ο αριθμός των επιστημονικών περιοδικών στο πεδίο αυτό αυξάνεται από το 1970, ξεκινώντας από τα δώδεκα περίπου και υπερβαίνοντας τα ογδόντα το 1984. Το σύνολο των βιβλίων και των μονογραφιών για το θέμα υπερέβαινε κατά πολύ τα 1.000 το 1980. Οι συνεργασίες βιομηχανίας και πανεπιστημίων, χαρακτηριστικές για τη νέα βιοτεχνολογία, διαποτίζουν τους ερευνητικούς διακανονισμούς στην ανοσολογία, όπως και στη μοριακή βιολογία, τον τομέα με τον οποίο παρουσιάζει ευρύτατες αλληλεπιδράσεις: το Ινστιτούτο Ανοσολογίας της Βασιλείας, για παράδειγμα, χρηματοδοτείται εξ ολοκλήρου από τη Hoffmann-La Roche, όμως διαθέτει όλα τα πλεονεκτήματα της ακαδημαϊκής πρακτικής, συμπεριλαμβανομένης της ακαδημαϊκής ελευθερίας. Η Διεθνής Ένωση Ανοσολογικών Εταιρειών ιδρύθηκε το

των για τις θεωρίες της ανοσολογικής ρύθμισης και μια νεκρολογία για τον άνθρωπο που τα σχεδίασε, έναν σημαντικό ανοσολόγο, τον Ρίτσαρντ Κ. Γκέρσον, ο οποίος «ανακάλυψε» το κατασταλτικό T λεμφοκύτταρο. Τον τόνο έδιναν οι καθιερωμένοι τρόποι του λέγειν στη νεκρολογία για τον επιστήμονα, ο οποίος «πρέπει να διέθετε ό,τι χαρακτήριζε τους πρώτους εξερευνητές, μια ακόρεστη επιθυμία να είναι ο πρώτος που θα δει κάτι, εκείνος που θα νιώσει ότι βρίσκεται σε εδάφη όπου δεν είχε πατήσει κανένας άλλος προηγουμένως». Ο ηρωικός επιστήμονας «γέυτηκε το θρίαμβο με τα αλληπάλληλα αλληλένδετα επίπεδα πολυπλοκότητας [του ανοσοποιητικού συστήματος]. Ρίγησε βλέποντας ένα επίπεδο πολυπλοκότητας που δεν το είχε δει ποτέ κανένας άλλος» (Golub 1987: 531-532). Εύλογα υποθέτουμε ότι όλοι οι πιθανοί αναγνώστες του εγχειριδίου ανατράφηκαν στο πλαίσιο του ηχητικού φάσματος όπου ακούγονται οι συχνότητες της μουσικής εισαγωγής στα ταξίδια του ομοσπονδιακού αστρόπλοιου Εντερπράιζ στο *Σταρ Τρεκ* – «να φτάσει θαρραλέα εκεί όπου κανένας άνθρωπος δεν είχε φτάσει ποτέ». Η επιστήμη παραμένει σημαντικό γένος της δυτικής εξερευνητικής και ταξιδιωτικής λογοτεχνίας. Παρομοίως, κανένας αναγνώστης, όσο πεζός κι αν είναι, δεν μπορεί να αγνοήσει το έμφυλο ερωτικό σχήμα λόγου που πα-

1969 με δέκα εθνικά παραρτήματα, που είχαν αυξηθεί στα 33 το 1984 (Nicholas 1985). Η ανοσολογία έμελλε να βρεθεί στην καρδιά της παγκόσμιας βιοτεχνολογικής ανισότητας και των αγώνων για τη «μεταφορά τεχνολογίας». Η σπουδαιότητά της προσεγγίζει την αντίστοιχη των πληροφορικών τεχνολογιών στην παγκόσμια πολιτική για τις επιστήμες. 4) Οι τρόποι γραφής για το ανοσοποιητικό σύστημα συνιστούν επίσης τρόπους που καθορίζουν ποιες ασθένειες –και ποιες ερμηνείες τους– θα κυριαρχήσουν σε δικαστήρια, νοσοκομεία, διεθνείς φορείς χρηματοδότησης, εθνικές πολιτικές, μνήμες και θεραπευτικές αγωγές των παλαιμάχων στρατιωτικών και των απλών πολιτικών πληθυσμών κ.ο.κ. Βλ. για παράδειγμα τις προσπάθειες διάφορων αντιρρησιών, όπως οι συνήγοροι εργαζόμενων και καταναλωτών, να καθιερώσουν μια κατηγορία ονόματι «χημικό AIDS», προκειμένου να στρέψουν την προσοχή στην ευρύτατα διαδεδομένη και δίχως όνομα («άμορφη») νόσο στις ύστερες βιομηχανικές κοινωνίες η οποία υποτίθεται ότι συνδέεται με τα προϊόντα και τα περιβάλλοντά τους, καθώς και να εφαρμόσουν ως πολιτική στρατηγική τη σύνδεσή της με το λοιμώδες AIDS (Hayes 1987· Marshall 1986). Ο λόγος για το λοιμώδες AIDS εντάσσεται στο πλαίσιο μηχανισμών που καθορίζουν τι λογίζεται ως «ο γενικός πληθυσμός», έτσι ώστε πάνω από ένα εκατομμύριο πληγέντων μόνο στις ΗΠΑ, για να μην μιλήσουμε για τις παγκόσμιες διαστάσεις της λοίμωξης, μπορούν να ονομαστούν με όρους που τους θέτουν εκτός του γενικού πληθυσμού, με σημαντικές συνέπειες για τις εθνικές ιατρικές, ασφαλιστικές και νομικές πολιτικές. Πολλά κορυφαία εγχειρίδια ανοσολογίας στις Ηνωμένες Πολιτείες αφιερώνουν πολύ περισσότερο χώρο στις αλλεργίες ή στα αυτοάνοσα νοσήματα παρά στις παρασιτικές ασθένειες, μια κατανομή που ενδέχεται να οδηγήσει τους μελλοντικούς υποψήφιους για Νόμπελ σε ορισμένες ερευνητικές περιοχές αντί σε άλλες και ασφαλώς δεν συμβάλλει διόλου στο να κατευθύνει τους προπτυχιακούς σπουδαστές ή τους φοιτητές ιατρικής να αναλάβουν ευθύνες για τις διαφορές και τις ανισότητες στο πεδίο των νόσων σε παγκόσμιο επίπεδο. (Πρβ. το Golub 1987 με το Desowitz 1987 για τις ευαισθησίες ενός ερευνητή της κυτταρικής ανοσολογίας και ενός παρασιτολόγου). Το ποιος λογίζεται ως άτομο δεν είναι άσχετο με το ποιος λογίζεται ως γενικός πληθυσμός.

ριστάνει τη διεισδυτική εξερεύνηση του ήρωα στα πολυεπίπεδα μυστικά της φύσης, θριαμβολογώντας ταυτόχρονα για την πολύπλοκη διαστρωμάτωσή τους και το τεχνο-αισθησιακό του άγγιγμα που προχωρεί ολοένα βαθύτερα. Η επιστήμη ως ηρωική αναζήτηση και ως ερωτική τεχνική εφαρμοσμένη στο σώμα της φύσης είναι μεταφορικά σχήματα άκρως συμβατικά. Και μάλιστα, αποκτούν ιδιαίτερη αιχμή στο λόγο του ύστερου 20ού αιώνα για το ανοσοποιητικό σύστημα, οπότε γνωρίζουν ιδιαίτερη διάδοση οι θεματικές του πυρηνικού εξοντωτισμού, της διαστημικής περιπέτειας, της θεωρίας περί εξωγήινης ζωής, των εξωτικών εισβολέων και της υψηλής στρατιωτικής τεχνολογίας.

Ωστόσο, οι εισβολείς από το διάστημα και το ανοσοποιητικό σύστημα ως αρχέτυπο του Πολέμου των Άστρων δεν έχουν σχέση με τις προθέσεις και με όσα λένε ρητά τα κείμενα του Γκόλουμπ και του Γκέρσον. Η θεματική των κειμένων αυτών είναι η αγάπη για την περιπλοκότητα και τις βαθύτερες φυσικές τεχνολογίες του σώματος που δημιουργούν τις αρμονίες της οργανικής ζωής. Ο Γκέρσον σκιαγράφησε πώς φανταζόταν την έννοια της «ανοσολογικής ορχήστρας» σε τέσσερα σχέδια χρονολογημένα αντίστοιχα το 1968, το 1974, το 1977 και το 1982 (Golub 1987: 533-536). Η ορχήστρα εικονογραφεί θαυμάσια τις μυθικές και τεχνικές διαστάσεις του ανοσοποιητικού συστήματος (Πίνακες 3-6). Όλες οι εικονογραφήσεις αφορούν τη συνεργασία και τον έλεγχο, τις σημαντικότερες θεματικές της βιολογίας των οργανισμών από το τέλος του 18ου αιώνα. Στην πρώτη εικόνα, ο Δημιουργός της Ποικιλομορφίας,³ από τη δεσπόζουσα θέση του στη ρίζα ενός λεμφογάγγλιου, διευθύνει την ορχήστρα των T και B λεμφοκυττάρων και των μακροφάγων κυττάρων, καθώς αυτά παρελαύνουν σε όλο το σώμα και εκτελούν το μουσικό τους κομμάτι (Πίνακας 3). Τα λεμφοκύτταρα μοιάζουν όλα με τον Κάσπερ το φαντασματάκι, ενώ οι μορφολογίες του πυρήνα τους, που τα διαφοροποιούν, σχεδιάστηκαν αντίστοιχα στο κέντρο του άμορφου σώματός τους. Τα χέρια του Δημιουργού που κρατούν την μπαγκέτα είναι σηκωμένα ψηλά παραπέμποντας σε διευθυντή συμφωνικής ορχήστρας. Ο Δημιουργός της Ποικιλομορφίας θυμίζει το άλλο βιοθηρασκευτικό «ανέκδοτο» της δεκαετίας του 1960 που βραβεύτηκε με Νόμπελ, σχετικά με το κωδικοποιημένο σωματικό κείμενο της βιολογίας και της ιατρικής μετά την ανακάλυψη του DNA – το Κεντρικό Δόγμα της μοριακής βιολογίας, που όριζε ότι η «πληροφορία» βαίνει μόνον από το DNA προς το RNA προς την πρωτεΐνη. Αυτά τα τρία στοιχεία ονομάζονταν η Αγία Τριάδα του εκκοσμικευμένου ιερού σώματος, και οι ιστορίες των μεγάλων περιπετειών της μοριακής βιολογίας μπορούσαν κάλλιστα να τιτλοφορούνται *The Eighth Day of Creation* (Judson 1979) («Η όγδοη ημέρα της Δημιουργίας»), εικόνα που αποκτά μια ορισμένη ειρωνική χροιά στο πλαίσιο των κερδοσκοπι-

3. «Δημιουργός της Ποικιλομορφίας»: Generator of Diversity ή G.O.D. Η λέξη god (θεός) σχηματίζεται σκόπιμα από τα αρχικά της φράσης. (Σ.τ.Μ.)

κών κεφαλαίων και του πολιτικού περιβάλλοντος των σημερινών βιοτεχνολογικών εταιρειών όπως η Genentech. Στα τεχνικομυθικά συστήματα της μοριακής βιολογίας ο κώδικας κυβερνά την ενσώματη δομή και λειτουργία, ενώ δεν συμβαίνει ποτέ το αντίστροφο. Η Γένεση είναι ένα σοβαρό ανέκδοτο, όταν το σώμα προσεγγίζεται θεωρητικά ως κωδικοποιημένο κείμενο του οποίου τα μυστικά ενδίδουν μόνο στις ορθές αναγνωστικές συμβάσεις, και όταν το εργαστήριο μοιάζει να χαρακτηρίζεται πιο εύστοχα ως τεράστια συνάθροιση συσκευών τεχνολογικής και οργανικής εγγραφής. Το Κεντρικό Δόγμα σχετιζόταν με ένα κυρίαρχο σύστημα ελέγχου της ροής πληροφοριών στους κώδικες που καθορίζουν το νόημα στα μεγάλα τεχνολογικά συστήματα επικοινωνιών στα οποία μετατράπηκαν σταδιακά οι οργανισμοί ύστερα από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Το σώμα είναι σύστημα τεχνητής νοημοσύνης, και η σχέση αντιγράφου και πρωτοτύπου αρχικά αντιστράφηκε και κατόπιν ανατράπηκε.

Δημιουργός είναι ο Δημιουργός της Ποικιλομορφίας, η πηγή των αναρίθμητων επιβλητικών ιδιαιτεροτήτων του πολύμορφου συστήματος αναγνώρισης και παραγνώρισης το οποίο ονομάζουμε ανοσοποιητικό σύστημα. Από τη δεύτερη εικόνα (1974) ο Δημιουργός δεν βρίσκεται πια εμπρός στην ανοσοποιητική ορχήστρα, αλλά στέκεται στην κορυφή του λεμφογάγγλιου με σταυρωμένα χέρια, εμφανώς δεσποτικός αλλά όχι ιδιαίτερα πολυάσχολος, ενώ περιστοιχίζεται από τα μουσικά λεμφοκύτταρα (Πίνακας 4). Το ρόλο του μαέστρου έχει αναλάβει ένα ειδικό κύτταρο, το κατασταλτικό T λεμφοκύτταρο. Το 1977, η εικόνα (Πίνακας 5) δεν έχει πια έναν μοναδικό διευθυντή ορχήστρας, αλλά «διευθύνεται» από τρία μυστηριώδη υποσύνολα T λεμφοκυττάρων, που κρατούν συνολικά δώδεκα μπαγκέτες, οι οποίες δηλώνουν τα καθοριστικά σημεία της ταυτότητάς τους στην επιφάνειά τους· και ο Δημιουργός, ολοφάνερα αμήχανος, ξύνει το κεφάλι του. Όμως η μπάντα του ανοσοποιητικού δεν σταματά τη μουσική της. Στην τελευταία εικόνα, του έτους 1982 (Πίνακας 6), ο «δημιουργός της ποικιλομορφίας φαίνεται να έχει καταθέσει τα όπλα εμπρός στα αλληλοαναιρούμενα καλέσματα των αγγέλων βοήθειας και καταστολής» που εγκαταστάθηκαν επάνω από τον αριστερό και τον δεξιό του ώμο (Golub 1987: 536). Εκτός από τον Δημιουργό και τους δύο αγγέλους υπάρχουν ένα T λεμφοκύτταρο μαέστρος και δύο αντιφατικοί υποβολείς, «που προωθούν ο καθένας τη δική του ερμηνεία». Το ανέκδοτο του μοναδικού δεξιοτεχνικού ελέγχου της οργανικής αρμονίας στο σύστημα συμφωνικής ορχήστρας που είναι υπεύθυνο για την ακεραιότητα του «εαυτού» έχει μετατραπεί σε ένα είδος μεταμοντέρνου παστίς με πολλαπλά κέντρα και περιφέρειες, όπου η μουσική του ανοσοποιητικού την οποία υποδηλώνει η σελίδα θα ακουγόταν σίγουρα σαν διαστημική μουσική νηπιαγωγείου. Όλοι οι ηθοποιοί που βρίσκονταν στη σκηνή για το μονοσήμαντο και συνεκτικό βιοπολιτικό υποκείμενο εξακολουθούν να είναι παρόντες, όμως οι αρμονίες τους απέκτησαν οριστικά πια κάποια προβληματάκια.

Στη δεκαετία του 1980, το ανοσοποιητικό σύστημα αναμφίβολα είναι πια ένα μεταμοντέρνο αντικείμενο – συμβολικά, τεχνικά και πολιτικά. Η Κάθριν Χέλς (Hayles 1987β) χαρακτηρίζει το μεταμοντερνισμό με βάση τα «τρία κύματα εξελίξεων που σημειώθηκαν σε πολλά πολιτισμικά σημεία, κι ανάμεσά τους στη λογοτεχνία και την επιστήμη». Η αρχαιολογία της ξεκινά με τη γλωσσολογία του Σωσύρ με την οποία «αποφυσικοποιήθηκαν» τα συμβολικά συστήματα. Στη σήμανση κυβερνούσε πια η ενδογενής σχεσιακή διαφορά αντί για τη μίμηση. Η Χέλς διαβλέπει το αποκορύφωμα της προσέγγισης αυτής στη στατιστική θεωρία της πληροφορίας που αναπτύχθηκε από τον Κλωντ Σάνον στα μέσα του 20ού αιώνα, με σκοπό να πακεταριστεί ο μεγαλύτερος δυνατός αριθμός σημάτων μέσα σε μια γραμμή αναμετάδοσης για την εταιρεία τηλεφωνίας Μπελ, μια θεωρία την οποία διεύρυνε προκειμένου να καλύψει γενικότερα πράξεις επικοινωνίας, συμπεριλαμβανομένων όσων διέπονταν από τους κώδικες του σωματικού σημειωτικού φαινομένου στην ηθολογία ή τη μοριακή βιολογία. Επομένως, τα συστήματα που δημιουργούν και επεξεργάζονται την «πληροφορία» είναι μεταμοντέρνα αντικείμενα, ενταγμένα σε μια θεωρία εσωτερικά διαφοροποιημένων σημαινόντων, που απέχουν από δόγματα τα οποία αντιλαμβάνονται την αναπαράσταση ως μίμηση. Η «πληροφορία», ένα τεχνούργημα που άλλαξε τον ρου της ιστορίας, υπάρχει μόνο σε πολύ ειδικά σύμπαντα.⁴ Ο κόσμος και το σημείο έμοιαζαν σταδιακά να υπάρχουν σε ασύμμετρα σύμπαντα – δεν υπήρχε κυριολεκτικά κανένα μέτρο που να τα συνδέει, και οι αναγνωστικές συμβάσεις για όλα τα κείμενα έφτασαν να μοιάζουν με εκείνες που απαιτούνται για την επιστημονική φαντασία. Αναδύθηκε τότε μια παγκόσμια τεχνολογία που «μετέτρεψε σε καθημερινή εμπειρία το διαχωρισμό του κειμένου από το συμφραζόμενο». Το δεύτερο κύμα σύμφωνα με τη Χέλς «άντλησε ενέργεια από την ταχύτερη ανάπτυξη της πληροφορικής τεχνολογίας και μετέτρεψε σε διεθνές φαινόμενο την εξαφάνιση του σταθερού και ικανού να αναπαραχθεί συμφραζόμενου ... Το συμφραζόμενο δεν αποτελούσε πια φυσικό στοιχείο της καθημερινής εμπειρίας, αλλά ένα τεχνούργημα που μπορούσε να τροποποιηθεί κατά βούληση». Το τρίτο κύμα αποφυσικοποίησης σύμφωνα με τη Χέλς αφορούσε το χρόνο. «Με αφετηρία την ειδική θεωρία της σχετικότητας ο χρόνος άρχισε ολοένα περισσότερο να μην θεωρείται πια αναπόφευκτη πορεία κατά μήκος μιας γραμμικής κλίμακας στην οποία υπόκειται όλο το ανθρώπινο είδος, αλλά μια κατασκευή που θα μπορούσε να εννοηθεί με διαφορετικούς τρόπους».

Η γλώσσα έπαψε πια να είναι η ηχώ του Λόγου του Κυρίου και έγινε τεχνική κατασκευή με λειτουργία που βασίζεται στις αρχές της ενδογενούς διαφοράς. Αν ο φιλόσοφος της πρώιμης νεωτερικότητας ή ο φυσικός της Αναγέννησης επιχει-

4. Όπως το σύμπαν στο οποίο κατοικεί το αναγνωστικό κοινό και η συγγραφέας τούτου εδώ του δοκιμίου.

ρούσαν να εξηγήσουν το βιβλίο της φύσης που γραφόταν στη γλώσσα της γεωμετρίας ή των κοσμολογικών αντιστοιχιών, ο επιστήμονας της μεταμοντέρνας εποχής εξακολουθεί να διαβάζει για βιοπορισμό, αλλά ως κείμενο διαθέτει τα κωδικοποιημένα συστήματα αναγνώρισης –τα επιρρεπή σε παθολογίες της παραγνώρισης–, σωματοποιημένα σε αντικείμενα όπως τα δίκτυα υπολογιστών και τα ανοσοποιητικά συστήματα. Ο δεσμός γλώσσας και τεχνολογίας είναι τόσο σφιχτός, που δεν θα μπορούσε να τον υπερτονίσει ούτε ο μεταμοντερνισμός. Η «κατασκευή» βρίσκεται στο επίκεντρο της προσοχής: οι διαδικασίες κατασκευής, ανάγνωσης, γραφής και παραγωγής νοήματος μοιάζουν να προσεγγίζουν υπερβολικά στο ίδιο πράγμα. Τούτη η παρ' ολίγον ταυτότητα ανάμεσα στην τεχνολογία, το σώμα και το φαινόμενο της σημείωσης υποδεικνύει μια ιδιαίτερη αιχμή στις αλληλοσυγκροτούμενες σχέσεις της πολιτικής οικονομίας, του συμβόλου και της επιστήμης που «μορφοποιούν» τις σύγχρονες ερευνητικές τάσεις στην ιατρική ανθρωπολογία.

Ο μηχανισμός παραγωγής σωμάτων: η τεχνοβιοπολιτική της συμμετοχής

Τα σώματα επομένως δεν γεννιούνται· γίνονται (Πίνακας 7). Τα σώματα έχουν αποφυσικοποιηθεί πλήρως, τόσο όσο το σημείο, το συμφραζόμενο και ο χρόνος. Τα σώματα στον ύστερο 20ό αιώνα δεν αναπτύσσονται από εσωτερικές αρμονικές αρχές που προσεγγίζονται θεωρητικά μέσα στο πλαίσιο του ρομαντισμού. Ούτε ανακαλύπτονται στις περιοχές του ρεαλισμού και του μοντερνισμού. Η Σιμόν ντε Μπωβουάρ επέμενε σωστά ότι δεν γεννιέσαι γυναίκα. Χρειάστηκε να μπορέσει το πολιτικοεπιστημολογικό πεδίο του μεταμοντερνισμού να επιμείνει σε ένα συν-κείμενο στη ρήση της Μπωβουάρ: κανένας δεν γεννιέται οργανισμός. Οι οργανισμοί γίνονται· είναι κατασκευές από εκείνες που αλλάζουν τον κόσμο. Οι κατασκευές των συνόρων ενός οργανισμού, η δουλειά των ανοσολογικών λόγων, είναι ιδιαίτερα πολυδύναμες διαμεσολαβήσεις των εμπειριών της νόσου και του θανάτου για τους ανθρώπους της βιομηχανικής και της μεταβιομηχανικής εποχής.

Σε τούτο το υπερκαθορισμένο συμφραζόμενο, θα επικαλεστώ ως αναλυτικό όργανο παραδόξως –και αναπόδραστα– μια έννοια από τη θεωρία της κοινωνικής κατασκευής, προκειμένου να επιδιώξω μια κατανόηση του είδους των μονάδων, των εαυτών και των ατόμων τα οποία ενοικούν στο σύμπαν που δομείται από το λόγο για το ανοσοποιητικό σύστημα: Τούτο το εννοιολογικό εργαλείο, «ο μηχανισμός παραγωγής σωμάτων», συζητήθηκε προηγουμένως στις σ. 292-298 (King 1987β). Τα επιστημονικά σώματα δεν είναι *ιδεολογικές* κατασκευές. Καθώς τα σώματα είναι πάντοτε ριζικά ιστορικά προσδιορισμένα, διαθέτουν ένα διαφορετικό είδος ιδιαιτερότητας και αποτελεσματικότητας, κι επομένως απαιτούν διαφορετικό είδος ενασχόλησης και παρέμβασης. Η ιδέα του «υλικού-ση-

μειωτικού δράστη» έχει σκοπό να τονίσει το αντικείμενο γνώσης ως ενεργό στοιχείο του μηχανισμού παραγωγής σωμάτων, χωρίς ποτέ να υπονοεί την αδιαμεσολάβητη παρουσία των αντικειμένων αυτών ή –το ίδιο είναι– ότι καθορίζουν οριστικά ή αποκλειστικά τι μπορεί να λογιστεί ως αντικειμενική γνώση ενός βιοιατρικού σώματος σε μια συγκεκριμένη ιστορική συγκυρία. Τα σώματα ως αντικείμενα γνώσης είναι υλικοσημειωτικοί γενεσιουργοί κόμβοι. Τα σύνορά τους υλοποιούνται κατά την κοινωνική αλληλεπίδραση· «αντικείμενα» σαν τα σώματα δεν προϋπάρχουν καθαυτά. Η επιστημονική αντικειμενικότητα (η χωροθέτηση/θέαση των αντικειμένων) δεν έχει να κάνει με την αποστασιοποιημένη ανακάλυψη αλλά με την αμοιβαία και συνήθως άνιση δόμηση, με τη διακινδύνευση. Τα ποικίλα αντιμαχόμενα βιολογικά σώματα αναδύονται στο σταυροδρόμι της βιολογικής έρευνας, γραφής και δημοσίευσης· των ιατρικών και άλλων επιχειρηματικών πρακτικών· των κάθε λογής πολιτισμικών παραγωγών, στις οποίες συμπεριλαμβάνονται οι διαθέσιμες μεταφορές και αφηγήσεις· και της τεχνολογίας, όπως οι τεχνολογίες οπτικοποίησης που φέρνουν επιχρωματισμένα T λεμφοκύτταρα φονιάδες και άκρως προσωπικές φωτογραφίες του αναπτυσσόμενου εμβρύου σε γυαλιστερά εικονογραφημένα καλλιτεχνικά λευκώματα για κάθε μεσοαστικό σπίτι (Nilsson 1977, 1987).

Ωστόσο, προσκεκλημένο σε τούτο τον κόμβο διασταυρώσεων είναι το ανάλογο των ζωντανών ιδιωμάτων που συνυφαίνονται ενεργά στην παραγωγή λογοτεχνικής αξίας: το κογιότ και οι πρωτεϊκές σωματοποιήσεις ενός κόσμου ως πνευματώδους εμπρόθετου υποκειμένου και δράστη. Οι ελπίδες μας για τεχνοβιοπολιτική λογοδοσία στα μεταμοντέρνα αναλυτικά πλαίσια ίσως θέτουν σε λειτουργία την αναθεώρηση του κόσμου ως πολυμήχανου κωδικοποιητή με τον οποίο πρέπει να μάθουμε να κουβεντιάζουμε. Ίσως ο κόσμος στην αντίληψή μας είναι ολότελα αποφυσικοποιημένος, σαν πρωτεΐνη που μετουσιώνεται καθώς υποβάλλεται σε πίεση, χωρίς αυτό να σημαίνει πως έγινε λιγότερο σημαντικός. Ενώ λοιπόν το ανοσοποιητικό σύστημα στον ύστερο 20ό αιώνα είναι κατασκευή ενός περίτεχνου μηχανισμού παραγωγής σωμάτων, ούτε αυτό ούτε κάποιο άλλο από τα σώματα της βιοιατρικής που άλλαξαν τον κόσμο –όπως ένας ιός– δεν είναι άυλα πλάσματα της φαντασίας. Το κογιότ δεν είναι φάντασμα αλλά απλώς ένας πρωτεϊκός κατεργάρης.

Το διάγραμμα που ακολουθεί παρουσιάζει αφαιρετικά και διχοτομικά δύο ιστορικές στιγμές στη βιοιατρική παραγωγή σωμάτων από τον ύστερο 19ο αιώνα μέχρι τη δεκαετία του 1980. Τονίζει τις επιστημολογικές, πολιτισμικές και πολιτικές όψεις των πιθανών αντιδικιών που σχετίζονται με κατασκευές επιστημονικών σωμάτων σε τούτον εδώ τον αιώνα. Το ίδιο το διάγραμμα είναι ένα παραδοσιακό μηχάνημα για την κατασκευή επιμέρους νοημάτων. Δεν είναι περιγραφή, κι έτσι πρέπει να διαβαστεί ως επιχείρημα, και μάλιστα βασισμένο σε μια ύποπτη τεχνολογία παραγωγής νοημάτων – τη διπολική διχοτόμηση.

Αναπαράσταση	Προσομοίωση
Αστικό μυθιστόρημα	Επιστημονική φαντασία
Ρεαλισμός και μοντερνισμός	Μεταμοντερνισμός
Οργανισμός	Έμβια συνιστώσα οικοσυστήματος, κώδικας
Εργασία	Κείμενο
Μίμηση	Παιχνίδισμα σημαινόντων
Βάθος, ακεραιότητα	Επιφάνεια, σύνορο
Θερμότητα	Θόρυβος
Βιολογία ως κλινική πρακτική	Βιολογία ως εγγραφή
Φυσιολογία	Μηχανική επικοινωνιών
Μικροβιολογία, φυματίωση	Ανοσολογία, AIDS
Μαγική σφαίρα ⁵	Ανοσοτροποποίηση
Μικρή ομάδα	Υποσύστημα
Τελειότητα	Βελτιστοποίηση
Ευγονική	Γενετική μηχανική
Παρακμή	Απαρχαίωση
Υγιεινή	Διαχείριση πιέσεων
Οργανικός καταμερισμός εργασίας	Εργονομία, κυβερνητική
Λειτουργική εξειδίκευση	Προκάτ συναρμολογούμενη κατασκευή
Βιολογικός ντετερμινισμός	Συστημικοί περιορισμοί
Αναπαραγωγή	Αντιγραφή
Άτομο	Ρεπλικόνιο
Οικολογία κοινοτήτων	Οικοσύστημα
Φυλετική αλυσίδα όντων	Ανθρωπισμός των Ηνωμένων Εθνών
Αποικιοκρατία	Διεθνικός καπιταλισμός
Φύση/πολιτισμός	Πεδία διαφοράς
Συνεργασία	Εντατικοποίηση επικοινωνιών
Φρόνι	Λακάν
Σεξ	Τεχνικές υποκατάστασης στην αναπαραγωγή
Εργασία	Ρομποτική
Νόηση	Τεχνητή νοημοσύνη
Β' Παγκόσμιος Πόλεμος	Πόλεμος των Άστρων
Καπιταλιστική πατριαρχία των λευκών	Πληροφορική της κυριαρχίας

Είναι αδύνατον να δούμε τα λήμματα στη δεξιά στήλη ως «φυσικά», και η συνειδητοποίηση αυτή ανατρέπει επίσης τη φυσιοκρατική υπόσταση της αριστε-

5. Πρόκειται για την ιδέα ότι θα μπορούσε να κατασκευαστεί μια ουσία, η «μαγική σφαίρα», η οποία θα κατέστρεφε τον νοσογόνο παράγοντα χωρίς να πλήττει τους υπόλοιπους ιστούς του οργανισμού. Η ιδέα αναπτύχθηκε από τον νομπελίστα βακτηριολόγο Πάουλ Έλριχ στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα. (Σ.τ.Μ.)

ρής στήλης. Οι μεγάλες ιστορικές κατασκευές του φύλου, της φυλής και της τάξης από τον 18ο μέχρι τα μέσα του 20ού αιώνα εμπεδώνονταν στα οργανικά σημαδεμένα γυναικεία, αποικιοκρατούμενα ή υποδουλωμένα και εργαζόμενα σώματα. Όσοι ενοικούσαν στα σημαδεμένα σώματα υπήρξαν συμβολικά άλλοι ως προς τον μυθοπλαστικό ορθολογικό εαυτό του καθολικού, κι άρα ασημάδευτου είδους του ανθρώπου, ενός συνεκτικού υποκειμένου. Το σημαδεμένο οργανικό σώμα υπήρξε κρίσιμος τόπος πολιτισμικής και πολιτικής αντιδικίας, κομβικός τόσο για τη γλώσσα της απελευθερωτικής ταυτοτικής πολιτικής όσο και για συστήματα κυριαρχίας που βασίζονταν σε ευρύτατα διαδεδομένα ιδιώματα σχετικά με τη φύση ως πρώτη ύλη για τις ιδιοποιήσεις της από τον πολιτισμό. Για παράδειγμα, τα σεξουαλικοποιημένα σώματα της ιατρικής συμβουλευτικής φιλολογίας, που απευθυνόταν στην αγγλική και βορειοαμερικανική μεσοαστική τάξη του 19ου αιώνα, οργανώθηκαν στη θηλυκή μορφή τους με επίκεντρο τη μητρική λειτουργία και τη μήτρα ως υλική τοποθεσία, ενώ στην αρσενική μορφή τους τέθηκαν σε τάξη με βάση τη σπερματική οικονομία, η οποία συνδεόταν στενά με το νευρικό σύστημα: τα σώματα αυτά αποτελούσαν στοιχείο ενός περίτεχνου λόγου οργανικής οικονομίας. Το αφηγηματικό πεδίο όπου κινούνταν δημιουργήσε παρουσιάσεις για την ορθολογική ιδιότητα του πολίτη, την αστική οικογενειακή ζωή και την πρόληψη ενάντια στη σεξουαλική μόλυνση και την αναποτελεσματικότητα, όπως η πορνεία, η εγκληματικότητα ή η φυλετική αυτοκτονία. Μερικές εκδοχές φεμινιστικής πολιτικής υποστήριξαν την πλήρη ένταξη των γυναικών στο πολιτικό σώμα με βάση τις μητρικές λειτουργίες του στην οικιακή οικονομία οι οποίες θα επεκτεινόταν στον δημόσιο χώρο. Προς το τέλος του 20ού αιώνα, η γκέι και λεσβιακή πολιτική ασπάστηκε ειρωνικά και κριτικά τα σημαδεμένα σώματα που κατασκευάστηκαν στις σεξολογίες του 19ου και του 20ού αιώνα και στις ιατρικές της έμφυλης ταυτότητας, προκειμένου να δημιουργήσει έναν σύνθετο ανθρωπιστικό λόγο σεξουαλικής απελευθέρωσης. Η νεγροσύνη, η γυναικεία γραφή, οι ποικίλες αποσχιστικές τάσεις και άλλα πρόσφατα πολιτισμικά κινήματα βασίστηκαν στην κεντρική λογική της φυσικοποίησης στον βιοϊατρικό λόγο για τη φυλή και το φύλο στο ιστορικό πλαίσιο της αποικιοκρατικής επέκτασης και της αρσενικής υπεροχής, αλλά ταυτόχρονα την ανέτρεψαν. Σε όλες αυτές τις ποικίλες, αντιπαραθετικά αλληλένδετες, πολιτικές και βιοϊατρικές παρουσιάσεις, το σώμα παρέμενε ένας σχετικά μονοσήμαντος τόπος ταυτότητας, εμπρόθετης δράσης, εργασίας και ιεραρχικοποιημένης λειτουργίας. Τόσο οι επιστημονικοί ανθρωπισμοί όσο και οι βιολογικοί ντετερμινισμοί μπορούσαν να εξουσιοδοτηθούν και να αμφισβητηθούν με όρους του βιολογικού οργανισμού που τεχνουργήθηκε στις βιοεπιστήμες μετά τον 18ο αιώνα.

Πώς όμως δουλεύουν, άραγε, τα αφηγήματα για το φυσιολογικό και το παθολογικό, όταν το βιολογικό και το ιατρικό σώμα συμβολίζεται και υφίσταται επεμβάσεις όχι ως σύστημα εργασίας, οργανωμένο από τον ιεραρχικό καταμερι-

σμό εργασίας, διατεταγμένο από μια προνομιούχα διαλεκτική ανάμεσα στις άκρως εντοπισμένες νευρολογικές και αναπαραγωγικές λειτουργίες, αλλά αντίθετα ως κωδικοποιημένο κείμενο, οργανωμένο ως επικοινωνιακό σύστημα, προϊόν μηχανικής, διατεταγμένο από ένα ρευστό και διάσπαστο δίκτυο διοίκησης-ελέγχου-πληροφορίας; Οι βιοϊατρικοί λόγοι από τα μέσα του 20ού αιώνα οργανώθηκαν σταδιακά με επίκεντρο ένα πολύ διαφορετικό σύνολο τεχνολογιών και πρακτικών, που αποσταθεροποίησαν το συμβολικό προνόμιο του ιεραρχικού, τοπικοποιημένου οργανικού σώματος. Συγχρόνως το ζήτημα των «διαφορών» –έχοντας προκύψει από μερικές από τις ίδιες ιστορικές μήτρες της αποαποικοποίησης, του πολυεθνικού καπιταλισμού, της στρατιωτικοποίησης υψηλής τεχνολογίας σε παγκόσμια κλίμακα και της εμφάνισης νέων συλλογικών πολιτικών δρώντων στην τοπική και την παγκόσμια πολιτική που προέρχονταν από τις γραμμές όσων προηγούμενως περιορίζονταν στη σιωπηλή εργασία– αποσταθεροποίησε τους ανθρωπιστικούς λόγους περί απελευθέρωσης που βασιζόνταν σε μια πολιτική ταυτότητας και ουσιώδους ενότητας. Η φεμινιστική θεωρία ως πρακτική λόγου με αυτεπίγνωση δημιουργήθηκε σε τούτη τη μεταπολεμική περίοδο που χαρακτηρίστηκε από τη μετάφραση των δυτικών επιστημονικών και πολιτικών ιδιωμάτων για τη φύση από αυτά που βασιζόνταν στην εργασία, την τοπικοποίηση και το σημαδεμένο σώμα σε εκείνα που βασιζόνταν σε κώδικες, στη διασκόρπιση και τη συγκρότηση δικτύων, καθώς και στο κατακερματισμένο μεταμοντέρνο υποκείμενο. Μια παρουσίαση του βιοϊατρικού, βιοτεχνολογικού σώματος πρέπει να ξεκινήσει από τις πολλαπλές μοριακές διεπαφές του γενετικού, του νευρικού, του ενδοκρινικού και του ανοσοποιητικού συστήματος. Η βιολογία έχει να κάνει με την αναγνώριση και την παραγνώριση, τα σφάλματα κωδικοποίησης, τις αναγνωστικές πρακτικές του σώματος (για παράδειγμα τις μεταλλάξεις μεταβολής αναγνωστικού πλαισίου) και με ερευνητικά προγράμματα δισεκατομμυρίων με σκοπό την καταγραφή της αλληλουχίας του ανθρώπινου γονιδιώματος, καθώς και την έκδοση και την καταχώρισή της σε μια εθνική γενετική «βιβλιοθήκη». Το σώμα εννοιολογείται ως στρατηγικό σύστημα, άκρως στρατιωτικοποιημένο σε καίριους στίβους της εικονοποιίας και της πρακτικής. Το φύλο, η σεξουαλικότητα και η αναπαραγωγή θεωρητικοποιούνται με όρους τοπικών επενδυτικών στρατηγικών· το σώμα παύει να είναι ένας σταθερος χάρτης του χώρου των θεωρούμενων ως φυσιολογικών λειτουργιών και εμφανίζεται αντίθετα ως άκρως ρευστό πεδίο διαφορών με στρατηγική σημασία. Το βιοϊατρικό και βιοτεχνολογικό σώμα είναι ένα σημειωτικό σύστημα, ένα σύνθετο πεδίο παραγωγής νοήματος, και ο λόγος της ανοσολογίας για το σώμα αυτό, δηλαδή ο κεντρικός βιοϊατρικός λόγος με θέμα την αναγνώριση/παραγνώριση, έχει αναδειχτεί σε πρακτική με ύψιστα διακυβεύματα από πολλές απόψεις.

Όσον αφορά αντικείμενα όπως οι έμβριες συνιστώσες και οι κώδικες, δεν πρέπει κανείς να σκέφεται με όρους αναπτυξιακών νόμων και ουσιωδών ιδιοτήτων

αλλά μάλλον με όρους στρατηγικών σχεδιασμού, συννοριακών περιορισμών, συχνοτήτων ροής, συστημικής λογικής και κόστους της μείωσης περιορισμών. Η αμφιγονία μετατρέπεται σε πιθανή στρατηγική ανάμεσα σε πολλές άλλες, με κόστος και όφελος που προσεγγίζονται θεωρητικά ως λειτουργία του περιβαλλοντικού συστήματος. Η ασθένεια είναι ένα υποείδος πληροφορικής δυσλειτουργίας ή παθολογίας της επικοινωνίας· μια διαδικασία παραγνώρισης ή διάσχισης των ορίων ενός στρατηγικού συναθροίσματος που ονομάζεται εαυτός. Οι ιδεολογίες της αμφιγονίας δεν μπορούν πια εύκολα να επικαλεστούν τις ιδέες του πρόδηλου βιολογικού φύλου και έμφυλου ρόλου ως οργανικές όψεις στα «υγιή» φυσικά αντικείμενα όπως οι οργανισμοί και οι οικογένειες. Παρομοίως για τη φυλή, οι ιδεολογίες για την ανθρώπινη ποικιλομορφία χρειάζεται να αναπτυχθούν με όρους συχνότητας των παραμέτρων και με όρους πεδίων από εξουσιαστικά φορτισμένες διαφορές, κι όχι με βάση ουσίες και φυσικές προελεύσεις ή εστίες. Η φυλή και το βιολογικό φύλο, όπως τα άτομα, είναι τεχνουργήματα που συντηρούνται ή υπονομεύονται από το σύμπλεγμα λόγου για τη γνώση και την εξουσία. Οποιαδήποτε αντικείμενα ή πρόσωπα μπορούν εύλογα να γίνουν αντικείμενο σκέψης με όρους αποσυνάθροισης και ανασυνάθροισης· δεν υπάρχουν «φυσικές» αρχιτεκτονικές που να θέτουν περιορισμούς στο σχεδιασμό συστήματος. Ο σχεδιασμός έχει εντούτοις ισχυρούς περιορισμούς. Ό,τι λογίζεται ως «μονάδα», ως ένα, είναι εξαιρετικά προβληματικό· δεν είναι κάτι δεδομένο διά παντός. Η ατομικότητα είναι πρόβλημα αμυντικής στρατηγικής.

Θα έπρεπε να είναι αναμενόμενο ότι οι στρατηγικές ελέγχου δεν θα εστιάζουν στην ακεραιότητα των φυσικών αντικειμένων αλλά στις συννοριακές συνθήκες και διεπαφές, στις συχνότητες ροής που διασχίζουν τα σύνορα. Η «ακεραιότητα» ή η «ελικρίνεια» του δυτικού εαυτού παραχωρούν τη θέση τους σε διαδικασίες λήψης αποφάσεων, έμπειρα συστήματα λογισμικού και στρατηγικές επένδυσης πόρων. Η έννοια των «βαθμών ελευθερίας» γίνεται δυναμική μεταφορά για την πολιτική. Τα ανθρώπινα όντα, όπως κάθε άλλη συνιστώσα ή υποσύστημα, πρέπει να τοπικοποιηθούν σε μια συστημική αρχιτεκτονική της οποίας οι βασικοί τρόποι λειτουργίας ακολουθούν την αρχή των πιθανοτήτων. Κανένα αντικείμενο, χώρος ή σώμα δεν είναι ιερό καθαυτό· κάθε συνιστώσα μπορεί να τεθεί σε διεπαφή με οποιαδήποτε άλλη, εφόσον είναι δυνατόν να κατασκευαστεί η ορθή προδιαγραφή, ο ορθός κώδικας για την επεξεργασία σημάτων σε κοινή γλώσσα. Συγκεκριμένα, δεν υπάρχει έδαφος για να αντιτεθούν οντολογικά το οργανικό, το τεχνικό και το κειμενικό.⁶ Ούτε όμως υπάρχει έδα-

6. Τούτο το οντολογικό συνεχές επιτρέπει να συζητηθεί το οξυνόμενο πρακτικό πρόβλημα των «ιών» που πλήττουν το λογισμικό στους υπολογιστές (McLellan 1988). Τα μολυσματικά σπαράγματα πληροφορίας που εισβάλλουν και παρασιτούν στον ξενιστή τους κώδικα προς όφελος της δικής τους αντιγραφής και των δικών τους εντολών προγραμματισμού μοιάζουν με

φος για να αντισταθεί το *μυθικό* στο οργανικό, το κειμενικό και το τεχνικό. Οι συγκλίσεις τους είναι πιο σημαντικές από όσες αντιθέσεις τους απομένουν. Η προνομιακή παθολογία που πλήττει όλα τα είδη συνιστώσων σε τούτο το σύμπαν είναι η πίεση – η κατάρρευση των επικοινωνιών. Στο σώμα η πίεση λειτουργεί, σύμφωνα με τη θεωρία, «καταθλίβοντας» το ανοσοποιητικό σύστημα. Τα σώματα έχουν γίνει κυβόργια – κυβερνητικοί οργανισμοί – σύνθετα υβριδικής τεχνο-οργανικής σωματοποίησης και κειμενικότητας (Haraway 1985, βλ. εδώ σ. 222-270). Το κυβόργιο είναι κείμενο, μηχανή, σώμα και μεταφορά – όλα θεωρητικοποιημένα και συμμετέχοντα στην πρακτική με όρους επικοινωνιών.

Κυβόργια για την επιβίωση στη γη⁷

Ωστόσο, όπως στον οργανισμό του 19ου και του 20ού αιώνα χώρεσε ένα ποικιλόμορφο πεδίο πολιτισμικής, πολιτικής, οικονομικής, θεωρητικής και τεχνικής αμφισβήτησης, έτσι και το κυβόργιο είναι διαφιλονικούμενο και ετερογενές δημιουργήμα. Είναι ικανό να συντηρήσει αντιτασσόμενα και απελευθερωτικά σχέδια στο επίπεδο της ερευνητικής πρακτικής, των πολιτισμικών παραγωγών και της πολιτικής παρέμβασης. Τούτη η ευρύτατη θεματική μπορεί να εισαχθεί εξετάζοντας αντιθετικές κατασκευές του βιοτεχνολογικού σώματος ή άλλων μεταμοντέρνων συστημάτων επικοινωνίας της εποχής μας. Τα δημιουργήματα αυτά είναι δυνατόν να εννοηθούν και να ενσωματωθούν με δύο τουλάχιστον αντιτιθέμενους τρόπους: 1) με όρους κεντρικού ελέγχου, όπως αρθρώνονται στο πλαίσιο ενός ορθολογικού θεωρητικού παραδείγματος για τη γλώσσα και τη σωματοποίηση· ή 2) με όρους μιας σύνθετης δομικά εμπεδωμένης σημειωτικής διαδικα-

τους βιολογικούς ιούς πολύ περισσότερο από όσο υποδηλώνει η μεταφορά αυτή. Και όπως οι ανεπιθύμητοι εισβολείς του σώματος, έτσι και οι ιοί λογισμικού συζητούνται με όρους παθολογίας ως τρομοκρατία στο πεδίο των επικοινωνιών, που απαιτεί θεραπεία με τη μορφή των στρατηγικών μέτρων ασφάλειας. Υπάρχει ένα είδος επιδημιολογίας για τις μολύνσεις των συστημάτων τεχνητής νοημοσύνης από ιούς, ενώ ούτε τα τεράστια εταιρικά ή στρατιωτικά συστήματα ούτε οι προσωπικοί υπολογιστές δεν έχουν καλό αμυντικό ανοσοποιητικό σύστημα. Και τα δύο είναι εξαιρετικά ευπαθή στην τρομοκρατία και τον ραγδαίο πολλαπλασιασμό του ξένου κώδικα που αναπαράγεται σιωπηλά και ανατρέπει τις φυσιολογικές τους λειτουργίες. Στην αγορά διατίθενται προγράμματα ανοσολογικού τύπου για να σκοτώσουν τους ιούς, όπως το Data Physician [«Γιατρός Δεδομένων»] της εταιρείας Digital Dispath. Περισσότεροι από τους μισούς αγοραστές του συγκεκριμένου προγράμματος το 1985 ήταν στρατιωτικοί. Κάθε φορά που εκκινώ τον Μάικντς μου, δείχνει το εικονίδιο του αντιικού προγράμματος – μια υποδερμική σύριγγα.

7. Ευχαριστώ την Elizabeth Bird που δημιούργησε μια πολιτική κονκάρδα με το σύνθημα αυτό, την οποία φόρεσα ως μέλος μιας συσσωμάτωσης που λέγεται Υποκατάστατοι Άλλοι (Sutrogate Others) την Ημέρα Δράσης Μητέρων και Άλλων (Mothers and Others Day Action) στο Πεδίο Πυρηνικών Δοκιμών της Νεβάδας το Μάιο του 1987.

σίας με πολλούς «δημιουργούς ποικιλομορφίας» στο πλαίσιο ενός αντι-ορθολογικού (όχι ανορθολογικού) ή ερμηνευτικού/καταστασιακού/ κονστρουκτιβιστικού λόγου που είναι έτοιμη να προσφέρει η δυτική επιστήμη και φιλοσοφία. Η κοινή εργασία των Τέρι Γουίνογκραντ και Φερνάντο Φλόρες (Winograd και Flores 1986) με τίτλο *Understanding Computers and Cognition* είναι απολύτως χαρακτηριστική για να σκεφτούμε τι δυναμικό για πολιτισμική/ επιστημονική/πολιτική αμφισβήτηση υπάρχει όσον αφορά τις τεχνολογίες αναπαράστασης και σωματοποίησης της «διαφοράς» στο πλαίσιο του ανοσολογικού λόγου, που έχει ως γνωστικό αντικείμενό του ένα είδος «συστήματος τεχνητής νοημοσύνης/ γλώσσας/επικοινωνίας του βιολογικού σώματος».⁸

Ο Γουίνογκραντ και ο Φλόρες ασκούν λεπτομερή κριτική στο ορθολογικό παράδειγμα για την κατανόηση ενσώματων (ή «δομικά καθορισμένων») αντιληπτικών και γλωσσικών συστημάτων, καθώς και για το σχεδιασμό υπολογιστών που μπορούν να λειτουργήσουν ως προσθετικά μέρη σε ανθρώπινα σχέδια. Στο πλαίσιο του ορθολογικού μοντέλου της γνωστικής διαδικασίας στην απλή μορφή του,

εκλαμβάνεται ως αυτονόητη η ύπαρξη μιας αντικειμενικής πραγματικότητας η οποία συντίθεται από πράγματα που φέρουν ιδιότητες και εντάσσονται σε σχέσεις. Ένα υποκείμενο της γνωστικής διαδικασίας συγκεντρώνει «πληροφορία» για τα πράγματα αυτά και οικοδομεί ένα νοητικό «μοντέλο», που θα είναι από ορισμένες απόψεις ορθό (πιστή αναπαράσταση της πραγματικότητας) και από άλλες λανθασμένο. Η γνώση είναι ένα απόθεμα αναπαραστάσεων που μπορούν να ανακληθούν κατά τη διατύπωση συλλογισμών και να μεταφραστούν

8. Ιδεώδης τόπος για τη διατύπωση πληρέστερης επιχειρηματολογίας στο σημείο αυτό είναι η σχέση του ανοσοποιητικού με το νευρικό σύστημα, όπως την αντιλαμβάνεται η σύγχρονη νευροανοσολογία ή ψυχονευροανοσολογία. Με την ανακάλυψη των υποδοχέων και των παραγών που είναι κοινά στα κύτταρα του νευρικού, του ενδοκρινικού και του ανοσοποιητικού συστήματος, η υπόθεση ότι το διάσπαρτο και δικτυακά οργανωμένο ανοσοποιητικό σύστημα αποτελεί το διαμεσολαβητή ανάμεσα στη νόσηση και το σώμα άρχισε να έχει κάποιο νόημα για τους υπέρμαχους της «σκληρής επιστήμης». Τα συνεπακόλουθά της στη λαϊκή και την επίσημη θεραπευτική είναι μυριάδες, όπως για παράδειγμα αυτά που αφορούν την πολύσημη οντότητα που ονομάζεται «πίεση». Βλ. Barnes (1986, 1987)· Wechsler (1987)· Kanigel (1986). Οι βιολογικές μεταφορές που ανακαλούνται προκειμένου να ονομαστεί το ανοσοποιητικό σύστημα επίσης διευκολύνουν ή παρεμποδίζουν ιδέες για το ανοσοποιητικό ως πολυδύναμο διαμεσολαβητή, αντί για σύστημα κεντρικού ελέγχου ή υπερεξοπλισμένο υπουργείο άμυνας. Για παράδειγμα, ο αναπτυξιακός βιολόγος και ανοσολόγος Σκοτ Γκίλμπερτ στη διδασκαλία του αναφέρεται στο ανοσοποιητικό σύστημα ως οικοσύστημα και ο νευροανοσολόγος ερευνητής Έντουιν Μπλένλοκ το χαρακτηρίζει αισθητήριο όργανο. Τούτες οι μεταφορές μπορούν να αντιταχθούν στην εικονοποιία του υπερορθολογικού ανοσοποιημένου σώματος της Τεχνητής Νοημοσύνης στον Πόλεμο των Αστρων. Επίσης μπορούν να έχουν πολλαπλά αποτελέσματα στο σχεδιασμό ερευνών, καθώς και στη διδασκαλία και τη θεραπευτική.

σε γλώσσα. Η σκέψη είναι μια διαδικασία χειρισμού των αναπαραστάσεων αυτών (Winograd, στο Edwards και Gordon, χ.χ.).

Ο Γουίνογκραντ θεωρεί λανθασμένο το δόγμα του ορθολογικού μοντέλου για την αναπαράσταση στην απλή εκδοχή του από πολλές απόψεις, συμπεριλαμβανομένου του επιπέδου του πολιτικού και ηθικού λόγου που συνήθως απωθείται στην επιστημονική γραφή. Το δόγμα αυτό, συνεχίζει, είναι επιπλέον τεχνικά εσφαλμένο, εάν πρόκειται να καθοδηγήσει την έρευνα στο σχεδιασμό λογισμικού: «Σε αντίθεση με την κοινά αποδεκτή ιδέα, η κατανόηση της γλώσσας, της σκέψης και της ορθολογικότητας με βάση τον “κοινό νου”, η οποία είναι εγγενης σε τούτη την παράδοση, *παρεμποδίζει* εντέλει την καρποφόρα εφαρμογή της τεχνολογίας των υπολογιστών στη ζωή και την εργασία του ανθρώπου». Ο Γουίνογκραντ και ο Φλόρες, αντλώντας από τα έργα του Χάιντεγκερ, του Γκάνταμερ, του Ματουράνα και άλλων, αναπτύσσουν ένα δόγμα για την αλληλεξάρτηση μεταξύ ερμηνευτή και ερμηνευόμενου, οι οποίοι δεν αποτελούν διακριτές και αυτόνομες μεταξύ τους οντότητες. Οι τοποθετημένες προϋπάρχουσες κατανοήσεις διαδραματίζουν κρίσιμο ρόλο σε κάθε επικοινωνία και ενέργεια. Τα «δομικά καθορισμένα συστήματα» με ιστορίες που διαμορφώνονται μέσα από διαδικασίες «δομικού συνδυασμού» προσεγγίζουν καλύτερα την αντιληπτική διαδικασία σε σύγκριση με τα δόγματα της αναπαράστασης.

Οι μεταβολές στο περιβάλλον έχουν το δυναμικό να αλλάξουν τους αντίστοιχους τύπους δραστηριότητας στο εσωτερικό του ίδιου του νευρικού συστήματος που κατόπιν προσανατολίζει τη συμπεριφορά του οργανισμού. Τούτη η προοπτική ακυρώνει την παραδοχή ότι αποκτούμε απευθείας αναπαραστάσεις από το περιβάλλον μας. Δηλαδή, η ερμηνεία αναδύεται ως αναγκαία συνέπεια της δομής των βιολογικών όντων (Winograd, στο Edwards και Gordon, χ.χ.).

Ο Γουίνογκραντ συλλαμβάνει το συνδυασμό του εσωτερικού και του εξωτερικού κόσμου των οργανισμών και των οικοσυστημάτων, των οργανισμών μεταξύ τους ή των οργανικών και των τεχνικών δομών με βάση τις μεταφορές της γλώσσας, της επικοινωνίας και της κατασκευής – όχι όμως με βάση ένα ορθολογικό δόγμα για τη νόηση και τη γλώσσα ή μια αποσωματοποιημένη εργαλειακή αντιμετώπιση. Οι γλωσσικές πράξεις εμπεριέχουν κοινές πράξεις ερμηνείας και συνδέονται θεμελιωδώς με τη συμμετέχουσα τοποθεσία σε έναν δομημένο κόσμο. Τα συμφραζόμενα δεν είναι θεμελιώδες ζήτημα με την έννοια του «πληροφοριακού» περιγύρου αλλά με την έννοια της συν-δομής ή του συν-κειμένου. Η γνωστική διαδικασία, η συμμετοχή και η εξάρτηση από τις συνθήκες, σύμφωνα με τον Γουίνογκραντ, συνδέονται μεταξύ τους ως έννοιες από τεχνική και φιλοσοφική άποψη. Η γλώσσα δεν έχει να κάνει με την περιγραφή αλλά με την αφοσίω-

ση σε έναν σκοπό. Το σημείο αυτό ισχύει τόσο για τη «φυσική» όσο και για την «κατασκευασμένη» γλώσσα.

Πώς ένας τέτοιος τρόπος θεωρητικής προσέγγισης των τεχνικών και των βιολογικών αρχών της επικοινωνίας θα επηρέαζε, άραγε, το λόγο για το ανοσοποιητικό σύστημα όσον αφορά την «τεχνολογία» του σώματος να αναγνωρίζει τον εαυτό και τον άλλο και να διαμεσολαβεί ανάμεσα στη «νόηση» και το «σώμα» στον μεταμοντέρνο πολιτισμό; Όπως ακριβώς ο σχεδιασμός υπολογιστών είναι μια χαρτογράφηση τρόπων ζωής για την πραγματοποίησή τους, έτσι και το ανοσοποιητικό σύστημα είναι κατά μία έννοια διάγραμμα σχέσεων και οδηγός δράσης εμπρός σε ερωτήματα σχετικά με τα σύνορα του εαυτού και με τη θνητότητα. Ο λόγος περί ανοσοποιητικού συστήματος έχει να κάνει με τον περιορισμό και τη δυνατότητα για συμμετοχή σε έναν κόσμο γεμάτο από «διαφορά», όπου αφθονούν όσα είναι μη εαυτός. Η προσέγγιση του Γουίνογκραντ και του Φλόρες περιέχει έναν τρόπο για να δοκιμαστούν ιδέες για την παθολογία ή την «κατάρρευση», χωρίς να στρατιωτικοποιηθεί το πεδίο του σώματος.

Είναι κεντρικός ο ρόλος των επεισοδίων κατάρρευσης στην ανθρώπινη κατανόηση. Κατάρρευση δεν είναι μια αρνητική κατάσταση προς αποφυγή, αλλά μια κατάσταση που αφορά το μη πρόδηλο, όπου στο οπτικό πεδίο εισέρχεται ξαφνικά μια όψη του δικτύου εργαλείων στη χρήση του οποίου συμμετέχουμε ... Μια κατάρρευση αποκαλύπτει το σύμπλεγμα σχέσεων που μας είναι αναγκαίο προκειμένου να ολοκληρώσουμε το έργο μας ... Τούτο δημιουργεί έναν ξεκάθαρο στόχο για το σχεδιασμό – να προβλεφθεί η μορφή των επεισοδίων κατάρρευσης και να ληφθεί η πρόνοια να υπάρχει ένα διάστημα δυνατοτήτων για δράση όταν συμβαίνουν (Winograd, στο Edwards και Gordon, *χ.χ.*).

Εδώ η σχέση με την τρωτότητα διαφέρει από αυτήν του Πολέμου των Αστρων ή των στρατιωτικών ερευνητικών προγραμμάτων όπως η Στρατηγική Πρωτοβουλία για την Ανάπτυξη Υπολογιστικών Συστημάτων (Strategic Computing Initiative), ενώ παράλληλα δεν αρνείται τη θεραπευτική δράση. Επιμένει στο να τεθεί η θεραπευτική δράση, η δράση ανασυγκρότησης (κι επομένως η θεωρητική κατανόηση) με όρους τοποθετημένων σκοπών, όχι φαντασιώσεων για τον ολοκληρωτικά αμυνόμενο εαυτό σε ένα σώμα που παριστάνεται ως αυτοματοποιημένο στρατιωτικοποιημένο εργοστάσιο, ως ένα είδος ύστατου εαυτού Ρομποτικού Διοικητή Μάχης που συναντά τον εχθρό (μη εαυτό), καθώς αυτός εισβάλλει με τη μορφή δυαδικών ψηφίων ξένης πληροφορίας απειλώντας να κάνει κατάληψη στους κώδικες κεντρικού ελέγχου.

Οι τοποθετημένοι σκοποί είναι αναγκαστικά πεπερασμένοι, ριζώνουν στη μερικότητα και σε ένα ευαίσθητο παιχνίδισμα του ίδιου και του διαφορετικού, της συντήρησης και της διάλυσης. Τα γλωσσικά συστήματα του Γουίνογκραντ

και του Φλόρες είναι «αποφυσικοποιημένες», ολότελα κονστρουκτιβιστικές οντότητες· και με την έννοια αυτή είναι μεταμοντέρνα κυβόργια που δεν βασίζονται σε στεγανά σύνορα ανάμεσα στο οργανικό, το τεχνικό και το κειμενικό. Τα γλωσσικά/επικοινωνιακά συστήματά τους όμως αντιτάσσονται ευδιάκριτα στα τεχνητής νοημοσύνης κυβόργια μιας «κοινωνίας της πληροφορίας» με τις παθολογίες του πυρηνικού εξοντωτισμού που επιδιώκουν την οριστική εξαίρεση από την τρωτότητα, κι επομένως από τη σωματοποίηση.⁹

Το ένα και τα πολλά: εαυτοί, άτομα, μονάδες και υποκείμενα

Τι συγκροτείται ως άτομο στο πλαίσιο του μεταμοντέρνου βιοτεχνολογικού και βιοϊατρικού λόγου; Δεν υπάρχει εύκολη απάντηση στο ερώτημα αυτό, διότι ακόμη και τα πιο σίγουρα δυτικά εξατομικευμένα σώματα, τα ποντίκια και οι άντρες σε ένα καλά εξοπλισμένο επιστημονικό εργαστήριο, δεν αρχίζουν ούτε τελειώνουν στο δέρμα τους· εξάλλου κι αυτό μοιάζει σαν ζουγκλα με οργιώδη βλάστηση που απειλεί με αθέμιτες συγχωνεύσεις, ιδίως αν το βλέπουμε από την προοπτική ενός ηλεκτρονικού μικροσκοπίου. Το επιστημονικό πρόγραμμα για τη χαρτογράφηση του «ανθρώπινου γονιδιώματος» σε μια οριστική γενετική βιβλιοθήκη, που χρηματοδοτείται αφειδώς με πολλά δισεκατομμύρια δολάρια, θα μπορούσε να θεωρηθεί πρακτική απάντηση στην κατασκευή του «ανθρώπου» ως επιστημονικού «υποκειμένου». Το πρόγραμμα χαρτογράφησης του γονιδιώματος είναι ένα είδος τεχνολογίας του μεταμοντέρνου ανθρωπισμού, που ορίζει «το» γονιδίωμα την ίδια στιγμή που το διαβάζει και το καταγράφει. Η διαφήμιση της MacroGene Workstation υποδεικνύει ποια τεχνολογία απαιτείται για το συγκεκριμένο είδος γραμματισμού. Η διαφήμιση συμπλέκει το μυθικό, το οργανικό, το τεχνικό και το κειμενικό επικαλούμενη παραστατικά τον «χαμένο κρίκο»

9. Όταν αρχίζω να αναρωτιέμαι μήπως είμαι παρανοϊκή που σκέφτομαι ότι κάποιος *πραγματικά* ονειρεύεται την υπερβατική αποσωματοποίηση ως έσχατο τελικό αίτιο της ζωής και της νόησης, τότε συναντώ κάτι ρήσεις σαν το ακόλουθο παράθεμα από το άρθρο του σχεδιαστή υπολογιστών Γ. Ντάνιελ Χίλις στο χειμωνιάτικο τεύχος του περιοδικού *Daedalus* του 1988 για την τεχνητή νοημοσύνη:

Φυσικά, κατανοώ ότι είναι απλώς ένα όνειρο αυτό, και θα ομολογήσω ότι με παρακινεί πιο πολύ η ελπίδα παρά η πιθανότητα της επιτυχίας. Αν όμως αυτός ο τεχνητός εγκέφαλος μπορεί να συντηρηθεί και να αναπτυχθεί αυτόνομα, τότε για πρώτη φορά η ανθρώπινη σκέψη θα ζήσει χωρίς σάρκα και οστά, χαρίζοντας σε τούτο το τέκνο του πνεύματος την επί γης αθανασία που μας αρνήθηκαν (Hillis 1988: 189).

Ευχαριστώ την Έβελιν Κέλερ που μου υπέδειξε τη συγκεκριμένη παραπομπή. Βλ. το άρθρο της ίδιας «From secrets of life, secrets of death» (Keller 1990). Την ευγνωμοσύνη μου στη Ζωή Σοφούλη (Sofia 1984· Sofoulis 1988) για την ανάλυση της εικονογραφίας και της μυθολογίας του πυρηνικού εξοντωτισμού, των θεωριών για την εξωγήινη ζωή, και του κανιβαλισμού.

της εξελικτικής θεωρίας ο οποίος βγαίνει έρποντας από το νερό στην ξηρά, ενώ στο κείμενο διαβάζουμε: «Δεν υπάρχουν “χαμένοι κρίκοι” στη LKB MacroGene Workstation» για τη χαρτογράφηση των νουκλεϊκών οξέων (βλ. Πίνακα 8). Ο τερατώδης ιχθυόστεγος που έρπει έξω από τα υδάτινα βάθη προβαίνοντας σε μία από τις σημαντικότερες μεταβάσεις στη γη αποτελεί τέλειο μεταφορικό σχήμα για τις σωματικές και τεχνικές μεταμορφώσεις στον ύστερο 20ό αιώνα. Μια πράξη καθαγίας για να σωπάσουν οι θεωρητικοί των ανθρωπιστικών επιστημών, το καθιερωμένο έργο αναφοράς που λέγεται ανθρώπινο γονιδίωμα θα μπορούσε να γίνει το μέσο με το οποίο θα δαμάζονταν η ανθρώπινη ποικιλομορφία και οι παθολογίες της με τον εξαντλητικό κώδικα που θα φυλάσσεται σε ένα εθνικό ή διεθνές γενετικό γραφείο μέτρων και σταθμών. Το κόστος αποθήκευσης του γιγαντιαίου λεξικού πιθανότατα θα ξεπεράσει το κόστος της παραγωγής του, όμως τέτοια ζητήματα τα αντιμετωπίζει καθημερινά κάθε βιβλιοθηκονόμος (Roberts 1987α, 1987β, 1987γ· Kanigel 1987). Η πρόσβαση σε αυτό το πρότυπο για τον «άνθρωπο» θα αποτελέσει αντικείμενο διεθνούς διαμάχης για ζητήματα οικονομικά, κατοχύρωσης της ευρεσιτεχνίας και τα παρόμοια. Οι Λαοί της Βίβλου θα αποκτήσουν επιτέλους μια πρότυπη αφήγηση της γένεσής τους. Εν αρχή ην το αντίγραφο.

Το Πρόγραμμα Χαρτογράφησης του Ανθρώπινου Γονιδιώματος (Human Genome Project) ίσως ορίσει το είναι του μεταμοντέρνου ανθρώπινου είδους (παρά τα όσα λένε οι φιλόσοφοι), όμως τι θα γίνει με το είναι του *ατόμου*; Ο Ρίτσαρντ Ντόκινς έθεσε τούτο το δυσεπίλυτο πρόβλημα στο βιβλίο *The Extended Phenotype*. Ο Ντόκινς επισήμανε ότι ο Τζούλιαν Χάξλεϋ το 1912 όρισε την ατομικότητα με βιολογικούς όρους ως το «κυριολεκτικά αδιαίρετο – την ιδιότητα να είναι κάτι επαρκώς ετερογενές μορφολογικά ώστε να χάνει τη λειτουργικότητά του αν κοπεί στα δύο» (Dawkins 1982: 250). Αυτό φαίνεται να υπόσχεται πολλά ως αφετηρία. Σύμφωνα με τον Χάξλεϋ, εγώ ή εσείς θα λογιζόμασταν με βεβαιότητα ως άτομα, μολονότι δεν θα ίσχυε το ίδιο για πολλά σκουλήκια. Η ατομικότητα των σκουληκιών δεν κατακτήθηκε ούτε καν στο μεσουράνημα του αστικού φιλελευθερισμού, κι επομένως αυτό δεν είναι λόγος ανησυχίας. Όμως ο ορισμός του Χάξλεϋ δεν απαντά στο ερώτημα *ποια λειτουργία* διακυβεύεται. Τίποτε δεν απαντά σ' αυτό έτσι αφαιρετικά· εξαρτάται από το τι πρέπει να γίνει.¹⁰ Εσείς ή

10. Για το λόγο αυτό, φυσικά, ανέκυψαν τόσα προβλήματα στο να λογιστούν οι γυναίκες ως άτομα στους νεωτερικούς δυτικούς λόγους. Η προσωπική οριοθετημένη ατομικότητά τους υπονομεύεται από το ενοχλητικό χάρισμα των σωμάτων τους να κάνουν άλλα σώματα με ατομικότητα που μπορεί να πάρει την προτεραιότητα από τη γυναικεία ατομικότητα, ακόμη κι όταν αυτά τα μικρούλια σώματα εμπεριέχονται πλήρως στο γυναικείο και είναι αόρατα χωρίς προηγμένες οπτικές τεχνολογίες (Petchesky 1987). Οι γυναίκες μπορούν με μια έννοια να κοπούν στη μέση και να διατηρήσουν τη μητρική λειτουργία τους – μάρτυράς μου τα σώματά τους που σιτηρούνται μετά θάνατον προκειμένου να κρατήσουν στη ζωή ένα άλλο άτομο. Η ιδιαίτερη αμ-

εγώ (όσο προβληματικό κι αν είναι να απευθύνεσαι με αυτές τις αντωνυμίες) ίσως να είμαστε άτομα για ορισμένους σκοπούς αλλά να μην είμαστε για άλλους. Αυτή είναι φυσιολογική οντολογική υπόσταση για κυβόργια και γυναίκες, αν δεν ισχύει το ίδιο για τους αριστοτελιστές και τους άντρες επίσης. Η λειτουργία σχετίζεται με τη δράση. Εδώ ο Ντώκινς διαθέτει μια ριζοσπαστική λύση, καθώς προτείνει μια στρατηγική άποψη για την ατομικότητα σε όλα τα νοηματικά επίπεδα. Σύμφωνα με τον Ντώκινς, υπάρχουν πολλών ειδών άτομα, όμως πρωτοκαθεδρία έχει μόνον ένα. «Η αναζητήσή μας για μια “μονάδα επιλογής” σκοπεύει εξ ολοκλήρου να ανακαλύψουμε έναν ηθοποιό κατάλληλο για τον πρωταγωνιστικό ρόλο στις μεταφορές μας για το σκοπό» (Dawkins 1982: 91). Οι «μεταφορές για το σκοπό» καταλήγουν σε μία και μοναδική κατακλειδα: την αντιγραφή. «Επιτυχημένος είναι ο αντιγραφέας που επιτυγχάνει να διαρκέσει στη μορφή των αντιγράφων πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα το οποίο μετριέται με γενιές, και κατορθώνει να αναπαράγεται σε πολλά αντίγραφα του» (Dawkins 1982: 87-88).

Το αντιγραφικό θραύσμα με τη σημαντικότερη ατομικότητα στον κατασκευασμένο χρόνο της εξελικτικής θεωρίας εντέλει δεν είναι ιδιαίτερα «ενιαίο». Δεν είναι οριστικά καθορισμένα τα σύνορα του αντιγραφέα, παρ' όλα όσα εξυπηρετεί στην αντίληψη του Ντώκινς ως «μονάδα» φυσικής επιλογής, ενώ οι βαθύτε-

φισημία της γυναικείας ατομικότητας – η οποία ίσως αντιστέκεται εντέλει πιο πολύ από την ατομικότητα των σκουληκιών στην πλήρη φιλελεύθερη έννοια της προσωπικότητας – προεκτείνεται στις παρουσιάσεις της λειτουργίας του ανοσοποιητικού κατά τη διάρκεια της κύησης. Η παλαιά βιοϊατρική απορία αφορούσε το λόγο για τον οποίο η μητέρα δεν απορρίπτει ως ξένο σώμα τον μικρό εισβολέα μέσα της. Στο κάτω κάτω το κύημα και το έμβρυο χαρακτηρίζονται επαρκέστατα ως «άλλο» σύμφωνα με τα συνηθισμένα ανοσολογικά κριτήρια: και σε ορισμένα κύτταρα του πλακούντα που λέγονται τροφοβλάστες υπάρχει στενή σχέση του εμβρυϊκού με τον μητρικό ιστό. Ολότελα απροσδόκητα αποδεικνύεται ότι οι γυναίκες με «υποενεργά ανοσοποιητικά συστήματα» εντέλει απορρίπτουν ανοσολογικά τα έμβρυά τους δημιουργώντας αντισώματα ενάντια στους ιστούς τους. Κανονικά οι γυναίκες δημιουργούν ειδικά αντισώματα που καλύπτουν τα μαρτυρησιακά ξένα σήματα από τις τροφοβλάστες του εμβρύου, ούτως ώστε το σύστημα επιτήρησης στο ανοσοποιητικό της μητέρας να μην δεν την παρουσία του εμβρύου. Τα ανοσοποιητικά συστήματα των γυναικών που «απορρίπτουν» τα κύματα μπορούν να δημιουργήσουν προκλητά τέτοια αντισώματα, αν αποκτήσουν ανοσία με κύτταρα από τους «συζύγους» ή άλλους γενετικά άσχετους δότες. Οι περισσότερες γυναίκες, όπως φαίνεται, οδηγούνται να δημιουργήσουν αυτό το είδος αντισώματος ως αποτέλεσμα της «ανοσοποίησής τους» από το σπέρμα του «συζύγου τους» κατά τη διάρκεια της συνουσίας. Αν όμως ο «σύζυγος» βρίσκεται πολύ κοντά από γενετική άποψη με την εν δυνάμει μητέρα, μερικές γυναίκες δεν αναγνωρίζουν το σπέρμα ως ξένο, και τα ανοσοποιητικά τους συστήματα δεν δημιουργούν αντισώματα συγκάλυψης. Έτσι το μωρό αναγνωρίζεται ως ξένο. Ακόμη και τούτη η εχθρική πράξη όμως δεν καθιστά τη γυναίκα επαρκές άτομο, εφόσον έρχεται ως αποτέλεσμα της αποτυχίας της να ανταποκριθεί δεόντως στην αρχική ρήξη των συνόρων της κατά τη συνουσία (Kolata 1988a, 1988β). Οι βιοπολιτικοί λόγοι για την εξατομίκευση ολοφάνερα έχουν όρια για τους φεμινιστικούς σκοπούς!

ρες πτυχές του διατηρούν την ικανότητα για μεταλλάξεις. Τούτες οι μονάδες όμως πρέπει και πάλι να είναι λίγο μικρότερες από μια «μοναδική» γονιδιακή κωδικοποίηση μίας πρωτεΐνης. Οι μονάδες είναι αρκετά καλές μόνο προκειμένου να συντηρήσουν την τεχνολογία της αντιγραφής. Σαν τα όρια που έχουν τα αδέρφια του ρεπλικόνιου, τα σύνορα άλλων συναθροισμάτων στρατηγικής σημασίας δεν είναι ούτε αυτά στέρεα – όλα έχουν να κάνουν με το ευρύ δίκτυο των στρατηγικών αντιγραφής σε έναν κόσμο όπου ο εαυτός και ο άλλος αποτελούν σε μεγάλο βαθμό διακύβευμα.

Ο ολοκληρωμένος πολυκυτταρικός οργανισμός είναι φαινόμενο που εμφανίστηκε πρώτη φορά ως αποτέλεσμα της φυσικής επιλογής στους πρωτόγονους εγωιστές αντιγραφείς. Πλήρωσε τους αντιγραφείς για να συμπεριφέρονται αγελαία [αρκούν αυτά προς το παρόν για την «αρμονία»]. Η φαινοτυπική δύναμη με την οποία διασφαλίζουν την επιβίωσή τους είναι καταρχήν ευρύτατη και απεριόριστη. Ο οργανισμός στην πράξη εμφανίστηκε ως εν μέρει συγκολλημένη τοπική συγκέντρωση, μια κοινή συμπύκνωση της δύναμης του αντιγραφέα (Dawkins 1982: 264).

«Καταρχήν εκτεταμένη και απεριόριστη»: αξιοσημείωτη δήλωση για την αμοιβαία διασύνδεση, αφορά όμως ένα πολύ συγκεκριμένο είδος της, το οποίο οδηγεί στο να θεωρητικοποιείται ο κόσμος των ζωντανών όντων ως τεράστιος ανταγωνισμός εξοπλισμών. «Δεν χρειάζεται να είναι ανόργανα τεχνουργήματα οι φαινότυποι που επεκτείνονται έξω από το σώμα: κι αυτοί επίσης μπορεί να φτιαχτούν από ζωντανό ιστό ... Θα δείξω ότι στέκει λογικά να θεωρηθούν τα παρασιτικά γονίδια ως κάτι που εκφράζεται φαινοτυπικά στα σώματα και στη συμπεριφορά των ξενιστών τους» (Dawkins 1982: 210, η έμφαση δική μου). Το ον όμως που λειτουργεί ως φαινότυπος κάποιου άλλου κατοικείται το ίδιο από πολλαπλασιαστικό υλικό με δικούς του αντιγραφικούς σκοπούς. «Το ζώο δεν θα υποκύψει κατ' ανάγκη παθητικά στη χειραγώγησή του, και είναι αναμενόμενο να αναπτυχθεί ένας εξελικτικός “ανταγωνισμός εξοπλισμών”» (Dawkins 1982: 39). Ο ανταγωνισμός εξοπλισμών πρέπει να συνυπολογίσει το αναπτυξιακό στάδιο των μέσων σωματικής παραγωγής και το κόστος συντήρησής του:

Το πολυκύτταρο σώμα είναι μια μηχανή παραγωγής μονοκύτταρου πολλαπλασιαστικού υλικού. Τα μεγάλα σώματα, σαν τους ελέφαντες, γίνονται καλύτερα αντληπτά ως βαριά βιομηχανία και μηχανολογικός εξοπλισμός, ένας πρόσκαιρος μηχανισμός εξάντλησης πόρων, που επενδύονται ώστε να βελτιωθεί η παραγωγή πολλαπλασιαστικού υλικού στη συνέχεια. Με μια έννοια η γαμετική σειρά θα «ήθελε» να μειώσει την επένδυση κεφαλαίου σε βαρύ εξοπλισμό... (Dawkins 1982: 254).

Οι μεγάλες επενδύσεις κεφαλαίου πράγματι εξαντλούν τους πόρους· το μικρό είναι ωραίο. Ωστόσο, για εσάς και για εμένα απαιτήθηκαν τεράστιες κεφαλαιακές επενδύσεις, και μάλιστα όχι μόνο με όρους γενετικής. Ίσως θα πρέπει να παρακολουθούμε προσεκτικά τη γαμετική σειρά, ιδίως εφόσον δεν μπορούμε να είμαστε αντιγραφικές μονάδες «εμείς» – τα συστατικά στοιχεία των ενήλικων θηλαστικών που δεν ανήκουν στη γαμετική σειρά (εκτός κι αν ταυτίζεστε με τους απλοειδείς γαμέτες σας και το περιεχόμενό τους, διότι ορισμένοι κάνουν κάτι τέτοιο). Το μόνο στο οποίο μπορούμε να στοχεύουμε «εμείς» είναι ένας οχυρωμένος εαυτός, κι όχι η αντιγραφική πιστότητα, που αποτελεί ιδιότητα μονάδων άλλου είδους. Ο πιο απειλητικός άλλος βρίσκεται μέσα «μας» – είναι το πολλαπλασιαστικό υλικό, κι εμείς είμαστε παροδικός φαινότυπός του.

Τι σχέση έχουν όλα αυτά με τον ανοσολογικό λόγο ως χάρτη ενός συστήματος «διαφοράς» στον ύστερο καπιταλισμό; Επιτρέψτε μου να προσπαθήσω να μεταφέρω τη γεύση των αναπαραστάσεων για αυτό το περίεργο σωματικό αντικείμενο που λέγεται ανθρώπινο ανοσοποιητικό σύστημα, όπως ανθολογούνται από εγχειρίδια και αναφορές ερευνών που δημοσιεύτηκαν στη δεκαετία του 1980. Το ανοσοποιητικό σύστημα αποτελείται από δέκα έως δώδεκα χιλιάδες κύτταρα, δηλαδή από κύτταρα με διπλάσια τάξη μεγέθους από το νευρικό σύστημα. Τα κύτταρα αυτά αναγεννιούνται σε ολόκληρη τη διάρκεια της ζωής από πολυδύναμα βλαστοκύτταρα που μένουν αδιαφοροποίητα. Το ανοσοποιητικό σύστημα από τις πρώτες στιγμές του κήματος μέχρι την ενηλικίωση εγκαθίσταται σε αρκετούς σχετικά άμορφους ιστούς και όργανα, που συμπεριλαμβάνουν το θύμο αδένα, το μυελό των οστών, τη σπλήνα και τα λεμφογάγγλια· ωστόσο, τεράστιο τμήμα των κυττάρων του ανοσοποιητικού βρίσκεται στα κυκλοφορικά συστήματα του αίματος και της λέμφου, και επίσης σε σωματικά υγρά και χώρους. Το σύστημα διαθέτει δύο σημαντικές κυτταρικές σειρές. Η πρώτη είναι τα *λεμφοκύτταρα*, τα οποία περιλαμβάνουν αρκετούς τύπους Τ λεμφοκυττάρων (βοηθοί, καταστολείς, φονιάδες και αρκετές παραλλαγές τους) και Β λεμφοκυττάρων (κάθε τύπος τους μπορεί να παράγει ένα μόνον είδος από το τεράστιο φάσμα δυναμικών αντισωμάτων που κυκλοφορούν στο αίμα). Τα Τ και τα Β λεμφοκύτταρα έχουν συγκεκριμένες ιδιαιτερότητες οι οποίες μπορούν να αναγνωρίσουν όλα σχεδόν τα διαφορετικά μόρια σωστού μεγέθους που είναι δυνατόν να υπάρξουν, όση εξυπνάδα κι αν αποκτήσει η χημική βιομηχανία. Η ιδιαιτερότητά τους επιτυγχάνεται με έναν πολυδαίδαλο μηχανισμό σωματικής μετάλλαξης, την κλωνική επιλογή, και με έναν πολυγονιδιακό υποδοχέα ή σύστημα σήμανσης. Η δεύτερη κυτταρική σειρά του ανοσοποιητικού συστήματος είναι το σύστημα μονοπυρηνικών φαγοκυττάρων, που περιλαμβάνει τα πολυτάλαντα μακροφάγα κύτταρα, τα οποία εκτός από τις άλλες αναγνωριστικές ικανότητές τους και τις συνδέσεις τους, φαίνεται επίσης να έχουν κοινούς υποδοχείς και μερικά ορμονικά πεπτιδικά προϊόντα με τα νευρικά κύτταρα. Το ανοσοποιη-

τικό σύστημα περιλαμβάνει εκτός από τον κυτταρικό τομέα και ένα μεγάλο φάσμα μη κυτταρικών προϊόντων που κυκλοφορούν στο σώμα, όπως τα αντισώματα, οι λεμφοκίνες και άλλα συμπληρωματικά συστατικά. Τούτα τα μόρια διαμεσολαβούν στην επικοινωνία ανάμεσα στα συστατικά του ανοσοποιητικού συστήματος, αλλά και ανάμεσα στο ανοσοποιητικό, στο νευρικό και το ενδοκρινικό σύστημα, συνδέοντας έτσι τα πολλαπλά σημεία και τις λειτουργίες ελέγχου και συντονισμού του σώματος. Η γενετική των κυττάρων του ανοσοποιητικού συστήματος, με τους υψηλούς ρυθμούς σωματικών μεταλλάξεων, διασπάσεων και αναδιάταξης των γονιδιακών προϊόντων, προκειμένου να δημιουργηθούν οι τελικοί επιφανειακοί υποδοχείς και τα αντισώματα, καθιστά γελοία την ιδέα ενός σταθερού γονιδιώματος ακόμη και μέσα σε «ένα» σώμα. Το ιεραρχικό σώμα των παλιών καιρών έχει παραχωρήσει τη θέση του σε ένα σώμα-δίκτυο με αληθινά θαυμαστή συνθετότητα και ιδιαιτερότητα. Το ανοσοποιητικό σύστημα βρίσκεται παντού και πουθενά. Οι ιδιαιτερότητές του είναι απροσδιόριστες, αν όχι απεριόριστες, και εμφανίζονται τυχαία· κι όμως, τούτες ακριβώς οι ασυνήθιστες παραλλαγές αποτελούν τα κύρια μέσα για τη διατήρηση της ατομικής σωματικής συνοχής.

Ο νομπελίστας ανοσολόγος Νηλς Γέρνε στην αρχή της δεκαετίας του 1970 πρότεινε μια θεωρία για την αυτορρύθμιση του ανοσοποιητικού συστήματος που ονομάστηκε θεωρία δικτύου και θα πρέπει να ολοκληρώσει αυτή τη στοιχειώδη περιγραφή (Jerne 1985· Golub 1987: 379-392). «Η θεωρία δικτύου διαφέρει από άλλους τρόπους σκέψης για το ανοσοποιητικό σύστημα επειδή του αποδίδει την ικανότητα να ρυθμίζεται χρησιμοποιώντας μόνο τον ίδιο του τον εαυτό» (Golub 1987: 379). Η βασική ιδέα του Γέρνε ήταν ότι κάθε μόριο αντισώματος πρέπει να είναι ικανό να δράσει λειτουργικά ως αντίσωμα για κάποιο αντιγόνο *αλλά και* ως αντιγόνο για την παραγωγή ενός αντισώματος του ίδιου του εαυτού του, μολονότι αυτό θα συμβαίνει σε κάποια άλλη περιοχή του «εαυτού» του. Όλοι αυτοί οι τόποι απέκτησαν ορολογία αρκετά αποθαρρυντική ώστε να αποτρέπουν στο διηνεκές την εκλαϊκευτική κατανόηση της θεωρίας, όμως η βασική σύλληψη είναι απλή. Η αλληλουχία των εσωτερικών αναγνωρίσεων και αποκρίσεων θεωρητικά συνεχίζεται επ' άπειρον, σε μια σειρά εσωτερικών αντικατοπτρισμών των τόπων των μορίων ανοσοσφαιρίνης, τέτοια ώστε το ανοσοποιητικό σύστημα βρίσκεται πάντοτε σε κατάσταση δυναμικής εσωτερικής απόκρισης. Δεν είναι ποτέ παθητικό, «σε αδράνεια», αναμένοντας ένα ερέθισμα από κάποιον εξωτερικό εχθρό που θα το ενεργοποιήσει. Με μια έννοια είναι θεωρητικά αδύνατον να υπάρξει *εξωτερική* αντιγονική δομή, «εισβολέας», που δεν θα τον είχε ήδη «δει» και καθρεφτίσει εσωτερικά το ανοσοποιητικό σύστημα. Ο «εαυτός» και ο «άλλος» χάνουν την ορθολογική αντιθετική ποιότητά τους και μετατρέπονται σε λεπτεπίλεπτα παιχνίδια των εν μέρει αντικαθρεφτιζόμενων αναγνώσεων και αποκρίσεων. Κλειδί στη θεωρία αυτή είναι η ιδέα μιας *εσωτερι-*

κής εικόνας, και συνεπάγεται το αξίωμα ότι κάθε μέλος του ανοσοποιητικού συστήματος είναι ικανό να αλληλεπιδράσει με κάθε άλλο μέλος του. Όπως με τον εκτεταμένο φαινότυπο στον Ντώκινς, έτσι και εδώ μια ριζοσπαστική έννοια σύνδεσης εμφανίζεται απρόσμενα στην καρδιά των μεταμοντέρνων κινήσεων.

Πρόκειται για μια μοναδική ιδέα, που αν αποδειχτεί σωστή θα σημαίνει ότι όλες οι πιθανές αντιδράσεις που μπορούν να διεξαχθούν από το ανοσοποιητικό σύστημα με τους επιτόπους στον κόσμο έξω από τον ζωικό οργανισμό έχουν ήδη ερμηνευτεί στο εσωτερικό σύστημα των παρατόπων και των ιδιοτόπων που είναι ήδη παρόντες μέσα στον ζωικό οργανισμό. (Golub 1987: 382-383)

Η σύλληψη του Γέρνε θυμίζει την επιμονή του Γουίνογκραντ και του Φλόρες στον δομικό συνδυασμό και στα δομικά καθορισμένα συστήματα, όταν προσεγγίζουν την έννοια της αντίληψης. Το κομβικό ζήτημα δεν είναι οι τυπικές αναπαραστάσεις του «εξωτερικού» κόσμου στον «εσωτερικό» κόσμο του οργανισμού ως επικοινωνιακού συστήματος αλλά η εσωτερική, δομημένη δραστηριότητά του. Οι διατυπώσεις του Γέρνε και του Γουίνογκραντ αντιστέκονται στα μέσα εννοιολόγησης που θα διευκολύνονταν περισσότερο από μια ορθολογική θεωρία της αναγνώρισης ή της αναπαράστασης. Ο Γέρνε, όταν πραγματεύτηκε τη βαθιά δομή και τη γενετική γραμματική του ανοσοποιητικού συστήματος, όπως την ονόμασε, υποστήριξε ότι «μια πανομοιότυπη δομή μπορεί να εμφανιστεί σε πολλές δομές μέσα σε πολλά συμφοραζόμενα και μπορεί να προκαλέσει αντίδραση από τον αναγνώστη ή το ανοσοποιητικό σύστημα» (παράτιθεται στο Golub 1987: 384).¹¹

Το ανοσοποιητικό σύστημα –το ρευστό, διάσπαρτο, δικτυακά οργανωμένο τεχνο-οργανικο-κειμενικο-μυθικό σύστημα που συνδέει τα πιο δύσκαμπτα και εντοπισμένα κέντρα του σώματος μέσα από τις πράξεις αναγνώρισης στις οποίες προβαίνει– εκπροσωπεί άραγε το έσχατο σημείο ανιδιοτελούς εξέλιξης προς το όλον, με τη μορφή των μέσων συντονισμού ενός συνεκτικού βιολογικού εαυτού; Με μία λέξη, όχι, όχι, τουλάχιστον σύμφωνα με το πειστικό μεταμοντέρνο θεωρητικό σχήμα του Λίο Μπας στο βιβλίο *The Evolution in Individuality* (Buss 1987).

11. Είναι ολοφάνερες τόσο οι οφειλές του Γέρνε στο δομισμό του Τσόμσκυ, όσο και οι δυσκολίες που συνδέονται με οποιαδήποτε τέτοια εκδοχή της δομιστικής εσωτερικής ολότητας. Το επιχείρημά μου είναι ότι εδώ έχουμε να δούμε περισσότερα από όσα θα επέτρεπε μια εσπευσμένη επίκριση. Ο αμοιβαίος εσωτερικός αντικατοπτρισμός του Γέρνε και του Τσόμσκυ δεν συνιστά την πρώτη περίπτωση θεωριών για τον ζωντανό ζωικό οργανισμό και για τη γλώσσα οι οποίες κατέλαβαν το ίδιο επιστημικό πεδίο. Βλ. Foucault, *The Order of Things* (1970). Ας θυμηθούμε ότι ο Φουκώ στην *Αρχαιολογία της γνώσης* όρισε τους λόγους ως «πρακτικές που συστηματικά διαμορφώνουν τα αντικείμενα για τα οποία μιλούμε» (Foucault 1972: 49). Προς το παρόν όμως θα αποφύγω να εξετάσω τη συγγένεια του δομισμού με τον ορθολογισμό.

Οι πιο πρώιμες θεωρητικές προσεγγίσεις στο βιολογικό σώμα με βάση τα επικοινωνιακά συστήματα κυβερνητικής, οι οποίες συνιστούσαν ένα είδος τεχνολογικού ολισμού, από τα τέλη της δεκαετίας του 1940 μέχρι τη δεκαετία του 1960, έδωσαν το προβάδισμα στο συντονισμό, τον οποίο πραγματοποιούσαν «κυκλικοί αιτιακοί αναδραστικοί μηχανισμοί». Τα βιολογικά σώματα στη δεκαετία του 1950 μετατράπηκαν σε τεχνολογικά επικοινωνιακά συστήματα, όμως δεν είχαν ανασυσταθεί ακριβώς ως τόποι «διαφοράς» με τη μεταμοντέρνα έννοιά της – το παιχνίδισμα των σημαινόντων και των αντιγραφέων σε ένα στρατηγικό πεδίο του οποίου η σημασία εξαρτάται στην καλύτερη περίπτωση προβληματικά από έναν κόσμο έξω από το ίδιο. Ακόμη και οι πρώτες συνθετικές διακηρύξεις της κοινωνιοβιολογίας, και ιδίως το *Κοινωνιοβιολογία: η νέα σύνθεση* του Ε. Ο. Γουίλσον (Wilson 1975) διατηρούσαν μια τεχνο-οργανικιστική ή ολιστική κατά βάση οντολογία του κυβερνοοργανισμού, του κυβόργιου, την οποία επανέθεσαν στην εξελικτική θεωρία οι μεταπολεμικές επεκτάσεις και αναθεωρήσεις της αρχής της φυσικής επιλογής. Σε τούτη τη «συντηρητική» διάσταση του Γουίλσον και αρκετών άλλων κοινωνιοβιολόγων ασκήθηκε σφαιρική κριτική από θεωρητικούς της εξέλιξης που προχώρησαν πολύ περισσότερο στην αποφυσικοποίηση των αρχών συντονισμού στην οργανισμική βιολογία σε κάθε επίπεδο του έμβιου οργανισμού, από τα γονιδιακά τμήματα μέχρι τα οικοσυστήματα. Η κοινωνιοβιολογική θεωρία της εγκλείουσας αρμοστικότητας συντηρούσε ένα είδος περιβλήματος γύρω από τον οργανισμό και τους συγγενείς του, όμως τούτο το περίβλημα διαρρήχθηκε επανειλημμένα στην εξελικτική θεωρία που διατυπώθηκε από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και στη δεκαετία του 1980.

Ο Ντῶκινς (Dawkins 1976, 1982) συγκαταλέγεται σε εκείνους που διατάραξαν με τον πιο ριζοσπαστικό τρόπο τον κυβοργικό βιολογικό ολισμό, και με την έννοια αυτή διέπεται βαθύτατα από μια μεταμοντέρνα συνείδηση, στην οποία η λογική της αλληλοδιείσδυσης του κειμενικού, του τεχνολογικού και του έμβιου καθώς και η βαθύτατη θεωρητικοποίηση όλων των πιθανών κειμένων και σωματιών ως στρατηγικών συναθροίσεων κατέστησαν τις ιδέες του «οργανισμού» ή του «ατόμου» άκρως προβληματικές. Ο ίδιος αγνοεί το μυθικό, όμως αυτό διαποτίζει τα κείμενά του. Ο «οργανισμός» και το «άτομο» δεν εξαφανίστηκαν· πιο πολύ αποφυσικοποιήθηκαν πλήρως. Δηλαδή είναι ενδεχομενικές κατασκευές από την οπτική γωνία του βιολόγου, κι όχι μόνο στα ασύνδετα παραληρήματα της πολιτισμικής κριτικής ή της φεμινιστικής ιστορίας της επιστήμης.

Ο Λίο Μπας επανερμήνευσε δύο σημαντικές διαδικασίες ή αντικείμενα που συνέχισαν να αντιστέκονται στην αποφυσικοποίηση αυτή: 1) την εμβρυακή ανάπτυξη του κήματος, δηλαδή την ίδια τη διαδικασία κατασκευής ενός ατόμου· 2) τις αλληλεπιδράσεις του ανοσοποιητικού συστήματος, δηλαδή τα συμβολικά μέσα για τη συντήρηση της ακεραιότητας του ενός ενώπιον των πολλών. Το βασικό επιχείρημά του για το ανοσοποιητικό σύστημα είναι ότι συντίθεται από αρκετές

παραλλαγές κυτταρικών γενεαλογικών σειρών, που καθεμιά τους επιδιώκει τους δικούς της αντιγραφικούς «σκοπούς». Οι αντιμαχόμενες κυτταρικές γενεαλογικές σειρές εξυπηρετούν τη λειτουργία των σωματικών κυττάρων επειδή:

οι υποδοχείς που διασφαλίζουν την απέκκριση των αυξητικών μιτογόνων επίσης προκαλούν τη λειτουργία σωματικών κυττάρων. Το κυτταροτοξικό T λεμφοκύτταρο αναγνωρίζει το στόχο του με την ίδια διάταξη υποδοχέα που χρησιμοποιεί το μακροφάγο προκειμένου να ενεργοποιήσει τούτη την κυτταρική γενεαλογική σειρά. Το αναγκάζει να επιτεθεί στο μολυσμένο κύτταρο ο ίδιος υποδοχέας που απαιτείται για να αποκτήσει μιτογόνα από τα κύτταρα βοηθούς ... Το ανοσοποιητικό σύστημα δουλεύει αξιοποιώντας την εγγενή τάση των κυττάρων να αυξάνουν περισσότερο την αντιγραφική τους συχνότητα (Buss 1987: 87).

Το άτομο είναι δεν είναι ο ύψιστος καρπός μόχθου της γήινης ιστορίας αλλά ένα τυχαίο συμβάν που υπακούει σε περιορισμούς. Τουλάχιστον δύο μονάδες επιλογής, η κυτταρική και η ατομική, σχετίζονται με τους οργανισμούς των μεταζώων· και η «αρμονία» τους είναι άκρως ενδεχομενική. Τα μέρη δεν υπάρχουν για το όλον. Δεν υπάρχει καν σχέση μέρους/όλου, με οποιαδήποτε έννοια θα αναγνώριζε ο Αριστοτέλης. Η παθολογία είναι αποτέλεσμα μιας σύγκρουσης συμφερόντων ανάμεσα στις κυτταρικές και τις οργανισμικές μονάδες επιλογής. Ο Μπας κατά συνέπεια αναδιατύπωσε τα μέσα αυτοαναγνώρισης του πολυκύτταρου οργανισμού, τα μέσα συντήρησης των «ολοτήτων», μετατρέποντάς τα από εικονογράφηση της προτεραιότητας του συντονισμού στη βιολογική και την ιατρική οντολογία σε κύριο μάρτυρα για τη μη αναγώγιμη τρωτότητα, πολλαπλότητα και ενδεχομενικότητα κάθε κατασκευής της ατομικότητας.

Τα δυναμικά νοήματα για τις εννοιολογήσεις της παθολογίας και της θεραπευτικής στο εσωτερικό της δυτικής βιοϊατρικής σε μια τέτοια κίνηση κεντρίζουν –τουλάχιστον– τη σκέψη. Υπάρχει άραγε τρόπος να στρέψουμε το λόγο που πρότειναν ο Γέρνε, ο Ντώκινς και ο Μπας σε μια αντιτασσόμενη/εναλλακτική/απελευθερωτική προσέγγιση, ανάλογη με την προσέγγιση του Γουίνογκραντ και του Φλόρες στη γνωστική διαδικασία και την έρευνα στους υπολογιστές; Τούτο το μεταμοντέρνο σώμα, τούτη η κατασκευή της πάντοτε τρωτής και ενδεχομενικής ατομικότητας, είναι άραγε *αναγκαστικά* ένα αυτοματοποιημένο πεδίο μάχης στον Πόλεμο των Άστρων που τοποθετείται στο εξωγήινο πια διάστημα του πιο μύχιου εσωτερικού του σώματος στη δυτική επιστήμη του ύστερου 20ού αιώνα; Τι θα μαθαίναμε για τούτο το ερώτημα αν ακούγαμε τις πολλές συγκαιρινές μας αναπαραστάσεις του ανοσοποιητικού συστήματος στις πρακτικές οπτικοποίησης, στα δόγματα περί αυτοβοήθειας, στα μεταφορικά σχήματα των βιολόγων, στις συζητήσεις για τις ασθένειες του ανοσοποιητικού συστήματος και στην επιστη-

μονική φαντασία; Πρόκειται για τεράστια διερεύνηση, και στις επόμενες παραγράφους θα κάνω μόνο την αρχή σε μια σκιαγράφιση των ελάχιστων από τις ελπιδοφόρες, ορισμένες φορές, αλλά συχνότερα βαθύτατα ανησυχητικές, πρόσφατες πολιτισμικές παραγωγές του μεταμοντέρνου σώματος που διαμεσολαβείται από το ανοσοποιητικό σύστημα.¹² Στην παρούσα φάση η ανάλυση μπορεί να συμβάλει μόνο στην εκλέπτυνση του ερωτήματος, όχι στην απάντησή του.

Ανοσολογική δύναμη: εικόνες, μυθοπλασίες, καθηλώσεις

Τούτο το κεφάλαιο ξεκίνησε υπενθυμίζοντας ότι η επιστήμη υπήρξε ταξιδιωτικός λόγος, στενά συνυφασμένος με τις άλλες μεγάλες αποικιοποιητικές και απελευθερωτικές αναγνώσεις και γραφές που είναι τόσο βασικές για τις συγκροτήσεις και τις αποδιαρθρώσεις των σημαδεμένων σωμάτων της φυλής, του φύλου και της τάξης στη νεωτερικότητα. Το αποικιοποιητικό και το απελευθερωτικό, το συγκροτητικό και το αποδιαρθρωτικό συσχετίζονται ως εσωτερικές εικόνες. Έτσι, συνεχίζω τούτη την περιήγηση μέσα από το μουσείο της επιστήμης στις κουλτούρες της ανοσολογίας με την εντύπωση τού «στεριά ενόψει!», την οποία περιέγραψε ο συνάδελφος Τζέιμς Κλίφορντ, καθώς περιμέναμε στο γραφείο του πρύτανη στο πανεπιστήμιό μας για μια συνάντηση το 1986. Το γραφείο του πρύτανη είχε διακοσμημένους τους τοίχους του με όμορφα επιχρωματισμένα φωτογραφικά πορτρέτα των εξωτερικών πλανητών στο ηλιακό σύστημα όπου ανήκει η γη. Κάθε «φωτογραφία» δημιουργούσε στον θεατή την εντύπωση ότι είχε βρεθεί εκεί. Έμοιαζε σαν να είχε βρεθεί εκεί κάποιος άλλος παρατηρητής με αντιληπτικό σύστημα όμοιο με το δικό μας και με μια καλή φωτογραφική μηχανή· κατά κάποιο τρόπο θα πρέπει να ήταν δυνατόν να δούμε τις τεράστιες πλανητικές μάζες του Δία και του Κρόνου να εισέρχονται στο οπτικό πεδίο των μεγάλων διαστημόπλοιων *Voyager*, καθώς διέσχιζαν τα αχανή πλάτη του διαστήματος. Οι άνθρωποι του 20ού αιώνα είναι συνηθισμένοι στην ιδέα ότι όλες οι φωτογραφίες είναι με μια έννοια κατασκευές, και ότι η φωτογραφία εμφανίζεται ως «μη κωδικοποιημένο μήνυμα», δηλαδή παρουσιάζει το εικονιζόμενο σαν να υπάρχει απλώς εκεί, πράγμα που συνιστά αποτέλεσμα μιας πολυεπίπεδης ιστορικής διαδικασίας, στην οποία συμπεριλαμβάνεται κατεξοχήν η τεχνολογία (Barthes 1982· Haraway 1984-1985· Petchesky 1987). Όμως οι φωτογραφίες των εξωτερικών πλανητών αυξάνουν κατά ολόκληρες τάξεις μεγέθους το διακύβευμα του ζητήματος αυτού. Οι πανέμορφες φωτογραφίες πέρασαν από διαδικασίες ανασύνθεσης που μετα-

12. Η Emily Martin ξεκίνησε ένα τριετές ερευνητικό πρόγραμμα επιτόπιας έρευνας για τα δίκτυα του ανοσολογικού λόγου στα επιστημονικά εργαστήρια, τα μέσα μαζικής επικοινωνίας και ανάμεσα σε άτομα με και χωρίς AIDS.

τρέπουν σε κάτι ολότελα παραπλανητικό τη μεταφορά του «ματιού της κάμερας». Το στιγμιότυπο του Δία στο πρυτανικό γραφείο δεν είναι παρά μεταμοντέρνο φωτογραφικό πορτρέτο – μια αποφυσικοποιημένη κατασκευή πρώτης τάξης, που δίνει την εντύπωση του απολύτως φυσιοκρατικού ρεαλισμού. Ένας βρέθηκε εκεί. Στεριά ενόψει! Τούτος ο ένας όμως ήταν ένα διαστημόπλοιο που έστειλε ψηφιοποιημένα σήματα σε έναν ολόκληρο κόσμο μετασηματιστών και εικονοποιών σε ένα μακρινό μέρος που λέγεται «γη», όπου μπορούσαν να δημιουργηθούν καλλιτεχνικές φωτογραφίες προκειμένου να δώσουν μια καθησυχαστική αίσθηση ότι *βρισκόταν εκεί* ο Δίας, και διόλου τυχαία, οι *αστροναύτες* ή τουλάχιστον κάποιοι υποθετικοί αστροναύτες που τα μάτια τους θα έβλεπαν το ίδιο χρωματικό φάσμα με κάποιο γήινο πρωτεύον θηλαστικό.

Η ίδια ανάλυση πρέπει να συνοδεύει κάθε παρατήρηση των θαυμάσιων φωτογραφιών και άλλων απεικονιστικών κατασταλαγμάτων από τις συνιστώσες του ανοσοποιητικού συστήματος. Στο κάλυμμα του *Immunology: A Synthesis* (Golub 1987) παρουσιάζεται μια εικονιστική αντιγραφή του υπαινιγμού για μια συνθετική προσέγγιση που υπάρχει στον τίτλο: ένα πολύχρωμο γράφημα υπολογιστή της τριδιάστατης δομής της ινσουλίνης που δείχνει τους αντιγονικούς προσδιοριστές της συγκεντρωμένους σε συγκεκριμένες περιοχές. Ο Γκόλουμπ τονίζει την επίγνωση ότι τέτοιες εικόνες είναι *κατασκευασμένες* μνημονεύοντας τιμητικά τους δημιουργούς: «Εικόνα δημιουργημένη από τον John A. Tainer και την Elizabeth D. Getzoff». Το συμβατικό σχήμα λόγου που παρουσιάζει τον επιστήμονα ως καλλιτέχνη διατρέχει πράγματι ολόκληρο το κείμενο του Γκόλουμπ, έτσι ώστε η επιστημονική κατασκευή προσλαμβάνει την ιδιαίτερη χροιά της υψηλής τέχνης και της ιδιοφυΐας περισσότερο από ό,τι των κριτικών θεωριών για τις παραγωγές του μεταμοντέρνου σώματος. Όμως οι δημοσιευμένες φωτογραφίες του Λέναρτ Νίλσον στο καλλιτεχνικό λεύκωμα με τίτλο *The Body Victorious* (Nilsson 1987) και στο *National Geographic* (Jaret 1986) επιτρέπουν να προκύψει ο αδιαμεσολάβητος οπτικός ορίζοντας της εντύπωσης «στεριά ενόψει!» (Πίνακες 9 και 10). Οι σκληρές καταστροφής, οι πλούσιες πτυχώσεις, τα υποβλητικά χρώματα και τα εξωγήινα τέρατα στο τοπίο του ανοσοποιητικού συστήματος βρίσκονται απλώς *εκεί*, μέσα *μας*. Ένα μακρύ λευκό ψευδοπόδιο προβάλλει από το μακροφάγο κύτταρο παγιδεύοντας ένα βακτήριο· οι προεξοχές των χρωμοσωμάτων κείτονται ισοπεδωμένες σε ένα γαλαζωπό σεληνιακό τοπίο κάποιου άλλου πλανήτη· σε ένα μολυσμένο κύτταρο ανθίζουν μυριάδες θανατηφόρα τμήματα ιών στα κατάβαθα του εσωτερικού διαστήματος όπου χιλιάδες άλλα κύτταρα θα πέσουν θύματα· η κεφαλή ενός μηριαίου οστού, ρημαγμένη από μια αυτοάνοση νόσο, λάμπει σε κάτι που μοιάζει με ηλιοβασίλεμα ενός κόσμου δίχως ζωή· τα καρκινικά κύτταρα περιβάλλονται από τις θανατηφόρες εύελικτες μεραρχίες των φονέων T λεμφοκυττάρων που εκτοξεύουν χημικά δηλητήρια στα κακόβουλα προδοτικά κύτταρα του εαυτού.

Η εξίσωση του Απώτατου Διαστήματος με το Εσώτατο Διάστημα, καθώς και των συναφών με αυτά λόγων για την εξωγήινη ζωή, για τα έσχατα σύνορα και τον πόλεμο υψηλής τεχνολογίας, είναι σχεδόν κυριολεκτική στην επίσημη ιστορία με την οποία γιορτάστηκε η εκατοστή επέτειος από την ίδρυση της Εθνικής Γεωγραφικής Εταιρείας (Bryan 1987). Το κεφάλαιο που εξιστορεί με ποιον τρόπο το *National Geographic* κάλυψε δημοσιογραφικά τις διαστημικές αποστολές Mercury, Gemini, Apollo και Mariner ονομάζεται «Διάστημα» και ξεκινά με το επίγραμμα «Σύμπαν ή Τίποτε: ιδού το δύλημμα». Το τελευταίο κεφάλαιο, γεμάτο με βιοϊατρικές εικόνες του Νίλσον και άλλων, τιτλοφορείται «Εσώτατο Διάστημα» και ξεκινά με το επίγραμμα «Η ύλη των άστρων αποκτά ζωή» (Bryan 1987: 454, 352). Η φωτογραφία είναι εκείνη που πείθει τον θεατή για την αδελφική σχέση του εσώτατου και του απώτατου διαστήματος. Κατά παράδοξο τρόπο, όμως, στο απώτατο διάστημα βλέπουμε αστροναύτες στον στενό θάλαμο του εξερευνητικού σκάφους ή να αιωρούνται στο κενό σαν εξατομικευμένα έμβρυα στο σύμπαν, ενώ στο υποτιθέμενο γήινο διάστημα μέσα στο ίδιο μας το σώμα, βλέπουμε ξένους χωρίς ανθρώπινη μορφή που συνιστούν, υποτίθεται, τα μέσα με τα οποία τα σώματά μας διατηρούν την ακεραιότητα και την ατομικότητά μας, και μάλιστα την ανθρώπινη ιδιότητά μας, στην πραγματικότητα, απέναντι σε έναν κόσμο άλλων. Μοιάζει σαν να έχουν εισβάλει στο εσωτερικό μας τα ίδια τα δικά μας ξένα στοιχεία κατά βάση, κι όχι ακριβώς οι απειλητικοί «μη εαυτοί» ενάντια στους οποίους μας περιφρουρεί το ανοσοποιητικό σύστημα. Διόλου παράξενο που η αυτοάνοση ασθένεια φέρει τόσο φριχτή σημασία, που σηματοδοτείται από την πρώτη υποψία για την ύπαρξή της το 1901 με τον όρο *horror autotoxicus* του Μόργκενροθ και του Έρλιχ.

Το λεκτικό σχήμα των διαστημικών εισβολών παραπέμπει σε ένα συγκεκριμένο ερώτημα σχετικά με την κατεύθυνση του ταξιδιού: Προς ποια κατεύθυνση κινήθηκε η εισβολή; Από το διάστημα προς τη γη; Από έξω προς τα μέσα; Ή μήπως συνέβη το αντίστροφο; Τα σύνορα έχουν συμμετρική άμυνα; Το εσώτατο/απώτατο συνιστά άραγε ιεραρχημένη αντίθεση; Ο επεκτατικός δυτικός ιατρικός λόγος στα αποικιοποιητικά συμφραζόμενα κατατράχεται από την έμμονη ιδέα της μολυσματικής μετάδοσης και της εχθρικής διείσδυσης στο υγιές σώμα, καθώς και από την ιδέα της τρομοκρατίας και της ανταρσίας που ξεκινά από το εσωτερικό. Τούτη η προσέγγιση στην ασθένεια εμπεριείχε μια αποσβολωτική αντιστροφή: το αποικιοποιημένο υποκείμενο έγινε αντιληπτό ως εισβολέας. Απέναντι στις γενοκτονίες από ασθένειες που συνόδευαν την ευρωπαϊκή «διδείσδυση» στην υφήλιο, το «έγχρωμο» σώμα του αποικιοποιημένου συγκροτήθηκε ως σκοτεινή πηγή λοίμωξης, μόλυνσης, αταξίας και ούτω καθεξής, η οποία απειλούσε να κατακλύσει το λευκό ανθρώπινο γένος (τις πόλεις, τον προηγμένο πολιτισμό, την οικογένεια, το λευκό προσωπικό σώμα) με τις παρακμιακές αναθυμιάσεις της. Το ευρωπαϊκό δίκαιο καθιερώνοντας τα καταφύγια θηραμάτων

στην Αφρική μετέτρεψε τους γηγενείς κατοίκους από το ανθρώπινο είδος στις «φυσικές προστατευόμενες περιοχές» είτε σε λαθροθήρες, εισβολείς στα ίδια τους τα εδάφη, είτε σε στοιχείο του βασιλείου της άγριας ζωής. Δεν πρέπει να υποβαθμίζονται τα κατάλοιπα από την ιστορία της αποικιοκρατικής τροπικής ιατρικής και της φυσικής ιστορίας στον ανοσολογικό λόγο του ύστερου 20ού αιώνα. Οι λόγοι για τις παρασιτικές ασθένειες και το AIDS προσφέρουν άφθονα σχετικά παραδείγματα.

Η χροιά του αποικιοκρατικού λόγου ηχεί επίσης στις αρχικές παραγράφους του *Immunology: The Science of Non-Self Discrimination*, που εξιστορούν τους κινδύνους της ατομικότητας με σχεδόν ηδυπαθές ύφος. Ο πρώτος κίνδυνος είναι η «συγχώνευση των ατόμων»:

Οι οργανισμοί στη ζούγκλα ή στα θαλάσσια βάθη –ιδίως τα φυτά αλλά και τα ζώα χωρίς ελευθερία κίνησης– συχνά βρίσκονται σε τόσο στενή εγγύτητα ώστε κινδυνεύουν μονίμως να χάσουν την ατομικότητά τους μέσω της συγχώνευσης ... Ωστόσο, η ολοκληρωτική συγχώνευση επέρχεται μόνο στην καλλιτεχνική φαντασία· οι οργανισμοί στην πραγματικότητα παραμένουν ουσιαστικά διαχωρισμένοι, ανεξάρτητα από το πόσο κοντά μεταξύ τους ζουν και αναπτύσσονται (Klein 1982: 3).

Σε τούτα τα εξωτικά αλλοτροπικά μέρη κάθε τρόπος επαφής θα μπορούσε να απειλήσει τον ορθό αυτοπροσδιορισμό των θηλαστικών. Η αρμονία του οργανισμού, η προσφιλής θεματική των βιολόγων, εξηγείται με βάση την επιθετική άμυνα της ατομικότητας· και ο Κλάιν συνηγορεί σ' αυτό, αφού στο διδακτικό πρόγραμμα των προπτυχιακών μαθημάτων αφιερώνει ίσο χρόνο στην άμυνα, στη γενετική και την εξέλιξη. Δίνει κάπως την ίδια εντύπωση με το υπουργείο άμυνας που ανταγωνίζεται τον προϋπολογισμό των κοινωνικών υπηρεσιών στα κρατικά κονδύλια. Η ανοσολογία σύμφωνα με την αντίληψη του Κλάιν είναι «ενδοργανισμική αμυντική αντίδραση», η οποία ενεργεί με την «αναγνώριση, την επεξεργασία και την απόκριση». Ο Κλάιν ορίζει τον «εαυτό» με τη φράση «όλα όσα συνιστούν αναπόσπαστο στοιχείο ενός δεδομένου ατόμου» (Klein 1982: 5, η έμφαση στο πρωτότυπο). Επομένως, εκείνο που λογίζεται ως άτομο αποτελεί τον πυρήνα του ζητήματος. Όλα τα άλλα είναι «μη εαυτός» και προκαλούν αμυντική αντίδραση αν διασχιστούν τα σύνορα. Το παρόν κεφάλαιο, όμως, προσπάθησε κατ' επανάληψη να προβληματοποιήσει ό,τι ακριβώς λογίζεται όντως ως εαυτός, κυρίως στο πλαίσιο των βιολογικών και των ιατρικών λόγων και πολύ λιγότερο στον μεταμοντέρνο κόσμο ευρύτερα.

Ένα διάγραμμα για την «Εξέλιξη των αναγνωριστικών συστημάτων» σε ένα πρόσφατο εγχειρίδιο ανοσολογίας αποσαφηνίζει την αλληλεπικάλυψη των θεματικών που αφορούν μια κυριολεκτικά «θαυμαστή» ποικιλομορφία, την κλι-

μακωνόμηση περιπλοκότητα, τον εαυτό ως αμυνόμενο οχυρό και τη θεωρία για την εξωγήινη ζωή (Πίνακας 11). Κάτω από ένα διάγραμμα που κορυφώνεται στην εξέλιξη των θηλαστικών, τα οποία εκπροσωπούνται χωρίς άλλα σχόλια από έναν ποντικό και έναν *αστροναύτη με πλήρη διαστημική εξάρτηση* που φαίνεται να κάνει ένα βήμα προς τα έξω, ίσως στην επιφάνεια της σελήνης,¹³ ακολουθεί η εξήγηση:

Από την ταπεινή αμοιβάδα που αναζητεί τροφή (πάνω αριστερά) στο θηλαστικό με τους πολύπλοκους χυμικούς και κυτταρικούς μηχανισμούς του ανοσοποιητικού (κάτω δεξιά), η διαδικασία της *«αναγνώρισης του εαυτού σε αντιδιαστολή με τον μη εαυτό»* φαίνεται να αναπτύσσεται σταθερά, ακολουθώντας το ρυθμό της αυξανόμενης ανάγκης των ζώων να διατηρήσουν την ακεραιότητά τους σε ένα εχθρικό περιβάλλον. Επομένως, η απόφαση για το ακριβές σημείο

13. Οι «άνθρωποι» και τα ποντικά συσχετίζονται μόνιμως στον ανοσολογικό λόγο επειδή τούτα τα συγγενικά ζωικά σώματα έχουν χαρακτηριστεί καλύτερα στο ανοσολογικό εργαστήριο. Για παράδειγμα, το Μείζον Σύμπλεγμα Ιστοσυμβατότητας (Major Histocompatibility Complex, MHC), ένα σύμπλεγμα γονιδίων τα οποία κωδικοποιούν ένα κρίσιμο φάσμα επιφανειακών σημάτων που συμμετέχουν σε όλα σχεδόν τα καιρία συμβάντα αναγνωριστικής απόκρισης του ανοσοποιητικού, έχει περιγραφεί πολύ καλά και για τα δύο είδη. Το σύμπλεγμα αυτό ονομάζεται τόπος H2 στον ποντικό και τόπος HLA στον άνθρωπο. Το Μείζον Σύμπλεγμα Ιστοσυμβατότητας (ΜΣΙ) κωδικοποιεί τι θα αναγνωριστεί ως «εαυτός». Ο τόπος συμμετέχει με κρίσιμο ρόλο στη «μείωση» των ιδιαιτεροτήτων. Το ΜΣΙ, που είναι εξαιρετικά πολυγονικό και πολυαλληλομορφικό, ίσως αποτελεί το κύριο σύστημα που επιτρέπει τη διάκριση ανάμεσα στον εαυτό και τον μη εαυτό. Ο «μη εαυτός» πρέπει να παρουσιάζεται σε ένα κύτταρο του ανοσοποιητικού συστήματος «στα συμφραζόμενα του εαυτού»: δηλαδή, συνδεδεμένος με τα επιφανειακά σήματα που κωδικοποιούνται από το ΜΣΙ. Συγκριτικές μελέτες των αντιγόνων του ΜΣΙ με τις μοριακές δομές άλλων κίριων παραγόντων στις αποκρίσεις του ανοσοποιητικού (αντισώματα, αντιγόνα διαφοροποίησης των Τ λεμφοκυττάρων) οδήγησαν στην έννοια της «υπεροικογένειας των ανοσοσφαιρινών», που χαρακτηρίζεται από εκτεταμένες ομόλογες ακολουθίες οι οποίες υποδεικνύουν μια εξελικτική προέλευση από κάποιον κοινό γονιδιακό πρόγονο (Golub 1987: 202-233). Τα εννοιολογικά και εργαστηριακά εργαλεία που αναπτύχθηκαν προκειμένου να συγκροτηθεί η γνώση για το ΜΣΙ αποτελούν ολόκληρο μικρόκοσμο για την κατανόηση του μηχανισμού παραγωγής των σωμάτων στο ανοσοποιητικό σύστημα. Διάφορα αντιγόνα κωδικοποιημένα από το ΜΣΙ επιφέρον «δημόσιες» ή «ιδιωτικές» ιδιαιτερότητες, όροι που δηλώνουν βαθμίδες κοινών σε αντιδιαστολή με τα διαφοροποιητικά αντιγόνα, στο πλαίσιο μιας στενής γενετικής ομοιότητας αλλά όχι ταυτότητας. Θα μπορούσε να προσεγγίσει κανείς την ανοσολογία ως επιστήμη που κατασκευάζει τέτοια γλωσσόμορφα «διακριτικά χαρακτηριστικά» του επικοινωνιακού συστήματος του οργανισμού. Πρόσφατες έρευνες για την «ανοχή» και τους τρόπους που τα θυμικά κύτταρα (λεμφοκύτταρα Τ) «εκπαιδεύουν» άλλα κύτταρα στο τι είναι και τι δεν είναι «εαυτός», παρακίνησαν τον βιολόγο Σκοτ Γκίλμπερτ να θέσει το ερώτημα μήπως αυτό ακριβώς είναι το ανοσολογικό αντίστοιχο της προτροπής «γνώθι σεαυτόν» (προσωπική συνέντευξη). Η ανάγνωση της ανοσολογικής γλώσσας απαιτεί άκραιο κυριολεκτικό πνεύμα και συνάμα αντίληψη για τη χρήση σημάτων λόγου. Η Τζένιφερ Τέρνυ εξέτασε το AIDS ως «τροπ(ολογ)ική πανδημία» (Τέρνυ αδημοσίευτη εργασία στο Πανεπιστήμιο της Σάντα Κρους, Καλιφόρνια).

στο οποίο εμφανίστηκε η «ανοσία» είναι αμιγώς σημασιολογική (Playfair 1984: 3, η έμφαση στο πρωτότυπο).

Πρόκειται για τη σημασιολογία της άμυνας και της εισβολής. Πότε είναι αρκετά εαυτός ένας εαυτός που τα σύνορά του αναδείχθηκαν κεντρικό στοιχείο ολόκληρων θεσμοποιημένων λόγων στην ιατρική, στον πόλεμο και τις επιχειρήσεις; Η ανοσία και το άτρωτο είναι αλληλοτενόμενες έννοιες, ζήτημα με σημαντικές συνέπειες σε μια πυρηνική κουλτούρα ανίκανη να χωρέσει την εμπειρία του θανάτου και του πεπερασμένου στον προσφερόμενο φιλελεύθερο λόγο για το συλλογικό και το προσωπικό άτομο. Η ζωή είναι ένα παράθυρο ανοιχτό στο τρωτό. Μοιάζει λάθος να το κλείσουμε. Η τελειότητα του πλήρως προστατευμένου, «νικηφόρου» εαυτού είναι ανατριχιαστική φαντασίωση, που συνδέει την αμοιβάδα που τρέφεται με φαγοκύτωση και τον άνθρωπο που ταξιδεύει στο διάστημα αντιμετωπίζοντας ανθρωποφαγικά τη γη, σε μια εξελικτική τελεολογία των μετα-αποκαλυπτικών θεωριών περί εξωγήινης ζωής. Είναι ανατριχιαστική η φαντασίωση αυτή, είτε τοποθετείται στο αφηρημένο διάστημα του εθνικού αμερικανικού λόγου είτε στο εξίσου αφηρημένο διάστημα του εσωτερικού των σωμάτων μας.

Οι εικόνες που παριστάνουν το ανοσοποιητικό σύστημα ως πεδίο μάχης αφθονούν στις επιστημονικές σελίδες των καθημερινών εφημερίδων και στα περιοδικά ευρείας κυκλοφορίας, όπως για παράδειγμα στο γράφημα του περιοδικού *Time* που δημοσιεύτηκε το 1984 και παρουσίαζε την «εισβολή» του ιού του AIDS στο κύτταρο ως εργοστάσιο. Ο ιός εικονίζεται ως τεθωρακισμένο άρμα, και οι ιοί που ετοιμάζονταν να βγουν από το απαλλοτριωμένο κύτταρο παρατάσσονται επίσης σαν σειρά τεθωρακισμένων αρμάτων έτοιμων να συνεχίσουν την προέλασή τους στο σώμα ως παραγωγική δύναμη. Το λογοπαίγνιο του *National Geographic* στο γράφημά του με τίτλο «Cell Wars» [«Ο Πόλεμος των Κυττάρων»] στο άρθρο του Τζάρετ «The Wars Within» βασιζόταν απροκάλυπτα στον Πόλεμο των Άστρων (Jaret 1986: 708-709). Η εικονοποιία της μάχης είναι συμβατική και δεν περιορίζεται στην πυρηνική και ψυχροπολεμική εποχή μας, αλλά έχει προσλάβει όλα τα ιδιαίτερα σημάδια των συγκεκριμένων ιστορικών κρίσεων. Το στρατιωτικοποιημένο, αυτοματοποιημένο εργοστάσιό αποτελεί προσφιλή σύμβαση μεταξύ των εικονογράφων του ανοσοποιητικού συστήματος και όσων επεξεργάζονται φωτογραφίες του. Τα ιδιαίτερα ιστορικά σημάδια μιας ατομικότητας που συντηρείται από τον Πόλεμο των Άστρων¹⁴ σε μεγάλο βαθμό

14. Δεν μαθαίνουν μόνον οι εικονογράφοι του ανοσοποιητικού συστήματος από τις στρατιωτικές κουλτούρες· οι στρατιωτικές κουλτούρες στηρίζονται συμβιωτικά στο λόγο για το ανοσοποιητικό σύστημα, όπως ακριβώς οι σχεδιαστές στρατηγικής εμπνέονται και συμβάλουν άμεσα στις πρακτικές των βιντεοπαιχνιδιών και της επιστημονικής φαντασίας. Για παρά-

αποκτούν τη δυνατότητα να υπάρχουν χάρη στις προηγμένες τεχνολογίες οπτικοποίησης, που διαδραματίζουν επίσης κρίσιμο ρόλο στα υλικά μέσα διεξαγωγής του μεταμοντέρνου πολέμου, των επιστημονικών ερευνών και των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, όπως είναι τα συστήματα γραφικών παραστάσεων με τη χρήση υπολογιστών, το λογισμικό τεχνητής νοημοσύνης και πολλά είδη συστημάτων σάρωσης.

Η «απεικόνιση» ή η «οπτικοποίηση» επίσης αναδείχτηκε σε στοιχείο της θεραπευτικής πρακτικής τόσο στο πλαίσιο των πρακτικών αυτοβοήθειας όσο και των κλινικών πρακτικών, κι εδώ αναδύθηκαν με οξύτητα οι αντιφατικές δυνατότητες και οι πολυδύναμες αμφισημίες στη βιοϊατρική τεχνολογία, το σώμα, τον εαυτό και τον άλλο. Το ανοσοποιητικό σύστημα έχει γίνει επικερδές έδαφος για πρακτικές καλλιέργειας της προσωπικότητας, μια σκηνή όπου καλούνται και ασκούνται αντιμαχόμενες μορφές εξουσίας. Στο *Dr. Berger's Immune Power Diet*, κάποιος «εσύ ο αήττητος» παροτρύνεται να βάλει «την ανοσοποιητική δύναμη να εργαστεί προς όφελός σου» χρησιμοποιώντας το «Δείκτη Ανοσοποιητικού σου» (Berger 1985: 186). Στο πλαίσιο της μεγάλης παράδοσης ευαγγελικού κηρύγματος τίθεται στον αναγνώστη το ερώτημα: «Είσαι έτοιμος να πάρεις τον όρκο της ανοσοποιητικής δύναμης;» (Berger 1985: 4). Στο πλαίσιο οπτικοποιητικών πρακτικών αυτοβοήθειας, ο πάσχων μαθαίνει σε κατάσταση βαθιάς χαλάρωσης να δημιουργεί εικόνες από τις διαδικασίες της νόσου και της ίασης, προκειμένου να ελέγξει καλύτερα πολλές αισθήσεις του και συνάμα να επιδοθεί σε ένα είδος διαλογισμού για τα νοήματα της ζωής και του θανάτου από την ενσώματη πλεονεκτική σκοπιά που προσφέρουν τα απειροελάχιστα σημεία του μεταμοντέρνου σώματος. Τούτες οι ασκήσεις οπτικοποίησης δεν χρειάζεται απαραίτητα να αποτελούν πρωτότυπα για κάποιον Πόλεμο των Αστρων, αλλά αυτό συμβαίνει πολύ συχνά στη σχετική συμβουλευτική βιβλιογραφία. Το *National Geographic* ενστερνίζεται τούτη την προσέγγιση περιγράφοντας μια αντίστοιχη προσπάθεια: «Ένας νεαρός καρκινοπαθής στον Ιατρικό Τομέα του Νοσοκομείου

δείγμα, στο *Military Review* ο συνταγματάρχης Φρέντρικ Τίμερμαν υποστήριξε τη δημιουργία ενός επίλεκτου σώματος ειδικών στρατιωτικών δυνάμεων κρούσης στο στρατό του μέλλοντος με τα εξής λόγια:

Το πιο ταυριστό παράδειγμα για να περιγράψουμε πώς θα λειτουργούσε τούτο το σύστημα είναι το πιο σύνθετο βιολογικό μοντέλο που γνωρίζουμε, δηλαδή το ανοσοποιητικό σύστημα του σώματος. Μέσα στο σώμα υπάρχει μια αξιοσημείωτα σύνθετη μονάδα εσωτερικών σωματοφυλάκων. Σε απόλυτους αριθμούς τα κύτταρά του είναι λίγα – μόνο το ένα τοις εκατό περίπου των συνολικών κυττάρων του σώματος. Ωστόσο, αυτά συντίθενται από ειδικευμένους στην αναγνώριση, στο φόνο και στην ανασύσταση, καθώς και από μονάδες επικοινωνίας που αναζητούν τους εισβολείς εναντίον μας, χτυπούν συναγερμό, αναπαράγονται ταχύτατα και σπεύδουν κατά σμήνη για να επιτεθούν προκειμένου να αποκρούσουν τον εχθρό ... Το τεύχος του Ιουνίου του 1986 του *National Geographic* περιλαμβάνει λεπτομερή σχετική παρουσίαση για τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί το ανοσοποιητικό σύστημα του σώματος (Timmerman 1987: 52).

Αντερσον στο Χιούστον του Τέξας βομβαρδίζει με ακτίνες καρκινικά κύτταρα στο βιντεοπαιχνίδι “Τ Λεμφοκύτταρο Φονέας”, συνδυάζοντας διασκέδαση και θεραπεία» (Jaret 1987: 705). Άλλοι ερευνητές σχεδίασαν ερευνητικά πρωτόκολλα προκειμένου να αποφασίσουν αν η επιθετική εικονοποιία διαμεσολαβεί αποτελεσματικά το θεραπευτικό έργο των οπτικοποιητικών αγωγών ή μήπως οι τεχνικές χαλάρωσης και η μη επιθετική εικονοποιία «θα έκαναν δουλειά». Όπως ισχύει και με κάθε άλλη λειτουργία, «θα έκαναν δουλειά» για εκείνο που δεν μπορεί να μείνει ανεξέταστο, και μάλιστα όχι μόνο με όρους των στατιστικών επιβίωσης από τον καρκίνο. Η απεικόνιση συγκαταλέγεται στα οχήματα εξάπλωσης της «επιδημίας της σημασιολόγησης» στις κουλτούρες της μεταμοντέρνας θεραπευτικής. Το διακύβευμα είναι το είδος συλλογικών και προσωπικών εαυτών που θα κατασκευαστούν σε τούτο το φαινόμενο οργανικής-τεχνολογικής-μυθικής-κειμενικής σημείωσης. «Εμείς» οι δυτικοί του ύστερου 20ού αιώνα, ως κυβόργια σε τούτο το νοηματικό πεδίο, πώς μπορούμε άραγε να φανταστούμε μια εικόνα που παρουσιάζει την τρωτότητά μας ως παράθυρο ανοιχτό στη ζωή;

Η ανοσία μπορεί επίσης να εννοηθεί με βάση κοινές ιδιαιτερότητες· με βάση τον ημιδιαπερατό εαυτό που είναι ικανός να συμπλακεί με άλλους (του ανθρώπινου αλλά και του μη ανθρώπινου είδους, του εσωτερικού και του εξωτερικού), όμως με πεπερασμένες συνέπειες πάντοτε· με βάση τα τοποθετημένα εφικτά και ανέφικτα στην εξατομίκευση και την ταύτιση· τέλος, με βάση τις επιμέρους συγχωνεύσεις και κινδύνους. Οι προβληματικές πολλαπλότητες των μεταμοντέρνων εαυτών, που παριστάνονται *αλλά και* απωθούνται με τέτοια δύναμη στους κοκκοειδείς λόγους της ανοσολογίας, πρέπει να εισαχθούν σε άλλους αναδυόμενους δυτικούς και πολυπολιτισμικούς λόγους για την υγεία, τη νόσο, την ατομικότητα, την ανθρωπότητα και το θάνατο.

Η μαύρη αμερικανίδα συγγραφέας Οκτάβια Μπάτλερ στα δικά της μυθιστορήματα επιστημονικής φαντασίας μάς καλεί να στοχαστούμε με νηφαλιότητα και με ελπίδα συνάμα τούτο το μεγάλο πολιτισμικό σχέδιο. Η Μπάτλερ, που αντλούσε από τη δεξαμενή των ιστοριών των μαύρων, των γυναικών και των απελευθερωτικών κινημάτων, αναρωτιόταν αγωνιωδώς σχετικά με τα σύνορα του τι λογίζεται ως ανθρώπινο είδος και τα όρια της έννοιας που έχει η «κυριότητα επί του εαυτού» ως έδαφος της «ανθρώπινης» ατομικότητας και εαυτότητας, καθώς και σχετικά με τις πρακτικές διεκδίκησής της. Η Μπάτλερ στο *Clay's Ark* (Butler 1984) ερευνά τις συνέπειες μιας ασθένειας με εξωγήινη προέλευση που εισβάλλει στη γη μέσα στα σώματα αστροναυτών κατά την επιστροφή τους από το διάστημα. Οι εισβολείς έχουν μετατραπεί σε αναπόσπαστο κομμάτι όλων των κυττάρων των μολυσμένων σωμάτων, αλλάζοντας τα ανθρώπινα όντα στα πιο μύχια επίπεδα του εαυτού τους. Οι εισβολείς επιβάλλουν μία και μοναδική προσταγή στους ξενιστές τους: την αντιγραφή. Το *Clay's Ark* θυμίζει όντως το *The Extended Phenotype* του Ντώκινς· οι εισβολείς μοιάζουν ενοχλητικά με την

«έσχατη» μονάδα φυσικής επιλογής που στοιχειώνει τις βιοπολιτικές φαντασίες των μεταμοντέρνων θεωρητικών της εξέλιξης και των σχεδιαστών οικονομικών μοντέλων. Στο βαθύτατο δυστοπικό αφήγημα της Μπάτλερ, οι άνθρωποι παλεύουν να διατηρήσουν τις δικές τους περιοχές επιλογής και αυτοπροσδιορισμού, καθώς έρχονται αντιμέτωποι με την ασθένεια στην οποία έχουν μετατραπεί. Μέρος της αποστολής τους είναι να τεχνουργήσουν μια μετασχηματισμένη σχέση με το «άλλο» μέσα στους ίδιους και με τα παιδιά που γεννιούνται από μολυσμένους γονείς. Οι απόγονοι με την τετράποδη μορφή σηματοδοτούνται αρχετυπικά σαν να είναι το Κτήνος αυτοπροσώπως, όμως αποτελούν επίσης το μέλλον τού τι θα σημαίνει εφεξής να είσαι άνθρωπος. Η ασθένεια θα εξαπλωθεί σε όλη την υφήλιο. Αποστολή των πολυφυλετικών αντρών και γυναικών στο *Clay's Ark* καταλήγει να είναι η επανεπίνοση της διαλεκτικής ανάμεσα στον εαυτό και τον άλλο μέσα στην επιδημία σηματοδότησης που εμφανίζεται και σηματοδοτείται από τη θεωρία για την εξωγήινη ζωή τόσο στο εσώτατο όσο και στο απώτατο διάστημα. Στο βιβλίο δεν κρίνεται το ζήτημα της επιτυχίας· το μόνο που θίγεται για πρώτη φορά είναι το πώς θα ονομαστεί η αποστολή.

Οι θεματικές του παγκόσμιου ολοκαυτώματος και του απειλητικού εσώτερου άλλου ως εαυτού επανεμφανίζονται στο *Dawn*, το πρώτο μυθιστόρημα από τη σειρά *Xenogenesis* της Μπάτλερ. Η μυθοπλασία της Μπάτλερ δέχεται ως αξίωμα τη φυσική υπόσταση της υιοθεσίας και την αφύσικη βία των συγγενών. Η Μπάτλερ διερευνά τις αλληλοδιαπλοκές ανάμεσα στον άνθρωπο, τη μηχανή, τον ζωικό ή εξωγήινο μη ανθρώπινο οργανισμό και τις μεταλλάξεις τους, ιδίως ως προς τις άκρως προσωπικές συνθήκες της σωματικής ανταλλαγής και της νοητικής επικοινωνίας. Η μυθοπλασία της στο πρώτο μυθιστόρημα του *Xenogenesis* αφορά τον τερατώδη φόβο και την ελπίδα ότι το παιδί εντέλει δεν θα μοιάζει με το γονιό. Ο γονιός δεν είναι ποτέ μόνον ένας. Τα τέρατα στην αγγλική γλώσσα (monster) μοιράζονται με το ρήμα *καταδεικνύω* (demonstrate) περισσότερα πράγματα από την κοινή τους ρίζα. Τα τέρατα σημαίνουν. Η μυθοπλασία της Μπάτλερ αφορά την αντίσταση στην προσταγή να αναδημιουργηθεί η ιερή εικόνα του ίδιου (Butler 1978). Η Μπάτλερ μοιάζει με την «Ντόρις Λέσινγκ, τη Μαρτζ Πήρσου, την Τζοάνα Ρας, την Ούρσουλα λε Γκεν, τη Μάργκαρετ Άτγουντ και την Κρίστα Βολφ, [για τις οποίες] η επανεγγραφή του αφηγήματος της καταστροφής τις ωθεί στην επινόηση ενός εναλλακτικού μυθοπλαστικού κόσμου όπου το άλλο (φύλο, φυλή, είδος) δεν υπάγεται πια στο ίδιο» (Brewer 1987: 46).

Η καταστροφή, η επιβίωση και η μεταμόρφωση είναι οι θεματικές που ασχολούν διαρκώς την Μπάτλερ. Η αποκατάσταση μιας πρωταρχικής ιερής εικόνας μπορεί να γίνει κακόγουστο αστείο από την προοπτική μιας οντολογίας βασισμένης στη μετάλλαξη, στη μεταμόρφωση και τη διασπορά. Η καταγωγή είναι ακριβώς εκείνο στο οποίο δεν έχουν πρόσβαση οι άνθρωποι της Μπάτλερ. Όμως τα μοτίβα είναι άλλο ζήτημα. Στο τέλος του *Dawn* η Μπάτλερ παρουσιάζει τη

Λίλιθ –που το όνομά της θυμίζει την αρχική άπιστη σωσία της, την αποκηρυγμένη σύζυγο του Αδάμ– έγκυο στο παιδί πέντε γεννητόρων, οι οποίοι προέρχονται από δύο είδη, τρία τουλάχιστον κοινωνικά και δύο βιολογικά φύλα, καθώς και από απροσδιόριστο αριθμό φυλών. Η Μπάτλερ, καθώς την απασχολούν τα σημαδεμένα σώματα, δεν γράφει για τον Κάιν και τον Χαμ αλλά για τη Λίλιθ, την έγχρωμη γυναίκα που οι αλληπάλληλες αναμετρήσεις της με τους όρους της εαυτότητας, της επιβίωσης και της αναπαραγωγής απέναντι στην επαναλαμβανόμενη έσχατη καταστροφή προοιωνίζονται μια ειρωνική σωτηριολογική ιστορία, με την ευεργετική τροπή της βασισμένη στην επαγγελία ότι μια γυναίκα θα συντρίψει την κεφαλή του όφι. Η σωτηριολογική ιστορία της Μπάτλερ δεν είναι ουτοπική αλλά διατηρεί τις βαθύτατες ρωγμές των αντιφάσεων και των ζητημάτων εξουσίας που εμφανίζονται σε κάθε επικοινωνία. Το αφήγημά της συνεπώς ενέχει τη δυνατότητα να εκφράσει κάποιο μεταφορικό σχήμα διαφορετικό από τη Δευτέρα Παρουσία της ιερής εικόνας. Κάποια άλλη τάξη διαφοράς θα μπορούσε να είναι πιθανή στο *Xenogenesis* – και στην ανοσολογία.

Η Λίλιθ Αϊγιάπο της αφήγησης είναι μια νεαρή αμερικανίδα μαύρη που διασώζεται μαζί με ένα πολύχρωμο συνονθύλευμα όσων απέμειναν από την ανθρωπότητα πάνω σε μια γη παγιδευμένη στο έλεος του πυρηνικού πολέμου. Η Λίλιθ έχει χάσει τα πάντα, όπως όλοι οι επιζήσαντες άνθρωποι. Ο γιος της και ο δεύτερης γενιάς νιγηριανής καταγωγής αμερικανός σύζυγός της είχαν πεθάνει σε ατύχημα πριν από τον πόλεμο. Η ίδια επέστρεψε στα θρανία με την αόριστη σκέψη ότι ίσως γινόταν ανθρωπολόγος. Η πυρηνική καταστροφή, όμως, ακόμη πιο ριζικά και ολοκληρωτικά από το δουλεμπόριο και τις άλλες μεγάλες γενοκτονίες της ιστορίας, κουρέλιασε όλες τις ορθολογικές και φυσικές συνδέσεις με το παρελθόν και το μέλλον τόσο γι' αυτήν όσο και για όλους τους άλλους. Οι Οανκάλι, το εξωγήινο είδος που στην αρχή πίστεψε ότι η ανθρωπότητα είχε την πρόθεση να αυτοκτονήσει κι επομένως θα ήταν άκρως επικίνδυνο να προσπαθήσει να τη διασώσει, κρατούν τα ανθρώπινα απομεινάρια σε κατάσταση αναστολής των βασικών ζωτικών λειτουργιών για 250 χρόνια, αν εξαιρεθούν ορισμένα ενδιάμεσα διαστήματα ανάκρισης. Οι Οανκάλι, που δεν διαθέτουν ανθρώπινα αισθητηριακά όργανα, μοιάζουν με είδος πρωτευόντων που έχει τη μορφή μέδουσας: τα κεφάλια και σώματά τους καλύπτονται από πλοκάμια με πολλές ικανότητες σαν τους θαλάσσιους ασπόνδυλους οργανισμούς της γης. Τούτα τα ανθρωποειδή οφιόμορφα όντα μιλούν στη γυναίκα και την παροτρύνουν να τους αγγίξει με έντονη προσωπική οικειότητα, η οποία θα οδηγήσει την ανθρωπότητα σε μια τερατώδη μεταμόρφωση. Η Λίλιθ, ξεγυμνωμένη με πολλούς τρόπους, μάχεται για την επιβίωση, την εμπρόθετη υποκειμενικότητά της και τις επιλογές της ζώντας σε μετατοπιζόμενα σύνορα που διαμορφώνουν τη δυνατότητα νοήματος.

Οι Οανκάλι δεν διασώζουν τα ανθρώπινα όντα μόνο και μόνο για να τα βοηθήσουν να επιστρέψουν αμετάβλητα σε μια αποκαταστημένη γη. Οι ίδιοι έχουν

χάσει την καταγωγή τους μέσα από μια ατέλειωτη μακριά σειρά συγχωνεύσεων και ανταλλαγών που χάνονται στα βάθη του χρόνου και του χώρου: οι Οανκάλι είναι έμποροι γονιδίων. Η ουσία τους είναι η ενσώματη δοσοληψία, η συνομιλία, η επικοινωνία – με μια χροιά εκδίκησης. Είναι στη φύση τους να γίνονται πάντοτε μαμή του εαυτού τους ως άλλου. Τα ίδια τα σώματά τους είναι τεχνολογίες ανασίας και γενετικής, που ωθούνται στην ανταλλαγή, την αντιγραφή, την επικίνδυνη οικειότητα πέρα από τα σύνορα του εαυτού με τον άλλο και πέρα από την εξουσία των εικόνων. Δεν διαφέρουν πολύ από εμάς. Οι Οανκάλι με το πολυπλόκαμο κεφάλι όμως, διαφορετικά από εμάς, δεν κατασκευάζουν ανόργανες τεχνολογίες προκειμένου να διαμεσολαβήσουν στους αυτοσχηματισμούς και τους μετασχηματισμούς τους. Αντίθετα, είναι περίπλοκα δικτυωμένοι με ένα σύμπαν ζωντανών μηχανών, που είναι όλες τους εταίροι στον μηχανισμό παραγωγής του σώματός τους, συμπεριλαμβανομένου του σκάφους στο οποίο διαδραματίζεται το *Dawn*. Ωστόσο, τα ξεριζωμένα αιχμάλωτα σπαράγματα της ανθρωπότητας, που συνωστίζονται ασφυκτικά μέσα στο σώμα του σκάφους των εξωγήινων θυμίζουν αναπόφευκτα το τρομερό Πέρασμα του Ατλαντικού Ωκεανού από τα δουλεμπορικά καράβια που έφεραν τους προγόνους της Λίλιθ σε έναν «Νέο Κόσμο». Και σ' αυτό επίσης οι όροι επιβίωσης βασίζονταν στο εξαναγκαστικό «εμπόριο γονιδίων» που τροποποίησε διά παντός τα νοήματα του εαυτού και του άλλου για όλους τους «εταίρους» στην ανταλλαγή. Στο επιστημονικοφανταστικό «Πέρασμα» της Μπάτλερ, όσοι άνθρωποι απομένουν κοιμούνται μέσα σε εξημερωμένους σαρκοφάγους φυτόμορφους λοβούς, ενώ οι Οανκάλι κάνουν ό,τι μπορούν για να θεραπεύσουν την ερειπωμένη γη. Πολλά έχουν χαθεί για πάντα, όμως το εύθραυστο στρώμα ζωής που μπορεί να συντηρήσει μια άλλη μορφή ζωής έχει αποκατασταθεί, κι έτσι η γη είναι έτοιμη να αποικιστεί ξανά από μεγαλόσωμα ζώα. Οι Οανκάλι δείχνουν έντονο ενδιαφέρον για τους ανθρώπους ως δύναμι εταίρους στις ανταλλαγές τους, εν μέρει επειδή οι άνθρωποι έχουν φτιαχτεί από τόσο όμορφες και επικίνδυνες γενετικές δομές. Οι Οανκάλι πιστεύουν ότι οι άνθρωποι έχουν το μοιραίο, αλλά επανορθώσιμο, ψεγάδι να είναι από τη γενετική τους φύση ταυτόχρονα ευφειείς και ιεραρχικά οργανωμένοι. Αντίθετα, τα εξωγήινα πλάσματα ζουν στις μεταμοντέρνες γεωμετρικές των τεράστιων ιστών και δικτύων, όπου τα άτομα ως κομβικά σημεία διατηρούν ακόμη έντονα τη σπουδαιότητά τους. Τα δίκτυα αυτά πολύ δύσκολα θα κρίνονταν αθώα ως προς την εξουσία και τη βία· η ιεραρχία δεν είναι η μοναδική μορφή της εξουσίας – τόσο για τους εξωγήινους όσο και για τους ανθρώπους. Οι Οανκάλι κατασκευάζουν «τυπώματα» από όλους τους πρόσφυγές τους και μπορούν να εκτυπώσουν ανθρώπινα αντίγραφα από τούτες τις νοητικο-οργανικο-τεχνολογικές εικόνες. Τα αντίγραφα επιτρέπουν μεγάλο βαθμό γονιδιακών συναλλαγών. Οι Οανκάλι έχουν ενθουσιαστεί επίσης με το «ταλέντο» της Λίλιθ στον καρκίνο, που σκότωσε αρκετούς συγγενείς της, όμως στα δικά τους «χέρια» θα εξελισσόταν σε ανα-

γεννητική και μεταμορφωτική τεχνολογία. Οι Οανκάλι όμως θέλουν κάτι περισσότερο από την ανθρωπότητα· θέλουν ολοκληρωμένη δοσοληψία, η οποία θα απαιτήσει την προσωπική επαφή της σεξουαλικής ανάμειξης και της ενσώματης κυοφορίας σε ένα κοινό αποικιακό ριψοκίνδυνο εγχείρημα, στο πιο απίθανο μέρος, στην κοιλάδα του Αμαζονίου. Η ανθρωπίνη ατομικότητα πρόκειται να αμφισβητηθεί από κάτι που υπερβαίνει κατά πολύ την τεχνολογία επικοινωνίας των Οανκάλι, η οποία μεταφράζει τα άλλα όντα στον εαυτό τους ως σημεία, εικόνες και μνήμες. Η κυοφορία θέτει το ακανθώδες ζήτημα της συναίνεσης, του αυτεξούσιου και της αγάπης που έχουν οι άνθρωποι για τον εαυτό τους ως ιερή εικόνα, σημείο του ίδιου. Οι Οανκάλι έχουν την πρόθεση να επιστρέψουν στη γη ως εμπορικοί εταίροι όσων απέμειναν από την ανθρωπότητα. Στη διαφορά έγκειται η ανεπανόρθωτη απώλεια της ψευδαίσθησης του ενός.

Η Λίλιθ έχει επιλεγεί για να εκπαιδεύσει και να γίνει οδηγός στην πρώτη ομάδα των αφυπνισμένων ανθρώπων. Πρόκειται να γίνει ένα είδος μαμής ή μητέρας στη διαδικασία με την οποία αυτοί οι ριζικά διαλυμένοι από τον ατομικό όλεθρο άνθρωποι θα αναδυθούν από το κουκούλι τους. Αποστολή τους θα είναι να δημιουργήσουν μια κοινότητα. Προηγουμένως όμως η Λίλιθ συνδέεται σε μια οικογένεια των Οανκάλι με το νέο γόνο της, το Νικάντζ, ένα οολόι, πριν από τη φάση της μεταμόρφωσης. Η Λίλιθ πρόκειται να μάθει από το Νικάντζ, που τροποποιεί ανεπαίσθητα το νου και το σώμα της έτσι ώστε να μπορεί να ζει πιο ελεύθερα ανάμεσα στους Οανκάλι· κι εκείνη πρόκειται να το προστατέψει στη διάρκεια της μεταμόρφωσής του, από την οποία βγαίνουν και οι δύο βαθύτατα συνδεδεμένοι. Ένα ενήλικο οολόι, προικισμένο με δεύτερο ζευγάρι χέρια, είναι το τρίτο κοινωνικό φύλο των Οανκάλι, ένα ουδέτερο ον που χρησιμοποιεί τα ειδικά εξαρτήματά του για να μεσολαβήσει και να πραγματοποιήσει με τη γενετική μηχανική τη γονιδιακή ανταλλαγή για κάθε είδος και οικογένεια. Κάθε παιδί στους Οανκάλι έχει από έναν γονέα αρσενικού και θηλυκού φύλου, που είναι συνήθως αδέρφια μεταξύ τους, και ένα οολόι από μια άλλη ομάδα, φυλή ή ημι-φύλιο. Η λέξη οολόι στις γλώσσες των Οανκάλι σε μία μετάφρασή της σημαίνει «χιλιάκριβοι ξένοι». Οολόι θα είναι οι μεσολαβητές ανάμεσα στους τέσσερις άλλους γονείς του προγραμματισμένου παιδιού που θα γεννηθεί από τη διασταύρωση των ειδών. Η ετεροφυλοφιλία εξακολουθεί να μην τίθεται σε αμφισβήτηση, μολονότι είναι πιο περίπλοκα διαμεσολαβημένη. Εδώ, στο *Dawn*, δεν ενοικούν τα διαφορετικά κοινωνικά υποκείμενα, τα διαφορετικά κοινωνικά φύλα που θα μπορούσαν να εμφανιστούν από μια άλλη σωματοποίηση της αντίστασης στην επιβεβλημένη ετεροφυλοφιλική αναπαραγωγική πολιτική.

Οι χιλιάκριβοι ξένοι μπορούν να χαρίζουν ηδονή διασχίζοντας τα σύνορα της ομάδας, του βιολογικού και του κοινωνικού φύλου και του ζωικού είδους. Τούτη η μοιραία ηδονή σημαδεύει τη Λίλιθ στα μάτια των άλλων αφυπνισμένων ανθρώπων, έστω κι αν εκείνη δεν έχει ακόμη συναινέσει σε μια εγκυμοσύνη. Κα-

θώς έρχεται αντιμέτωπη με τις σωματικές και νοητικές αλλαγές που της συμβαίνουν και με τη σύνδεσή της με το Νικάντζ, οι άλλοι άνθρωποι δεν την εμπιστεύονται ότι εξακολουθεί να ανήκει στο είδος τους, ανεξάρτητα από το αν κυφορεί ή όχι ένα εξωγήινο και ανθρώπινο παιδί. Ούτε η Λίλιθ τους εμπιστεύεται. Ανησυχώντας ότι η ίδια μολοντούτο παίζει προδοτικό ρόλο καθοδηγώντας τους συνανθρώπους της, αναλαμβάνει να τους εκπαιδεύσει με την πρόθεση να επιζητήσουν και να δραπετεύσουν αμέσως μόλις επιστρέψουν στη γη, διατηρώντας την ανθρωπιά τους όπως την κρατούσαν οι παλιότεροι άνθρωποι. Στο διάστημα της εκπαίδευσης, κάθε θηλυκός άνθρωπος ζευγαρώνει με έναν αρσενικό άνθρωπο, και κατόπιν κάθε ζευγάρι υιοθετείται από ένα ενήλικο οολόι, θέλοντας και μη. Η Λίλιθ χάνει τον κινεζικής καταγωγής αμερικανό εραστή της, τον Τζόζεφ, που δολοφονείται από τους καχύποπτους και εξοργισμένους ανθρώπους. Τελικά, οι άνθρωποι της πρώτης ομάδας, έχοντας αποξενωθεί από το οολόι τους και ελπίζοντας να δραπετεύσουν, είναι έτοιμοι να ξεκινήσουν για τη γη. Είναι αμφίβολο αν εξακολουθούν να έχουν την ικανότητα να αποκτήσουν παιδιά χωρίς το οολόι τους. Ίσως αυτό είναι κάτι περισσότερο από το άτομο ενός σεξουαλικά αναπαραγόμενου είδους που έχει πάντοτε περισσότερους από έναν γονέα: ίσως το είδος να απαιτεί επίσης πολλαπλές διαμεσολαβήσεις της αντιγραφικής βιοπολιτικής του. Η Λίλιθ ανακαλύπτει ότι πρέπει να μείνει πίσω ώστε να εκπαιδεύσει μια άλλη ομάδα, κι η επιστροφή της στη γη αναβάλλεται επ' αόριστον. Ωστόσο, έχει μείνει έγκυος από το Νικάντζ με το σπέρμα του Τζόζεφ και τα γονίδια των συντρόφων του. Η Λίλιθ δεν συναίνεσε σ' αυτό, και το πρώτο βιβλίο του *Xenogenesis* την αφήνει με την ακατανόητη παρηγοριά του οολόι ότι «οι διαφορές θα μείνουν κρυφές μέχρι τη μεταμόρφωση» (Butler 1987: 263). Η Λίλιθ δεν συμφιλιώνεται με την ιδέα: «Αλλά δεν θα ανήκουν στο ανθρώπινο είδος. Αυτό είναι το σημαντικό. Δεν μπορείς να το καταλάβεις, όμως αυτό είναι το σημαντικό». Ο χιλιάρκβος ξένος αποκρίνεται: «Το παιδί μέσα σου είναι το σημαντικό» (Butler 1987: 263). Η Μπάτλερ δεν επιλύει το δίλημμα. Τα αντιμαχόμενα σχήματα του ίδιου και του διαφορετικού, στο όποιο πιθανό μέλλον, διακυβεύονται στο ημιτελές αφήγημα για το εμπόριο που διασχίζει τα επιμέρους πολιτισμικά, βιοτεχνολογικά και πολιτικά σύνορα που χωρίζουν αλλά και συνδέουν το ζώο, τον άνθρωπο, τη μηχανή σε έναν σύγχρονο παγκόσμιο κόσμο όπου η επιβίωση αποτελεί διακύβευμα. Τέλος, τούτος είναι ο διαφιλονικούμενος κόσμος όπου έχουμε τοποθετηθεί, με ή χωρίς τη συναίνεσή μας. «[Η Λίλιθ] ξέσπασε σε πικρό γέλιο. “Θα μπορούσα να το σκεφτώ αυτό σαν επιτόπια έρευνα – πώς στο διάβολο όμως θα καταφέρω να ξεφύγω από το πεδίο;”» (Butler 1987: 91).

Δεν υπάρχει έξοδος από τούτο το πεδίο διαφορών, το γεμάτο από υποσχέσεις και τρόπο για τις κυβερνητικές σωματοποιήσεις και τις τοποθετημένες γνώσεις. Ανθρωπολόγοι πιθανών εαυτών, είμαστε τεχνικοί πραγματοποιήσιμων εκδοχών του μέλλοντος. Η επιστήμη είναι πολιτισμός.

Βιβλιογραφία

- Aberle, Sophie και Corner, George W. (1953), *Twenty-five Years of Sex Research: History of the National Research Council Committee for Research on Problems of Sex, 1922-1947*. Φιλαδέλφεια: Saunders.
- Allee, Warder Clyde (1938), *The Social Life of Animals*. Νέα Υόρκη: Norton.
- Allen, Paula Gunn (1986), *The Sacred Hoop: Recovering the Feminine in American Indian Traditions*. Βοστόνη: Beacon.
- Altmann, Jeanne (1980), *Baboon Mothers and Infants*. Κάιμπριτζ Μασ.: Harvard University Press.
- Altmann, S. A. (επιμ.) (1967), *Social Communication among Primates*. Σικάγο: University of Chicago Press.
- Amos, Valerie, Lewis, Gail, Mama, Amina και Parmar, Pratibha (επιμ.) (1984), *Many Voices, One Chant: Black Feminist Perspectives*, *Feminist Review* 17, 118 σελ.
- Angyal, Andras (1941) *Foundations of a Science of Personality*. Κάιμπριτζ Μασ.: Harvard University Press.
- Ann Arbor Science for the People (1977), *Biology as a Social Weapon*. Μινεάπολις: Burgess.
- Anzaldúa, Gloria (1987), *Borderlands/La Frontera*. Σαν Φρανσίσκο: Spinsters/Aunt Lute.
- Aptheker, Betina (1982), *Woman's Legacy: Essays on Race, Sex, and Class in American History*. Άμχερστ: University of Massachusetts Press.
- Ardrey, Robert (1966), *Territorial Imperative*. Νέα Υόρκη: Atheneum.
- (1970), *The Social Contract*. Νέα Υόρκη: Atheneum.
- Aristotle (1979), *Generation of Animals*, μετάφραση A.L. Peck, Loeb Classical Library XIII. Λονδίνο: Heinemann.
- Ashby, W. Ross (1961), *An Introduction to Cybernetics*. Λονδίνο: Chapman and Hall.
- Athanasiou, Tom (1987), «High-tech politics: the case of artificial intelligence», *Socialist Review* 92: 7-35.
- Bacon, Francis (1893), *Novum Organum*, μετάφραση J. Spedding. Λονδίνο: G. Routledge.
- (1942), *Essays and New Atlantis*. Λονδίνο: Walter J. Black.
- Bambara, Toni Cade (1981), *The Salt Eaters*. Νέα Υόρκη: Vintage/Random House.
- Barash, David P. (1977), *Sociobiology and Behavior*. Νέα Υόρκη: Elsevier North Holland.
- (1979), *The Whisperings Within: Evolution and the Origin of Human Nature*. Νέα Υόρκη: Harper & Row.
- Baritz, Leon (1960), *Servants of Power*. Μιντλάουν: Wesleyan University Press.
- Barnes, Deborah M. (1986), «Nervous and immune system disorders linked in a variety of diseases», *Science* 232: 160-161.
- (1987), «Neuroimmunology sits on broad research base», *Science* 237: 1568-1569.
- Barrett, Michèle (1980), *Women's Oppression Today*. Λονδίνο: Verso.
- Barthes, Roland (1982), «The photographic message», στο Susan Sontag (επιμ.), *A Barthes Reader*. Νέα Υόρκη: Hill & Wang.

- Baudrillard, Jean (1983), *Simulations*, μετάφραση P. Foss, P. Patton, P. Beitchman. Νέα Υόρκη: Semiotext[e].
- Bebel, August (1883), *Woman under Socialism*, μετάφραση D. De Leon. Νέα Υόρκη: Shocken 1971 (τίτλος πρωτοτύπου: *Women in the Past, Present and Future* 1878).
- Berger, Stewart (1985), *Dr. Berger's Immune Power Diet*. Νέα Υόρκη: New American Library.
- Bethel, Lorraine και Smith, Barbara (επιμ.) (1979), *The Black Women's Issue, Conditions* 5.
- Bhavnani, Kum-Kum και Coulson, Margaret (1986), «Transforming socialist-feminism: the challenge of racism», *Feminist Review* 23: 81-92.
- Bijker, Wiebe E., Hughes, Thomas P. και Pinch, Trevor (επιμ.) (1987), *The Social Construction of Technological Systems*. Καίμπριτζ Μασ.: MIT Press.
- Bingham, Harold C. (1928), «Sex Development in Apes», *Comparative Psychology Monographs* 5: 1-165.
- Bird, Elizabeth (1984), «Green Revolution imperialism, I & II», μελέτες κατατεθειμένες στο University of California, Santa Cruz.
- Blalock, J. Edwin (1984), «The immune system as a sensory organ», *Journal of Immunology* 132(3): 1067-1070.
- Bleier, Ruth (1984), *Science and Gender: A Critique of Biology and Its Themes on Women*. Νέα Υόρκη: Pergamon.
- (επιμ.) (1986), *Feminist Approaches to Science*. Νέα Υόρκη: Pergamon.
- Blumberg, Rae Lesser (1981), *Stratification: Socioeconomic and Sexual Inequality*. Βοστώνη: Brown.
- (1983), «A general theory of sex stratification and its application to the positions of women in today's world economy», μελέτη κατατεθειμένη στο Sociology Board, University of California, Santa Cruz.
- Bogess, Jane (1976), «The social behavior of the Himalayan langur (*Presbytis entellus*) in eastern Nepal», διδακτορική διατριβή, University of California, Berkeley.
- (1979), «Troop male membership changes and infant killing in langurs (*Presbytis entellus*)», *Folia Primatologica* 32: 65-107.
- (1980), «Internale relations and troop male membership changes in langurs (*Presbytis entellus*) in Nepal», *International Journal of Primatology* 1(2): 233-274.
- Braverman, Harry (1974), *Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in Twentieth Century*. Νέα Υόρκη: Monthly Review.
- Brewer, Maria Minich (1987), «Surviving fictions: gender and difference in postmodern and postnuclear narrative», *Discourse* 9: 37-52.
- Brighton Women and Science Group (1980), *Alice through the Microscope*. Λονδίνο: Virago.
- Brown, Beverley και Adams, Parveen (1979), «The feminine body and feminist politics», *m/f* 3: 35-57.
- Brown, Lloyd (επιμ.) (1981), *Women Writers of Black Africa*. Γουέσπορτ Κονέκτικατ: Greenwood Press.
- Brown, Norman O. (1966), *Love's Body*. Νέα Υόρκη: Random House.
- Bruner, Charlotte H. (επιμ.) (1983), *Unwinding Threads: Writing by Women in Africa*. Λονδίνο και Ιμπαντάν: Heinemann.
- Bryan, C.D.B. (1987), *The National Geographic Society: 100 Years of Adventure and Discovery*. Νέα Υόρκη: Abrams.
- Buckley, Walter (επιμ.) (1968), *Modern Systems Research for the Behavioral Scientist*. Σικάγο: Aldine.
- Bulkin, Elly, Pratt, Minnie Bruce και Smith Barbara (1984), *Yours in Struggle: Three Feminist Perspectives on Racism and Anti-Semitism*. Νέα Υόρκη: Long Haul.

- Burke, Carolyn (1981), «Irigaray through the looking glass», *Feminist Studies* 7(2): 288-306.
- Burr, Sara G. (1982), «Women and work», στο Barbara K. Haber (επιμ.), *The Women's Annual, 1981*. Βοστώνη: G.K. Hall.
- Burt, E.A. (1952), *The Metaphysical Foundations of Modern Science*. Νέα Υόρκη: Humanities.
- Busch, Lawrence και Lacy, William (1983), *Science, Agriculture, and the Politics of Research*. Μπόλντερ Κολοράντο: Westview.
- Buss, Leo (1987), *The Evolution of Individuality*. Πρίνστον: Princeton University Press.
- Butler, Judith (1989), *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Νέα Υόρκη: Routledge [ελλ. έκδ.: Judith Butler (2009), *Αναταραχή φύλου: ο φεμινισμός και η ανατροπή της ταυτότητας*, μετάφραση Γ. Καράμπελας. Αθήνα: Αλεξάνδρεια].
- Butler, Octavia (1984), *Clay's Ark*. Νέα Υόρκη: St Martin's.
- (1987), *Dawn*. Νέα Υόρκη: Warner.
- Butler-Evans, Elliott (1987), «Race, gender and desire: narrative strategies and the production of ideology in the fiction of Toni Cade Bambara, Toni Morrison and Alice Walker», διδακτορική διατριβή, University of California, Santa Cruz.
- Caplan, Arthur L. (1978), *The Sociobiology Debate*. Νέα Υόρκη: Harper & Row.
- Carby, Hazel (1987), *Reconstructing Womanhood: The Emergence of the Afro-American Woman Novelist*. Νέα Υόρκη: Oxford University Press.
- Caron, Joseph (1977), «Animal cooperation in the ecology of W.C. Allee», μελέτη κατατεθειμένη στο Joint Atlantic Seminar in the History of Biology, Μόντρεαλ.
- Carpenter, Clarence R. (1945), «Concepts and problems of primate sociometry», *Sociometry* 8: 56-61.
- (1964), *Naturalistic Behavior of Nonhuman Primates*. University Park: Pennsylvania State University Press.
- (1972), «The applications of less complex instructional technologies», στο W. Schramm (επιμ.), *Quality Instructional Television*. Χονολουλού: East-West Center, σ. 191-205.
- Chasin, Barbara (1977), «Sociobiology: a sexist synthesis», *Science for the People* 9: 27-31.
- Chevalier-Skolnikoff, Suzanne (1971), «The female sexual response in stump-tail monkeys (*Macaca speciosa*), and its broad implications for female mammalian sexuality». Ανακοίνωση στις συναντήσεις της American Anthropological Association, New York City.
- (1974), «Male-female, female-female, and male-male sexual behavior in the stump-tail monkey, with special attention to the female orgasm», *Archives of Sexual Behavior* 3: 96-116.
- και Poirier, F.E. (επιμ.) (1977), *Primate Bio-Social Development*. Νέα Υόρκη: Garland Press.
- Chicanas en el ambiente nacional* (1980), *Frontiers* 5(2).
- Child, Charles Manning (1928), «Biological foundations of social integration», *Publications of the American Sociological Society* 22: 26-42.
- Chodorow, Nancy (1978), *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender*. Λος Άντζελες: University of California Press.
- Christian, Barbara (1985), *Black Feminist Criticism: Perspectives on Black Women Writers*. Νέα Υόρκη: Pergamon.
- Clifford, James (1985), «On ethnographic allegory», στο James Clifford και George Marcus (επιμ.), *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Μπέρκλεϊ: University of California Press.
- (1988), *The Predicament of Culture: Twentieth-Century Ethnography, Literature, and Art*. Καίμπριτζ Μασ.: Harvard University Press.

- Clyne, N. και Klynes, M. (1961), *Drugs, Space and Cybernetics. Evolution to Cyborg*. Νέα Υόρκη: Columbia University Press.
- Cohen, Stanley (1976), «Foundation officials and fellowships: innovation in the patronage of science», *Minerva* 14: 225-240.
- Cohn, Carol (1987α), «Nuclear language and how we learned to pat the bomb», *Bulletin of Atomic Scientists*: 17-24.
- (1987β), «Sex and death in the rational world of defence intellectuals», *Signs* 12(4): 687-718.
- Collingwood, R.G. (1945), *The Idea of Nature*. Οξφόρδη: Clarendon Press.
- Collins, Patricia Hill (1982), «Third World women in America», στο Barbara K. Haber (επιμ.), *The Women's Annual, 1981*. Βοστώνη: G.K. Hall.
- (1989α), «The social construction of Black feminist thought», *Signs* 14(4): 745-773.
- (1989β), «A comparison of two works on Black family life», *Signs* 14(4): 875-884.
- Combahee River Collective (1979), «A Black feminist statement», στο Zillah Eisenstein (επιμ.), *Capitalist Patriarchy and the Case for Socialist Feminism*. Νέα Υόρκη: Monthly Review.
- Committee on Science, Engineering, and Public Policy of the National Academy of Sciences, the National Academy of Medicine, and the Institute of Medicine (1983), *Research Briefings, 1983*. Ουάσινγκτον: National Academy Press.
- Cooter, Roger (1979), «The power of the body: the early nineteenth century», στο Barry Barnes και Stephen Shapin (επιμ.), *Natural Order: Historical Studies of Scientific Culture*. Μπέμπερλι Χιλς: Sage: 73-96.
- Cowan, Ruth Schwartz (1983), *More Work for Mother: The Ironies of Household Technology from the Open Hearth to the Microwave*. Νέα Υόρκη: Basic.
- Coward, Rosalind (1983), *Patriarchal Precedents: Sexuality and Social Relations*. Λονδίνο: Routledge & Kegan Paul.
- Cowdry, E.V. (επιμ.) (1930), *Human Biology and Racial Welfare*. Νέα Υόρκη: Hoeber.
- Cravens, Hamilton (1978), *Triumph of Evolution*. Φιλαδέλφεια: University of Pennsylvania Press.
- Crook, J.H. (επιμ.) (1970), *Social Behavior in Birds and Mammals*. Νέα Υόρκη: Academic Press.
- και Gartlan, J.S. (1966), «Evolution of Primate Societies», *Nature* 210(5042): 1200-1203.
- Daston, Lorraine και Park, Katherine (χ.χ.), «Hermaphrodites in Renaissance France», αδημοσίευτη μελέτη.
- Davies, Carole Brooyce και Graves, Anne Adams (επιμ.) (1986), *Ngambika: Studies of Women in African Literature*. Τρέντον: Africa World.
- Davis, Angela (1982), *Women, Race, and Class*. Λονδίνο: Women's Press.
- Dawkins, Richard (1976), *The Selfish Gene*. Οξφόρδη: Oxford University Press. [ελλ. έκδ.: Richard Dawkins (2008), *Το εγωιστικό γονίδιο. Τριακονταετής επετειακή έκδοση, μετάφραση και επιστημονική επιμέλεια Π. Δεληβοριάς*. Αθήνα: Κάτοπτρο].
- (1982), *The Extended Phenotype: The Gene as the Unit of Selection*. Οξφόρδη: Oxford University Press.
- de Beauvoir, Simone (1949), *Le deuxième sexe*. Παρίσι: Gallimard.
- (1952), *The Second Sex*, μετάφραση H.M. Parshley, Νέα Υόρκη: Bantam.
- de Lauretis, Teresa (1984), *Alice Doesn't: Feminism, Semiotics, Cinema*. Μπλουμινγκτον: Indiana University Press.
- (1985), «The violence of rhetoric: considerations on representation and gender», *Semiotica* 54: 11-31.

- (1986α), «Feminist studies/critical studies: issues, terms, and contexts», στο de Lauretis (επιμ.) (1986β), *Feminist Studies/Critical Studies*. Μπλούμινγκτον: Indiana University Press: 1-19.
- (επιμ.) (1986β), *Feminist Studies/Critical Studies*. Μπλούμινγκτον: Indiana University Press.
- (1987), *Technologies of Gender: Essays on Theory, Film, and Fiction*. Μπλούμινγκτον: Indiana University Press.
- Huyssen, Andreas και Woodward, Kathleen (επιμ.) (1980), *The Technological Imagination: Theories and Fictions*. Μάντισον: Coda.
- de Waal, Frans (1982), *Chimpanzee Politics: Power and Sex among the Apes*. Νέα Υόρκη: Harper & Row.
- Derrida, Jacques (1976), *Of Grammatology*, μετάφραση και εισαγωγή G.C. Spivak, Βολτιμόρη: Johns Hopkins University Press [ελλ. έκδ.: Jaques Derrida (1990), *Περί γραμματολογίας*, μετάφραση Κ. Παπαγιώργης. Αθήνα: Γνώση].
- Desowitz, Robert S. (1987), *The Immune System and How It Works*. Νέα Υόρκη: Norton.
- DeVore, Irvan (1962), «The social behavior and organization of baboon troops», διδακτορική διατριβή, University of Chicago.
- (επιμ.) (1965), *Primate Behavior: Field Studies of Monkeys and Apes*. Νέα Υόρκη: Holt, Rinehart & Winston.
- Dillard, Annie (1975), *Pilgrim at Tinker Creek*. Νέα Υόρκη: Bantam.
- Dinnerstein, Dorothy (1977), *The Mermaid and the Minotaur: Sexual Arrangements and Human Malaise*. Νέα Υόρκη: Harper & Row.
- Dolhinow, Phyllis (1972), «The North Indian langur», στο Dolhinow (επιμ.) (1972), *Primate Patterns*. Νέα Υόρκη: Holt, Rinehart & Winston: 181-238.
- (επιμ.) (1972), *Primate Patterns*. Νέα Υόρκη: Holt, Rinehart & Winston.
- D'Onofrio-Flores, Pamela και Pfafflin, Sheila M. (επιμ.) (1982), *Scientific-Technological Change and the Role of Women in Development*. Μπόλντερ: Westview.
- Douglas, Mary (1966), *Purity and Danger*. Λονδίνο: Routledge & Kegan Paul [ελλ. έκδ.: Douglas Mary (2007), *Καθαρότητα και κίνδυνος*, μετάφραση Α. Χατζούλη. Αθήνα: Πολύτροπον].
- (1970), *Natural Symbols*. Λονδίνο: Cresset Press [ελλ. έκδ.: Mary Douglas (2007), *Φυσικά σύμβολα*, μετάφραση Κ. Κιτιδή. Αθήνα: Πολύτροπον].
- (1973), *Rules and Meanings*. Χαρμοντσγουόρθ: Penguin.
- (1989), «A gentle deconstruction», *London Review of Books* 4(Μάιος): 17-18.
- DuBois, Page (1982), *Centaurs and Amazons*. Ανν Άρμπορ: University of Michigan Press.
- Duchen, Claire (1986), *Feminism in France from May '68 to Mitterrand*. Λονδίνο: Routledge & Kegan Paul.
- Du Plessis, Rachel Blau (1985), *Writing beyond the Ending: Narrative Strategies of Twentieth Century Women Writers*. Μπλούμινγκτον: Indiana University Press.
- Eastman, David (1958), *A Systems Analysis of Political Life*. Νέα Υόρκη: Wiley.
- Eco, Umberto (1980), *Il nome della rosa*. Μιλάνο: Bompiani [Umberto Eco (1999), *Το όνομα του ρόδου*, μετάφραση Έ. Καλιφατιδή. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα].
- (1983), *The Name of the Rose*, μετάφραση William Weaver, Νέα Υόρκη: Harcourt Brace Jovanovich.
- Edwards, Paul (1985), «Border wars: the science and politics of artificial intelligence», *Radical America* 19(6): 39-52.
- Eimerl, Sarel και DeVore, Irvan (1965), *The Primates*. Νέα Υόρκη: Time-Life Nature Library.

- Eisenstein, Zillah (επιμ.) (1979), *Capitalist Patriarchy and the Case for Socialist Feminism*. Νέα Υόρκη: Monthly Review.
- Ellis, P.E. (επιμ.) (1965), «Social organization of animal communities», *Symposium of the Zoological Society of London* 14.
- Emecheta, Buchi (1972), *In the Ditch*. Λονδίνο: Allison & Busby, 1979.
- (1975), *Second Class Citizen*, Νέα Υόρκη: Braziller [ελλ. έκδ.: Μπ. Εμετσέτα (1990), *Ανταποκρίτης Β' κατηγορίας*, μετάφραση Κ. Δόλκας. Αθήνα: Λιβάνης-Νέα Σύνορα].
- (1976), *The Bride Price*. Νέα Υόρκη: Braziller.
- (1977), *The Slave Girl*. Νέα Υόρκη: Braziller.
- (1979), *The Joys of Motherhood*. Νέα Υόρκη: Braziller.
- (1982), *Destination Biafra*. Λονδίνο: Allison & Busby (1982). Γλασκώβη: William Collins & Sons, Fontana African Fiction (1983).
- (1983α), *Double Yoke*. Νέα Υόρκη: Braziller. Λονδίνο και Ιμπούζα: Ogwugwu Afor.
- (1983β), *The Rape of Shavi*. Λονδίνο και Ιμπούζα: Ogwugwu Afor (1983). Νέα Υόρκη: Braziller (1985).
- Emerson, A.E. (1954), «Dynamic homeostasis, a unifying principle in organic, social, and ethical evolution», *Scientific Monthly* 78: 67-85.
- Emery, F.E. (επιμ.) (1969), *Systems Thinking*. Νέα Υόρκη: Penguin.
- Engels, Frederick (1884), *The Origins of the Family, Private Property and the State*, μετάφραση Eleanor B. Leacock. Νέα Υόρκη: International (1972).
- (1940), *Dialectics of Nature*, μτφρ.-επιμ. Clemens Dutt. Νέα Υόρκη: International.
- Enloe, Cynthia (1983α), «Women textile workers in the militarization of Southeast Asia», στο Nash και Fernandez-Kelly (1983): 407-425.
- (1983β), *Does Khaki Become You? The Militarization of Women's Lives*. Βοστώνη: South End.
- Επιτροπή σύνταξης του *Questions féministes* (1980), «Variations on some common themes», *Feminist Issues* 1(1): 3-22.
- Epstein, Barbara (1993), *Political Protest and Cultural Revolution: Nonviolent Direct Action in the Seventies and Eighties*. Μπέρκλεϋ: University of California Press.
- Escoffier, Jeffrey (1985), «Sexual revolution and the politics of gay identity», *Socialist Review* 82/83: 119-153.
- Evans, Mari (επιμ.) (1984), *Black Women Writers: A Critical Evaluation*. Γκάρντεν Σίτι Ν.Υ.: Doubleday/Anchor.
- Farley, Michael (1977), «Formations et transformations de la synthèse écologique aux États-Unis, 1949-1971», L'Institut d' Histoire et de Sociopolitique des Sciences, μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Université de Montréal.
- Fausto-Sterling, Anne (1985), *Myths of Gender: Biological Theories about Women and Men*. Νέα Υόρκη: Basic.
- Fedigan, Linda Marie (1982), *Primate Paradigms: Sex Roles and Social Bonds*. Μόντρεαλ: Eden Press.
- Fee, Elizabeth (1986), «Critiques of modern science: the relationship of feminism to other radical epistemologies», στο Ruth Bleier (επιμ.), *Feminist Approaches to Science*. Νέα Υόρκη: Pergamon, σ. 42-56.
- Feminisms in the Non-Western World* (1983), *Frontiers* 7.
- Fernandez-Kelly, Maria Patricia (1983), *For We Are Sold, I and My People*. Ολμπανι: State University of New York Press.
- Firestone, Shulamith (1970), *Dialectic of Sex*. Νέα Υόρκη: Morrow [ελλ. έκδ.: Shulamith Firestone (1983), *Η διαλεκτική του σεξ*, μετάφραση Γ.Κ. Χατζόπουλος. Αθήνα: Κέδρος-Ράππα].

- Fisher, Dexter (επιμ.) (1980), *The Third Woman: Minority Women Writers of the United States*. Βοστώνη: Houghton Mifflin.
- Flax, Jane (1983), «Political philosophy and the patriarchal unconscious: a psychoanalytic perspective on epistemology and metaphysics», στο Harding και Hintikka (1983): 245-282.
- (1987), «Postmodernism and gender relations in feminist theory», *Signs* 12(4): 621-643.
- Ford, Barbara (1976, Μάιος), «Murder and mothering among the sacred monkeys», *Science Digest*, σ. 23-32.
- Fosdick, Raymond (1952), *The Story of the Rockefeller Foundation*. Νέα Υόρκη: Harper & Row.
- Foucault, Michel (1963), *The Birth of the Clinic: An Archaeology of Medical Perception*, μετάφραση Α.Μ. Smith, Νέα Υόρκη: Vintage (1975).
- (1970), *The Order of Things*. Νέα Υόρκη: Random House [ελλ. έκδ.: Michel Foucault (1986), *Οι λέξεις και τα πράγματα*, μετάφραση Κ. Παπαγιώργης. Αθήνα: Γνώση].
- (1972), *The Archaeology of Knowledge*, μετάφραση Alan Sheridan. Νέα Υόρκη: Pantheon [ελλ. έκδ.: Michel Foucault (1987), *Η αρχαιολογία της γνώσης*, μετάφραση Κ. Παπαγιώργης. Αθήνα: Εξάντας].
- (1975), *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, μετάφραση Alan Sheridan. Νέα Υόρκη: Vintage (1979) [ελλ. έκδ.: Michel Foucault (1989), *Επιτήρηση και τιμωρία*, μετάφραση Κ. Χατζηδήμου, Ι. Ράλλη. Αθήνα: Κέδρος-Ράππα].
- (1976), *The History of Sexuality*, vol. 1: *An Introduction*, μετάφραση Robert Hurley. Νέα Υόρκη: Pantheon (1978) [ελλ. έκδ.: Michel Foucault (1978), *Η δίψα της γνώσης*, μετάφραση Γκ. Ροζάκη. Αθήνα: Κέδρος].
- Fox, Robin (1967), «In the beginning», *Man* 2: 415-433.
- Frankenberg, Ruth (1988), «The social construction of whiteness», διδακτορική διατριβή, University of California, Santa Cruz.
- Fraser, Kathleen (1984), *Something. Even Human Voices. In the Foreground, a Lake*. Μπέρκλεϊ Καλιφόρνια: Kelsey St Press.
- French Feminism* (Φθινόπωρο 1981), ειδικό αφιέρωμα, *Signs* 7(1).
- Freud, Sigmund (1930), *Civilization and Its Discontents*. Νέα Υόρκη: Norton (1962) [ελλ. έκδ.: Sigmund Freud (1994), *Ο πολιτισμός πηγή δυστυχίας, το μέλλον μιας ανταπάτης*, μετάφραση Γ. Βαμβαλής. Αθήνα: Επίκουρος].
- Frisch, J.E. (1959), «Research on primate behavior in Japan», *American Anthropologist* 61: 584-596.
- Fuentes, Annette και Ehrenreich, Barbara (1983), *Women in the Global Factory*. Βοστώνη: South End.
- Gallop, Jane (1982), *The Daughter's Seduction: Feminism and Psychoanalysis*. Νέα Υόρκη: Macmillan.
- Gates, Henry Louis (1985), «Writing "race" and the difference it makes», στο «Race», *Writing and Difference*, ειδικό αφιέρωμα, *Critical Inquiry* 12(1): 1-20.
- Ghiselin, Michael T. (1974), *The Economy of Nature and the Evolution of Sex*. Μπέρκλεϊ: University of California Press.
- Giddings, Paula (1985), *When and Where I Enter: The Impact of Black Women on Race and Sex in America*. Τορόντο: Bantam.
- Gilbert, Sandra M. και Gubar, Susan (1979), *The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination*. Νιου Χέιβεν, Κονέκτικατ: Yale University Press.
- Gilligan, Carol (1982), *In a Different Voice*. Κάμπριτζ, Μασ.: Harvard University Press.
- Goldman, Emma (1931), *Living my Life*. Νέα Υόρκη: Knopf.

- Goleman, Daniel (1987), «The mind over the body», *New York Times Sunday Magazine*, 27 Σεπτεμβρίου: 36-37, 59-60.
- Golub, Edward S. (1987), *Immunology: A Synthesis*. Σάντερλαντ Μασ.: Sinauer Associates.
- Goodall, Jane (1971), *In the Shadow of Man*. Βοστώνη: Houghton Mifflin.
- Gordon, Linda (1976), *Woman's Body, Woman's Right: A Social History of Birth Control in America*. Νέα Υόρκη: Viking.
- (1988), *Heroes of Their Own Lives. The Politics and History of Family Violence, Boston 1880-1960*. Νέα Υόρκη: Viking Penguin.
- Gordon, Richard (1983), «The computerization of daily life, the sexual division of labor, and the homework economy», συνάντηση του Silicon Valley Workshop, University of California, Santa Cruz.
- και Kimball, Linda (1985), «High-technology, employment and the challenges of education», Silicon Valley Research Project, Working Paper, αρ. 1.
- Gould, Stephen J. (1981), *Mismeasure of Man*. Νέα Υόρκη: Norton.
- Gray, J.S. (1963), «A physiologist looks at engineering», *Science* 140: 461-464.
- Gregory, Judith και Nussbaum, Karen (1982), «Race against time: automation of the office», *Office: Technology and People* 1: 197-236.
- Gregory, Michael, Silver, Anita και Sutch, Diane (επιμ.) (1978), *Sociobiology and Human Nature: An Interdisciplinary Critique and Defence*. Σαν Φρανσίσκο: Jossey-Bass.
- Gresham, Jewell Handy (1989), «The scapegoating of the black family in America», *The Nation*, 24-31 Ιουλίου, σ. 116-122.
- Griffin, Susan (1978), *Woman and Nature: The Roaring Inside Her*. Νέα Υόρκη: Harper & Row.
- Grossman, Rachel (1980), «Women's place in the integrated circuit», *Radical America* 14(1): 29-50.
- Haas, Violet και Perucci, Carolyn (επιμ.) (1984), *Women in Scientific and Engineering Professions*. Ανν Άρμπορ: University of Michigan Press.
- Habermas, Jürgen (1970), *Toward a Rational Society: Student Protest, Science, and Politics*. Βοστώνη: Beacon.
- Hacker, Sally (1981), «The culture of engineering: women, workplace, and machine», *Women's Studies International Quarterly* 4(3): 341-353.
- (1984), «Doing it the hard way: ethnographic studies in the agribusiness and engineering classroom», μελέτη κατατεθειμένη στην California American Studies Association, Πομόνα.
- και Bovit, Liza (1981), «Agriculture to agribusiness: technical imperatives and changing roles», μελέτη κατατεθειμένη στη Society for the History of Technology, Μιλγουόκι.
- Hall, Diana Long (1974), «Biology, sex hormones and sexism in the 1920's», *Philosophical Forum* 5: 81-96.
- Hall, K.R.L. και DeVore, Irvn (1972), «Baboon social behavior», στο Dolhinow (1972), σ. 125-180.
- Haller, J.S. (1971), *Outcasts from Evolution*. Ουρμπάνα: Illinois University Press.
- Hamilton, G.V. (1929), *A Research in Marriage*. Νέα Υόρκη: Boni.
- Hamilton, W.D. (1964), «The genetical theory of social behavior, I, II», *Journal of Theoretical Biology* 7: 1-52.
- Haraway, Donna J. (1978α), «Animal sociology and a natural economy of the body politic, part I: a political physiology of dominance», *Signs* 4(1): 21-36. (βλ. εδώ, σ. 23-40).
- (1978β), «Animal sociology and a natural economy of the body politic, part II: the past is the contested zone: human nature and theories of production and reproduction in primate behavior studies», *Signs* 4(1): 37-60. (βλ. εδώ σ. 41-70).

- (1979), «The biological enterprise: sex, mind, and profit from human engineering to socio-biology», *Radical History Review* 20: 206-237. (Βλ. εδώ, σ. 71-104).
- (1981-1982), «The high cost of information in post-World War II evolutionary biology», *Philosophical Forum* 13(2-3): 244-278.
- (1983), «Signs of dominance: from a physiology to a cybernetics of primate society», *Studies in History of Biology* 6: 129-219.
- (1984), «Class, race, sex, scientific objects of knowledge: a socialist-feminist perspective on the social construction of productive knowledge and some political consequences», στο Violet Haas και Carolyn Perucci (1984): 212-229.
- (1984-1985), «Teddy bear patriarchy: taxidermy in the Garden of Eden, New York City, 1908-1936», *Social Text* 11: 20-64.
- (1985), «Manifesto for cyborgs: science, technology, and socialist feminism in the 1980's», *Socialist Review* 80: 65-108. (Βλ. εδώ σ. 222-270)
- (1989α), «Review of A. Ong, *Spirits of Resistance and Capitalist Discipline*», *Signs* 14(4): 945-947.
- (1989β), *Primate Visions: Gender, Race, and Nature in the World of Modern Science*. Νέα Υόρκη: Routledge.
- Harding, Sandra (1978), «What causes gender privilege and class privilege?», ανακοίνωση στην American Philosophical Association.
- (1983), «Why has the sex/gender system become visible only now?», στο Harding και Hintikka (1983), σ. 311-324.
- (1986), *The Science Question in Feminism*. Ίθακα: Cornell University Press.
- και Hintikka, Merill (επιμ.) (1983), *Discovering Reality: Feminist Perspectives on Epistemology, Metaphysics, Methodology, and Philosophy of Science*. Ντόρντρεχτ: Reidel.
- Hartmann, Heidi (1981), «The unhappy marriage of marxism and feminism», στο Sargent (1981): 1-41.
- Hartsock, Nancy (1983α), «The feminist standpoint: developing the ground for a specifically feminist historical materialism», στο Harding και Hintikka (1983): 283-310.
- (1983β), *Money, Sex, and Power*. Νέα Υόρκη: Longman· Βοστόνη: Northeastern University Press (1984).
- (1987), «Rethinking modernism: minority and majority theories», *Cultural Critique* 7: 187-206.
- Haug, Frigga (επιμ.) (1980), *Frauenformen: Alltagsgeschichten und Entwurf einer Theorie weiblicher Sozialisation*. Βερολίνο: Argument Sonderband 45.
- (1982), «Frauen und Theorie», *Das Argument* 136(11/12).
- κ. ά. (1983), *Sexualisierung: Frauenformen 2*. Βερολίνο: Argument-Verlag.
- κ. ά. (1987), *Female Sexualization: A Collective Work of Memory*. Λονδίνο: Verso.
- Haug, Wolfgang Fritz κ. ά. (επιμ.) (υπό έκδοση), *Marxistisches Wörterbuch*. Βερολίνο: Argument-Verlag.
- Hayes, Dennis (1987), «Making chips with dust-free poison», *Science as Culture* 1: 89-104.
- Hayles, Katherine (1984), *The Cosmic Web: Scientific Field Models and Literary Strategies in the Twentieth Century*. Ίθακα: Cornell University Press.
- (1987α), «Text out of context: situating postmodernism within an information society», *Discourse* 9: 24-36.
- (1987β), «Denaturalizing experience: postmodern literature and science», σύνοψη, συναντήσεις της Society for Literature and Science, 8-11 Οκτωβρίου, Worcester Polytechnic Institute.

- Heidegger, Martin (1970), *The Question Concerning Technology and Other Essays*. Νέα Υόρκη: Harper & Row.
- Henderson, Lawrence J. (1935), *Pareto's General Sociology: A Physiologist's Interpretation*. Καίμπριτζ, Μασ.: Harvard University Press.
- Henry, Alice (1982, Ιανουάριος), «Review of *The Woman That Never Evolved*», *Off Our Backs*, σ. 18-19.
- Herschberger, Ruth (1948), *Adam's Rib*. Νέα Υόρκη: Pellegrine & Cudhay.
- Heyl, Barbara (1968), «The Harvard Pareto circle», *Journal of the History of Behavioral Sciences* 4: 316-334.
- Hilgard, Ernest R. (1965), «Robert Meams Yerkes», *Biographical Memoirs of the National Academy of Science* 38: 384-425.
- Hillis, W. Daniel (Χειμώνας 1988), «Intelligence as an emergent behavior; or, the songs of Eden», *Daedalus*, σ. 175-189.
- Hogness, E. Rusten (1983), «Why stress? A look at the making of stress, 1936-1956», αδημοσίευτη εργασία που διατίθεται από το συγγραφέα, 4437 Mill Creek Rd, Healdsburg, CA 95448.
- hooks, bell (1981), *Ain't I a Woman*. Βοστώνη: South End.
- (1984), *Feminist Theory: From Margin to Center*. Βοστώνη: South End.
- Hooton, E.A. (1931), *Up from the Ape*. Νέα Υόρκη: Macmillan.
- (1942), *Man's Poor Relations*. Νέα Υόρκη: Doubleday.
- Hrdy, Sarah Blaffer (1975), «Male and female strategies of reproduction among the langurs of Abu», διδακτορική διατριβή, Harvard University.
- (1977), *The Langurs of Abu: Female and Male Strategies of Reproduction*. Καίμπριτζ Μασ.: Harvard University Press.
- (1981), *The Woman That Never Evolved*. Καίμπριτζ Μασ.: Harvard University Press.
- και Williams, George C. (1983), «Behavioral biology and the double standard», στο Sam Wasser (επιμ.), *Female Social Behavior*. Νέα Υόρκη: Academic Press: 3-17.
- Hubbard, Ruth και Lowe, Marian (επιμ.) (1979), *Genes and Gender*, τ. 2, *Pitfalls in Research on Sex and Gender*. Στάτεν Άιλαντ: Gordian Press.
- Hubbard, Ruth, Henifin, Mary Sue, και Fried, Barbara (επιμ.) (1979), *Women Look at Biology Looking at Women: A Collection of Feminist Critiques*. Καίμπριτζ, Μασ.: Schenkman.
- (επιμ.) (1982), *Biological Woman, the Convenient Myth*. Καίμπριτζ, Μασ.: Schenkman.
- Hull, Gloria, Scott, Patricia Bell, και Smith, Barbara (επιμ.) (1982), *All the Women Are White, All the Men Are Black, But Some of Us Are Brave*. Ολντ Γουέστμπερν: The Feminist Press.
- Hurtado, Aida (1989), «Relating to privilege: seduction and rejection in the subordination of white women and women of color», *Signs* 14(4): 833-855.
- Hutchinson, G. Evelyn (1978), *An Introduction to Population Ecology*. Νιου Χέιβεν: Yale University Press.
- Illich, Ivan (1982), *Gender*. Νέα Υόρκη: Pantheon.
- International Fund for Agricultural Development (1985), *IFAD Experience Relating to Rural Women, 1977-1984*. Ρώμη: IFAD, 37.
- Irigaray, Luce (1977), *Ce sexe qui n'en est pas un*. Παρίσι: Minuit.
- (1979), *Et l'une ne bouge pas sans l'autre*. Παρίσι: Minuit.
- Jacob, François (1974), *Logic of Life*, μετάφραση Betty Spillman. Νέα Υόρκη: Pantheon.
- Jaggard, Alison (1983), *Feminist Politics and Human Nature*. Τορόντο Νιου Τζέρσεϊ: Roman & Allenheld.
- Jameson, Fredric (1984), «Post-modernism, or the cultural logic of late capitalism», *New Left Review* 146: 53-92.

- (1986), «Third World literature in the era of multinational capitalism», *Social Text* 15: 65-88.
- Jaret, Peter (1986), «Our immune system: the wars within», *National Geographic* 169(6): 701-735.
- και Mizel, Steven B. (1985), *In Self-Defence*. Νέα Υόρκη: Harcourt Brace Jovanovich.
- Jay, Phyllis (1962), «Aspects of maternal behavior among langurs», *Annals of the New York Academy of Sciences* 102: 468-476.
- (1963α), «The social behavior of langur monkey», διδακτορική διατριβή, University of Chicago.
- (1963β), «The Indian langur monkey (*Presbytis entellus*)», στο C.H. Southwick (επιμ.), *Primate Social Behavior*. Πρίνστον: Van Nostrand: 114-123.
- (1965), «The common langur of north India», στο DeVore (1965): 197-249.
- Jerne, Niels K. (1985), «The generative grammar of the immune system», *Science* 229: 1057-1059.
- Jordanova, Ludmilla (επιμ.) (1987), *Languages of Nature*. Λονδίνο: Free Association Books.
- Joseph, Gloria και Lewis, Jill (1981), *Common Differences*. Νέα Υόρκη: Anchor.
- Judson, Horace Freeland (1979), *The Eighth Day of Creation*. Νέα Υόρκη: Simon & Schuster.
- Kahn, Douglas και Neumaier, Diane (επιμ.) (1985), *Cultures in Contention*. Σηάτλ: Real Comet.
- Kanigel, Robert (1986), «Where mind and body meet», *Mosaic* 17(2): 52-60.
- (1987), «The genome project», *New York Times Sunday Magazine*, 13 Δεκεμβρίου: 44, 98-101, 106.
- Kaplan, Caren (1986-1987), «The politics of displacement in Buenos Aires», *Discourse* 8: 84-100.
- (1987α), «The poetics of displacement: exile, immigration, and travel in contemporary autobiographical writing», διδακτορική διατριβή, University of California, Santa Cruz.
- (1987β), «Deterritorializations: the rewriting of home and exile in Western feminist discourse», *Cultural Critique* 6: 187-198.
- Keller, Evelyn Fox (1983), *A Feeling for the Organism*. Σαν Φρανσίσκο: Freeman.
- (1985), *Reflections on Gender and Science*. Νιου Χέιβεν: Yale University Press.
- (1987), «The gender/science system: or, is sex to gender as nature is to science?», *Hypatia* 2(3): 37-49.
- (1990), «From secrets of life to secrets of death», στο M. Jacobus, E.F. Keller και S. Shuttleworth (επιμ.), *Body/Politics: Women and the Discourses of Science*. Νέα Υόρκη: Routledge: 177-191.
- και Grontkowski, Christine (1983), «The mind's eye», στο Harding και Hintikka (1983): 207-224.
- Kessler, Suzanne και McKenna, Wendy (1978), *Gender: An Ethnomethodological Approach*. Σικάγο: University of Chicago Press.
- Kevles, Daniel (1968), «Testing the army's intelligence: psychologists and the military in World War I», *Journal of American History* 55: 565-581.
- King, Katie (1984), «The pleasure of repetition and the limits of identification in feminist science fiction: reimaginations of the body after the cyborg», μελέτη κατατεθειμένη στην California American Studies Association, Πομόνα.
- (1986), «The situation of lesbianism as feminism's magical sign: contests for meaning and the U.S. women's movement, 1968-72», *Communication* 9(1): 65-92.
- (1987α), «Canons without innocence», διδακτορική διατριβή, University of California, Santa Cruz.

- (1987β), *The Passing Dreams of Choice... Once Before and After: Audre Lorde and the Apparatus of Literary Production*, πρόταση συγγραφής βιβλίου, University of Maryland, College Park.
- (1987γ), «Prospectus for research on feminism and writing technologies», University of Maryland, College Park.
- (1988), «Audre Lorde's lacquered layerings: the lesbian bar as a site of literary production», *Cultural Studies* 2(3): 321-342.
- (1990), «Producing sex, theory, and culture: gay/straight remappings in contemporary feminism», στο Marianne Hirsch και Evelyn Keller (επιμ.), *Conflicts in Feminism* [Marianne Hirsch και Evelyn Keller (επιμ.) (1990), *Conflicts in Feminism*. Λονδίνο, Νέα Υόρκη: Routledge].
- Kingston, Maxine Hong (1976), *The Woman Warrior*. Νέα Υόρκη: Knopf.
- (1977), *China Men*. Νέα Υόρκη: Knopf.
- Klein, Hilary (1989), «Marxism, psychoanalysis, and mother nature», *Feminist Studies* 15(2): 255-278.
- Klein, Jan (1982), *Immunology: The Science of Non-Self Discrimination*. Νέα Υόρκη: Wiley-Interscience.
- Knorr-Cetina, Karin (1981), *The Manufacture of Knowledge*. Οξφόρδη: Pergamon.
- και Mulkay, Michael (επιμ.) (1983), *Science Observed: Perspectives on the Social Study of Science*. Μπέβερλι Χιλς: Sage.
- Kohler, Robert (1976), «The management of science: the experience of Warren Weaver and the Rockefeller Foundation Programme in Molecular Biology», *Minerva* 14: 279-306.
- Kolata, Gina (1988α), «New treatments may aid women who have miscarriages», *The New York Times*, 5 Ιανουαρίου: c3.
- (1988β), «New research yields clues in fight against autoimmune disease», *The New York Times*, 19 Ιανουαρίου: c3.
- Kollontai, Alexandra (1977), *Selected Writings*. Λονδίνο: Allison & Busby.
- Koshland, D.E. (επιμ.) (1986), *Biotechnology: The Renewable Frontier*. Ουάσινγκτον: American Association for the Advancement of Science.
- Kramarae, Cheris και Treichler, Paula (1985), *A Feminist Dictionary*. Βοστώνη: Pandora.
- Kroeber, A.L. (1917), «The super-organic», *American Anthropologist* 19: 163-213.
- Kropotkin, Peter (1902), *Mutual Aid*. Λονδίνο: Heinemann.
- Kuhn, Annette (1978), «Structures of patriarchy and capital in the family», στο Kuhn και Wolpe (1978): 42-67.
- (1982), *Women's Pictures: Feminism and Cinema*. Λονδίνο: Routledge & Kegan Paul.
- και Wolpe, AnnMarie (επιμ.) (1978), *Feminism and Materialism*. Λονδίνο: Routledge & Kegan Paul.
- Kummer, Hans (1968), *Social Organization of Hamadryas Baboons*. Σικάγο: University of Chicago Press.
- Labica, Georges και Benussen, Gérald (επιμ.) (1985), *Dictionnaire Critique du Marxisme*, τ. 8. Παρίσι: Presses Universitaires de France.
- Lancaster, Jane (1967), «Primate communication systems and the emergence of human language», διδακτορική διατριβή, University of California, Berkeley.
- (1968), «On the evolution of tool using behavior», *American Anthropologist* 70: 56-66.
- (1971), «Play mothering: the relations between juveniles and young infants among free-ranging vervet monkeys (*Cercopithecus aethiops*)», *Folia Primatologica* 15: 161-182.
- (Σεπτέμβριος, 1973), «In praise of the achieving female monkey», *Psychology Today*: 30-36, 90.

- (1975), *Primate Behavior and the Emergence of Human Culture*. Νέα Υόρκη: Holt, Rinehart & Winston.
- (Φεβρουάριος, 1978), «Carrying and sharing in human evolution, *Human Nature*, σ. 82-89.
- (1979), «Sex and gender in evolutionary perspective», στο H.A. Katchadourian (επιμ.), *Human Sexuality: A Comparative and Developmental Perspective*. Λος Άντζελες: University of California Press, σ. 51-80.
- και Lee, Richard (1965), «The annual reproductive cycle in monkeys and apes», στο DeVore (1965), σ. 486-513.
- Lange, Bernd-Peter και Stuby, Anna Marie (επιμ.) (1984), 1984. Βερολίνο: Argument Sonderband 105.
- Lasswell, H.D. και Kaplan, Abraham (1950), *Power and Society*. Νιου Χέιβεν: Yale University Press.
- Latour, Bruno (1984), *Les microbes, guerre et paix, suivi des irréductions*. Παρίσι: Métailié.
- (1988), *The Pasteurization of France, followed by Irreductions: A Politico-Scientific Essay*. Καίμπριτζ Μασ.: Harvard University Press.
- και Woolgar, Steve (1979), *Laboratory Life: The Social Construction of Scientific Facts*. Μπέβερλι Χιλς: Sage.
- Leacock, Eleanor (1972), «Introduction», στο Frederick Engels, *Origins of the Family, Private Property, and the State*. Νέα Υόρκη: International.
- Lem, Stanislav (1964), *Summa technologiae*. Κρακοβία: Wydawnictwo Literackie.
- Lerner, Gerda (επιμ.) (1973), *Black Women in White America: A Documentary History*. Νέα Υόρκη: Vintage.
- Letvin, J.Y., Maturana, H.R., McCulloch, W.S. και Pitts, W.H. (1959), «What the frog's eye tells the frog's brain», *Proceedings of the Institute of Radio Engineers* 47: 1940-1951.
- Lévi-Strauss, Claude (1971), *Tristes Tropiques*, μετάφραση John Russel, Νέα Υόρκη: Atheneum [ελλ. έκδ.: Claude Lévi-Straus (2000), *Θλιβεροί τροπικοί*, μετάφραση Β. Λούβρου. Αθήνα: Χατζηνικολή].
- Lewontin, R.C., Rose, Steven και Kamin, Leon J. (1984), *Not in Our Genes: Biology, Ideology, and Human Nature*. Νέα Υόρκη: Pantheon.
- Lilienfeld, Robert (1978), *The Rise of Systems Theory*. Νέα Υόρκη: Wiley.
- Lindberg, Donald (1967), «A field study of the reproductive behavior of the rhesus monkey», διδακτορική διατριβή, University of California at Berkeley.
- Linden, Robin Ruth (1981), «The social construction of gender: a methodological analysis of the gender identity paradigm», πτυχιακή εργασία, Sociology Board, University of California, Santa Cruz.
- Linnaeus, Carl (1758), *Systema naturae per regna tria naturae, secundum classes, ordines, genera, species, cum characteribus, differentiis, synonymis, locis*. 10η έκδοση. Στοκχόλμη: Laurentii Salvi.
- (1972), *L'équilibre de la nature*, μετάφραση Bernard Jasmin, εισαγωγή και σημειώσεις Camille Limoges. Παρίσι: Librairie Philosophique J. Urin.
- Lloyd, G.E.R. (1968), *Aristotle: The Growth of His Thought*. Καίμπριτζ: Cambridge University Press.
- Locke, Steven E. και Hornig-Rohan, Mady (1983), *Mind and Immunity: Behavioral Immunology: An Annotated Bibliography, 1976-1982*. Νέα Υόρκη: Institute for the Advancement of Health.
- Lorde, Audre (1982), *Zami, a New Spelling of My Name*. Τρούμανσπεργκ Ν.Υ.: Crossing.
- (1984), *Sister Outsider*. Τρούμανσπεργκ Ν.Υ.: Crossing.

- Lovejoy, Owen (1981), «The origin of man», *Science* 211: 341-350.
- Lowe, Lisa (1986), «French literary Orientalism: The representation of "others" in the texts of Montesquieu, Flaubert, and Kristeva», διδακτορική διατριβή, University of California, Santa Cruz.
- Lowe, Marian και Hubbard, Ruth (επιμ.) (1983), *Woman's Nature: Rationalizations of Inequality*. Νέα Υόρκη: Pergamon.
- MacArthur, R.H και Wilson, E.O. (1967), *The Theory of Island Biogeography*. Πρίνστον: Princeton University Press.
- McCaffey, Anne (1969), *The Ship Who Sang*. Νέα Υόρκη: Ballantine.
- MacCormack, Carol (1977), «Biological events and cultural control», *Signs* 3: 93-100.
- και Strathern, Marilyn (επιμ.) (1980), *Nature, Culture, Gender*. Κάιμπριτζ: Cambridge University Press.
- Mackey, Nathaniel (1984), «Review», *Sulfur* 2: 200-205.
- MacKinnon, Catherine (1982), «Feminism, marxism, method, and the state: an agenda for theory», *Signs* 7(3): 515-544.
- (1987), *Feminism Unmodified: Discourses on Life and Law*. Κάιμπριτζ Μασ.: Harvard University Press.
- McLellan, Vin (1988), «Computer systems under siege», *New York Times*, 31 Ιανουαρίου, μέρος 3: 1-8.
- Malamud, Bernard (1982), *God's Grace*. Νέα Υόρκη: Farrar Straus Giroux.
- Malthus, Thomas Robert (1798), *An Essay on the Principle of Population*. Νέα Υόρκη: Norton (1976).
- Mani, Lata (1987), «The construction of women as tradition in early nineteenth-century Bengal», *Cultural Critique* 7: 119-156.
- Many Voices, One Chant: Black Feminist Perspectives* (1984), *Feminist Review* 17, ειδικό αφιέρωμα.
- Marcuse, Herbert (1964), *One-Dimensional Man: Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society*. Βοστώνη: Beacon [ελλ. έκδ.: Herbert Marcuse (1971), *Ο μονοδιάστατος άνθρωπος*, μετάφραση Μπ. Λυκούδης, Αθήνα: Παπαζήσης].
- Markoff, John και Siegel, Lenny (1983), «Military micros», ανακοίνωση στο συνέδριο του Silicon Valey Research Project, University of California, Santa Cruz.
- Marks, Elaine και de Courtivron, Isabelle (επιμ.) (1980), *New French Feminisms*. Άμχερστ: University of Massachusetts Press.
- Marrack, Philippa και Kappler, John (1987), «The T cell receptor», *Science* 238: 1073-1079.
- Marshall, Eliot (1986), «Immune system theories on trial», *Science* 234: 1490-1492.
- Marx, Eleanor και Aveling, E. (1885-1886), *The Woman Question*. Λονδίνο: Swann & Sonnenschein.
- Marx, Karl (1964α), *Capital*, τ. 1. Νέα Υόρκη: International.
- (1964β), *The Economic and Philophic Manuscripts of 1844*. Νέα Υόρκη: International.
- (1972), *The Ethnological Notebooks of Karl Marx*, μετάφραση και επιμέλεια Laurence Krader. Άσσεν: Van Gorcum.
- και Engels, Frederick (1970), *The German Ideology*. Λονδίνο: Lawrence & Wishart.
- Marxist-Feminist Literature Collective (1978), «Women's writing», *Ideology and Consciousness* 1(3): 27-48.
- May, Mark A. και Doob, Leonard W. (1937), *Competition and Cooperation*. Νέα Υόρκη: Social Science Research Council.
- Mayo, Elton (1933), *The Human Problems of Industrial Civilization*. Νέα Υόρκη: Macmillan.

- Mead, Margaret (1935), *Sex and Temperament in Three Primitive Societies*. Νέα Υόρκη: Morrow.
- (1937), *Cooperation and Competition among Primitive Peoples*. Νέα Υόρκη: McGraw-Hill.
- Merchant, Carolyn (1980), *The Death of Nature: Women, Ecology, and the Scientific Revolution*. Νέα Υόρκη: Harper & Row.
- Mesarovic, M.D. (επιμ.) (1968), *Systems Theory and Biology*. Νέα Υόρκη: Springer-Verlag.
- Microelectronics Group (1980), *Microelectronics: Capitalist Technology and the Working Class*. Λονδίνο: CSE.
- Miles, C.C. και Terman, Lewis (1929), «Sex difference in association of ideas», *American Journal of Psychology* 41: 165-206.
- Mitchell, Juliet (1966), «Women: the longest revolution», *New Left Review* 40: 11-37.
- (1971), *Women's Estate*. Νέα Υόρκη: Pantheon.
- και Oakley, Ann (επιμ.) (1986), *What is Feminism? A Re-examination*. Νέα Υόρκη: Pantheon.
- Mohanty, Chandra Talpade (1984), «Under western eyes: feminist scholarship and colonial discourse», *Boundary* 2,3 (12/13): 333-358.
- (1988), «Feminist encounters: locating the politics of experience», *Copyright* 1: 30-44.
- Moi, Toril (1985), *Sexual/Textual Politics*. Νέα Υόρκη: Methuen.
- Money, John και Ehrhardt, Anke (1972), *Man and Woman, Boy and Girl*. Νέα Υόρκη: New American Library (1974).
- Moraga, Cherrie (1983), *Loving in the War Years: lo que nunca pasó por sus labios*. Βοστώνη: South End.
- και Anzaldúa, Gloria (επιμ.) (1981), *This Bridge Called My Back: Writings by Radical Women of Color*. Γουοστερτάουν: Persephone.
- Morawski, J.G. (1987), «The troubled quest for masculinity, femininity and androgyny», *Review of Personality and Social Psychology* 7: 44-69.
- Morgan, Elaine (1972), *The Descent of Woman*. Νέα Υόρκη: Stein & Day.
- Morgan, Robin (επιμ.) (1984), *Sisterhood Is Global*. Γκάρντεν Σίτι Ν.Υ.: Doubleday/Anchor.
- Morris, C.W. (1938), *Foundation of the Theory of Signs*. Σικάγο: University of Chicago Press.
- Moss, Cynthia (1975), *Portraits in the Wild*. Βοστώνη: Houghton Mifflin.
- Mouffe, Chantal (1983), «The sex-gender system and the discursive construction of women's subordination», *Rethinking Ideology*. Βερολίνο: Argument Sonderband 84.
- Murrell, K.F.H. (1965), *Ergonomics: Man in His Working Environment*. Λονδίνο: Chapman and Hall.
- Nash, June και Fernandez-Kelly, Maria Patricia (επιμ.) (1983), *Women and Men and the International Division of Labor*. Όλμπαν: State University of New York Press.
- Nash, Roderick (1979), «The exporting and importing of nature: nature-appreciation as a commodity, 1850-1980», *Perspectives in American History* 3: 517-560.
- National Science Foundation (1988), *Women and Minorities in Science and Engineering*. Ουάσινγκτον: NSF.
- Nicholas, Robin (1985), *Immunology: An Information Profile*. Λονδίνο: Mansell.
- Nilsson, Lennart (1977), *A Child is Born*. Νέα Υόρκη: Dell.
- (1987), *The Body Victorious: The Illustrated Story of our Immune System and Other Defenses of the Human Body*. Νέα Υόρκη: Delacorte.
- Noble, David F. (1977), *America by Design: Science, Technology and the Rise of Corporate Capitalism*. Νέα Υόρκη: Knopf.
- O'Brien, Mary (1981), *The Politics of Reproduction*. Νέα Υόρκη: Routledge & Kegan Paul.

- Odum, E.P. (1955, 1959, 1971), *Fundamentals of Ecology*, 3 εκδόσεις, Φιλαδέλφεια: Saunders.
- (1977), «The emergence of ecology as a new integrative discipline», *Science* 195: 1289-1293.
- Ogunyemi, Chickwenye Okonjo (1983), «The shaping of a self: a study of Buchi Emecheta's novels», *Komparatistische Hefte* 8: 65-77.
- (1985), «Womanism: the dynamics of the contemporary Black female novel in English», *Signs* 11(1): 63-80.
- On Technology* (1987), *Discourse* 9, ειδικό αφιέρωμα στην κυβερνητική, την οικολογία και τη μετανεωτερική φαντασία.
- Ong, Aihwa (1987), *Spirits of Resistance and Capitalist Discipline: Factory Workers in Malaysia*. Όλμπανι: State University of New York Press.
- (1988), «Colonialism and modernity: feminist representations of women in non-western societies», *Inscriptions* 3/4: 79-93.
- Ong, Walter (1982), *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word*. Νέα Υόρκη: Methuen.
- Optner, Stanford L. (επιμ.) (1973), *Systems Analysis*. Βαλτιμόρη: Penguin.
- Ortner, Sherry B. (1974), «Is female to male as nature is to culture?», στο Rosaldo και Lamphere (1974), σ. 67-87 [ελλ. έκδ.: Sherry Ortner, «Είναι το θηλυκό για το αρσενικό ό,τι η φύση για τον πολιτισμό;», στο Αλεξάνδρα Μπακαλάκη (επιμ.) (1994), *Ανθρωπολογία, γυναίκες και φύλο*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σ. 75-108].
- και Whitehead, Harriet (επιμ.) (1981), *Sexual Meanings: The Cultural Construction of Gender and Sexuality*. Κάιμπριτζ: Cambridge University Press.
- Park, Katherine και Danston, Lorraine J. (1981), «Unnatural conceptions: the study of monsters in sixteenth- and seventeenth-century France and England», *Past and Present* 92: 20-54.
- Parsons, Talcott (1970), «On building social system theory: a personal history», *Daedalus* 99(4): 826-881.
- Perloff, Marjorie (1984), «Dirty language and scorable systems», *Sulfur* 11: 178-183.
- Petchésy, Rosalind Pollack (1981), «Abortion, anti-feminism and the rise of the New Right», *Feminist Studies* 7(2): 206-246.
- (1987), «Fetal images: the power of visual culture in the politics of reproduction», *Feminist Studies* 13(2): 263-292.
- Peterfreund, Emanuel και Schwartz, J.T. (1966), *Information, Systems, and Psychoanalysis*. Νέα Υόρκη: McGraw-Hill.
- Piercy, Marge (1976), *Woman on the Edge of Time*. Νέα Υόρκη: Knopf.
- Piven, Frances Fox και Cloward, Richard (1982), *The New Class War: Reagan's Attack on the Welfare State and Its Consequences*. Νέα Υόρκη: Pantheon.
- Playfair, J.H.L. (1984), *Immunology at a Glance*, 3η έκδοση. Οξφόρδη: Blackwell.
- Porush, David (1985), *The Soft Machine: Cybernetic Fiction*. Νέα Υόρκη: Methuen.
- (1987), «Reading in the servo-mechanical loop», *Discourse* 9: 53-62.
- Potter, Van Rensselaer (1971), *Bioethics, Bridge to the Future*. Ίνγκλουντ Κλιφς: Prentice-Hall.
- Preston, Douglas (1984), «Shooting in paradise», *Natural History* 93(12): 14-19.
- Pugh, D.S. (επιμ.) (1971), *Organization Theory*. Νέα Υόρκη: Penguin.
- Pynchon, Thomas (1974), *Gravity's Rainbow*. Νέα Υόρκη: Bantam. [ελλ. έκδ.: Thomas Pynchon (2000), *Το ουράνιο τόξο της βαρύτητας*, μετάφραση Γ. Κυριαζής. Αθήνα: Χατζηνικολή].
- Reagon, Bernice Johnson (1983), «Coalition politics: turning the century», στο Smith (1983): 356-368.
- Redfield, Robert (επιμ.) (1942), *Levels of Integration in Biological and Social Systems*. Λανκάστερ Πενσυλβάνια: Cattell.

- Reed, James (1978), *From Private Vice to Public Virtue: The Birth Control Movement and American Society since 1830*. Νέα Υόρκη: Basic.
- Reiter, Rayna Rapp (επιμ.) (1975), *Toward an Anthropology of Women*. Νέα Υόρκη: Monthly Review.
- Reskin, Barbara F. και Hartmann, Heidi (επιμ.) (1986), *Women's Work, Men's Work*. Ουάσινγκτον: National Academy of Sciences.
- Rich, Adrienne (1978), *The Dream of a Common Language*. Νέα Υόρκη: Norton.
- (1980), «Compulsory heterosexuality and lesbian existence», *Signs* 5(4): 631-660.
- (1986), «Notes toward a politics of location», στο *Blood, Bread, and Poetry: Selected Prose, 1979-1985*. Νέα Υόρκη: Norton, σ. 210-231.
- Ripley, Suzanne (1965), «The ecology and social behavior of the Ceylon grey langur (*Presbytis entellus thersites*)», διδακτορική διατριβή, University of California, Berkeley.
- (1980), «Infanticide in langurs and man: adaptive advantage or social pathology?», στο M.N. Cohen, R.S. Malpass, και H.G. Klein (επιμ.), *Biosocial Mechanisms of Population Regulation*. Νιου Χέιβεν: Yale University Press, σ. 349-390.
- Roberts, Leslie (1987α), «Who owns the human genome?», *Science* 237: 358-361.
- (1987β), «Human genome: questions of cost», *Science* 237: 1411-1412.
- (1987γ), «New sequencers take on the genome», *Science* 238: 271-273.
- Rosaldo, Michelle (1980), «The use and abuse of anthropology», *Signs* 5: 389-417 [ελλ. έκδ.: Michelle Rosaldo, «Χρήση και κατάχρηση της ανθρωπολογίας. Σκέψεις για το φεμινισμό και τη διαπολιτισμική κατανόηση», στο Αλεξάνδρα Μπακαλάκη (επιμ.) (1994), *Ανθρωπολογία, γυναίκες και φύλο*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σ. 185-234].
- και Lamphere, Louise (επιμ.) (1974), *Woman, Culture, and Society*. Πάλο Άλτο: Stanford University Press.
- Rose, Hilary (1983), «Hand, brain, and heart: a feminist epistemology for the natural sciences», *Signs* 9(1): 73-90.
- (1986), «Women's work: women's knowledge», στο Juliet Mitchell και Ann Oakley (επιμ.), *What Is Feminism? A Re-Examination*. Νέα Υόρκη: Pantheon, σ. 161-183.
- Rose, Stephen (1986), *The American Profile Poster: Who Owns What, Who Makes How Much, Who Works Where, and Who Lives with Whom?*. Νέα Υόρκη: Pantheon.
- Rossiter, Margaret (1982), *Women Scientists in America*. Βαλτιμόρη: Johns Hopkins University Press.
- Rothschild, Joan (επιμ.) (1983), *Machina ex Dea: Feminist Perspectives on Technology*. Νέα Υόρκη: Pergamon.
- Rowell, Thelma E. (1966α), «Forest-living baboons in Uganda», *Journal of Zoology* 149: 344-364.
- (1966β), «Hierarchy in the organization of a captive baboon group», *Animal Behaviour* 14: 430-443.
- (1970), «Baboon menstrual cycles affected by social environment», *Journal of Reproduction and Fertility* 21: 133-141.
- (1972), *Social Behaviour of Monkeys*. Βαλτιμόρη: Penguin.
- (1974), «The concept of social dominance», *Behavioral Biology* 11: 131-154.
- Rubin, Gayle (1975), «The traffic in women: notes on the political economy of sex» στο Rayna Rapp Reiter (1975): 157-210.
- (1984), «Thinking sex: notes for a radical theory of the politics of sexuality», στο Carol Vance (επιμ.), *Pleasure and Danger*. Λονδίνο: Routledge & Kegan Paul: 267-319.
- Ruch, Theodore (1941), *Bibliographia Primatologica*. Βαλτιμόρη: Charles Thomas.

- Russ, Joanna (1983), *How to Suppress Women's Writing*. Ωστίν: University of Texas Press.
- Sachs, Carolyn (1983), *The Invisible Farmers: Women in Agricultural Production*. Τοτόουα: Rowman & Allenheld.
- Sahlins, Marshall (1976), *The Use and Abuse of Biology*. Ανν Άρμπορ: University of Michigan Press [ελλ. έκδ.: Marshall Sahlins (1997), *Χρήσεις και καταχρήσεις της ανθρωπολογίας*, μετάφραση Κ. Κουρεμένος. Αθήνα: Αλεξάνδρεια].
- Said, Edward (1978), *Orientalism*. Νέα Υόρκη: Pantheon [ελλ. έκδ.: Edward Said (1996), *Οριενταλισμός*, μετάφραση Φώτης Τερζάκης. Αθήνα: Νεφέλη].
- Sandoval, Chela (1984), «Dis-illusionment and the poetry of the future: the making of oppositional consciousness», πρόταση για διδακτορική διατριβή, University of California, Santa Cruz.
- (χ.χ.). *Yours in Struggle: Women Respond to Racism, a Report on the National Women's Studies Association*. Όκλαντ Καλιφόρνια: Center for the Third World Organizing.
- Sargent, Lydia (επιμ.) (1981), *Women and Revolution*. Βοστώνη: South End.
- Sayers, Janet (1982), *Biological Politics: Feminist and Anti-feminist Perspectives*. Λονδίνο: Tavistock.
- Schiebinger, Londa (1987), «The history and philosophy of women in science: a review essay», *Sings* 12(2): 305-332.
- Schipper, Mineke (1985), «Women and literature in Africa», στο Mineke Schipper (επιμ.), *Unheard Words: Women and Literature in Africa, the Arab World, Asia, the Caribbean and Latin America*, μετάφραση Barbara Potter Fasting, Λονδίνο: Allison & Busby, σ. 22-58.
- Schjelderup-Ebbe, Thorlief (1935), «Social behavior of birds», στο Carl Murchison (επιμ.), *Handbook of Social Psychology* 2: 947-972. Γουόρτσεστερ Μασ.: Clark University Press.
- Science Policy Research Unit (1982), *Microelectronics and Women's Employment in Britain*. University of Sussex.
- Scott, Joan Wallach (1988), *Gender and Politics of History*. Νέα Υόρκη: Columbia University Press.
- Sebeok, T.A. (επιμ.) (1968), *Animal Communication: Techniques of Study and Results of Research*. Μπλούμινγκτον: Indiana University Press.
- Shirel-Ellefson, Judith (1967), «Visual communication in *Macaca irus*», διδακτορική διατριβή, University of California, Berkeley.
- Singh, Jagjit (1966), *Great Ideas in Information Theory, Language and Cybernetics*. Νέα Υόρκη: Dover.
- Smith, Barbara (1977), «Toward a Black feminist criticism», στο Elaine Showalter (επιμ.) (1985), *The New Feminist Criticism: Essays on Women, Literature and Theory*. Νέα Υόρκη: Pantheon, σ. 168-185.
- (επιμ.) (1983), *Home Girls: A Black Feminist Anthology*. Νέα Υόρκη: Kitchen Table, Women of Color Press.
- Smith, Dorothy (1974), «Women's perspective as a radical critique of sociology», *Sociological Inquiry* 44.
- (1979), «A sociology of women», στο J. Sherman και E.T. Beck (επιμ.), *The Prism of Sex*. Μάντισον: University of Wisconsin Press.
- Sochurek, Howard (1987), «Medicine's new vision», *National Geographic* 171(1): 2-41.
- Sofia, Zoe (Zoe Sofoulis) (1984), «Exterminating fetuses: abortion, disarmament, and the sexo-semiotics of extra-terrestrialism», *Diacritics* 14(2): 47-59.
- Sofoulis, Zoe (1984), «Jupiter Space», μελέτη κατατεθειμένη στην American Studies Association, Πομόνα.

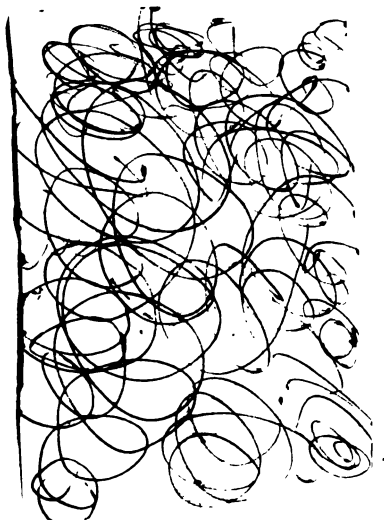
- (1987), «Lacklein», αδημοσίευτη μελέτη, University of California, Santa Cruz.
- (1988), «Through the lumen: Frankenstein and the optics of re-origination», διδακτορική διατριβή, University of California, Santa Cruz.
- Somit, Albert (επιμ.) (1976), *Biology and Politics: Recent Explorations*. Παρίσι και Χάγη: Mouton.
- Sontag, Susan (1977), *On Photography*. Νέα Υόρκη: Dell [ελλ. έκδ.: Susan Sontag (1993), *Περί φωτογραφίας*, μετάφραση Η. Παπαϊωάννου. Αθήνα: Φωτογράφος].
- Spillers, Hortense (1987), «Mama's baby, papa's maybe: an American grammar book», *Diacritics* 17(2): 65-81.
- Spivak-Gayatri (1985), «Three women's texts and a critique of imperialism», *Critical Inquiry* 12(1): 243-261.
- Stacey, Judith (1987), «Sexism by a subtler name? Postindustrial conditions and postfeminist consciousness», *Socialist Review* 96: 7-28.
- Stallard, Karin, Ehrenreich, Barbara και Sklar, Holly (1983), *Poverty in the American Dream*. Βοστώνη: South End.
- Stanley, Manfred (1978), *The Technological Conscience*. Νέα Υόρκη: Free Press.
- Stoller, Robert (1964), «A contribution to the study of gender identity», *International Journal of Psychoanalysis* 45: 220-226.
- (1968 και 1976), *Sex and Gender*, τ. 1, Νέα Υόρκη: Science House· τ. 2, Νέα Υόρκη: Jason Aronson.
- Strathern, Marilyn (1987α), «Out of context: the persuasive fictions of anthropology», *Current Anthropology* 28(3): 251-281.
- (1987β), «Partial connections», διάλεξη Munro, University of Edinburgh.
- (1988), *The Gender of the Gift: Problems with Women and Problems with Society in Melanesia*. Μπέρκλεϋ: University of California Press.
- Sturgeon, Noel (1986), «Feminism, anarchism, and non-violent direct action politics», πρόταση για διδακτορική διατριβή, University of California, Santa Cruz.
- Sugiyama, Yukimaru (1967), «Social Organization of Hanuman langurs», στο Altmann, S. A. (επιμ.) (1967), *Social Communication among Primates*. Σικάγο: University of Chicago Press, σ. 221-236.
- Sussman, Vic (1986), «Personal tech. Technology lends a hand», *The Washington Post Magazine*, 9 Νοεμβρίου: 45-56.
- Taiwo, Oladele (1984), *Female Novelists of Modern Africa*. Νέα Υόρκη: St Martin's.
- Tanner, Nancy (1981), *On Becoming Human*. Καίμπριτζ: Cambridge University Press.
- και Zihlman, Adrienne (1976), «Women in evolution. Part I: innovation and selection in human origins», *Signs* 1(3): 585-608.
- The Woman Question: Selected Writings of Marx, Engels, Lenin and Stalin* (1951). Νέα Υόρκη: International.
- Thorne, Barrie και Henley, Nancy (επιμ.) (1975), *Language and Sex: Difference and Dominance*. Ρόουλι Μασ.: Newbury.
- Timmerman, Colonel Frederick W. (1987, Σεπτέμβριος), «Future warriors», *Military Review*, σ. 44-55.
- Toulmin, Stephen (1982), *The Return of Cosmology: Postmodern Science and the Theology of Nature*. Μπέρκλεϋ: University of California Press.
- Tournier, Michel (1967), *Vendredi*. Παρίσι: Gallimard [ελλ. έκδ.: Michel Tournier (1986), *Παρασκευάς ή στις μονές του Ειρηνικού*, μετάφραση Χ.Γ. Λάζος, Αθήνα: Εξάντας].
- Traweek, Sharon (1988), *Beamtimes and Lifetimes: The World of High Energy Physics*. Καίμπριτζ Μασ.: Harvard University Press.

- Treichler, Paula (1987), «AIDS, homophobia, and biomedical discourse: an epidemic of signification», *October* 43: 31-70.
- Trinh T. Minh-ha (1986-1987), «Introduction» και «Difference: 'a special third world women issue'», *Discourse: Journal for Theoretical Studies in Media and Culture* 8: 3-38.
- (επιμ.) (1986-1987), «She, the Inappropriate/d Other», *Discourse* 8.
- (1988), «Not you/like you: post-colonial women and the interlocking questions of identity and difference», *Inscriptions* 3/4: 71-76.
- (1989), *Woman, Native, Other: Writing Postcoloniality and Feminism*. Μπλούμινγκτον: Indiana University Press.
- Trivers, R.L. (1971), «The evolution of reciprocal altruism», *Quarterly Review of Biology* 46: 35-37.
- (1972), «Parental investment and sexual selection», στο Bernard Campbell (επιμ.), *Sexual Selection and the Descent of Man*. Σικάγο: Aldine, σ. 136-179.
- Turner, Bryan S. (1984), *The Body and Society*. Νέα Υόρκη: Blackwell.
- Varley, John (1978), «The persistence of vision», στο *The Persistence of Vision*. Νέα Υόρκη: Dell: 263-316.
- (1986), «Blue champagne», στο *Blue Champagne*. Νέα Υόρκη: Berkeley: 17-79.
- von Bertalanffy, Ludwig (1968), *General Systems Theory*. Νέα Υόρκη: Braziller.
- Waddington, C.H. (1957), *The Strategy of the Gene*. Λονδίνο: Allen & Unwin.
- Walker, Alice (1983), *In Search of Our Mothers' Gardens*. Νέα Υόρκη: Harcourt Brace Jovanovitch.
- Ware, Celestine (1970), *Woman Power*. Νέα Υόρκη: Tower.
- Washburn, Sherwood L. (1951α), «The new physical anthropology», *Transactions of the New York Academy of Sciences*, σειρά 2, 13(7): 298-304.
- (1951β), «The analysis of primate evolution with particular reference to man», *Cold Spring Harbor Symposium of Quantitative Biology* 15: 67-78.
- (1963), «The study of race», *American Anthropologist* 65: 521-532.
- (1978), «Human behavior and the behavior of other animals», *American Psychologist* 33: 405-418.
- και Avis, Virginia (1958), «The evolution of human behavior», στο Anne Roe και George Gaylord Simpson (επιμ.), *Behavior and Evolution*. Νιου Χέιβεν: Yale University Press: 421-436.
- και DeVore, Irven (1961), «Social behavior of baboons and early man», στο S.L. Washburn (επιμ.), *Social Life of Early Man*. Νέα Υόρκη: Viking Fund Publications in Anthropology: 91-105.
- και Hamburg, David (1965), «The implications of primate research», στο DeVore (1965): 607-622.
- (1968), «Aggressive behavior in Old World monkeys and apes», στο Dolhinow (1972): 276-296.
- και Lancaster, C.S. (1968), «The evolution of hunting», στο Richard Lee και Irven DeVore (επιμ.), *Man the Hunter*. Σικάγο: Aldine: 293-303.
- Watson, J.D. (1976), *The Molecular Biology of the Gene*, 3η έκδοση, Μένλοου Παρκ: Benjamin.
- Weaver, Warren (1948), «Science and Complexity», *American Scientist* 36: 536-544.
- Wechler, Rob (Φεβρουάριος, 1987), «A new prescription: mind over malady», *Discover*: 51-61.
- Weill, Jean-Claude και Reynaud, Claude-Agnès (1987), «The chicken B cell compartment», *Science* 238: 1094-1098.

- Weiner, Norbert (1954), *The Human Use of Human Beings*. Νέα Υόρκη: Avon.
- Weinrich, James D. (1977), «Human sociobiology: pair-bonding and resource predictability (effects of social class and race)», *Behavioral Ecology and Sociobiology* 2: 91-116.
- Weizenbaum, Joseph (1976), *Computer Power and Human Reason*. Σαν Φρανσίσκο: Freeman.
- Welford, John Noble (1986, 1 Ιουλίου), «Pilot's helmet helps interpret high speed world», *New York Times*, σ. 21, 24.
- West, Candance και Zimmerman, D.H. (1987), «Doing gender», *Gender and Society* 1(2): 125-151.
- Westinghouse Broadcasting Corporation (1987), «The fighting edge», εκπομπή στην τηλεοπτική σειρά «Life Quest».
- Wheeler, W.M. (1939), *Essays in Philosophical Biology*. Καίμπριτζ Μασ.: Harvard University Press.
- White, Hayden (1987), *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation*. Βαλτιμόρη: Johns Hopkins University Press.
- Wilfred, Denis (1982), «Capital and agriculture, a review of Marxian problematics», *Studies in Political Economy* 7: 127-154.
- Wilson, E.O. (1962), «Chemical communication among workers of the fire ant, *Solempsis saevissima* (Fr. Smith)», *Animal Behaviour* 10(1-2): 134-164.
- (1963), «The social biology of ants», *Annual Review of Entomology* 8: 345-368.
- (1968), «The ergonomics of caste in social insects», *American Naturalist* 102: 41-66.
- (1971), *Insect Societies*. Καίμπριτζ Μασ.: Harvard University Press.
- (1975), *Sociobiology: The New Synthesis*. Καίμπριτζ Μασ.: Harvard University Press.
- (1978), *On Human Nature*. Καίμπριτζ Μασ.: Harvard University Press [ελλ. έκδ.: E.O. Wilson (1998), *Για την ανθρώπινη φύση*, μετάφραση Α. Ναθαναήλ. Αθήνα: Σύναλμα].
- , Eisner, T., Briggs, W.R., Dickerson, R.E., Metzenberg, R.L., O'Brien, R.D., Sussman, M. και Boggs, W.E. (1978), *Life on Earth*, 2η έκδοση, Σάντερλαντ Μασ.: Sinauer.
- Winner, Langdon (1977), *Autonomous Technology: Technics out of Control as a Theme in Political Thought*. Καίμπριτζ Μασ.: MIT Press.
- (1980), «Do artifacts have politics?», *Daedalus* 109(1): 121-136.
- (1986), *The Whale and the Reactor*. Σικάγο: University of Chicago Press.
- Winograd, Terry (χ.χ.), «Computers and rationality: the myths and realities», στο Paul N. Edwards και Richard Gordon (επιμ.), *Strategic Computing: Defense Research and High Technology* [Winograd, Terry (1992), «Computers and rationality: The myths and realities», στο R. Morelli (επιμ.), *Minds, Brains, and Computers*, Νόργουντ Νιου Τζέρσεϊ: Ablex, σ. 152-167].
- και Flores, Fernando (1986), *Understanding Computers and Cognition: A New Foundation for Design*. Νόργουντ, Νιου Τζέρσεϊ: Ablex.
- Wittig, Monique (1973), *The Lesbian Body*, μετάφραση David LeVay. Νέα Υόρκη: Avon, 1975 (*Le corps lesbien*, 1973).
- (1981), «One is not born a woman», *Feminist Issues* 2: 47-54.
- Women and Poverty* (1984), ειδικό αφιέρωμα, *Signs* 10(2).
- Woodward, Kathleen (1983), «Cybernetic modeling in recent American writing», *North Dakota Quarterly* 51: 57-73.
- (επιμ.) (1980), *The Myths of Information: Technology and Post-Industrial Culture*. Λονδίνο: Routledge & Kegan Paul.
- Wright, Susan (1982, Ιούλιος-Αύγουστος), «Recombinant DNA: the status of hazards and controls», *Environment* 24(6): 12-20, 51-53.

- (1986), «Recombinant DNA technology and its social transformation, 1972-1982», *Osiris*, 2η σειρά, 2: 303-360.
- Wynne, Edwards, V.C. (1962), *Animal Dispersion in Relation to Social Behaviour*. Εδιμβούργο: Oliver & Boyd.
- Yerkes, R.M. (1900), «Reaction of *Entomostraca* to stipulation by light», Μέρος Β', «Reactions of *Daphnia* and *Cypris*», *American Journal of Physiology* 4: 405-422.
- (1907), *The Dancing Mouse*. Νέα Υόρκη: Macmillan.
- (1913), «Comparative psychology in relation to medicine», *Boston Medical Surgery Journal* 169: 779-781.
- (1919), «The measurement and utilization of brain power in the army», *Science* 44: 221-226, 251-259.
- (1920), «What psychology contributed to the war», στο *The New World of Science*. Νέα Υόρκη: Century.
- (1921), «The relations of psychology to medicine», *Science* 53: 106-111.
- (1922), «What is personnel research?», *Journal of Personnel Research* 1: 56-63.
- (1927α), «A program of anthropoid research», *American Journal of Psychology* 39: 181-199.
- (1927β), «The mind of a gorilla», Μέρη Α', Β', *Genetic Psychology Monographs* 2: 1-193, 375-551.
- (1928), «The mind of a gorilla», Μέρος Γ', *Genetic Psychology Monographs* 5: 1-92.
- (1932), «Yale Laboratories of Comparative Psychobiology», *Comparative Psychology Monographs* 8: 1-33.
- (1935-1936), «The significance of chimpanzee culture for biological research», *Harvey Lectures* 31: 57-73.
- (1939), «Social dominance and sexual status in the chimpanzee», *Quarterly Review of Biology* 14(2): 115-136.
- (1943), *Chimpanzees, A Laboratory Colony*. Νιου Χέιβεν: Yale University Press.
- και Yerkes, A. W. (1929), *The Great Apes*. Νιου Χέιβεν: Yale University Press.
- , Bridges, J.W. και Hardwick, R.S. (1915), *A Point Scale for Measuring Mental Ability*. Βαλτιμόρη: Warwick & York.
- Young, Iris (1981), «Beyond the unhappy marriage: a critique of the dual systems theory», στο Sargent (1981): 44-69.
- Young, Robert M. (1969), «Malthus and the evolutionists: the common context of biological and social theory», *Past and Present* 43: 109-141.
- (1973), «The historiographic and ideological contexts of the nineteenth-century debate on man's place in nature», στο Young (1985): 164-248.
- (1977), «Science is social relations», *Radical Science Journal* 5: 65-129.
- (1979, Μάρτιος), «Interpreting the production of science», *New Scientist* 29: 1026-1028.
- (1985), *Darwin's Metaphor: Nature's Place in Victorian Culture*. Λονδίνο: Cambridge University Press.
- και Levidow, Les (επιμ.) (1981, 1985), *Science, Technology and the Labour Process*, τ. 2. Λονδίνο: CSE και Free Association Books.
- Yoxen, Edward (1983), *The Gene Business*. Νέα Υόρκη: Harper & Row.
- Zacharias, Kristin (1980), «The construction of a primate order: taxonomy and comparative anatomy in establishing the human place in nature, 1735-1916», διδακτορική διατριβή, Johns Hopkins University.
- Zaki, Hoda M. (1988), «Fantasies of difference», *Women's Review of Books* 5(4): 13-14.

- Zihlman, Adrienne (1967), «Human locomotion: a reappraisal of functional and anatomical evidence», διδακτορική διατριβή, University of California, Berkeley.
- (1978α), «Women in evolution, part II: subsistence and social organization among early hominids», *Signs* 4(1): 4-20.
 - (1978β), «Motherhood in transition: from ape to human», στο W. Miller και Lucille Newman (επιμ.), *First Child and Family Formation*. Βόρεια Καρολίνα: Carolina Population Center Publications.
 - (1978γ), «Gathering and the hominid adaptation», στο Lionel Tiger και Heather Fowler (επιμ.), *Female Hierarchies*. Σικάγο: Beresford.
- Zimmerman, Jan (επιμ.) (1983), *The Technological Woman: Interfacing with Tomorrow*. Νέα Υόρκη: Praeger.
- Zuckerman, Solly (1932), *The Social Life of Monkeys and Apes*. Νέα Υόρκη: Harcourt Brace.
- (1933), *Functional Affinities of Man, Monkeys, and Apes: A Study of the Bearings of Physiology and Behavior on the Taxonomy and Phylogeny of Lemurs, Monkeys, Apes and Men*. Νέα Υόρκη: Harcourt Brace.
 - (1972), *Beyond the Ivory Tower: The Frontiers of Public and Private Science*. Νέα Υόρκη: Talpinger.
 - (1978), *From Apes to Warlords: The Autobiography of Solly Zuckerman*. Νέα Υόρκη: Harper & Row.

Ευρετήριο

- Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος 79
αθωότητα / απουσία αθωότητας 226, 236, 284
αισθητηριακή φυσιολογία 78
αλλοτρίωση 237, 239
Άλπερ, Τζόζεφ (Joseph Alper) 115
Άλτουσέρ (L. Althusser) 277, 291
αλτρουισμός 77, 93
Αμερικανική Ένωση Ανθρωπολόγων 138-139
Αμερικανική Εταιρεία Πρωτευοντολόγων 136
Αμερικανική Ένωση Φυσικής Ανθρωπολογίας 136
Αναγέννηση (εποχή) 170
αναγέννηση 270
αναγνώριση του εαυτού σε αντιδιαστολή με τον μη εαυτό 330
ανάγνωση μυθοπλασιών 172-185
αναγωγισμός 278-279· βιολογικός 27, 69· σεξουαλικός 32
αναπαραγωγή, σεξουαλική (αμφιγονία) / κοινωνική 27, 42, 44-45, 47-48, 49-55, 57-58, 92-93, 94, 163, 240· ιδεολογίες για την 312· γυναικεία δικαιώματα στην 149, 218
αναπαραγωγικές στρατηγικές 149, 150, 152-153, 243
αναπαραγωγική αυτονομία, ελευθερία 149, 218
αναπαράσταση· δόγμα του ορθολογικού μοντέλου για την 315· φωτογραφική 283, 326-327
αναπαραστατική διαδικασία 83
αναπηρία 265-266, 279-280
ανατομία μάχης 60, 67
ανδρισμός / θηλυκότητα 85-87, βλ. επίσης φύλο
ανεργία 248-249, 250-251
ανθρώπινη εξέλιξη 46, 52, 60-61, 63-68, 120, 131
ανθρωπισμός 112-113, 117, 121, 295· φεμινιστικός 101· μαρξιστικός 27, 210, 227
ανθρωπολογία 68, 214· φυσική 62· βλ. επίσης ανθρώπινη εξέλιξη
ανθρωπος-κυνηγός, βλ. υπόθεση κυνηγιού
«ανορθολογικότητες» 77
ανοσία / άτρωτο 331-3
ανοσοποιητικό σύστημα / ανοσολογία 301-306, 309-314, 316, 319, 321-333
ανταγωνισμός 50-51, 59, 92-93· επιθετικός 38· σεξουαλικός 94
αντίγραφο 319, βλ. επίσης γονίδιο
«αντικειμενικότητα» 119, 271-298, 308
αντικειμενοποίηση 208, 212, 239
αξιολογικά ουδέτερη αλήθεια 24-25, βλ. επίσης αντικειμενικότητα
«απεικόνιση» / «οπτικοποίηση» της θεραπευτικής πρακτικής 332
αποδόμηση 275, 276
αποειδίκευση 249
αποικιοκρατικός / αντιαποικιοκρατικός λόγος 167, 171, 234-235, 329
Απώτατο / Εσώτατο Διάστημα 326-329
Αριστοτέλης 124, 293, 325
Άρντρεϋ, Ρόμπερτ (Robert Ardrey) 62
αρσενικά, βλ. επικράτηση / κυριαρχία και υπόθεση του κυνηγιού, σεξισμός / μισογυνισμός
«αρσενικό άλφα» 36, 38
ασθένεια 299-300, 312-313, 328-329· εξωγήινες 333-334
ατομικότητα· γυναικεία ατομικότητα 318-319· κίνδυνοι της ατομικότητας 329· πρόβλημα της ατομικότητας 312, 319
Ατσέμπε, Τσινούα (Chinua Achebe) 176-177
αυστραλοπίθηκος 63
αυταρχική προσωπικότητα 37
αυτοάνοση ασθένεια 328
«αυτοδιάθεση του σώματος» 149, 218
αφωνία 104
AIDS 299-300, 331
B λεμφοκύτταρα 321
B΄ Παγκόσμιος Πόλεμος 91
Βάρλεϋ, Τζον (John Varley) 259, 267, 279, 280
βελτιστοποίηση 75, 99
βιντεοπαιχνίδια 252
βιοϊατρικό ιδίωμα 300
βιολογική διαφοροποίηση 94-95

- βιολογικός ντετερμινισμός 27, 53, 108, 112, 154, 202, 205, 227, 293, 296
- βιομηχανική επανάσταση 23
- βιοσυμπεριφορικές/βιοκοινωνικές επιστήμες 24, 27-28, 39, 69, βλ. επίσης πρωτεύοντα, πρωτευοντολογία, κοινωνιοβιολογία
- βιοτεχνολογία 245-247
και εταιρείες βιοτεχνολογικές 305
- Βιτίγκ, Μονίκ (Monique Wittig) 207, 208, 259-260
- βλασφημία 223
- βρεφοκτονία 127, 148-50, 155-159
- βρεφοκτονία στο ανθρώπινο είδος 155, 157
- βρέφη, πρωτεύοντα 146
- Blade Runner* (Σκοτ) 265
- Brewer 334
- Bride Price, The* (Εμετσέτα) 177
- Γαλιλαίος 108, 117
- γάμος· γάμος και ανταγωνιστική σχέση φύλων
208· γάμος και εικόνες 180· γενετική καινοτομία 94-95
- γενετική, ως γλωσσολογική επιστήμη 75
- Γένσεν, Άρθουρ 133
- Γέρκις, Ρόμπερτ Μηνρς (Robert Mearns Yerkes)
31-32, 34, 44, 72, 74-90, 97, 99-100, 129, 161
- Γέρνε, Νηλς (Niels K. Jerne) 322-323, 325
- Γιανγκ, Αίρις (Iris Young) 209-210
- γίββωνες 34
- Γκίλμπερτ, Σάντρα (Sandra Gilbert) 108
- Γκέι κινήματα 211, 310
- Γκέρσον, Ρίτσαρντ Κ. (Richard K. Gershon) 303-304
- Γκίλιγκαν (Carol Gilligan) 213
- Γκίλμπερτ, Σκοτ (Scott Gilbert) 314, 330
- Γκιούμπαρ, Σούζαν (Susan Gubar) 108
- Γκόλουμπ, Έντουαρντ Σ. (Edward S. Golub) 304, 327
- Γκόρντον, Ρίτσαρντ (Richard Gordon) 248
- Γκούνταλ, Τζέην (Jane Goodall) 45
- Γκρέγκορυ (Michael Gregory) 113
- Γκρεν, Μαρτζ (Marjorie Grene) 113
- Γκριφιν, Σούζαν (Susan Griffin) 260
- Γκρόσμαν, Ρέιτσελ (Rachel Grossman) 247
- γλώσσα· γλώσσα και ερμηνεία 315· γλώσσα και πραγματικότητα 107-108, 119-120, 124-125· προβλήματα με τη γλώσσα 191-197· φαλλοκρατική γλώσσα 110· φυλογένεση της γλώσσας 83· γλωσσική πολιτική 262· σχέση σώματος με γλώσσα 275
- γνώση· ανεύθινοι γνωστικοί ισχυρισμοί 283· τοπικές γνώσεις 288· αντικείμενο γνώσης 293-298, 308· τοποθετημένες γνώσεις 168-169, 280, 294· ερμηνεία της γνώσης από κοινωνική κατασκευασιοκρατία 272-275
- γονίδια 94, 96, 109-110, 112· στρατηγικές μεγιστοποίησης της γενετικής καταλληλότητας 159· νέοι γονότυποι 94-95
- γονιδίωμα 318, 322
- γονική επένδυση 93, 94-95, 111
- Γουαϊστάιν, Ναόμι (Naomi Weisstein) 118, 120
- Γουίβερ, Γουόρεν (Warren Weaver) 90
- Γουίλσον, Έντουαρντ Ο. (Edward O. Wilson) 72, 74, 90, 97-101, 103, 113, 115-117, 149-151, 154, 324
- Γουίνογκραντ, Τέρι (Terry Winograd) 314-316, 323, 325
- Γουλεφ, Βιρτζίνια 266
- «γουμανισμός» 179-181, 182-183
- Γουόκερ, Άλις (Alice Walker) 175, 179, 181, 215
- Γουόλντ, Τζωρτζ (George Wald) 115
- Γουόσπερν, Σέργουντ (Sherwood Washburn) 34, 46-47, 53-54, 57-66, 68, 114, 130-147, 149-150, 152-156, 161, 163
- γραμματισμός 261
- γυναικείες σπουδές 165-188
- γυναικείο κίνημα 133, 167, 197-198, βλ. επίσης φεμινισμός
- γυναίκες· και αναπαραγωγική αυτονομία 149· και σύστημα σεξουαλικής ιδιοκτησίας 206· ως ιστορική ομάδα 240-241· ως επικεφαλής νοικοκυριών 249· ως ηγέτες κοινωνικής εξέλιξης 67-68· ως εργατικό δυναμικό του Τρίτου Κόσμου 248, 249-250, 260-261· αποκλεισμός από την επιστήμη 24-25· εμπειρία 165-169, 171-173, 223-224· και εργασία στο νοικοκυριό 237· στο ολοκληρωμένο κύκλωμα 254-259· και ατομικότητα 318· και καταπίεση, βλ. καταπίεση των γυναικών· βλ. επίσης σεξισμός/μισογυνισμός
- cognition 314
- Clay's Ark* (Μπάτλερ) 333
- Δαρβίνος, Κάρολος 23, 92, 108, 110-111, 116-117, 163
- δεντροδιάγραμμα συνείδησης γυναικών 168-171
- δεξιές ιδεολογίες για την οικογένεια 252
- Δημιουργός της Ποικιλομορφίας (G.O.D.) 304-305
- διαδοχική ετεροφυλοφιλική μονογαμία 248
- διαλεκτική 259
- διαστημόπλοια *Voyager* 326

- διασκόρπιση 255-257
 διασπορά, αφρικανική 175, 179-180, 182-183, 185-186
 διάσταση του κόσμου ως γνωστικού αντικειμένου 295, 298
 διαφορές προσωπικότητας 86-87
 Διεθνής Εταιρεία Πρωτευοντολογίας 135
 δίκτυα 288, 336
 δίποδο συμπεριφορά 66
 «δίχασμός» 286
 διχοτομίες / δίπολα 169, 206, 244-245, 288, 294· των μοντέρνων vs μεταμοντέρνων κοινωνιών 241-243, 308-309
 δόγμα της «επιστημονικής μεθόδου» 274
 δουλεία 216-217
 δυϊσμός 227, 231, 265, βλ. επίσης διχοτομίες / δίπολα
 δυτικός πολιτισμός 225, 236, 240, 244, 263-265, 285-286, 292-295, 328-329
Dawn (Μπάτλερ) 267, 334, 336-337
 Dillard, Ann 103
Double Yoke, The (Εμετσέτα) 178, 180, 185
Das Argument 191
 εαυτός· και όραση 285-287· ορισμός για τον 329· ταυτότητα του 285, 287, βλ. επίσης φύλο και ταυτότητα κοινωνικού φύλου· κυριότητα του 149, 204, 217-218
 εγκέφαλο 96
 εγκλειούσα αρμοστικότητα 93-94
 «έγχρωμες γυναίκες» 174-175, 215-220, 233-234, 249-250, 261, 262-263
 Εθνική Γεωγραφική Εταιρεία / National Geographic 281, 328, 331-2
 Εθνικό Συμβούλιο Ερευνών 79-80
 Εθνικό Ίδρυμα Επιστημών 134
 Έιβις, Βιρτζίνια (Virginia Avis) 63
 είδη με χαμηλή οικολογική εξειδίκευση 155, 157
 Έιντζελ, Ρόουλαντ (Rowland Angell) 80
 ειρωνεία 223
 Έκο, Ουμπέρτο (Umberto Eco) 275
 εκκλησία 257
 έκφραση ενομήσεων 84-85
 Εμετσέτα, Μπούτσι (Buchi Emecheta) 165, 175-187
 έμμηνος / εμμηνορρυσιακός κύκλος 42, 45, 51, 162
 εμπειρία, πολιτική της 165-167, 171-172, 214, 224, 238-239
 εμπρόθετη δράση 203-204, 294
 Ένγκελς 193-194, 197-199, 204, 209, 277
 ενδοκρινολογία 47-48
 έννοια σύνδεσης 323
 έννοια της αγοράς 92-93
 εξελικτική θεωρία 24, 46-47, 58-59, 62-66, 68, 323-324, βλ. επίσης ανθρώπινη εξέλιξη
 εξερεύνηση του διαστήματος 326-327
 εξωγήινοι 235-236
 επενδυτικές στρατηγικές, επικίνδυνες 94
 επιθετικότητα 58-62, 65, 99· ανταγωνιστική 38
 επικοινωνία και εξουσία 245
 επικράτηση 35-37, 47-48, 83-85, 144-145
 επικράτηση / κυριαρχία 23-40, 121· ανάμεσα στα φύλα 84-84· και η υπόθεση του κυνηγιού 138-139· και ηγεσία 84, 87· και σεξουαλική συμπεριφορά 31-33, 35-36, 41-42, 47-48, 50-54, 83-84· και κοινωνική ευταξία 35-36, 38, 144-145· και κοινωνιοβιολογία 99-100, 102-103, 111-112· ως δικαιολόγηση του σεξισμού 36, 47, 51, 52, 64, 65-66· κλίμακα της 36-37· ιεραρχία της 37-38, 64, 67, 83, 140, 144-148, 151, 242-247, 255-257· λανθάνουσα 37, 56· αρσενική 139-140, 144-145, 147-148, 159-160· στη φύση 26-27, 76-77
 επιστήμες της διοίκησης 29
 επιστήμη· και ανθρώπινη εξέλιξη 87-89· και φύλο 214· και γνώση / εξουσία 72· ως ηρωική αναζήτηση 304· ως νομιμοποίηση πολιτικού αυταρχισμού 39· ως νομιμοποίηση σεξιστικών συμπεριφορών 35-36, 42-43, 50-51, 52-54, 94-95, 162-163· ως απελευθερωτική / καταπιεστική δύναμη 24-25, 39-40· ως «κακή επιστήμη» 116-117, 202· αλλαγές στην 72-77, 82, 90-93· ορισμός της ισότητας ως φυσικής θέσης 88· αποκλεισμός των γυναικών από την 24-26· φεμινιστικές οπτικές στην 39-40, 43-44, 46-47, 55, 65-70, 103-104, 107-109, 116-123, 124-126, 160-164, 276-292· ιδεολογία περί της 24-25, 43-44, 118-119· ιατρικοποίηση της σεξουαλικής «παρέκλισης», 33· πατρογραμμική γενιά στην 130-133, 135-136· πολιτικές όψεις της 128-130, 149-150
 έρευνα σχετικά με τις βιολογικές διαφορές φύλου 115-116· το χειρίριμα της κοινωνικής κατασκευής για την 272-279· στάνταρ για την 140-141
 επιστημολογίες 236, 289, βλ. επίσης γνώση
 επιστημολογικός αναρχισμός 121
 επιστημονική φαντασία 265-269, 334-338
 Επιτροπή για τις Επιστημονικές Όψεις της Ανθρώπινης Μετανάστευσης (CSAHM) 79-81
 Επιτροπή Έρευνας για τα Ζητήματα του Σεξ (CPRS) 33, 79-80, 85

- εργασία: ως κατηγορία 237
 εργατική μετανάστευση 183
 εργασιακή διαδικασία / διαδικασία της εργασίας 27, 43, 65, 210· βλ. επίσης καταμερισμός εργασιών
 Εργαστήρια Βιολογίας Πρωτεύοντων Θηλαστικών 81
 Έρχαρντ, Άνκε (Anke Ehrhardt) 201
 εργονομία 73, 99-100
 έρευνα για το προσωπικό 88-89
 ερμηγεία 290, 315
 Εσκοφιέ, Τζέφρυ (Jeffrey Escoffier) 211
 ετεροφυλοφιλία· φυσικοποιημένη 198· επιβεβλημένη 206-207, 337
- Ζούκερμαν, Σόλι (Sir Solly Zuckerman) 44-55, 58, 68, 161-162
- Gilman, Charlotte Perkins 124
- Female Man, The* (Russ) 259, 266
- ηγεσία 84, 87
 ηλεκτρονική 248, βλ. επίσης μοντέρνος μηχανικός εσπλισμός
 ηρεμία και ευαισθησία 57
 ηρωικός επιστήμονας 303
- Henry, Alice 154
 Hooton, E.A. 133
- θεραπευτική δράση 316
 θέση / τοποθέτηση 283, 285-292
 θεωρία αντικειμενοτρόπων σχέσεων 215, 237, 277
 θεωρία δικτύου 322-3
 θεωρία της κοινωνικής κατασκευής / κατασκευασιοκρατίας 202, 273-279, 293
 θεωρία της συνείδησης 239
 θεωρία των επικοινωνιών 97, 103· και κοινωνιοβιολογία 96-98
 θεωρίες των συστημάτων 55, 73, 91
 θηλυκά· ως ηγέτες της ανθρώπινης εξέλιξης 66-68· διαρκής σεξουαλική «δεκτικότητα» 42, 51, 52, 68· και έλεγχος της βρεφοκτονίας 156-157· ομάδες θηλυκών ως κεντρικές κοινωνικές μονάδες 67, 68, 145-148· στις σύγχρονες συμπεριφορικές παρουσιάσεις 296· σεξουαλική επιλογή από τα 68
 θηλυκοποίηση της εργασίας / της φτώχειας 248-252, 256
 θυματοποίηση 264
- ιατρική συμβουλευτική φιλολογία του 19ου αιώνα 310
 ιατροποίηση· ιατροποίηση ηθικοπολιτικών ζητημάτων 116· ιατροποίηση και σεξουαλική απόκλιση 33
 ιδεολογία της αυτοέκφρασης 89
 ιδεολογία της επιστήμης 25, 42-44, 69, 118-119
 ιδιαιτερότητα (πολιτισμική) 54
 ιδιοποίηση, σεξουαλική 206-208, 239
 «ιδιωτικοποίηση» 252
 «ιδιωτικοί» v. «δημόσιοι» τομείς 252, 254-255
 ίδρυμα Ροκφέλερ 81, 90
 ίδρυμα Φορντ 134
 «ιεραρχία ραμφισματος» 38
 ιεραρχίες υποταγής 56-57
 ιεραρχίες 52-53, 56, 64, 67, 83, 140, 144-145, 146-150
 «ιοί» υπολογιστών 312-313
 Ιριγκαρέ, Λυς (Luce Irigaray) 207, 259
 «ισότητα», ως «φυσική» κοινωνική θέση 88
 ιστορικός υλισμός 27-28, 209-210
- In the Ditch* (Εμετσέτα) 177
Joys of Motherhood (Εμετσέτα) 176-177, 181-182
- Κάιγο Σαντιάγο (Cayo Santiago) 30, 35
 καθυστερημένη απόκριση 83
 «κακή επιστήμη» 116-117, 202
 καπιταλισμός 73, 88, 91-92, 210· προηγμένος / ύστερος 228, 241, 243, 258, 260
 Κάπλαν, Κάρεν (Caren Kaplan) 178
 Κάρμπυ (Hezel Carby) 181-182, 216
 Κάρολ, Λιούις 107
 Κάρπεντερ, Κλάρενς Ρέι (Clarence Ray Carpenter) 30-31, 34-38, 61
 κατάθλιψη 129
 καταμερισμός εργασίας· στην οικογένεια 84· διεθνής 247· σεξουαλικός· κατά φύλα 198, 199, 204-205, 206, 209-210, 213, 237, 256, 290
 καταναλωτικό έργο των γυναικών 255
 καταπίεση των γυναικών 216· και μαρξισμός 198-199· και υποχρεωτική ετεροφυλοφιλία 206-208· βλ. επίσης σεξισμός / μισογυνισμός
 κατάρρευση του κράτους πρόνοιας 249, 250, 256
 καταστολή 26-27
 καταφύγια θηραμάτων, Αφρική 328-329
 Κέλερ, Έβελιν (Evelyn Keller) 214, 278, 293, 317
 Κέντρο Προηγμένων Σπουδών στις Συμπεριφορικές Επιστήμες του Στάνφορντ 59
 κέρδος· και ανταγωνιστική πάλη 92· γενετικό 94, 94, 96, 153

- Κινγκ, Κέιτι (Katie King) 174, 235, 266, 297
κίνημα για την Απελευθέρωση των Γυναικών 207
κινήματα για τα δικαιώματα των ζώων 226
Κλάιν (Jan Klein) 329
Κλάιν, Χίλαρι (Hilary Klein) 225
Κλίφορντ, Τζέιμς (James Clifford) 266, 326
κογιότ 295
Κοιλάδα του Πυριτίου (Silicon Valley) 223, 248, 254, 300
κοινότητα, όρια της 268
κοινωνικά έντομα 94, 98
κοινωνικά επαναστατικά κινήματα 288
κοινωνική αστάθεια των αρσενικών 158-159
κοινωνική θέση, δίψα για 84
κοινωνική τάξη / ευταξία· και επιθετικότητα 59-60· και επικράτηση / κυριαρχία 35-36, 38-39, 144-145· και πίεση 55-58
κατάρρευση της 145
κοινωνικοί δεσμοί 145
κοινωνικός έλεγχος 60, 85
κοινωνικότητα, ανάπτυξη της 68
κοινωνιοβιολογία 75, 90-103· και συμπεριφορά 96-98· και καπιταλισμός 90-92· και επικράτηση / κυριαρχία 99-100, 101-103, 111-112· και εξελικτική θεωρία 324· και νέες τεχνολογίες 250-251· και βελτιστοποίηση 99-100· και αναπαραγωγικές στρατηγικές 150-151, 152-153, 156-157· ως επιστήμη των ομάδων 93· μη-σεξιστικές ερμηνείες 65-68· σεξιστικές τάσεις 65, 69-70, 95, 101-103
κοινωνιολογία της γνώσης 274
κοινωνιολογία των ζώων 28-30· αρσενικά και θηλυκά 85-68· και βρεφική ηλικία 145-150, 154-158· και νοημοσύνη 78-79· ομάδες θηλυκών και απογόνων 67, 144· και σεξουαλικότητα 31-33, 41-42, 44-45, 50-52, 83, 162-163· και πίεση 55-57, 159· βλ. επίσης πρωτεύοντα θηλαστικά / πρωτευοντολογία
κοκκοειδείς λόγοι 299-307
Κόλινς, Πατρίσια Χιλ (Patricia Hill Collins) 211
Κόλμπεργκ, Λόρενς (Lawrence Kohlberg) 213
Κολοντάι, Αλεξάντρα (Alexandra Kollontai) 200
κόλπο του παντελόπτη θεού 281, 284, 287, 289
Κοπέρινκος 111
Κοργκ, Νορέτα (Noretta Koertge) 118
κράτος 256
Κριστέβα, Τζούλια (Julia Kristeva) 207, 240
Κρίστιαν, Μπάμπαρα (Barbara Christian) 178-179, 181-184, 187
κυβόργια 15-16, 222-227, 230, 244, 259, 269-270, 313· αφηγήσεις για 262
κύηση 319
κυνόδοντες 61, 68
κυρίαρχο αρσενικό 32, 36
Λακάν, Ζακ (Jacques Lacan) 206, 207, 218, 225, 242, 309
λανγκούρ 127, 137, 140, 142-57, 159-162
Λάνκαστερ, Τζέην (Jane Lancaster) 119, 139, 147, 163
Λασουρέτις, Τερέζα ντε (Teresa de Laurentis) 212-213, 286
Λατούρ (Bruno Latour) 272
Λεβί-Στρώς, Κλωντ (Claude Lévi-Strauss) 206, 218
Λεμπ, Ζακ (Jacques Loeb) 114
λεμφοκύτταρα 304-5, 321
λειτουργισμός 35, 45, 58, 69· εξελικτικός 63, 65· σε εξισορροπητικά κοινωνικά μοντέλα 39· κοινωνικός 35, 63· συστημικός 55
λεσβιασμός 182-183, 206-208
Λήκκοκ, Ελεάνορ (Eleanor Leacock) 46
Λήμπουουιτς, Λάιλα (Lila Leibowitz) 116
Λινναίος 108, 124
Λίντμπεργκ, Ντόναλντ (Donald Lindberg) 163
λογισμικό στους υπολογιστές 312
λογοδοσία 166, 168
Λόουι, Μαρριάν (Marian Lowe) 116, 120
Λορντ, Ωντρ (Audre Lorde) 174, 208, 213, 215, 260
Λουκρήτιος 114
Lovejoy, Owen 163
μαθηματική ικανότητα αγοριών και κοριτσιών 205
μάθηση 78
μακάκος ρήσος 30, 35-37
Μακιντάιρ, Βόντα (Vonda McIntyre) 259, 267-268
Μακκάφρι, Αν (Anne McCaffrey) 266
Μακκίνον, Κάθριν (Catherine MacKinnon) 211-213, 217, 238-240
Μάλθους, Τόμας (Thomas Malthus) 23, 92
Μαλινόφσκι, Μπρονισλάβ (Bronislaw Malinowski) 34, 48-49, 53, 56
Μαλίντσε (Malinche) 262-264
Μάνεϋ, Τζον (John Money) 117, 201
Μάνι, Λατά (Lata Mani) 172, 173
μαρξισμός/μαρξιστικός 27, 29, 62, 122, 197-199, 206, 210, 225, 237, 258, 277
Μαρξ, Καρλ (Karl Marx) 25, 43, 74, 93, 104, 191, 193-194, 197-199, 204, 206, 209, 244, 277
μάτια 280-281, 286, βλ. επίσης όραση

- μαύρες γυναίκες, βλ. «έγχρωμες γυναίκες»
 Μέιο, Έλτον (Elton Mayo) 39
 μελανήσοι 203
 μελέτες Κίνσεϋ (Kinsey) 33
 Μέρτσαντ (Carolyn Merchant) 108
 μεταμοντερνισμός 228, 275, 227, 228, 274, 279-
 280, 306-307, 324-325
 «μετατροπή σε πρώτη ύλη» 294
 μεταφορές της παλιγγενεσίας 268
 μεταφορικό σχήμα / μεταφορά 275, 289
 μετάφραση, ως φεμινιστική επιστήμη 289-292
 μετάφραση του κόσμου σε πρόβλημα κωδικοποίη-
 σης 245
 Μέυρ, Ερνστ (Ernst Mayr) 61, 134
 μητρική φροντίδα/μητρότητα 130, 181-183, 203,
 213
 μητρογραμμική παράδοση 181
 μηχανική του ανθρώπου 28, 31, 32, 43, 73, 77-78, 88
 μηχανισμοί ανίχνευσης 97
 μηχανισμός παραγωγής σωμάτων 297, 307-308
 Μίλερ, Γκέριτ Σ. (G. S. Miller) 49, 51
 Μίλτον 108-110, 115, 117-118
 Μινχ-χα, Τριν Τ. (Trinh T., Minh-ha) 169
 μισογνισμός, βλ. σεξισμός / μισογνισμός
 Μίτσελ, Τζούλιετ (Juliet Mitchell) 209
 μονογαμία, φανερή 52
 μονοθεϊσμός 287
 μοντέρνος μηχανικός εξοπλισμός 229-231, 266
 Μοράγκα, Τσερίε (Cherrie Moraga) 215-216, 262-
 263
 μοριακή βιολογία 304-306
 μπαμπούινο 50, 64, 67, 134, 140, 143-144, 145, 146
 Μπάρας, Ντέιβιντ (David Barash) 109-113, 117,
 120, 122
 Μπας, Λίο (Leo Buss) 323-325
 Μπάτλερ, Οκτάβια (Octavia Butler) 185, 259, 267,
 333-336, 338
 Μπάτλερ, Τζούντιθ (Judith Butler) 203-204
 Μπέικον, Φράνσις (Francis Bacon) 108, 124
 Μπέμπελ, Αύγουστος (August Bebel) 200
 Μπέργκε, Πιερ Λ. βαν ντεν Pierre L. van den
 Bergh) 114
 Μπέργκερ, Στιούαρτ (Stewart Berger) 332
 Μπητς, Φρανκ (Frank Beach) 114
 Μπλιέρ, Ρουθ (Ruth Bleier) 116, 118
 Μπλέιλοκ, Έντουιν (Edwin Blalock) 314
 Μπλούμπεργκ, Ρέυ Λέσορ (Rae Lessor Blumberg)
 251
 Μπόγκες, Τζέβν (Jane Bogess) 130, 135, 137, 140,
 142-143, 153, 155, 158-160, 164
 Μπράουν, Νόρμαν Ο. (Norman O. Brown) 26-27
 Μπρέιβερμαν (Harry Braverman) 24
 Μπωβουάρ, Σιμόν ντε (Simone de Beauvoir) 25,
 198, 201, 207, 220, 307
 MacroGene Workstation 317-318
 Marcuse 24, 28, 231
 Meridian (Walker) 181-182
 Νεύτων, Ισαάκ 108, 114, 116
 Νιγηρία 175-178, 180, 186
 Νίλσον, Λέναρτ (Lennart Nilsson) 327-328
 νοημοσύνη 31, 77-79· δοκιμασία νοημοσύνης 31,
 79· συμπεριφορά επίλυσης προβλημάτων 78
 νοικοκυριά, βλ. οικογένεια
 Ντάγκλας, Μαίρη (Mary Douglas) 25, 259
 Ντεβόρ, Άιρβεν (Iren DeVore) 62, 64-65, 134-
 135, 138, 143-147, 150-151, 154, 164
 Ντελφύ, Κριστίβ (Christine Delphy) 207
 ντετερμινισμός, βλ. βιολογικός ντετερμινισμός
 Ντιλένι, Σάμιουελ Ρ. (Samuel R. Delany) 259,
 267
 Ντινερστάιν, Ντόροθυ (Dorothy Dinnerstein) 46
 Ντομπζάνσκι, Θεοδοσίος (Theodosius Dobzhan-
 sky) 101, 134
 Ντόκινς, Ρίτσαρντ (Richard Dawkins) 71, 94, 96,
 318-319, 323-325, 333
 Ογκουννέμι (Chikwenye Okonjo Ogunyemi) 178-
 184, 187
 οικογενειακές μορφές 250· δεξιές ιδεολογίες για
 τις 252· με γυναίκα επικεφαλής 249
 «οικονομία της κατ'οίκον εργασίας» 248-251, 256
 οικοφεμινίστριες 295
 ολισμός 226, 262-265
 ολοποίηση 284
 «ομάδες ειδικών ενδιαφερόντων» 271
 ομοφυλοφιλία 33, 35
 Ονγκ, Αϊγουα (Aihwa Ong) 173, 186, 265
 οπτικές γωνίες των «υποταγμένων» 283-284
 οριοθέτηση της χωροκράτειας 64
 όραση 279-292
 όργανα επιβολής 245
 οργανική μορφή 73
 οργανισμοί ως κατασκευές 307
 οργάνωση της αγέλης 66-67, 144-145, 147-148,
 158-160
 όρθια στάση 120
 ορθολογικότητα 285, 287-288, 291
 Όρτνερ, Σέρυ (Sherry B. Ortner) 214
 ουρακοτάγκοι 79

Off our Backs 154

Πάλα, Ατσόλα (Achola Pala) 179
 παθολογία (ενοιολογήσεις) 316, 326
 Πανεπιστήμιο του Καλαμπάρ, Νιγηρία 185
 Πανεπιστήμιο του Λος Άντζελες στην Καλιφόρνια 201
 Πανεπιστήμιο της Σάντα Κρουζ στην Καλιφόρνια 167, 222
 Πανεπιστήμιο της Χαβάης 166
 Πάπας Πίος ΙΒ΄ 110
 παραγωγή 41, 43, 92-93
 παραγωγή τροφίμων 251
Παρείακτη Αδελφή (Sister Outsider) 260
 παρθενία 186
 Πάρσονς, Τάλκοτ (Talcott Parsons) 56
 Πάρσονς, Φρανκ (Frank Parsons) 71
 πατριαρχία 209, 213, 218, 239· και κυριαρχία 26, 27-28, 104· και καταστολή 26-27· ρατσιστική 217-219· κοινωνιοβιολογία ως 111-112
 πατρογραμμική γενιά στην επιστήμη 130-132, 134-140
 πατρότητα 203
 «περιπαθής αποστασιοποίηση» 285
 Πετσέσκι, Ρος (Ros Petchesky) 252
 Πήρς, Τσαρλς (Charles Peirce) 213
 Πήρσου, Μάρτζ (Marge Piercy) 110, 277, 334
 πίεση 55-58, 144-150, 245-246
 πίθηκοι, βλ. επίσης πρωτεύοντα θηλαστικά / πρωτεύοντολογία
 πλατύρρινοι μηκυτές 34
 Πλάτων 230
 πληθυσμιακός έλεγχος 73
 πληθυσμός· και κοινωνιοβιολογία 96· διλήμματα σχετικά με τον 155-157
 πληροφορία
 πληροφορία και συστήματα σωμάτων 305-306· γονίδια ως πληροφορία 96· η φύση της πληροφορίας 245· βλ. επίσης θεωρία των επικοινωνιών
 ποίηση 297
 Πόλεμος του Βιετνάμ 129
 πολιτικές όψεις της επιστήμης 128-130, 149-150
 πολιτική της διαφοράς 165-166, 195-196, 208-209, 219-220, 243, 311
 πολιτική ενότητα 235
 πολιτικό σώμα· έννοια/θεωρία του πολιτικού σώματος 23, 25-26· φεμινιστική-σοσιαλιστική θεωρία για το πολιτικό σώμα 27
 πολιτισμός vs φύση 24-29, 48, 53, 201, 226
 πολλαπλασιαστικό υλικό 320

πολυγαμία 180
 πολυεθνικές εταιρείες 248
 πολυμορφισμός των γονότυπων 156
 πορνογραφία 212
 πρακτικές συνειδησιακής αφύπνισης 173
 Πράσινη Επανάσταση με τις βιοτεχνολογίες 251
 Πρόγραμμα Σύγκλισης της Επιστήμης και των Ανθρωπιστικών Σπουδών 113
 προοπτική, μερική 282, 283-285
 προσαρμογή 62· συλλογή τροφής 47, 65-67· τροφουσλλέκτες 156· κυνήγι 46, 47, 52, 64, 132, 139· υπόθεση του κυνηγιού 48, 52-53, 139· άνθρωπος-κυνηγός 58, 131-132, 134, 138-140, 149· χρήση εργαλείων 42, 46, 52-53, 61, 63, 66-67, 68-69
 προσαρμογή μέσω συλλογής τροφής 65, 67-68, 156
 «προσαρμοστικότητα» 78-79, 99
 προσθετική 280
 πρωτεύοντα θηλαστικά / πρωτεύοντολογία 31-38, 41-70, 76-81, 83-87, 124-164, 296, βλ. επίσης κοινωνιοβιολογία των ζώων, μπαμπούνοι, χιμπατζήδες και λαγκούρ

Playfair, J.H.L. 299, 331

Ραμέ, Πιερ ντε λα (Peter Ramus) 169
 Ρας, Τζοάνα (Joanna Russ) 259, 266, 334
 ρατσισμός 79, 102, 133, 201, 205, 217, 243
 Ρέθτζελ, Νόρα (Nora Rätzel) 191
 Ρέιμοντ, Τζάνις (Janice Raymond) 116
 ρηγκανισμός 271-272
 Ρίπλεϋ, Σουζάν (Suzanne Ripley) 130, 135, 137, 139-140, 142, 154-158, 164
 Ριτς, Αντριέν (Adrienne Rich) 168-169, 206-208, 260
 Ρόγουελ, Θέλμα (Rowell Thelma) 45-47, 54-58, 67, 69, 147
 Ροζάλντο (Michelle Rosaldo) 214
 Ρόουζ, Γουέντυ (Wendy Rose) 171, 175
 Ρόσι, Άλις (Alice Rossi) 116
 Ρούμπιν, Γκέιλ (Gayle Rubin) 193-194, 206, 208-210, 213, 216

Σάλζμαν, Φρίντα (Freda Salzman) 116
 Σάνον, Κλωντ (Claude Shannon) 306
 Σαντοβάλ, Τσέλα (Chela Sandoval) 215, 223, 233-235, 260
 Σεβαλιέρ, Σούζαν 139
 Σέλντερπ-Εμπ, Τόρλιεφ (Thorlief Schjelderup-Ebbe) 38

- σεξισμός / μισογυνισμός· η επικράτηση ως δικαιολόγηση του 47-48, 50, 52-53, 63-64, 65-66· στην επιστήμη 47-48, 52-53, 65-66, 85-86, 146-147· κοινωνιοβιολογία ως 65-66, 69, 95, 101-103· βλ. επίσης καταπίεση των γυναικών
- σεξουαλικότητα· και διαρκής «δεκτικότητα» των θηλυκών 42, 51, 53, 68· και επικράτηση / κυριαρχία 32, 42, 50, 52-53, 83-84· και σεξουαλική επιλογή από την πλευρά των θηλυκών 68, 163· και φεμινισμός 211· και έμμηνος / εμμηνορρυσιακός κύκλος 42, 44, 51, 162-163· έλεγχος πάνω στην 26, 42-43, 52-54· περιοδικότητα / εποχιακότητα 50-51, 83-84· έρευνα για την 32-33, 79-80
- σημειολογία / σημείωση 213, 274-275
- Σίμπσον, Τζωρτζ Γκέιλορντ (George Gaylord Simpson) 61, 134
- Σίρεκ, Τζούντιθ (Judith Shirek) 139
- Σκοτ, Τζόαν (Joan Scott) 197, 286
- Σμιθ, Άνταμ (Adam Smith) 23, 216
- σμίκρυνση 230
- Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα Γερμανίας 200
- σοσιαλισμός 27, 237, βλ. επίσης φεμινισμός, σοσιαλιστικός
- Σουγκιγιάμα (Yukimaru Sugiyama) 148
- Σοφούλη, Ζωή (Sofoulis Zoe) 223, 225, 244, 268, 276, 281, 294, 317
- σπανιότητα των πόρων 92, 104
- Σπίλλερς (Hortense Spillers) 216-217
- Σταρ, Σούζαν Λη (Susan Leigh Star) 115-116, 119
- Στιούαρτ, Τζούλιαν (Julian Stewart) 133
- Στόλερ, Ρόμπερτ (Robert Stoller) 201
- Στραθέρν, Μέριλιν (Marilyn Strathern) 203-204, 274
- στρατηγικές ελέγχου 244
- στρατιωτικοποίηση 252, 311, 331-332
- συγγένεια / επιλογή συγγενών 42, 93, 216-217
- συγκρότηση δικτύων 254
- συλλογική εμπειρία 171
- συμβολική επικοινωνία 67
- συμβουλευές επαγγελματικού προσανατολισμού 88
- σύστημα μονοπυρηνικών φαγοκυττάρων 321
- σύστημα σεξουαλικής ιδιοκτησίας 204
- σύστημα υγείας 257
- Σταρ Τρεκ, τηλεοπτική σειρά 268, 303
- συνεργασία 38-40, 50, 68, 77, 83-84, 129
- συμπεριφορά· και κοινωνιοβιολογία 96-98· και ζώα, βλ. κοινωνιολογία των ζώων· και ανιχνευτικό όργανο 97· εξέλιξη, βλ. ανθρώπινη εξέλιξη· επίπλαστη 155
- σύνορα 296-297· σύνορα ανάμεσα στη μηχανή και τον οργανισμό 227, 296· σύνορα ανάμεσα στο ζωικό και το ανθρώπινο είδος 226-7, 296· σύνορο ανάμεσα στο υλικό και το άυλο 229· σωματικά σύνορα 253, 319· μεταξύ ατόμων 312
- συντήρηση καθημερινής ζωής 269
- σύστημα διοίκησης, ελέγχου, επικοινωνίας και πληροφοριών (C³I) 246, 262
- συστήματα κυβερνητικής / κυβερνοσυστήματα 73, 92, 96, 245
- σχεδιασμός συστημάτων 99
- σχέση μέρους/όλου 325
- σχετικισμός 284
- Σχίπερ, Μίνεκε (Mineke Schipper) 176
- σχολείο 256
- σώμα· ως δράστης και όχι ως πρώτη ύλη 296· κωδικοποιημένο σωματικό κείμενο 304, 311· ως στρατηγικό σύστημα 311· σημαδεμένο 310· σχέση του σώματος με τη γλώσσα 275
- σωματοποίηση 289, 291-292, 295
- Second Class Citizen* (Εμετσέτα) 177
- Signs: Journal of Women in Culture and Society* 179
- Slave Girl* (Εμετσέτα) 177
- Ship Who Sang, The* (Αν Μακκάφρι) 259, 266
- Superluminal* (Μακιντάιρ) 259, 267-268
- Τ λεμφοκύτταρα 305, 321, 325, 327
- ταιηλορική επιστημονική διοίκηση 73, 99, 224
- Τάνερ, Νάνσυ (Nancy Tanner) 46-47, 65-69, 138
- τάξη, κοινωνική 194, 209
- ταξινόμηση για τον φεμινισμό 236-241
- ταύτιση 234
- ταυτότητα 204, 285, 286-287· κατακερματισμένη 233-234· βλ. επίσης «ταυτότητα του κοινωνικού φύλου»
- ταυτοτικοί πυρήνες 203
- τέρατα 268, 334
- τεχνολογίες οπτικοποίησης 253, 280-281
- τεχνολογίες επικοινωνιών 91, 245-246, 249, 252
- Τζέιμσον, Φρέντρικ (Fredric Jameson) 228, 230, 250
- Τζέιν/Ντολχίνουο, Φύλις (Phyllis Jay/Dolhinow) 130, 133-135, 137-139, 142-151, 154, 158, 164
- Τίμπεργκεν, Νίκο (Niko Tinbergen) 45
- Τίπτρη, Τζέιμς (James Jr Tiptree) 259, 267
- «τοποθετημένες γνώσεις» 168, 280, 294
- τόπος εργασίας 256
- Τράιτσελερ, Πόλα (Paula Treichler) 300
- Τρίβερς, Ρόμπερτ (Robert Trivers) 65, 110-111, 150-151

Τρουθ, Σοτζέρνερ (Sojourner Truth) 220
 τσιπ πυριτίου 229
 Τσόμσκυ, Ν. (N. Chomsky) 323
 Τσοντόροου, Νάνσυ (Nancy Chodorow) 213-214
 Τσέκιν, Κλάρα 200
 Τσικάνες (Chicanas) 262

Tales of Nevérÿon (Ντιλέϊνι) 267
Time, περιοδικό 331

φαινότυπος 320
 Φάϊρστοουν, Σουλάμιθ (Shulamith Firestone) 26-27
 φαλλογοκεντρισμός 221, 261-263, 292
 φεμινισμός· βορειοαμερικανικός 168· και ανθρωπολογία 214-215· και φύλο 198, 202-203, 206-208· και φύση 202-203· και αντικειμενικότητα 271-279, 282-292, 292-298· και σεξουαλικότητα 211-212· και υποκειμενικότητα 219-220· ως μύθος 126· κυβεργητικός 236-237· και μαρξισμός 210-211· υλιστικός 207· ριζοσπαστικός 237-240, 260· σοσιαλιστικός 27, 69, 73-74, 103-104, 195, 236-240, 245, 253, 257, 258, 277· ταξινομίες για τον 235-240
 φεμινιστική επιστημονική φαντασία 266-267
 φεμινιστικός εμπειρισμός 277
 φερομόνες 98
 φιλελευθερή ιδεολογία 25, 53
 φλοιοεπινεφριδιοτρόπες ορμόνες 57
 Φλόρες, Φερνάντο (Fernando Flores) 314-317, 323, 325
 Φουκώ, Μισέλ (Michel Foucault) 74, 121, 224, 229, 238, 244, 323
 Φούλτον, Τζων (John Fulton) 81
 Φρις, Τζων (John Frisch) 138
 Φρόυντ, Ζίγκμουντ (Sigmund Freud) 26, 48-49, 200, 206, 242, 309
 φυλή 194, 219, 240-241, 243
 φύλο· και γλώσσα 191-197· και έννοια 191-221· και κυβόργιο 269· και διαφορές 85-87, 115-116, 198· ταυτότητα κοινωνικού φύλου 200-204, 213· και σύστημα βιολογικού / κοινωνικού φύλου 193-194, 197, 206-220, 294, 296· συμβολισμός του 290
 φύση· φύση ως μηχανή επικοινωνιών ή ελέγχου 96-99· φύση ως φετίχ 26· ενεργό υποκείμενο και παθητικό αντικείμενο 294-298· ως σειρά κυβερνοσυστημάτων 92· ορισμοί της φύσης 227-230· κυριαρχία / έλεγχος 26-27, 76, 101· στη φεμινιστική συζήτηση 202-203· φύση / πολιτισμός 24-26, 28-29, 48, 52-53, 201-202, 226

φυσική επιλογή 62-63, 67-68, 93, 101
 φυσικοποίηση 310
 φωτογραφία 283, 326-327
 φωτογραφίες πλανητών 326-327
 Woolgar, Steve 117, 141, 228

Χάιντ, Ρόμπερτ (Robert Hinde) 45
 Χαλ, Ντέιβιντ (David Hull) 114, 118
 Χάμιλτον, Ουίλιαμ Ντ. (W.D. Hamilton) 110
 Χάμπουργκ, Ρουθ (Ruth Hubbard) 116, 119-121
 Χάμπουργκ, Ντέιβιντ (David Hamburg) 54, 57-60, 65-66, 134, 139
 Χάξλεϋ, Τζούλιαν (Julian Huxley) 111, 318
 Χάραγουεϊ, Ντόνα (Donna Haraway) 211
 Χάρλουου, Χάρι (Harry Harlow) 134
 Χάρντινγκ, Γκάρετ (Garrett Hardin) 114
 Χάρντινγκ, Σάντρα (Sandra Harding) 122, 211, 278-279, 285, 288, 290
 Χάρτμαν, Χάιντι (Heidi Hartmann) 209
 Χάρτσοκ, Νάνσυ (Nancy Hartsock) 28, 122, 210, 213, 276
 Χέιλς, Κάθριν (Katherine Hayles) 306
 Χέκελ, Ερνστ (Ernst Haeckel) 114
 Χέντερσον, Λ. Τζ. (L. J. Henderson) 56
 Χέρντυ, Σάρα Μπλάφερ (Sarah Blaffer Hrdy) 95, 130, 135, 140, 142-143, 149-159, 162, 164
 Χερσμπέργκερ, Ρουθ 32
 Χέροστον, Ζόρα Νηλ (Neale Zora Hurston) 183
 Χίλις, Γ. Ντάνιελ (Daniel W. Hillis) 317
 χιμπατζής 31-32, 66-67, 77, 81, 84, 86-87, 147
 Χόλτον, Τζέραλντ (Gerald Holton) 114, 117
 Χομπς (Thomas Hobbes) 50, 126, 149, 164
 χουκς, μπελ (bell hooks) 166
 Χουρτάντο (Aida Hurtado) 216
 χριστιανικός δημιουργισμός 227

ψευδαισθηση 237
 ψυχανάλυση 204, 225, 237-238, 276, 277
 ψυχοβιολογία 73-77
 ψυχώσεις σε μαιμούδες 129
 «ψυχικός τουρισμός» 171-172

υπεροργανισμός 93-94
 υποκειμενικότητα, κοινωνική 219, βλ. επίσης εμπρόθετη δράση
 υπολογισμός της απόλαυσης 58

Zed Press 173

1875
1876
1877
1878
1879
1880
1881
1882
1883
1884
1885
1886
1887
1888
1889
1890
1891
1892
1893
1894
1895
1896
1897
1898
1899
1900

Η Donna Jeanne Haraway γεννήθηκε το 1944 στο Ντένβερ του Κολοράντο. Σπούδασε εξελικτική φιλοσοφία και θεολογία στη Fondation Teilhard de Chardin στο Παρίσι, ζωολογία, φιλοσοφία και λογοτεχνία στο Colorado College και βιολογία στο Πανεπιστήμιο του Γέιλ. Δίδαξε γυναικείες σπουδές και ιστορία της επιστήμης στο Πανεπιστήμιο της Χαβάης και στο Τζονς Χόπκινς. Είναι καθηγήτρια στο πρόγραμμα Ιστορίας της Συνείδησης του Πανεπιστημίου της Καλιφόρνιας στη Σάντα Κρουζ. Από τις πρωτεργάτριες των λεγόμενων μεταανθρωπιστικών σπουδών (posthumanities), έχει τιμηθεί το 2000 με το βραβείο J.D. Bernal της Society for Social Studies in Science. Έργα της είναι: *Crystals, Fabrics, and Fields: Metaphors of Organicism in Twentieth-Century Developmental Biology* (1976), *Primate Visions: Gender, Race, and Nature in the World of Modern Science* (1989), *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature* (1991), *Modest_Witness@Second_Millennium.FemaleMan@Meets_OncoMouse: Feminism and Technoscience* (1997), *The Companion Species Manifesto: Dogs, People, and Significant Otherness* (2003), *When Species Meet* (2008).

Η ιδέα ότι η φύση επινοείται, δεν ανακαλύπτεται –ότι η αλήθεια κατασκευάζεται, δεν βρίσκεται– δίνει πλέον τον τόνο στην ιστορία της επιστήμης. Από τις κορυφαίες στιγμές αυτής της εξέλιξης είναι τα δοκίμια του κλασικού σήμερα βιβλίου της Ντόνα Χάραγουεϊ· κι αυτό επειδή η πρωτοποριακή φιλόσοφος και φεμινίστρια έχει ενασκήψει σε ντοκουμέντα ερευνών, αποστολών και ιδρυμάτων σχετικά με τα πρωτεύοντα θηλαστικά, μελέτες αιχμής για το ανοσοολογικό σύστημα ως σύστημα πληροφοριών, κι ακόμη σε κάθε είδους αφηγήσεις και περιγραφές γύρω από τη δημιουργία του κόσμου, της ζωής και της τεχνικής. Καθώς προβαίνει σ' αυτές τις διερευνήσεις από τη σκοπιά του φεμινιστικού λόγου αλλά και της πολύτροπης εσωτερικής κριτικής του, αποκαλύπτει τις έμφυλες ρίζες της επιστήμης στον πολιτισμό, τις άδηλες παραδοχές που υπεισέρχονται στην υποτιθέμενα ουδέτερη βιολογική και ιατρική έρευνα, τις πολιτισμικές κατασκευές και γενεαλογίες που φυσικοποιούν τη φυλή, το φύλο και την ιεραρχία, νομιμοποιώντας τις κρατούσες κοινωνικές σχέσεις.

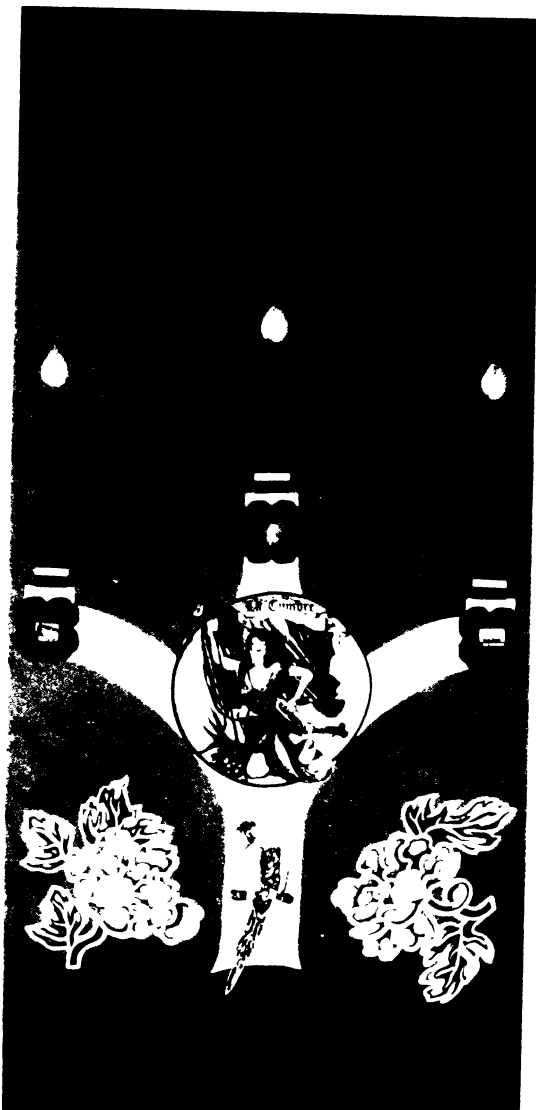
Αν εκ πρώτης όψεως τα ανθρωποειδή, οι γυναίκες και τα «κυβόργια» κάνουν ένα παράξενο τρίο, η συγγραφέας δείχνει τον βαθύτερο δεσμό τους ως «πλασμάτων» που παίζουν ιδιαίτερα αποσταθεροποιητικό ρόλο στη Δυτική εξελικτική επιστήμη, τεχνολογία και βιοπολιτική. Κοινωνική πραγματικότητα όσο και επιστημονική φαντασία, το κυβόργιο –ένα υβρίδιο οργανισμού και μηχανής– αντιπροσωπεύει παραβιασμένα σύνορα και απόπειρες συγχώνευσης απέναντι στις προαιώνιες διαιρέσεις φύσης/πολιτισμού, επιστήμης/μυθοπλασίας, αρσενικού/θηλυκού.

ΕΙΚΟΝΕΣ

Φωτογράφημα D. Caras

1989, γαίσι σε καμβά, 36 × 28 , της Lynn Randolph

ΕΙΚΟΝΑ 2

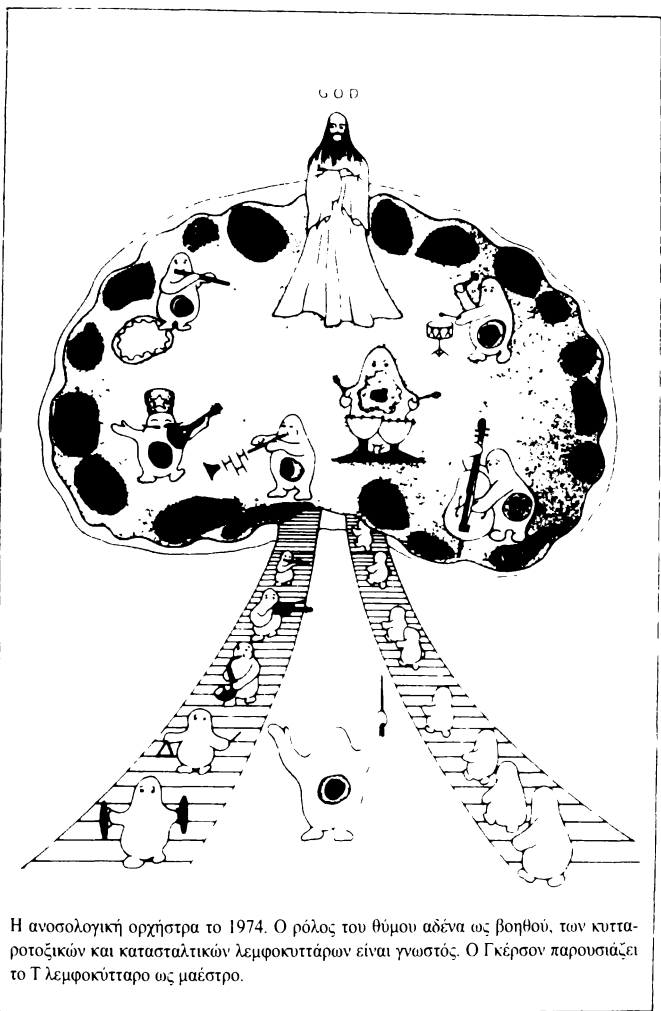
Ο πίνακας αυτός δημιουργήθηκε στο πλαίσιο του Names Project για το AIDS Memorial Quilt, το «πάπλωμα» μνημόνευσης των θυμάτων του AIDS, από τον εραστή και διά βίου σύντροφο του Ρόμπερτ, τον Jaye Miller, και από τους φίλους και τις φίλες τους Debra Martin, Rusten Hogness και Donna Haraway.

GERSHON'S IMMUNOLOGICAL ORCHESTRA

Η ανοσολογική ορχήστρα του Γκέρσον. Η ανοσολογική ορχήστρα το 1968. Εστιάζει στη συνεργασία των κυττάρων. Οι μουσικοί είναι τα Τ και Β λεμφοκύτταρα και τα μακροφάγα, με μάεστρο τον Δημιουργό της Ποικιλομορφίας (G.O.D.).

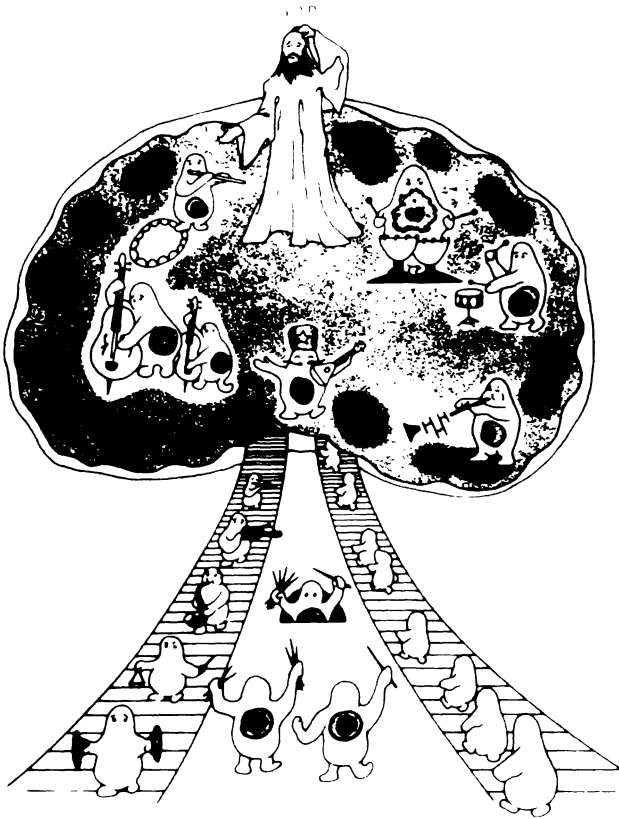
Με την ευγενική παραχώρηση του Edward S. Golub

Με την ευγενική παραχώρηση του Edward S. Gould

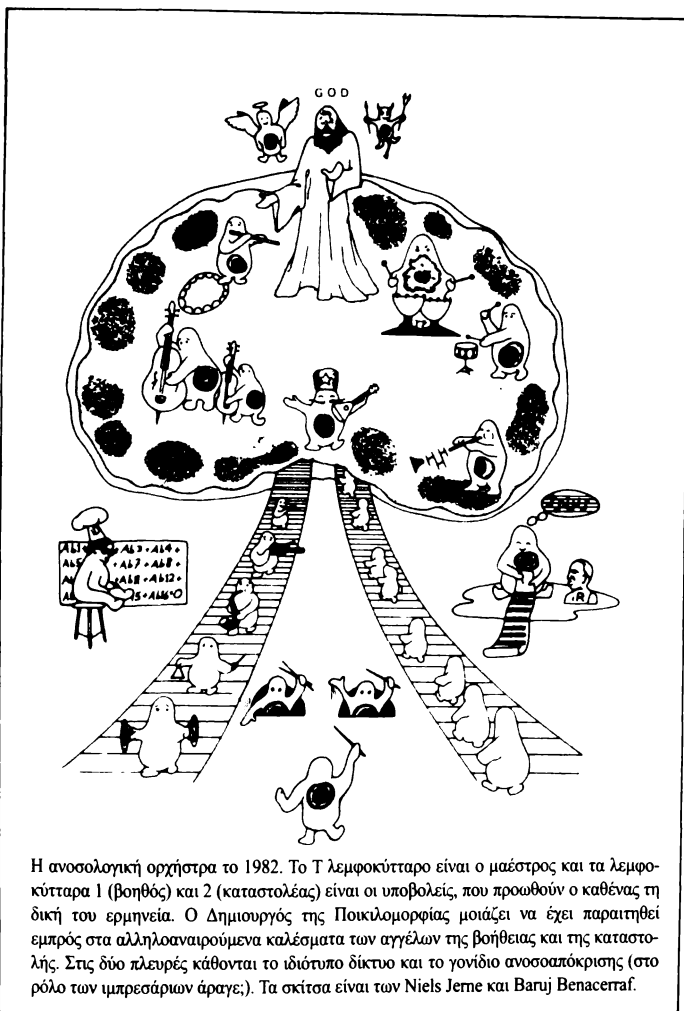
Η ανολογική ορχήστρα το 1974. Ο ρόλος του θύμου αδένα ως βοηθού, των κντταροτοξικών και κατασταλτικών λεμφοκντάρων είναι γνωστός. Ο Γκέρσον παρουσιάζει το T λεμφοκντάρo ως μαέστρο.

ΕΙΚΟΝΑ 4

Η ανοσολογική ορχήστρα το 1977. Μόλις ανακαλύφθηκαν τα τρία υποσύνολα των Τ λεμφοκυττάρων (Ly 1, 2 και 3), μετατράπηκαν όλα τους σε μαέστρους και έγιναν υποβολείς. Τούτη η περίπλοκη κατάσταση έχει οδηγήσει ολοφάνερα σε αμηχανία τον Δημιουργό της Ποικιλομορφίας (G.O.D.)

Με την ευγενική παραχώρηση του Edward S. Gollub

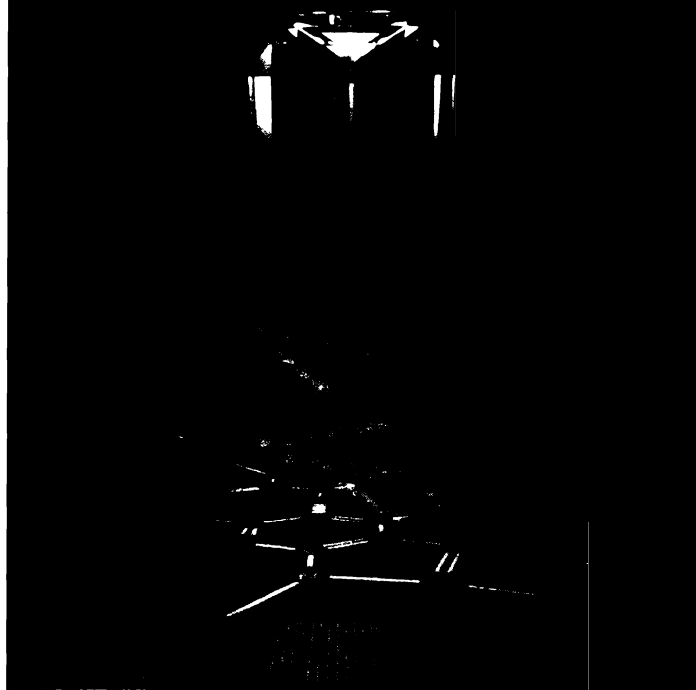

Με την ευγενική παραχώρηση του Edward S. Golub

Η ανοσολογική ορχήστρα το 1982. Το T λεμφοκύτταρο είναι ο μάεστρος και τα λεμφοκύτταρα 1 (βοηθός) και 2 (καταστολέας) είναι οι υποβολείς, που προωθούν ο καθένας τη δική του ερμηνεία. Ο Δημιουργός της Ποικιλομορφίας μοιάζει να έχει παραιτηθεί εμπρός στα αλληλοαναιρούμενα καλέσματα των αγγέλων της βοήθειας και της καταστολής. Στις δύο πλευρές κάθονται το ιδιότυπο δίκτυο και το γονίδιο ανοσοαπόκρισης (στο ρόλο των μπρεσάρων άραγε;). Τα σκίτσα είναι των Niels Jette και Baruj Benacerraf.

ΕΙΚΟΝΑ 6

Realize the potential
of your cell line.

ΕΙΚΟΝΑ 7

Με την ερασιτεχνική παραγωγή της Bio-Response Inc

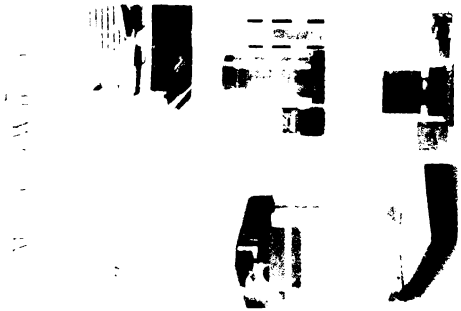
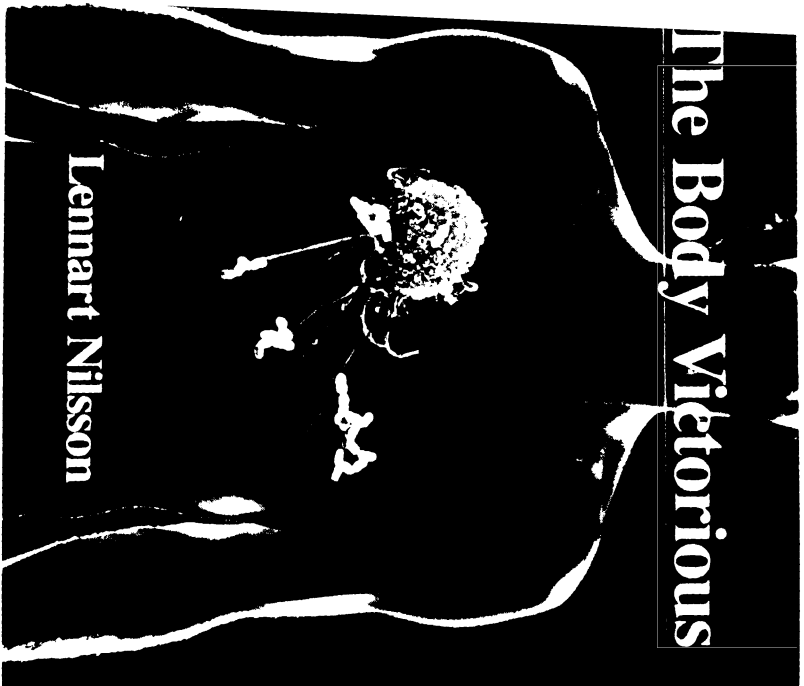

FIGURE 1

The Body Victorious

Lennart Nilsson

ΣΥΝΤΑΧΗ

Με την εθελοντική παραχώρηση του Lennart Nilsson © Boehringer Ingelheim International GmbH

Contents

Α. Α. ΝΙΛΣΣΟΝ
Ε. ΝΕΙΣΣΟΝ
Ε. ΜΑΡΚΟΥΣΣΟΝ

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6

Fig. 7

Fig. 8

Fig. 9

Fig. 10

Fig. 11

Fig. 12

